Barbara W. Tuchman

O OGLINDĂ ÎNDEPĂRTATĂ

Urgisitul secol XIV

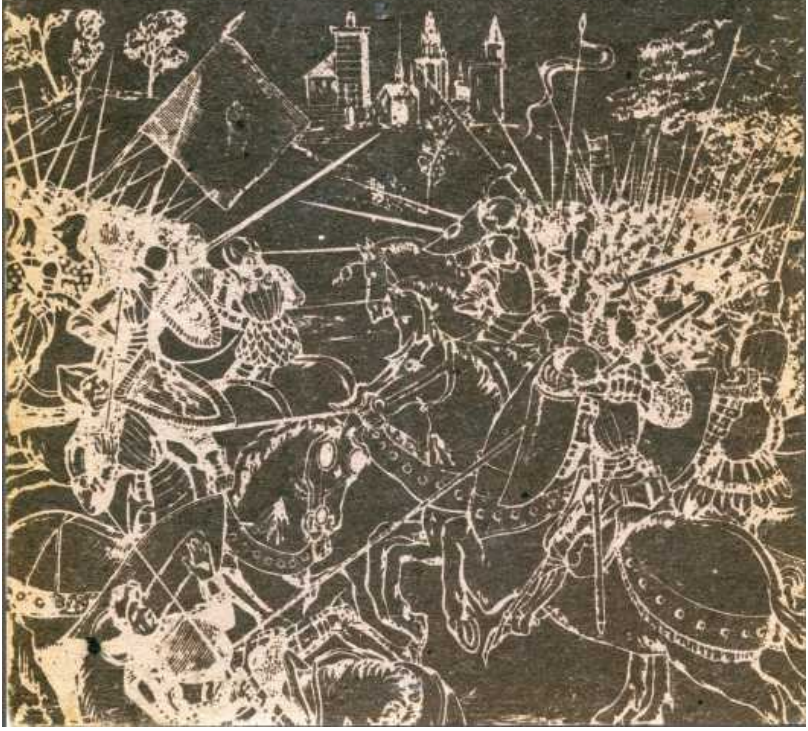

Barbara W. Tuchman
O OGLINDĂ ÎNDEPĂRTATĂ
Urgisitul secol XIV

Traducere din limba engleză şi postfaţă: ALEXANDRU VIANU
1988
Editura Politică
Bucureşti
Redactor: OVIDIU HURDUZEU
Coperta: ANDREI DAN
BARBARA W. TUCHMAN
A Distant Mirror
The Calamitous 14th Century
Copyright e 1978 by Barbara W. Tuchman

Cuvânt înainte Perioada, protagonistul, întâmplările

Originea acestei cărţi a fost dorinţa de a afla care au fost efectele asupra societăţii ale celui mai distrugător dezastru din istoria scrisă – adică ale Morţii Negre din 1348 – 50 care a omorât o treime din populaţia care trăia între India şi Islanda. Date fiind perspectivele timpului nostru, motivul interesului meu este evident. Răspunsul s-a dovedit evaziv deoarece secolul al XIV-lea a suferit atâtea „ciudate şi mari pericole şi adversităţi” (după cum spunea un contemporan), încât tulburările sale nu pot fi atribuite nici unei cauze; ele erau urmele copitelor mai multor călăreţi decât cei patru din viziunea Sfântului Ioan care deveniseră acum şapte – ciuma, războiul, birurile, brigandajul, proasta guvernare, răscoalele şi schisma din sânul Bisericii. Toate, în afară de ciumă, s-au ivit din cauza condiţiilor existente dinaintea Morţii Negre şi au continuat după ce se terminase perioada ciumei.

Deşi întrebarea mea iniţială n-a căpătat răspuns, interesul pentru însăşi această perioadă – o epocă violentă, frământată, plină de suferinţe, şi care se dezintegra, un

timp, după cum credeau mulţi, a Satanei triumfătoare – a fost irezistibil şi după cum mi se pare, consolator într-o perioadă la fel de frământată. Dacă ultimele noastre două decenii de convingeri zdruncinate au fost o perioadă de nelinişte neobişnuită, ne consolăm aflând că specia umană a trăit şi timpuri mai grele.

În mod ciudat, „paralelele dintre fenomene” au fost aplicate de un alt istoric anilor de la începutul acestui secol. Comparând perioada de după Moartea Neagră cu cea de după primul război mondial, James Westfall Thompson a găsit aceleaşi racile: haos economic, nelinişte socială, preţuri ridicate, îmbogăţirea de pe urma războiului, morală depravată, stagnarea producţiei, inactivitate industrială, veselie frenetică, cheltuială smintită, lux, desfrâu, isterie socială şi religioasă „lăcomie, avariţie, proastă administrare, decăderea moravurilor. „Istoria nu se poate repeta niciodată” a spus Voltaire; „omul se repetă totdeauna”. Tucidide a făcut din acel principiu justificarea operei sale.

Caracterizat laconic de istoricul elveţian J.C. L, Side Sismondi, secolul al XXV-lea a fost „un timp rău pentru omenire”. Până nu de mult, istoricii aveau tendinţa să antipatizeze şi să ocolească secolul deoarece nu era posibil să fie încadrat: într-un prototip al progresului uman. După experienţele cumplitului secol XX, avem mai multă compasiune pentru o perioadă zbuciumată ale cărei reguli erau încălcate de presiunea unor evenimente potrivnice şi violente. Recunoaştem cu strângere de mimă semnele „unei perioade de chin când nu există senttaente! unui viitorasigurat”.

Intervalul de 600 de ani îngăduie conturarea distinctă a ceea. ce este semnificativ în caracterul omului. Oamenii din Evul Mediu; au existat în condiţii mentale, morale şi fizice atât de diferite: de ale noastre încât

constituie o civilizaţie străină… Drept rezultat, acele trăsături de comportament pe care le recunoaştem ea familiare în mijlocul acestor împrejurări: străine nouă se dovedesc a fi constante ale naturii umane… Dacă: insistăm asupra unei lecţii din istorie* ea este aici, asemeni, celei descoperită de medievistul francez Edouard Perroy când scria o carte despre războiul de 100 de ani în timp ce căuta să scape de Gestapo în anii celui de-al doilea război mondial. „Unele moduri de comportare, scria el, unele reacţii împotriva destinului se luminează reciproc”.

Gel 50 de ani care au urmat după Moartea. Neagră din 1348—50 sunt sâmburele a ceea ce îmi pare a fi o perioadă istorică coerentă, dhrând aproximativ din 130 e până la 1450/plus câţiva ani. Pentru a opera cu dimensiuni lesne: de mânuit, am ales viaţa unei anumite persoane ca vehicul al naraţiunii mele, în afară, de interesul uman, aceasta are avantajul unei supuneri obligatorii la datele realităţii sunt obligată astfel să urmez împrejurările şi etapele unei vieţi reale din Evul Mediu, ducă unde vor ele să ducă, şi cred că ceea ce rezultă este o versiune mai adevărată a perioadei de-ît dacă mi-aş fi impus propriul plan.

Persoana în chestiune nu este xm rege sau o regină, deoarece totul despre astfel de persoane este *ipso facto* excepţional şi, în afară de aceasta, lucrurile fiind mult prea folosite; niciun om de rând, deoarece viaţa oamenilor de rând în majoritatea cazurilor nu cuprindea paleta largă pe care o doream; niciun cleric. sau un sfânt, deoarece ei sunt în afara limitelor înţelegerii. mele; nicio femeie, deoarece orice femeie din Evul Mediu a cărei viaţă a fost documentată în mod corespunzător nu ar fi tipică.

Alegerea s-a oprit astfel asuprâx unui membru al stării a doua – adică al nobilimii. şi a căzut pe Enguerrand de Coucy al VII-lea, ultimul dintr-o mare dinastie şi „cel

mai experimentat şi mai dibaci din toţi cavalerii Franţei”. Viaţa lui din 1340 piuă în 1397, adică de la moartea mamei sale în timpul marii ciume, până la propriul lui sfârşit, care a survenit în acelaşi timp cu eşecul nemaipomenit al secolului, perioada. aceasta, coincizând ca timp cu cea care mă interesa, părea menită pentru scopul meu.

Prin căsătoria eu cea mai mare dintre fiicele regelui Angliei, el avea o dublă vasalitate aruncând o punte între două ţări beligerante ceea ce extinse. orizontul acţiunilor sale şi-i spori interesul carierei; juca un rol de obicei major în orice dramă publică a locului şi timpului său şi avu înţelepciunea de a deveni ocrotitorul celui mai mare cronicar contemporan, Jean. Froissart, fapt pentru care se ştie mai mult despre el decât ar fi fost altfel cazul. Are o singură imperfecţiune – că nu există niciun portret autentic al acestui personaj. Totuşi, are un avantaj oare este o compensaţie pentru mine: cu excepţia unui singur scurt articol publicat în 1839, nimic nu s-a scris despre dânsul în engleză şi nu există nicio biografie oficială, demnă de încredere în franceză în afară de *o* teză de doctorat din 1890 aflată doar în manuscris. îmi place să descopăr singură drumul.

Trebuie să rog cititorul să aibă răbdare până când va face cunoştinţă cu Enguerrand de Coucy, deoarece el poate fi cunoscut numai pe fundalul şi în mijlocul evenimentelor timpului său care sunt tratate în primele şase capitole. Snguerrand (pronunţat cu un „g” dur) şi-a pus pecetea pe istorie pentru prima dată la vârsta de 18 ani, în 1358, ceea ce nu se întâmplă până în capitolul 7.

Ajung acum la riscurile întreprinderii mele. Mai întâi sunt nesigure şi contradictorii unele date referitoare la evenimente istorice, cifre şi fapte. Datele ar putea părea plicticoase şi pedante pentru unii, însă ele sunt fundamentale, deoarece stabilesc ordinea – ceea ce

precede şi ceea ce urmează – ducând astfel la înţelegerea cauzei şi efectului. Din păcate, este extrem de greu de stabilit cronologia medievală. Anul începea la Paşti, şi fiindcă acesta cădea la orice dată între 22 martie şi 22 aprilie, s-a preferat în general o dată fixă respectiv la 25 martie. Trecerea la stilul nou s-a făcut în secolul al XVI-lea, însă* nu a fost acceptată pretutindeni până în secolul al XVIII-lea, ceea ceâasă anul, a cărui evenimente din ianuarie; februarie şi martie aparţin de secolul al XIV-lea, o enigmă deschisă – complicată şi mai mult de folosirea anului de domnie (datând de la urcarea pe tron a regelui domnitor) în documentele oficiale englezé ale secolului ăl XIV-lea şi folosirea anului papal în alte cazuri. Mai mult, cronicarii nu şi-au datat un eveniment cu ziua lunii ci prin calendarul religios – vorbind, de exemplu, de două zile înainte de naşterea Fecioarei sau lunea după ziua Sfântului Ioan Botezătorul sau a treia duminică din Postul Mare. Rezultatul este că nu numai istoricul este încurcat, dar şi oamenii secolului al XIV-lea care rareori sunt de acord asupra datei unui eveniment.

Nici cifrele nu sunt de mai mică importanţă deoarece arată, ce proporţie a populaţiei este implicată într-o situaţie dată. Exagerarea cronică a numerelor în Evul Mediu – al luptătorilor de exemplu, când sunt acceptate ca reale, a dus în trecut la o înţelegere greşită a războiului medieval ca analog al războiului modern, ceea ce nu corespunde realităţii în ceea ce priveşte mijloacele, metodele sau scopul. Trebuie presupus că în Evul Mediu cifrele privind forţele armate, numărul răniţilor dintr-o bătălie, al morţilor în timpul ciumei, mulţimile revoluţionare, procesiunile sau orice grupuri în masă sunt în general sporite cu câteva sute de procente. Aceasta datorită faptului că cifrele nu erau folosite de cronicari ca date ci ca procedeu al artei literare pentru à ului sau

îngrozi pe cititori. Folosirea cifrelor romane ducea tôt la lipsă de precizie şi la predilecţia pentru numerele rotunde. Cifrele erau acceptate fără discernământ şi erau repetate de generaţii succesive de istorici. Numai începând cu sfârşitul ultimului secol au început învăţaţii să reanalizeze documentele şi să găsească, de exemplu, puterea reală a unei forţe expediţionare din registrele casierilor. Totuşi, încă nu au căzut de acord. J.C. Russel stabileşte populaţia Franţei dinaintea ciumei la 21 milioane locuitori, Ferdinand Lot la 15 sau 16 milioane şi Edouard Perroy la 10 – 11 milioane. Mărimea populaţiei influenţează studiile în toate celelalte domenii – biruri, medie de vârstă, comerţul şi agricultura, foametea sau prosperitatea – şi există cifre stabilite de autorităţi moderne care diferă cu 100%. Cifrele cronicarilor care par deformate, în mod evident apar în textul meu în ghilimele.

Discrepanţele dintre faptele presupuse s-au datorat deseori greşelilor din transmisia orală sau mai târziu prin citirea greşită a manuscrisului, ca atunci când doamna de Courcy, subiectul unui scandal internaţional, a fost luată de către un istoric din secolul al XIX-lea, de altfel foarte atent, drept a doua soţia a lui Enguerrand de Coucy cu preţul, pentru un timp, de a crea confuzii autoruluiactual. Contele de Auxerre din bătălia de la Poitiers a fost prezentat de cronicarii englezi drept Ajunser, Aussure, Soussiere, Usur, Waucerre şi de *Grandes Chroniques* ale Franţei drept Sancerre, un individ complet diferit. Enguerrand a fost scris Ingelram în Anglia. Nu este surprinzător că am considerat numele Canolles o variantă a numelui căpitanului brigand Arnaut de Cervole ca apoi să găsesc, când împrejurările refuzau să se potrivească, că era de fapt o variantă a lui Knowles sau Knollys, tot un celebru căpitan englez. Deşi minore, acest fel de dificultăţi pot fi enervante.

Isabeau de Bavaria, regina Franţei, este descrisă de un istoric ca o blondă înaltă şi de către un altul ca „o femeie micuţă, brunetă, vioaie”. Sultanul turc Baiazid, cunoscut de contemporanii săi ca îndrăzneţ, întreprinzător şi avid de război şi supranumit Fulgerul pentru rapiditatea loviturilor sale este descris de un istoric modern maghiar ca „efeminat, senzual, nehotărât şi oscilant.

— Se poate lua ca axiomatic faptul că orice afirmaţie a unui fapt din Evul Mediu poate fi (şi probabil va putea fi) contrazisă de o afirmaţie a versiunii opuse sau a uneia diferite Femei erau mai multe deoarece bărbaţii erau utrişi în războaie, bărbaţi erau mai mulţi fiindcă femeile mureau la naştere. Oamenii de rând cunoşteau Biblia; oamenii de rând nu cunoşteau Biblia. Nobilii erau scutiţi de impozite; nu, ei nu erau scutiţi de impozite. Ţăranii francezi erau murdari şi miroseau urât şi se hrăneau eu pâine şi ceapă. Ţăranii francezi mâncau carne de porc, păsări şi vânat şi se îmbăiau des în băi publice săteşti Lista s-ar putea continua la infinit.

Totuşi, contradicţiile fac parte din viaţă nu numai ca subiect al mărturiilor contradictorii. L-aş ruga pe cititor să se aştepte la contradicţii, nu la uniformitate. Niciun aspect al societăţii, niciun obicei, nicio tradiţie, nicio mişcare sau dezvoltare nu este fără curenţi potrivnici. Ţăranii care mor de foame în colibe trăiesc alături de ţărani prosperi ce dorm în paturi cu saltea de puf. Copiii sunt neglijaţi şi copiii sunt iubiţi. Cavalerii vorbesc despre onoare şi devin briganzi. În mijlocul depopulării şi dezastrului, extravaganţa şi splendoarea nu au fost niciodată mai exagerate. Nicio epocă nu-i ordonată sau croită dintr-o singură bucată şi niciuna nu este mai pestriţă decât Evul Mediu.

Trebuie să ne mai aducem aminte că Evul Mediu îşi schimbă culoarea în funcţie de cine se uită la el.

Prejudecăţile şi părerile istoricilor – tot aşa şi selectarea materialului – s-au schimbat considerabil în ultimii 600 de ani. În timpul celor trei secole *de* după secolul al XIV-lea istoria era virtual o genealogie a nobilimii, dedicată găsirii liniilor dinastice şi legăturilor de familie şi îmbibată de ideea că nobilul este o persoană superioară. Aceste lucrări incluzând o enormă cercetare de arhivă abundă în informaţii de interes mai mult decât dinastic, cum ar fi articolul lui Anselm despre seniorul gascon care a lăsat moştenire 100 de livre pentru zestrea fetelor sărace pe care le deflorase.

Revoluţia franceză marchează marea cotitură în urma căreia istoricii l-au considerat pe omul de rând drept erou, săracul ca *ipso facto* virtuos, nobilii şi regii ea monştrii ainedreptăţii. Simeon Luce în istoria sa asupra Jacquerie! este unul din aceştia; tendenţios în textul interpretativ, însă unic în ceea ce priveşte cercetările şi de nepreţuit pentru documentaţie. Uriaşii secolului al XIX-lea şi de la începutul secolului al XX-lea care au dezgropat şi au publicat sursele, au adnotat şi editat cronicile, au cules lucrările literare, au citit şi au rezumat munţi de predici, tratate, scrieri şi alt material primar, au furnizat baza pe care ne sprijinim noi cei veniţi mai târziu. Munca lor este acum suplimentată şi echilibrată de medieviştii moderni ai erei de după Marc Bloch care s-au ocupat mai mult de aspectele sociologice şi au dat la iveală amănunte riguroase despre viaţa de zi cu zi – de exemplu, numărul bucăţilor de anaioră vândute într-o anumită dioceză ca indicator al ritualului religios.

Cartea mea este îndatorată tuturor acestor grupuri începând cu primii cronicari. Înţeleg că nu mai este modern printre medieviştii din ziua de azi să te bazezi pe cronicari, dar pentru înţelegerea epocii şi concepţiilor ei» îi găsesc indispensabili. Mai mult încă, forma lor este

narativă şi aşa este şi a mea.

Cu toată această bogăţie există totuşi spaţii goale unde problema ce se ridică nu este informaţia contradictorie ci lipsa informaţiei. Pentru a umple golul trebuie să te foloseşti de ceea ce pare o explicaţie plauzibilă şi firească care explică numeroşii „probabilcă şi „presupunând* din textul meu – supărători dar, în absenţa unei certitudini documentate, inevitabili.

Un risc mai mare, clădit în însăşi felul istoriei scrise» este supraîncărcarea negativului: supravieţuirea disproporţionată a părţilor rele – a răului, mizeriei, vrajbei, nedreptăţii. În istorie este la fel ca în ziare. Normalul nu constituie noutate. Istoria este făcută din documente care supravieţuiesc şi acestea se sprijină pe crize şi calamităţii, crime şi conduită proastă, deoarece aceste lucruri sunt subiectele strădaniei documentare – a proceselor juridice, tratatelor, denunţurilor moraliştilor, satirei literare, bulelor papale. Niciun papă n-a emis o bulă ca să aprobe ceva. Supraîncărcarea cu aspecte negative poate fi găsită la reformatorul religios Nicolas de Clamanges care, denunţând în 1401 pe prelaţii necorespunzători şi lumeşti spunea. că, fiind nerăbdător să facă o reformă, nu va discuta despre clericii buni deoarece „ei nu contează pe lângă oamenii perverşii

Dezastrul este rareori atât de răspândit cum pare a fi din relatările scrise. Faptul că este consemnat 41 face să pară continuu şi omniprezent, în timp ce este, mai probabil ca el să fi fost sporadic atât în timp cât şi în spaţiu, în afară de aceasta, persistenţa normalului este de obicei mai mare decât efectul tulburărilor, după cum o ştim din timpurile noastre. După. ce absorbim noutăţile de azi ne aşteptam să înfruntăm o lume constând în întregime din greve, crime „căderi de la putere, întreruperi ale aprovizionării cu apă, tâmponări de trenuri, şcoli închise, tâlhari, drogaţi,

neonazişti şi siluitori. Adevărul este că poţi veni acasă seara – într-o zi norocoasă – fără să întâlneşti mai mult de unul sau două din aceste fenomene. Aceasta m-a dus la formularea legii Tuchman; după cum urmează: „Faptul că a fost înregistrat măreşte oricare fenomen deplorabil de cinci până la zece ori” / sau de câte ori cititorul doreşte /.

Dificultatea pătrunderii, a intrării în mod autentic în valorile mentale şi emoţionale ale Evului Mediu este ultimul obstacol. Cred că principala barieră este religia creştină cum era ea în acea vreme; matricea şi legea vieţii medievale, omniprezentă, într-adevăr obligatorie. Principiul ei, susţinut cu tărie, că viaţa spiritului şi a lumii de apoi ar fi superioară celei de aici şi de acum, vieţii materiale de pe pământ este un principiu pe care lumea modernă nu-l împărtăşeşte, indiferent de cât de evlavioşi sunt creştinii de acum. Destrămarea acestui principiu şi înlocuirea lui cu credinţa în valoarea individului şi a unei vieţi active, nu neapărat îndreptată spre Dumnezeu, este de fapt ceea ce a creat lumea modernă şi a dus la sfârşitul Evului Mediu.

Ceea ce rezolvă problema este că societatea medievală în timp ce proclama renunţarea la viaţa simţurilor, nu renunţa la ea în practică şi nici la o parte din ea, mai puţin chiar însăşi Biserica. Mulţi au încercat, puţini au reuşit însă, în general, omenirea nu-i făcută pentru renunţare. N-a fost niciodată o vreme când se dădea mai multă atenţie banilor şi averii decât în secolul al XIV-lea şi interesul pentru problemele trupeşti a fost la fel ca în oricare alt timp. Omul intereselor economice şi omul senzual nu pot fi suprimaţi…

Distanţa dintre principiul fundamental al creştinismului medieval şi viaţa de fiecare zi este marea capcană a Evului Mediu. Este problema care străbate istoria lui Gibbon, pe care a tratat-o cu o uşurinţă delicat

maliţioasă, ironizând de fiecare dată ceea ce-i părea ipocrizia idealului creştin faţă de funcţiile naturale ale omului. Nu cred, oricât de mare ar fi aprecierea mea faţă de maestru, că metoda lui Gibbon tratează în mod corespuhzător problema. Omul însuşi a formulat imposibilul idéal creştin şi a încercat să-l respecte, – chiar, dacă nu să; şi trăiască conform acestuia, mai mult de un, mileniu. De aceea, el pare să reprezinte o necesitate, ceva mai vitală. decât îngăduia, iluminismul secolului al XVIII-lea a lui Gibbon sau ironiile lui elegante. Deşi recunosc existenţa acestuia, el implică o înclinare, religioasă mai puternică decât a mea pentru a te identifica cu ei.

…Cavalerismul, ideea politică dominantă a clasei conducătoare, lasă un gol tot atât de mare între ideal şi practică ca şi religia. Idealul era o viziune a ordinii menţinută, de clasa războinicilor şi formulată în imaginea Mesei Rotunde, forma perfectă a naturii. Cavalerii regelui Arthur s-au aventurat pentru sprijinirea dreptului feudal împotriva dragonilor, vrăjitorilor şi ticăloşilor, stabilind ordinea într-o lume sălbatică. Astfel se presupunea, în teorie, că cei asemenea lor în viaţă slujeau ca apărători ai credinţei, susţinători ai dreptăţii, apărători ai celor oprimaţi. În practică, chiar ei erau asupritori şi în secolul al XIV-lea violenţa şi nelegiuirile oamenilor spadei deveniseră factorul major al dezordinii. Când golul dintre ideal şi real devine prea mare, sistemul se surpă. Legendele şi povestirile au reflectat totdeauna aceasta; în romanele arthuriene Masa Rotundă se clatină dinăuntrul ei. Sabia este aruncată din nou în lac; efortul începe din nou. Viblent, distructiv, lacom, supus greşelii oricum ar fi, omul reţine viziunea sa de ordine şi îşi reia căutările.

Notă asupra banilor

Banii medievali proveneau iniţial din *libra* / livră sau liră / de argint pur din care erau bătuţi 249 de peni de

argint, mai târziu 12 peni la un şiling sau un sous şi 20 de şilingi sau sous la o liră sau livră. Florinul, ducatul, francul, livra, scudul, marca şi lira engleză erau teoretic mai mult sau mai puţin echivalente lirei iniţiale, deşi greutatea şi conţinutul lor în aur era diferit. Cea mai apropiată de standard era moneda conţinând 3 – 5 grame de aur bătută la Florenţa / florinul / şi Veneţia /ducatul / pe la mijlocul secolului al XIII-lea. Cuvântul „aur” ataşat numelui monedei ca *franc d'or*, *ecu d'or* sau *mouton d/gr* desemna o monedă adevărată. Când era exprimată numai prin numele banului sau în Franţa, ca livră în una din diversele forme – *parisis*, *tournois*, *bordelaise*, fiecare variind puţin ca valoare: – banii respectivi reprezentau bani de contabilitate care existau numai pe hârtie.

Aruncându-se o privire asupra complicaţiilor problemei, cititorul nespecialist este sfătuit să nu-şi facă griji în legătură cu aceasta, deoarece numele monedelor şi banilor nu înseamnă de fapt *nimic* decât puterea de cumpărare. Din timp în timp, menţionând plata soldaţilor, salariile lucrătorilor cu ziua, preţul unui cal sau al unui plug, cheltuielile de trai ale unei familii burgheze, birurile pe fumuri şi taxele de vânzare, am încercat să leg cifrele monetare de valorile reale. N-am încercat să transform banii în echivalentul unora cum ar fi franci sau livre deoarece echivalenţa se schimba cum se schimba conţinutul de aur şi argint al monedelor; mai mult încă, monedele veritabile şi banii de contabilitate sub acelaşi nume difereau ca valoare. De aceea am adoptat în fiecare caz pur şi simplu banii menţionaţi în document sau de către cronicar şi aş îndemna pe cititor pur şi simplu să se gândească la orice sumă dată pentru atâtea piese.

Partea întâi

Capitolul 1

„Eu sunt baronul de Coucy”. Dinastia

Măreţ, înfricoşător pe vârful unui deal din Picardia, castelul Coucy domina eu cele cinci turnuri ale sale drumul spre Paris dinspre nord. Se punea însă întrebarea: ca păzitor sau ca adversar al monarhiei? Din mijlocul castelului se ridica o construcţie cilindrică uriaşă, de două ori mai înaltă decât cele patru turnuri din colţ. Acesta era donjonul sau cetatea centrală, cea mai mare din Europa, cea mai puternică de acest fel construită vreodată în Evul Mediu sau mai târziu. Cu un diametru de 27 de metri, o înălţime de 54 de metri, putând adăposti o mie de oameni în timpul unui asediu, donjonul proteja şi făcea să pară mai mici castelul de la baza lui, acoperişurile înghesuite ale oraşului, clopotniţa bisericii şi cele 30 de turnuleţe ale masivului zid care înconjura întregul complex de pe deal. Călătorii care veneau din orice direcţie puteau zări acest colos al puterii senioriale de la mare depărtare şi, apropiindu-se de el, simţeau veneraţia călătorului din ţările păgâne la vederea, pentru prima dată, a piramidelor.

Dornici de măreţie, constructorii au realizat interiorul donjonului în dimensiuni impresionante: treptele erau de 38 – 40 de cm, lăcaşurile ferestrelor, la 13 metri de la sol, ca şi cum ar fi trebuit să fie folosite de un neam de titani. Grinzile de piatră, măsurând 1, 82 m^3, nu erau mai puţin impresionante. Timp de peste 400 de ani dinastia reprezentată prin aceste construcţii manifestase acelaşi exces. Ambiţioşi, periculoşi, nu rareori feroci, neamul Coucy-ilor se înrădăcinase pe un promontoriu de pământ care parcă era lăsat de natură pentru ca ei să poată stăpâni. Vârful lor de deal supraveghea trecerea prin valea Ailette până la valea mai largă a Oisei. De aici ei i-au înfruntat pe regi, au jefuit Biserica, au plecat şi au murit în cruciade, au fost condamnaţi şi excomunicaţi pentru crime, şi-au mărit treptat domeniul, s-au căsătorit cu descendenţi regali şi au nutrit o mândrie care şi-a găsit expresie în

strigătul lor de luptă: *„Coucy à la merveille* Stăpânind una din cele patru mari baronii ale Franţei, dispreţuiau titlurile senioriale şi au adoptat un motto plin de trufie.

Rois ne suiş.

Ne prince ne duc ne comte aussi Je suis le sire de Coucy.

Nu sunt nici rege, nici prinţ, nici duce sau conte;

Sunt stăpânul de la Coucy/.

Început în 1223, castelul era produsul aceleiaşi explozii arhitectonice care a înălţat catedralele grandioase şi care fusese declanşată tot în nordul Franţei. Patru din cele mai mari catedrale erau în construcţie în acelaşi timp cu castelul – la Laon, Reims, Amiens şi Beauvais, la o depărtare de 89 de km de Coucy. Deşi oriunde ridicarea unei catedrale dura între 50 şi 150 de ani, vastele lucrări de la Coucy, donjonul, turnurile, meterezele şi reţeaua subterană au fost terminate în 7 ani, un timp surprinzător de seurt, din voinţa unică, de neînfrânt, a lui Enguerrand de Coucy al III-lea.

Castelul acoperea *un* spaţiu de peste două pogoane. Turnurile din cele patru colţuri, înalte de 27 de metri, cu un diametru de 18, 5 metri, şi cele trei porţi ale castelului erau construite la acelaşi nivel cu marginea dealului, fornăind meterezele. Singura, intrare în fortăreaţă era o poartă fortificată *în* partea interioară, lângă donjon, ocrotită de turnuri de observaţie, şanţ eu apă şi grilaj cu ţepi. Poarta se deschidea spre *place d'armes*, un spaţiu înconjurat de ziduri, de vreo şase pogoane, cuprinzând grajdurile şi alte acareturi, arena pentru turnire şi păşunea pentru caii cavalerilor. Dincolo de această împrejmuire, unde dealul se lărgea precum coada undi peşte, se întindea oraşiil de vreo sută de case şi o bişerică cu un turn pătrat. Trei porţi fortificate în zidul Exterior care înconjura vârful dealului permiteau acceăul spre lumea

exterioară. În partea sudică, spre Şdissons, dealulse pierdea într-o pantă abruptă, uşor de apărat; la nord, spre Laon, unde dealul se contopea cu podişul, un mare şanţ cu apă constituia încă q barieră. O scară în spirală, înăuntrul zidurilor, cu o grosime de 7, 5 m, făcea legătura între cele trei etaje ale donjonului. Printr-o deschizătură sau un „ochi” în acoperiş, repetată în tavanul boltit al fiecărui nivel, pătrundeau puţină lumină şi aer în această beznă, permiţând să se ridice arme şi provizii de la etaj la etaj fără a fi nevoie să urci scările. În acelaşi fel se puteau da dintr-odată comenzi verbale întregii garnizoane. Puteau fi adunaţi cam 1 200 – 1.500 de oameni înarmaţi, care să audă ce se spunea de la etajul de mijloc. Donjonul avea bucătării „demne de Nero”, după afirmaţia unui contemporan şi un iaz de peşte cu apă de ploaie pe acoperiş; avea un rezervor de apă, cuptoare pentru pâine, pivniţe, cămări imense, cămine cu hornuri la fiecare etaj, latrine. Spre fiecare parte a castelului, spre curtea deschisă şi spre ieşirile secrete dinafara meterezelor –, duceau pasaje subterane boltite, prin care se putea aproviziona o garnizoană asediată. Din vârful donjonului un observator vedea întreaga regiune până la pădurea Cômpiègne, la 40 km depărtare, ferind castelul de a fi luat prin surprindere. Ca proiect şi execuţie, fortăreaţa era aproape cea mai perfectă structură militară din Europa medievală – iar ca dimensiune, cea mai îndrăzneaţă.

Concepţia fundamentală de construcţie a unui castel exprima nu ideea de reşedinţă ci de apărare. Ca fortăreaţă, el era o emblemă a vieţii medievale, la fel de dominatoare ca şi crucea, în „Romanul Rozei” acest vast compendiu care este mult mai mult decât un roman cavaleresc, castelul care adăposteşte Trandafirul este structura centrală care trebuie asediată şi cucerită pentru împlinirea dorinţelor sexuale. În viaţa reală, structura castelului

dovedea violenţa, riscul atacurilor, care au caracterizat istoria Evului Mediu. Predecesoarea castelului, VIZ a *romană* fusese nefortificată, bazându-se pe legea romană şi pe legiunile romane pentru apărare. După căderea Imperiului, societatea medievală care se nps. cuseera un corp de părţi dezmembrate şi antagoniste ce nu se supuneau nici unei autorităţi centrale sau seculare. Numai Biserica oferea un principiu organizator, ceea ce explică succesul ei, deoarece societatea nu suportă anarhia.

Din cauza turbulenţer autoritatea seculară centrală a început să se contopească cu monarhia dar; imediat ce puterea a devenit efectivă, a intrat în conflict cu Biserica, pe de o parte, şi cu baronii, pe de altă parte. Burghezii oraşelor îşi elaborau propria lor ordine şi îşi vindeau sprijinul baronilor, episcopilor sau regilor în schimbul hrisoavelor care stipulau autonomia „comunelor” libere. Prin asigurarea libertăţii pentru dezvoltarea comerţului, hrisoavele au marcat ridicarea stării a treia orăşeneşti. Echilibrul politic dintre grupurile concurente era instabil deoarece regele nu avea sub comanda sa o forţă armată permanentă. El trebuia să se bazeze pe obligaţia feudală a vasalilor săj. de a executa un serviciu militar limitat, mai târziu adăugându-se serviciul plătit. Conducerea era încă personală, derivând din feudă şi din jurământul de credinţă. La baza structurii politice nu stătea legătura dintre cetăţean şi stat ci aceea dintre vasal şi senior. Statul încă lupta să se nască.

Datorită aşezării sale în centrul Picardie! domeniul Coucy, după cum recunoştea coroana, era „una din cheile regalului”. Ajungând aproape până în Flandra, la nord, şi până la Canalul Mânecii şi hotarele Normandiei, la vest, Picardia era principalul drum din nordul Franţei. Râurile sale duceau atât spre sud către Sena şi spre vest către Canal. Solul său fertil o făcea prima regiune agricolă a

Franţei cu păşuni şi lanuri de cereale, îngrămădiri de păduri şi un loc bun de răspândire a satelor. Defrişarea, prima acţiune a civilizaţiei, începuse de pe vremea romanilor. La începutul secolului al XIV-lea, Picardia avea circa 250.000 de gospodării şau o populaţie de peste un milion care o făceau singura provincie a Franţei, în afară de Toulouse, mai populată în timpurile medievale decât în timpurile moderne. Era prosperă şi independentă, oraşele sale au fost primele care au câştigat hrisoave de comune.

În perioada obscură dintre legendă şi istorie, domeniul Coucy, la început o feudă a Bisericii, ar fi fost conferit àfintuim Remi, primul episcop de Reims, de către Clovis, primul rege creştin al Francilor, cam pe la anul 50 (K După convertirea lui la creştinism de către Sf. Rémi, regele Clovis a dat domeniul Coucy noului episcopat de Reims, înzestrând Biserica, cum s-ar spune, cu lucruri de ale lui Caesar, aşa cum împăratul Constantin a înzestrat Biserica de la Roma. Prin darul lui Constantin, creştinismul a fost oficial întemeiat dar şi fatalmente conn promis. După cum à scris William Langland: „Când Sfânta Biserică a fost înzestrată din bunătatea lui Cerfe stah. tin cu pământ şi arende, titluri nobiliare şi servitori; romanii au auzit un înger strigând sus, deasupra lor; «În această zi *dos ecclesiae* au băut venin şi toţi cei care au puterea lui Petru sunt otrăviţi pentru veşnicie» Acel Conflict între căutarea divinităţii şi ispita lucrurilor pământeşti avea să devină problema centrală a Evului Mediu! Pretenţia Bisericii de-a avea conducerea spirituală nu putea fi niciodată făcută întru totul demnă de crezare tuturor credincioşilor, deoarece ea se baza pe bogăţie materială. Cu cât Biserica acumula mai multe averi, cu atât mai vizibilă şi mai tulburătoare devenea prăpastia; nu putea fi rezolvată vreodată ci, continua, secol de secol, să reînnoiască îndoiala şi nemulţumirea.

În vechile documente latine, Coucy era numit Codiciacum sau Codiacujn, probabil derivat din *Code*ş> *codâcis*, însemnând un trunchi de copac căruia i se tăiau ramurile ca cele pe care le foloseau Galii la construcţia palisadelor lor. Timp de patru secole în Evul întunecat locul a rămas în umbră. În 910 – 920 Hervé, arhiepiscopul de Reims, a construit primul castel primitiv şi capela de pe deal, înconjurate de un zid, ca apărare împotrivă norvegienilor care invadau valéa Oisei. Locuitorii din satele din vale, refugiindu-se în spatele zidurilor episcopului, au întemeiat oraşul de sus, care, mai târziu, a fost cunoscut Sub numele Coucy-le-Château, deosebindu-se de Ceucyla-Ville, din vale. În acele timpuri aspre, domeniul era mărul discordiei între baroni, arhiepiscopi şi regi, toţi la fel de războinici. Nevoia de apărare împotriva invadatorilor – maurii la sud? vikingii la nord – dezvoltase o clasă de războinici aprigi care se luptau între ei cu aceiaşi neîndurare şi sălbăticie ca şi împotriva duşmanilor din exterior. În 975 Oderic, arhiepiscopul din Reimă, cedă domeniul unui personaj numit Comte d'Eudes, care deveni primul stăpân ăl castelului Coucy. Nu se cunoaşte nimic despre el în afară de nume, dar… odată aşezat în èMul dealului, Le-a transmis: descendenţilor săi un caracter foarte: puternic şi o pornire nestăpânită spre vio* lenţă.

Primul act: însemnat al dinastiei, mai curând religios* decât războinic, a fost întemeierea de către Aubry de Conejr a abaţiei benedict ine de la Nogent, în î§59, la poalele dealului. ¥n astfel de gest, mult mai iar *g* decât donaţia obişnuită pentru rugăciuni permanente, era dsstrinat să arate importanţa donatorului şi să cumpere msprite pentru a-şi asigura izbăvirea. Chiar dacă înzestrarea iniţială a fost slabă sau nu, după cum s-a plâns ranc Mnosul abate al mănăstirii, Guibert, în secolul următor, aleaţia a prosperat şi, sprijinită de fonduri primite

de la *6* serie de Coucy; le-a supravieţuit tuturor…

Succesorul lui Aubry, Enguerrand I, era un om care Iveala activul lui multe scandaluri, fiind şi obsedat sexual după spusele abatelui Guibert /; el însuşi o victimă a sexualităţii refulate după cum mărturiseşte în ale lui *Confessions* /. Cuprins de pasiune pentru Sybil, soţia unui nobil din Lorena, Enguerrand a reuşit, eu ajutorul unui episcop din Laon care-i era văr primar, să divorţeze de prima sa soţie Adèle de Marie sub învinuirea de adulter. Se recăsătoreşte cu Sybil cu binecuvântarea Bisericii, în timp ce soţul ei lipsea, fiind plecat la război *şi în* timp ce doamna era însărcinată, ca urmare, a unei a treia legături amoroase. Se spunea că era uşuratică.

Din cauza acestei situaţii vicioase de familie, a apărat acel „lup feroce – / afirmaţia aparţine unui alt abate celebru, Suger. de la St. Denis /, cei mai notoriu şi mai sălbatic dintre Coucy, Thomas de Marie, fiul Adelei repudiate. Urmelu-şi cumplit tatăl din cauza că-i pusese paternitatea la îndoială, Thomas a fost crescut ea să ia parte la interminabilul război început de soţul părăsit *ak* Sybilei împotriva lui Ehgùerrarxd I. Aceste războaie personale erau duse de cavaleri cu o pătimaşă încântare şi cu o unică strategie ce consta în a încerca să-ţi ruinezi duşmanul ucigându-i său. mutiâându-i cât mai mulţi ţărani şi distrugându-i cât mai multe recoltev vii, unelte, grajduri şi alte bunuri, reducându-i astfel sursele de venit. Ca rezultat, principala victimă a beligeranţilor erau ţir rănii. Abatele Guibert afirmă că în feipul „războiului nebunesc* a lui Enguerrand I împotriva duşmanului său din Loraina, bărbaţilor prinşi li se scoteau ochii şi fi se tăiau picioarele, aceşti oameni mutilaţi putând fi încă văzuţi în timpul. său, în zonă. Războaiele personale erau blestemul Europei, din care cauză „s-a crezut, au fost inventate cruciadele, pentru a asigura astfel teren de manifestare a patimilor agresive.

Când au venit marile apeluri din 1095 de a lua crucea şi a salva Sfanţul Mormânt în Prima Cruciadă, atât Enguerrand I cât şi fiul lui, Thomas, s-au alăturat cruciaţilor, ducându-şi la Ierusalim ura dintre ei şi întorcându-se cu ea. nediminuată. Blazonul Coucy provine dintr-o faptă eroică în timpul Cruciadei, deşi se mai discută încă dacă protagonistul a fost Enguerrand sau Thomas. Unul sau celălalt, împreună cu cinci însoţitori, fiind surprins ele un grup de musulmani când era fără armură, şi-a scos mantia purpurie brodată cu blană de veveriţă, a rupt-o în şase bucăţi pentru a face steaguri de recunoaştere şi astfel echipat, se spune, s-a aruncat asupra musulmanilor şi i-au pus pe fugă. În amintirea acestei fapte s-a adoptat ca blazon *un* scut cu şase benzi orizontale, ascuţite, roşu pe alb.

Proprietar al domeniilor Marie şi La Fère în calitate de moştenitor al mamei sale, Thomas le-a adăugat domeniului Coucy, ia a cărui stăpânire a succedat în 1116. Neîmbhnzdt, şi-a urmat duşmănia şi actele de brigandaj îndreptate împotriva Bisericii, oraşului şi regelui, diavolul ajutându-i” după cum afirmă abatele Suger. A luat cu forţa feude de la mănăstiri, a torturat prizonierii / spânzurând bărbaţi de testicule până ce acestea se rupeau din cauza greutăţii corpului /, a tăiat el însuşi gâtul a 30 de burghezi rebeli şi şi-a transformat – castelele înjfer-un „cufb de dragorii şi o peşteră de hoţi”. A fost excomunicat de către Biserică care i-a retras – în absenţă – învestitura de cavaler şi a ordonat ca în fiecare duminică, în fiecare parohie din Picardia, să fie citită anatema dictată împotriva lui. Regele Ludovic ai VI-lea a strâns o armată împotriva lui Thomas şi a reuşit să-l deposedeze de terenurile şi castelele furate. În sfârşit, Thomas nu era insensibil faţă de speranţa de-a fi izbăvit şi ferit de frica de iad care adusese Bisericii atâtea bogăţii de-a lungul secolelor. El a lăsat o generoasă

moştenire Abaţiei din Negent, a întemeiat o altă abaţie la Prémontré, în apropiere, şi a murit de moarte bună în 1130. A fost căsătorit de 3 ori. Abatele Guibert l-a considerat „cel mai hain om din, generaţia sa

A: Ceea ce l-a format pe un om ca Thomas de Marie nu au fost neapărat genele agresive sau ura lui faţă de tatăl său care pot fi întâlnite în orice secol, ci o violenţă intrată deja în obicei care înflorea datorită lipsei oricărui mijloc efectiv de îngrădire.

În timp ce în secolele al XII-lea şi al XIII-lea puterea politică se centraliza, energiile şi talentele Europei se adunau în unul din marile avânturi ale civilizaţiei. Stimulat de comerţ, a avut loc un avânt al artei, tehnologiei, construcţiilor, învăţământului, al călătoriilor pe uscat şi pe mare, al universităţilor, oraşelor, băncilor şi creditului, al fiecărei sfere care îmbogăţea viaţa şi lărgea orizontul. Acei 200 de ani au format Evul Mediu Târziu, o perioadă în care s-a inventat compasul şi ceasul mecanic, roata de tors şi războiul de ţesut cu pedală, moara de vânt şi moara de apă; o perioadă în care Marco Polo a călătorit în China şi Toma d'Aquino a organizat învăţământul, când au fost întemeiate universităţile din Paris, Bologna, Padova şi Neapole, Oxford şi Cambridge, Salamanca, Valladolid, Montpellier şi Toulouse, când Giotto a redat în pictură sentimente umane, Roger Bacon a făcut cercetări în domeniul ştiinţei experimentale, Dante a creat marea sa reprezentare a sorţii omeneşti şi a scris-o în limba maternă; o perioadă când religia era exprimată atât prin blândele predici ale Sf. Francis cât şi prin cruzimea Inchiziţiei, când Cruciada Albigensiană1 a înecat sudul Franţei în sânge şi masacre în numele credinţei, în timp ce catedralele îşi înălţau arcadă după arcadă ca un triumf al creativităţii, tehnologiei şi credinţei.

Ele nu erau construite cu sclavi. Deşi existau iobagi,

drepturile şi datoriile lor erau stabilite prin tradiţie şi recunoaştere legală, iar munca în societatea medievală, spre deosebire de lumea antică, s-a făcut cu propriii săi membri.

După moartea lui Thomas, la Coucy a urmat o perioadă de 60 de ani, cu stăpâni mai respectabili, prin fiul şi nepotul lui, Enguerrand al IX-lea şi Raoul I, care au colaborat cu coroana spre binele domeniului lor. Fiecare a participat la noile cruciade ale secolului al XII-lea şi ambii şi-au pierdut viaţa în Ţara Sfântă. În 1107 măduva lui Raoul, probabil silită de situaţia financiară precară impusă de aceasta. expediţie, a vândut comunităţii Coucy-le-Château hrisovul de acordară de libertăţi cu 140 de livre.

O astfel de democratizare, în măsura în care s-a făcut, nu era atât un pas pe drumul spre libertate – cum le plăcea istoricilor din secolul al XIX-lea să considere realizările omeneşti – cât un produs secundar inadvertent al pasiunii nobililor pentru război. Obligat să se echipeze, el şi suita lui, cu arme, armuri şi cai sănătoşi, toate costisitoare, cruciatul, dacă supravieţuia, de obicei venea acasă mai sărac decât plecase sau îşi lăsa proprietatea mai săracă, mai ales că niciuna din cruciadele de după prima nu a fost victorioasă sau rentabilă. Singura scăpare, întrucât era de neconceput să se vândă pământul, era vânzarea privilegiilor comunale sau transformarea zilelor de clacă şi a titlurilor de proprietar de iobagi într-o arendă în bani. În economia în dezvoltare a secolelor al

XIIea şi al XIII-lea, profiturile din comercializarea surplusului de produse agricole aduceau locuitorilor burgurilor şi ţăranilor banii lichizi pentru plata drepturilor şi libertăţilor.

În timpul lui Enguerrand al III-lea, numit „cel mare”, constructor al castelului renovat şi al donjonului, excesele familiei Coucy au apărut din nou. Senior din 1191 până în

1242, el construi şi renovă castele şi fortăreţe pe încă şase feude ale sale, în afară de Coucy, inclusiv una la St. Goba în aproape tot atât de mare ca şi cea de la Coucy. Luă parte la măcelurile Cruciadei Albigensiene, luptă în toate războaiele din timpul lui şi, ca bunicul său Thomas, în unul împotriva diocezei de Reims, război care izbucnise dintr-o ceartă pentru drepturile feudale. A fost acuzat că i-ar fi prădat diocezei terenurile, i-ar fi tăiat copacii, i-ar fi luat satele, ar fi forţat uşile catedralei, ar fi pus *ăoyen-ul* în lanţuri şi i-ar fi aruncat pe canonici în mizerie.

Când, în 1216, arhiepiscopul de Reims s-a plâns papei, Enguerrand al III-lea a fost excomunicat şi s-a dat ordin ca toate serviciile religioase din dioceză să se întrerupă când apare el. O persoană pusă sub interdicţie era privată de împărtăşanie şi era osândită să ajungă în iad, până elnd nu se pocăia şi era absolvită de păcat. În cazurile majore, numai episcopul, sau în unele cazuri Papa, putea să ridice afurisenia. Atât timp cât era valabilă, preotul local trebuia să pronunţe blestemul asupra păcătosului de două sau trei ori pe an în faţa întregii parohii, în numele Tatălui, Fiului, Simţului. Duh, Fecioarei Maria şi a tuturor apostolilor şi sfinţilor în timp ce băteau clopotele pentru înmormântare, luminările erau stinse iar crucea şi cartea de rugăciuni erau puse pe pământ. Se presupunea că cei vinovat era rupt de toate legăturile sociale şi profesionale; inconvenientele rezultând din această regulă pentru toţi erau de aşa natură încât vecinii lui, fie că aruncau cu pietre spre casa lui sau recurgeau la alte mijloace pentru: a-l aduce la pocăinţă, fie că ignorau afurisenia. În cazul lui Enguerrand al îl î-lea, încetarea tuturor serviciilor religioase era o osândă înfiorătoare pentru comunitate; aceasta l-a determinat să se decidă. pentru izbăvire în 1219, pocăindu-se în prealabil. Ambiţiile lumeşti nu L-au fost însă înăbuşite deoarece continuă să

construiască marele castel care şi-a aruncat umbra asupra Parisului.

Îndărătnicia sa de a construi era stimulată de speranţa într-o luptă cu suveranul său, deoarece în timpul cât Ludovic al IX-lea, viitorul Ludovic cel Sfânt, era minor, Enguerrand al lil-lea a condus o ligă de baroni împotriva coroanei; după cum spun unii, ar fi aspirat chiar la tron. Moştenise sânge regesc prin mama sa, Alix de Dreux, o descendentă a lui Filip I. Donjonul său, proiectat ca să – depăşească turnul regal de la Louvru, a fost considerat ca un gest de sfidare şi rea intenţie. Regenţa mamei copilului-rege a rezistat la ameninţare; seniorul de Coucy a rămas însă o forţă de care trebuia să se ţină seama. El însuşi îşi mări proprietăţile şi îşi întări poziţia peste graniţă prin căsătorii. Prima şi a treia soţie erau femei din familii nobiliare vecine care îi aduseseră alte domenii în Picardia, iar a doua sa soţie a fost Mahaut de Saxe, fiica lui Henry Leul, ducele de Saxonia, nepoata lui Henry al IX-lea al Angliei şi al Eleonorei de Aquitainia, nepoata lui Richard Inimă de Leu şi sora lui Otto de Saxonia, ulterior suveranul „Sfântului imperiu roman Fiica lui, de la una din aceste soţii, s-a căsătorit cu Alexandru al II-lea, regele Scoţiei.

La construcţia de la Coucy a folosit, conform marcajelor făcute de pietrari, cam 800 de pietrari, nenumărate care cu boi pentru a transporta pietrele din cariere până pe deal şi încă vreo – 800 de diverşi meseriaşi cum ar fi tâmplări, lucrători pentru pus acoperişul, lucrători în fier şi plumb, zugravi şi cioplitori în lemn. Deasupra uşii donjonului a fost sculptat în basorelief statuia unui cavaler fără armură, în luptă cu un leu, simbolizând curajul cavaleresc. Atât pereţii castelului cât şi cei ai donjonului au fost decoraţi cu borduri pictate şi ghirlande de frunze neobişnuite, toate potrivite dimensiunilor structurii. Gamine cu fronton zidit în perete,

au fost construite în fiecare parte a castelului; Spre deosebire de găurile din acoperiş aceste cămine erau un progres tehnologic al secolului al XI-lea care, prin încălzirea fiecărei camere; i-au scos pe stăpâni şi stăpâne din sala comună unde înainte mâncau împreună şi. ser adunau pentru a se încălzi şi au despărţit proprietarii de servitori Nici. O altă invenţie nu a adus mai mult progres în confort şi rafinament, deşi cu preţul formării unei prăpăstii sociale din ce în ce mai mari.

Înghesuită într-un colţ, al etajului al II-lea era o mică cameră cu căminul ei propriu, poate un budoar pentru doamna de Coucy. Prin fereastră i se oferea doamnei a privelişte asupra văii unde se zărea, ici şi colo, câte un turn al vreunei biserici, profiiându-se după un grup de copaci şi, la fel ca doamna de Shalott, ea. putea, vedea oamenii mergând şi venind pe drurpul ce şerpuia în jos. Cu excepţia acestei camere minuscule, camerele locuite de senior şi familia sa erau mai puţin accesibile din afară în această parte a castelului.

În 1206 comunitatea de peste 100 de ani a cetăţenilor din Amiens, capitala mândră şi prosperă a Picardiei, şi-a procurat o bucată din capul lui Ioan Botezătorul. Ca lăcaş: de păstrare a acestei relicve cei din Amiens s-au hotărât să construiască cea mai mare biserică din Franţa „mai înaltă ca toţi sfinţii, mai înaltă ca toţi regii”. După. ce s-au strâns banii necesari, prin 1220, impunătoarea boltă a catedralei era în plină construcţie. În aceeaşi decadă „în afară de donjon, Enguerrand al. III-lea a construit o» grandioasă şi minunată capelă, mai mare ca Sainte Chapelle pe care urma s-o construiască Ludovic cel Siânt la Paris, câţiva ani mai târziu. Boltită, aurită şi bogată în sculpturi şi culoare, capela strălucea atât de frumos prin vitraliile sale, încât cel mai mare colecţionar al secolului următor, Jean, duce de Berry, a încercat să le

cumpere cu 12 GOG de scuzi de aur.

Enguerrand al III-lea. era acum senior de St. Gobain, de Assis, de Marie, de La Fère, de Folembray, de Montmirail, de Oisÿ, de Crèvecoeur, de la Fierté-Aueoul şi La Fierté – Gauche „viconte de Meaux, castelan de Combrai. Cu mult timp în urmă, în lQ9 ă coroana redobândise suveranitatea asupra feudei Coucy de la Biserică; ea era acum sub suveranitatea directă a regelui şi seniorul prezenta omagiu numai persoanei regelui. În secolele al XII-lea şi al

XIII-lea seniorul de Coucy, ca şi episcopul de Laon, îşi băteau propria monedă. Judecat după numărul de cavaleri pe care vasalii regali erau obligaţi să-i trimită la chemarea regelui, Coucy era în acel timp cea mai mare baronie din regat, urmând după marile ducate şi comitate care, în afară de omagiul datorat-regelui francez, erau virtual seniorii independente. După un document, dim 1216 domeniul Coucy poseda 30 de cavaleri în comparaţie cu 34 ai ducelui de Anjou, 36 ai ducelui de Bretania şi 47 ai contelui de Flandr a.

În 1242, Enguerrand al III-lea a murit la vârsta de vreo 60 de ani când, în cădere de pe cal, vârful sabiei lui i-a străpuns corpul. Fiul cel mare şi succesorul său, Raoul al II-lea a fost ucis curând după aceasta în bătălia din Egipt în timpul nefericitei cruciade a lui Ludovic cel Sfânt din 1248 – 50. El a fost urmat de fratele său, Enguerrand al IV-lea, un fel de Caligula medieval.

Capturând în pădurea lui trei tineri scutieri din Laon, echipaţi cu arcuri şi săgeţi dar fără câini de vânătoare pentru un vânat important, Enguerrand al IV-lea a ordonat executarea lor prin spânzurătoare fără niciun fel de judecată. Impunitatea în astfel de cazuri nu mai era pn lucru de la sine înţeles, deoarece rege era Ludovic al IX-lea, un suveran a cărei autoritate era egalată de pietatea

sa. Regele a ordonat ca Enguerrand al IV-lea să fie arestat dar nu de pairii săi ci de acei *sergents* ai curţii ca orice răufăcător şi să fie întemniţat în Louvru deşi, în semn de respect pentru rangul său, l-a scutit de lanţuri.

Chemat la judecată în 1256, Enguerrand al IV-lea a fost însoţit de cei mai mari pairi ai regelui, printre alţii regele Navarrei, ducele de Burgundia, conţii de Bar şi Soissons, furioşi deoarece simţeau că li se pun la încercare prerogativele lor. Refuzând să se supună unei anchete deoarece socotea că-i afectează persoana, onoarea, rangul şi moştenirea nobilă, Enguerrand a cerut să fie judecat de către pairii săi şi să i se ofere o judecată prin luptă.

Ludovic al IX-lea a refuzat ferm, spunând că în ceea ce-i priveşte pe săraci, pe clerici şi le „persoanele care mer ită mila noastrăjudecata prin luptă ar finedreaptă. Conform obiceiului, cei care nu erau. nobili puteau angaja un luptător în aceste cazuri, însă regele Ludovic considéra metoda învechită. Într-o lungă şi crâncenă dispută, trebuind să facă faţă rezistenţei înverşunate a pairilor, el a ordonat ca Enguerrand al IV-lea să apară la judecată. A fost găsit vinovat şi deşi regele intenţiona să-l condamne la moarte, s-a lăsat convins de către pairi să renunţe la pedeapsa capitală. Enguerrand a fost condamnat să plătească o ariiendă de 12.000 de livre din care o parte să fie folosită pentru slujbe continue pentru sufletele celor pe care-i spânzurase şi o alta să fie trimisă la Accra pentru a ajuta la apărarea Ţării Sfinte. A apărut astfel istoria juridică care mai târziu va fi citată ca factor de canonizare a regelui.

Bogăţiile domeniului Coucy l-au repus pe Enguerrand în graţiile regelui când i-a împrumutat acestuia 15.000 de livre, în 1265, pentru a cumpăra ceea ce se credea a fi Adevărata Cruce. Astfel el continuă seria de nelegiuiri de-a lungul secolului al XIV-lea şi muri la vârsta înaintată de 75

de ani în 1311, fără moştenitori, deşi nu fără un testament. Lăsă 20 de sous (egal cu o livră) pe an leprozeriei din Coucy-la-Viile ca pensionarii ei „să se roage în fiecare an la capelă pentru păcatele noastre”. În acel timp 20 de sous reprezenta plata pe zi a unui cavaler sau a patru arcaşi, sau chiria pentru o căruţă cu 2 cai pentru 20 de zile sau, în mod teoretic plata unui ţăran angajat timp de 2 ani, aşa că se presupune că şi-a asigurat unntimăr rezonabil de rugăciuni, deşi poate nu destule pentru sufletul lui Enguerrand al IV-lea.

Când acest senior, după care nu plânse nimeni, muri fără moştenitori, deşi fusese căsătorit de două ori, dinastia trecu descendenţilor surorii sale Alix, care era căsătorită cu contele de Guânes. Fiul ei cel mai mare moşteni pământurile şi titlul Guânes, în timp ce al doilea fiu, Enguerrand al V-lea, deveni stăpân la Coucy.

Crescut la curtea lui Alexandru al Scoţiei, unchiul său prin alianţă, el se căsători cu Catherine Lindsay de Baliol, nepoata regelui şi păstră senioria numai timp de 10 ani. A fost urmat curând de fiul său Guillaume şi de nepotul lui, Enguerrand al Vâlea, care a moştenit domeniul în 1335 şi cinci ani mai târziu avea să devină tatăl lui Enguerrand al VII-lea, ultimul dintre Coucy şi subiectul acestei cărţi. Prin căsătorii ulterioare cu familii puternice din nordul Franţei şi din Flandra, familia Coucy continuă să lege alianţe de putere şi influenţă, să obţină terenuri, venituri şi o întreagă galerie de însemne heraldice. Ei aveau nu mai puţin de 12 blazoane: Boisgency, Hainault, Dreux, Saxonia, Montmirail, Roucy, Baliol, Ponthieu, Chitillon, St. Pol, Cueldres şi Flandra.

Coucy-ii şi-au menţinut un neasemuit simţ al rangului şi se purtau ca prinţi suverani. Ţineau curţi de judecată în stilul regal şi-şi organizau gospodăria folosind aceleaşi slujbe ca la curtea regelui: un contabil, un mare majordom,

un administrator al crescătoriei de şoimi de vânătoare, un administrator al pădurilor şi apelor, un intendent al grajdurilor, şi maeştrii sau marii intendenţi ai bucătăriilor, brutăriilor, pivniţelor, fructelor (funcţie care se ocupa şi de condimente, torţele şi luminările pentru iluminat), mobilierului (inclusiv tapiseriile şi locuinţele în timpul călătoriilor). Un mare senior cu un astfel de rang mai folosea unul sau doi doctori, bărbieri, preoţi, pictori, muzicanţi, menestreli, secretari şi copişti, un astrolog, un bufon şi un pitic în afară de paji şi scutieri. Un vasal principal având funcţia de *chitelain* sau *garde du chiteau* administra moşia. Cinzeei de cavaleri împreună cu scutierii, adjutanţii şi servitorii lor constituiau la Coucy o garnizoană permanentă de 500 de persoane.

Strălucirea exterioară era importantă ca o afirmare a rangului, necesitând o suită imensă îmbrăcată în uniforma seniorului, spectacole fastuoase, turnire, vânători, serbări şi mai presus de toate o mină largă la împărţirea darurilor şi la cheltuit, ceea ce se considera a fi însuşirea cea mai mult preamărită a unui nobil căci de pe urma ei trăia întreaga suită.

Condiţia de nobil provenea din naştere şi strămoşi, dar trebuia confirmată printr-o „viaţă trăită ca nobiladică prin sabie. O persoană era nobilă dacă era născută din părinţi şi bunici nobili şi descendenţa continua tot aşa p-înă la primul călăreţ înarmat. În practică, regula era fragilă şi condiţia de nobil instabilă şi inexactă. Singurul criteriu era funcţia, şi anume, mânuirea armelor. Aceasta era funcţia atribuită de divinitate celei de-a doua din cele Trei Stări, fiecare având o sarcină dată pentru binele tuturor. Clerul trebuia să se roage pentru toţi oamenii, cavalerul să lupte pentru ei şi omul de rând să muncească ca toţi să aibă ce mânca!

Fiind cei mai apropiaţi de Dumnezeu, clericii erau

primii. Erau împărţiţi în două ierarhii, mănăstirească şi seculară, cea de-a doua desemnând pe cei care îşi îndeplineau misiunea printre laici. Prezidând peste cele două ierarhii erau prelaţii – abaţii, episcopii şi arhiepiscopii care echivalau cu marii seniori seculari. Între prelaţi şi preoţii săraci, cei cu o educaţie precară, trăind cu un codru de pline şi o plată de mizerie, existau puţine lucruri în comun. Starea a treia era chiar şi mai puţin omogenă, fiind împărţită în patroni şi lucrători şi cuprinzând întreaga gamă de mari magnaţi urbani, avocaţi şi doctori, meseriaşi calificaţi, lucrători cu ziua şi ţărani. Totuşi nobilii insistau ca toţi cei care nu erau nobili să fie strânşi laolaltă ca o seminţie comună. Un nobil de la curtea ultimului duce de Burgundia scria: „despre comercianţii şi lucrătorii din oraşe nu este necesară o descriere mai lungă deoarece, prinţe altele, această stare nu este capabilă să aibă mari însuşiri deoarece este o stare servilă”.

În teorie obiectul funcţiei nobilului nu era lupta de dragul luptei, ci apărarea celorlalte două stări şi menţinerea dreptăţii şi ordinii. El trebuia să protejeze poporul de asuprire, să combată tirania şi să cultive virtutea, adică calităţile mai înalte ale omenirii de care ţăranul ignorant se dovedea incapabil aşa cum considerau contemporanii săi din lumea creştină, chiar dacă nu fondatorul Creştinismului însuşi.

În calitatea lui de protector, nobilul era scutit de impozite pe capr de locuitor sau pe fumuri, deşi nu era scutit de ajutoare sau de impozitul pe sare. Totuşi, proporţional, acestea erau mai mari pentru cei săraci decât pentru cei bogaţi. Se considera că plata birurilor era înjositoare; braţul înarmat cu o sabie al cavalerului îşi aducea serviciile stării sale după cum rugăciunile aduceau servicii clerului şi îi scuteau de asemenea de impozite pe fumuri. Justificarea nobililor consta în faptul că-şi

„primejduiau corpul şi proprietatea în războaie”, dar în practică, regulile erau la fel de schimbătoare şi confuze ca norii de pe cer într-o zi înnourată, iar impozitele pentru cler, când era vorba să fie plătite pentru apărarea regatului, erau subiect de dispute aprige şi permanente.

Perceperea de impozite ca şi dobânda se bazau pe principii care erau prea puţin definite şi atât de încurcate de completări, scutiri şi aranjamente ad-hoc încât era imposibil să te bazezi pe o sumă fixă din venituri. Principiul de bază era ea, în condiţii obişnuite, „regele să „trăiască pe cont propriu1 4 dar, dat fiind faptul că se i-ntâmpla ca veniturile sale să nu fie suficiente pentru apărarea regatului sau pentru alte scopuri guvernamentale, supuşii lui puteau fi puşi la biruri pentru ca el „să aducă binele comun din bunurile comune” cum afirma Toma d’Aquino. Această obligaţie provenea de la principiul mai profund că „prinţii sunt instituiţi de Dumnezeu nu pentru a-şi obţine propriile câştiguri ci, pentru binele întregului popor”.

Un bărbat. născut nobil îşi păstra sabia ca semn al identităţii sale nu numai pentru a fi scutit de impozite ci şi pentru propria sa imagine. „Niciunul din noi n-a avut tată care să moară acasă” spunea un cavaler din secolul al XIII-lea într-un *chanson de qeste*; „toţi au murit în lupte”.

Locul nobilului era pe cal care-l urca deasupra celorlalţi bărbaţi. În orice limbă în afară de engleză, cuvântul pentru cavaler – *chevalier* în franceză – însemna om pe cal. Se afirmă că „un bărbat curajos urcat pe un cal bun poate face mai mult într-o oră de luptă decât 10 sau poate 100 de oameni pedeştri”. *Destrier* sau calul de război era crescut să fie „puternic, focos, rapid şi credincios” şi călărit numai în luptă. La drum, cavalerul călărea calul obişnuit, de rasă bună dar mai liniştit, în timp ce scutierul său îi ducea calul de luptă, *destrier*, la dreapta

sa, de aici şi numele lui, de la *dexter*. Când îşi executa obligaţiile militare, calul şi cavalerul erau consideraţi inseparabili; fără cal cavalerul era un om obişnuit.

Lupta era încântarea lui. „Dacă aş fi deja cu un picior în rai”, exclama Garin li Loherains, eroul unui *chanson se geste* „mi l-aş trage înapoi pentru a merge la luptă”.

Trubadurul Bertrand de Born, şi el un nobil, era mai explicit:

„Inima mi se umple de bucurie când văd

Castele puternice asediate, palisadele străpunse şi cucerite

Mulţi vasali căzuţi

— Caii morţilor şi răniţilor fugind care încotro şi când se aruncă în luptă toţi bărbaţii de neam Nu se gândesc decât la fărâmarea capetelor şi ciopârţirea membrelor.

Este mai bine să mori decât să fii învins şi să trăieşti.

Vă spun că nu am bucurie mai mare decât când aud strigătul:

„Înainte! înainte!” din ambele părţi şi nechezatul cailor fără călăreţi!

Şi strigătele de „ajutor!”, „ajutor!”

Şi când văd atât pe cei mari cât şi pe cei mici Cum cad în şanţuri şi pe iarbă – Şi vă U pe cei morţi străpunşi de suliţe!

Seniori, ipotecăţi-vă domeniile, castelele, oraşele.

Dar nu renunţaţi niciodată la război!”

Dante l-a descris pe Bertrand în iad, ţinându-şi înaintea sa capul retezat ca pe o lanternă.

Nobilul avea dreptul să-şi exercite autoritatea asupra tuturor celor care nu erau nobili de pe teritoriul său, în afară de clerv şi negustorii care erau cetăţenii unui oraş liber, datorită faptului că poseda pământ şi avea venituri. Autoritatea unui *grand seigneur* se extindea până la „justiţia înaltă „adică dreptul de viaţă şi moarte, în timp ce

autoritatea cavalerilor de rang mai mic era limitată la închisoare, biciuire şi alte pedepse ce ţineau de „justiţia minoră”. Baza şi justificarea acestei autorităţi rămâneau datoria de a proteja, conform jurământului seniorului faţă de vasalii săi, care era tot atât de obligatoriu în teorie cum era ai lor faţă de el – iar al lor era obligatoriu „numai atât timp cât seniorul îşi ţinea jurământul”. Structura politică medievală era un contract ideal prin care se ofereau servicii şi loialitate în schimbul protecţiei, justiţiei şi ordinii. În timp ce ţăranul datora produse şi muncă seniorului său, acesta în schimb datora serviciu de subaltern seniorului său mai înalt în grad sau suveranului, precum şi sfaturi în timp de pace şi serviciu militar în timp de război. În toate cazurile pământul era luat în consideraţie iar jurământul de omagiu, făcut şi acceptat, era pecetluirea angajamentului ambelor părţi, inclusiv al regilor.

Nu toţi nobilii erau *grands seigneurs* cum era Coucy. Un cavaler celibatar, posesor al unei singure moşii şi al unei mârţoage, împărtăşea acelaşi cult dar nu şi interesele unui mare senior. Nobilimea din Franţa se cifra la cca. 200.000 de persoane, grupate în 40.000 – 50.000 de familii care reprezentau ceva peste 1 % din populaţie. Mai întâi marele ducat cu un venit de peste 10.000 de livre, apoi stăpânul unui castel mic cu 1 – 2 cavaleri ca vasali şi un venit de sub 500 de livre, şi în cele din urmă acel cavaler sărac de pe ultima treaptă care era stăpânul mimai al câtorva clăcaşi şi a cărui feudă nu cuprindea decât o casă şi câteva loturi echivalente unei gospodării ţărăneşti. Acesta din urmă putea avea un venit de 25 de livre sau mai puţin cu care trebuia să-şi întreţină familia, servitor îi şi echipamentul de cavaler care reprezentau mijloacele sale de trai. îşi câştiga existenţa cu calul şi armele, depinzând de suzeranul său sau de oricine avea nevoie de serviciile

sale.

Un scutier aparţinea nobilimii prin naştere, chiar dacă obţinea sau nu cordonul şi pintenii de cavaler însă deseori era necesar un proces juridic pentru a determina ce funcţiuni putea prelua un om de rang fără a pierde calittea de nobil. Putea să vândă vin de la via sa, de exemplu? O întrebare delicată, deoarece regii îşi vindeau vinul în mod regulat. Într-un proces din 1393 pentru determinarea acestei chestiuni, o ordonanţă regală afirma cam ambiguu „Nu se potriveşte unui nobil să fie hangiu”. Conform unei alte judecăţi, un nobil putea primi autorizaţie de comerţ fără a-şi pierde rangul social. S-au cunoscut fii din taţi nobili „care trăiesc şi au trăit ca negustori de stofe, grâne, vin şi alte produse sau ca meseriaşi, blănari, cizmari sau croitori” însă aceste activităţi i-au făcut să piardă privilegiile unui nobil.

O explicaţie a problemei a fost dată de Honoré Bonei, un cleric din secolul al XIV-lea care a făcut curajoasa încercare în cartea lui *Arborele bătăliilor*, de a prezenta codurile comportamentului militar. Motivul interzicerii activităţii comerciale, scria el, era împiedicarea cavalerului „de a avea motiv să renunţe la mânuirea armelor în favoarea bogăţiilor lumeşti”.

Ideea se referea din ce în ce mai mult la nobilii prin naştere, deoarece condiţia lor era de mult diluată prin înnobilarea altora din afara stării lor. Ca şi acordarea de hrisoave oraşelor, acordarea de feude oamenilor de rând care plăteau bine pentru această onoare era considerată de coroană, a fi un mijloc avantajos de a obţine fonduri. Cei înnobilaţi erau oameni cu avere care acopereau nevoile regelui sau erau avocaţi şi notari, care începuseră prin sprijinirea regelui la diverse nivele ale administrării finanţelor sau justiţiei şi, treptat, odată cu complicarea funcţiilor de guvernare, au creat un grup de funcţionari

civili profesionişti şi miniştri ai coroanei. Numiţi *noblesse de la robe* când au fost înnobilaţi, deosebindu-se de nobilimea de spadă, ei erau dispreţuiţi fiind consideraţi parveniţi de către nobilii tradiţionali care erau jigniţi că li s-a uzurpat dreptul de a fi sfetnici, pierdut, mai mult sau mai puţin din vina lor.

În consecinţă, însemnul heraldic, un semn exterior ancestral ce indica dreptul de a purta arme care, odată acordat unei familii, nu putea fi purtat de o altă familie – devenise aproape obiect de cult. Purtarea la turnire era cerută ca o dovadă a descendenţei nobile; Ia unele turnire trebuiau purtate patru. Odată cu sporirea numărului celor care erau înnobilaţi, a sporit şi snobismul, astfel că într-o zi din mijlocul secolului al XV-lea un cavaler a intrat în arenă cu un alai de flamuri, purtând nu mai puţin de 32 de blazoane.

Datorită faptului că nobilii de sânge nu lăsau întotdeauna un moştenitor de sex masculin sau datorită decăderii într-o clasă inferioară şi prin pătrunderea înnobilaţilor, grupul nobilimii era mereu în schimbare chiar dacă starea era fixată. Ritmul de dispariţie a familiilor nobile fusese evaluat la 50 % într-un secol şi durata medie a unei dinastii la trei până la şase generaţii pe o perioadă de 100 – 200 de ani. Un exemplu al procesului de decădere ne este oferit de o familie numită Ousel cu o mică feudă pe valea Loirei. În 1276 era condusă de un cavaler cu resurse prea miei pentru a se menţine înarmat şi – care fu pus în faţa nevoii de a-şi lucra propriul pământ şi de a pune în funcţiune moara eu propriile mâini. Din cei trei nepoţi, care apar în documentele locale, unul era încă mic moşier, altul devenise paroh şi al treilea perceptor la stăpânul din regiune. După 85 de ani niciun membru al seminţiei nu mai era considerat nobil. În cazul unui alt scutier numit Guichard Vert, care muri tânăr în 1287, familia se afla într-

o condiţie precară. Guichard lăsă două paturi, trei pături, patru cearşafuri, 2 covoare, o masă, 3 bănci, 5 cufere, 2 şunci şi o bucată de slănină în cămară, 5 butoaie goale în pivniţă, 1 tablă de şah, 1 coif şi 1 lance dar nicio spadă. Deşi n-avea deloc bani lichizi, lăsă prin testament soţiei sale 200 de livre plătibile în zece rate din veniturile sale de oca 60 de livre anual şi altă sumă în vederea întemeierii unei capele pentru sufletul său. A lăsat prin testament daruri pentru prieteni – şi săraci şi a absolvit pe arendaşii săi de plata impozitului pe doi ani, majoritatea acestora fiind deja. În urmă cu plata. O astfel de familie într-o condiţie materială care de-abia se deosebea de cea a unui om de rând, va face eforturi să-şi menţină legăturile cu nobilimea, trimiţându-şi fiii ca scutieri astfel ca ei. să poată avea acces la daruri şi gratificaţii sau în rândul oamenilor bisericii în speranţa de a le deschide unul din multiplele drumuri spre bogăţie.

— Un cavaler scăpătat putea fi depăşit de un ţăran întreprinzător în ascensiune. Cumpărând sau moştenind libertatea, ţăranul prosper care-şi plătea arenda obişnuia să-şi sporească pământurile, să aibă arendaşii săi abandonând treptat munca manuală servitorilor, să cumpere o feudă de la un senior sau de la Biserică. Învăţa să mânuiască armele, se căsătorea cu fiica unui mic moşier nevoiaş şi progresa încet până ce apărea el însuşi în registre ca *dornicellus* sau ca scutier. Arendaşul din slujba seniorului avea posibilităţi mai mari să devină bogat şi dacă se făcea folositor era deseori recompensat cu o feudă, cu vasali şi arende, poate chiar cu un conac fortificat. El va începe să se îmbrace ca un nobil, să poarte sabie, să ţină câini şi şoimi, să călărească un cal de război, să aibă scut şi lance. Nimic nu i-a jignit mai mult pe nobili decât imitaţia hainelor şi manierelor lor de către parveniţi, subţiind astfel graniţele dintre structurile eterne ale

societăţii. Hainele scumpe erau socotite prerogativele nobililor care trebuiau identificaţi prin modelele de îmbrăcăminte interzise celorlalţi, în efortul lor de a stabili acest principiu ca lege şi de a zădărnici „ca diverşi oameni să poarte veşminte exorbitante şi excesive depăşind starea lor socială”, s-au făcut cunoscute în mod regulat legi somptiiare încercând a stabili ce fel de haine au dreptul să poarte oamenii şi cât de mult au dreptul să cheltuiască în acest scop. Prin proclamaţii citite de către strigători publici la curţile comitatelor şi în adunări publice s-au stabilit pentru fiecare rang şi nivel de venit stofele, culorile, bordurarea cu blană, ornamentele, bijuteriile ce pot fi folosite. Burghezilor li se interzicea să posede o caleaşcă sau să poarte hermină şi ţăranilor să poarte alte culori decât negru sau maron.

Florenţa permitea doctorilor şi magistraţilor să aibă privilegiul, nobililor de a purta hermină, dar interzicea nevestelor de negustori să poarte rochii multicolore, în dungi sau în carouri, brocarduri, catifea imprimată şi materiale brodate cu argint şi aur. În Franţa, seniorii seculari cu venituri de 6.000 de livre sau mai mult aveau dreptul să comande patru costume pe an; cavalerii şi stegarii cu venituri de 3.000 de livre, 3 costume pe an, dintre care unul de vară. Un tânăr putea comanda numai unul pe an şi nicio *demoiselle* care nu era *o chitelaine* sau nu poseda un venit de 2000 de livre nu avea dreptul să comande mai mult de un costum pe an. În Anglia, în baza unei legi din 1363, un negustor cu un venit de 1.000 de livre avea dreptul la aceeaşi haină şi la aceleaşi feluri de mâncare ca şi un cavaler cu un venit de 500 de livre iar un negu-stor cu un venit de 200 de livre la fel ca şi un cavaler eu un venit de 100 de livre. În acest caz averea dublă echivala cu calitatea de nobil. S-au făcut eforturi pentru a reglementa câte feluri de mâncare puteau fi servite, ce

veşminte şi lenjerie puteau forma un trusou, câţi menestreli să cânte la o nuntă. În această febră de a fixa şi stabili identitatea, prostituatele trebuiau să poarte dungi sau să poarte veşmintele pe dos.

Servitorii care purtau, asemănător stăpânilor lor, pantofi cu vârf ascuţit şi mâneci largi erau sever admonestaţi, mai mult pentru pretenţiile lor, decât pentru faptul că mânecile intrau în ciorbă când serveau masa iar bordurile de blană se târau prin noroi... Exista atâta trufie printre oamenii de rânda scria cronicarul englez Henry Knighton „când se luau la întrecere unul cu altul în privinţa hainelor şi podoabelor, încât era greu să deosebeşti săracii de bogaţi, servitorul de stăpân sau un preot de alţi oameni44.

Nobilii erau la feb de supăraţi din cauza banilor cheltuiţi de către oamenii de rând, deoarece vedeau că negustorii trăgeau mai multe foloase decât ei de pe urma acestora. Clerul considera că prin aceste cheltuieli banii se scurgeau în dauna bisericii şi le condamna din punct de vedere moral, afirmând că extravaganţa şi luxul erau prin ele însele vicioase şi dăunătoare virtuţii. În general, legile somptiioare au fost susţinute ca un mijloc de a pune frâu extravaganţei, de a încuraja cumpătarea în credinţa că, dacă poporul ar putea fi determinat să economisească bani, regelui i-ar fi posibil să-i obţină la nevoie. Gândirea economică nu îmbrăţişa ideea de a cheltui ca stimulent al economiei.

Legile somptiioare s-au dovedit ineficiente; după cum prerogativele modei ca şi consumul de băuturi spirtoase, într-un alt secol, au sfidat prohibiţia. Când funcţionarii oraşului Florenţa au urmărit femeile pe stradă ca sle verifice rochiile şi au intrat în case pentru a căuta prin dulapuri, descoperirile lor au fost uneori spectaculoase:

„Mătase albă, brodată – en frunze de viţă şi struguri

roşii, o pelerină cu trandafiri albi şi roşii pe un fond galben pai, o altă pelerină din material albastru eu crini albi, cu stele şi cercuri albe şi roşii, cu dungi albe şi. galbene de-a curmezişul, căptuşita cm un material în dungi roşii”, ce apărea aproape ca şi cum cel care-o purta încerca să vadă cât de departe era posibil să se meargă cu sfidarea.

Recunoaşterea marilor seniori cu multiple feude şi castele nu constituia o problemă, du mantiile lor goarafe cu aur şi capele lor din catifea căptuşite cu hermină, turneele pestriţe pe care era brodat blazonul familiei sau monograma unei iubite, mânecâle atâmmde şi – crestate, căptuşite cu materiale colorate, încălţările lor cu vârfuri lungi şi ascuţite din piele roşie de Córdoba, inelele şi mănuşile din piele de căprioară şi cordoanele cu clopoţei şi brelocuri, nenumăratele pălării, berete scoţiene bufante, bonete, glugi şi boruri din blană, ghirlandele de flori, turbane, acoperăminte de toate formele, bufante, plis ate, dantelate sau încreţite printx-un buzunar lung numit liripipe – ei erau de neimitat.

La începutul secolului al XW-lea Franţa era mai presus de toate ţările. Superioritatea sa în ceea ce priveşte cavalerismul, erudiţia şi devoţiunea creştină era ceva de la sine înţeles, iar ca susţinător tradiţional al Bisericii, monarhului ei i s-a-ordat titlul de „Regele cel mai creştin Poporul din regatul său se considera obiect ales ai graţiei divine prin care Dumnezeu exprima voinţa pe pămimt. Povestea clasică franceză despre Prima Cruciadă a fost intitulată *G esta Bei par Francos* (Dorinţele lui Dumnezeu înfăptuite de francezi). Graţia divină – s-a confirmat în 1297 când la un sfert de secol după moartea sa, Ludovic al IX-lea, regele Franţei, care participase la două cruciade, a fost canonizat ca sfânt.

„Faima cavalerilor francezi44 – susţinea Giraldus Cambrensis în secolul al XII-lea, „domină lumea44. Franţa

era ţara „cavalerismului44 unde nobilii germani neciopliţi veneau să înveţe bunele maniere şi bunul gust la curţile prinţilor francezi iar cavalerii şi suveranii din toată Europa se adunau la curtea regelui pentru a se delecta cu furnire, serbări şi aventuri galante. Şederea acolo, după cum afirmă Regele Ioan cel Orb al Boemiei căruia îi plăcea mai mult curtea regelui Franţei decât a lui, era „cea mai cavalerească din lume44… Francezii descrişi de renumitul cavaler spaniol Don Pedro – RMO, „sunt generoşi şi mari împărţit ori de daruri”. Ei. ştiu cum să trateze pe străini în mod cuviincios., laudă, faptele frumoase, sunt curtenit ori şi graţios i în vorbire şi „foarte veseli, dedându-se plăcerilor şi căutându-le… Le place dragostea, atât femeilor di şi bărbaţilor, şi sunt mândri de aceasta44.

Că rezultat al. cuceririlor făcute de: normanzi şi. al cruciadelor, franceza era, vorbită ea a doua limbă maternă de către nobilimea din Anglia, Flandra, din regatul Néapole-*Mi* şi Sieiliei. Era folosită ea limbă de afaceri de către magnaţii flamanzi, de tribunalele din rămăşiţele regatului Ierusalim, de învăţaţii şi poeţii altor ţări. Marco Polo şi-a dictat *Călătoriile* în franceză, Sf. Francisc cânta cântece franceze, trubadurii străini îşi modelau povestirile. lor după *Chan & ons de geste* franceze. Când un învăţat veneţian şi-a tradus cronica oraşului său din latină în franceză, şi nu în italiană „el explica alegerea sa pe motivul că „limba franceză este vorbită curent în toată lumea şi mai plăcută la auz decât orice altă limbă44

— Arhitectura catedralelor gptice a fost numită „stilul francez44 un arhitect, francez a fost. invitat să proiecteze podul Londrei; „Veneţia. importa din Franţa păpuşi îmbrăcate după ultima modă, pentru a. Ţine pasul eu moda franceză obiecte de fildeşfranceze, minim at sculptate şi uşor transportabile, au pătruns până la capătul lumii creştine: Mai presus de toate: universitatea din Paris

a sporit renumele capitalei franceze). depăşkidu-le pe toate celelalte în ceea ce priveşte faima prafeseri lor să şi prestigiul studiilor sale de teologie şi filosofie „deşi acestea: erau închistate de doctrinele rigide ale scolasticii. La începutul secolului al XXV-lea corpul. profesoral numără peste 500 de membri; studenţii ei „veniţi din toate ţările, erau prea numeroşi ea. să mai poată fi număraţi Acţiona ca un magnet faţă de marile inteligenţe Toma D'Aquino din Italia a predat acolo în secolul al. XIIX-lea ca şi profesorul său Albertus Magnus din Germania; apoi rivalul său în filosofie., D.uns Scotus din Scoţia, şi *îrn* secolul următor cei dai gânditori politici, Marsilius din Padova şi călugărul englez franciscan William de Qekhamv Batontă universităţii sale, Parisul era „Atena Europei44; se spunea ea zeiţa înţelepciunii după ce a părăsit Grecia şi apoi Buna, s-ar fi stabilit aici.

Carta de privilegii a universităţii datând din; 1200 era mândria ei cea mai mare. Scutită de control civil, universitatea era la fel de trufaşa şi în ceea ce priveşte autoritatea ecleziastică fiind totdeauna în conflict cu episcopul şi cu papa. „Voi, profesorii Parisului, la catedralele voastre păreţi a crede că lumea ar trebui condusă după judecata voastră", spunea furios nunţiul papal, Benedict Caeţani, care urma să devină curând papa Bonifaciu al XVIII-lea. „Lumea ne este încredinţată nouă, nu vouă" le reamintea el. Neconvinsă, universitatea se considera o autoritate în teologie ca şi papa, deşi concedind *Vicarului lui Rristos* acelaşi statut ca şi al ei accepta existenţa „celor două lumini ale lumii".

În această3 ţară blagoslovită din lumea occidentală, – moştenirea familiei Coucy în 1335 era pe cât de bogată, pe atât de veche. Scăldat de Ailette, pământul familiei Coucy era numit Vallée *d'Or* (Valea aurului) datorită bogăţiilor sale: lemnul, viile, recoltele de cereale, pdştele din râuri.

Minunata pădure de la St. Gobain acoperea mai mult de 7.000 de pogoane cu stejari, fagi, pini, mesteceni, sălcii, arini negri, plopi tremurători, cireşi sălbatici. Fiind ţara căprioarelor, lupilor, mistreţilor sălbatici, bâtlanilor şi multor altor păsări, era un paradis al vânătorii. Din dări, arende şi biruri de diverse feluri, din ce în ce măi mult transformate în bani, de la taxe pe poduri şi pentru folosirea morii stăpânului, a teascului de struguri şi a cuptoarelor de pâine, venitul anual al unei moşii de mărimea celei de la Coucy se ridica la 5.000 – 6.000 de livre.

Tot ceea ce formase domeniul celor trei trunchiuri de la Codiciacum încoace era simbolizat de marea platformă de piatră cu lei din faţa porţii castelului, unde vasalilveneau să prezinte arendele şi omagiul. Platforma stătea pe trei lei, *couchant*, unul de vor înd un copil, altul un câine şi al treilea stând, liniştit, între ei. Sus era un al patrulea leu aşezat în cea mai măiestoasă poziţie pe care sculptorul a izbutit să o redea: De trei ori pe an – la Paşti, Rusalii şi Crăciun – rabatele din Nogent sau reprezentantul lui venea să prezinte omagiul pentru. pământul acordat iniţial călugărilor de către Aubry de Coucy. Ritualurile ceremoniei erau la fel de minuţioase şi complicate ca şi încoronarea de la Reims.

Călărind un cal murg (sau, după unele relatări, un palomino) cu coada şi urechile tăiate, reprezentantul abatelui ducea un bici, un sac cu grâu şi un coş umplut cu 120 de *rissole*. Acestea erau crochete în formă de semilună făcute din făină de secară, umplute cu carne de viţel prăjită în ulei. Urma un câine, tot cu coada şi urechile tăiate şi cu o *rissole* legată la gât. Reprezentantul învârtea de trei ori la intrarea în curte o cruce de piatră, pocnind din bici de fiecare dată, descăleca şi îngenunchea la platforma cu lei şi dacă fiecare detaliu al echipamentului şi

al execuţiei era în regulă, i se permitea să înainteze. Urca atunci pe platformă, săruta leul şi depunea *rissole*, plus încă 12 pâini şi trei burdufuri cu vin ca omagiu. Baronul de Coucy lua a treia parte din daruri, împărţea restul conetabililor şi magistraţilor şi pecetluia actul de omagiu cu un sigiliu reprezentând un abate cu mitră şi cu picioare de ţap.

Obiceiuri păgâne, barbare, feudale, creştine, strânse laolaltă dintr-un trecut îndepărtat, iată societatea medie-rvală şi componentele stratificate ale omilii occidental.[1]

Capitolul 2

Născut pentru nenorocire:

Secolul

Cmd. *se* năseu ultimul dintre Oouey ţara lui era mai presus decât toate, dar secolul se găsea deja la ananghie. Chiar la începutul secolului al Xfv-lea s-a instalat un frig puternic care avea să iniţieze seria nenorocirilor ce vor urma. Marea Baltică a îngheţat complet de două ori, în 1303 şi în 1306 – 1307; au urmat ani cu geruri mari, furtuni şi ploi, iar nivelul Mării Caspice s-a ridicat. Contemporanii nu puţeau şti că era începutul a ceea ce s-a numit de atunci Mica Eră Glaciară, provocată de avansarea gheţarilor polari şi alpini şi care a durat până prin anii 1700. Nu ştiau nici că datorită schimbării climei se pierdea treptat comunicaţia cu Groenlanda iar aşezările norvegiene de acolo dispăreau, precum dispărea şi cultivarea cerealelor din Islanda, iar în Scandinavia recolta se redusese puternic. Dar ei puteau simţi vremea mai rece şi observa cu teamă rezultatul ei: un sezon mai scurt

1 Catarii, adepţi ai unei secte religioase, maniheene erau adversari ai ierarhiei şi dogmelor catolice ; în sudul Franţei sînt cunoscuţi sub numele de albigenzi, mulţi dintre ei provenind din împrejurimile oraşului Albi. De aici şi cruciada împotriva albi- genzilor (1209—-1229) ordonată de papa Inocenţiu al III-lea şi care se va încheia de fapt în 1224 prin distrugerea ultimei fortăreţe (Nota trad-.).

pentru cultura grânelor.

Aceasta însemna dezastru, deoarece creşterea populaţiei atinsese deja un nivel datorită căruia abia se mai putea face faţă nevoilor de hrană. Date fiind uneltele şi metodele timpului, exploatarea terenului productiv ajunsese la limită. Fără irigaţii corespunzătoare şi îngrăşăminte nu era posibil de a se spori nici recoltele, nici să se facă solurile sărace mai productive. Comerţul nu dispunea de alte mijloace pentru transportul grânelor în vrac din regiunile cu surplus decât de cele pe apă. Oraşele mici *şi* cela mari din interiorul ţării trăiau din resurse locale şi emd acestea se terminau, locuitorii mureau de foame.

În 1315, după ploi torenţiale care au fost comparate cm potopul biblic, recoltele au fost compromise în toată Europa şi foametea, călăreţul întunecat al apocalipsului, a devenit familiară tuturor. Creşterea anterioară a populaţiei depăşea deja producţia agricolă, lăsând oamenii subnutriţi şi mai vulnerabili în faţa foametei şi a bolilor. Se răspândiseră zvonuri despre oameni care-şi mâncau proprii lor copii, despre săracii din Polonia care se hrăneau cu leşurile spânzuraţilor luate de pe spânzurătoare. În aceiaşi ani a fost o epidemie de dizenterie. În anumite locuri foametea dădu înapoi în mod intermitent după marele val din 1315 – 16.

Acţiunile oamenilor, la fel ca şi schimbarea climei, au marcat secolul al XIV-lea născut pentru nenorocire: atentatul asupra papei ordonat de regele Franţei; mutarea sediului papei la Avignon; suprimarea Templierilor şi răscoala păstoraşilor. Cel mai important a fost un atentat asupra lui Bonifaciu al VIII-lea de către agenţii lui Filip al

IV-lea, regele Franţei, numit cel Frumos. Cauza a fost disputa dintre autoritatea laică şi autoritatea papală ca urmare a impunerii ordonată de Filip asupra veniturilor

clericale fără consimţământul papei. Ca răspuns, Bonif aciu al VIII-lea a emis bula *Clericis Laicos* în 1295, interzicând clerului să plătească vreun dregător laic. El a recunoscut *în* tendinţa sporită a prelaţilor de a ezita între loialitatea faţă de rege şi supunerea faţă de papă o ameninţare la adresa pretenţiei., papei la guvernarea universală ca vicar al lui Hr ist os. În ciuda ostilităţilor înverşunate care au apărut din cauza lui Filip cel Frumos, Bonifaclu a emis într-o a «două bulă, *Unam Sondam* din 130 – 2, cea mai absolută afirmaţie făcută vreodată despre supremaţia papală: „Pentru mântuire este nevoie ca toate fiinţele umane să se supună pontifului de la Eoma”.

— Ca urmare, Filip a convocat un consiliu pentru a-l judeca pe papă sub învinuirea de erezie, blasfemie, omor, sodomie, simonie şi vrăjitorie (inclusiv însoţirea cu un spirit familiar sau un demon îndrăgit) şi că nu respecta zilele de post. În acelaşi timp, Bonif aciu a emis o bulă de excomunicare a regelui, obligându-l pe Filip să recurgă la forţă. La 7 septembrie 1303, agenţi ai regelui, ajutaţi de forţe armate italiene anti-papale l-au prins pe papă la reşedinţa sa de vară, la Anagni, lângă Roma, cu intenţia de a o lua înaintea excomunicării şi de a-lduce cu forţa în faţa unui consiliu. După trei zile de tulburări, Bonifaciu a fost eliberat de cetăţenii din Anagni, dar şocul ultragiului se dovedi fatal şi într-o lună a murit.

Atentatul asupra papei nu a raliat pe nimeni pentru cauza victimei şi faptul că nu s-a întâmplat astfel a constituit o schimbare. Universalitatea bisericii, care fusese visul medieval, a început să nu mai fie lesne acceptată. Pretenţia lui Bonifaciu al VIII-lea de a-i cuprinde pe toţi era depăşită înainte de a fi pusă în aplicare. Consecinţele indirecte ale „Crimei de la Anagni” au fost mutarea reşedinţei papale la Avignon şi în acest „exil babiloniana început procesul de demoralizare.

Mutarea s-a efectuat când, sub influenţa lui Filip cel Frumos, ş-a ales un papă francez sub numele de Clement al V-lea. El nu s-a dus la Roma pentru a-şi prelua scaunul, deoarece se temea în special de represaliile italienilor pentru felul cum fusese tratat Bonifaciu de către francezi, deşi italienii spuneau că nu venea la Roma din cauza unei amante franceze, frumoasa contesă de Périgord, fiica contelui de Foix. În 1309 Clement al V-lea se stabili la Avignon, în Provenţa, lângă gurile Ronului. Avignon se găsea în sfera franceză, deşi nu chiar în Franţa deoarece Provenţa era feudă a regatului Neapolelui şi Siciliei.

După aceasta, în timpul a şase papi francezi succesivi, Avignon a devenit un stat virtual laic cu pompă somptuoasă, de mare interes cultural şi de simonie nelimitată – adică vânzarea funcţiilor. Diminuată datorită mutării Sfântului Scaun din Roma şi privită – în general ca o unealtă a Franţei, papalitatea a încercat să-şi ridice prestigiul şi puterea în termeni laici. Ea s-a concentrat asupra finanţelor, a organizării şi centralizării oricărui proces de guvernare papală care putea aduce un venit. În afară de venitul ecleziastic şi din birurile feudelor papale, orice slujbă, numire, fiecare angajare sau promovare, orice scutire de la reguli, orice sentinţă a Sinodului Curiei papale sau adjudecarea unei despăgubiri, orice iertare, indulgenţă sau izbăvire, orice avea sau însemna biserica, de la pălăria cardinalului, la relicva pelerinului, erau de vânzare. În afară de aceasta, papii luau şi o parte din darurile şi ofrandele aduse altarului. Au primit „obolul Sfântului Petru” din Anglia şi din alte regate. Vindeau în plus indulgenţe în ani jubiliari şi luau o taxă specială pentru cruciade care continuau să fie proclamate dar arareori părăseau ţara.

Avântul de odinioară scăzuse şi fervoarea pentru războiul sfânt devenise pur verbală.

Veniturile bisericii provenite de la 100 de episcopii şi sute de mii de servicii mai mici erau pentru, papă sursa de venit cea mai lucrativă. Papii rezervau din ce în ce mai multe venituri bisericeşti pentru puterea lor de numire, distrugând principiul electiv. Deoarece cel numit era deseori străin de dioceză sau vreun favorit al cardinalului, această practică *a*, provocat nemulţumire în rândul clerului. Dacă se mai ţinea o alegere episcopală, papa percepea o taxă pentru confirmare. Spre a obţine venitul bisericesc conferit, un episcop sau abate mituia pe membrii Curiei ca să fie numit „plătea de la o treime până la întreg venitul pe primul an ca mită pentru numirea sa şi ştia că atunci când va muri, proprietatea sa personală va reveni papei şi orice alte obligaţii neachitate vor trebui plătite de către succesorul său.

„Excomunicarea şi anatema, măsurile extreme ce le lua. Biserica pentru erezie şi crime odioase, deoarece prin aceste pedepse un om „era despărţit de credinţă şi dat Satanei” erau folosite acum pentru a stoarce bani de la platnicii recalcitranţi. Într-un caz nu s-a permis înmormântarea creştinească a unui episcop până ce moştenitorii săi nu s-au obligat să-i plătească datoriile, spre scandalizarea diocezei care-l vedea pe episcopul lor zăcând neîmpărtăşit şi fără speranţă de mântuire. Abuzul puterii spirituale pentru astfel de scopuri a făcut ca excomunicarea să fie dispreţuită şi a. scăzut respectul faţă de conducătorii clericali.

Cu bani se puteau cumpăra orice fel de dispense; legitimarea acelor copii care în majoritate erau ai preoţilor şi prelaţilor; împărţirea unui cadavru pentru obiceiul favorit de a-l îngropa în două ssau mai multe locuri; aprobarea ca unele călugăriţe să aibă două servitoare; permisiunea pentru un evreu convertit de a-şi vizita părinţii neeonvertiţi; căsătoria în cadrul gradului prohibit

de rudenie (cu o diferenţiere a taxelor pentru gradul doi, trei şi patru de rudenie); comerţul cu lumea musulmană necredincioasă (cu o taxă pentru fiecare vapor, în funcţie de încărcătură); acceptarea mărfurilor furate până la o anumită valoare. Strângerea şi scoaterea tuturor acestor sume, manipulate îndeosebi de bancheri italieni, au făcut ca numărarea banilor lichizi *să fie* o imagine obişnuită în palatul papal. Totdeauna când intra acolo, spunea Alvar Pel ay o, un funcţionar spaniol al Curiei; „Am găsit misiţi şi clerici socotind banii care stăteau grămezi în faţa lor”.

Dispensa, care avea consecinţele cele mai serioase, era cea care permitea numirea unui candidat sub vârsta canonică de 25 de ani sau a unuia care n-a fost hirotonisit niciodată sau care n-a trecut niciodată examenul necesar de verificare a ştiinţei de carte.

Numirea unor clerici nepotriviţi sau indolenţi a devenit un abuz prin ea însăşi. Odată în Boemia, la începutul secolului al XIV-lea, un băiat de 7 ani a fost numit într-o parohie cu un venit anual de 25 de guldeni; altul a fost ridicat în trei funcţii ierarhice plătind de fiecare dată pentru o dispensă, deoarece nu avea acolo reşedinţa şi nu fusese hirotonisit. Fiii mai tineri din familii nobile erau numiţi în mod repetat ca arhiepiscopi la vârsta de 18, 20 sau 22 ani. Durata era scurtă, deoarece fiecare avansare necesita o altă plată.

Preoţii care nu ştiau să citească sau care din ignoranţă se hâlbâiau prosteşte în timpul slujbei de împărtăşanie erau un alt afront. Un episcop din Durham, în 1318, nu înţelegea şi nu putea pronunţa în latineşte şi după ce s-a luptat fără speranţă cu cuvântul *metropolitanus* la propria lui consacrare, a mormăit în limba lui maternă „Să pronunţăm acest cuvânt aşa cum este scris”. Mai târziu, când propunea candidaţi pentru sfintele ordine, a întâlnit cuvântul *aenigmate* şi de data

aceasta înjură, sincer jignit „Pe Sf. Ludovic, nu a fost un om cuviincios cel care a scris acest cu vântu! Clericii incapabili răspândeau descurajare, deoarece aceştia erau oamenii care aveau în grija lor sufletele laicilor şi trebuiau să fie intermediarii între om şi Dumnezeu. Scriind despre „oamenii incapabili şi ignoranţi” care-şi puteau cumpăra orice slujbă doreau de la administraţia papală, cronicarul Henry de Hereford a pătruns chiar în miezul acestei consternări: „Priviţi… situaţia periculoasă a celor daţi în grija lor şi tremuraţi!”

Când practicile bisericeşti erau evaluate în bani, conţinutul lor religios se pierdea. Teoretic, iertarea păcatelor putea fi obţinută numai prin pocăinţă, însă penitenţa oferită de un asemenea pelerinaj la Roma sau Ierusalim avea puţină importanţă când vinovatul evalua costul călătoriei şi cumpăra o indulgenţă pentru echivalentul sumei»

Pàpii – după cum spunea Petrarca – „urmaşii săracilor pescari ai Galileei” – erau acum „încărcaţi cu aur şi îmbrăcaţi în purpură”. Ioan al XXII-lea, un papă cu trăsăturile lui Midas care a păstorit de la 1318 la 1334 şi-a cumpărat pentru uzul propriu… 40 de bucăţi de stofă cu fir de aur de la Damasc pentru suma de 1 278 de florini de aur şi a cheltuit chiar mai mult pentru blănuri, inclusiv pentru o pernă cu marginile din hermină. Veşmintele pentru alaiul său costau 7.000 – 8.000 de florini pe an.

Urmaşii săi, Benedict al Xâî-lea şi Clement al VI-Iéa, construiră, în etape, marele palat papal de la Avignon pe o stâncă cu faţa spre Ron, o imensă şi nearmonioasă masă de acoperişuri şi turnuri fără un proiect coerent. Construit în stilul unui castel în jurul unor curţi interioare, cu creneluri şi zidurr groase de 4 m pentru apărare, palatul avea o mulţime de coşuri piramidale, care se ridicau de la bucătării, săli şi grădini pentru banchete, camere pentru

bani, capele cu ferestre circulare, o baie cu aburi pentru papă încălzită de la un cazan, şi o poartă spre curtea publică unde se adunau credincioşii pentru a asista la încălecarea sfântului părinte pe măgarul său alb. Aici se plimbau maiestuos» cardinali cu pălăriile lor largi şi roşii, „bogaţi, insolenţi şi lacomi” după afirmaţia lui Petrarca, luându-se la întrecere unul cu altul în ceea ce priveşte strălucirea veşmintelor. Era nevoie de 10 grajduri pentru cai şi încă 51 de case închiriate pentru a adăposti pe toţi servitorii.

Coridoarele palatului mişunau de notarii şi funcţionarii administraţiei papale, nunţii papali care plecau şi veneau din misiunile lor. Petiţionarii şi avocaţii lor aşteptau. nerăbdători în anticamere, pelerinii se înghesuiau în curţi pentru a primi binecuvântarea pontificală, în timp ce prin săli se perindau rudele papei în brocarturi şi blănuri însoţite de cavalerii, scutierii şi servitorii lor. Grupul de chestori, uşieri, şambelani, capelani, intendenţi şi servitori număra circa 400 de oameni, toţi având asigurate locuinţă, masă, îmbrăcăminte şi salarii.

Pavimentele cu dale erau ornamentate cu desene florale, animale fantastice şi însemne heraldice complicate. Clement al VI-lea, un iubitor al luxului şi frumosului, care folosea 1 800 de piei de hermină pentru garderoba sa personală, i-a adus pe Matteo Giovanetti şi alţi artişti din şcoala lui Simone Martini pentru a-i picta pereţii cu scene biblice. Cei patru pereţi ai biroului lui Clement erau însă, în totalitatea lor, acoperiţi cu scene înfăţişând plăcerile unui nobil secular: vânătoare de cerbi, şoimi, livezi, grădini, iazuri cu peşti şi un grup de scăldători goi, ciudaţi care puteau fi ori femei ori copii, în funcţie de ochiul celui ce privea. Nu exista nicio temă religioasă.

La banchete, musafirii papei mâncau din farfurii de

aur şi argint, stăteau lângă tapiserii flamande şi draperii de mătase. Recepţiile pentru prinţi şi emisari rivalizau în splendoare cu orice curte laică. Distracţiile, serbările, chiar şi turnirurile şi balurile reproduceau pe cele laice.

„Trăiesc în Babilonul Vestului” scria Petrarca prin anii 1340, „unde prelaţii petreceau la banchete desfrânate” călăreau pe cai albi „împodobiţi cu aur, hrăniţi cu aur, în curând potcoviţi cu aur dacă stăpânul nu va opri acest lux slugarnic”. Deşi el însuşi oarecum un cleric decăzut, Petrarca împărtăşea obiceiul clericilor de a denunţa cu putere îndoită orice nu-i convenea. Avignon a devenit pentru el „acel oraş dezgustător” deşi nu se ştie dacă din cauza corupţiei lumeşti sau a murdăriei fizice şi miasmelor străzilor înguste şi suprapopulate. Oraşul, ticsit cu negustori, meşteşugari, ambasadori, aventurieri, astrologi, hoţi, prostituate şi cu nu mai puţin de 43 de ramuri ale băncilor italiene (în 1327) nu avea amenajări la fel de bune ca ale palatului papal pentru scurgerea apelor reziduale. Palatul avea un turn ale cărui două etaje inferioare conţineau exclusiv latrine, prevăzute cu scaune de piatră, care erau deşertate într-o groapă săpată în pământ, aceasta fiind curăţată de apa provenind de la canalizările bucătăriei şi de la un curs subteran dirijat în acest scop. Totuşi, în oraş duhoarea l-a făcut pe ambasadorul din Aragon să leşine şi pe Petrarca să se mute la Vaucluse „pentru a-mi prelungi viaţa”.

Mai accesibil decât Roma, Avignon atrăgea vizitatori din toată Europa şi şuvoiul banilor a ajutat sprijinirea artiştilor, scriitorilor şi învăţaţilor, profesorilor de drept şi medicină, menestrelilor şi poeţilor. Chiar dacă era corupt, tot aşa era şi Mecena. Toţi îl criticau, dar toţi veneau la Avignon. Sf. Brigitta, o văduvă a unui nobil suedez care trăia la Roma şi deplângea păcatele timpului numea oraşul papal „un câmp plin de trufie, zgârcenie, deşirâu şi

corupţie”. Dar corupţia are nevoie de doi oameni şi dacă papalitatea păcătuia, aceasta nu se făcea fără parteneri, în lumea reală, caracterizată de schimbarea echilibrului politic şi de nevoia constantă de bani a fiecărui conducător, papii şi regii aveau nevoie unii de alţii şi-şi făceau aranjamentele necesare. Făceau negoţ cu teritorii şi suveranităţi, soldaţi, alianţe, căsătorii şi împrumuturi.

— O metodă obişnuită era impunerea percepută pentru o cruciadă care permitea regelui să impună o taxă asupra venitului ecleziastic în fiecare ţară şi pe care curând a considerat-o ca un drept.

Şi clericii erau parteneri. Dacă prelaţii erau îmbrăcaţi luxos, rangurile mai mici nu puteau rămâne sobre mult timp. Au existat multe plângeri ca aceea a arhiepiscopului de Canterbury în 1342 în care se arăta cum clericii se îmbrăcau ca laicii, cu haine în carouri roşii şi verzi, haine scurte „cam sumare”, cu mâneci excesiv de largi, căptuşite cu blană sau mătase, cu glugi şi eşarfe de o „lungime uluitoare”, încălţări ascuţite, cu cordoane bătute în pietre scumpe de care atârnau pungi aurite. Mai rău, ignorând tonsura, ei purtau bărbi şi părul lung până la umeri, contrar regulei canonice spre „scandalizarea poporului”. Unii ţineau bufoni, câini şi şoimi, alţii plecau în străinătate însoţiţi de gărzi de onoare.

Nici simonia nu putea rămâne numai la păturile superioare. Dacă episcopii îşi cumpărau slujbele cu preţul venitului pe un an, ei recuperau costul de ia cei inferiori lor, astfel că se răspândi corupţia prin toată ierarhia, de la canonici la stareţi, la preoţi şi călugări, şi mai jos, la călugării cerşetori şi vânzătorul de indulgenţe. La acest nivel oamenii de rând se întâlneau cu materialismul bisericii şi nimeni nu era mai grosolan decât vânzătorul de indulgenţe.

Presupuşi a fi împuterniciţi de Biserică, vânzătorii de

indulgenţe obişnuiau să vândă izbăvirea pentru orice păcat de la lăcomie la omucidere, să anuleze orice jurământ de castitate sau post, să anuleze orice pedeapsă pentru bani, din care cea mai mare parte o băgau ei în buzunar. Când erau împuterniciţi să strângă bani pentru o cruciadă „după cum afirmă Matteo Villani, obişnuiau să ia de la săraci în loc de bani „pânzeturi şi stofe de lână sau mobilier, grâne sau furaje… înşelând poporul. Astfel au vândut crucea”. Ceea ce vindeau era mântuirea şi profitau de nevoia şi credulitatea oamenilor pentru a-i înşela cu vânzarea acestor indulgenţe. Singurul personaj realmente detestabil din grupul de pelerini din Canterbury prezentat de Chaucer este vânzătorul de indulgenţe. Cu părul sârmos, cu pielea şpihă, de eunuc, cu odhi strălucitori de fepure avea un mod odios de a-şi recunoaşte trucurile şi înşelăciunile comerţului său.

Clerul obişnuit detesta pe vânzătorul de indulgenţe pentru distrugerea acţiunilor de pocăinţă, pentru primejduirea sufletelor atât timp cât marfa lui era falsificată şi pentru că invadaseră teritoriul clerical, făcând colecte în zilele de sărbătoare, sau în tâmp. ni slujbelor de înmormântare sau a altor slujbe, pentru un onorariu care ar fi trebuit să fie încasat de paroh. Totuşi, sistemul îi permitea să acţioneze deoarece lua şi el o parte din câştig.

Păcatele monahilor şi ale călugărilor cerşetori erau şi mai tulburătoare, deoarece pretenţiile lor că sunt oamenii lui Dumnezeu erau încă şi mai mari. Li se dusese vestea ca seducători de femei. Vânzând blănuri şi cordoane fetelor şi nevestelor şi căţeluşi blânzi „pentru a obţine dragostea lor”, călugărul dintr-un poem din secoM al

XIVIea „a venit la doamna noastră când bunul soţ nu era acasă”.

În povestirile lui Boccaccio, în *fabliaux* din Franţa* în toată literatura populară a vremii, celibatul clerului este o

glumă. Preoţii aveau amante sau erau în căutarea lor. „Un preot se culca cu o doamnă care era căsătorită cu un cavaler” începe foarte tranşant o povestire. În alta „preotul cu doamna sa s-au dus să se culce”. În mănăstirea de maici unde Piers Plowman era bucătar, sora Pernell, slujnica „unui preot”, „născu un copil la vremea cireşelor”. Călugării lui Boccaccio erau invariabil prinşi în situaţii neplăcute ca victime ale desfrânării lor. În viaţa adevărată păcătoşenia ler nu era nostimă ci ameninţătoare fiindcă atunci când un călugăr nu se putea menţine pur cum putea el să mântuie suflete? Acest sentiment al trădării explică de ce călugării erau atât de des obiectul unei vădite ostilităţi, câteodată chiar a unor atacuri corporale deoarece „nu se purtau cum ar fi trebuit să se poarte nişte călugări” după cum spunea o cronică din 1327.

Conform idealului Sfântului Francisc ei trebuiau să umble prin lume pentru a face bine, să meargă desculţi printre săraci şi printre cei aflaţi în afara legii, ducând dragostea creştinească celor mai umili, să cerşească pentru trai numai mâncare, niciodată bani. Printr-un paradox suprem, ordinul franciscan, bazat pe refuzul proprietăţii, a avut sprijinul şi donaţiile celor bogaţi deoarece puritatea lui părea să ofere garanţia sfinţeniei. La apropierea morţii, cavalerii şi doamnele nobile se îmbrăcau în rasa frâneiseană, crezând că dacă vor muri şi vor fi îngropaţi în ea nu vor merge în iad.

Ordinul a căpătat pământuri şi bogăţii, şi-a clădit biserici şi mănăstiri, şi-a dezvoltat propria ierarhie – totul opus intenţiei întemeietorului său. Totuşi Sf. Francisc înţelesese care va fi evoluţia. Răspunzând unui novice care dorea să aibă o psaltire, el i-a spus: „Când vei avea o psaltire, vei vrea să mai ai şi un breviar şi când vei avea breviarul vei sta pe un scaun ca un mare prelat şi vei spune fratelui tău: frate, adu-mi breviarul!”

În unele ordine monahale, călugării aveau bani de buzunar şi fonduri proprii pe care le împrumutau cu dobândă. În altele, primeau o alocaţie de un galon de bere pe zi „mâncau carne, purtau bijuterii, veşminte cu bordură din blană şi angajau servitori care în unele mănăstiri depăşeau câteodată numărul călugărilor. Bucurându-se de favoarea bogaţilor, franciscanii le predicau şi luau masa cu ei, şi se angajau în case nobile în calitate de consilieri şi capelani. Unii mergeau desculţi printre săraci, după vechiul obicei şi erau respectaţi pentru aceasta, dar majoritatea purtau acum ghete de piele şi erau detestaţi.

Ca şi vânzăiorul de indulgenţe, trăgeau sătenii pe sfoară „vânzându-i-le relicve care dovedeau o imaginaţie inspirată. Călugărul Cipolla a lui Boccaccio o vândut una din penele arhanghelului Gavr. îl care „spunea el, îi căzuse în camera Fecioarei în timpul Bunei Vestiri. Ca satiră, aceasta n-a depăşit, dimensiunea, faptelor unui călugăr adevărat care a vândut o bucată din tufişul de unde Dumnezeu a vorbit cu Moise. Unii vindeau copii de pe condica cerească de fapte bune care se presupunea că este păstrată în cer de către ordinul franciscanilor. Când a fost întrebat Wyclif la ce foloseau aceste pergamente, el răspunse: „Să acoperi borcanele de muştar Călugării drau un element al vieţii cotidiene, dispreţuiţi dar totuşi veneraţi şi temuţi deoarece s-ar fi putut, totuşi, să aibă cheia mântuirii.

Satira şi plângerilesupravieţuiesc deoarece sunt scrise. Ele ne lasă impresia unei Biserici atât de pătrunsă de venalitate şi ipocrizie în cât pare tocmai bună db a fi dizolvată, însă o instituţie cu o atât de mare influenţă culturală şi cu rădăcini atât de adânci în structura societăţii – nu se desfiinţează cu uşurinţă. Creştinismul a fost matricea vieţii medievale; chiar şi reţetele culinare indicau ca un ou să se fiarbă „atât timp cât spui Psalmul

51”. Guverna naşterea, căsătoria şi moartea, dragostea şi îngurgitatul, stabilea regulile pentru drept şi medicină, furniza subiecte filosofiei şi ştiinţei. Să fii membru al Bisericii nu era o chestiune ce ţinea de bunul plac; era. O obligaţie fără alternativă, ceea ce-i dădea o putere dificil de înlăturat.

Ca parte integrantă a vieţii, religia era supusă satirizării, dar, în acelaşi timp rămânea şi neatinsă de-ea. În timpul Sărbătorii Proştilor, de Crăciun, fiecare rit şi articol al Bisericii oricât de sacru ar fi fost, era sărbătorit în bătaie de joc. Se alegea un *dorainus festi* sau un domn al chefului dintre reprezentanţii clerului inferior – preoţi parohiali, subdiaconi, vicari şi corişti, majoritatea cu puţină învăţătură, prost plătiţi şi\ nedisciplinaţi al căror rol în acea zi era să întoarcă totul cu susul în jos. Ei îl instalau pe acesta ca papă, episcop sau abate al proştilor, începând cu ceremonia rasului în cap, însoţită de un limbaj deocheat şi gesturi dezmăţate; îl îmbrăcau în veşminte puse pe dos; jucau zaruri pe altar şi mâncau caltaboşi şi cârnaţi, în timp ce se ţinea o slujbă cu cuvinte fără sens; vânturau cădelniţe făcute din încălţări vechi, care emapau un „fum puturosoficiau „diversele slujbe ale preotului purtând măşti animaliere, îmbrăcaţi în veşminte femeieşti sau de menestreli; cântau cântece obscene în balconul corului; urlau şi zbierau şi sunau din clopoţei, în timp ce –, papa” pronunţa o binecuvântare în versuri triviale. La chemarea lui de a fi urmat, sub pedeapsa că le va rupe nădragii, toţi fugeau de la biserică pentru a mărşălui prin oraş, trăgându-l pe *dorainus*intr-o căruţă din care el împărţea indulgenţe, în timp ce oamenii din alaiul lui şuierau, cotcodăceau, glumeau şi gesticulau, Ei făceau pe spectatori să râdă de „faptele infame”, parodiindu-i pe predicatori prin predici scabroase. Oameni goi duceau căruţe cu gunoi pe care-l aruncau spre mulţime. Inşi beţi şi

oameni dănţuind însoţeau procesiunea. Toate acestea erau o satiră a ritualurilor prea familiare, plictisitoare şi deseori fără înţeles; o eliberare a „bădăranului de sub sutană”. –…

În viaţa de toate zilele Biserica era consolator, ocrotitor, doctor. Fecioara şi sfinţii patroni ofereau ajutor la necaz şi ocrotire împotriva răului şi a duşmanilor care apăreau în drumul fiecărui om. Breslele, oraşele şi slujbele, precum şi indivizii, aveau sfinţi patroni. Arcaşii şi arbaletierii îl aveau pe Sf. Sebastian, martirul săgeţilor; brutarii, al căror steag purta o lopată argintie pentru pâine şi trei pâini roşii îl aveau pe Sf. Honoré; marinarii îl aveau pe Sf. Nicolae cu cei trei copii pe care i-a salvat din mare; călătorii îl aveau pe Sf. Cristoph ducând pe copilul Iisus pe umărul lui; frăţiile caritabile alegeau de obicei pe Sf. Martin care-şi dăduse jumătate din pelerina sa unui sărac; fetele nemăritate o aveau pe Sf. Caterina care se presupunea că a fost foarte frumoasă. În plus, Sfântul patron era un însoţitor prin viaţă care vindeca rănile, alina suferinţele şi la nevoie putea face minuni. Chipul lui era întipărit pe steaguri şi purtat în timpul procesiunilor, sculptat la intrarea în primării şi capele şi purtat ca medalion la pălărie.

Înainte de toate, Fecioara Maria era sursa de alinare cea mai milostivă, cea mai demnă de încredere, plină de compătimire pentru fragilitatea omenească, neţinând seama de legi şi sentinţe, gata să vină în ajutor oricărui necăjit; în mijlocul tuturor nedreptăţilor, jignirilor şi relelor fără sens, ea era singura figură care nu te abandona niciodată. Ea eliberează pe deţinut din temniţă* reînvie pe muritorul de foame cu lapte de la propriul ei sân. O ţărancă îşi duce fiul, care orbise din cauza unui spin în ochi, la biserica Sf. Denis, îngenunchează în faţa Sfintei Fecioare, spune un Ave Maria, face semnul crucii peste copil cu o relicvă sacră, unghia Mântuitorului şi, deodată

spune cronicarul, spinul cade, inflamaţia dispare şi mama bucuroasă se întoarce acasă cu fiul ei care nu mai este orb”.

Până şi un ucigaş înrăit are acces la ea. Indiferent de ce crimă a făptuit, chiar dacă toţi sunt împotriva lui, el nu este încă despărţit de Fecioara Maria. În „Miracâcs *of Notre Dame*” (Minunile Sfintei Fecioare), un ciclu de piese populare jucate în oraşe, Fecioara Maria salvează pe orice răufăcător care apelează la ea prin pocăinţă. O femeie acuzată de incest cu ginerele ei a angajat doi ucigaşi să-l omoare şi este pe punctul de a fi arsă pe rug. Ea se roagă Fecioarei Maria care apare imediat şi porunceşte focului să nu ardă. Convinşi că este o minune, magistraţii o eliberează pe femeia condamnată care, după ce-şi împarte bunurile şi banii la săraci, intră într-o mănăstire. Actul credinţei materializat în rugăciune era ceea ce conta. Nu dreptate primeai de la Biserică, ci iertare.

Mai mult deeft alinare, Biserica oferea d-u & să zi. Fusese de aproape o mie de ani instituţia centrală care dădea înţeles şi scop vieţii într-o lume capricioasă. Ea susţinea că viaţa omului pe pământ este trecătoare., o călătorie pe drumul spre Dumnezeu şi spre Noul Ierusalim, „cealaltă casă a noastrăviaţa nu este nimic, scria Petrarca fratelui său, decât „o călătorie anevoioasă *şi* obositoare spre lăcaşul de veci care-l căutăm; sau, dacă neglijăm să ne mântuim, un drum la fel de neplăcut spre veşnica moarte”. Biserica era aceea care oferea mântuire ce putea fi atinsă numai prin ritualurile ei, cu îngăduinţa şi ajutorul preoţilor. „*Extraecclesiam nulla sains** (Mici o mântuire în afara Bisericii) era regula.

Alternativă mântuirii era iadul şi chinurile veşnice, foarte realist imaginate în arta timpului. În iad damnaţii atârnau de limbile lor în copaci de foc, nepocăiţii ardeau în cazane, necredincioşii erau înecaţi în fum rău-mirositor.

Cei răi cădeau în apele negre ale unui abis şi se scufundau până la o adâncime proporţională cu păcatele lor: preacurv arii până la nări, persecutorii aproapelui lor până ia sprâncene. Unii erau înghiţiţi de peşti monstrue şi, alţii ronţăiţi de demoni, torturaţi de şerpi, foc sau gheaţă sau de pofta de a ajunge la fructe care nu puteau fi atinse de cei flămânzi. În iad oamenii erau goi, numai aveau nume şi erau uitaţi de toţi. Nu-i de mirare că mântuirea era atât de importantă şi *Ziua Judecăţii de Apoi* stăruia în mintea fiecăruia. Deasupra intrării tuturor catedralelor era cioplit un memento, arătându-i pe numeroşii păcătoşi legaţi cu frânghii şi duşi de diavoli către un cazan în flăcări, în timp ce îngerii conduceau pe cei puţini aleşi spre fericire în direcţie opusă. Nimeni nu se îndoia în Evul Mediu că cei mai mulţi vor fi damnaţi pe vecie. *Salvandorum paucitas, damnândorum multitude* (puţini mântuiţi, mulţi damnaţi) era principiul ferm menţinut de la Augustin la Aquinas. Noe şi familia sa au fost salvaţi pentru a arăta proporţia celor mântuiţi, de obicei unu la o mie sau chiar unu la *zece* mii. Indiferent de câţi erau aleşi, Biserica dădea tuturor speranţe. Mântuirea era totdeauna interzisă celor care nu credeau în Hristos, dar nu păcătoşilor, deoarece păcatul era inerent în viaţă, şi el putea fi anulat ori de câte ori era necesar prin pocăinţă şi izbăvire. „Jntoarce-te din nou, întoarce-te din *nou în* suflete păcătos44 spunea un predicator din Collard „deoarece Dumnezeu cunoaşte greşelile tale şi nu te va părăsi! Întoarce-ţi faţa spre mine spune Dumnezeu şi eu te voi primi şi te voi ierta44.

Biserica oferea ceremonial şi demnitate vieţilor care aveau prea puţin din acestea. Era izvorul frumuseţii şi artei la care toţi aveau un oarecare acces şi mulţi reuşeau să le creeze. Să sculptezi falduri de piatră al unui veşmânt de apostol, să lipeşti eu infinită răbdare bucăţile strălucitoare de mozaic pentru a forma imaginea unor

îngeri înaripaţi dintr-un cor ceresc, să stai în spaţiul impunător al navei unei catedrale, în mijlocul coloanelor care tot urcă spre o boltă aproape invizibilă şi să ştii că aceasta este lucrarea omului spre slava lui. Dumnezeu, îl umplea de mândrie pe cel din urmă om şi putea face pe cel mai umil să devină artist.

Biserica şi nu ocârmuirea îi ocrotea pe neajutoraţii societăţii – nevoiaşi şi bolnavi, orfani şi ologi, leproşi, orbi, idioţi, prin îndoctrinarea laicilor în credinţa că pomenile le aduceau merite şi le deschidea calea spre rai. Bazat pe acest principiu, resortul milosteniei creştine era ajutorarea de sine prin ajutorarea aproapelui. Nobilii >fmceau zilnic pomeni în bani şi în bucate la poarta castelului tuturor care veneau acolo. Donaţii de pretutindeni ajungeau la spitale, beneficiarii favoriţi ai milosteniei creştine. Negustorii. îşi cumpărau liniştea sufletească, tulburată de faptul că făceau afaceri, necreştineşti cu profit, afo. când regulat un procent pentru milostenie. Aceasta a intrat *în* registre sub numele lui Dumnezeu ca reprezentant ai săracilor. O altă. datorie creştinească era înzestrarea fetelor sărace pentru a se putea căsători precum în cazul unui senior gascon din secolul al XIV-lea care a lăsat 100 livre „acelora pe care le-am deflorat, dacă pot fi găsite44*

Corporaţiile au acceptat îndatorirea de a-i ajuta pe săraci ca pe o obligaţie religioasă; statutele breslelor prevedeau economisirea unui penny pentru milostenie numit „banul lui Dumnezeu44 din fiecare contract de vânzare sau cumpărare. Consiliile parohiale laice supravegheau menţinerea „Mesei săracilor44 şi a: unei bănci pentru pomeni. În zilele de sărbătoare se obişnuiau să fie invitaţi la masa sărbătorească 12 săraci iar în Joia Mare, spre pomenirea lui Hristos, primarul unui oraş sau altă personalitate obişnuia să spele picioarele unui cerşetor, Gând Ludovic cel Sfânt conducea ceremonia,

însoţitorul şi biograful său, sire de Joinville, refuza să participe, spunând că i-ar veni rău dacă ar atinge picioarele unui astfel de nemernic. Nu totdeauna era uşor să-i iubeşti pe cei săraci.

Clericii, în general, nu erau probabil mai desfrânaţi sau mai lacomi ori mai puţin demni de încredere decât alţi oameni, însă din cauză că ei trebuiau să fie mai buni sau mai aproape de Dumnezeu decât ceilalţi, defectele lor atrăgeau mai mult atenţia. Dacă Clement al VI-lea iubea luxul, el era totuşi generos şi cu inima blândă. Dintre pelerinii de la Canterbury, Papa este la fel de blând şi demn de admiraţie pe cât este de urât Vânzătorul de iertăciuni, fiind totdeauna gata să meargă pe jos şi să-viziteze cea mai îndepărtată şi mai săracă casă a parohiei, înfruntând furtuna sau ploaia.

Se ostenea/neîntinat, să-ndrume

Spre. cer, prin pilda lui, mireana lume

Totuşi se ridica un val de nemulţumire. Perceptorii papali erau atacaţi şi bătuţi, chiar şi episcopii nu erau în siguranţă. În 1326, într-o reacţie anticlericală, o bandă din Londra l-a decapitat pe episcop şi-i lăsă cadavrul gol în stradă. În 1338 doi „rectori ai bisericii „s-au aliat cu doi cavaleri şi cu „o mare mulţime de oameni de la sate” şi-l atacară pe episcopul de Constance, rănind grav mai mulţi membri ai suitei sale şi aruncându-l pe episcop în închisoare. Chiar şi printre oamenii Bisericii nemulţumirea lua forme grave. În Italia s-au ridicat *Fraticelli*, *o* sectă a ordinului franciscanilor, una din acele mişcări adepte ale sărăciei care tulburau deseori Biserica prin dorinţa de a o deposeda de donaţiile primite. Fraticelli sau Franciscanii spirituali susţineau că Hristos a trăit fără posesiuni materiale şi predicau o reîntoarcere la această stare ea adevărat singura „imitaţie” a lui Hristos.

Mişcările adepte ale sărăciei s-au dezvoltat din însăşi

esenţa doctrinei creştine: renunţarea la lumea materială ideea care a dus la marea ruptură de epoca clasică. Această idee susţinea că Dumnez*eu Să* perfect pe când viaţa pe pământ era imperfectă, că lumea era în mod incurabil rea şi sfinţenia se putea obţine numai prin renunţarea la plăcerile lumeşti, la bunuri şi onoruri. Scopul post uliii şi celibatului, care-şi refuzau plăcerile acestei lumi de dragul răsplăţii pe lumea cealaltă, era să obţii. biruinţa asupra cărnii. Banii erau ceva rău, frumuseţea deşartă, ambele fiind trecătoare. Ambiţia era socotită mândrie, dorinţa de câştig – apariţie, poftele cărnii – desfrânare, goana după onoruri, chiar şi după cunoştinţe şi; frumuseţe – glorie deşartă. Atât timp cât acestea îl îndepărtau, pe om de la căutarea vieţii spirituale, ele erau păcate. Idealul creştinesc era ascetic: renegarea omului. senzual. Rezultatul a fost că sub dominaţia Bisericii, viaţa deveni o luptă continuă împotriva simţurilor şi o continuă luptă cu păcatul, explicând nevoia neclintită de izbăvire.

Au apăhit în mod repetat secte mistice pentru a distruge toate rămăşiţele lumii materiale, în încercarea de a se apropia de Dumnezeu prin tăierea legăturilor pământeşti cu lumea proprietăţii. Încleştată de pământurile şi clădirile sale, Biserica putea să reacţioneze numai prin înfierarea sectelor ca fiind eretice. Insistenţa încăpăţânată cu care secta Fraticelli afirma sărăcia absolută a lui Hristos şi ai celor 12 apostoli nu era deloc convenabilă pentru papii de la Avignon care au condamnat în 1315 doctrina lor ca erezie „falsă şi pernicioasă” şi, când ei au refuzat să renunţe la convingerile lor, îi excomunicară împreună cu alte secte asociate în diverse perioade ale deceniului următor. Dopăzecişişapte de membri ai unui grup cât se poate de îndărătnic al Franciscanilor spirituali din Proventa au fost judecaţi de Inchiziţie şi. patru din ei au fost arşi pe rug în 1318 la

Marsilia.

Se ridică şi valul opdziţiei laice împotriva supremaţiei papale, atacând dreptul papei de a încorona pe împărat şi de a stabili pretenţiile statului faţă de Biserică. Papă încercă să excomunice acest spirit laic întruchipat în persoana celui mai îndrăzneţ exponent al lui, Marsilius din Padova, al cărui *Defensor Pads* din 1324 a fost o declaraţie directă a şuprămaţieistatului.

— Doi ani mai ţâr-ZÂu, logieş. luptei l-a făcut pe Ioan al XXII-lea să-l excomunice pe William din Ockham, franciscanul englez cunoscut pentru raţionamentul său viguros ca „invincibilul doctor”. Prezentând o filosofie numită „nominalism**, Ockham a deschis, o uşă periculoasă către cunoaşterea intuitivă, directă a lumii fizice. Într-un anumit sens el a fost purtătorul de cuvânt ăl libertăţii intelectuale; papa şi-a dat seama de implicaţii… excomunicându-l. Ca răspuns.

& excomunicare, *Ockham* I-a-îkvinaiit pe Toca al XXIMca de 70 de greşeli: şi *T* erezii;

Spiritul laic ai omul mi de afaceri nu provoca Biserica, totuşi acţiona într-o contradicţie esenţială. Iniţiativa comercială, deşi: deţinea* deja undoe* conducător, vMă prin însăşi natura sa atitudinea creştinească* de împotrivire activă, faţă de comerţ. Se afirma că Banir erau* un rău, că după afirmaţiile *ST*. Augustin „afacerile sunt ele însele un rău”; că în afara nevoilor stricte, câştigul peste minimul necesar traiului negustorului era> apariţie „că faptul de a face Bani din bani punând* dobândă pe un împrumut era păcatul-de-cămătărie, că achiziţionarea de mărfuri en gros şi vânzarea lor fără vreo îmbunătăţire la un preţ eu amănuntul era imorală; condamnata de legea canonică şi că; pe scurt, dictonul Simţului Jérôme era hotărâtor: Un om care este negustor, nu poate fi iubit decât rareori sau niciodată de

Dumnezeu (Homo mer câtor vix aut nnmqnam potest Dea plăcere)!

Prin urmare bancherul;, negustorul şi omul de afaceri trăiau zi de zi în păcat şi în contradicţie* cu codul moral care se concentra pe „preţui meritat”… Aceasta se baza pe principiulcă meseria trebuie, să; aducă, fiecărui *om* necesarul de trai şi urî beneficiu rezonabil. Dar nu mai mult. Preţurilear trebui stabilite la un nivel „corect” înhumând valoarea muncii adăugată la valoarea materiei prime. Pentru ca nimeni să nu câştige un avantajasupra celuilnit, legea comercială: Interzicea! inovaţiile: în unelte fi tehnică, vânza-rea sub urni preţ stabilit „munca îndelungată *M înmmă*e artificialăfolosiicea de ucenici în plus sau a nevestei: şi copiilor minori ca şi reclama pentru mărfuri. smai lăudarea* lor în detrimentul altora. Restricţiile asupra iniţiativei acţionau tocmai împotriva spiritului întreprinzător. Era renegarea omului pragmatic cu nişte consecinţe chiar mai nefaste decât renegarea omului senzual:

Nicio. activitate economică, nu era mai de nestăpânit decât investiţia şi împrumutul cu dobândă a banilor; ele au constituit baza creşterii economiei capitalisteoccidentale *şi* a formării averilhr private.

— Erau întemeiate pe păcatul de cămătărie; Nimic nu jignea mai mult gândirea medievală, nimic nu a încurcat şi nu a eludat mai mult legiuirile, nimic nu era un amestec mai mare de fapte de neîmpăcat ca teoria cămătăriei. Societatea avea nevoie dge împramntmi êe bani în timp «e c-tkâismial – le f literzicea. Aceasta era (dihotomia fundamentală, însă doctrina era atât de elastică incit; dhâar oameni ’4 nţelepţi” *rm* erau siguri care-i înţelesul: prevederilor ei. În scopuri practice cămătăria nu. era considerată a fi perceperea unea dobânzi par *se* /ei luarea unei dofomrn mai «mari decât cea care se cuvenea.

— Aceasta *a* fost lăsată pe seama evreilor <ca îndeletnicire murdară ’necesară Societăţii şi dacă ei n-ar fi existat, ar fi trebuit inventaţi. În timp ce teologii şi canonicii *se* certau necontenit şi încercau în zadar să hotărască /dacă am procent dre It), 1*2, 1*% sau ’20 la sută, este decent, bancherii continuau <să împrumute şi să investească cu procentul cerut de fiecare situaţie în parte.

Negustorii plăteaai amenzi? în? mod regalat pentru încălcarea legilor privitoare la meseria lor dar /continuau ca şi înainte. Bogăţia Veneţiei şi Genevei a fost acumulată – idin comerţul cu păgând din Siria şi Egipt, în ciuda interdicţiei papale „Se spune /că înainte de seeokll al Xiy-lea, – oamenii „cu greu îşi puteau închipui seif-ul negustorului fără imaginea diavolului pe capac”, Dacă şi negustorul vedea diavolul <când îşi număra monedele, dacă trăia cu un sentiment de vină. este greu de spus. Judecând după scrisorile sale, Francisco Datini, negustor din Prato, era un om profund frământat, însă temerile sale erau provocate mai mult de frica de a pierde decât de frica lui Dumnezeu. El putea, evident, să îrppace creştinismul cu afacerile, deoarece motto-ul de pe registrul său era „în numele lui Dumnezeu şi al câştigului împărţirea între bogaţi şi săraci s-a accentuat din ce în ce măi mult. Exerciţind controlul asupra materiei prime şi a uneltelor de producţie, proprietarii puteau reduce salariile în sensul exploatării clasice. Săracii îi considerau acum duşmani, – nu protectori, ci exploatatori – ca Dives, – bogatul condamnat la focul Gheenei – „lupi far ei înşişi, miei. Săracii aveau simţul nedreptăţii şi negăsmă un remediu, acesta *se* transforma în – spirit de revoltă.

Teoria medievală avea în vedere ea seniorul *sau* conducătorul să ancheteze plângerile de asuprire ordonând reforma necesară pentru ca birurile să fie puse în mod egalntât pe bogaţi cât şi *pe* săraci. Însă această

teorie nu mai corespundea realităţii ca şi alte Idealuri medievale şi din această cauză, scria (Philippe de Beaumanoir în 1280 – 83, au fost acte – de violentă deoarece săracii nu vor să mai îndure dar nu ştiu cum să obţină dreptul lor decât răsculându-se şi luându-şi-l singur”. Ei formară asociaţii – relatează el – refuzând să lucreze „la un preţ atât de scăzut ca cel dinainte însă vor ridica preţul prin propria lor voinţă” şi vor da „anumite pedepse” celor care nu li se vor alătura. Aceasta i s-a părut lui Beaumonoir un act îngrozitor împotrivă. binelui comun „deoarece în interesul tuturor munca n-ar trebui să se oprească”. El susţinea că astfel de persoane ar trebui arestate şi ţinute mult timp în închisoare şi după aceea să li se dea o amendă de 60 de sous fiecăruia, amenda tradiţională pentru tulburarea „liniştii publice”.

Frământările cele mai mari au avut loc printre ţesătorii şi postăvarii din Flandra, unde dezvoltarea economică fusese mai intensă. Industria textilă era în Evul Mediu ceea ce este industria automobilului astăzi şi Flandra era cuibul tensiunii şi antagonismelor generate în societatea urbană de către dezvoltarea capitalistă.

Odată cu asocierea pe baza meseriei comune, breasla meşterilor, calfelor şi ucenicilor s-a despărţit în antreprenori şi mâna de lucru angajată, despărţiţi prin ura de clasă. Breasla era acum o corporaţie condusă de patroni, în care muncitorii nu aveau cuvânt, Magnaţii, adică bogătaşii care s-au căsătorit cu femei din nobilime şi au cumpărat moşii la ţară pe lângă proprietatea lor de la oraş au devenit o clasă de patricieni care controla conducerea oraşelor şi o dirija în propriul lor interes. Ei au întemeiat biserici şi spitale, au construit marea Piaţă de postavuri, au pavat străzile şi au creat sistemul de canalizare. Însă cea mai mare parte a cheltuielilor edilitare le obţineau din taxele pe vânzarea vinului, berii, turbei şi

cerealelor, taxe care cădeau greu pe capul săracilor. Ei se favorizau unul pe altul, formând grupuri conducătoare ca cei Treizeci şi Nouă din Gant, numiţi pe viaţă şi funcţionând prin rotaţie anuală în trei grupuri de câte 13 sau cei 12 magistraţi din Arras care se schimbau între ei odată la 4 luni sau oligarhia celor 100 de pairi din Rouen, care numea primarul şi consilierii municipali în fiecare an. Burghezia mijlocie care făcea avere şi dorea să se ridice putea deseori pătrunde în monopol, însă meseriaşii, dispreţuiţi, ca „unghii albastre” şi vulnerabili la şomaj, nu aveau niciun drept politic.

În spatele strigătului de protest, mare parte din viaţa medievală era suportabilă deoarece era trăită în colectiv, într-ùn număr infinit de grupuri, ordine, asociaţii, confrerii. Niciodată n-a fost omul mai puţin singur. Chiar şi soţii dormeau deseori în compania servitorilor şi a copiilor lor. În afară de călugări şi, sihaştrii, singurătatea era necunoscută... *

După cum nobilii aveau ordinele lor cavalereşti, omul de rând avea confreria sau frăţia meseriei lui sau à satului care-l înconjura în fiecare moment* dificil al vieţii. Fiind de obicei compuse din 20 – 100 de membri, aceste grupuri erau asociaţii pentru caritate şi servicii sociale precum şi pentru distracţii şi respectarea orânduiélilor religioase în viaţa laică. Ele îi însoţeau pe membrii lor până «la porţile oraşului când aceştia plecau în pelerinaj şi luau parte la înmormântarea lor când mureaţi. Dacă un om era condamnat la moarte, membrii confreriei îl însoţeau până la spânzurătoai. Dacă cineva se îneca cumva, cum s-a întâmplat odată la Bordeaux, ei i-au căutat corpul în Garonne timp de trei zile. Dacă murea nesolvabil, asociaţia acoperea cheltuielile pentru giulgiu şi înmormântare şi o sprijinea pe văduvă şi pe copii. Blănării din Paris plăteau membrilor bolnavi câte 3 sous pe săptămână în timpul

incapacităţii de muncă şi 3 soiis pentru o săptămână de convalescenţă. Banii asociaţiei proveneau din taxele stabilite în funcţie de venit şi care trebuiau plătite săptămânal, lunar sau trimestrial.

Confreriile punşau în scenă piese religioase, furnizau muzica, actorii şi ajutoarele de scenă. Organizau concursuri, activităţi sportive, jocuri, dădeau premii şi invitau oratori sau predicatori în ocazii speciale. În zilele de sărbătoare, după ce presărau străzile cu flori, confreriile se alăturau procesiunilor, fiecare mărşăluind în propriile *el* costume viu colorate, precedate de steagul şi de statuia sau portretul sfnitului protector al fiecăreia… Merribrii erau. legaţi; prin rituri şi jurământ, în unele confrerii ei purtau măşti pentru a-şi ascunde identitatea, toţi fiind egali în cadrul grupului.

Când confreriile donau ferestre bisericilor sau când comandau picturi murale, bănci, pentru cor sau cărţi de învăţătură, membrii lor aveau dreptul să se mândrească că, sunt. patronii artei întocmai ca, şi nobilii şi magnaţii. Ei puteau lua sub oblăduire un spital, împărţind pomeni şi hrană săracilor sau asumându-şi ocrotirea unor anumite categorii – ca atunci când băcanii din Paris au întreţinut pe orbi iar negustorii de postavuri i-al* ajutat pe deţinuţii din închisorile oraşului. Confreriile ofereau un mod de viaţă intens sociabil, cu mângâierea şi strălucirea ce le implică elteodată sociabilitatea.

În 1320 mizeria săracilor de la sate în urma foametei a dus la izbucnirea unei mişcări de masă neobişnuite, numită a păstoraşilor datorită faptului că a fost iniţiată de păstori. Deşi mai puţin dezrădăcinat decât săracii de la oraşe, ţăranul simţea asuprirea bogaţilor şi lupta mereu împotriva încercărilor seniorilor de a pune stăpânire printr-un mijloc sau altul pe produsele sale sau să-şi însuşească mai mult din munca sa. Unele cazuri de la

curţile feudale de prin 1250 arată că ţăranii refuzau în mod deliberat să are câmpul seniorului, să-i îmblăcească cerealele, să-i întoarcă finul sau să macine la moara lui. Opunându-se an de an, în ciuda amenzilor şi a pedepselor, ei nu recunoşteau şerbia, foloseau pământul fără consimţăm-ânt, se adunau în bande ca să-l atace pe conetabil sau să scape pe vreun ţăran de la închisoare.

Asuprirea ţăranului de către moşier a tulburat conştiinţa timpului şi a dat naştere la avertismente. „Voi nobilii sunteţi ca lupii furioşi: – scria Jacques de Vitry, un autor de predici şi de povestiri morale din secolul al XÂI-lea… De aceea veţi urla în iad… voi carejupuiţi pe supuşii voştri şi trăiţi din sângele şi sudoarea. săracilor Oricât strânge ţăranul într-un an „cavalerul, nobilul devorează într-o oră”. El pune biruri ilegale şi are pretenţii exagerate în bani. De Vitry i-a avertizat pe cei mari să mi-i batjocorească pe cei umili sau să le inspire ură, deoarece „dacă ei ne ajută, la fel de bine ne pot face rău. Voi ştiţi că mulţi şerbi şi-au ucis stăpânii sau le-au ars casele”.

O profeţie care circula în vremea foametei prezicea că săracii se vor ridica împotriva celor puternici, vor răsturna Biserica şi o oarecare mare monarhie şi după multă vărsare de sânge va apărea o nouă epocă de unire sub o singură cruce. Însoţită de zvonuri vagi despre o nouă cruciadă şi răspândită printre săraci de un călugăr renegat şi un preot răspopit, profeţia a. antrenat „tot atât de brusc şi neprevăzut ca o furtună” ţăranii şi săracii dezrădăcinaţi din nordul Franţei într-o masă care mărşăluia spre sud către o îmbarcare imaginară spre Ţara Sfântă. Siriiigând aderenţi şi arme în drumul lor, ei au luat cu asalt castele şi abaţii, au incendiat primării şi registre de biruri, au deschis puşcării iar când au sosit în sud s-au aruncat asupra evreilor.

Datoriile ţăranilor la evrei, provenite de la

împrumuturile făcute pentru a răzbi în timpurile grele sau pentru a-şi înlesni cumpărarea uneltelor sau a unui plug durau de multă vreme. Ţăranii crezuseră că datoriile fuseseră anulate când Filip cel Frumos i-a expulzat pe evrei în 1306, însă fiul său, Ludovic al V-lea, i-a adus înapoi cu condiţia să capete două treimi din datoriile recuperate. Ăccentuind o veche nemulţumire, acest lucru i-a făcut pe păstoraşi, ajutaţi cu entuziasm de populaţie, să măcelărească aproape toţi evreii de la Bordeaux la Albi. În ciuda ordinului regal ca evreii să fie protejaţi, autorităţile locale n-au izbutit să împiedice atacurile şi în unele cazuri li s-au alăturat.

Că evreii erau consideraţi păgâni era o credinţă atât de adânc înrădăcinată de către Biserică incit persoanele cele mai credincioase erau şi cele mai înverşunate în antipatia lor, chiar şi Ludovic cel Sfânt. Dacă evreii erau păgâni, atunci uciderea şi jefuirea lor era lucru sfânt. Şi leproşii erau ţinta păstoraşilor pe baza teoriei că ei făcuseră eu evreii o înţelegere oribilă pentru a otrăvi f infinite. Persecuţia leproşilor s-a legiferat printr-o ordonanţă regală din 1321.

Punând în primejdie Avigno. n-ul, atacând preoţi, ameninţând să ia proprietăţile Bisericii, răscoala păstoraşilor a răspândit acea frică de răscoală ce îngheţa sângele celor privilegiaţi oricând apărea mulţimea. Excomunicaţi de către papa Ioan al XXII-lea, au fost înfrânţi în cele din urmă când papa a interzis tuturor, sub pedeapsa cu moartea, să-i aprovizioneze cu hrană şi a aprobat folosirea forţei împotriva lor. Aceasta a fost suficient şi păstoraşii au sfârşit aşa cum vor sfârşi mai curând sau mai târziu toate răscoalele săracilor din Evul Mediu, cu leşuri atârnând de copaci.

La nenorocirea secolului niciun factor n-a provocat mai multă dezordine decât decalajul persistent între

dezvoltarea statului, şi cea a mijloacelor sale de finanţare. Deşi guvernarea centralizată se dezvolta, birurile se încasau potrivit concepţiei că ele reprezentau o măsură de urgenţă care trebuia luată pe bază de consimţământ. Epuizând toate sursele de venituri, Filip cel Frumos s-a pus pe capul Templierilor în cel mai senzaţional episod al domniei sale. După cum credeau contemporanii săi, rezultatul a fost un blestem asupra ţării lor iar ceea pe un popor crede despre timpul lui devine un factor în istoria acestuia.

Nicio cădere nu era să fie atât de completă şi spectaculoasă ca a acestui ordin arogant al cavalerismului monastic. Format în timpul cruciadelor ca să fie spada Bisericii în apărarea Ţării Sfinte, Templierii1 au pornit de la idealurile ascetismului şi sărăciei şi au ajuns la imense resurse şi o reţea internaţională de putere în afara obişnuitelor făgaşuri ale vasalităţii. Scutiţi de la început de impozite, ei au strâns averi ca bancheri ai Sfântului Scaun şi împrumutau bani cu dobânzi mai mici decât lombarzii şi evreii. Nu erau cunoscuţi a face fapte de caritate şi spre deosebire de cavalerii Sf. Ioan, nu sprijineau niciun. spital. Cu 2000 de membri în Franţa şi cea mai mare trezorerie din nordul Europei, aveau cartierul general în Temple, formidabila lor fortăreaţă din Paris.

Nu numai averea ci şi existenţa lor ca un enclav virtual autonom impunea nimicirea Templierilor. Reputaţia lor sinistră, născută din secretul ritualurilor lor, a furnizat mijloacele. Năpustindu-se ca un tigru, Filip à ocupat Temple din Paris şi a orejonat arestarea tuturor Templierilor în aceeaşi noapte. Pentru a justifica confiscarea proprietăţii ordinului, erezia a fost principala învinuire, ca dovadă fiind aduse la lumină de către procurori toate superstiţiile oculte şi închipuirile îngrozitoare de vrăjitorie şi de venerare a diavolului pe

care le putea imagina mintea celor din Evul Mediu. Templierii au fost acuzaţi de către martori mituiţi că se dedau la bestialităţi, că venerau idoli, negau împărtăşania, că şi-au vândut sufletul diavolului şi l-au adorat sub forma unei pisici uriaşe; că practicau sodomia între ei şi aveau relaţii cu demoni şi cu duhurile necurate; că cereau iniţiaţi pentru negarea lui Dumnezeu, a lui Hristos şi a Fecioarei Maria, ca să scuipe de trei ori, să urineze şi să calce pe cruce şi să dea stareţului ordinului „sărutul ruşinii „pe gură, penis şi buci. Se spunea că pentru a-şi întări hotărârea de a pune în aplicare toate aceste practici, rei beau un praf făcut din cenuşa propriilor lor copii1 nelegitimi ce decedaseră.

În viaţa medievală elementele de vrăjitorie, magie şi farmece erau acceptate, însă prin folosirea lor de către Filip pentru a dovedi erezia în timpul celor şapte ani ai proceselor Templierilor, ele au devenit înspăimântătoare. Mai târziu, învinuirea de magie neagră a devenit un mijloc obişnuit de doborâre a unui duşman şi o metodă favorită a Inchiziţiei pentru urmărirea ereticilor, în special a celor cu proprietăţi care meritau să fie confiscate. În următorii 35 de ani, Inchiziţia a judecat 1.000 de persoane din Toulouse şi Carcassonne sub astfel de învinuiri şi a ars 600. Justiţia franceză a fost coruptă şi s-au pus bazete persecuţiilor fanatice ale vrăjitoriei din secolele următoare.

Filip l-a determinat pe primul papă din Avignon, Clement al V-lea, să autorizeze procesele Templierilor şi i-a supus la torturi atroce pentru a le smulge mărturisiri. Justiţia medievală avea scrupule în ceea ce priveşte ţinerea unor procese adecvate şi era grijulie să nu condamne fără dovada vinovăţiei, însă ea obţinea dovada mai curând prin mărturisiri decât prin evidenţa faptelor, iar mărturisirea se obţinea de obicei prin tortură. Templierii, majoritatea bătrâni, au fost traşi pe roată, li s-au strâns degetele în

menghine, au fost lăsaţi să moară de foame, spânzuraţi eu greutăţi până li se desfăceau încheieturile; li s-au scos dinţii şi unghiile, li s-au zdrobit oasele, li se ţineau picioarele deasupra flăcării, totdeauna existând pauze între „şedinţe” în timpul cărora „întrebarea” era pusă din nou, în fiecare zi, până ce se storcea mărturisirea sau până ce victima murea. Treizeci şi şase au murit în urma tratamentului; unii s-au sinucis. Zdrobiţi prin tortură, Marele Maestru, Jacques de Molay şi încă 122 de persoane au mărturisit că au scuipat pe cruce sau alte variante ale crimei puse în gura lor de către Inchiziţie. „Şi el a mărturisit că l-ar fi omorât pe însuşi Dumnezeu dacă i s-ar fi cerut-o” afirma un cronicar.

Procesul a continuat încet prin mânuirea abilă a jurisdicţiei de către papă, rege şi Inchiziţie, în timp ce victimele, ţinute în lanţuri şi înfometate, erau târâte în şi din temniţe pentru alte şi alte judecăţi şi umilinţe. Şaizeci şi şapte care au avut curajul să-şi retracteze mărturisirile au fost arşi să vii ca eretici. În ciuda agitaţiei zadarnice a lui Clement al V-lea, ordinul Templierilor din Franţa şi toate ramurile sale din Anglia, Scoţia, Aragon, Castilia, Portugalia, Germania şi regatul Neapolelui au fost desfiinţate în 3311-P2 de către Concihul din Vienne. Oficial, ţ) 5

proprietăţile ordinului au fost transferate cavalerilor Ospitalieri ai Sf. Ioan dar prezenţa lui Filip cel Frumos la dreapta papei la Vienne arată că avea şi el un amestec în acest aranjament. Într-adevăr, după aceea, cavalerii Sf. Ioan i-au plătit o sumă enormă ca datorie pe care el o pretindea de la Templieri.

Acesta n-a fost sfârşitul. În martie1314, Marele Maestru, care fusese prietenul regelui şi naşul fiicei sale, a fost condus împreună cu principalul său locţiitor spre un eşafod ridicat în piaţeta din faţa catedralei Notre Dame din

Paris, pentru a-şi reafirma mărturisirile şi a putea fi condamnaţi astfel la închisoare pe viaţă de către nunţii papali. Iri loc de aceasta, ei şi-au proclamat nevinovăţia lor şi a Ordinului în faţa mulţimii formate de nobili, clerici şi oameni de rând. Lipsit de ultima sa justificare, regele a ordonat ca ambii bărbaţi să fie arşi pe rug. În timp ce rugul ardea în ziua următoare, Jacques de Molay şi-a proclamat din nou nevinovăţia şi a strigat tare că Dumnezeu îl va răzbuna. Conform tradiţiei care a apărut mai târziu, el a abătut un blestem asupra regelui şi asupra urmaşilor acestuia până la a treisprezecea generaţie şi prin ultimele cuvinte care s-au mai auzit înainte de a muri el i-a chemat pe Filip şi pe papa Clement în faţa judecăţii lui Dumnezeu peste un an. Într-adevăr, Clement a murit peste o lună, urmat, după şapte luni, în noiembrie, de Filip, mort la vârsta de 46 de ani, fără să fi fost bolnav sau să fi suferit vreun-accident. Legenda despre blestemul Templierilor a luat amploare, cum se întâmplă cu cele mai multe dintre legende pentru a explica straniile coincidenţe de după eveniment. Simptomele suferinţei lui Filip pe patul morţii arătau o comoţie cerebrală, însă pentru contemporanii săi înspăimântaţi, cauza morţii era în mod indubitabil blestemul Templierilor, care s-a ridicat odată cu fumul din rugul funerar în lumina roşiatică a apusului de soare.

În

Ca şi când ar fi purtat blestemul asupra posterităţii lui Filip, dinastia Capeţiană s-a ofilit datorită destinului straniu al celor trei fii ai lui Filip cel Frumos. Urmând unul după altul, Ludovic al V-lea, Filip al V-lea şi Carol al IV-lea, au domnit mai puţin de şase ani fiecare şi au murit respectiv la 27, 28 şi 33 de ani, nelăsând niciunul un moştenitor de sex masculin, deşi în total au avut şase neveste. Ioana, fiica în vârstă de patru ani a celui mai mare

dintre fraţi n-a fost luată în seamă de către unchiul ei care s-a încoronat ca Filip al V-lea. După încoronare el a convocat o adunare de notabili din cele trei stări şi de la universitatea din Paris care au aprobat dreptul său, conform principiului, formulat cu acest prilej, că „o femeie nu urmează la tronul Franţei44. Astfel s-a născut memorabila Lege Salică care avea să creeze o piedică permanentă în faţa succesiunii femeilor la tron, ceea ce nu existase până atunci. Moartea ultimului dintre cei trei fraţi în 1328 a lăsat succesiunea liberă, ceea ce a dus la cel mai lung război – de până atunci – din istoria occidentală. Existau trei pretendenţi – un nepot de la fiică şi doi nepoţi de la frate ai lui Filip cel Frumos. Neptotul de la fiică era Eduard al III-lea al Angliei, în vârstă de 16 ani, fiul lui Isabel, fiica lui Filip cel Frumos, care fusese căsătorită cu Eduard al II-lea. Se credea că ea! fusese complice amantului în asasinarea soţului ei, regele, şi că avea o influenţă nefastă asupra fiului ei. Pretenţia lui Isabel de a fi în descendenţă directă, susţinută viguros, nu a fost bine primită în Franţa, nu fiindcă venea de la o femeie ci pentru că femeia în chestiune era temută şi privită cu antipatie; în orice caz nimeni nu-l dorea pe regele Angliei pe tronul Franţei.

Ceilalţi doi pretendenţi, fiii unui frate şi respectiv ai unui frate vitreg al lui Filip cel Frumos erau Filip de Valois şi Filip de Evreux. Primul, un bărbat de 35 de ani, fiul unui tată ilustru, bine cunoscut la curte şi de nobilii Franţei era preferat şi a fost repede confirmat ca rege de către părinţii şi pairii Franţei, fără opoziţie deschisă. Cunoscut drept Filip al VI-lea, el a început dinastia Valois. Ambii săi rivali au acceptat alegerea formal, Éduard venind personal să dea mâna cu Filip al VI-lea drept mulţumire pentru ducatul de Guienne. Celălalt Filip a fost recompensat cu regatul Navarrei şi căsătoria cu Ioana care n-a urmat la tron.

Deşi Filip al VI-lea a întreţinut o curte cu mare pompă, el nu fusese crescut să devină rege şi! lipsea ceva din caracterul regal. Simţea oarecare stingherealą în privinţa dreptului său la coroană, stingherealą amplificatą de obiceiul contemporanilor săi de a-l numi *le roi trouvé* (regele regăsit) ca şi cum ar fi fost descoperit într-un coş de papură. Sau poate îl ameninţau drepturile ascunse ale verişoarelor lui. Era dominat de soţia sa regina oloagă şi rea”, Jeanne de Bourgogne, o femeie pizmaşă, nici iubită, nici respectată, deşi era patroana artelor şi a tuturor învăţaţilor care veneau la curte. Foarte credincios, ca şi străbunicul său, Ludovic cel Sfânt, deşi nu tot atât de inteligent şi înzestrat cu aceeaşi voinţă puternică, Filip era frământat de problema intrării în rândul preafericiţilor; dacă sufletele celor bine cu vânt aţi văd faţa lui Dumnezeu imediat ce intră în rai sau dacă trebuie să aştepte până în ziua Judecăţii de Apoi.

Problema era într-adevăr importantą, deoarece demersurile sfinţilor în favoarea oamenilor erau eficiente numai dacă sfinţii fuseseră admişi în preajma lui Dumnezeu. Raclele conţinând moaştele sfinţilor erau venerate datorită credinţei poporului că un anumit sfânt avea posibilitatea de a interveni personal pe lângă Atotputernic. Filip al

VI-lea i-a chemat pe teologi de două ori la el pentru à discuta chestiunea aceasta şi l-a apucat o „furie teribilă” când nunţiul papal trimis la Paris a exprimat îndoielile papei Ioan al XXII-lea asupra Beatificării. „Regele l-a admonestat sever şi l-a ameninţat să-l ardă ca pe un albigensian dacă nu-şi retrăgea afirmaţiile şi a mai spus că dacă papa într-adevăr avea asemenea păreri îl va considera un eretic”. Îngrijorat, Filip i-a scris papei că a nega Beatificarea însemna să distrugi credinţa în puterea Fecioarei Maria şi a sfinţilor. Din fericire pentru liniştea

sufletească a regelui, printr-o hotărâre papală s-a stabilit, după cercetări amănunţite, că sufletele celor binecuvântaţi vin într-adevăr faţă în faţă cu Fiinţa Divină.

Domnia lui Filip a început bine şi regatul prospera. Trecuse efectul foametei şi al molimelor, semnele rele erau uitate, eterna nesupusă, Flandra, fusese recucerită de Franţa în urma campaniei victorioase din primul an de domnie a lui Filip. Relaţiile coroanei cu cinci din cele şase feude mari – Flandra, Burgundia, Bretania şi în sud Armagnac şi Foix – erau stabile. Numai Guienne (sau Aquitania) pe care o stăpâneau regii Angliei era socotită de regii Franţei o feudă a lor, şi constituia un izvor de conflicte permanenta Aici eforturile Angliei de a se extinde se loveau continuu de efortul Franţei de a recuceri feuda.

Când conflictul a ajuns la un punct culminant, în 1338 s-a făcut o căsătorie care i-a legat pe Coucy. de o altă casă domnitoare, Habsburgii din Austria. Din această unire avea să se nască Enguerrand al VII-lea. Căsătoria a fost aranjată de însuşi Filip al VI-lea care căuta aliaţi pentru viitoarea luptă cu Anglia. În 1337 Filip a denunţat confiscarea feudei Guienne la care Eduard al III-lea s-a declarat rege de drept al Franţei şi s-a pregătit de război. Pretenţia reînnoită a lui Eduard nu a fost un motiv serios de război, ci, mai mult, o scuză pentru a rezolva prin război un conflict fără sfârşit asupra suveranităţii Guiennei. În timp ce forţele engleze debarcau în Flandra pentru a se pregăti de asalt, ambele părţi căutau febril aliaţi în Ţările de Jos şi de partea cealaltă a Rinului.

Regele Filip era ocupat nu numai cu strângerea de aliaţi ci şi cu asigurarea loialităţii baroniei Coucy care avea un plasament strategic. Ca recompensă, el obţinu pentru Enguerrand al VI-lea mâna Ecaterinei de Austria, fiica ducelui Leopold I şi nepoata din partea mamei a tot atât de ilustrului Amadeus al V-lea, contele de Savoia. Membrii

casei de Savoia cârmuiau în mod autonom regiunea care se întindea din Franţa până în Italia peste Alpi şi erau ei înşişi centrul unei reţele de căsătorii care-i legau de coroanele din toată Europa şi din afara ei. Una din cele şapte mătuşi ale Ecaterinei era soţia lui Andronic al III-lea Paleologul, împăratul Bizanţului.

Căsătoriile constituiau fundamentul relaţiilor internaţionale şi a relaţiilor între nobili, precum şi sursa principală de teritorii, suveranitate şi alianţe şi ocupaţia majoră a diplomaţiei medievale. Relaţiile între ţări şi conducători nu depindeau de frontierele comune său de interesul natural ci de legăturile dinastice şi legăturile imaginare de rudenie care puteau face pe un prinţ ungur moştenitorul tronului din Neapole şi pe un prinţ englez, un pretendent al Castiliei. La fiecare punct al războiului de ţesut, suveranii îşi vârau suveica, ducând firul unui fiu sau al unei fiice iar aceştia, zbârnâind înapoi şi înainte, ţeseau pânza artificială care crea la fel de multe prgţenţii conflictuale şi ostilităţi ca şi legături. Valois din Franţa, Plantageneţii din Anglia, Luxemburgii din Boemia, Wittelsbach din Bavaria, Habsburgii din Austria, Visconţii din Milano, Casele de Navarra, Castilia şi Aragon, ducii din Bretania, conţii din Flandra, Hainault şi Savoia toţi erau prinşi într-un păienjeniş pentru ţesutul căruia două lucruri nu erau niciodată luate în consideraţie: sentimentele celor doi parteneri de căsătorie şi interesele populaţiilor implicate.

Deşi Biserica cerea în teorie consimţământul liber al partenerilor de căsătorie şi „da”-ul era considerat esenţa doctrinei contractului de căsătorie făcut înaintea unui preot* în practică se omitea această cerinţă, câteodată cu rezultate nefericite. Împăratul Ludovic, căsătorind-o pe fiica sa înainte ca aceasta să poată vorbi, s-a oferit să vorbească în numele ei şi, mai târziu, s-a spus că a meritat

pedeapsa lui Dumnezeu când ea a rămas mută pentru toată viaţa.

Cârmuitorii nu ţineau seama nici de interzicerea căsătoriei între rude, ale cărei riscuri erau bine cunoscute şi care era interzisă de Biserică până la gradul al patrulea, îşi aduceau aminte de interzicere numai când voiau să desfacă o căsătorie care devenise inconvenabilă sau să se debaraseze de un soţ nepotrivit. Pentru o taxă sau o favoare politică proporţională cu rangul petiţionarului, Biserica era de acord, fie să ignore regula rudeniei pentru a permite căsătoria, fie să o invoce ca motiv de divorţ.

Pentru a negocia condiţiile financiare ale căsătoriei Habsburg-Coucy a fost nevoie de două tratate în 1337 – 38* între regele Franţei şi ducele de Austria. Ducele Leopold a dat fiicei sale o zestre de 40.000 de livre, în timp ce regele Filip i-a alocat ei şi progeniturii ei o rentă anuală de 2000 de livre din trezoreria regatului. Regele i-a dat un dar de 10.000 de livre lui Enguerrand al VI-lea, plus o promisiune de încă 10.000 pentru a-i achita datoriile. La rândul său, Enguerrand a promis să-i aloce nevestei sale 6.000 de livre şi ceea ce era de mare importanţă pentru rege, să-şi trimită vasalii în oastea regelui pentru apărarea regatului împotriva lui Eduard al Angliei. – La început, războiul nu se arăta primejdios deoarece Franţa era o putere dominantă în Europa, a cărei glorie militară în propriii săi ochi ca şi în ochii altora depăşea cu mult pe cea a Angliei sau a oricărei alte ţări şi a cărei populaţie de 21 de milioane de locuitori era de cinci ori mai mare decât aceea a „Angliei, care se cifra puţin peste 4 milioane. Totuşi stăpânirea Aquitaniei şi alianţa cu Flandra îi. asigurau lui Eduard două puncte de sprijin la frontierele Franţei şi dădeau mai multă forţă provocării care i-a adresat-o „lui Filip de Valois ce îşi spune regele Franţei. Nici umpl din ei nu-şi putea închipui că vor începe un

război care va dura chiar după moartea lor, care îşi va avea propria lui existenţă, sfidând tratative, şi armistiţii, că va continua în timpul vieţii fiilor lor şi a nepoţilor, strănepoţilor şi stră-strănepoţilor lor până la a cincea generaţie, că va provoca distrugerea ambelor părţi şi, deoarece daunele sale s-au răspândit în toată Europa, va deveni ultimul supliciu al sfârşitului Evului Mediu.

Enguerrand al VX-lea de-abia a avut timp să procreeze un copil, când în 1339, a fost chemat – la război. La nord, englezii înaintau din Flandra şi o armată de 1.500 de oameni înarmaţi asedia Castelul Oisy care aparţinea familiei Couey. Apărarea vasalilor lui Enguerrand a fost atât de înflăcărată încât englezii au fost obligaţi să se retragă, chiar dacă conducătorul lor era sir John Chandos, care avea să devină cea mai notabilă figură militară din tabăra engleză. Ca răzbunare pentru că a fost respins, el a incendiat şi jefuit trei alte oraşe şi castele mici din domeniul Couey. Între timp, Enguerrand al VI-lea s-a alăturat regelui pentru a apăra localitatea Tournai de la frontiera flamandă şi, în 1340, în timp ce se desfăşura o campanie lipsită de vigoare, s-a născut fiul său, al şaptelea şi ultimul Enguerrand.[2]

---

2 Ordinul Templierilor a fost înfiinţat la Începutul secolului al XII-lea. După o sută de ani de la înfiinţarea sa, ordinul a devenit o reală putere internaţională. El media conflictele dintre nobilime şi diferitele curţi regale europene. Datorită unei reţete întinse de filiale, circa 5 000 în secolul al XIII-lea, implantate cam peste tot In Europa şi Orientul Apropiat, Ordinul Templierilor asigura fondurile ce-i erau încredinţate spre păstrare şi, totdată, le transfera de la o ţară la alta ; astfel, suma depusă la una din filialele principale putea fi retrasă pe baza unei simple chitanţe, prevăzute cu sigiliul ordinului, la o altă filială. Intr-un anumit sens, ei au fost primii ^agenţi de schimb “ şi inventatorii cecului. Ulterior, templierii au negat crucificarea lui Hristos (vezi „The Holy Blood and the Holy Grail, Michael Baigent, Richard Leigh şi Henry Lincoln, Londra, 1982). Controversa asupra acestei probleme poate fi urmărită în următoarele lucrări : Winter P. Oîi the Trial of Jesus, Berlin,

Capitolul 3

Tinereţe şi cavalerism

— Jr-sw ieşi era fără îndoială foarte preţuit de părinţii I \ săi ca primul născut şi moştenitor al unei mari I *E* dinastii, copilul Enguerrand al VII-lea ma fost „*S* obiectul adorat al răsfăţului şi tandreţei pe care copiii le inspiră de obicei. Dintre toate caracteristicile prin care Evul Mediu se deosebeşte de perioada modernă niciuna nu este atât de evidentă ca lipsa de interes faţă de copii. Manifestări sentimentale faţă de ei apar arareori în artă sau literatură sau în mărturiile documentare. Desigur, copilul Hristos este pictat deseori în braţele mamei sale dar înainte de mijlocul secolului al XIV-lea este înfăţişat în general ca fiind ţinut ţeapăn, departe de corp, de către o mamă care este distantă chiar când are un copil în braţe. Sau în alte părţi copilul sfânt stă singur pe pământ, înfăşat sau câteodată complet gol şi neacoperit în timp ce o mamă lipsită de zâmbet se uită la el cu o privire indiferentă. Despărţirea de copilul ei voia să indice divinitatea acestuia. Dacă o mamă obişnuită avea sentimente mai calde, mai intime, ele erau puţin exprimate în arta medievală deoarece aceea care simboliza maternitatea era în primul rând Fecioara Maria.

În literatură, principalul rol al copiilor era să moară, de obicei înecaţi, sufocaţi sau abandonaţi într-o pădure din ordinul vreunui rege care se temea de vreo profeţie sau a vreunui soţ nebun case voia să pună la încercare cât poate îndura o soţie. Femeile apar rar ca mame. În povestirile populare ele sunt iubite, codoaşe şi soţii adultere; în piesele de teatru, sfinte şi martire; în romanele cavalereşti, ţinte intangibile ale dragostei pătimaşe şi nepermise.

1961 ; Phips W. E. Was Jesus married, Hew York, 1970 ; Phips W. E. The Sexuality of Jesus, New York, 1873. Joyce D, The Jesus Scroll, Londra, 1975.

Câteodată apare şi maternitatea, după cum spune un preot englez într-o predică, vrând să sublinieze morala că o mamă „cu un copil iarna… când oasele copilului sunt reci, ia paie sau ierburi şi-l înfăşoară să se încălzească”. Unele ilustraţii sau sculpturi în piatră înfăţişează părinţi care-şi învaţă copiii să meargă în picioare, o mamă ţărancă pieptănând sau despăduchind un copil aşezat cu capul în poala ei, o mamă mai elegantă din secolul al XIV-lea împletind cu patru andrele o hăinuţă de copil; există o relatare dintr-o viaţă de sfânt despre „frumuseţea copilăriei iar în *Ancreri Riwle* din secolul al XII-lea avem descrierea unei mame ţărănci jucându-se de-a v-aţi ascunselea cu copilul-ei iar când el plânge după ea „îl întâmpină cu braţele deschise şi-l îmbrăţişează, şi-l sărută, şi-i şterge lacrimile”. Acestea sunt menţiuni izolate care pun în evidenţa şi mai mult spaţiile goale.

Ilustraţiile medievale ne prezintă oameni în timpul oricărei alte activităţi umane – făcând dragoste, murind, dormind, mâncând, în pat, în baie, rugându-se, vânând, dansând, arând, la jocuri şi în lupte, făcând comerţ, călătorind, citind, scriind – însă atât de rar împreună* cu copiii, încât se pune întrebarea: De ce?

Dragostea maternă, ca şi dragostea trupească, este în general considerată preafirească ca să fie eradicabilă, dar probabil, în anumite condiţii nefavorabile ea se poate atrofia. Datorită mortalităţii infantile foarte ridicate din acea vreme, din trei copii se aprecia că doar unul sau doi supravieţuiau, dragostea pentru un copil mic era poate atât de nerăsplătită încât printr-un oarecare, şiretlic al naturii, aşa după cum rozătoarele nu se înmulţesc în captivitate, ea era înăbuşită. Poate şi naşterile prea frecvente făceau ca progeniturile să fie mai puţin preţuite. Un copil se năştea, murea şi altul îi luă locul.

Nobilii şi burghezii înstăriţi aveau mai mulţi copii

decât săracii deoarece se căsătoreau tineri şi deoarece, folosind doici, perioada de nefertilitate era scurtă. De asemenea ei reuşeau să aducă la maturitate mai mulţi, deseori până la şase-zece copii. Guillaume de Coucy, bunicul lui Enguerrand al VII-lea a crescut cinci fii şi cinci fiice; fiul său, Raoul, a crescut patru din fiecare. Nouă din cei doisprezece copii ai lui Eduard al III-lea şi ai reginei Filipa a Angliei au ajuns la maturitate. S-a estimat că o femeie de douăzeci de ani, putea avea o perioadă fertilă de 12 ani puţind da naştere unui copil viu – datorită copiilor născuţi morţi, avorturilor şi alăptării – la intervale destul de mari, de 30 de luni. În acest ritm, numărul mediu de naşteri într-o familie era de circa cinci din care jumătate supravieţuiau.

Ca orice altceva, şi copilăria se sustrage de la o generalizare categorică. Existau totuşi cântece de leagăn şi dragoste. Ciumnezeu, în mila sa, scria Filip de Navarra, în secolul al XIII-lea, a dat copilului trei daruri: să iubească şi să recunoască persoana care-l alăptează la sân, să arate „bucurie şi dragoste” celor care se joacă cu el, să inspire dragoste şi tandreţe celor care-l cresc dintre care ultima este cea mai importantă, deoarece „fără ea copiii vor fi atât de murdari şi supărători şi mai târziu atât de răi şi capricioşi încât aproape că nu merită să te îngrijeşti de ei în copilărie”. Totuşi, Filip a aplicat o educaţie severă deoarece „puţini copii se prăpădesc din exces de severitate însă mulţi din cauză că li se permite prea mult”. Cărţile cu sfaturi pentru creşterea copiilor erau rare. Existau cărţi – adică manuscrise legate – cu norme de etichetă, cărţi de menaj, cu norme de comportament, cărţi pentru reparaţii casnice, chiar cărţi pentru învăţarea limbilor străine. Un cititor putea găsi sfaturi cum să se spele pe mâini şi să-şi cureţe unghiile înainte de un banchet, cum să mănânce chimen sau anason dacă îi miroase gura, să nu scuipe şi să

nu se scobească în dinţi cu un cuţit, să nu-şi şteargă mâinile cu mânecile, să nu-şi şteargă nasul sau ochii cu faţa de masă. O femeie putea învăţa cum să facă cerneală, otravă pentru şoareci, nisip pentru clepsidre; cum să facă *hipocras* sau vin cu mirodenii, băutura favorită din Evul Mediu; cum să îngrijească păsările cântătoare din colivie şi cum să le facă să se înmulţească, cum să obţină referinţe pentru servitorii ei, cum să fie sigură că aceştia sting luminările cu degetele sau suflând, „nu cu cămăşile lor”, cum să scoată petele de grââime cu pene de găină muiate în apă fierbinte, cum să-l facă pe bărbat fericit făcând focul iarna fără să iasă fum şi să păstreze patul fără purici în timpul verii. O tânără căsătorită era sfătuită să postească, să dea de pomană şi să facă rugăciuni dimineaţa la prima bătaie a clopotului „înainte de a se culca din nou” şi să meargă cu demnitate şi modestie în public, nu „într-un mod neruşinat, rotindu-şi ochii, cu gâtul întins înainte ca un cerb în luptă şi uitându-se încoace şi încolo ca şi cum ar călări un cal nărăvaşea putea găsi cărţi despre administrarea moşiei pe durata în care soţul ei era plecat în război, cu sfaturi pentru întocmirea bugetelor, cărţi despre felul în care să reziste asediilor, despre legea posesiunilor şi legea feudală pentru ca drepturile soţului ei să nu fie încălcate.

Dar ea va găsi puţine cărţi pentru mame cu sfaturi pentru îngrijirea sugarului cum ar fi: alăptarea, legănarea, îmbăierea, înţărcarea, deşi acestea păreau să fi fost mai importante pentru supravieţuirea rasei decât creşterea păsărilor în colivii sau chiar confortul soţilor. Când se menţiona alăptarea ea era dată în linii generale pentru valoarea sa emoţională – cum apare în „Cartea despre natura lucrurilor” a lui Bartolomeu din Anglia, un enciclopedist din secolul al XIIU – le-a în timpul alăptării mama „îşi iubeşte foarte mult copilul* îl îmbrăţişează, îl

sărută, îl îngrijeşte şi are mare grijă de el”. Un doctor din aceeaşi perioadă, Aldobrandino din Siena, care practica medicina în Franţa, recomanda ca un copil să fie curăţat şi schimbat des, să i se facă două băi pe zi, să fie înţărcat cu un terci făcut din pâine cu miere şi lapte, să i se lase mult timp de joacă, să înveţe la şcoală nesilit, să i se lase suficient timp pentru somn şi recreere. Însă câte femei cunoşteau sau urmau aceste sfaturi este imposibil de spus.

În general, se pare că sugarii şi copiii mici supravieţuiau sau mureau în primii cinci sau şase ani. Ce efect psihologic putea să aibă acest fapt asupra caracterului oamenilor şi eventual asupra istoriei, se poate numai presupune. Probabil că relativa ariditate sentimentală a copilăriei în Evul Mediu s-ar datora atitudinii indiferente faţă de viaţă şi suferinţă a omului din Evul Mediu.

Totuşi, copiii aveau jucării: păpuşi şi căleşti-jucărie trase de şoareci, cavaleri şi arme de lemn, mici animale din lut ars, mori de vânt, mingi, volane, catalige, scrâncioburi şi căluşei. Băieţii erau ca băieţaşii din toate timpurile „trăiau fără grijă”, cum susţine Bartolomeu din Anglia „plăcându-le numai jocul, netemându-se de nimic decât de bătaia cu nuiaua, totdeauna flămânzi şi din această cauză predispuşi la infirmităţi din cauza supraalimentării, dorind orice vedeau, râzând sau plângând uşor, neplăcându-le să fie spălaţi şi pieptănaţi de mamele lor şi murdărindu-se iar imediat”. Fetele se purtau mai bine, considera Bartolomeu şi erau mai iubite de mamele lor. Dacă copiii ajungeau la vârsta de şapte ani, ei intrau în viaţă mai mult sau mai puţin ca nişte adulţi în miniatură. Copilăria era deja terminată, Caracterul copilăros al comportamentului celor din Evul Mediu, cu incapacitatea lor marcată de a-şi stăpâni pornirile s-ar putea să se fi datorat pur şi simplu faptului că o mare

parte din societatea activă era de fapt atât de tânără. S-a calculat că aproximativ jumătate din populaţie era sub 21 de ani iar o treime sub 14 ani.

Un băiat dintr-o familie nobilă era lăsat în grija femeilor până la 7 ani. Femeile îl învăţau cum să se poarte şi într-o oarecare măsură îl învăţau carte. Sf. Ana, patroana mamelor este pictată de obicei învăţând pe fiica ei, Fecioara Maria, cum să citească într-o carte. De la 8 la 14 ani, fiul nobilului era trimitea paj la castelul unui senior din vecinătate, după cum cei din clasele inferioare plecau la 7 sau 8 ani la o altă familie ca ucenici sau servitori. Serviciul personal nu era considerat degradant; seniorul era ajutat la baie sau la îmbrăcat de un paj sau chiar scutier, era servit la masă de acesta deşi era de viţă nobilă. În schimbul muncii, seniorul asigura şcoala gratuită pentru fiii pairilor săi. Băiatul învăţa să călărească, să lupte şi să vâneze cu şoimul, cele trei lucruri principale din viaţa unui nobil, să joace şah şi table, să cânte şi să danseze, să cânte la un instrument şi să compună, şi alte îndeletniciri artistice. Capelanul castelului sau un abate îi dădea educaţia religioasă şi-l învăţa primele noţiuni de citit şi scris, eventual, unele noţiuni din programul şcolii elementare care erau urmate de nenobili.

La 14 sau 15 ani, când devenea scutier, se intensifica antrenamentul pentru luptă. Învăţa să străpungă cu o lance un manechin aflat în mişcare, să mânuiască spada şi alte arme ucigătoare, să ştie regulile heraldice şi ale turnirelor; ca scutier ducea calul de luptă al seniorului la bătălie şi-l ţinea când bătălia nu se dădea călare, ÎI ajuta pe senesal în gospodărirea castelului, ţinea cheile, făcea pe curierul confidenţial, ducea punga şi lucrurile de valoare în timpul unei călătorii. Învăţătura ocupa un loc neînsemnat în acest program deşi un tânăr nobil, în funcţie de înclinaţiile sale, putea să acumuleze ceva cunoştinţe de

geometrie, drept, retorică şi, în puţine cazuri, de latină.

Femeile nobile aveau mai multe cunoştinţe de latină şi în alte domenii decât bărbaţii deoarece, deşi fetele nu plecau de-acasă la 7 ani ca băieţii, Biserica încuraja educaţia lor pentru ca ele să fie mai instruite pe tărâmul credinţei şi mai bine pregătite pentru o viaţă religioasă într-o mănăstire de maici în cazul când părinţii doreau ca ele să meargă la mănăstire şi ofereau Bisericii o înzestrare corespunzătoare. În afară de a scrie şi citi în franceză şi latină, ele mai învăţau muzică, astronomie, puţină medicină şi noţiuni de prim ajutor.

Ultimul Coucy a intrat într-o lume în care deplasarea era limitată la viteza unui om sau a unui cal, ştirile şi anunţurile se comunicau prin viu grai şi, pentru majoritatea oamenilor, lumina se termina odată cu apusul soarelui. Când. se însera se sufla în cornuri sau se trăgeau clopotele ca semnal de stingere sau de „acoperire a focurilor” după care munca era interzisă deoarece un lucrător nu mai putea vedea ca să facă o treabă bună. Bogaţii aveau posibilitatea să-şi prelungească ziua cu torţe şi luminări însă pentru alţii, noaptea era la fel de neagră, cum o lăsase natura, iar călătorul parcurgea distanţele prin întuneric. Boccaccio scria că „păsările, animalele sălbatice şi oamenii se puteau odihni în linişte. Frunzele necăzute atârnau de crengile copacilor şi nu sufla nicio boare de vânt. Numai stelele îi luminau calea”.

Flori, ce formau un element îndrăgit în viaţa de toate zilele, acopereau câmpurile şi pământul de sub copacii din pădure. Flori sălbatice şi de grădină erau împletite în cununi purtate de bărbaţi şi femei nobile, aşternute pe podea şi pe mese la banchete şi aruncate pe străzi înaintea procesiunilor regale. Maimuţele erau animale favorite. Existau pretutindeni cerşetori, majoritatea infirmi, orbi, bolnavi, «cu malformaţii sau deghizaţi ca atare. Cei fără

picioare se târau cu ajutorul unor cioturi de lemn. Femeile erau considerate capcana diavolului, dar în acelaşi timp cultul Fecioarei Maria transforma femeia în obiectul central al dragostei şi adoraţiei. Doctorii erau admiraţi, avocaţii erau pretutindeni urâţi şi nimeni nu avea încredere în ei. Aburul încă nu era utilizat, sifilisul încă nu fusese adus, lepra încă bântuia, praful de puşcă începea să fie folosit deşi încă în mod ineficient. Cartofii, ceaiul, cafeaua şi tutunul erau necunoscute; vinul fierbinte cu plante aromatice era băutura favorită a celor care-işi puteau permite; oamenii de rând beau bere şi cidrm.

Bărbaţii din clasele laice abandonaseră roba pentru pantalonii strânşi pe picior. Ei erau de obicei raşi deşi bărbile şi mustăţile când erau „când nu erau la modă. Cavalerii şi curtenii adoptaseră un fel de încălţări *cm* vârM exagerat de lung şi ascuţit numite *poiăaines*; die trebuiau deseori să fie legate în jurul gambei pentru a-i permite să meargă celui care le purta – şi tunici extrem de scurte care, conform lamentărilor unui cronicar, lăsau să se vadă bucile şi „alte părţi ale corpului care ar trebui ascunse –, provocând batjocura oamenilor de rând. Femeile foloseau produse cosmetice, îşi vopseau părul, îl smulgeau ca să-şi facă frunţile mai late, îşi smulgeau şi sprâncenele, deşi „prim aceste practici ele comiteau păcatul deşertăciunii.

— Roata noroc Mui, coborându-i pe coei puternici şi (mai rar) ridicând pe ce-i de jos era imaginea predominantă a instabilităţii într-o lume nesigură, Progresul, material «au moral, al individului sau al societăţii nu era de aşteptat în timpul vieţii pe acest pământ, viaţă ale cărei condiţii erau imuabile. Individul îşi putea «pori virtuţile prin propriile sale eforturi însă un progres ai întregului nu era de aşteptat decât odată cu A Doua Menire şi începutul unei noi ere.

Timpul, calendarul şi istoria erau socotite după

Hristos. Facerea lumii era datată la 4484 de ani înainte de întemeierea. Romei iar istoria modernă de la naşterea lui Bri «tos. Evenimentele istorice de atunci încolo au fost înregistrate în funcţie de domniile papilor începând cu cea a M *BL* Petru, fixată la 42 – 87 de and. Evenimentele curente au fost înregistrate în legătură cu sărbătorile religioase şi zilele sfinţilor. Anul începea în martie, lunconform lui Chaucer, „în care a început lumea, când Dumnezeu l-a creat pe om”. Oficial începea la Paşti şi deoarece această sărbătoare nu avea o în fixă, cărând – undeva într-un răstimp de 30 de zile, datarea istorică era imprecisă. Orele zilei erau numite după zorele de rugăciune: utrenia în jurul miezului nopţiilmtâas tsinjba de dimineaţă) în jurul orei 3 a.m.; *prime*, prima oră de lumină, la răsărit sau cam pe la 6 a.m.; vecernia la ora o seară; şi *compline* (ultima slujbă) la culcare. Măsurarea. timpului; se baza pe mişcările soarelui şi stelelor, orologiile naturii, care erau familiare şi observate atent. Cam în vremea când s-a născut Enguerrand al

VII-lea, începea să se utilizeze ceasul mecanic înturnurile bisericilor şi în casele bogaţilor, oferind precizie şi toate posibilităţile sale pentru observaţia ştiinţifică.

Oamenii trăiau înconjuraţi de fenomene inexplicabile. * Luminile pâlpâitoare ale gazului din mlaştini puteau fi numai iele sau spiriduşi, licuricii erau sufletele copiilor morţi nebotezaţi. Supranaturalul era invocat când pământul se clătina şi se crăpa în timpul unui cutremur sau dacă un copac era aprins de un trăsnet. Furtunile erau prevestiri, moartea cauzată de un atac de cord sau alte boli năprasnice era lucrătura diavolului. Magia era prezentă în lume: demonii, zânele, vrăjitoarele, stafiile şi vampirii afectau şi mânuiau vieţile oamenilor; superstiţiile păgâne şi ritualurile erau prezente în popor, alături de

preoţi şi împărtăşanie. Influenţa planetelor putea explica orice nu se putea explica în alt fel. Astronomia era ştiinţa cea mai nobila şi astrologia, după Dumnezeu „cea care hotăra totul.

Alchimia sau căutarea pietrei filosofale, care ar fi transformat metalele în aur, era cea mai populară ştiinţă aplicată. La capătul acelui curcubeu se găseau, şi panaceele pentru boli şi elixirul longevităţii. Minţile iscoditoare cercetau natura prin experienţe şi observaţii. *Un* învăţat de la Oxford a ţinut timp de şapte ani o evidenţă a stării timpului în perioada 1337 – 44 şi a observat că atunci când sunetul clopotelor se auzea mai clar sau la o distanţă mai mare de obicei era un semn de umiditate mărită şi o previziune de ploaie. Depresiunea şi. anxietatea psihică erau recunoscute ca boală deşi simptomele depresiunir disperarea sau melancolia şi letargia erau considerate de Biserică păcatul *accidia* sau al tfândăviei. Se practica studierea prin triangulăţie şi un călugăr măsura cu un băţ de o anumită lungime înălţimea zidurilor şi turnurilor, stând aplecat cu burta lipită de ele. Ochelarii se foloseau încă de la începutul secolului dând posibilitatea oamenilor în vârstă să citească în anii lor de pe urmă şi lungind viaţa de studiu a unui învăţat. Începuse fabricarea hârtiei ca material mai ieftin şi mai abundent decât pergamentul astfel se puteau face mai multe exemplare şi se puteau răspândi mai uşor lucrările literare.

Energia provenea de la muşchii omului şi ai animalului de la osia învârtită de vânt sau apă. Puterea lor acţiona mori pentru vopsit şi spălat, pentru tăiat lemne n şi turnat fierul, presele pentru stors ulei, pentru treierat malţul de bere, pasta de lemn pentru hârtie şi colorantul pentru vopsele, acţiona vasele pivei pentru apretarea stofelor de lină, foalele furnalelor, ciocanele hidraulice

pentru turnătorii şi roţile de la tocilele armurierilor. Morik sporiseră atât de mult folosirea fierului incit pădurile erau deja defrişate pentru a furniza combustibil fierăriilor. Ele măriseră atât de mult puterea omului incit papa Celestin al III-lea a introdus în anii 1190 plata unei taxe pentru morile de vânt. Alte unelte cum ar fi strungul, scoaba şi zăbala, roata de tors şi plugul cu roţi au sporit de asemenea forţa de producţie şi calificarea în ultimul secol.

Călătoria, „mama ştirilor”, aducea veşti din lume la castel şi în sat, în oraş şi la ţară. Pe drumurile desfundate, totdeauna fie prea prăfuite, fie prea noroioase, se perinda un şir fără sfârşit de pelerini şi negustori ambulanţi, negustori cu caravanele lor, episcopi în inspecţie, perceptori şi funcţionari regali, călugări şi vânzători de indulgenţe, învăţaţi ambulanţi, jongleri şi predicatori, mesageri şi curieri care ţeseau o reţea de comunicaţie de la un oraş la altul. Marii seniori, ca cei din spiţa Coucy, bancherii, prelaţii, abaţiile, curţile de judecată, cârmuitorii oraşelor, regii îşi foloseau proprii mesageri. La mijlocul secolului, regele Angliei ţinea 12 mesageri care-l însoţeau tot timpul, gata mereu să pornească la drum. Erau plătiţi cu 3 peni pe zi când călătoreau şi primeau 4 şilingi şi 9 peni pe an pentru încălţări. Regele Franţei folosea până la 100 de mesageri, iar un grand seigneur, doi sau trei.

O călătorie călare acoperea în medie distanţa de 5570 km pe zi, deşi varia mult în funcţie de împrejurări. Un mesager călare, fără să călărească în timpul nopţii, putea parcurge 70 – 90 km pe zi şi cam jumătate din distanţă dacă mergea pe jos. În cazuri urgente „cu un cal bun şi pe un drum bun (ceea ce era rar) fără încărcătură, el putea face 25 km pe oră iar cu cai de schimb 100 de km pe zi. Marile oraşe negustoreşti Veneţia şi Burges aveau serviciu de poştă regulată între ele, atât de bine organizat încât acoperea 1.000 – 1 200 de km în 7 zile. Caravanele

făceau cam 15 – 20, 20 – 25 km pe zi; armatele, când înaintarea le era îngreunată din cauza căruţelor şi a pedestraşilor, parcurgeau câteodată nu mai mult de 14 – 15 km pe zi.

Lungimea Franţei din Flandra până în Navarra se socotea de obicei o călătorie de 20 – 22 de zile şi lăţimea, de pe coasta Bretaniei de la Lyon până la Ron, 16 zile. Călătorii ce se îndreptau spre Italia peste Alpi treceau de obicei prin pasul Mont Cenis, de la Chambéry în teritoriul Savoiei până la Torino. Pasul era acoperit de zăpadă, din noiembrie până în mai, încât îţi trebuiau 5 – 7 zile să-l treci. Călătoria de la Paris până la Neapole pe această rută dura 5 săptămâni. Călătoria de la Londra la Lyon dura circa 18 zile şi de la Canterbury la Roma circa 30 zile în funcţie de traversarea Canalului care a imprevizibilă, deseori periculoasă, câteodată fatală şi dura uneori de la 3 zile la o lună. Un cavaler, sir Hervé de Leon a fost ţinut pe mare 15 zile de o furtună şi în afară de faptul că şi-a pierdut calul, a sosit atât de zdrobit şi slăbit, încât nu şi-a mai revenit niciodată după aceea”. Nu era de mirare că atunci când pelerinii plecau pe mare spre Compostella sau mai departe „începea să-i părăsească curajul”.

În afara galerelor ce erau acţionate de vâslaşi, navele erau la cheremul vremii deşi se îmbunătăţise velatura şi elrma de la pupă oferea o direcţie mai bună. Se găseau deja hărţi şi scheme ale porturilor şi compasul permitea navelor să părăsească linia de coastă şi să-şi asume riscul de a transporta încărcăturile negustorilor în largul mării. Prin urmare, se foloseau pentru aceste călătorii nave mai mari care puteau transporta 500 de tone sau chiar msti mult, transportul cu şlepul pe râuri şi canale era mult mai ieftin decât cel care utiliza caravana chiar cu taxele impuse de seniorii locali la fiecare punct convenabil. De-a lungul Senei şi Garonnei aglomerate se percepeau taxe la

câte 15 sau 17 kilometri.

Pentru drumuri scurte se foloseau căruţe şi docare ţărăneşti. Deoarece drumurile nu puteau fi străbătute de vehiculele cu roţi în timpul iernii şi nu exista niciun sistem de drumuri şi poduri laterale, caravana cu măgari rămânea principalul mijloc de transport. Pentru doamne şi bolnavi se foloseau căruţe cu coviltir trase de 3 sau 4 cai înhămaţi în tandem. Femeile călăreau ca bărbaţii însă şaua pentru călărit într-o parte avea să apară înainte de sfârşitul secolului. Pentru un cavaler să călătorească într-o caleaşcă era împotriva principiilor cavalereşti şi niciodată, sub niciun motiv, nu călărea o iapă.

Călătorii poposeau înainte de căderea nopţii; cei din nobilime căutau adăpost la vreun castel sau mănăstire din apropiere unde erau primiţi înăuntru în timp ce majoritatea călătorilor obişnuiţi mergeau pe jos, inclusiv pelerinii, *şi* erau găzduiţi şi hrăniţi într-o casă de oaspeţi din afara porţilor. Ei aveau dreptul la adăpostire pentru o noapte la orice mănăstire şi nu puteau fi alungaţi decât dacă cereau adăpost pentru o a d-oua noapte. Hanurile erau pentru negustori şi alţi călători deşi, de obicei erau aglomerate, murdare şi pline de purici, aveau mai multe paturi într-o cameră şi călătorii dormeau doi sau chiar trei în pat (în Germania), cum relatează plin de dezgust poetul Deschamps, care fusese trimis acolo într-o misiune de către regele Franţei Mai mult încă „se plângea el „nici paturile[3] nici mesele nu aveau schimburi curate, hangiul nu oferea mâncare la alegere, un călător prin Imperiu nu putea găsi nimic de băut decât bere; puricii, şobolanii, şi şoarecii erau de neevitat şi oamenii, din Boemia trăiau ca animalele.

În ciuda greutăţilor şi a duratei lungi de timp, oamenii călătoreau pe distanţe întinse într-un număr

3 Personaj din „Povestirile din Canteburry* de Geoffrey Ciiaucer.

surprinzător de mare, de la Paris la Floreiiţa, din Flandra în Ungaria» de la Londra la Praga, din Boemia în Castilia, traversând mările, munţii şi râurile „mergând pe jos în China ca Marca Polo sau de trei ori la Ierusalim ca Târgoveaţa din Bath.

Care era zestrea spirituală a clasei lui Enguerrand, nivelul superior al societăţii laice? Mult înainte de Columb se ştia că lumea era un glob, un adevăr derivând din faptul că lumii medievale îi era familiară mişcarea stelelor care putea fi înţeleasă numai în condiţiile unui pământ sferic. În lucrarea sa *Image du Monde*, enciclopedia cel mai mult citită din acea vreme „clericul Gautier de Metz spune că un om ar avea posibilitatea să meargă în jurul Lumii ca o muscă care face înconjurul unui măr. După el* pământul era atât de departe de stele incit dacă s-ar da drumul unei pietre de acolo i-ar trebui mai mult de 100 de ani să atingă globul pământesc, în timp ce unui om care ar călări 110 km pe zi fără oprire i-ar trebui 7 157 de ani şi şase luni ca să ajungă la stele.

Oamenii îşi imaginau universul ţinut în braţe de Dumnezeu şi având în centru fiinţa umană. Se ştia că luna era planeta cea mai apropiată, fără lumină proprie, că o eclipsă însemna trecerea lunii între pământ şi soare, că ploaia era umezeala, scoasă din pământ de către soare, care se condensa sub formă de nori şi cădea înapoi ca ploaie; cu cât era mai scurtă durata între tunet şi fulger cu atât mai aproape era sursa.

Totuşi, ţări ca India, Persia şi altele încă mai îndepărtate, erau văzute printr-un văl de istorisiri fabuloase care dădeau la iveală arareori un sâfnbure de adevăr; păduri atât de înalte incit ating norii, pigmei cu coarne care se deplasează în turme şi îmbătrânesc în 7 ani, brahmani sinucigaşi pe ruguri funerare, oameni cu cap de câine şi cu > degete la picioare, ciclopi cu un singur ochi şi

un picior care merg la fel de repede ca vântul, „manoeeros”, care pot fi prinşi numai când dorm în poala unei fecioare, amazoane ale căror lacrimi sunt de argint, pantere care-şi fac operaţii cezariene cu ghearele – lor, copaci ale căror frunze dau lână, şerpi lungi de 300 de picioare, şerpi cu pietre preţioase în loc de ochi, şerpi cărora le place atât de mult muzica încât din prudenţă îşi astupă o ureche eu coada.

Grădinile Edenului aveau şi ele o existenţă pământeană care deseori apărea pe hărţi, plasate fiind departe în est unde se credea că sunt rupte de restul lumii printr-un mare munte sau ocean, sau un zid de flăcări. În paradisul pământesc cresc tot felul de copaci şi flori divers colorate, eu 1.000 de parfumuri; ele nu se ofilesc niciodată şi au calităţi curative. Cântecele păsărilor se îngână cu foşnetul frunzelor pădurilor şi cu susurul izvoarelor ce curg pe stânci din pietre scumpe sau pe nisipuri mai strălucitoare decât argintul. Un palat cu coloane de cristal şi jasp aruncă o lumină minunată. În paradis *mi-i* nici vânt, nici ploaie, nici caniculă, nici ger; acolo nu intră boala, bătrâneţea, moartea sau grija. Vârful muntelui unde se află situat este atât de înalt încât atinge luna; ştiinţa însă preciza: aceasta ar fi imposibil, spune. autorul din secolul al XIV-lea al lui *Poiychronicon* deoarece ar provoca o eclipsă.

Cu toate explicaţiile, pământu’! şi fenomenele sale erau pline de mister: ce se întâmplă cu focul când se stinge? De ce pielea omului este de mai multe culori? De ce întunecă razele soarelui pielea omului dar albeşte inul? Cum poate atârna pământul în aer când este atât de greu? Cum îşi fac drum sufletele spre lumea – cealaltă? Unde stă sufletul? Ce provoacă nebunia? Oamenii medievali se simţeau înconjuraţi de enigme, totuşi datorită faptului că există Dumnezeu, ei erau gata să recunoască că sunt

ascunse cauzele, că omul nu poate şti de ce lucrurile sunt nişa cum sunt; „sunt cum le vrea Dumnezeu”. Aceasta nu răspundea la întrebarea fără sfârşit: de ce îngăduie Dumnezeu răul, boala şi sărăcia? De ce nu l-a făcut pe om capabil să nu păcătuiască? De ce nu i-a asigurat numai raiul? Răspunsul, niciodată întru totul satisfăcător, era că Dumnezeu îi recianoştea Diavolului aria sa de acţiune. După Sf. Augustin, considerat izvorul autorităţii, toţi oamenii érâu sub puterea Diavolului în virtutea păcatului originar; de aici şi nevoia de Biserică şi izbăvire.

Întrebările asupra comportamentului oamenilor îşi găseau răspunsul în cartea lui Sidrach, presupus a fi un descendent al lui Noe căruia Dumnezeu i-a dat darul cunoştinţelor universale, în ultimă instanţă strânse într-o carte de mai mulţi maeştri din Toledo. Ce limbă aude în inima sa un surdo-mut? Răspuns: cea a lui Adam, adică ebraica. Care este cel mai mare rău: crima, jaful sau atacul? Niciunul; sodomia este cel mai rău păcat. Se vor termina vreodată războaiele? Niciodată, până ce pământul nu devine rai. Originea războiului conform cronicarului din secolul al XIV-lea, Honoré Bonet, se găseşte în războiul lui Lucifer împotriva lui Dumnezeu „deci nu-i nicio mirare că izbucnesc războaie şi bătălii în această lume când ele au existat mai întâi în cer”.

Educaţia, atât cât a ajuns până la Enguerrand, era bazată pe cele şapte „arte liberale”: gramatica, baza ştiinţei; logica, care deosebeşte adevărul de neadevăr; retorica, izvorul legilor; aritmetica, baza ordinii deoarece „fără cifre nu există nimic”; geometria, ştiinţa măsurătorii; astronomia, cea mai nobilă dintre ştiinţe deoarece este legată de Divinitate şi teologie; şi, în sfârşit, muzica. Medicina, deşi nu-i una din artele liberale era similară muzicii deoarece obiectul ei era armonia corpului omenesc.

Istoria avea un sfârşit şi se încadra în limite clare. Începea cu facerea lumii şi era programată să se termine cu a doua venire a lui Hristos care era speranţa omenirii obidite, urmată de Ziua Judecăţii de Apoi. În acest răstimp, omul nu era supus progresului social sau moral deoarece ţinta sa era lumea cealaltă, nu o viaţă mai bună în lumea aceasta. Aici era supus unei lupte continue împotriva lui însuşi în care el se putea bucura de un progres individual şi putea ieşi chiar victorios, însă o soartă colectivă mai bună va veni doar prin unirea finală cu Dumnezeu.

Omul obişnuit din rândurile laicilor primea cunoştinţele prin viu grai, prin predici publice, mistere şi prin recitarea de poeme narative, balade şi povestiri însă, în timpul vieţii lui Enguerrand, nobilii învăţaţi şi marea burghezie au început că citească mai. mult deoarece existau mai multe manuscrise. Cărţile de cultură generală, majoritatea datând din secolul al XIII-lea şi scrise în (sau traduse din latină) franceză şi alte limbi pentru uzul laicului erau principalele lucrări ce puteau fi întâlnite în mod obişnuit timp de mai multe secole, în fiecare ţară. Un om din secolul al XIV-lea era familiarizat cu Biblia, romanele cavalereşti, cu bestiare, satire, cărţi de astronomie, geografie, istorie universală, istoria bisericii, retorică, drept, medicină, alchimie, vânătoare, vânătoare cu şoimi, lupte, muzică şi alte subiecte deosebite. Alegoria era concepţia diriguitoare. Orice fapt din Vechiul Testament era considerat că prefigurează în mod alegoric ce va veni în Noul Testament. Totul în natură ascundea un sens alegoric care se referea la un aspect al doctrinei creştine. Figurile alegorice – Lăcomia, Raţiunea, Curtoazia, Iubirea, Falsitatea, Facerea-de-Bine, Bun-Venitul, Zvonurile Rele – populau povestirile şi tratatele politice.

Epopeele marilor eroi, ale lui Brutus şi regelui

Arthur, a „puternicei lupte” dintre Grecia şi Troia, ale lui Alexandru-Iulius Cezar, ale luptei lui Carol cel Mare şi Roland cu sarazinii şi a iubirii dintre Tristan şi Isolda, erau preferate în casele nobililor, deşi nu erau inaccesibile gustului claselor de jos. *Fabliaux* sau povestirile vieţii obişnuite, deocheate şi scatologice, erau spuse la curţile nobiliare ea şi în taverne. Ménagier din Paris, un burghez bogat, contemporan cu Enguerrand al VII-lea, care a scris în 1392 la vârsta de 60 de ani o carte de sfaturi casnice. şi morale pentru tânăra sa soţie citise sau avusese Biblia, *Legenda de aur*, *Vieţile sfinţilor* de Sf. Jérôme, lucrările Sf. Augustin-Sf. Grigore, ale lui Titus Livius, Cicero, *Romanul Rozei*, *Povestea Griseldei* de Petrarca şi alte titluri mai pl\ţin familiare. Cavalerul Geoffroy de la Tour Landry, un contemporan ceva mai în vârstă al lui Enguerrand, care a scris în 1371 o carte cu povestiri povăţuitoare pentru fiicele sale, auzise de Sarah, Bathsheba şi Dalila ca şi de Elena din Troia, Hippolyta şi Didona. Dacă Ménagier era prea venerabil ca să-l citească pe Ovidiu, poetul roman era însă bine cunoscut de alţii. Aristotel era baza filosofiei politice; Ptoiemeu, baza filosofiei „naturale –, Hipocrat şi Galen, cea a medicinei…

— Scriitorii contemporani au găsit repede un public. În timpul vieţii lui Dante, versurile sale erau declamate de fierari şi catârgii. Cincizeci de ani mai târziu, în 1373, creşterea interesului pentru opera sa a făcut ca senioria Florenţei, la cererea cetăţenilor, să organizeze un curs de un an de prelegeri publice asupra operei lui Dante pentru care se plătea suma de 100 de florini de aur ca plată unui conferenţiar care trebuia să vorbească în fiecare zi cu excepţia zilelor de sărbătoare. Persoana numită a fost Boccaccio, care scrisese prima biografie a lui Dante, şi copiase întreaga *Divina Comedie* şi i-o dăduse în dar lui Petrarca.

Într-un dicţionar biografic italian de la sfârşitul secolului, spaţiul cel mai mare i-a fost rezervat lui Iulius Cezar şi Hanibal; două pagini lui Dante; Arhimede, Aristotel regele Arthur şi Attila, câte o pagină de fiecare; două coloane şi jumătate lui Petrarca, o coloană lui Boccaccio, menţiuni mai scurte lui Cimabue şi Giotto şi trei rânduri lui Marco Polo.

I

Pentru En-uerrand, cursul obişnuit al lucrurilor a fost întrerupt brusc la 7 ani când tatăl său a fost omorât în războiul împotriva englezilor, aproximativ în perioadă tragicei bătălii de la Crécy din 1346, dar nu este sigur dacă în timpul acestei bătălii sau a alteia.

Când o feudă care datora un număr important de luptători regelui era lăsată pe mina unei văduve sau a unui moştenitor minor, chestiunea controlului era crucială mai ales acum când regatul era deja în război. Regele numi ca administratori ai baroniei Coucy în timpul minoratului lui Enguerrand pe şeful consiliului său, Jean de Nesles, senior de Offémont, un membru al vechii nobilimi şi pe o persoană din cercul intim al regelui, Matthieu de Roye, senior de Aunoy, maestrul archebuzierilor din Franţa, o funcţie prin care exercita comanda asupra tuturor arcaşilor şi infanteriei. Amândoi erau seniori de Picardia, cu moşii nu departe de Coucy. Unchiul lui Enguerrand, Jean de Coucy, senior de Havraincourt a fost numit tutore sau sfătuitor. Mama sa, Ecaterina de Austria, aflată într-o situaţie expusă ambiţiilor prădalnice, a încheiat repede un acord cu numeroşii fraţi şi surori ai defunctului ei soţ, care în timpul vieţii lui ţinuse proprietatea în comun eu aceştia. Ei au fost confirmaţi ca posesori ai diverselor castele şi moşii iar Enguerrand al VII-lea, care n-avea nici fraţi, nici surori, a fost numit succesor al celei mai mari părţi a domeniului, inclusiv teritoriile Coucy, Marie, la Fère,

Boissyenbrie, Oisy-en-Cambrésis, oraşele şi teritoriile dependente.

În 1348 sau ’49 mama lui Enguerrand s-a recăsătorit, probabil din voinţa ei sau a familiei sale, cu un austriac sau german cu numele de Conrad de Magdebourg (numit şi Hardeck). Din această căsătorie n-au rezultat copii; după un an, ea şi soţul ei vor muri fiind victimele marelui holocaust ce urma să cuprindă Europa şi să-l lase orfan pe Enguerrand.

Se spune că Ecaterina s-a ocupat mult de educaţia fiului ei, dorind ca el să se distingă „în arte, litere şi ştiinţele care ţin de rangul său”, amintindu-i deseori despre „virtutea şi înalta reputaţie a strămoşilor săi”. Provenind dintr-o relatare despre Enguerrand de Coucy din secolul (al XIV-lea, această afirmaţie ar putea fi genul de tribut care eră plătit în acea vreme personajelor nobile: s-ar putea la fel de bine să aibă şi o bază reală. Totuşi, ca şi alte copilării din timpurile medievale, cea a lui Enguerrand este o foaie alb & Nu se ştie nimic de el până la 18 ani, în 1353, când apare deodată în paginile istoriei

Se cunosc multe despre cavalerism, despre cultura care la nutrit. Mai mult decât un cod al comportamentului în război şi în dragoste, cavalerismul era un sistem moral, dominând întreaga viaţă a nobilului. Faptul că patru părţi din cinci erau o iluzie nu-l făcea mai puţin dominant. El s-a dezvoltat odată cu marile cruciade din secolul al XII-lea ca un cod care intenţiona să contopească spiritele războinice cu cele religioase şi oarecum să pună pe luptător în acord cu teoria creştină. Deoarece activităţile obişnuite ale unui cavaler erau la fel de contrare teoriei creştine ca şi cele ale unui negustor, era nevoie de un cod moral care să-i permită Bisericii să tolereze războinicii cu conştiinţa împăcată şi războinicilor să-şi facă treaba liniştiţi din punct de vedere spiritual. Cu ajutorul gânditor Qor benedictini a

apărut un cod care, teoretic, punea spada cavalerului în slujba justiţiei, dreptăţii, milei, Bisericii, văduvei, orfanului şi asupritului. Erai făcut, cavaler în numele Sfintei Treimi după o ceremonie de purificare, spovedanie şi împărtăşanie. De obicei un obiect care se conaidera că a aparţinut unui sfânt se prindea de minerul sabiei cavalerului la depunerea jurământului, pentru ca* atingându-l, jurământul să fie primit în ceruri. Ramón Lull, celebrul preamăritor al cavalerismului, un contemporan al lui Ludovic cel Sfânt putea să afirme acum că „Dumnezeu şi cavalerismul sunt în bună înţelegere 4.

Însă, la fel ca iniţiativa comercială, cavalerismul nu putea fi încorsetat de Biserică şi, străpungând vălurile pioasei el şi-a creat propriile sale principii. Îndrăzneala, acea combinaţie de curaj, putere şi îndemânare care l-a făcut pe cavaler un *preux*, era elementul esenţial. Onoarea şi loialitatea împreună cu curtoazia, desemnând comportarea care de atunci încolo s-a numit „cavalerească”, erau idealurile iar aşa-numită dragoste curteană, geniul conducător. Desemnată să-l facă pe cavaler mai politicos şi să ridice tonusul societăţii, dragostea curteană cerea discipolului ei să fie într-o stare amoroasă cronică, conform teoriei că astfel el va fi mai curtenitor, mai vesel şi galant şi, în consecinţă, societatea va fi mai voioasă. Dărnicia era o calitate necesară. Un gentleman se distingea prin generozitate, prin daruri şi ospitalitate şi aceasta avea o valoare practică căci atrăgea alţi cavaleri care să lupte sub steagul şi generozitatea unui *grand seigneur*. Proslăvită de trubaduri şi cronicari care depindeau de ea, dărnicia ducea la cheltuieli nesocotite şi la falimente datorate nesăbuinţei.

Îndrăzneala nu era numai o vorbă goală deoarece rolul violenţei fizice necesita o robusteţe reală. Ca să lupţi călare sau pe jos, purtând o armură de 25 – 26 de kg, să te

ciocneşti cu un adversar în plin galop în timp ce ţii orizontal o lance lungă de 5, 5 m, cam jumătate din lungimea unui stâlp de telegraf, să dai şi să primeşti lovituri cu sabia sau cu halebarda, care putea să taie capul sau un membru dintr-o lovitură, să petreci jumătate din viaţă în şa, pe orice vreme, timp de zile întregi, nu era treaba unui. neputincios; greutăţile şi frica o însoţeau. „Cavalerii când sunt la război... îşi înăbuşă frica pentru totdeauna” – scria însoţitorul şi biograful lui Don Pero Niho, „cavalerul necucerit” de la sfârşitul secolului al XIV-lea. „Ei se expun oricărui pericol, îşi oferă corpul aventurii, vieţii întru moarte. Pâine sau pesmeţi mucegăiţi, carne fiartă sau crudă; azi destulă mâncare iar mâine nimic, vin puţin sau deloc, apă dintr-un iaz sau dintr-un butoi, adăpostul unui cort sau a unor crengi, un pat tare, somn pe sponci, îmbrăcaţi în armură, îngreunaţi de fiare, cu duşmanul la o aruncătură de săgeată. «Ia seama! Cine-i acolo? La arme! La arme!». La prima aţipeală, o alarmă; în zori, trompeta. «Pe cai! Pe cai! Adunarea! Adunarea!». Iscoade, sentinele, străjuind zi şi noapte, luptând fără acoperire, veghe după veghe, misiune după misiune. «Iată-i că vini Aici! Sunt mulţi. Nu, nu aţi. t de mulţi cum s-a crezut. Pe aici! Pe acolo! Vino pe partea aceasta! Ir – presoară-i! Veşti! Veşti! Se întorc răniţi, cu prizonieri. Nu, nu aduc pe nimeni înapoi. Să mergem! Să mergem! Nu cedaţi niciun petec de pământ! Înainte!». Aceasta era meseria lor”...

Răni oribile făceau parte din meserie. Într-o luptă, Don Pero Nino a fost lovit de o săgeată care i-a prins beregata şi gâtul, însă el a continuat să lupte împotriva duşmanului de pe pod. „Câteva cioturi de lance erau însă înfipte în seutul lui şi aceasta îl deranja cel mai mult”. Săgeata unei arbalete „i-a străpuns nările cât se poate de dureros şi l-a ameţit dar această ameţeală n-a durat decât

scurt timp. A înaintat primind multe lovituri peste cap şi umeri „care câteodată nimereau săgeata înfiptă în nasul lui, provocându-i mari suferinţe”. Când oboseala a făcut ca bătălia să ia sfârşit, scutul lui Pero Nino „era rupt în bucăţi; lama sabiei lui avea zimţi ca un fierăstrău şi era pătată de sânge… armura era ruptă în mai multe locuri de vârfurile lăncilor dintre care unele intraseră în carne şi îl făcură să sângereze, deşi haina îi era foarte tare”. Îndrăzneala nu se cumpără uşor.

Loialitatea însemnând cuvântul dat, era punctul de sprijin al cavalerismului. Extrema însemnătate ce i se dădea data încă de pe vremea când o făgăduinţă între un senior şi un vasal era singura formă de guvernare. Un cavaler care-şi încălca jurământul era învinuit de „trădare” pentru că-şi trădase rangul de cavaler. Conceptul de loialitate nu excludea trădarea sau cea mai sfruntată înşelătorie atât timp cât nu se încălca vreun jurământ cavaleresc. Când un grup de cavaleri erau lăsaţi să treacă de zidurile fortificate ale oraşului, declarându-se aliaţi şi apoi. Începeau să-i măcelărească pe apărători, evident că nu fuseseră violate rânduielile cavalereşti, deoarece nu se făcuse niciun jurământ locuitorilor.

Cavalerismul era considerat ca ordinul universal al tuturor cavalerilor creştini, o clasă transnaţională minată de un singur ideal, cam în felul în care marxiştii i-au considérai mai târziu pe toţi muncitorii din întreaga lume. Era e breasla militară în care, teoretic, toţi cavalerii erau fraţi, deşi Froissard îi excepta pe germani şi pe spanioli, care, după cum spunea el, erau prea inculţi ca să înţeleagă cavalerismul.

În exerciţiul funcţiunii sale, cavalerul trebuie să fie pregătit, după cum scria John din Salisbury „să-ţi verşi sângele. pentru fraţii tăi” – el dând un sens universal cuvântului fraţi – „şi dacă-i nevoie, să-ţi dai şi viaţa”. Mulţi

erau astfel pregătiţi, deşi mai mult din plăcerea de a lupta decât din interes pentru o cauză. Regele Ioan cel Orb al Boemiei şi-a găsit moartea în acest fel. Iubea lupta în sine, fără să-l intereseze dacă conflictul era important. Nu pierdea nicio dispută din Europa şi lua parte la turnire, unde a primit – după cum se spunea – rana care l-a orbit. Pe de altă parte, jsupuşii lui susţineau că aceasta a fost pedeapsa lui Dumnezeu – nu pentru că a demolat vechea sinagogă din Praga, ci pentru că, găsind bani ascunşi sub temelie, a fost minat de lăcomie şi de sfatul cavalerilor germani de a profana mormântul Sf. Adalbert din catedrala din Praga, drept pentru care sfântul l-a orbit.

Ga aliat al lui Filip al VI-lea, regele fără vedere a luptat împotriva englezilor în fruntea unei armate de 500 de cavaleri prin toată Pkardia, totdeauna cu curaj şi în avangardă. La Crécy el i-a rugat pe cavaleri să-l ducă în mijlocul luptei pentru a mai putea lovi cu spada sa. Doisprezece dintre aceştia şi-au legat hăţurile cailor împreună şi, eu regele în frunte, se avântară în luptă, „atât de departe încât să nu se mai întoarcă5”. Corpul i-a fost găsit a doua zi printre cavalerii săi, toţi omorâţi, cu caii încă legaţi unul de altul.

lupta umplea nevoia nobililor de a face ceva, o cale de a-şi înfăptui străduinţele. Era înlocuitoarea muncii. Nobilul îşi umplea timpul său liber în principal cu vânătoarea, cu jocul de şah, table şi zaruri, cântece, dansuri, carnavaluri şi alte distracţii. În lungile seri de iarnă se ascultau recitările epopeelor în versuri interminabile. Spada dădea nobilului o activitate cu un scop, una care-i putea aduce onoruri, poziţie socială şi, dacă era norocos, câştig. Dacă nu se găsea un conflict real, el căuta turnire, activitatea cea mai captivantă, cea mai scumpă, măi distrugătoare şi mai încântătoare a nobilimii şi paradoxal, cea mai dăunătoare pentru funcţia sa militară

reală. Lupta în turnire îi camnaliza îndemânarea şi interesul pentru o luptă din ce în ce mai formalizată, făcându-l să se gândească prea puţin la tactica şi strategia bătăliei adevărate.

Originar din Franţa şi numit de alţii „lupta franceză” („conflictus Gallicus”), turnirul a început fără reguli sau arene, ca o ciocnire stabilită de comun acord între două unităţi potrivnice. Deşi justificat ca exerciţiu de antrenament, ceea ce îl genera era pasiunea pentru luptă. Devenind mai regulate şi mai sofisticate, turnirurile luară două forme: lupte individuale sau lupte între grupuri de până la 40 de persoane de fiecare parte, fie *à plaisance* cu arme boante, fie *à outrance* cu arme adevărate în care caz participanţii puteau fi grav răniţi şi nu de puţine ori, omorâţi. Turnirurile au proliferat cu atât mai mult cu cât se micşora activitatea iniţială a nobilului. Datorită extinderii autorităţii monarhice nobilul trebuia să-şi protejeze feuda mai puţin în timp ce locul lui din jurul coroanei îl lua treptat o clasă de miniştri profesionişti. Cu cât avea mai puţin de făcut, cu atât mai multă energie cheltuia în turnire, reînviind în mod artificial rolul său.

Un turnir putea să dureze până la o săptămână şi cu ocazii speciale şi două săptămâni. În ziua deschiderii se făceau echipele şi se selecţionau participanţii, apoi urmau turnirele individuale, cele în grup, apoi o zi pentru odihnă» înainte de turnirul final, toate presărate cu serbări şi petreceri. Acestea erau marile evenimente sportive ale timpului, atrăgând mulţi spectatori, de la negustorii bogaţi la meşteşugari obişnuiţi, jongleri, vânzători de hrană, prostituate şi hoţi de buzunare. Participau de obicei cam 100 de cavaleri, fiecare însoţit de doi scutieri călare, un armurier şi şase servitori în livrea. Cavalerul trebuia bineînţeles să poarte armură pictată, strălucitoare, un coif crestat în valoare de 25 – 50 de livre, să aibă un cal de

luptă de 25 – 100 de livre în afară de armăsarul său de drum, steaguri, harnaşament şi haine scumpe. Chiar dacă cheltuiala îl putea ruina, el avea posibilitatea să devină şi mai bogat deoarece învinsul în luptă trebuia să plătească o răscumpărare iar câştigătorul primea calul şi armura rivalului său pe care le putea vinde înapoi învinsului sau altcuiva. Câştigul nu era recunoscut de cavalerism dar era prezent la turnire.

Din cauza cheltuielilor, violenţei şi trufiei, turnirele erau tot timpul condamnate de papi şi regi de la care storceau banii. În zadar. Când au fost condamnate de don minicani ca un circ păgân, nimeni n-a dat ascultare. Când formidabilul Sf. Bernard a tunat şi a fulgerat că toţi cei omorâţi în turnire vor merge în iad el a vorbit surzilor Pe lângă faptul că primejduia familia şi pe arendaşi în mod inutil, moartea într-un turnir era considerată oficial de către Biserică păcatul sinuciderii, dar chiar şi ameninţarea eu excomunicarea nu avea niciun efect, Deşi Ludovic cel Sfânt a condamnat turnirele şi Filip cel Frumos le-a interzis în timpul războaielor sale, nimic nu a reuşit să le oprească permanent sau să reducă entuziasmul pentru ele.

Cu spectatorii din tribune îmbrăcaţi strălucitor, eu steaguri şi panglici fluturând, cu muzica trompetelor, parada combatanţilor, făcându-şi caii drapaţi să se ridice în două picioare şi să roadă căpestrele de aur, cu sclipirea harnaşamentului şi scuturilor, cu eşarfele aruncate de doamne favoriţilor lor, plecăciunea crainicilor în faţa primţului care proclama regulile şi strigătul observatorilor care-şi anunţau campionii, turnirul era culmea mândriei şi încântărâi nobilimii faţă de propria sa vitejie şi frumuseţe.

Dacă turnirele erau o manifestare nemijlocită a cavalerismului, dragostea curteană era tărâmul său de yis. Dragostea curteană era înţeleasă de contemporanii ei ca dragoste de dragul dragostei, dragoste romantică,

adevărată, dragoste fizică fără vreo legătură cu proprietatea sau familia, şi, în consecinţă, îndreptată spre soţia unui alt bărbat deoarece numai o astfel de legătură ilegală nu putea să aibă alt scop decât dragostea. (Dragostea pentru o fată era virtual exclusă deoarece aceasta ar fi ridicat probleme periculoase şi, în afară de aceasta, fetele din nobilime treceau de la copilărie la căsătorie fără un interval pentru idile). Faptul că dragostea curteană idealiza dragostea vinovată complica şi mai mult labirintul din viaţa oamenilor medievali. Aşa cum o concepea cavalerismul, viaţa sentimentală era trăită în afara căsătoriei deoarece dragostea era considerată incompatibilă cu căsătoria, ea nu era încurajată pentru a nu sta în calea aranjamentelor dinastice.

Pentru a o justifica se considera că dragostea Curteană înnobilează pe bărbat, că-l face mai bun în toate privinţele, că l-ar determina să devină un exemplu de bunătate, să facă totul pentru a-şi păstra onoarea, aşa încât dezonoarea să nuri atingă niciodată pe el sau pe doamna pe

Gare o iubea. un nivel mai simplu, l-ar face să aibă dinţii şi unghiile curate, hainele bogate şi bine îngrijite, să poarte o conversaţie spirituală şi amuzantă, să aibă maniere curtenitoare faţă de toată lumea, înfrânându-şi aroganţa şi grosolănia şi niciodată să nu. se certe în prezenţa unei doamne. Mai presus de orice, ea l-ar face mai îndrăzneţ, mai *preux* (viteaz); aceasta era premiza de bază. Ar căpăta mai mult curaj, ar avea mai multe victorii în turnire; s-ar întrece pe sine în curaj şi îndrăzneală, ar deveni, după cum spune Froissart „de două ori bărbat „în lumina acestei teorii, poziţia femeii s-a îmbunătăţit, mai puţin de dragul ei cât datorită faptului că era inspiratoarea gloriei masculine, o funcţie mai înaltă decât aceea de a fi doar un obiect al dragostei, să nască copii sau să aducă

avere.

Dragostea curteană trecea de la veneraţie prin declaraţia de devoţiune pasionată, respingerea virtuoasă a cavalerului de către doamnă, reînnoirea jurămintelor de credinţă eternă, gemetele la apropierea morţii din cauza dorinţei neîmplinite, faptele eroice care câştigau inima doamnei, consumarea dragostei secrete urmată de aventuri nesfârşite până la un deznodământ tragic, Cel mai cunoscut din toate romanele cavalereşti şi ultimul de acest fel a fost *Chitelain de Coucy* scris cam la naşterea lui Enguerrand al VII-lea în vremea în care dispărea *Chanson de geste*. Eroul lui nu a fost un *seigneur de Coucy* ci un *chitelain* din Renault, modelat după un poet ce trăise în secolul al XII-lea.

În legendă el se îndrăgosteşte nebuneşte de doamna de Fayel şi, printr-un număr enorm de peripeţii, care ocupă 8 268 de versuri este ademenit în Cruciada a III-a de către soţul gelos, se acoperă de glorie şi, când este rănit mortal de o săgeată otrăvită, compune un ultim cântec şi o scrisoare de adio care urma să fie trimisă după moartea sa, într-o cutie, împreună cu inima-i îmbălsămată şi o buclă, din părul iubitei. Dusă de un servitor credincios cutia este interceptată de soţ care porunceşte ca inima să fie fiartă şi să-i fie servită soţiei sale. Aflând ce mâncase, ea jură că nu va mai pune nimic în gură şi moare în timp ce soţul pleacă într-un pelerinaj pe viaţă pentru a fi iertat pentru fapta sa.

„Melancolie amoroasă şi barbară”, aceste poveşti slăveau dragostea adulteră, considerată ca singura adevărată în timp ce în viaţa de toate zilele a aceleiaşi societăţi adultarul era o crimă, să nu mai vorbim că era un păcat. Dacă se afla, această dragoste dezonora femeia şi îl umplea de ruşine pe soţ, care era şi el cavaler. Se înţelege că el avea dreptul să ucidă atât soţia necredincioasă cât şi amantul.

Nimic nu se potriveşte cu acest chin. Îndeletnicirea veselă, încurajatoare, înnobilatoare se bazează pe păcat şi aduce dezonoarea pe care ar trebui s-o îndepărteze. Dragostea curteană a fost o îneâlceală de fapte de neîmpăcat chiar mai mare decât cămătăria. Ea a rămas artificială, o convenţie literară, o fantezie (ca pornografia modernă), mai mult subiect de discuţie decât practică zilnică.

Realităţile erau mai normale. Aşa după cum îi descrie Da Tour Landry, pe cavalerii îndrăgostiţi nu-i interesa peste măsură loialitatea şi *courtoisie*. El povesteşte cum, pe vremea când era tânăr? călătorind în străinătate cu prietenii lui, ei obişnuiau să ceară dragostea unei doamne şi dacă aceasta nu o accepta, încercau la alta, înşelându-le cu frumoase cuvinte de linguşire şi făcând jurăminte false „deoarece în orice loc obişnuiau să se distreze dacă aveau posibilitatea44. Multe femei erau înşelate de „marile jurăminte, dezgustătoare şi false pe care bărbaţii ipocriţi le fac femeilor4.4. El povesteşte cum trei doamne care îşi spuneau părerea despre iubiţii lor, descoperă că seniorul Jean le Maingre, senior de Boucicaut era favoritul tuturor, el făcându-le curte la toate şi spunând fiecăreia că pe ea o iubeşte cel mai mult. Când i-au arătat deschis ipocrizia, n-a fost de loc încurcat, spunând: „În momentul când vorbeam cu fiecare din voi, o iubeam cel mai mult pe cea cu care vorbeam şi eram sincer faţă de ea”.

La Tour Landry, un nobil cu avere care luptase în multe campanii, apare ca un om de casă care-şi iubea cărţile şi căruia îi plăcea să stea în grădină şi să se bucure de cântecul sturzului în aprilie. Contrar obiceiurilor cavalerismului, el îşi iubea nevasta pe care o considera „clopoţelul şi floarea a tot ce era frumos şi bun” şi „eram atât de încântat de ea încât îi făceam cânteee de dragoste, balade, rondele şi diverse alte lucruri noi cum puteam mai

biné44. El n-are o părere prea bună despre tema favorită a cavalerismului că dragostea curteană îi face pe cavaleri mai îndrăzneţi deoarece, deşi ei spun că fac totul pentru doamne, „în fapt o fac ca să câştige laude şi onoruri44. Nu este de acord nici cu dragostea de dragul dragostei, par *amours*, atât înainte, cât şi după căsătorie deoarece. aceasta poate duce la felurite crime din care. citează, ca exemplu, *Chitelain de Coucy*.

Aşa după cum sugerează un scandal spectaculos al timpului, răpirea contesei de Salisbury de către Eduard al III-lea, dragostea curteană era idealul cavalerismului, cel mai puţin transpus în comportamentul de zi cu zi. Froissart care credea în cavalerism cum credea Sfântul Ludovic în Sfânta Treime a corectat povestea „probabil după investigaţii detaliate – dar, mai degrabă din respect pentru stăpâna sa iubită, Filipa de Hainault, regina: lui Eduard. El povesteşte numai că regele, vizitând castelul Salisbury după o bătălie în Scoţia din 1342, a fost „Invit *în* inimă de scânteia unei iubiri frumoase44 pentru încântătoarea contesă. După ce ea a, respins avansurile „se spune că Eduard1 s-a întrebat dacă trebuie să dea curs, pasiunii sale vinovate în cuvinte care sunt o afirmare supremă a teoriei cavalereşti despre rolul dragostei: „Şi dacă ar fi mai îndrăgostit, aceasta ar fi foarte bine pentru el, pentru regatul său şi pentru toţi cavalerii şi scutierii săi deoarece ar fi mai mulţumit, mai vesel şi mai războinic, ar organiza mai multe turnire şi banchete ca înainte; ar fi mai capabil şi mai viguros în războaie, mai amabil şi mai încrezător în prietenii lui, mai înverşunat împotriva duşmanilor44.

După alt contemporan, Jean le Bel, care fusese el însuşi un cavaler lipsit de iluzii înainte de a fi hirotonisit şi de a deveni cronicar, treburile au decurs altfel. După ce-l trimise pe contele de Salisbury în Bretania ca pe Uriah, regele, a vizitat-o din nou pe contesă şi, fiind din nou

refuzat, el a siluit-o „astupândh-i gura cu aşa putere încât ea a scos numai două sau trei strigăte... şi a lăsat-e leşinată, cu sângele curgând din nas, din gură şi din alte părţi44. Eduard s-a întors la Londra foarte tulburat de ce făcuse şi buna doamnă „n-a mai avut nicio bucurie sau fericire atât de grea îi era inima4. La întoarcerea soţului ei n-a mai vrut să se culce cu el şi când a fost întrebată de ce, ea i-a spus ce se întâmplase, „stând pe pat lângă el şi plângând”. Contele, acum atât de dezonorat, gândindu-se la marea prietenie şi cinste dintre el şi rege, îi spuse soţiei că nu mai putea trăi în Anglia. S-a dus la curte, a renunţat la pământurile lui în faţa pairilor, dăruindu-i soţiei sale o moştenire care să-i ajungă toată viaţa şi apoi merse înaintea regelui, spunându-i în faţă: „M-ai dezonorat într-un mod infam şi m-ai aruncat în noroi44 şi după aceea părăsi ţara spre supărarea şi mirarea nobilimii iar „regele a fost învinuit de toţi”.

Dacă ficţiunea cavalerismului a modelat într-o oarecare măsură comportamentul exterior, ea nu a transformat natura umană mai mult decât oricare alt model pe care şi l-a făcut omul pentru el însuşi. Povestirea lui Joinville despre cruciaţii de la Damietta din 1249 îi arată pe cavalerii sub conducerea lui Ludovic cel Sfânt cufundaţi în brutalitate, blasfemie şi desfrâu* Cavalerii teutoni în incursiunile lor armate împotriva băştinaşilor neconvertiţi din Lituania îi vânau pe ţărani pentru distracţie. Totuşi, dacă codul nu era decât o mască a violenţei, lăcomiei şi senzualităţii, era totuşi un ideal la fel ca şi creştinismul, un ideal la care, ca de obicei, omul nu putea ajunge.

Capitolul 4

Război

Prima campanie a lui Eduard al III-lea în Franţa, oprită de armistiţiul din 1342 n-a fost concludentă şi n-a

avut rezultate strategice cu excepţia bătăliei navale din 1340 în apele Sluysului, portul oraşului Bruges. Aici, unde gurile râului Scheldt se lărgesc printre insulele ocrotitoare şi formează un mare port natural, francezii au adus tocmai din Genova şi Levant 200 de năve pentru o proiectată invazie a Angliei. Rezultatul bătăliei a fost o victorie engleză care a distrus flota franceză şi pentru moment a dat Angliei supremaţia Canalului. A fost câştigată în virtutea unei inovaţii militare care avea să devină izvorul înfrângerilor franceze.

„Acesta era arcul mare derivat din cel galez şi perfecţionat sub Eduard I pentru a fi folosit împotrivă. scoţienilor din munţi. Cu o bătaie de 300 de metri şi o rapiditate, în mâini îndemânatice, de 10 – 12 săgeţi pe minut în comparaţie cu două săgeţi trase cu arbaleta, arcul mare reprezenta un produs revoluţionar al forţei militare. Săgeata avea o. lungime de 3 metri, cam jumătate din lungimea acestui arc formidabil şi râu greşea ţinta la 200 de metri. Deşi la bătaia maximă puterea de pătrundere vera mar mică decât a arbaletei, ploaia de săgeţi din arcul mare zguduia şi demoraliza duşmanul. Pregătindu-se să înfrunte Franţa, Eduard a trebuit să acopere inegalitatea numerică printr-o superioritate în arme sau tactică. În 1337 el interzisese sub pedeapsa cu moartea orice sport în afară de tragerea cu arcul şi a anulat datoriile tuturor meşteşugarilor care făceau arcuri de tisă şi săgeţi pentru ele.

În acest timp, o altă nouă armă, puşca, intra în istorie, însă cu timiditate şi doar de probă fiind mult mai puţin eficientă decât arcul lung. Inventată cam prin 1325, primul *ribaud* sau *pot de fier* după cum o numeau francezii, era un mic tun de fier sub forma unei sticle care trăgea un bulon de fier cu un cap triunghiular. Când o forţă de atac franceză a jefuit şi a incendiat oraşul Southampton

în 1338, la începutul războiului, ea a adus un ribaud încărcat cu 1, 5 kg de praf de puşcă şi 48 de buloane. Anul următor, francezii au fabricat mai multe ribaud-uri sub forma unor tuburi legate de o platformă cu roţi, cu gurile aliniate în aşa fel ca să poată fi aprinse deodată. Însă s-au dovedit prea mici pentru a trage proiectile cu destulă forţă ca să producă avarii grave. Se spune că englezii. au folosit la Crécy mici tunuri dar fără efect prea mare iar la asediul oraşului Calais acestea s-au dovedit fără putere, pentru zidurile de piatră ale cetăţii. Mai târziu, când au fost turnate în alamă sau cupru şi au fost mărite ca dimensiuni, s-au dovedit folositoare împotriva podurilor şi porţilor castelelor şi oraşelor, sau în apărarea acestora, însă zidurile de piatră au rezistat încă 100 de ani. Dificultăţile ivite la reîncărcare, din cauza înfundării pulberii, la introducerea proiectilului şi ţinerea gazului până ce avea suficientă forţă explozivă diminua în secolul al XIV-lea puterea de tragere.

În bătălia pe mare de la Sluys, avându-l pe Eduard în frunte, arcaşii cu arcuri lungi au dominat armamentul englez; o navă cu oameni înarmaţi era plasată între două nave cu arcaşi, iar în caz de nevoie existau şi nave cu arcaşi de rezervă. În acea epocă nu puterea navrdă hotăra o bătălie pe mare, ci puterea soldaţilor şi arcaşilor de la bord. Ei operau de pe corăbii de 100 – 300 de tone cu punte înaltă, înzestrate cu platforme de luptă sau „castele44 pentru arcaşi. Bătălia a fost „fioroasă şi teribil-44, spune Froissart, deoarece bătăliile pe mare sunt mai premejdioase şi mai înfricoşătoare decât luptele pe uscat, deoarece pe mare nu există retragere sau fugă. Sub atacul arcaşilor, francezii au fost aruncaţi de pe punte şi, urmăriţi de ghinion şi greşeală, au fost înfrânţi44.

Nimeni n-a îndrăznit să-i dezvăluie lui Filip al II-lea rezultatul bătăliei până ce bufonul lui n-a spus „Oh, să

englezii laşi, englezii laşi!” şi fiind întrebat de ce, el a răspuns „Ei n-au sărit peste bord ea bravii noştri francezi”. Evident că regele a înţeles poanta. Peştii au băut atâta sânge francez, se spunea după aceea, încât dacă Dumnezeu le-ar fi dat darul vorbirii, ei ar fi vorbit franţuzeşte.

Pentru moment’, victoria engleză nu a dus la nimic, deoarece Eduard *nu* a izbutit să aducă destulă forţă armată pe uscat Diferiţii lui aliaţi din Ţările de Jos, pe care şi i-a câştigat cu mari cheltuieli şi subsidii, se eschivau, neavând aceleaşi interese ca şi el. Chiar şi socrul său, contele William de Hainault a revenit la obişnuitul său ataşament faţă de Franţa. Cu forţele sale necorespunzătoare şi cu finanţele la pămârxt, Eduard a fost obligat să accepte oferta papei de a aranja încheierea unui armistiţiu. Se retrase dar numai *pour mieux sauter*.

Pentru ce lupta de fapt? Care era cauza reală a unui război care avea să se extindă într-un mod de nermaginat până la jumătatea secolului următor? Că şi în majoritatea războaielor cauza era un amestec de ordin politic, economic şi psihologic. Eduard voia să obţină suveranitatea finală asupra Guiennei şi Gaseoniei, acel colţ din sud-vestu! Franţei, rămas din ducatul Aquitaine pe care căsătoria cu Eleanor de Aquitaine îl adusese strămoşului său Henric al II-lea cu cinci generaţii mai înainte. Regele Franţei îşi menţinea însă suveranitatea supremă sub formula *superioritme et resartum* care dădea locuitorilor dreptul de apel la suveranul ultim. Deoarece; deciziile sale le erau mai mult ca sigur favorabile şi împotriva superiorului lor englez şi deoarece cetăţenii, cunoscând aceasta îşi exercitau dreptul fréevent, situaţia era un izvor de permanent conflict. Pentru englezi *superiorities et resortum* era intolerabil din punct de vedere politic şi psihologic.

— Situaţia era şi mai supărătoare din cauza importanţei pe care o avea Guienne pentru economia engleză. Cu văile sale fertile, coasta întinsă şi reţeaua de râuri navigabile toate ducând în portul principal Bordeaux, era cea mai mare exportatoare de vin din lume. Anglia importa vinul şi alte produse şi trimitea în schimb lână şi postav, luând la fiecare tranzacţie un procent bun din taxele de export, la Bordeaux, şi din taxele de import, în porturile engleze. Se făcea acelaşi comerţânfloritor între Bordeaux şi Flandra, iscând invidia Franţei centrale. Pentru monarhia franceză capul de pod pe care-l aveau englezii în regat era inacceptabil. Timp de 200 de ani fiecare rege francez a încercat prin război să confişte, sau prin tratate, să recâştige Aquitaine. Cearta era veche şi adâncă şi putea isca un război din orice scânteie.

!;

Eduard al III-lea avea 15 ani când s-a urcat pe tron în 1327, 25 de ani când a început războiul cu Franţa şi 34 ani în timpul celei de-a doua încercări în 1346. Bine clădit, viguros, cu păr lung, auriu, mustaţă şi barbă, expansiv şi regesc, vanitos, indulgent, binevoitor fără să-i fie însă străin ceea ce este mai rău în om, el era în deplinătatea puterilor sale. Fiind crescut în atmosfera de vrajbă care a înconjurat asasinarea favoriţilor părintelui său, detronarea. şi uciderea tatălui şi răsturnarea şi spânzurarea amantului mamei, Mortimer, care luase puterea, el părea, atât cât ştie istoria, neatins de aceste evenimente tragice. Înţelegea politica în mod practic fără să posede un simţ mai larg al guvernării. Nu avea mari calităţi în afară *de* cele ale timpului său sau dinaintea timpului său însă strălucea în acele virtuţi care erau admirate la un rege din vremèa sa: iubea plăcerea, lupta, gloria, vânătoarea, turnirele şi extravaganţa. O descriere a caracterului său conţine expresiile „farmec băieţesc44 şi

„anumite toane tinereşti44 sugerând că şi regele Angliei manifesta semnele caracteristice tinereţii medievale.

Când Eduard şi-a lansat pretenţia de a fi regele de drepte al Franţei, nu se ştia precis cât a luat-o în serios, dar* ca o stratagemă, care îi oferea aparenţa unei cauze drepte, avea o valoare incomparabilă. De dorit în orice epocă, „un război drept44 în secolul al XIV-lea era virtualmente o necesitate legală pentru rechiziţionarea ajutoarelor feudale în oameni şi bani... Era de asemenea esenţial să-l ai pe Dumnezeu de partea ta deoarece războiul era considerat, în mod fundamental un apel la judecata Divină. Un „război drept44 trebuie să fie un război de politică publică declarat de suveran şi trebuia să aibă o cauză „dreaptă44 – adică îndreptat împotriva unei „nedreptăţi44 sub forma unei crime sau greşeli din partea duşmanului. După cum a fost formulat de Thomas D'Aquino, necesita şi un al treilea criteriu: buna intenţie din partea participanţilor dar cum se putea proba. aceasta, y

Tiarele tălmăcitor nu spunea. Mai convenabil încă decât ajutorul lui Dumnezeu era „dreptul la pradă de-război" – * în realitate jaful – care însoţea un război drept. Se 3 aza pe teoria că duşmanul fiind „nedrept" nu avea drept ia proprietate şi, deci, captura de război era recompensa pentru riscarea vieţii într-o cauză dreaptă.

Revendicarea coroanei Franţei prezenta o scuză de [egalitate oricărui vasal din Franţa pe care Eduard ar fi Izbutit să-l recruteze ca aliat. Dacă el şi nu Filip ar fi regele îndreptăţit al Franţei, vasalul era îndreptăţit să-şi transfere omagiul pe motivul că fusese pur şi simplu iepus faţă de o persoană nepotrivită. În secolul al XIV-lea obligaţiile unui vasal erau încă faţă de o persoană, nu faţă de o naţiune şi marii seniori ai ducatelor şi comitatelor se simţeau liberi să încheie alianţe ca şi cum ar fi fost

autonomi. Familia Harcourt din Normandia, ducele şi alţi seniori-ai Bretaniei făcură tocmai acest lucru din diverse motive. Pretenţia lui Eduard datorită originii mamei sale îi asigura singurele lucruri care-i făcea intenţia realizabilă: sprijin în interiorul Franţei, şi un cap de pod prietenos. Nu a trebuit să lupte niciodată pentru a pune piciorul în Franţa. Această situaţie avea să dureze atât în Normandia cât şi în Bretania timp de 40 de ani iar pentru Calais, capturat după bătălia de la Crécy, avea să dureze până la sfârşitul Evului Mediu.

În Bretania, războiul s-a axat pe necontenita vrajbă între doi pretendenţi rivali la ducat şi între două părţi ale populaţiei, una sprijinită de Franţa şi cealaltă de Anglia/ Drept rezultat, Franţa era mereu periclitată de accesul care i se dă4 ea duşmanului. Coasta bretonă era deschisă navelor engleze, garnizoanele engleze erau pe teritoriul breton, nobilii bretoni erau aliaţi pe faţă cu Eduard. Bretania era Scoţia Franţei, înfuriată, celtică, stâncoasă, gata să se opună, să rezistaşi să-i folosească pe englezi în luptele sale împotriva suzeranului ei aşa cum îi foloseau scoţienii pe francezi în luptele lor. După cum spune Michelet, de-a lungul coastei lor stâncoase „se întâlnesc într-o ceartă eternă doi duşmani, uscatul şi marea, omul şi natura Furtunile aruncă valuri monstruoase, înalte de 15, 18, 24 de metri a căror spumă ajunge la înălţimea clopotniţei unei biserici. „Natura este atroce aici; atroce este şi omul; ei par să se înţeleagă unul cu altul”.

Pretendenţii la cârmuirea ducatului erau doi extremişti neîndurători, un bărbat şi o femeie. În 1341 murise ultimul duce lăsând drept moştenitori rivali un frate vitreg, Jean Comte de Montfort şi o nepoată, Jeanne de Penthièvre. Montfort era candidatul şi aliatul Angliei, în timp ce revendicările lui Jeanne erau susţinute de soţul ei, Charles de Blois, un nepot al lui Filip al VI-lea care deveni

candidatul francez la ducat.

Dedicându-se studiului cărţilor încă de copil, Charles era un ascet de o pietate exagerată care căuta spiritualitatea prin chinuirea trupului. Ca şi Thomas à Becket, purta veşminte nespălate pline de păduchi; îşi punea pietricele în pantofi, dormea pe paie pe podea, lângă patul soţiei sale, iar după moartea sa s-a constatat că purta o cămaşă grosor lână din păr de cal sub armură şi era legat cu sfori atât de strâns în jurul trupului incit nodurile îi intraseră în carne. Prin aceste practici un căutător al sfinţeniei arăta dispreţ pentru lume, înjosire de sine şi umilinţă, deşi de multe ori se făcea vinovat de o mândrie perversă pentru excesele sale. Charles se spovedea în fiecare seară pentru a nu merge la culcare în păcat. A făcut un copil din flori, Jehan de Blois, însă păcatele trupului nu trebuiau evitate ci numai să te căieşti pentru ele. Se purta respectuos cu cei umili, trata plângerile celor săraci cu bunătate şi dreptate şi nu punea biruri prea mari. Reputaţia sa de sfânt era atât de răspândită încât, atunci când a plecat desculţ prin zăpadă spre un loc sfânt din Bretania, oamenii i-au acoperit calea cu paie şi pături, însă el a luat-o pe alt drum pe unde i-au sângerat şi îngheţat picioarele, aşa că timp de săptămâni n-a fost în stare să meargă.

Pietatea lui nu l-a abătut de loc de la urmărirea feroce a scopului său: să pună stăpânire pe ducat. El şi-a expus revendicările sale la baza zidurilor cetăţii Nantes, punând maşinăriile de asediu să arunce în cetate capetele a 30 de partizani, de-ai lui Montfort, căzuţi prizonieri. Asediul său asupra cetăţii Quimper a fost urmat de un masacru neîndurător a 2000 de locuitori civili de toate vârstele şi de ambele sexe. Conform legilor marţiale din acea vreme cei asediaţi puteau să pună condiţii dacă s-ar fi predat, dar nu puteau să emită nicio pretenţie atunci când

rezistau până la sfârşit, aşa că, probabil, Charles n-a simţit nicio remuşcare. Cu acest prilej, după ce a ales locul asaltului a fost avertizat că apele aveau să se umfle însă refuză să-şi schimbe hotărârea, spunând „Nu are Dumnezeu puterea şi asupra apelor?” Când oamenii lui au reuşit să cucerească cetatea înainte de a fi prinşi de inundaţie, poporul a crezut că era o minune datorită rugăciunii lui – Charles.

Când Charles. îl captură pe Jean de Montfort şi-l trimise ca prizonier lui Filip al VI-lea la Paris, cauza lui Montfort a fost preluată de straşnica sa soţie” cu un curaj de bărbat şi inima unui leu44. Călărind din oraş în oraş, ea strânse jurămintele partizanilor descurajaţi faţă de fiul ei de 3 ani, spunând: „Ei, domnilor, nu-l plângeţi pe stăpânul meu pe care l-aţi pierdut. El nu este decât un om44 şi-i asigură că ea avea destule bogăţii pentru a susţine cauza. Aprovizionă şi întări garnizoanele, organiză rezistenţa, „plăti cu dărnicie şi dădu bucuroasă*, luă conducerea consiliilor, duse tratative diplomatice şi se exprimă în scrisori elocvente şi – pline de graţie. Când Charles de Bois a asediat Hennebont ea a condus pe străzi rezistenţa, îmbrăcată în armură şi călare pe un cal de luptă, dând ordine soldaţilor sub o ploaie de săgeţi şi spunându-le femeilor să-şi taie poalele şi să care pe ziduri pietre şi oale cu smoală fierbinte pentru – a le arunca asupra duşmanului. Într-o perioadă de acalmie din timpul luptei a condus un grup de cavaleri pe o poartă secretă şi, galopând pe un drum ocolit ca să cadă în spatele duşmanilor, le-a distrus jumătate dim efectiv. Astfel Charles de Bois a fost nevoit să ridice asediul. A născocit şiretlicuri şi stratageme, a mânuit spada în lupte pe mare iar când soţul ei a evadat de la Leu vru deghizat şi a murit după ce a ajuns în Bretania, ea a continuat să lupte pentru fiul ei.

În 1346, când Charles de Bois a fost în sfârşit prins de englezi şi dus într-o închisoare în Anglia, cauza lui a fost purtată cu aceeaşi dârzenie de soţia sa oloagă, Jeanne de Penthièvre. Războiul nemilos continua. Cei doi principali protagonişti au avut o soartă grăitoare pentru timpul lor; nebunia şi sfinţenia. Loviturile şi intrigile, privaţiunile şi speranţele spulberate ale vieţii ei au fost prea mult pentru viteaza contesă de Montfort care, închisă în Anglia, înnebuni; Eduard îl luă pe fiul ei sub propria sa tutelă. Închisă şi uitată în castelul din Tickhill ea avea să mai trăiască încă 30 de ani.

Charles de Bois, după nouă ani de detenţie avea să fie eliberat pe baza unei răscumpărări, după unii de 350.000, – 400.000 sau 700.000. de scuzi. Deşi, în sfârşit, era gata să accepte condiţii, soţia lui refuză să-l lase să reim nunţe la revendicările sale, aşa că el începu din nou lupta şi, până la urmă, fu ucis pe câmpul de luptă. După aceea a fost canonizat, însă această canonizare a fost anulată de papa Grigore al XI-lea la cererea tânărului Jean de Montfort care se temea că bretonii îl vor considera un uzurpator dacă va învinge pe un sfâat.

În timp ce în Bretania se desfăşurau aceste fapte mari, o altfel de luptă era dusă pentru Flandra.

Comerţul şi situarea geografică făcea ca Flandra să aibă o miză crucială în conflictul arjglo-francez. Oraşele sale erau – cele mai importante centre comerciale din Europa secolului al XIV-lea, unde bancherii şi cămătarii italieni îşi aveau cartierele lor generale din nord, un indiciul cert de afaceri prospere. Profiturile provenite din industria textilă i-a îmbogăţit pe magnaţii burghezi care se scăldau într-un lux care a mirat-o pe regina Ioana, soţia lui Filip cel Frumos când a vizitat Bruges. „Credeam că voi fi singura regină, spunea ea, dar am mai găsit încă 600”.

Deşi era o feudă a Franţei, Flandra era legată de

Anglia prin lână după cum Gasconia era legată prin vin. „Toate naţiunile lumii, scria mândru, Mathieu de la Westminster, se încălzesc cu lâna din Anglia, transformată în postav de către oamenii din Flandra”. Neîntrecut în Europa pentru culoare şi calitate, incluzând şi postav mai gros pentru uzul obişnuit, postavul din Flandra era vândut până în Orient şi repurtase-un succes economic care făcea Flandra vulnerabilă la dezavantajele unei economii bazate pe o singură industrie. Sursa tuturor tulburărilor şi revoltelor din ultimii o sută de ani se găsea tocmai în această situaţie, precum şi în capul de pod pe care atât Anglia *cât* şi Franţa îl foloseau în înfruntarea lor pentru controlul regiunii.

Contele de Flandra, Louis de Nevers, şi nobilimea flamandă erau filofrancezi în timp ce negustorii, clasa muncitoare şi toţi cei ce depindeau de industria postavului se uitau spre Anglia în apărarea propriului lor interes, atunci când nu o făceau din sentiment. Legătura naturală şi feudală cu Franţa predomina. Se făcea comerţ cu postav flamand în schimbul vinului francez, iar curtea contelui era organizată după modelul celei a Franţei. Nobilii se căsătoreau între ei, prelaţii francezi deţineau funcţii mari în Flandra, se folosea franceza pe scară largă, studenţii flamanzi mergeau la şcolile şi universităţile din Laon, Reims şi Paris.

La începutul secolului, oamenii de rând din Flandra care erau priviţi cu dispreţ, au dat o lovitură de neuitat cavalerismului francez. În 1302 cortegiul cavalerilor francezi în armuri splendide călăreau spre nord pentru *a-i* sprijini pe magnaţii urbani flamanzi în înăbuşirea unei revolte a lucrătorilor din Bruges. În ciocnirea de la Courtrai, pedestraşii şi ardaşii francezi erau pe punctul de a-i învinge pe lucrătorii flamanzi – prea curând. Cavalerii, dornici de atac şimându-se să nu piardă laurii victoriei, au

ordonat propriilor lor infanterişti să se retragă, făcându-i să rupă rândurile în derută. Scoţând strigăte de luptă şi călcându-şi proprii oameni într-o dezordine sălbatică, cavalerii au trecut la atac, ignorând canalele de sub picioarele lor. Caii s-au împiedicat şi au căzut, cavalerii au căzut în apă, al doilea val a căzut peste primul. Infanteria flamandă, înarmată cu suliţe, i-a tras în ţeapă ca pe nişte peşti şi, rezistând tuturor, asalturilor i-a alungat pe cavaleri într-un masacru sângeros. După luptă, s-au. adunat 700 de pinteni de aur de la cadavrele cavalerilor şi au fost atârnaţi în biserică ca o amintire triumfătoare.

Pierderea unui număr atât de mare de nobili francezi a făcut ca reprezentanţii regali să cutreiere provinciile în căutarea burghezilor şi ţăranilor care voiau să plătească pentru înnobilare.

Câvalerii din Franţa n-au fost intimidaţi de înfrângerea suferită la Courtrai, nici nu s-a-schimbat în vreun fel atitudinea lor dispreţuitoare pentru omul de rând înarmat… Bătălia a fost considerată un accident datorat circumstanţelor şi terenului, care nu s-ar mai putea repeta. În acest sens concluzia era corectă. Douăzeci şi cinci de ani mai târziu, într-o altă ciocnire şi altă revoltă, cavalerii s-au. răzbunat teribil în lupta de la Cassel unde i-au măcelărit cu miile pe muncitorii şi pe ţăranii flămânzi. Totuşi, pintenii pierduţi la Courtrai prevesteau cu adevărat ascensiunea soldatului de rând înarmat cu suliţă şi o raţiune de a lupta şi erau un semn de rău augur pentru cavaleri care însă l-au ignorat.

După ce contele de Flandra a fost repus în drepturi de către armatele franceze, Filip al VI-lea a exercitat presiuni pentru strângerea relaţiilor şi izolarea Flandrei de Anglia. Împotriva acestei intenţii, oraşele industriale, conduse de Ghent s-au revoltat sub conducerea lui Jacob van Artevelde, una din cele mai dinamice figuri de

burghezi din secolul al XIV-lea. Negustor ambiţios aparţinând clasei care dorea să ia puterea politică de la nobili, el îşi avea propriile sale ambiţii aristocratice. Cei doi fii ai săi îşi spuneau *messire* şi *chevalier* iar fiul său cel mai mare şi fiica sa erau căsătoriţi cu nobili. Câştigând control asupra insurecţiei, Artevelde a învins forţele contelui, l-a obligat să fugă în Franţa în 1339, lăsând ţara sub controlul lui Artevelde.

Între timp, Eduard în calitate de furnizor de lână al industriei flamande făcea presiuni pentru o alianţă care i-ar fi oferit o bază de unde să atace Franţa. Manufacturierii de postav flamanzi erau în favoarea alianţei cm Anglia şi Artevelde şi-a pus în joc averea. Obstacolul suveranităţii Franţei asupra Flandrei a fost trecut când Eduard şi-a asumat titlul de rege al Franţei, în această calitate el a semnat în 1340 un tratat eu Artevelde după Victoria de la Sluys. Însă proiectul era inconsistent şi a durat numai atât timp cât i-a oferit lui Eduard un cap de pod după care Artevelde va fi distrus de propria sa ambiţie.

Artevelde era un om de acţiune brutal. Odată, când un cavaler flamand nu a fost de acord cu el, l-a aruncat la pământ cu o lovitură de pumn în prezenţa regelui Angliei. În afară de faptul că a folosit fonduri flamande pentru, finanţarea războiului lui Eduard, el a rănit sentimentele de vasalitate ale flamanzilor. A propus ca fiul cel mare al regelui, Eduard, prinţul Ţării Galilor, mai târziu cunoscut ca prinţul Negru, să-l înlocuiască pe fiul cel mare al contelui de Flandra, Louis de Male, ca moştenitor şi viitor conducător al Flandrei. Aceasta a fost prea mult pentru bunele oraşe flamande. Ele l-au avertizat pe Artevelde că a-l dezmoşteni pe seniorul lor firesc în favoarea prinţului englez era „un lucru cu care nu vor fi niciodată de acord Mai mult, Papa, la presiunile regelui Filip, le excomunicase deja pentru că-l părăsiseră pe suveranul lor, provocând

mari tulburări şi daune afacerilor. S-a iscat un resentiment împotriva lui Artevelde, combinat cu suspiciunea că a deturnat fonduri în folosul său.

„Apoi toţi au început să murmure împotriva lui Jacques” (Jacob) şi când călărea prin Ghent, „încrezându-se atât de mult în măreţia sa încât gândea că în curând M va aduce la cheremul lui” o mulţime furioasă l-a urmat până acasă, cerându-i socoteala pentru toate veniturile Flandrei. Începu să se teamă şi când intră în casă închise repede porţile, uşile şi geamurile împotriva mulţimii care striga în stradă. Venind la fereastră, „foarte umil”, Artevelde a justificat cei nouă ani ai guvernării sale şi a făgăduit că va da un raport complet a doua zi dacă mulţimea se va împrăştia. „Atunci toţi au strigat într-un singur glas, vino jos la noi, nu ţine predici de sus, şi dă-ne socoteala despre marea vistierie a Flandrei”. Cuprins de spaimă Artevelde închise fereastra şi încercă să scape prin uşa din spate într-o biserică alăturată, dar mulţimea pe vreo 400 de oameni sparse uşile, îl înşfăcă şi-l omorî pe loc. Astfel, în iulie 1345, roata norocului îl răsturnă pe marele cârmuitor al Flandrei.

După aceea, reprezentanţii oraşelor flamande s-au dus în grabă în Anglia pentru a-l linişti pe regele Eduard care era cumplit de înfuriat din cauza evenimentului. Asigurându-l de alianţă, ei au propus o cale prin care descendenţii săi să poată încă moşteni Flandra fără să-l deposedeze pe stăpânul de drept. Să se căsătorească fiica cea mare a lui Eduard, Isabella, în vârstă de 13 ani la acea dată, cu băiatul de 14 ani al contelui de Flandra, Louis, care era în custodia comunelor, „aşa că de acum încolo comitatul Flandrei va fi în ultimă instanţă al copilului măriei tale”. Lui Eduard i-a plăcut mult aranjamentul, deşi nu-i plăcea viitorul mire din cauza loialităţii acestuia faţă de Franţa. Doi ani mai târziu, când Eduard a încercat să-l

oblige să se căsătorească, fuga contelui, lăsând în urmă o prinţesă nemăritată, avea să aibă un efect indirect dar decisiv asupra vieţii lui Enguerrand de Coucy.

r i

Puterea regelui Angliei în comparaţie cu aceea a regelui Franţei părea slabă contemporanilor săi; Villani îl numea „il piccolo de ringhilterra” (micul rege al Angliei). Este îndoielnic dacă el într-adevăr intenţiona să cucerească Franţa. Războaiele medievale din Europa nu erau îndreptate spre cuceriri strategice, ci mai curând spre luarea puterii dinastice prin pricinuirea câtor mai multe daune ca să-ţi dobori rivalul. Probabil că un scop asemănător avea şi Eduard şi, datorită bazei sale din Guienne şi punctelor de sprijin din Flandra şi din nordul Franţei, nu părea de nerealizat.

Prima fază neizbutită fusese atât de costisitoare încât l-ar fi ruinat pe Eduard dacă ar fi suportat el costul; el însă a făcut în aşa fel încât alţii să se ruineze. Finanţase războiul prin împrumuturi date de marile firme bancare florentine, Bardi şi Peruzzi. După afirmaţiile lui Villani, sumele se ridicau la 600.000 – 900.000 de florini de aur datorate lui Bardi şi două treimi din acestea lui Peruzzi, acoperite din venitul ce urma să fie încasat din taxele pe lână. Când aceste taxe au adus prea puţin şi Eduard n-a avut cum înapoia datoria, companiile italiene şi-au epuizat fondurile, şi au dat faliment. Peruzzi a dat faliment în 1343, Bardi un an mai târziu şi căderea lor a antrenat falimentul unei a treia firme, Acciaiuioli. Capitàlul a dispărut, prăvăliile şi atelierele s-au închis, salariile şi cumpărările au îngheţat. Când, prin ghinionul care părea să urmărească secolul al XIV-lea, dezastrul economic din Florenţa şi Siena a fost urmat în 1347, mai întâi de foamete apoi de ciumă, pentru poporul nefericit nu piltea să pară decât că mânia lui Dumnezeu s-a abătut asupra sa.

Ca să ridici o armată pentru un al doilea asalt după ce ai eşuat cu primul ar fi fost imposibil fără consimţământul celor trei stări reprezentate în parlament. Banii erau esenţa problemei. Obţinerea banilor pentru a plăti costul unui război era pentru societatea secolului al XIV-lea mai dăunătoare decât distrugerea fizică pricinuită de războiul însuşi. Factorul predominant era că organizarea medievală din acea vreme trecuse la o economie predominant monetară. Forţele armate nif mai erau formate din recruţi încorporaţi slujind în baza obligaţiei vasalului şi care mergeau acasă după; 40 de zile; ele erau trupe recrutate care făceau serviciu militar pentru bani. Cheltuiala în plus implicată de o armată plătită ridica costul războiului peste mijloacele obişnuite ale suveranului. Fără să-şi piardă pofta de război, statul, într-o fază incipientă de dezvoltare, nu elaborase încă o metodă regulată de a plăti pentru el. Când depăşea cheltuielile, suveranul recurgea la împrumuturi de la bancheri, oraşe sau oameni de afaceri pe care s-ar fi putut să nu le poată achita şi la metode chiar mai distrugătoare, de impunere arbitrară şi devalorizare monetară.

Mai precis de toate, războiul trebuia să se întreţină singur prin jaf. Prada şi răscumpărarea nu erau doar o recompensă, ci o necesitate de a înlocui restanţele de plată a soldelor şi de a încuraja înrolările. Luarea de prizonieri pentru răscumpărare devenise o tranzacţie comercială. Deoarece regii puteau rareori să strângă fonduri suficiente dinainte, deoarece strângerea impozitelor era lentă, trupelor de campanie totdeauna li se plătea în avans. Într-o campanie prada luase locul casierului. Războiul cavaleresc, ca şi dragostea cavalerească, era, după cum afirmase Michelet despre întreaga epocă, *double et Ibuche* (o frază provocatoare care putea însemna „dublă şi crucişă” sau „echivocăsau „întunecoasă în sensul de

josnică). Scopul era una, iar practipa alta. Cavalerii căutau războiul pentru glorie şi-l practicau pentru câştig.

În 1344 cele trei stări din parlament au fost informate de către Eduard despre încălcarea tratatului de cătrq regele Franţei şi au fost rugate să-şi „spună părerea. Sfatul lorzilor şi al comunelor a fost „de a sfârşi războiul fie prin luptă, fie printr-o pace onorabilă „şi, odată făcută încercarea, să nu se abandoneze efortul din cauza scrisorilor şi rugăminţilor papei sau ale altcuiva „ci să se termine acesta prin sabie”. Clerul şi comunele au votat subsidii şi în 1345 parlamentul a autorizat pe rege să ceară tuturor moşierilor să slujească în persoană sau să trimită un înlocuitor sau echivalentul în bani. Un om cu un venit de 5 lire de pe urma terenului sau din arende trebuia să dea un arcaş, unul cu un venit de 10 lire dădea un suliţaş călare, cel cu 20 de lire dădea doi, cel cu un venit de peste 25 se lire urh-omr înarmat, prin asta înţelegându-se de obicei un scutier sau un cavaler. Oraşele şi regiunile trebuiau să/dea un număr dat de arcaşi şi întregul sistem avea să fie condus de prefecţi şi funcţionari districtuali.

Trebuiau rechiziţionate corăbii pentru a transporta oameni, cai şi hrană pentru ei. Ele mai transportai! pietre de moară şi cuptoare, armurieri şi fierăriile lor şi alte materiale pentru a-i aproviziona pe arcaşi cu săgeţi. Majoritatea corăbiilor erau mici, de la 30 la 50 de tone, cu un catarg mare şi o velă dreptunghiulară, deşi unele ajungeau până la 200 de tone. Q corabie mijlocie transporta 100-§00 de oameni şi 80—100 de cai.

Pentru a completa rândurile pedestraşilor înrolaţi, se recrutau bărbaţi, promiţându-li-se prada, iertarea celor proscrişi, şi, prin exacerbarea sentimentului aniifrancez provocat de raidurile franceze asupra oraşelor Southampton şi Portsmouth şi alte oraşe de pe coasta de sud. Asumarea de către regele Eduard a titlului de rege al

Franţei a fost proclamată poporului împreună cu mesaje despre dreptatea cauzei sale şi răutatea Franţei. Din cauza fricii permanente cauzate de o invazie franceză au fost plasate de-a lungul. coastei semnale luminoase, grupuri de oameni înarmaţi, cai şi provizii, iar mici coràbü erau trase aproape de uscat sau pe ţărm – nu fără pierderi economice.

În iulie 1346 regele era gata pentru noua sa încercare, însoţit de cel mai în vârstă dintre fii, Eduard, de 15 ani, prinţul Ţării Galilor, a plecat spre Normandia cu 4.000 de oameni înarmaţi şi 10.000 de arcaşi, plus un număr de pedestraşi irlandezi şi galezi. (O altă forţă, trimisă mai de mult într-o expediţie mai îndelungată până la Bordeaux, angajase deja forţele franceze de-a lungul frontierelor Guiennei), Condusă de Godefrey d? Harcourt care fusese mazilit din Franţa, forţa expediţionară a regelui a debarcat pe Peninsula Contenţin unde d? Harcourt a promis prăzi bogate capturate din oraşele prospere şi lipsite de ziduri de apărare ale provinciei lui. Deşi „nu dorea nimic mai mult dec îi fapte de arme”, după cum afirma Froissart, el însuşi un alt exemplu de ipocrizie medievală, Eduard aparent salută promisiunea lui d’Harcourt că nu va întâmpina nicio rezistenţă deoarece ducele de Normandia şi cavalerii lui luptau cu englezii în Guienne, iar poporul din Normandia nu era obişnuit cu războiul.

Normandia s-a dovedit atât de profitabilă pentru englezi încât aceştia n-au avut nevoie să ia măsuri suplimentare împotriva gazdei lor; era atât de nepregătită pentru război încât locuitorii fugiră lăsându-şi casele „pline şi hambarele umplute cu cereale deoarece nu ştiau cum să le salveze şi să le păstreze… înainte de aceasta, ei nu văzuseră războinici şi nici nu ştiau ce înseamnă război sau bătălie. La Caen, un oraş prosper şi fără ziduri de

apărare, orăşenii şi un grup de cavaleri trimişi în apărarea lui, comandaţi de conetabil, contele de Eu, au opus o viguroasă apărare însă englezii aducând trupe de rezervă, au învins. Conetabilul a fost capturat şi împreună cu alţi prizonieri şi cu căruţe pline de prăzi, trimis în Anglia spre a fi ţinut pentru o mare răscumpărare care avea să aibă urmări tragice. „Bând foc, jefuind şi lăsând în urmă na prăpăd44, englezii înaintaseră din oraş în oraş, adunând stofe scumpe, bijuterii, argintărie, mărfuri, vite* bărbaţi şi femei ca prizonieri

Jefuirea Normandie! de către o armată condusă de însuşi regele Angliei a fost prototipul a tot ceea ce avea să urmeze. Organizaţi în trei corpuri sau „bătălii44, invadatorii „s-au năpustit* au stricat şi au jefuit fără milă”* găsind atâta pradă încât „călăreau numai pe distanţe scurte şi în fiecare zi făceau popas între prânz şi ora trei44. Soldaţii nu dădeau socoteală regelui sau ofiţerilor săi de ceea ce luau; ei îşi păstrau prada pentru ei. În timp ce se deplasau de-a lungul unui mal al Senei către Paris, regele Filip, care se afla la Rouen fără să întreprindă vreo acţiune, i-a urmărit de pe cealaltă parte şi a intrat din nou în Paris pe când Eduard ajunse la Poissy, la 15 kilometri vest de oraş. Aici, în timp ce regele Angliei sărbătorea ziua Fecioarei Maria, la mijlocul lui august, îmbrăcat cu o mantie cu bordură din blană de hermină, armata sa dădea foc şi jefuia satele din jur. Flăcărie de la porţile lor i-a „stupefiat44 pe cetăţenii Parisului – scria Jean de Venette „şi eu care am scris aceasta am văzut toate aceste fapte deoarece ele puteau fi văzute de la Paris de oricine se urca pe o înălţime44.

Filip al VI-lea a lansat între timp *arrière-ban* sau recrutarea generală a tuturor celor în stare să poarte armă aflaţi în zone de conflict. Bazându-se pe principiul că toţi supuşii trebuiau să-şi dea viaţa pentru „apărarea ţării şi a

coroanei44, recrutarea generală urma să se pună în practică numai dacă încorporarea nobililor nu era de ajuns pentru a respinge inamicul la toate anunţurile publice, şi recrutarea generală a fost lansată prin crainici ce proclamau ordinul cu voce tare în târguri şi în piaţetele satelor. S-au trimis şi scrisori individuale către oraşe şi abaţii, cerându-se subsidiile obişnuite. Unele oraşe îşi plăteau încă serviciile prin corpuri de pedestraşi, adunaţi în grabă, neinstruiţi şi virtual inutili; alţii plăteau în bani ceea ce permitea angajarea mercenarilor mai experimentaţi.

Contingentele militare, care nu erau formate din nobili, erau furnizate de oraşe şi districte în funcţie de numărul fumurilor şi de relativa prosperitate sau sărăcie a comunităţii. În unele regiuni, fiecare 100 de fumuri trebuiau să plătească un soldat timp de un an. În regiuni mai sărace, obligaţia era de un soldat la 200 sau 300 de fumuri. La această proporţie numărul efectivelor rin era mare: de exemplu în 1337, Rouen a trimis 200 de oameni, Narbonne 150 de arbaletieri, Nîmes 95 de soldaţi înarmaţi. În lumina acestor cifre referile cronicarului la zeci de mii de oameni se restrâng la o realitate mai modestă. Fiecare obligaţie a oraşelor, regiunilor, feudelor sau ariilor cu un statut special trebuia negociată separat, în proporţie diferită, pentru o durată diferită, şi pe baza unor drepturi şi privilegii diferite, provocând dispute interminabile. Seniorii ducatelor şi comitatelor şi marilor baronii cum era Coucy îşi plăteau proprii oameni din trezoreria lor, deşi, dacă războiul se prelungea ei trebuiau recompensaţi de rege.

Cavalerii şi scutierii din nobilime primeau sume fixe drept plată fără vreun regim special. Pentru un stegar (un senior care conducea pe alţi cavaleri sub steagul său), un cavaler care nu aparţinea nici unui ordin şi un scutier

călare, plata era în anii 1340 – 20, 10 şi respectiv 6 – 7 sous pe zi. O problemă permanentă o ridica necesitatea ca seniorul să primească totul la valoarea şi calitatea pe care a plătit-o. În acest scop se ţinea periodic un *montre* sau o evidenţă, în general în fiecare lună, de către funcţionari care băgau de seamă ca un valet să nu fie socotit un gentilhomme, ca nişte cai sănătoşi să nu fie înlocuiţi cu mârţoage şi ca plăţile să fie făcute cinstit cu bani şi nu în natură. Într-o armată cu o structură flexibilă lipsea ierarhia comenzii. În afară de rege, care conducea în persoană, oficialii permanenţi erau conetabilul, un fel de şef administrativ al forţelor armate şi doi mareşali cu funcţie nedeterminată; altfel, hotărâriie militare păreau să fi fost luate de conducătorii adunaţi în consilii.

Din cauză că trebuia îmbrăcată armura cu toate chingile şi cataramele sale, bătălia era un angajament mai mult sau mai puţin fix, stabilit prin logica apropierii poziţiilor de luptă ale combatanţilor, Inventarea armurii cu plăci la începutul secolului al XIV-lea, suplimenta acum zalele prin care puteau trece săgeţile arbaletei. Deşi genurile de armură variau şi se schimbau de la *un* deceniu la altul, baza era armura din plăci constând dintr-o placă pentru piept, o fustă din verigi legate între ele şi piesele pentru braţe şi picioare, toate purtate-peste o cămaşă lungă de zale şi o tunică de piele sau o tunică căptuşită sau *o* haină strânsă pe corp. Peste placă se purta un pieptar fără mâneci, brodat cu blazonul care-l identifica pe cel ce-l purta. Zalele acopereau gâtul, coatele şi alte încheieturi; mănuşi din plăci legate între ele protejau mâinile. Coiful, la început deschis în faţă, avea acum şi un vizor protector prins în balamale demontabile la frunte sau într-o parte. Cântărea 4 – 5, 5 kg, înăuntru era întuneric şi te sufocai deşi avea o deschizătură pentru ochi şi găuri pentru ventilaţie. Greutatea tuturor pieselor suplimentare de

protecţie era oarecum compensată de un scut mai mic care dădea o libertate mai mare de acţiune.

„Un vierme cumplit într-o gogoaşă de fier” – după cum era numit într-o poezie anonimă, cavalerul călărea într-o şa care se ridica ca o creastă pe spinarea calului, eu picioarele în nişte scări foarte lungi încât stătea aproape în picioare şi putea da lovituri teribile dintr-o parte şi din alta cu oricare din armele sale. Începea lupta cu lancea, folosită pentru a dărâma duşmanul de pe cal, în timp ce o sabie care se mânuia cu ambele braţe îi atârna într-o parte a curelei şi un pumnal de 40 de cm „în cealaltă parte „Mai avea la dispoziţie* fie legată de şa, fie cărată de scutierul său, o sabie mâi lungă pe care s-o arunce ca pe o lance, o secure cu un vârf în spatele lamei curbate şi un buzdugan cu margini ascuţite şi crestate, o armă îndrăgită de episcopii şi abaţii războinici în baza teoriei că nu intra sub incidenţa régulé! care interzicea clericilor „să lovească cu tăişul sabiei”. Calul de luptă care căra această povară era şi el îmbrăcat în armură care-i proteja botul, pieptul şi crupa şi era acoperit cu o învehtoare. Dacă îi era doborât calul, cavalerul, fiind tras în jos de greutatea armurii sale şi împiedicat de arme, scut şi pinteni, putea fi uşor capturat înainte de a izbuti să se ridice.

Tactica în Europa continentală consta pur şi simplu în cavalcada cavalerilor urmată ele lupta corp la corp, d te odată precedate sau suplimentate de atacurile arcaşilor şi infanteriei, dispreţuite de cavaleri. Totuşi, în războaiele scoţiene englezii constataseră că pedestraşii, echipaţi cu arcuri lungi şi instruiţi să menţină linia de bătaie în mod disciplinat, puteau respinge atacurile unor cavaleri călare, ţintiricl caii. O astfel de descoperire, într-adevăr folositoare, va avea precădere faţă de dispreţul de clasă. Dat fiind înfruntarea constantă dintre Franţa şi Anglia, francezii trebuie să fi văzut că se folosea arcul lung,

evident fără să se gândească la implicaţiile ce le avea pentru ei înşişi. Cavalerii francezi refuzară să recunoască rolul important pe care-l jucau în război cei care nu erau nobili chiar dacă normanzii cuceriseră odinioară Anglia datorită arcaşului care a tras o săgeată în ochiul lui Harold.

Şi francezii foloseau arcaşi şi arbaletieri, de obicei grupuri plătite de genovezi care-şi făcuseră o specialitate din arbaletă, dar când se înfuriau nu voiau să dea arbaletei prilejul de a le răpi cavalerilor plăcerea de a-şi toci spadele în luptă. Cavalerii îşi menţineau părerea că lupta războinicilor trebuie să fie personală, corp la corp; proiectilele care se trimiteau de la distanţă erau dispreţuite. Conform unui cântec din secolul al XII-lea, primul arcaş fusese „un laş care n-a îndrăznit să se apropie de duşmanul său”. Totuşi, când au trebuit să lupte cu soldaţi de rând la Cassel, în 1328, francezii au oferit arbaletierilor lor posibilităţiletactice care au condus la acea victorie. Arbaleta, de lemn şi oţel, presupunând multă forţă musculară era încărcată de trăgător cu piciorul, astfel încât să fie fixată într-un dispozitiv de prindere de forma unei scări de călărie sau într-un cârlig, sau într-un miner glisant prins de cureaua arcaşului; mai putea fi încărcată şi cu ajutorul unui complicat sistem de scripeţi. Trăgea cu săgeţi cu mare forţă de pătrundere, însă arcul era lent şi incomod de purtat. De obicei afbaletierul căra cam 50 de săgeţi cu el şi echipamentul său trebuia dus de o căruţă. Datorită bătăii sale lungr arbaleta era de fapt mai folositoare în situaţii statice cum ar fi nimicirea apărătorilor de pe metereze într-un asediu, decât în bătălii deschise. Un atac al cavalerilor dispuşi să aibă nişte pierderi putea în general sparge linia arbaletierilor. Deşi când a fost inventată puterea sa mecanică fusese înspăimântătoare încât a fost. interzisă de Biserică în

1139, arbaleta a continuat să fie folosită timp de 200 de ani fără să ameninţe dominaţia cavalerilor în zale.

Protejat de armură şi de mândria cavalerească, nobilul se credea invulnerabil şi invincibil şi dispreţuia din ce în ce mai mult pe pedestraş. El credea că pe oamenii de rând, întrucât nu făceau parte din cavalerie, nu te puteai bizui niciodată în război. Ca îngrijitori de cai.

IM

Însoţitori de bagaje, furaj ori şi constructori de drumuri – echipamentul corpului de ingineri – ei erau necesari, însă ca soldaţi, îmbrăcaţi în tunici de piele şi înarmaţi cu suliţe şi coase, erau consideraţi o povară care într-o luptă aprigă „s-ar topi că zăpada în soare44. Acesta nu era pur şi simplu snobism ci o reflectare a experienţei în absenţa antrenamentului. Evul Mediu nu avea echivalentul legiunii romane. Oraşele ţineau grupuri instruite ale poliţiei municipale însă se îndreptau pentru a completa contingentele lor pentru apărarea naţională spre drojdia societăţii care nu era bună de nimic altceva. Abaţiile aveau altceva mai bun de făcut cu ţăranii lor decât să le folosească timpul pentru instrucţie militară. În orice epocă, diferenţa între o gloată şi o armată este instrucţia care nu se făcea pedestraşilor recrutaţi prin *arrière-h an*. Dispreţuiţi ca ineficienţi, „ei erau ineficienţi fiindcă erau dispreţuiţi.

La.26 august 1346, armatele engleză şi franceză s-au întâlnit la Crécy în Picardia, la 30 de mile de coastă. Ca şi ciocnirea dintr-un alt august, în 1914, bătălia a deschis o eră de violenţă sporită şi de slăbire a autorităţii. Nu fusese planificată de învingători. Aflând de mulţimea care se strângea în jurul regelui francez ca răspuns la apelurile acestuia, Eduard n-a arătat nicio dorinţă de confruntare sau cel puţin nu înainte de a-şi asigura retragerea. Întorcându-se de la Paris, a mers spre nord-vest către

coasta Canalului Mânecii, probabil în drum spre Flandra unde putea fi sigur de corăbiile sale. Dacă acesta-i era obiectivul, atunci era imposibil ca Eduard să devină astfel regele Franţei.

Prin marşuri forţate, armata franceză i-a ajuns din urmă pe englezi înainte de a ajunge la mare, dar nu înainte ca Eduard, înţelegând că va trebui să lupte, să-şi asigure o poziţie bună de apărare pe o colină întinsă lângă satul Crécy. Nobilii francezi erau atât de siguri pe ei înainte de luptă încât se întrebau pe cine vor lua prizonieri dintre duşmanii lora căror reputaţie, şi rezultate în luptăle. cunoşteau din turnire. Numai regele Filip era nehotărât. „Trist şi îngrijorat”, părea să se teamă de altă trădare după necredinţa Bretaniei şi Harcourt-ului sau de vreun alt pericol ascuns.

Stabilindu-şi tabăra prea departe de duşmani în noaptea dinaintea luptei, trupele sale nu au ajuns la câmpul de bătălie decât la patru după-masă, cu soarele în faţă dar în spatele inamicului. Arbaletierii erau obosiţi şi se plângeau după lungul marş şi corzile arcurilor le fuseseră udate de o furtună în timp ce arcaşii englezi îşi protejaseră corzile arcurilor, punându-le sub coifuri. Ce a urmat în tabăra franceză a fost un haos produs de îndrăzneală nesăbuită, ghinion, greşeli, indisciplină şi boala cronică a cavalerilor de a bravadornici să-şi dovedească vitejia, fără a avea simţ tactic sau un plan organizat.

Sfătuit în ultimul moment de a amina acţiunea până a doua zi, Filip a ordonat ca avangarda să se retragă iar ariergarda să-şi oprească înaintarea, dar nu a fost ascultat. Fără să le dea arbaletierilor posibilitatea de a slăbi linia engleză, cavalerii s-au aruncat în luptă împotriva inamicului. Neputând să-şi atingă ţintele, aflate în afara razei de acţiune a armelor lor, şi străpunşi de săgeţile engleze, arbaletierii genovezi se retraseră, aruncându-şi

arcurile. Văzându-i pe englezi, regele făcu feţe-feţe, „deoarece îi ura”, şi pierdu controlul situaţiei. Zărindu-i pe genovezi fugind, fie el, fie fratele său, contele de Alençon, strigă „Omoară-i pe aceşti nemernici care ne stau în cale! ** în timp ce cavalerii lui „în grabă şi dezordonaţi” îi loveau pe arcaşi pentru a-şi croi drum printre ei. Prin această teribilă învălmăşeală în propriile lor rânduri, francezii au lansat atac după atac asupra inamicului, însă linia disciplinată a arcaşilor englezi, căliţi de înde? lungata practică pe care o cereau armele lor, a rezistat iar ei au semănat confuzie şi moarte prin proiectilele lor, Apoi cavalerii englezi au înaintat pe jos, precedaţi de arcaşi şi sprijiniţi de suliţaşi şi de cruzii galezi, înarmaţi cu pumnale lungi, care mergeau printre cei căzuţi şi-i ucideau. Prinţul Ţării Galilor lupta în fruntea unui grun în timp ce regele Eduard dădea ordine dintr-o moară de vânt de pe o colină. Încăierarea a continuat de la căderea întunericului până la miezul nopţii, când contele de Hainault îi spuse regelui Filip, care fusese rănit: „Sire, nu vă pierdeţi de bunăvoie” şi, luându-i caii de dârlogi, îl trase pe rege afară de pe câmpul de luptă. Cu un mai mult de cinci însoţitori regele călări prin noapte până la un castel al cărui seneşal, chemat să deschidă porţile, ceru numele drumeţului. „Deschide repede poarta** spuse regele, „deoarece aceasta este soarta Franţei.

Cam 4.000 de soldaţi din armata franceză zăceau morţi pe câmpul de luptă, poate chiar şi Enguerrand de Ceucy al VI-lea. Printre cei căzuţi se găseau cele mai mari nume ale cavaleriei franceze şi aliate: contele de Alençon, fratele regelui, contele Ludovic de Nevers al Flandrei, conţii de St. Pol şi de Sancerre, ducele de Lorena, regele Majorcăi şi cel mai celebru dintre toţi, regele Ioan cel Orb al Boerriiei a cărui panaş de cort format din trei pene de struţ cu motto-ul „*Ich dien*” a fost luat de prinţul Ţării

Galilor şi adăugat titlului său de atunci. Carol de Boemia, fiul regelui orb şi viitorul împărat, mai puţin imprudent decât tatăl său, văzu ce se întâmplă şi fugi.

Nu lipsa de îndrăzneală îi învinse pe cavalerii francezi şi pe aliaţii lor. Ei luptară tot atât de vitejeşte ca şi englezii dëoarece cavalerii erau cam la fel în toate ţările. Avantajul englezilor a fost folosirea şi a celorlalte categorii de luptători – cuţitarii galezi, suliţaşii şi înainte de toate, ţăranii liberi, care mânuiau arcurile lungi – alături de cavalerii în armură. Atât timp cât una dintre taberele în conflict se folosea de acest avantaj, în timp ce cealaltă îl neglija, sorţii războiului rămâneau neechilibraţi.

Lexiconul războiului medieval nu prevedea urmărirea în scopul strategic de a distruge forţele armate ale inamicului. Evident, oarecum mirat de victoria sa, Eduard n-a făcut niciun efort să meargă mai departe. Preocupat de bogăţiile cuceririi, englezii îşi petrecură ziua după bătălie urmărind şi identificând pe morţi, făcând înmormântări onorabile nobililor şi socotind răscumpărările prizonierilor. După aceea, în ciuda pretenţiei sale de a fi rege al Franţei, Eduard păru să nu mai fie interesat de Filip „care se refugiase la Amiens. Ţinând drumul de-a lungul coastei, englezii mărşăluiră spre nord pentru a lua cu asalt Calais, portul vis-à-vis de Dover unde canalul este cel mai îngust. Aici, blocaţi de o apărare tenace se împotmoliră într-un asediu care avea să dureze un an.

Înfrângerea cavaleriei franceze şi probabil a celui mai puternic suveran din Europa a declanşat o serie de reacţii care aveau să devină mai grave cu timpul. Deşi nu a dus la răsturnarea monarhiei franceze, nici la capitularea ei, a creat o criză de încredere în guvernarea regală şi avea să producă un resentiment general când regele a trebuit să recurgă încă o dată la o impunere extraordinară. De la această dată a început şi o erodate a încrederii îţi

capad & astea noMhlor de a-şi exercita funcţiile.

Filip n-avea nici instinctul de conducător al lui Filtră cel Frumos şi al lui Ludovic cel Sâânt, nici consiliera capabili să îmbunătăţească rândmelile militare şi financiare în aşa fel ca ele să corespundă noilor primejdii care se abătuseră asupra lor. Stările din provincie al căror consimţământ era necesar pentru noile biruri nu voiau, ca majoritatea organelor reprezentative, să recunoască criza decât dacă le-ar fi ajuns cuţitul la os. Datorită urni sistem necorespungător şi învechit, regele trebuia să găsească înlocuitori cum ar fi taxa pe vânzări – numită *maltôte* deoarece era atât de detestată – sau taxa la fel nepopulară pe sare; sau altfel trebuia să devalorizeze moneda. Adăugat la instabilitatea preţurilor, cbMfksr, datoriilor şi creditelor, efectul acestui subterfugiu de impunere era de obicei dezastruos. „Şi în anul 1343 Fâiip de Valois a făcut ca 15 deniers să valoreze cât trei” – scria un cronicar fără alte comentarii.

De fiecare dată când erau chemaţi să voteze ajutoare, stările şi-au exprimat cu voce tare nemulţumirea faţă de abuzurile fiscale. Ori de câte ori acordau – subsidii le condiţionau de reforme cu credinţa că o administrare mai bună de către oameni mai cinstiţi va da posibilitate regelui să trăiască din nou din propriile sale resurse.

După Crécy şi pierderea Calâis-ului, s-au convocat în 1347 stările generale pentru a acoperi nevoia disperată de bani pentru apărare. Trebuiau refăcute forţele armate şi reconstruită flôta împotriva pericolului unei noi invazii. Iritate de ruşinea în Mngerilor permanente, stările şi-au exprimat cu vocş tare nemulţumirea faţă de guvernarea regală. „Ar trebui să ştiţi, spuseră ele regelui, cum şi după care sfat aţi condus războaiele voastre şi cum, urni înd sfaturi proaste, le-aţi pierdut pe toate şi n-aţi câştigat nimic”. Dacă ar fi avut sfătuitori buni, spuseră ele, niciun

prinţ din lume „n-ar fi putut să vă facă rău vbuă şi supuşilor voştri”. Stările îi reamintiră regelui cum se dusese la Crécy şi Calais „cu mulţi însoţitori, eu cheltuieli mari şi costuri mari (vorbitorii şi scriitorii din secolul al XIV-lea aveau o afinitate pentru afirmaţii duble) şi cum aţi fost tratat ruşinos şi aţi fost trimis înapoi cu dispreţ şi aţi fost obligat să acordaţi tot felul de armistiţii chiar şi atunci când duşmanul era în regatul vostru… Şi din cauza acestor sfaturi aţi fost dezonorat. După această mustrare, stările recunoscând. nevoia de apărare, au promis subsidii, dar în termeni ecbâvock

În timpul asediului Calais-ului, Eduard spera încă să cimenteze o alianţă cu Flandra prin căsătoria fiicei lui cu tânărul: conte Louis de Male. Moartea, Ia Crécy a tatălui băiatului „contele Louis, de Nevers, a înlăturat principalul obstacol. Însă. Louis, în vârstă de 15 ani „care fusese educat printre bărbaţii nobili ai. Franţer n-a vrut să cadă de acord, spunând „că niciodată nu se va căsători cu ceae al cărei tată la omorât pe tatăl lui, chiar dacă ar primi jumătate din regatul Angliei. Când flamanzii au văzut că stăpâniil lor era „prea mult francez şi prost sfătuit* l-au închia într-o „temniţă, decentă* până ce va fi fost de acord să accepte sfatul lor, ceea ce la supărat foarte mult aşa că, după mai multe luni de închisoare, le dădu promisiunea cerută. Eliberat, i s-a permis să vâneze eu şoimul lângă fluviu clar stufo o, supraveghere atentă ca să n-o şteargă „aşa încât nu putea să facă nici pipi fără ştirea lor., în urma acestui tratament fu de acord să se căsătorească.

La începutul lui martie 1547, regele şi regina Angliei cm fiica lor Isabelle au venit din Calais în Flandra. Logodna a avut loc cry mare ceremonie –, s-a semnat contractul. de căsătorie* nunta a fost stabilită pentru prima, săptămână a lui aprilie şi s-au pregătit daruri îmbelşugaptentru părinţii regali. Ludovic continua să

meargă la vânătoare cu şoimi pe malul fluviului în fiecare zi, prefăcându-se că este foarte bucuros de această căsătorie, încât flamanzii au slăbit, paza. L-au judecat însă. greşit „deoarece curajul lui era. tot francez.

În aceeaşi săptămână când trebuia să aibă loc. căsătoria a plecat călare, ca de obicei cu şoimarul lui. Trimiţându-şi şoimul după un bâtlan, eu strigătul „Hoie – Hole! * i-a urmat zborul până. ce, la/o oarecare distanţă „a dat pinteni calului şi a galopat mai departe*, oprindu-se doar dincolo de frontieră, în Franţa „unde s-a alăturat regelui Filip şi i-a spus cum scăpase „cu mare iscusinţă* de căsătoria cu englezoaica* Regele a fost teribil de încântaft şi aranja în grabă căsătoria lui Louis eu Margareta de Brabant, fiica ducelui de Brahant* vecinul din est al Flandre! care era un credincios aliat al Franţei. Insulta adusă regelui Angliei era mare şi, fără îndoială, chiar mai mare pentru mireasa de 15 ani. Sentimentele ei nu puteau fi alinate de un cântec scris în numele ei şi, după cum spune Jean de Venette, cântat peste tot în Franţa cu refrenul *„J'ai failli à celui à qui je estoie donnée par amour"* (l-am pierdut pe acela a cărui iubită trebuia să fiu). Patru ani mai târziu s-a răzbunat pe un alt mire, părăsindu-l aproape la uşa bisericii. Fie că aceste logodne nereuşite i-au creat gustul independenţei, fie că avea un caracter îndărătnic, Isabelle a Angliei era încă nemăritată când, 13 ani mai târziu, l-a cunoscut pe Enguerrand de Coucy al VII-lea.

Capturarea Calais-ului la câteva luni după eşecul căsătoriei flamande a fost singurul rezultat important al campaniei. Filip adunase o forţă de intervenţie şi pornise spre cetate însă stingherit de lipsa de banijd de pierderile suferite la Crécy se întoarse fără să lupte. Aşteptând zadarnic ajutorul care nu va veni niciodată, neavând hrană, siliţi să mănânce şobolani şi şoareci şi chiar

excremente, cetăţenii Calais-ului au fost înfometaţi atât de mult încât trebuiră să se predea. De curând rănit, căpitanul lor, Jean de Vienne, cu capul gol şi ţinându-şi spada invers, în semn de supunere, ieşi călare pe poartă pentru a înmâna englezilor cheile oraşului. După el, desculţi şi în cămaşă, mergeau şase burghezi, cei mai bogaţi, cu ştreanguri de gât ceea ce însemna că învingătorul avea dreptul de a-i spânzura când voia. În timpul acestei scene sumbre, sub privirile supravieţuitorilor dezolaţi, cu ochii înfundaţi în orbite, s-a născut o cauză franceză: Recucerirea oraşului Calais…

Exasperat de rezistenţa prelungită care, contrar obiceiului medieval, a prelungit asediul o iarnă întreagă, Eduard era furios şi i-ar fi spânzurat pe cei şase burghezi dacă regina Filipa n-ar fi cerut îndurare pentru ei. Efortul epuizant din august 1348 până în august 1347 îi înăcrise trupele şi-i epuizase resursele. Trebuiau aduse din Anglia provizii, cai, arme şi întăriri unde rechiziţionarea grânelor şi vitelor a provocat privaţiuni iar mobilizarea corăbiilor a distrus comerţul reducând veniturile din taxa pe lână. S-a evaluat că în campania pentru Crécy-Calais a fost nevoie de 32.000 de combatanţi, plus echipajele corăbiilor şi toate trupele de serviciu necesare pentru asediu, în total 60.000 – 80.000 de oameni. Finanţele-i fiind epuizate, Eduard n-a avut cum înainta după victoria sa. Noul cap de pod din Franţa n-a dus la nimic decât la acceptarea unui armistiţiu până în aprilie 1351.

Dacă beligeranţii ar putea judeca la rece în timpul unui război, ceea ce rareori pot face, primii zece ani de luptă anglo-franceză le-ar fi arătat englezilor cât de neconcludente au fost victoriile lor; să câştigi în mod zdrobitor o bătălie navală şi o bătălie pe uscat, să obţii un punct de sprijin permanent pe coastă era încă departe de cucerirea Franţei sau a coroanei sale. Însă, gustul de a

jefui, mintmatele produse şi bogatele răscumpărări curgând spre Anglia, gloria şi renumele victoriei de la Crécy trâmbiţate de crainici în locuri publice a aţâţat sângele englez. De partea cealaltă, francezii nu se vor mai opri din drumul spre ţinta lor, cum avea să consemneze Deschamps patruzeci de ani mai târziu: „Nicio pace până ce englezii nu vor da înapoi Calais”. Crécy şi Calais au făcut ca războiul să meargă mai departe – dar nu încă – deoarece, în 1347, Europa era pe marginea celei mai ucigătoare catastrofe din istoria sa.

Capitolul 5

„Acesta-i sfârşitul lumii”: Moartea Neagră

După două luni de la căderea Calais-ului, în octombrie 1347, vasele comerciale genoveze intrară în portul Messina din Sicilia cu oameni morţi şi muribunzi la vâsle. Corăbiile veniseră din portul Caffa (azi Feodosia) de la Marea Neagră, în Crimeea, unde genovezii aveau o agenţie comercială. Marinarii morţi prezentau nişte umflături ciudate, negre, cam de mărimea unui ou sau a unui măr, la subsioară şi la stinghie. Din umflături curgea sânge şi puroi, şi erau urmate de abcese şi pete negre răspândite pe piele provenite de la hemoragii interne. Cei bolnavi aveau dureri mari şi mureau repede la cinci zile după apariţia simptomelor. Odată eu răspândirea bolii, apărură alte simptome, febra şi sputa cu sânge, în loc de umflături şi buboaie. Victimele tuşeau şi transpirau abundent şi mureau chiar mai repede, după trei zile sau mai puţin, câteodată în 24 de ore. În ambele cazuri, tot ce ieşea din corp, respiraţia, transpiraţia, sângele din buboaie şi din plămâni, urina cu sânge şi excrementele cu sânge, miroseau urât. Simptomele fizice erau însoţite de depresiuni psihice şi înainte. de a-şi da sfârşitul victimelor „li se citea moartea pe faţă”.

Boala era ciuma bubonică, prezentă în două forme, una care infecta sângele provocând buboaiele şi hemoragiile interne şi se răspândea prin contact: a doua, mai virulentă, de tip pneumococic, infecta plămânii şi se răspândea pe cale respiratorie. Prezenţa ambelor deodată provocă o mare mortalitate şi o mare viteză de contagiune. Boala era àtât de ucigătoare încât se cunoşteau cazuri de persoane care mergeau la culeare sănătoşi şi mureau încă înainte de a se trezi, de doctori care contractau boala la patul bolnavului şi mureau înaintea pacientului. Se răspândea atât de repede de la unul la altul încât pentru un doctor francez, Simon de Convino, părea că o singură persoană bolnavă „putea infecta întreaga lume”. Malignitatea ciumei părea mai teribilă deoarece victimele ei nu cunoşteau nicio profilaxie şi niciun remediu.

Suferinţa fizică produsă de boală şi aspectele ei misterioase, fatidice, au fost exprimate într-o lamentaţie galeză care vedea „moartea sosind în mijlocul nostru ca un fum negru, o nenorocire care doboară pe cei tineri, o fantomă venită de nicăieri care n-are nicio milă pentru obrazul frumos. Vai de pata de la subţioara mea! Clocoteşte, este îngrozitoare… o gâlcă care dă durere şi provoacă un strigăt puternic… o umflătură dureroasă… Arde îngrozitor ca un cărbune aprins… ceva chinuitor, de culoare cenuşie”. Erupţia ei este urâtă ca „seminţele de mazăre neagră, bucăţi sfărâmicioase de huilă… ornamentele timpurii ale morţii negre, tăciuni9 ceva amestecat, o rană neagră ca o monedă de jumătate de peni, ca nişte mure…”

Se zvonea că o ciumă teribilă provenind din China şi răspândindu-se prin Tătărie (Asia Centrală), India, Persia, Mesopotamia, Siria, Egipt şi toată Asia Mică a ajuns în Europa în 1346. Se spunea că valul de moarte era atât de devastator încât toată India era depopulată, că întregi

teritorii au fost acoperite de leşuri, că în alte regiuni nu mai rămăsese nimeni în viaţă. După calculul făcut de papa Clement al VI-lea la Avignon, totalul morţilor a atins cifra de 23 840.000. Lipsind noţiunea de contagiune, nu s-a produs panică în Europa până ce corăbiile comerciale nu au adus ciuma neagră la Messina în timp ce alte corăbii infectate o duceau din Levant la Genova şi Veneţia.

Prin ianuarie 1348, ea pătrundea în Franţa prin Marsilia şi în Africa de nord prin Tunis. Cărată de-a lungul coastelor şi râurilor navigabile cu corăbiile, se răspândi spre vest de Marsilia ajungând, prin porturile Languedoc, în Spania, şi spre nord de-a lungul fluviului Ron, până la Avignonunde sosi în martie. A ajuns la Narbonne, Montpellier, Carcassone şi Toulouse între februarie şi mai, şi, în acelaşi timp „s-a răspândit în Italia de la Roma la Florenţa şi împrejurimile lor. Între iunie şi august, a ajuns la Bordeaux, Lyon şi Paris, s-a răspândit spre Burgundia şi Normandia şi traversă Canalul Mânecii, ajungând din Normandia în sudul Angliei. Din Italia, în aceeaşi vară, traversă Alpii în Elveţia şi a ajuns în Ungaria prin est.

În unele regiuni ciuma a făcut victime timp de patruş’şase luni apoi a scăzut în intensitate. În oraşele mari, unde s-a cuibărit printre populaţia aglomerată, a scăzut în timpul iernii ca apoi să reapară primăvara şi să facă ravagii încă şase luni.

În 1349 a apărut din nou la Paris, s-a răspândit în Picardia, Flandra, în Ţările de Jos şi din Anglia în Scoţia şi Irlanda, precum şi în Norvegia unde un vas fantomă cu o încărcătură de lână şi echipajul mort veni dinspre coastă şi eşuă lângă Bergen. De acolo ciuma trecu în Suedia, Danemarca, Prusia, Olanda până în Groenlanda. Lăsând o ciudată oază de imunitate în Boemia şi Rusia, neatacată până în 1351, ea trecuse prin toată Europa pe la mijlocul anilor 1350. Deşi mortalitatea a fost eratică, ridicându-se

în unele locuri de la o cincime la nouă zecimi din populaţie sau aproape la totala lichidare a populaţiei în alte locuri, cifra totală estimată de demografii moderni – pentru aria situându-se din India până în Islanda – se ridica cam la aceeaşi cifră pe care o estimase Froissart: „O treime din populaţia lumii a murit”. Evaluarea lui, una obişnuită în acea vreme, nu era o presupunere inspirată ci o cifră împrumutată de la Sf. Ioan pentru mortalitatea produsă de ciuma din Apocalips, îndreptarul favorit al întâmplărilor omeneşti din Evul Mediu.

Un sfgpt din Europa ar fi însemnat cam 20 de milioane de morţi. Nimeni nu ştie de fapt câţi au murit. Relatările contemporanilor erau impresii înfricoşate, nu un recensământ exact. În Avignon-ul aglomerat se spunea că mureau zilnic 400 de persoane; 7.000 de case golite de ciumă au fost închise, un singur cimitir a primit 11.000 de leşuri în şase săptămâni, se spunea că jumătate din locuitorii – oraşului muriseră, inclusiv 9 cardinali şi 70 de prelaţi cu rang mai mic. Privind căruţele cu morţi care treceau necontenit, cronicarii s-au lăsat cuprinşi de febra firească a exagerărilor şi au ridicat numărul total de morţi de la Avignon la 62.000, sau chiar la 120.000, deşi populaţia totală era probabil mai mică de 50.000.

Când cimitirele au fost umplute, leşurile din Avignon au fost aruncate în Ron până ce s-au săpat gropi comune, La Londra în aceste gropi comune, leşurile se adunau rânduri, rânduri, până ce au revărsat din gropi. Peste tot se spunea că bolnavii mureau prea repede ca viii să aibă timp să-i îngroape. Cadavrele erau târâte afară din casă şi lăsate în faţa uşii. Noi grămezi de leşuri apăreau în lumina dimineţii. În Florenţa morţii erau strânşi de Compagftia della Misericôrdia – întemeiată în 1244 pentru îngrijirea bolnavilor – ai căror membri purtau robe roşii şi glugi care le acopereau faţa în afară de ochi. Când nu mai puteau

face faţă, morţii putrezeau pe străzi, câteodată: şi zile întregi. Când nu mai erau sicrie, leşurile erau puse pe scânduri, două sau trei deodată, pentru a fi transportate la cimitir sau la groapa comună. Familiile îşi aruncau propriile lor rude în groapa comună sau le îngropau în grabă sau atât de superficial „încât câinii îi trăgeau afară şi-i devorau”.

Cu cât se adunau mai mulţi morţi şi sporea frica de molipsire, oamenii mureau fără grijanie şi erau îngropaţi fără rugăciuni, o perspectivă care făcea îngrozitoare ultimele ore ale celor loviţi. Un episcop din Anglia a dat permisiunea laicilor de a-şi face slujbă unul altuia după cum făcuseră apostolii sau dacă nu-i niciun bărbat, să slujească chiar o femeie „şi dacă nu se găsea nici un preot pentru ultimul mir” atunci credinţa era suficientă. Clement al VI-lea a găsit necesar să ierte păcatele tuturor celor care muriseră de ciumă deoarece erau atât de mulţi care nu fuseseră asistaţi de preoţi. „Şi niciun clopot nu bătuse”, scria un cronicar din Siena „şi nimeni nu plânse indiferent de pierderea – suferită deoarece aproape toţi se aşteptau la moarte... Şi oamenii spuneau şi credeau că «Acesta este sfârşitul lumii»”.

La Paris”, unde ciuma a durat tot anul 1349, mortalitatea a fost de 800 de oameni pe zi, la Pisa 500, la Viena 500 – 800. Numărul total al morţilor din Pâris s-a ridicat la 50.000 sau jumătate din populaţie. Florenţa, slăbită de foametea din 1347, pierdu 3 – 4 cincimi din cetăţenii ei, Veneţia două treimi, Hamburg şi Bremen, deşi mai mici, aproape aceeaşi proporţie. Oraşele, centre de tranzit erau mai susceptibile să fie afectate decât satele, deşi dacă im sat era infectat, proporţia de morţi era tot atât de ridicată. La Givry, un sat prosper din Burgandia, de 1 200 – 1.500 de oameni, registrul parohiei înregistrează

& Q & morţi în 14 săptămâni în comparaţie eu o

medie de o de morţi pe an în deceniul precedent. În trei sate din Cambridgeshire, registrele moşiereşti arată o pro* porţie de mortalitate de 47% şi într-un caz, 70%. Când au plecat ultimii supravieţuitori, prea puţini să-şi mai ducă traiul, satul părăsit dispăru de pe hartă complet, lăsând doar nişte urme fantomatice, acoperite cu iarbă care arătau unde trăiseră odată nişte muritori.

În locurile îngrădite cum ar fi mănăstirile şi puşcăriile, infectarea unei persoane însemna infectarea tuturor, cum s-a întâmplat la mănăstirile franciscane din Carcassone şi Marsilia unde toţi ocupanţii, fără excepţie, au murit. Din cei 140 de dominicani de la Montpellier numai şapte supravieţuiră. Fratele lui Petrarca, Gherardo, membru al unei mănăstiri carthusiene, îngropă pe stareţ şi pe 34 de călugări unul câte unul, câteodată câte trei pe zi, până ce rămase singur cu câinele lui şi fugi să caute un loc care să-l primească. Văzând cum mor toţi tovarăşii lor, oamenii din astfel de locuri nu puteau decât să se întrebe dacă ciudatul pericol care plana în aer nu fusese trimis pentru exterminarea rasei umane. În Kilkenny, Islanda, fratele John Clyn din ordinul Friars Minor, un alt călugăr rămas singur printre morţi, ţinu o evidenţă a ceea ce *se* întâmplase ca „lucrurile care trebuie ţinute minte să nu – dispară-cu timpul şi să piară din memoria celor care vin după nod”. Simţind că „întreaga lume, cum era, se găsea în ghearele Satanei” şi aşteptând ca şi pe el să-l viziteze moartea scrise: „Las pergament ca să se continue această scriere dacă din întâmplare vreun om va supravieţui şi vreunul din rasa lui Adam scapă de această ciumă şi continuă munca pe care am început-o”. După cum notează o altă mână, fratele John muri de cifemă dar a învins uitarea.

Cele mai mari oraşe din Europa cu populaţie în jur de 100.000 de locuitori erau Parisul, Florenţa, Veneţia şi

Genova. Urmau eu mai mult de 50.000 de locuitori Ghent şi Bruges în Flanrira, Milano, Bologna, Roma, Neapole, Palermo şi Kôln. Londra avea sub 50.000, singurul oraş din Anglia, în afară de York, cu peste 10.000 de locuitori: La nivelul de 20.000 – 50.000 erau Bordeaux, Toulouse, Montpellier, Marsilia şi Lyon în Franţa, Barcelona, Sevilla şi Toledo în Spania, Siena, Pisa şi alte oraşe mai mici în Italia şi târgurile hanseatice din Imperiu. Ciuma făcu ravagii în toate omorând de la o treime la două treimi din locuitorii lor. Italia, cu o populaţie totală de 11 milioane, a suferit probabil cea mai mare pierdere. După falimentele bancare ale Florenţei, recoltele proaste şi tulburările lucrătorilor din 1346 – 47, revolta lui Cola di Rienzi care aruncă Roma în ghearele anarhiei, ciuma veni ca cea mai mare dintre aceste calamităţi. Ca şi cum lumea s-ar fi aflat într-adevăr în mâna Satanei, prima sa apariţie pe ţărmul Europei în 1348 a coincis cu un cutremur cumplit care şi-a croit un drum plin de ruine de la Neapole la Veneţia. Casele căzură, turnurile bisericilor se prăbuşiră, satele erau distruse, distrugerea ajungând până în Germania şi Grecia. Reacţia emoţională, umbrită de groază, a suferit un fel de atrofiere care a fost menţionată de cronicar după cum urmează: „Şi în aceste zile se făceau înmormântări fără tristeţe şi cununii fără prieteniei

La Siena, unde muriseră de ciumă mai mult de jumătate din locuitori, lucrul la marea catedrală care trebuia să fie cea mai impunătoare din lume a fost abandonat şi niciodată reluat datorită pierderii lucrătorilor şi meşterilor zidari şi „deznădejdii şi supărării” supravieţuitorilor. Transeptul trunchiat al catedralei stă încă mărturie permanentă a drumului coasei morţii. Agnolo di Tura, un cronicar din Siena a scris despre frica de molipsire care îngheţa orice alt instinct. „Tatăl abandona copilul, soţia pe soţ, un frate pe altul scria el,

„deoarece această ciumă părea să lovească prin răsuflare şi privire. Şi astfel mureau. Şi nu găseai pe nimeni care să îngroape morţii pentru bani sau din prietenie. Şi eu, Agnolo di Tura, numit cel Gras, mi-am îngropat toţi cei cinci copii cu propriile mele mâini şi mulţi au făcut ca mine”.

Mulţi au fost cei care au relatat despre neomenie şi puţini cei care au privit-o în mod cumpătat deoarece ciuma nu era genul de calamitate care să inspire ajutorul reciproc. Din cauza silei care o producea şi a morţii pe care o aducea, oamenii nu se strângeau laolaltă în faţa nenorocirii comune ci toţi doreau să fugă unul de altul. „Magistraţii şi notarii refuzau să vină să facă testamentele muribunzilor „spunea un călugăr franciscan din Piazza, în Sicilia; ceea ce era încă şi mai rău „chiar şi preoţii nu veneau să asculte spovedaniile”. Un funcţionar al arhiepiscopului din Canterbury spunea acelaşi lucru de preoţii englezi care „fugeau din faţa datoriei de frica morţii”. Despre părinţi care-şi părăsiseră copiii şi copii care-şi părăsiseră părinţii se povesteşte în toată

Europa, din Scoţia până în Rusia. Calamitatea răcise inimile oamenilor – scria Boccaccio în faimoasa sa poveste despre ciuma din Florenţa care slujeşte de introducere în Decameronul. „Un om ocolea pe celălalt… rudele se ţineau departe, fratele era părăsit de frate, deseori soţul era părăsit de nevastă; iar faptul cel mai cumplit şi aproape de necrezut, taţi şi mame erau găsiţi că-şi lăsaseră propriii copii în voia. sorţii, neîngrijiţi şi nevizitaţi ca şi cum ar fi fost străini”. Exagerarea şi pesimismul literar erau obişnuite în secolul al XIV-lea, însă doctorul papei, Guy de Chauliac era un observator sobru, atent, care a relatat despre aceleaşi fenomene: „Un tată nu-şi vizita fiul, nici; fiul nu-şi vizita tatăl. Caritatea murise”.

Totuşi, nu în întregime. După cronicarul Jean de

Venette, la Paris maicile de la Hôtel Dieu sau de la spitalul municipal „neavând frică de moarte, îngrijeau bolnavi cu toată delicateţea şi umilinţa”. Alte maici luau locul celor care mureau până ce majoritatea „de multe ori reînnoite prin moarte, se odihnesc acum în pace împăcate cu Hristos după cum cu umilinţă credem noi”.

Când ciuma a ajuns în nordul Franţei, în iulie 1348, s-a declanşat întâi în Normandia şi, ţinută în frâu de iarnă, i-a dat Picardie! un răgaz până în vara următoare. Steaguri negre era scoase pe turlele, bisericilor în satele cel mai rău lovite din Normandia în semn de doliu sau avertizare. „Şi în acea vreme” scria un călugăr din abaţia Fourcarment „mortalitatea era atât de mare printre oamenii din Normandia încât cei din Picardia râdeau de ei”. Aceeaşi reacţie răutăcioasă se spune că au avut-o şi scoţienii care fusese despărţiţi de englezi de imunitatea din timpul iernii. Încântaţi să afle despre boala care-i chinuia pe „meridionali” ei strângeau forţe pentru oJnvazie „râzând de duşmanii lor”. Înainte de a porni, dezastrul se abătu şi asupra lor, făcându-i să se împrăştie datorită mortalităţii şi a panicii, răspândind molima în timp ce fugeau.

În Picardia în vara anului 1349, ciuma a pătruns în castelui Coucy unde a omorât pe mama lui Ehguerrand „Ecaterina şi pe noul ei soţ. Dacă fiul ei de nonă ani a scăpat printr-un noroc, sau datorită faptului că locuia poate în altă parte la unul din tutorii lui, nu se ştie. În Amiensul vecin, muncitorii din tăbacării profitând repede de pierderile în forţă de muncă se uniră pentru a negocia salarii mai mari. În alt loc, sătenii au fost văzuţi dănsând

În sunetul tobelor şi trompetelor şi când au fost întrebaţi care este motivul răspunseră că, văzându-i pe vecinii log* murind în fiecare. zi, şi satul lor rămânând neatins s-au gândit că ar putea opri ciuma „prin veselia

care este în noi. Iată de ce dansărul. Mai la nord, la Tournai, la frontiera cu Flandra, Gilles li Mulsis, abatele de la Sf. a ţinut una dintre evidenţele cele mai vii despre epidemie. El relata că clopotele de înmormântare băteau zi şi noapte deoarece clopotarii erau nerăbdători să-şi primească plata cât timp mai era posibil. Cuprins de dangătele de înmormântare, oraşul a fost apucat de teamă, aşa că autorităţile au interzis trasul clopotelor şi purtatul culorii negre şi au limitat slujbele de înmormântare numai la două bocitoare. Majoritatea oraşelor au interzis dangătele de înmormântare şi le-au poruncit crainicilor să nu mai anunţe morţile. Siena a dat tuturor o amendă pentru purtarea hainelor de doliu în afară de văduve.

Fuga era principala scăpare a celor care-şi permiteau să recurgă la acest mijloc său. care şi-o puteau organiza. Bogaţii fugeau la reşedinţele lor de la ţară precum tinerii patricieni din Florenţa ai lui Boccaccio care s-au instalat într-un palat pastoral „îndepărtat din toate părţile de drumuri” eu „fântâni cu apă rece şi pivniţe cu vinuri rare”. Săracii de la oraş mureau în viz u în ele lor şi „numai duhoarea emanată de către leşuri îi înştiinţa pe vecini de moartea lor44. Că săracii au fost mai loviţi ca bogaţii s-a observat clar în acea vreme, în nord şi în sud. Un cronicar scoţian, John din Ford un, afirma: „ciuma a atacat îndeosebi sărăcimea şi oamenii de rând – rareori pe magnaţi44. Simon de Convino din Montpellier a făcut aceeaşi observaţie. El o atribuia mizeriei, lipsurilor şi vieţii grele care-i făcea pe săraci mai predispuşi la îmbolnăvire, ceea ce constituia jumătate din adevăr. Contactul între oameni şi lipsa igienei a fost cealaltă, jumătate nerecunoscută. S-a mai observat că tinerii mureau în proporţie mai mare decât cei în vârstă; Simon de Convino a comparat dispariţia tinerilor cu ofilirea florilor pe chnp.

La ţară, ţăranii cădeau morţi pe drum, pe câmp, în

casele lor. Supravieţuitorii, din ce *în ce* mai neputincioşi, cădeau pradă deznădejdii, lăsând griul copt, ne cosit şivitele neîngrijite. Boi şi asini, oi şi capre, porci şi pui se sălbăticeau şi ca şi oamenii, mureau de ciumă. OHE englezeşti „eu lină preţioasă, pieriră în toată tara. Cronicarul

Henry Knighton, preot la abaţia din Leicester, a relatat că 5.000 de morţi zăceau pe un câmp, cadavrele atât de devastate de ciumă incit nicio fiară sălbatică, nicio pasăre nu se atingea de ele căci „răspândeau o duhoare îngrozitoarei în Alpii austrieci coborâră lupii la oi şi apoi, „ca şi cum ar fi fost alarmaţi de vreun semn invizibil, s-au întors şi au fugit înapoi în pădure”. În Dalmaţia îndepărtată, lupi mai îndrăzneţi au coborât până într-un oraş lovit de ciumă şi i-au atacat pe supravieţuitori. Fără văcari, vitele umblau dintr-un loc în altul şi mureau în tufişuri şi în şanţuri. Câinii şi pisicile aveau aceeaşi soartă.

Lipsa mâinii de lucru se arăta a fi. Îngrozitoare deoarece în secolul al XIV-lea oamenii depindeau de recolta aniială care le asigura hrana şi sămânţa pentru viitoarea recoltă… Rămăseseră atât de puţini lucrători şi servitori” scria Knighton, încât nimeni nu ştia încotro să se îndrepte pentru ajutor”. Sentimentul unui viitor nesigur a creat un fel de disperare demenţială. Un cronicar bavarez din Neuberg pe Dunăre, relata că „bărbaţi şi femei… umblau ca nebunii” şi-şi lăsau vitele slobode, „deoarece niciunul n-avea chef să se îngrijească de viitor”. Câmpurile rămaseră necultivate, sămânţa de primăvară nesemănată. Terenul defrişat s-a acoperit din nou cu bălării, digurile de apărare se măcinară, apa sărată inundă şi degradă şesurile. Cu atât de puţine braţe rămase să refacă o muncă de secole, oamenii credeau, după cum spune Walsingham „că niciodată lumea nu va mai izbuti să recâştige fosta ei prosperitate”.

Deşi mortalitatea era mai înaltă printre săracii anonimi, cei mari şi cunoscuţi mureau de asemenea. Regele Alfonso al XI-lea al Castiliei a fost singurul monarh care a murit de ciumă, însă vecinul său, regele Pedro din Aragon şi-a pierdut într-un răstimp de şase luni soţia, pe regina Leonora, pe fiica sa Marie şi o nepoată. Ioan Cantacuzino, împărat al Bizanţului, şi-a pierdut fiul. În Franţa, regina oloagă Jeanne şi nora ei, Bonne de Luxemburg, soţia moştenitorului tronului Franţei, au murit amândouă în 1349, în aceeaşi perioadă când a murit şi mama lui Enguerrand. Jeanne, regina Navarrei, fiica lui Ludovic al X-lea, a fost o altă victimă. Joanna, fiica a doua a lui Eduard al III-lea, care urma să se căsătorească cu Pedro, moştenitorul Castiliei, a murit la Bordeaux. Femeile păreau să fie mai vulnerabile decât bărbaţii poate că, fii Lid legate mai mult de casă, amu mai expuse pişcăturilor puricilor. Muri iubita lui Boccaccio, Fiammetta* fiica nelegitimă a regelui Neapolelui, ca şi Laura, iubita reală sau imaginară a lui Petrarca. Adresându-se nouă, în viitor, Petrarca exclamă: „Oh, fericită posteritate care nu va trece printr-o astfel de nenorocire fără margini şi va crede că mărturia noastră este o legendă”.

Giovanni Villani, marele istoric al timpului său muri la 68 de ani, la Florenţa, în mijlocul unei propoz Hmni neterminate: „… e dure questo pistolenza fine a…” (în mijlocul acestei ciume se sfârşi…). Marii pictori din Siena, fraţii Ambrogio şi Pietro Lorenzetti al căror nume nu va mai apare niciodată după 1348, au murit probabil de ciumă ca şi Andrea Pisano, arhitect şi sculptor din Florenţa. William din Ockham şi misticul englez Richard Rolle din Hampole, dispar din menţiunile de după 1349. Francisco Datini, negustor din Prato şi-a pierdut ambii părinţi şi doi fraţi vitregi. Moartea a lovit şi anumite grupuri de negustori din Londra. Toţi cei opt şefi ai

Companiei Gravorilor, toţi cei şase conducători ai pălărierilor şi patru directori ai bijutierilor au murit înainte de iulie 1350. Sir John Pulteney, mai marele postăvarilor ei de patru ori primar al Londrei a căzut victimă ca şi Sir John Montgomery, guvernatorul din Calais.

Mortalitatea era fireşte mare printre clerici şi doctori datorită naturii profesiei lor. Din 24 de doctori din Veneţia, se spune că 20 şi-au pierdut viaţa în timpul ciumei, deşi conform altei relatări, se crede că unii au fugit sau s-au închis în casele lor. La Montpellier, unde se găsea cea mai înaintată şcoală medicală din Evul Mediu, doctorul Simon de Convino spunea că în ciuda marelui număr de doctori „de-abia unul din ei a scăpat”. La Avignon, Guy de Chauliac mărturisea că-şi vizita bolnavii numai de frica infamiei dar că „îmi era teamă tot timpul”. El pretinde că s-a molipsit de boală dar că s-a vindecat în urma propriului său tratament; dacă-i aşa, a fost unul din puţinii care s-au vindecat.

Mortalitatea printre clerici varia după rang. Deşi moartea unei treimi din cardinali reflectă aceeaşi proporţie general valabilă, aceasta s-a datorat probabil aglomerării lor la Avignon. În Anglia, într-o ordine stranie şi aproape sinistră au murit în august 1348 arhiepiscopul de Canterbury, John Stratford, succesorul său, numit în mai 1349, şi al doilea succesor – trei luni n-ai târziu, toţi trei în decurs de un an. În ciuda acestor capricii ale sorţii, rata de supravieţuire a prelaţilor era în general mai mare decât a clerului de jos. Printre episcopi mortalitatea a fost socotită la aproximativ *urmă* ia douăzeci. Pierderile printre preoţi, chiar dacă mulţi evitau să-şi îndeplinească cumplita datorie de a-i îngriji pe muribunzi, au fost cam aceleaşi cu ale întregii populaţii.

Funcţionarii guvernamentali, a căror dispariţie a contribuit la haosul general, în general nu au găsit un

refugiu sigur. La Siena, muriră patru din cei nouă membri ăi oligarhiei guvernamentale, în Franţa o treime din notarii regelui, la Bristol 15 din cei 52 de membri ai Consiliului Municipal sau aproape o treime. Şi strângerea impozitelor a suferit încât Filip al VI-lea nu a reuşit să încaseze decât o parte din subsidiile alocate lui de către stări în iarna lui 1347 – 48.

Ciuma a fost însoţită de fărădelegi şi desfrânare ca şi marea ciumă din 430 î.e.n. de la Atena, când, după spusele lui Tucidide, oamenii au devenit mai îndrăzneţi în a se deda plăcerilor: „Deoarece văzând cum cei bogaţi mureau într-o clipă şi cei care n-aveau nimic moşteneau proprietatea lor, ei au ajuns la concluzia că şi bogăţia şi viaţa erau la fel de trecătoare şi s-au hotărât să se bucure atât timp cât pot”. Comportamentul oamenilor este mereu acelaşi. Când Sf. Ioan a avut în Apocalips viziunea ciumei, ştia din vreo experienţă sau din memoria omenirii că cei care au supravieţuit „nu se căiau de ceea ce făceau... Nu se căiau nici pentru omorurile ce. le comiteau, nici pentru vrăjitorii, nici pentru desfrâu, nici pentru furturi”.

Necunoaşterea cauzei mărea sentimentul de groază. Secolul al XIV-lea n-avea habar de transmiţătorii reali, şobolanii şi puricii, probabil din cauza faptului că aceştia le erau atât de familiari. Puricii, deşi erau o belea casnică obişnuită nu sunt menţionaţi nici măcar o dată în scrierile despre ciumă iar şobolanii numai întâmplător, deşi folclorul îi asocia de obicei cu ciuma. Legenda lui Pied Piper s-a născut în urma unei epidemii din 1284. Bacilul ciumei, *Pasturella pestis*, n-a fost descoperit decât peste 500 de ani. Trăind în stomacul puricelui şi în sângele şobolanului care a fost gazda puricelului, bacilul în forma bubonică a fost transmis oamenilor şi animalelor prin muşcătura, fie a, puricelui, fie a şobolanului. El *a* călătorit. datorită lui *Rattus rattus*, micul şobolan negru *êm* Evul

Mediu care trăia, pe corăbii precum şi cu ajutorul şobolanului mai mare* numit şobolanul brun sau de canal. Faptul care a precipitat transformarea barilului din formă neOTulentă în formă virulentă *nu* se cunoaşte*, însă aceasta se crede* acum că nu s-ar fi întâmplat în CMna, ci undeva în Asia Centrală şi că s-ar fi răspfndat pe drumurile caravanelor. Originea chineză a fost or presupunere greşită a secolului al XIV-lea, bazată pe relatările reale, dar întârziate despre imensa mortalitate din China din cauza secetei, foametei şi ciumei datată ulterior prin anii 133$, prea devreme ca să fie răspunzătoare de ciuma care a apărut în India în 1348.

Duşmanul invizibil nu avea nume. Numită. Moartea Neagră doar în timpul epidemiilor de mai târziu, în timpul primei epidemii era cunoscută pur şi simplu ca Ciuma sau Marea Mortalitate. Relatările din est, umflate de imaginaţie, povestesc despre furtuni ciudate şi „fire de foc” amestecate cu bucăţi imense de grindină care i-a „omorât aproape pe toţi” sau „o mare ploaie de focw care a ars oamenii, animale, pietre, copaci, sate şi oraşe. Într-o altă versiune, „rafale puturoase de vânt* au adus infecţia în Europa „şi acum după cum bănuiesc unii vine de pe mareri Observaţiile exacte în acest caz nu puteau face legătura logică cu corăbiile şi şobolanii, deoarece nu exista nicio idee despre moMpsirea prin animale sau insecte.

A fost învinovăţit cutremurul că ar fi emanat fumuri sulfuroase şi putoare din centrul pământului sau ca dovadă a unei lupte titanice dintre planetele şi oceanele care a făcut ca apele să crească şi să se evapore până ce au murit peştii şi au stricat aerul. Toate aceste explicaţii porneau de la factorul comun oferit de aerul viciat, miasmele şi pâcla groasă şi puturoasă ce puteau fi găsite în fel de fel de agenţi naturali sau închipuiţi, de la lacurile stătătoare până la o conjunctură astrală malefică, de la uneltirile

Satanei până la ra îmariui Dumnezeu. Gândirea medicală, închistată în teoria influenţelor astrale, interpreta că aerul era transmiţătorul bolii, ignorând igiena sau purtătorii vizibili. Existenţa a doi purtători îngreuia găsirea* pistei, cu atât mai mult cu cât puricele trăia şi călătorea independent de şobolan timp de o lună şi dacă era infectat de forma septicemică deosebit de virulentă a bacilului infecta pe oameni fără a se infecta din nou de la şobolan. Prezenţa simultană a formei pneumonice a bolii, care se transmitea într-adevăr prin aer, încurca problema şi mai mult.

Misterul molipsirii era „cl4 f iiiàï îngrozitoare dintre toate spaimele 4 cum a scris un cleric flamand anonim din Avignon unei persoane din Bruges. Se mai cunoscuseră ciume şi înainte, de la ciuma din Atena (considerată a fi fost tifos) până la epidemia prelungită din secolul al VI-lea e.n., până la apariţii sporadice în secolele al XII-lea şi al XIII-lea dar ele n-au făcut ca lucrurile să fie mai bine înţelese. S-a observat repede că infectarea se făcea prin contact cu bolnavul sau cu casele, hainele sau cadavrele celor loviţi de ciumă. Însă nu a fost înţeleasă. Gentile de Foligno, un doctor celebru din Perugia şi doctor în medicină la universităţile din Bologna şi Padua a fost aproape de ideea infectării respiratorii când a presupus că materialul otrăvitor se „transmitea prin aerul inspirat şi expirat”. Neavând nicio noţiune despre purtătorii microscopici el a trebuit să presupună că aerul era stricat de influenţele planetelor. Totuşi, planetele nu puteau explica permanenta stare de contagiune. Goana disperată după un răspuns a dat naştere la teoria că boala se transmitea prin priviri. Oamenii se îmbolnăveau – scria Guy de Chauliac – nu numai dacă rămâneau cu bolnavii ci „chiar numai uitându-se la ei”. 300 de ani mai târziu, Joshua Barnes, biograful din secolul al XVII-lea ăl lui

Eduard al III-lea scria că infecţia intrase în razele de lumină şi „lansa moarte din ochi”.

Doctorii care se luptau cu dovezile nu puteau să se desprindă de termenii astrologiei la care, credeau ei, era supusă întreaga fiziologie umană. Probabil datorită legăturii cu arabii, medicina era un aspect al vieţii medievale care nu era dirijat de doctrina creştină. Clericii detestau astrologia dar nu puteau îndepărta influenţa ei. Guy de Chauliac, pe rând doctorul a trei papi, practica medicina consultând zodiacul. Deşi *Cirurgia* lui a fost tratatul major de chirurgie al timpului său, deşi înţelegea rolul anesteziei făcută cu ajutorul sucului de opiu, mătrăgună sau cucută, el prescria totuşi sângerări şi purgative după mişcarea planetelor şi separa bolile cronice de cele acute pe baza faptului că unele erau sub influenţa soarelui iar celelalte sub influenţa lunii.

În octombrie 134.8 Filip al VI-lea a cerut facultăţii de medicină a universităţii din Paris un raport asupra năpastei care părea să ameninţe supravieţuirea oamenilor. Cu teze, antiteze şi dovezi, doctorii o atribuiră unei triple conjuncţii a lui Saturn, Jupiter şi Marte la 40° de Vărsător, conjuncţie care se spunea că a avut loc la 20 martie 1345. Totuşi, ei recunoscură efecte „a căror cauză este ascunsă chiar celor mai luminate minţi 4. Verdictul maeştrilor din Paris a devenit versiunea oficială. împrumutată, copiată de scribi, dusă în străinătate, tradusă din latină în diverse limbi, a fost acceptată peste tot chiar de doctorii arabi din Córdoba şi Granada, fiind considerată răspunsul ştiinţific, sau cel puţin cel popular. Datorită interesului teribil iscat de acest subiect, traducerea broşurii despre ciumă a stimulat folosirea limbilor naţionale. În această singură privinţă, viaţa a învins moartea.

Pentru ceilalţi oameni putea exista numai o singură explicaţie – mânia lui Dumnezeu. Planetele puteau să-i

satisfacă pe doctorii învăţaţi, însă Dumnezeu era mai aproape de omul obişnuit. O nenorocire atât de rapidă şi necruţătoare fără nicio cauză vizibilă putea fi considerată numai ca o pedeapsă divină dată omenirii pentru păcatele sale. Ar putea fi chiar expresia ultimei dezamăgiri a lui Dumnezeu faţă de creaţia sa. Matteo Villani a comparat ciuma cu potopul ca scop final şi credea că el consemna „exterminarea omenirii44. Eforturile de a potoli mânia lui Dumnezeu au luat multe forme, ca atunci când autorităţile oraşului Rouen au poruncit ca tot că ar putea supăra pe Dumnezeu cum ar fi jocurile de noroc, înjurăturile şi băutura să fie interzise. Mai frecvente erau procesiunile de căinţă, autorizate la început de către papă, unele durând până la trei zile, ajungând chiar la 2000 de persoane care însoţeau pretutindeni ciuma şi ajutau la răspândirea ei.

Desculţi, îmbrăcaţi în saci, cu cenuşă în cap, plângând, rugându-se, smulgându-şi părul, purtând lumânări şi moaşte, câteodată cu frânghii în jurul gâtului sau biciuindu-se, penitenţii treceau pe străzi, implorând mila Fecioarei şi sfinţilor. Într-o ilustraţie impresionantă la cartea *Très Riches Heures* a ducelui de Berry, papa este arătat într-o procesiune de căinţă, însoţit de patru cardinail îmbrăcaţi în purpură din cap până în plenare. El ridică braţele a implorare spre îngerul de pe castelul şanţ’ Angelo în timp ce preoţi în rase albe, purtând steaguri şi moaşte în ladite de aur se întorc să se uite spre unul dintre ei care, lovit de ciumă, cade la pământ, cu faţa contorsionată de groază. În spate, un călugăr îmbrăcat în cenuşiu cade lângă altă victima, aflată deja la pământ în timp ce orăşenii se uită înspăimântaţi. (De fapt, ilustraţia reprezintă o ciumă din secolul al VI-Tea din timpul papei Grigore cel Mare, dar cum artiştii medievali nu făceau nicio distincţie între trecut şi prezent, scena este arătată ca şi cum artistul ar fi văzut-o în secolul al XIV-lea). Când

s-a văzut că aceste procesiuni erau surse de Infecţie, Clement al VI-lea a trebuit. să le interzică.

La Messina unde a ïiÿ Stüfe ciuma prima dată, populaţia a* rugat pe arhiepiscopul din Catania vecină să le împrumute moaştele sfintei Agatha. Când catanienii refuzară să trimită moaştele, arhiepiscopul le-a cufundat în apă sfinţită, şi a luat apa cu el la Messina, unde a purtat-o într-o procesiune cu rugăciuni şi litanii, pe toate străzile. Demonicul, care împărţea Cosmosul medieval cu Dumnezeu, apăru ca „diavoli sub formă de clini „ca să îngrozească poporul „Printre ei a apărut un câine negru cu o spadă în labe, scrâşnind din dinţi şi aruncându-se asupra lor, şi spărgând toate vasele de argint, lămpile şi sfeşnic He de pe altare, şi aruncându-le încoace şi încolo… Aşa ca poporul din Mesina, îngrozit de această viziune rău-prevestitoare a fost copleşit de teamă 4.

Aparenta absenţă a unei cauze pământeşti a dus la concluzia că ciuma era ceva supranatural şi funest. Scandinavii credeau că o Fecioară a Ciumei a ieşit din gura morţilor sub forma unei flăcări albastreşi s-a împrăştiat prin aer ca să infecteze casa alăturată. În Lituania se spunea că Fecioara flutura o eşarfă roşie pe la uşi sau ferestre ca să lase ciuma să intre. După cum spune legenda, un bărbat curajos a aşteptat dinadins, la fereastra deschisă, cu spada scoasă, şi la fluturarea eşarfei, a tăiat mâna Fecioarei. A murit din această cauză însă satul său a fost salvat şi eşarfa a fost păstrată ca o mărturie în biserica locală.

Dincolo de demoni şi superstiţie, până la urmă era tot mâna lui Dumnezeu. Papa a recunoscut-o într-o bulă din septembrie 1343 vorbind despre „ciuma cu care Dumnezeu a lovit poporul creştin”. Pentru împăratul Ioan Cantacuzino era evident că o boală atât de îngrozitoare, emanând o asemenea duhoare şi producând suferinţe atât

de cumplite, şi în special, una care aducea atâta disperare victimelor ei înainte de a muri, nu era o ciumă „firească” dată omenirii ci „o pedeapsă din ceruri”. Pentru Piers Plowman „această ciumă a fost pentru ispăşirea păcatelor”.

Acceptarea generală a acestui punct de vedere a creat un larg. sentiment de culpabilitate deoarece, dacă ciuma era o pedeapsă, trebuie să fi fost păcate îngrozitoare care au adus-o. Care erau păcatele de pe conştiinţele secolului al XIV-lea? în primul rând lăcomia, păcatul zgârceniei urmate de cămătărie, deşertăciunea lumească, adulter, blasfemie, ipocrizia, luxul, lipsa de credinţă. Giovani Villani, încercând să dea o explicaţie lanţului de calamităţi care căzuseră asupra Florenţei, a tras concluzia că era o răsplată pentru. păcatul zgârceniei şi cămătăriei care asupreau sărăcimea. Mila şi mânia provocate de situaţia săracilor, în special persecuţia ţărănimii în război, erau deseori exprimate de scriitorii timpului şi bineînţeles că erau pe conştiinţa secolului. Dedesubtul tuturor acestora era condiţia vieţii medievale în care aproape nu exista act sau gând, sexual, mercantil sau militar care să nu contravină preceptelor Bisericii. Chiar faptul de a nu posti sau de a nu merge la slujbă era un păcat. Rezultatul era acumularea unei vine tainice în sufletul lovit acum de ciumă.

Faptul că mortalitatea a fost acceptată ca pedeapsa lui Dumnezeu ar putea explica în parte lipsa de comentarii care a urmat Morţii Negre. Un cercetător a observat că în arhivele lui Périgord se menţionează de nenumărate ori războiul, însă ciuma doar de puţine ori, Froissart menţionează cumplita moarte numai o dată, Chaucer de-abia o pomeneşte în treacăt. Dacă mânia lui Dumnezeu era atât de mare încât dorea exterminarea omului, ea nu trebuia analizată mai amănunţit.

Atât în ceea ce priveşte tratamentul cât şi metodele de prevenire a epidemiei existau puţine remedii. Incapabili să vindece ciuma, efortul principal al doctorilor era de a o ţine la distanţă îndeosebi prin arderea substanţelor aromatice pentru purificarea aerului. Sănătatea conducătorului creştinătăţii, papa Clement al VI-lea, era apărată prin această metodă, deşi dintr-un motiv nerecunoscut; doctorul lui Clement, Guy de Chauliac a poruncit ca în apartamentele papei să ardă două focuri imense şi-i ceru să stea între ele în căldura verii din Avignon. Acest tratament drastic a avut fără îndoială efect deoarece a îndepărtat puricii şi deoarece Chauliac l-a izolat pe papă în cameră. Poate picturile murale cu grădini, vânătoare şi alte bucurii lumeşti, executate la porunca lui Clement, i-au adus vreo alinare. Un papă trăind într-un mare lux şi cu „vicii senzuale”, Clement era însă şi un om de mare cultură, protectorul artelor şi ştiinţei care încuraja acum disecţia cadavrelor „pentru ca să se cunoască originea acestei boli”. Multe disecţii se făcuseră la Avignon şi la Florenţa unde autorităţile orăşeneşti plăteau pentru cadavre ca acestea să fie date în acest scop doctorilor.

Tratamentele doctorilor din secolul al XIV-lea variau de la cele empirice şi practice la cele magice, existând doar o mică diferenţă între unele şi altele. Deşi medicina era oprită de Biserică să facă cercetări anatomice şi fiziologice şi să disece cadavrele, anatomia clasică a lui Galen, transmisă prin tratatele arabe, era menţinută prin lecţiile particulare de anatomie. Nevoia de cunoştinţe putea câteodată să sfideze Biserica; în 1340 la Montpellier s-a autorizat ţinerea, o dată la doi ani, a unui curs de anatomie care dura mai multe zile – un chirurg făcea disecţia unui cadavru în timp ce un doctor în medicină ţinea prelegerea.

Altfel, teoria umorilor, alături de astrologie, domina această profesiune. Toate temperamentele umane erau considerate ca aparţinând uneia sau alteia din cele patru umori – sanguină, flegmatică, colerică şi melancolică. În diverse permutaţii cu semnele zodiacului, fiecare din ele guvernând o anumită parte a corpului, umorile şi constelaţiile determinau temperatura şi umiditatea corpului şi proporţia masculinităţii şi feminităţii fiecărei persoane.

În ciuda tabelelor şi stelelor, a medicamentelor la fel de bune ca licorile vrăjitoarelor, doctorii dădeau o mare atenţie regimului, sănătăţii trupeşti şi comportării mintale. Nu le lipsea nici priceperea practică. Ei puteau pune la loc oasele rupte, să scoată dinţii şi să extragă pietrele din băşica udului, să îndepărteze cataracta de pe ochi cu un ac de argint şi să refacă o faţă mutilată cu grefe de piele de pe braţ. Considerau epilepsia şi apoplexia ca fiind nişte spasme ale creierului. Foloseau analiza urinei şi pulsul în punerea unui diagnostic, ştiau ce substanţe serveau ca laxative şi diuretice, aplicau un bandaj suspensor la hernie, un amestec de ulei, oţet şi sulf pentru dureri de dinţi şi rădăcină de bujor măcinată cu ulei de trandafir pentru dureri de cap.

Pentru bolile care depăşeau puterile lor, recurgeau la supranatural sau la compuşii complicaţi ai substanţelor minerale, vegetale şi animale. Tratamentele neplăcute ca şi cele scumpe aveau o valoare în plus. Herpesul era tratat prin spălatul capului cu urina de la un băiat, guta cu o cataplasmă din balegă de capră amestecată cu rozmarin şi miere. Alinarea suferinţelor pacientului era obiectivul lor – vindecarea fiind lăsată lui Dumnezeu – iar deseori sugestiapsihologică era medicamentul. Pentru prevenirea ciupiturilor, un bolnav de vărsat de vânt era învelit de obicei în pânză roşie şi pus într-un pat cu perdele roşii.

Când nu se puteau face operaţii, se apela la Sfânta Fecioară sau la moaştele sfinţilor.

Cu mantiile lor purpurii sau roşii şi cu glugi căptuşite cu blană, doctorii erau persoane importante. Fiindu-le permis luxul prin legile somptiioare, ei purtau brâuri din fir de argint, mănuşi brodate şi, după relatarea furioasă a lui Petrarca, purtau cu îngâmfare pinteni de aur când veneau călare să-şi viziteze bolnavii, însoţiţi de un servitor. Soţiilor lor li se permiteau să cheltuiască mai mult pentru haine decât altor femei, probabil ca recunoaştere a marilor onorarii pe care doctorii le puteau cere. Nu toţi erau nişte mari învăţaţi. Doctorul lui Boccaccio, Simon, era un proctolog care avea pictată deasupra uşii sale o oală de noapte pentru a i se cunoaşte specialitatea.

În ceea ce priveşte ciuma, suferinzii erau trataţi prin diverse metode menite să scoată otrava sau infecţia din corp: prin sângerare, laxative sau clisme, prin deschiderea sau cauterizarea buboaielor sau aplicarea de cataplasme fierbinţi. Nimic din toate acestea nu era de vreun folos. Medicamentele variau de la pilule din corn de cerb pisate, mir sau şofran, la porţiuni de aur lichid. Se prescriau combinaţii de condimente rare şi perle sau smaralde pisate probabil pe baza teoriei, cunoscută medicinii moderne, că simţul valorii terapeutice pe care îl are pacientul este în raport cu cheltuiala.

Doctorii sfătuiau ca podelele să fie stropite, gura, mimile şi nările să fie spălate cu oţet şi apă de trandafiri. Se recomanda o alimentaţie uşoară, evitarea enervărilor şi supărării în special la culcare, exerciţii uşoare şi îndepărtarea, oriunde era posibil, de mlaştini şi alte surse de aer umed şi rece. Când ieşeau, oamenii trebuiau să poarte pandantive cu buline aromate făcute din compuşi exotici probabil mai mult ca un antidot împotriva mirosurilor ciumei decât împotriva molipsirii. Dimpotrivă,

în credinţa ciudată că cei care intrau în latrine erau imuni, mulţi oameni frecventau latrinele publice în baza teoriei că mirosurile mite sunt eficace.

În secolul al XIV-lea, canalizarea nu, lipsea, deşi era departe de a fi corespunzătoare. Existau closete, haznale, ţevi de scurgere şi latrine publice deşi ele nu înlocuiau canalele colectoare. Castelele şi cgseie bogaţilor din oraşe aveau closete construite în nişte firide ieşite din zidul exterior cu o gaură la fund, permiţând depunerilor să cadă într-un râu sau într-un şanţ de unde erau luate ulterior. Casele din oraş care erau departe de râuri aveau haznale în curtea din spate la o anumită distanţă de cea a vecinului. Deşi se presupune că erau construite în baza hotărârii municipalităţii, ele se scurgeau frecvent în fântâni şi în alte surse de apă. În afară de oalele de noapte, se interzicea să se deverseze în Canalele colectoare de pe stradă conţinutul closetelor. Încălcarea hotărârilor municipale era mai degrabă răspunzătoare pentru străzile neigienice decât era tehnologia necorespunzătoare.

Unele abaţii şi mari castele, inclusiv Coucy, aveau clădiri separate pentru latrinele călugărilor sau garnizoanei. Donjonul de la Coucy avea latrine la fiecare din cele trei etaje ale sale. Scurgerea se făcea prin canale în şanţuri cu bolţi de piatră cu găuri de ventilaţie şi. deschideri pentru evacuarea depunerilor sau în gropi subterane, mai târziu luate din greşeală de către cercetătorii unei perioade mai romantice drept pasai e secrete şi închisori subpământene. În baza unei concepţii despre arhitectura „nobilă4”, secolul al XV-lea şi cele următoare preferau să ignore exerciţiile omeneşti. Coucy avea probabil instalaţii sanitare mai bune decât Versailles.

În timpul ciumei, deoarece măturătorii de stradă şi gunoierii au murit, oraşele au devenit foarte murdare, sporind infecţia. Locuitorii unei străzi puteau închiria în

comun o căruţă pentru a lua gunoiul însă nu mai aveau energie şi voinţă. Murdăria de pe străzi apare într-o scrisoare a lui Eduard al III-lea către primarul Londrei din 1349 în care regele se plânge că străzile şi uliţele Londrei sunt „murdare de excremente umane şi aerul oraşului este otrăvit spre marea primejdie a trecătorilor, mai ales în timpul acestei boli infecţioase”. Departe de priveliştea zilnică a movilelor de cadavre, regele a poruncit ca străzile să fie curăţate „ca pe vremuri

Multe oraşe au luat măsuri ferme de carantină. Imediat ce Pisa şi Luca s-au molipsit, vecina lor Pistoia a interzis oricărui cetăţean al său care vizita sau făcea afaceri în oraşele afectate să se întoarcă acasă şi de asemeni a interzis importul linii şi al pânzei. Dogele şi Consiliul Veneţiei au poruncit îngroparea cadavrelor pe insule la o adâncime de cel puţin cinci metri şi a organizat un serviciu de şlepuri care să le transporte. Polonia a stabilit la frontierele sale o carantină care a reuşit să le ofere o oarecare imunitate. Măsuri draconice au fost luate de despotul oraşului Milano, arhiepiscopul Giovanni Visconti, şeful celei mai neînfrânate familii domnitoare din secolul al XIV-lea. El porunci ca primele trei case în care se descoperea ciuma să fie demolate cu locuitorii în ele, îngropându-i pe cei sănătoşi, pe bolnavi şi pe morţi în acelaşi mormânt. Datorită promptitudinii sale sau nu, Milano a avut puţine pierderi. Un autocrat din Leicester, având ceva din temperamentul lui Visconti, a ars şi a ras de pe faţa pământului satul Noseley când a apărut acolo ciuma pentru a împiedica răspândirea ei până la conacul său. Evident că a reuşit, deoarece descendenţii săi direcţi mai trăiesc încă la Noseley Hall.

Sf. Roch, care murise în 1327, considerat a avea puteri de vindecare, a fost un sfânt asociat cu ciuma. Moştenind avere de tânăr, ca şi Sf. Francisc, el a împărţit-o

săracilor şi spitatelor şi în timp ce se întorcea din pelerinajul său la Roma a dat peste o epidemie şi a rămas să-i ajute pe bolnavi. Molipsindu-se, s-a retras să moară singur în pădure, unde un câine îi aducea pâine în fiecare zi. „În acele timpuri triste” spune legenda sa „când realitatea era atât de sumbră şi oamenii atât de aspri, oamenii aveau milă pentru animale”. Sf. Roch se făcu bine şi apărând în zdrenţe ca un cerşetor, a fost luat drept spion şi aruncat în închisoare unde a murit, umplând celula eu o lumină stranie. Deoarece legenda lui s-a răspândit iar el a fost declarat sfânt, se credea că Dumnezeu va vindeca de ciumă pe cei care-i invocau numele. Şi cum aceasta nu s-a întâmplat s-a considerat că, oamenii fiind prea păcătoşi, Dumnezeu avea într-adevăr de gând să-i nimicească. Cum scria Langland:

Dumnezeu este surd azi şi nu vrea să ne audă
Şi rugăciunile n-au putere să potolească ciuma.

Printr-o întorsătură cumplită se credea acum că Sf. Roch şi ceilalţi sfinţi erau o sursă a ciumei ca unelte ale mâniei lui Dumnezeu. „În timpul acelei cumplite morţi din anul 1348”, scria un profesor de drept, Bartolus din Sassoferrato, „potrivnicia lui Dumnezeu era mai mare ca potrivnicia omului”. Însă el greşea.

Ostilitatea oamenilor s-a manifestat împotriva evreilor. Sub acuzaţia că otrăveau fântânile cu intenţia de „a omorî şi a distruge întreaga creştinătate şi pentru a avea dominaţia întregii lumi”, linşările au început în primăvara lui 1348 imediat după moartea primelor victime ale ciumei. Primele atacuri au apărut în Narbonne şi Carcassone unde evreii au fost târâţi afară din case şi aruncaţi în foc. Deşi fusese acceptată pedeapsa Divină ca sursă a ciumei, oamenii în nefericirea lor căutau încă agentul uman ca să-şi verse mânia asupra ciumei, mânie care nu putea fi vărsată asupra lui Dumnezeu. Evreul,

străinul permanent, era ţinta cea mai vădită. El era străinul care se separase de bunăvoie de lumea creştină, pe care creştinii fuseseră învăţaţi de secole să-l urască, care era socotit a fi plin de rea voinţă împotriva tuturor creştinilor. Trăind într-un grup distinct, ai căror membri erau toţi de aceeaşi seminţie, pe o stradă sau într-un cartier separat, el era şi ţinta cea mai uşoară având o proprietate ce putea fi jefuită şi care constituia o ispită viitoare.

Acuzaţia de a fi otrăvit fântânile era la fel de veche ca şi ciuma din Atena când aceeaşi acuzaţie fusese adusă spartanilor şi la fel de recentă ca şi epidemia din 1320 – 21 când ea fusese adusă leproşilor. În acea vreme se credea că leproşii acţionaseră la instigarea evreilor şi a regelui musulman al Granadei într-o mare conspiraţie a oamenilor fără căpătâi împotriva creştinilor. În 1322 sute şi sute de leproşi au fost strânşi şi arşi în Franţa, iar evreii au fost sever pedepsiţi printr-o amendă oficială şi prin atacuri neoficiale. Când veni ciuma, acuzaţia împotriva evreilor a fost reactualizată:

…râuri şi fântâni

Care erau limpezi şi curate

Ei le-au otrăvit în multe locuri scria poetul francez al curţii, Guillaume de Machaut.

— Duşmănia avea rădăcini vechi. Evreii deveniseră obiectul animozităţii populare deoarece Biserica timpurie, ca mlădiţă a iudaismului care se străduia să-şi înlocuiască părintele, trebuia să acţioneze tocmai în acest sens. Refuzul lor de a recunoaşte în Hristos pe Mântuitor şi refuzul lor încăpăţânat de a accepta noua lege a Evangheliei în locul legii mozaice îi făcură pe evrei să fie un permanent afront faţă de Biserica nou întemeiată, un pericol. care trebuia ţinut departe de comunitatea creştină. Acesta a fost scopul edictelor, care-i privau pe

evrei de drepturile lor civile, emise de consiliile Bisericii timpurii în secolul al IV-lea imediat ce creştinismul deveni religia de stat. Despărţirea era un drum cu două sensuri deoarece pentru evrei creştinismul a fost la început o sectă dizidentă, apoi o apostazie cu care nu doreau să aibă nicio legătură.

În acel timp, teoria, sentimentele şi justificarea antisemitismului erau expuse în legea canonică codificată de concilii, în tiradele Sf. Ioan Chrysostom, patriarhul Antiohiei, care i-a denunţat pe evrei ca ucigaşi ai lui Hristos; în judecata Simţului. Augustin, care a declarat că evreii sunt nişte „proscrişi” deoarece n-au acceptat mântuirea adusă de Hristos. Răspândirea evreilor era privită ca o pedeapsă pentru necredinţa lor.

Perioada atacului efectiv a început în epoca cruciadelor când toate conflictele din interiorul cetăţilor din Europa erau strânse într-un singur fulger aruncat asupra necredincioşilor. În baza teoriei că şi „necredincioşii de acasă” trebuiau exterminaţi, marşul spre Palestina al cruciaţilor a fost marcat de masacre ale comunităţilor evreieşti. Cucerirea Sfântului Mormânt de către musulmani a fost pusă în seama „răutăţii evreilor” şi strigătul HEP! HEP! reprezentând *Hierosolyma est Perdita* (Ierusalimul este pierdut) a devenit îndemnul la ucidere. Omului îi este frică de cei pe care îi persecută: astfel evreii erau Imaginaţi ca duşmani plini de ură faţă de rasa umană pe care intenţionau pe ascuns s-o distrugă.

Întrebării, dacă evreii aveau anumite drepturi umane în baza concepţiei generale că Dumnezeu a creat lumea pentru toţi oamenii inclusiv pentru necredincioşi, i se dădeau diverse răspunsuri de către diverşi gânditori. Biserica, oficial acorda nişte drepturi: evreii să nu fie condamnaţi fără judecată, să nu li se profaneze cimitirele şi sinagogile, să nu se jefuiască proprietatea lor fără ca cei

care o „fac să fie pedepsiţi. În practică aceasta îndemna puţin deoarece nefiind consideraţi cetăţeni ai statului universal creştin, evreilor nu li se permitea să aducă acuzaţii împotriva creştinilor, nici mărturia evreilor nu putea trece peste cea a unui creştin. Starea lor legală era cea de şerbi ai regelui, deşi fără obligaţii reciproce din partea seniorului. Doctrina că evreii sunt obligaţi la sclavie perpetuă ca ucigaşi ai lui Hristos a fost anunţată de papa Inocenţiu al III-lea în 1205 şi l-a determinat pe Toma d'Aquino să tragă concluzia cu logică neînduplecată că „deoarece evreii sunt sclavii Bisericii, ea poate dispune de posesiunile lor". Erau complet vulnerabili din punct de vgdere legal, politic şi fizic.

Şi-au menţinut un loc în societate deoarece, în calitate de cămătari, deţineau un rol esenţial în faţa nevoii continue, de bani a regelui. Excluşi de bresle de la arte şi meserii ei fuseseră împinşi spre comerţul mărunt şi spre cămătărie, deşi, teoretic, erau opriţi să facă afaceri cu creştinii. Totuşi, teoria se supunea avantajului material şi evreii asigurau creştinilor o cale de a ocoli interdicţia de a folosi bani pentru a face bani pe care creştinii şi-o impuseseră singuri.

Deoarece erau oricum osândiţi la chinurile iadului, evreii puteau împrumuta cu o dobândă de 20% şi mai mult din care trezoreria regală lua cea mai mare parte. Câştigul adus coroanei era de fapt o formă de impozit indirect; ca instrumente ale sale, evreii preluau încă o parte din ura poporului. Ei erau în totalitate dependenţi de protecţia regelui, expuşi rechiziţionărilor, expulzărilor şi capriciilor regelui. Nobilii şi prelaţii urmau exemplul regelui, încrgdinţându-şi banii evreilor pentru a fi daţi cu împrumut şi a obţine profit maxim în timp ce abăteau resentimentul poporului asupra mijlocitorului. Pentru omul de rând evreii nu erau numai ucigaşii lui Hristos, ci monştri rapaci şi

nemiloşi, simbolul noii forţe a banului ce schimba vechile căi şi destrăma vechile legături.

Deoarece în secolul al XII-lea şi al XIXX-lea comerţul a sporit, sporind circulaţia banilor, poziţia evreilor s-a deteriorat fiindcă erau mai puţin necesari. Ei nu puteau negocia sumele mari de care puteau dispune băncile creştine cum era Bardi din Florenţa. Regii şi prinţii care* aveau nevoie de sume din ce în ce mai mari apelau acum la lombarzi şi la negustorii bogaţi pentru împrumuturi şi slăbeau protecţia sau, când aveau nevoie de bani peşin, decretau expulzarea lor, le confiscau averile şi anulau datoriile ce le aveau la ei. În acelaşi timp, odată cu apariţia Inchiziţiei în secolul al XHX-lea, intoleranţa religioasă a crescut şi s-a ajuns ca evreii să fie acuzaţi de crimă rituală şi forţaţi să poarte un semn distinctiv.

Convingerea că evreii executau crime rituale, victimele fiind creştini, probabil din nevoia de a reactualiza răstignirea, a apărut încă din secolul al XII-lea şi s-a transformat în credinţa că ei ţineau rituri secrete pentru a pângări ostia. Încurajată de predicatorii populari, s-a dezvoltat o mitologie a sângelui ca imagine fidelă a ritualului creştin de a bea sângele Mântuitorului. Se credea că evreii răpeau şi torturau copiii creştini al căror sânge îl beau în diverse scopuri sinistre începând cu „sadismul şi vrăjitoria şi, fiind consideraţi fiinţe nenaturale, terminind cu nevoia de a bea sânge pentru a căpăta o înfăţişare omenească. Deşi amarnic respinsa de rabini şi condamnată de împărat şi papă, calomnia sângelui a pus stăpânire pe mintea poporului, răspândindu-se cu mai multă furie în Germania unde învinuirea de otrăvire a fântânilor a apărut tot în secolul al XII-lea. Calomnia sângelui a oferit subiectul povestirii lui Chaucer despre un copil martir, o povestire spusă de Stareţă. Pe baza calomniei sângelui mulţi evrei au fost

învinuiţi, judecaţi şi arşi pe rug.

Datorită râvnei lui Ludovic cel Sfânt, al cărui ţel de viaţă era o cât mai. mare strălucire şi împlinire a doctrinei creştine, viaţa evreilor din Franţa a devenit strictă şi îngrădită de restricţii din ce în ce mai mari. În 1240, la Paris, în timpul domniei lui, a avut loc faimosul proces al Talmudului pentru erezie şi blasfemie ce s-a sfârşit prin condamnări dinainte stabilite şi arderea a 24 de căruţe pline cu lucrări talmudice. Unul din opozanţi a fost rabinul Moses ben Jacob din Coucy, conducătorul

Spiritual – al: comunităţii evreieşti de nord în timpul lui Enguerrand al III-lea.

Pe toată durata secolului; Biserica a înmulţit decretele menite să-i izoleze pe evrei de societatea creştină în baza teoriei că religia creştină era compromisă dacă aveai legături cu ei. Evreii nu aveau voie să folosească servitori Creştini, să fie medici pentru creştini, să se căsătorească cu creştini, să vândă creştinilor făină, pâine, vin, ulei, încălţăminte sau orice alt obiect de îmbrăcăminte, să livreze sau să primească mărfuri, să construiască noi sinagogi, să deţină sau să pretindă pământ pentru neplata ipotecii. Meseriile de ia caâe legiuirile breslelor îi opriseră erau ţesutul, prelucrarea metalelor, mineritul, croitoria, cizmăria, giuvaiergia, brutăria, morăritul, tâmplăria. Pentru a. marca separarea lor, papa Inocenţiu al III-lea a decretat în 1215 purtarea unui semn distinctiv, de obicei sub forma unei roţi sau un petec circular de pâsia galbenă care trebuia să reprezinte o monedă. Câteodată verde sau roşu cu alb, el era purtat de ambele sexe, începând cu vârsta între 7 şi 14 ani. În lupta ei împotriva oricărei erezii şi a oricăror deosebiri de păreri, Biserica le-a impus în secolul al XIII-lea musulmanilor, ereticilor, condamnaţilor, iar ca o ciudăţenie a doctrinei, prostituatelor, să poarte acelaşi semn. Mai

târziu, pentru a-i deosebi pe evrei, acestora le-a fost adăugată o pălărie cu un vârf ţuguiat, care trebuia să-l reprezinte pe Diavol.

Expulzările şi persecuţiile au fost marcate de un factor constant – confiscarea averii evreilor. După cum scria cronicarul William din Newburgh despre masacrul din York în 1190, măcelul a fost mai puţin opera zelului religios decât a oamenilor îndrăzneţi şi lacomi care au acţionat „după lăcomia lor”. Mobilul era acelaşi: se cerea expulzarea oficială dictată de către oraşe sau regi. Când evreii au venit înapoi să se stabilească în sate, în oraşe comerciale şi în special în oraşe mari, ei au continuat să împrumute bani şi să facă comerţ cu amănuntul, au ţinut case de amanet, şi au găsit ocupaţii ca gropari şi au trăit strâns uniţi în cartiere evreieşti. pentru a se proteja reciproc. În Provence, datorită contactului lor cu arabii din Spania şi din Africa de nord, ei erau învăţaţi şi doctori căutaţi. Însă dispăruse viaţa lor interioară viguroasă din timpul comunităţilor timpurii. Într-o perioadă explozivă agresiunea împotriva evreilor era întotdeauna iminentă.

Se înţelegea că Biserica „putea porni război împotriva, lor în mod îndreptăţit „ca duşmani ai creştinătăţii.

În timpul supliciului produs de ciumă era uşor să le atribui evreilor rea-voinţă în ceea ce priveşte, otrăvirea fântânilor. În 1348 Clement al VI-lea a dat o bulă prin care se interzicea uciderea, jefuirea sau convertirea forţată a evreilor fără judecată. Bula a oprit atacurile în Avignon şi în statele papale dar a fost ignorată cu cât furia înainta spre nord. În majoritatea locurilor autorităţile încercară la început să-i protejeze pe evrei dar au trebuit să cedeze la presiunile maselor, nu fără să arunce un ochi jinduitor la confiscarea averilor evreieşti.

În Savoia, unde s-au ţinut primele procese oficiale în

septembrie 1348, averile evreilor au fost confiscate în timp ce ei au fost ţinuţi în închisoare pentru investigarea învinuirilor. Alcătuite din mărturisiri smulse prin tortură după metoda medievală obişnuită, acuzaţiile au trasat imaginea unei conspiraţii evreieşti internaţionale provenind din Spania. Astfel s-a spus că mesageri din Toledo duceau otravă în pacheţele sau într-o „pungă de piele strâns cusută „şi transmiteau, chipurile, instrucţiunile rabinilor de a turna otravă în fântâni şi izvoare şi se consultau cu coreligionarii lor în timpul unor întruniri secrete. Fiind găsiţi vinovaţi, acuzaţii au fost condamnaţi la moarte. Unsprezece evrei fură arşi de vii şi restul supuşi la o amendă de 160 de florini pe lună timp de 6 ani pentru permisiunea de a rămâne în Savoia.

Mărturisirile obţinute în Savoia, distribuite prin scrisori din oraş în oraş, au format baza unui val de acuzaţii şi atacuri în toată Alsacia, Elveţia şi Germania. Lap întrunire a reprezentanţilor oraşelor alsaciene, membrii oligarhiei Strasbourgului au încercat să respingă acuzaţiile însă au fost copleşiţi de majoritatea populaţiei care a cerut reprimarea şi expulzarea evreilor. Persecuţiile Morţii Negre nu au fost toate izbucniri spontane ci acţiuni serios discutate înainte.

Papa Clement a încercat din nou să stăvilească nebunia într-o bulă din septembrie 1348 în care spunea că acei creştini care imputau evreilor ciuma fuseseră „înşelaţi de acel mincinos, Diavolul44 şi că învinuirile de otrăvire a fântânilor şi masacrele care au urmat erau „un lucru groaznic44. El arătă că „printr-un misterios deci Pt al lui Dumnezeu44 ciuma afecta toate popoarele, inclusiv pe evrei, că făcea ravagii în locuri unde nu trăiau evrei şi că în altă parte ei erau victime ca oricare alţii; de aceea învinuirea că ei au provocat-o „nu era plauzibilă44. El îndemnă clerul să-i ia pe evrei sub protecţia lui cum s-a

oferit şi el să facă în Avignon, însă vocea lui de-abia a fost auzită în mijlocul animozităţii locale.

La 9 ianuarie 1349, Ia Basel, evreii unei întregi comunităţi de mai multe sute de persoane au fost arşi într-o casă de lemn special construită în acest scop pe o insulă de pe Rin şi s-a votat un decret ca nici unui evreu să nu i se permită stabilirea la Basel timp de 200 de ani. La Strasbourg, consiliul municipal care se opunea persecuţiei a fost destituit prin votul breslelor şi a fost ales un altul care era gata să fie de acord cu voinţa poporului. În februarie 1349, înainte ca ciuma să ajungă în oraş, evreii din Strasbourg, în număr de 2000 au fost aduşi la cimitir unde toţi, în afară de cei care s-au convertit, au fost arşi pe ruguri pregătite special pentru ei.

În acea vreme altă voce se ridica împotriva evreilor. Apăruseră flagelanţii; implorând disperaţi mila lui Dumnezeu, mişcarea lor a izbucnit într-o nebunie instantanee care s-a răspândit în întreaga Europă cu aceeaşi repeziciune ca şi ciuma. Autoflagelarea era menită să ex-prime căinţa şi să ispăşească păcatele tuturor. Ca formă de penitenţă pentru a-l face pe Dumnezeu să ierte păcatele, ea a apărut cu mult înaintea ciumei. Flagelanţii se considerau izbăvitori, care, reactualizând chinurile lui Hristos asupra propriilor lor trupuri şi, făcând sângele să curgă, vor ispăşi pentru răutatea omenească şi vor câştiga alţi sorţi pentru omenire.

În grupuri organizate de 200 – 300 de persoane şi câteodată chiar mai multe (cronicarii menţionează până la 1.000), ei mergeau din oraş în oraş, goi până la brâu, biciuindu-se cu bice din piele cu vârfuri ascuţite de fier, până la sângerare. În timp ce-l chemau pe Hristos şi pe Fecioara Maria cerând milă, şi-l implorau pe Dumnezeu „îndură-te de noi 1”, oamenii care priveau plângeau şi gemeau. Aceste grupuri dădeau reprezentaţii de trei ori pe

zi, de două ori în public, în piaţa din faţa bisericii şi a treia oară în particular. Organizaţi de un Maestru laie pe o perioadă stabilită, de obicei 33 V2 zile ca să reprezinte anii lui Hristos pe pământ, participanţilor li se cerea să dea 4 pence pe zi pentru întreţinere sau o altă sumă fixă şi să-i jure supunere Maestrului. Li se interzicea să se scalde, să se bărbierească, să-şi schimbe hainele, să doarmă în paturi, să vorbească sau să aibă relaţii sexuale cu femeile fără permisiunea Maestrului. Evident că aceasta nu s-a respectat deoarece flagelanţii au fost acuzaţi mai târziu de orgii în care biciuirea era combinată cu relaţiile sexuale. Femeile însoţeau grupurile într-o coloană separată, constituind ariergarda. Dacă o femeie sau un preot intra în cercul ceremoniei, actul pocăinţii nu mai era valabil şi trebuia început din nou. Mişcarea era esenţialmente antielericală deoarece spre deosebire de preoţime, flagelanţii luau asupra lor rolul de mijlocitor pe lângă Dumnezeu, pentru întreaga omenire.

Izbucnind acum în Germania, noul val avansă prin Ţările de Jos până în F’landra şi Picardia ajungând până la Reims. Sute de bande hoinăreau prin ţară, în fiecare săptămână, intrând în noi oraşe, exacerbând sentimente deja surescitate, recitind imnuri de tânguire şi pretinzând că dacă n-ar fi ei „toată creştinătatea ar pieri”. Locuitorii îi întâmpinau cu respect, trăgând clopotele, îi adăposteau în casele lor, aduceau copiii ca să fie vindecaţi, ba chiar să renască. Înmuiau pânze în sângele flagelanţilor pe care le apăsau pe ochi şi le păstrau ca moaşte. Mulţi, inclusiv cavalerii şi doamnele, clerici, maici şi copii, se alăturau grupurilor. În curând flagelanţii vor colinda, purtând în faţa coloanei lor minunate steaguri din catifea şi pânză cusută cu fir de aur, confecţionate special pentru ei de femei entuziaste.

Fiind din ce în ce mai insolenţi, începură să se opună

pe faţă Bisericii. Maeştrii îşi asumară dreptul să spovedească, să absolve de păcate sau să impună pocăinţă ceea ce nu numai că-i priva pe preoţi de banii ce-i primeau pentru aceste servicii dar eră şi o sfidare ia adresa autorită? ţii ecleziastice însăşi. Preoţii care inter veneau împotriva lor erau ucişi cu pietre şi norodul era incitat să se alăture actelor de lapidare. Oponenţii erau denunţaţi ca scorpioni şi antihrişti. În unele cazuri, organizaţi de preoţi apostatici sau de dizidenţi fanatici, flagelanţii puseră stăpânire pe biserici, întrerupseră slujbele, ridiculizară Eucharistul, jefuiră altarele şi pretinseră puterea pentru a alunga duhurile rele şi a reînvia morţii. Mişcarea, care a început ca o încercare, prin durerea provocată de autoflagelare, de salyare a lumii de la distrugere, se molipsi de setea de putere şi ţintea la preluarea puterii de la Biserică…

Începură să fie temuţi ca o sursă de agitaţie revoluţionară şi ca o ameninţare pentru clasa avută, laică şi ecleziastică. Împăratul Carol al IV-lea a cerut papei să suprime pe flagelanţi şi apelul lui a fost sporit de vocea nu mai puţin imperială a universităţii din Paris. Într-o astfel de vreme când lumea părea să fie pe marginea prăpastie! să faci ceva împotriva flagelanţilor care pretindeau că acţionează din inspiraţia divină nu era o hotărâre uşoară. Mai mulţi cardinali de la Avignon s-au opus măsurilor represive.

Între timp, flagelanţii găsiseră o victimă mai bună. În orice oraş intrau, dădeau năvală în cartierul evreiesc, urmaţi de cetăţeni care urlau că vor răzbunare împotriva „otrăvitorilor de fântâni”. La Freiburg, Augsburg, Nürnberg, München, Konisberg, Regensburg şi alte centre, evreii au fost măcelăriţi într-o manieră care părea să urmărească soluţia finală. În martie 1349, la Worms, membrii comunităţii evreieşti formată din 400 de

persoane, ea şi cei ai comunităţii din York, au recurs la o tradiţie veche şi s-au ars în casele lor mai curând decât să fie omorâţi de duşmanii lor. Comunitatea mai mare din Frankfurt-pe-Main a apucat pe aceeaşi cale în iulie, dându-şi foc în casă, flăcările incendiind o parte a oraşului. La Köln, consiliul municipal repetă argumentul papei că evreii mureau de ciumă ca oricare alţii, însă f lagelanţii strânseră o mare gloată „a celor care nu aveau nimic de pierdut „şi n-au luat în seamă. La Mainz, care avea cea mai mare comunitate din Europa, membrii ei au trecut în sfârşit la apărare. Cu arme strânse dinainte, evreii omorâră 200 de indivizi din gloată, un act care a făcut ca evreii să fie măcelăriţi cu furie de orăşeni ca răzbunare pentru moartea creştinilor. Evreii luptară până ce fură depăşiţi; apoi, retrăgându-se în casele lor, şi-au dat foc. Se spune că au pierit şase mii la Mainz la 24 august 1349. Din cei 3.000 evrei din Erfurt niciunul n-a supravieţuit.

Exactitatea este rară în istorie şi cronicarii evrei, după moda medievală, poate au umflat cifrele. De obicei se salvau unii prin convertire iar unele grupuri de refugiaţi au găsit adăpost la Rupert Palatinatul şi la alţi prinţi. Ducele Albert al II-lea al Austriei, unchi de-al doilea al lui Enguerrand al VII-lea a fost unul din puţiniicarea luat măsuri destul de eficace ca să-i protejeze pe evrei de la atacurile comise pe teritoriile sale. ¥ltimele pogromuri au avut loc la Anvers şi Bruxelles unde, în decembrie 1349, a fost exterminată întreaga comunitate evreiască.

După ce a trecut ciuma puţini evrei rămăseseră în Germania sau în Ţările de Jos.

Acum Biserica şi statul erau gata să-şi asume riscul de a-i suprima pe jflagelanţi. Magistraţii porunciră ca porţile oraşelor să le fie închise; Clement al VI-lea a cerut într-o bulă din octombrie 1349 să fie împrăştiaţi şi arestaţi universitatea din Paris le-a respins pretenţia inspiraţiei

divine. Filip al Vâlea a interzis grabnic flagelarea în public sub pedeapsa cu moartea; conducătorii locali i-au urmărit pe „maeştrii greşelii prinzându-i, spânzurându-i şi decapitându-i. Flagelanţii s-au împrăştiat şi au fugit „dispărând tot atât de repede cum au venit scria Henry din Hereford, ca fantomele nopţii sau ca nişte strigoi luaţi în batjocură”. Pe ici pe colo bandele mai apăreau, nesuprimate complet până în 1357.

Ca nişte stafii fără cămin, evreii se întorceau din Europa de est unde se refugiaseră cei expulzaţi. În 1354 au apărut la Erfurt doi evrei ca vizitatori şi apoi alţii, alăturându-li-se, au început o recolonizare trei ani mai târziu. În 1365 comunitatea număra 86 de fumuri impozabile şi încă un număr de gospodării sărace sub nivelul impozabil. Aici şi în altă parte ei s-au întors ca să trăiască în comunităţi înfricoşate şi slăbite în condiţii mai rele şi de segregaţie mai mare decât înainte. Otrăvirea fântânilor şi masacrele au fixat imaginea rău-voitoare a evreului într-un stereotip. Deoarece evreii erau folositori, oraşele care legiferaseră starea de mazilire i-au invitat înapoi sau au permis reîntoarcerea lor însă i-au privat de alte drepturi. Au dispărut fostele contacte ale evreilor învăţaţi, doctori şi financiari „ai curţii” cu comunitatea neevreiască. Se terminase perioada înfloritoare a evreului medieval. Se ridicaseră, deşi nu încă fizic, zidurile ghett oului.

Care era situaţia oamenilor după ciumă?” Epuizaţi de atâta moarte, suferinţe şi excesele morbide ale fricii şi urii ar fi trebuit să prezinte nişte efecte profunde însă nicio schimbare radicală nu s-a văzut imediat. Persistenţa normalului este puternică. În timp ce mureau de ciumă, locuitorii de la stăreţia Bruton din Anglia continuară să aducă dările lor în vite datorate lordului la moarte cu o astfel de regularitate încât stăreţia primi 50 de boi şi vaci

în câteva luni. Schimbările sociale aveau să vină pe nesimţite odată cu trecerea timpului; au fost multe efecte, însă nu uniforme. Simon de Corvino credea că ciuma a avut un efect nefast asupra moralei „scăzând virtutea în întreaga lume”. Pe de altă parte, Gilles li Mulsis crede că – intervenit o îmbunătăţire a moralei deoarece mulţi oarhehs care trăiau înainte în concubinaj se căsătoriră acum (ca rezultat al hotărârilor municipale) şi s-au împuţinat atât de mult jocurile de noroc şi înjurăturile incit fabricanţii de zaruri şi-au transformat produsele în mătănii.

A sporit fără îndoială proporţia – căsătoriilor, deşi nu din dragoste. Atât de mulţi aventurieri au profitat de orfane pentru a obţine o zestre bogată încât oligarhia din Siena a interzis căsătoria orfanelor fără consimţământul rudelor acestora. În Anglia, Piers Plowman deplângea cazurile atâtor pairi care „de pe vremea ciumei**” se căsătoriseră „din lăcomie şi împotriva sentimentului firesc”, având drept rezultat, „traiul, în vină şi supărare… gelozie, lipsă de bucurie şi certuri” – şi niciun copil. Ca moralist, lui Piers îi convenea ca astfel de căsătorii să nu aibă copii. Pe de altă parte, Jean de Venette spune că după ciumă, din asemenea căsătorii s-au născut mulţi gemeni şi chiar tripleţi şi că puţine femei erau sterpe. Poate şi el, la rândul lui, a dat glas nevoii disperate de a crede că natura va acoperi pierderile şi, de fapt, bărbaţii şi femeile s-au căsătorit imediat după aceea într-un ritm neobişnuit.

Spre deosebire de zaruri care s-au transformat în mătănii, oamenii nu au devenit mai buni deşi, după afirmaţiile lui Matteo Villani, era de aşteptat ca experienţa oferită de mânia lui Dumnezeu să-i facă „mai buni, mai umili, mai virtuoşi şi mai catolici”. În loc de aceasta, „ei uitară trecutul ca şi cum n-ar fi fost şi se declară unei vieţi mai dezordonate şi mai ruşinoase ca înainte”. Cu prea multă marfă în rafturi, pentru prea puţini cumpără-JfOri, la

început preţurile au scăzut, iar supravieţuitorii se răsfăţau cheltuind. Săracii se mutară în case goale, dormeau în paturi şi mâncau din farfurii de argint. Ţăranii obţinură unelte şi vite rămase fără stăpân, chiar şi teascuri pentru vin, fierării sau mori rămase fără proprietari şi alte posesiuni pe care nu le avuseseră niciodată înainte. Comerţul scăzuse, însă bani erau mai mulţi deoarece erau mai puţini oameni care să dispună de suma aflată în circulaţie.

Comportarea a început să devină mat n-apăsătoare şi aspră cum se întâmplă deseori după o perioadă de violenţă şi suferinţă. S-a spus că se datora parveniţilor şi noilor îmbogăţiţi care proveneau din păturile de Jos. Siena şi-a reînnoit legea somptiioară în 1349 deoarece multe persoane pretindeau poziţii mai înalte decât cele de care aparţineau prin naştere sau ocupaţie. Însă, în general, cercetarea registrelor de impozite arată că proporţia socială a populaţiei a rămas cam aceeaşi, deşi era înjumătăţită.

Datorită deceselor fără testament, proprietăţilor fără moştenitori şi a disputelor privitoare la drepturile asupra pământului şi caselor, s-a iscat o avalanşă de litigii care a produs şi mai mult haos din lipsă de notari. Proprietăţile fără stăpâni erau luate, câteodată de intruşi, câteodată de Biserică. Fraudele şi extorcarea orfanilor de către tutorii lor deveniră scandaloase. La Orvieto au continuat să izbucnească încăierări; bande de briganzi fără căpătâi şi muritori de foame vagabondau prin sate şi jefuiau până aproape de porţile oraşului. Oamenii erau arestaţi pentru port de armă şi pentru acte ele vandalism în special M podgorii. Comuna a trebuit să emită noi regulamente împotriva „unor anumiţi pungaşi fii ai păcatului care jefuiau şi ardeau prăvăliile negustorilor şi meseriaşilor şi de asemenea împotriva prostituţiei aflată în creştere. La 12

martie 1350 comuna a amintit cetăţenilor de pedeapsa severă care se dădea pentru relaţii sexuale între creştini şi evrei: femeia vinovată va fi decapitată sau* arsă de vie.

Educaţia suferea din cauza pierderilor din rândurile clericilor. După Jean de Venette, în Franţa „se găseau puţini în case, vile şi castele cave erau în stare şi dispuşi să predea băieţilor noţiunile elementare” – o situaţie care a putut să fi influenţat şi viaţa lui Enguerrand al Vlî-lea. Pentru a completa locurile libere, Biserica a hirotonisit preoţi în serie, mulţi dintre ei bărbaţi care-şi pierduseră nevestele sau familiile în timpul ciumei şi se făceau preoţi pentru a-şi găsi un refugiu. Mulţi aveau puţină învăţătură „ca şi cum ar fi. laicide-abia ştiau să citească, dar fără să înţeleagă. Preoţii care supravieţuiseră ciumei, declara arhiepiscopul de Canterbury, „se molipsiseră de o zgârcenie nepotolită”, cerând onorarii excesive şi negii jind sufletele”.

Ca o tendinţă contrarie „educaţia era stimulată de grija pentru supravieţuirea învăţăturii ceea ce a dus la un interes sporit pentru întemeierea de universităţi. Mai ales, împăratul Carol al IV-lea, un intelectual, a intuit cauza „preţioaselor cunoştinţe pe care furia ’nebună a morţii pestilenţiale le-a înăbuşit în toate marile regate ale. ïumïiw. El a întemeiat universitatea din Praga în anul ciumei, 1*348, şi a emis aprobările imperiale pentru încă cinci universităţi, Orange, Perugia, Siena, Pavia şi Lucca – în următorii cinci ani. În aceşti cinci ani s-au întemeiat încă trei noi colegii la Cambridge – Trinity Hall şi Corpus Christi – deşi nu totdeauna mobilul a fost iubirea pentru învăţătură. Corpus Christi a fost întemeiat în 1352 deoarece onorariile pentru slujbele pentru morţi erau atât de mari după ciumă încât două bresle din Cambridge au hotărât să întemeieze un colegiu ai căror învăţăcei, în calitate de clerici, aveau să se roage pentru membrii

decedaţi ai celor două bresle.

În aceste condiţii, educaţia nu înflorea pretutindeni. Scăderea numărului de studenţi la Oxford era cleplânsă în predicile ţinute de profesori. La universitatea din Bologna, douăzeci de ani mai târziu, se jelea Petrarca (într-o serie de scrisori numite „Despre lucruri bătrâneşti”), unde odinioară „totul era vesel, nimic nu era mai liber în lume”, acum dacă mai rămăsese vreunul din toţi foştii mari conferenţiari şi în locul atâtor genii „o neagră neştiinţă a cotropit oraşul”. Dar nu numai ciuma era de vină; războaiele şi alte tulburări şi-au lăsat amprentele lor.

Rezultatul imediat şi evident al Morţii Negre a fost, desigur, populaţia scăzută care datorită războaielor, brigandajului şi. reapariţiei ciumei s-a micşorat chiar mai mult pe la sfârşitul secolului al XIV-lea. Ciuma a lăsat un blestem pentru secol sub forma barilului. său. Adăpostit de purtători, ea avea să izbucnească din nou de şase ori în următoarele şase decenii în diverse localităţi, la intervale diferite de la zece la cincisprezece ani. După ce a ucis majoritatea celor vulnerabili, cu o mortalitate mărită la copii în fazele mai avansate, în cele din urmă a cedat, lăsând Europa cu o populaţie redusă cu aproape 40% în 1380 şi cu aproape 50% la sfârşittil secolului. Oraşul Béziers din sudul Franţei care avea 14.000 de locuitori în 1304, avea doar 4.000 un secol mai târziu. Portul pescăresc Jonquières lângă Marsilia care avea odată 354 de fumuri impozabile a fost redus la 135. Oraşele înfloritoare Carcassonne şi Montpellier au devenit nişte umbre ale fostei lor prosperităţi, ca şi Rouen, Arras, Laon şi Reims în nord. Dispariţia materialului de impozat a făcut pe conducători să mărească impozitele, provocând resentimente care aveau să explodeze în revolte repetate în deceniile viitoare.

Dacă ne referim la proprietarul funciar şi la ţăran,

balanţa sărăcirii şi a îmbogăţirii datorată ciumei a favorizat în general pe ţăran, deşi ceea ce era adevărat într-un loc provoca deseori o reacţie egală şi opusă în altă parte. Valorile relative ale pământului şi mâinii de lucru se inversaseră. Ţăranii au văzut că rentele lor erau reduse şi chiar abandonate timp de unul sau mai mulţi ani de către proprietarul funciar care era disperat să-şi cultive pământul. Mai bine niciun venit decât să rămână în paragină pământul agricol. Dar terenurile cultivate s-au împuţinat oricum din cauza lipsei de mână de lucru. Arhivele abaţiei Ramsay din Anglia arată că la 30 ani după ciumă terenul semănat cu cereale era pe jumătate cât fusese înainte. Din cele cinci pluguri cât poseda abaţia în 1307, cu un secol mai târziu rămăsese numai unul şi din 28 de boi, rămăseseră cinci.

Terenul deluros şi cel sărac era lăsat în paragină şi a devenit păşune pentru oi care cereau mai puţine braţe de muncă. Satele, depopulate şi incapabile să reziste la îngrădirea pământurilor pentru oi au fost părăsite din ce în ce mai mult. Au dispărut haturile când terenurile au rămas necultivate. Dacă erau cerute de cineva care putea să le cultive, foştii proprietari sau moştenitorii lor nu puteau lua arendă. Moşierii sărăciţi din cauza acestor factori şi-au lăsat castelele şi moşiile în paragină şi au luat-o pe calea brigandajului care avea să devină blestemul deceniilor următoare.

Moartea a încetinit producţia, mărfurile au devenit puţine şi preţurile s-au ridicat. În Franţa, preţul la grâu s-a mărit de patru ori prin 1350. În acelaşi, timp, lipsa de mână de lucru a adus cea mai mare tulburare socială a ciumei – o cerere organizată pentru salarii mai mari. Ţăranii ca şi meşteşugarii, meseriaşii, funcţionarii şi preoţii au descoperit puterea lor din cauză că erau atât de puţini. La un an după ciumă, în nordul Franţei, muncitorii

textilişti din St. Omer lângă Amiens obţinuseră trei măriri succesive de salarii. În cadrul multor bresle artizanii făceau grevă pentru salarii mai mari şi ece mai puţine. Într-o epocă în care condiţiile sociale erau considerate a îi bine stabilite o astfel de acţiune era revoluţionară.

Reacţia – conducătorilor a fost represiunea imediată. făcând sforţărisă menţină salariile la nivelul dinaintea ciumei, englezii au emis o hotărâre în 13 d & cerând tuturor să lucreze cu aceeaşi plată ca în 1347. Se stabiliseră penalizări pentru refuzul de a munci, pentru părăsirea unui loc de muncă spre. căuta unul. mai bine plătit şi pentru plata salariilor mai mari de către patroni. Proclamată când parlamentul nu era întrunit, hotar în ea a fost reemisă în 1351 ea statut al muncitorilor. Ea nu numai că înfiera muncitorii care cereau salarii mai mari dar în special pe cei care preferau „mai curând să cerşească cuprinşi de lenevie d-eeât să-şi elşfige punea prin muncă 4. Lenea muncitorului era o crimă împotriva societăţii deoarece sistemul medieval sebaza pe obligaţia acestuia de a trudi. Statutul muncitorilor nu a fost pur şi simplu un vis reacţionar, ci unefort de a menţinesistemul Ei prevedea ea fiecare persoană capabilă de muncă sub şaizeci de ani, fără mijloace de trai să muncească pentru ericine o solicita; să nu se dea nici opomană persoanelor apte de muncă; un şerb vagabond putea fi silit să muncească pentru oricine avea nevoie de el. Acest statut avea să slujească până în secolul al XX-lea ca bază a legilor „conspirative44 împotriva mâinii de lucru în îndelungata luptă pentru împiedicarea sindicalizării.

Un statut francez, mai realist din 1351, care se aplică numai regiunii Parisului, permitea e mărire a salariilor dar care să nu depăşească o treime din fostul nivel. Se fixară preţurile şi sereglementară, profiturileintermediarilor. Pentru sporirea producţiei s-a cerut breslelor să micşoreze

restricţiile asupra numărului de ucenici şi să le scurteze perioada de ucenicie ca să devină, mai repede meşteri.

În ambele ţări, statutele nu puteau fi aplicate după cum reiese din reînnoirea legilor eu penalizări spoirile. Violările citate de parlamentul engle*z în* 1352 arată că muncitorii cereau şi patronii plăteau, salarii de două eci sau de trei ori mai. mari decât în perioada dinaintea, ciumei. În fiecare cras s-au instalat instrumente de tortură pentru pedepsirea vinovaţilor. În 136Ô închisoarea a înlocuit penalizările iar muncitorii care fugeau au fost declaraţi proscrişi. Dacă erau prinşi, trebuia să li se ardă cu fierul roşu pe frunte litera de la „fugar* (sau eventual de la „falsity”). În anii 1360 s-au dat de două ori mai multe legi noi, ce au generat rezistenţa care urma să ajungă la apogeu în marea răscoală din 1331.

Sentimentul păcatului trezit de ciumă a încetat datorită indulgenţei totale oferite de Anul Jubiliar 1350 tuturor celor care în acel an făcuseră pelerinaj la Roma. Stabilit iniţial de Bonifaciu al VIII-lea în 1300, Jubileul era menit să acorde indulgenţe fără bani tuturor păcătoşilor care se pocăiau şi se spovedeau – adică, celor care îşi puteau permite călătoria la Roma. Intenţia lui Bonifaciu a fost să sărbătorească Anul Jubiliar ea un centenar, dar primul jubileu; avusese un asemenea succes, atrăgând spre Roma două milioane de vizitatori în cursul acelui an incit oraşul, sărăcit datorită mutării sediului papei la Avignon, l-a rugat pe Clement al VI-lea să scurteze totuşi intervalul la 50 de ani. Papa, pasionat de frescele sale vesele a acţionat în „baza principiului că „un pontif trebuie să-şi facă supuşii fericiţi”. El a dat curs cererii Romei într-o bulă din 1343.

Important pentru Biserică era că papa Clement a formulat în aceeaşi bulă teoria indulgenţelor şi i-a fixat echivalentul funest în bani. El afirma că sacrificiul sângelui

lui Kristos împreună cu meritul adăugat de Fecioara Maria şi de sfinţi stabiliseră o vistieri. e inepuizabilă pentru folosirea indulgenţelor. Vărsând nişte sume Bisericii, oricine putea cumpăra o acţiune la Vistieria Meritului – Ceea ce a câştigat Biserica în bani pierdu până la urmă în respect.

În 1350 pelerinii se îmbulzeau pe drumurile Romei, înnoptând lângă focuri. Se spune că 5.000 de oameni intrau sau ieşeau din Roma în fiecare zi, îmbogăţind pe stăpânii caselor care le dădeali adăpost în ciuda lipsei de hrană şi furaje şi a stării jalnice a resurselor oraşului. Fără pontiful său, oraşul etern era sărac, cele trei basilici în ruină. São Paulo dărâmată de cutremur, palatul Lateran pe jumătate distrus. Molozul şi ruinele umpleau străzile, cele şapte coline erau tăcute şi pustii, capre umblau prin mănăstirile goale năpădite de buruieni. Priveliştea bisericilor fără acoperiş în bătaia vântului şi ploii, se plângea Petrarca, „ar isca mila şi într-o inimă de piatră”. Totuşi faimoasele moaşte ele sfinţi au fost Oferite cu dărnicie, iar cardinalul Anibaldo Ceccano, nunţiul papal pentru Jubileu, a împărţit un număr imens de absolviri de păcate şi indulgenţe mulţimilor ce doreau cu ardoare iertarea păcatelor. După afirmaţiile lui Villarii, care se interesa îndeosebi de cifre, – un milion de oameni au fost la Roma în timpul Postului Mare. Acest aflux sugerează fie o extraordinară nepăsare şi vigoare atât de curând, după ciumă, fie o mare nevoie de izbăvire – sau, eventual, că participanţilor condiţiile nu le păreau atât de rele cum reiese din relatare.

Biserica ieşi din ciumă mai bogată, dacă nu mai nepopulară. Când o moarte fulgerătoare ameninţa pe fiecare, cu perspectiva de a-şi da obştescul sfârşit într-o stare de păcat, rezultatul a Fost un puhoi de testamente în favoarea instituţiilor religioase. St. Germain 1 Auxerroiş

din Paris a primit 49 de moşteniri în 9 luni în comparaţie cu 78 în cei 8 ani anteriori. În octombrie 1348 conciliul din Siena a suspendat alocaţiile anuale pentru instituţiile religioase de caritate timp de doi ani deoarece acestea erau „imens îmbogăţite şi într-adevăr, îngrăşate din moşteniri. La Florenţa, asociaţia din Or San Michele à primit 350.000 de florini pentru a fi împărţiţi săracilor, deşi în acest caz mai marii asociaţiei au fost acuzaţi că au folosit banii în scopuri personale. pe motivul că cei foarte săraci şi nevoiaşi erau morţi.

În timp ce Biserica aduna bani, au sporit atacurile împotriva clerului, stimulate în parte de flagelanţi şi în parte de refuzul preoţilor în timpul ciumei de a-şi îndeplini obligaţiile. Că mureau ca alţi oameni, li s-a iertat, dar că-i lăsau pe creştini să moară fără împărtăşanie sau că luau mai mulţi bani pentru serviciile lor în timpul crizei, cum făceau mulţi, îi s-a imputat cu vehemenţă. Chiar şi în timpul Jubileului, populaţia Romei, cuprinsă de un freamăt, misterios de ostilitate, îşi bătu joc şi hărţui pe nunţiul cardinal. Odată, în timp ce călărea într-o procesiune, un ţintaş a tras asupra lui; s-a întors palid şi tremurând, cu o săgeată în pălărie. După aceea, călătorind numai cu un coif sub pălărie şi cu o zale sub haină, plecă la Neapole cât mai curând şi se spune că muri pe drum – otrăvit cu vin, după cum se afirmă.

În Anglia, unde anticlericalismul era endemic, – în 1349, cetăţenii din Worcester sparseră porţile stăreţiei St. Mary de lângă catedrală, îi atacară pe călugări, „îl alungară pe stareţ cu arcuri şi săgeţi-şi alte arme ofensive44 şi încercară să dea foc clădirilor. În acelaşi an, la Yeovil când episcopul de Bath şi Welles ţinea o slujbă mulţumindu-i lui Dumnezeu că a trecut ciuma, a fost întrerupt de nişte „fii ai pierzaniei44 care l-au asediat pe episcop şi pe enoriaşi în biserică toată noaptea până ce

aceştia primiră ajutor.

Îmbogăţite prin moşteniri, ordinele călugăreşti stârneau o şi mai mare ostilitate, decât cea care de obicei se manifestase faţă de ei. Când Knighton a arătat că la Marsilia muriseră în total 159 de franciscani, el adăugă: „bene ciuidem44 (un lucru bun) iar despre cei şapte din 16 călugări care supravieţuiseră la Maguelonne, a scris: „şi aceasta era destul44. Călugării cerşetori nu erau iertaţi pentru că îmbrăţişaseră pe Mammon şi că „umblau după lucruri carnale şi pământeşti44.

Ciuma a accelerat nemulţumirea faţă de Biserică chiar în momentul când poporul simţea o nevoie şi mai mare de linişte spirituală. Trebuia să existe, vreun sens în experienţa înfiorătoare pe care Dumnezeu le-o dăduse. Dacă scopul era să-i dezbare pe om de felul său păcătos, el nu şi-a atins ţinta. S-a constatat că oamenii erau „mai răi ca înainte44, mai avari, mai hrăpăreţi, mai certăreţi, mai belicoşi şi aceasta nu se manifesta mai puternic decât în cadrul Bisericii însăşi. Clement al VI-lea, deşi nu era deloc un om cult, s-a ridicat împotriva prelaţilor săi într-o tiradă plină de mânie şi ruşine când aceştia i-au cerut printr-o petiţie din.1351 să desfiinţeze ordinele de călugări cerşetori. XPapa a răspuns că dacă ar face aceasta: „Ce aţi putea predica poporului? Dacă aţi predica dëspre umilinţă voi sunteţi cei mai mândri din lume, îmbuibaţi, încrezuţi şi iubitori de pompă. Dacă aţi vorbi de sărăcie, voi sunteţi atât de lacomi că toate bogăţiile din lume nu vă sunt suficiente. Dacă aţi vorbi despre castitate – dar să trecem aceasta sub tăcere deoarece Dumnezeu ştie ce face fiecare om şi câţi din voi vă satisfaceţi poftele44. Cu această tristă părere despre tovarăşii lui, şeful bisericii muri un an mai târziu.

„Când cei care au titlul de păstori joacă rolul de lupi44, spunea Lothar din Saxonia, „în grădina Bisericii

creşte erezia44. În timp ce majoritatea oamenilor, fără îndoială, îşi urmau ca mai înainte calea plină de curaj, nemulţirmirea faţă de Biserică a dat un imbold ereziei şi disidenţei, tutiirèr celor care căutau pe Dumnezeu prin secte mistice, tuturor mişcărilor” pentru reformă care în ultimă instanţă aveau să destrame imperiul unităţii-catolice.

Supravieţuitorii ciumei, const a fiind că ciuma nici nu i-a distrus, nici nu i-a făcut mai buni, n-au putut descoperi niciun scop Qivin în durerea pe care o înduraseră. Scopurile lui Dumnezeu erau de obicei misterioase dar această calamitate fusese prea groaznică ca să fie acceptată fără întrebări. Dacă un dezastru de o astfel de mărime, cel mai ucigător care s-a cunoscut vreodată, ërh doar *un* act lipsit de sens din partea lui Dumnezeu sau poate chiar nici nu era mâna lui Dumnezeu, atunci absolufurile unei ordini fixe erau desfăcute din legăturile lor. Minţile care se luminaseră ca să primească aceste întrebări nu se mai puteau întoarce în întuneric. Odată ce oamenii întrezăreau posibilitatea schimbării într-o ordine considerată imuabilă, apare la orizont sfieşitul unei ere de supunere; urma apariţia conştiinţei individuale. În această privinţă Moartea-Neagră poate a fost începutul nerecunoscutit al omului modern.

Între tirdp ea a lăsat neîncredere, tensiune şi mâhnire. A accelerat schimbarea raporturilor de muncă pe moşii şi făcând aceasta, a desfăcut vechi legături. A adâncit antagonismul între bogaţi şi săraci şi a mărit discordia între oameni. Un eveniment care aduce mare nenorocire poate fi îndurat numai cu credinţa că el va aduce o lume mai bună. Când aceasta nu se întâmplă, cum a fost după marele dezastru din 1 & 14 – 18, dezamăgirea este adâncă şi se transformă *în* îndoială şi dezgust de sine. Prin crearea unui climat de pesimism, Moartea Neagră a

echivalat cu primul război mondial, deşi efectele psihologice au apărut de-abia după 50 de ani. Aceştia au fost cei 50 de ani ai tinereţii şi ai vieţii de adult a lui Enguerrand de Coucy.

Pe pereţii pictaţi de la Campoşanto din Pisa există o stranie personificare a morţii datând din anii ciumei. Figura nu reprezintă scheletul. convenţional ci o femeie bătrână, îmbrăcată în negru cu păr lung şi ochi sălbatici cărând-o coasă cu lamă lată. Labele picioarelor i se temi – ns. În gheare în loc de degete. Zugrăvind triumful Morţii, fresca a fost pictată în sau în jur de 1350 de către Francesco Traini făcând parte dintr-o serie care cuprţndea scene. zugrăvind Judecata de Apoi şi Chinurile Iadului.

Acelaşi subiect, pictat în acelaşi timp de profesorul lui Trai ni, Andrea Orcagna, în biserica Santa Croce din Florenţa, s-a pierdut, în afară de un fragment. împreună, aceste fresce au marcat începutul pătrunderii Morţii în artă. fără a marca cultul care urma să-l formeze Moartea la sfârşitul secolului.

Moartea era de obicei reprezentată printr-un schelet cu clepsidră şi coasă, într-un giulgiu alb sau fără nimic pe el, rin jind la ironia destinului omului, reflectat în imaginea sa: toţi oamenii, de la cerşetor la împărat, de la prostituată la regină, de la funcţionarul în zdrenţe, la papă, trebuie să ajungă aici. Indiferent de sărăcia sau puterea din timpul vieţii, totul este deşertăciune, moartea făcându-i egali. Temporalul nu-i nimic, ceea ce contează este viaţa de apoi a sufletului.

În fresca lui Train! Moartea se furişează prin aer spre un grup de nobili şi doamne lipsiţi de griji, tineri şi frumoşi care, precum modelele din povestirile lui Boccaccio conversează, flirtează şi se delectează cu jocul de cărţi şi muzică într-o îi radă parfumată de portocali. Un sul de pergament îi avertizează că „niciun scut de înţelepciune

sau bogăţie, de nobleţe sau bravurănu-i poate ocroti împotriva loviturilor celei care se apropie. „Ei s-au desfătat mai mult cu plăcerile lumii decât au ascultat de cele sfinte”. Într-o grămadă de cadavre din apropiere zac capete încoronate, un papă cu tiara, un cavaler, amestecaţi cu trupurile celor săraci în timp ce îngerii şi diavolii din cer îşi dispută figurile goale în miniatură care reprezintă sufletele lor. Un grup nenorocit de leproşi, ologi, cerşetori (reprezentat şi în fragmentul rămas a lui Orcagna), unul cu un nas mâncat, alţii fără picioare, orbi» sau întinzând un ciot înfăşurat în cârpe în loc de mină imploră Moartea să-i izbăvească. Deasupra, pe un munte, ermiţi care duc o viaţă religioasă contemplativă aşteaptă Moartea în pace.

Dedesubt, într-o scenă de o vervă artistică extraordinară, o partidă de vânătoare compusă din prinţi şi doamne elegante călare dă cu groază peste trei-sicrie deschise conţinând cadavre în diverse stadii de descompunere, unul încă îmbrăcat, unul pe jumătate putrezit şi unul, schelet. Vipere se târăsc peste oasele lor. Scena ilustrează „Cei trei vii şi cei trei morţD, o legendă din secolul al XIII-lea care povesteşte întâlnirea dintre trei doamne şi trei cadavre în descompunere care le spun: „ce sunteţi voi, am fost şi noi. Ce suntem noi, veţi fi şi voi”. În fresca lui Traini, un cal simţind duhoarea morţii împietreşte de. spaimă, cu gâtul întins şi cu nările dilatate; călăreţul duce o batistă ia nas. Câinii de văiiătoare se trag îndărăt, urlând îngroziţi. Bărbaţii şi femeile frumoase, îmbrăcaţi în mătăsuri, cu pălării moderne, privesc înspăimântaţi la ce vor deveni.

Capitolul 6

Bătălia de la Poitiers

De-abia ieşită din epidemia de ciumă, Franţa s-a îndreptat spre un dezastru militar care urma să dezlănţuie un potop de consecinţe nefaste şi să devină un eveniment

determinant în viaţa lui Enguerrand de Coucy. Agentul extern a fost Anglia, însă cauza rezida în nesupusenia clasei senioriale, consfinţită de un rege care excela prin incapacitatea sa de a conduce.

Ioan al V-lea, care l-a urmat pe tatăl său, Filip al VI-lea, în august 1350, putea să-i slujească lui Machiavelli drept model pentru un Anti-Principe. Lipsit de simţ politic şi nestăpânit, el nu a cumpănit niciodată în mod înţelept alternativele şi părea incapabil să analizeze dinainte consecinţele unei acţiuni. Deşi era curajos în bătălie, nu era de loc o mare căpetenie. Deşi nu era rău intenţionat, avea să provoace o nemulţumire care a fost pe punctul de a. genera revolte şi de a determina pierderea a jumătate din regat în favoarea duşmanului. Chiar el însuşi era să piară, lăsând ţara fără conducător să întâmpine cel mai întunecat ceas al epocii. Cu surprinzătoare îngăduinţă, supuşii lui l-au numit Jean le Bon (Ioan. cel Bun), după cum s-a presupus, porecla fiind folosită în sensul de „risipitorsau „nepăsător” sau de om cumsecade. Sau poate s-au referit la devotamentul lui Ioan faţă de onoarea cavalerească sau la generozitatea lui faţă de săraci ilustrată de faptul că odată a dat o pungă unei servitoare ale cărei găleţi cu lapte fuseseră răsturnate de câinii. săi de vânătoare.

A urcat pe tron cu intenţia de a răzbuna înfrângerile tatălui său din ultimele decenii şi în prima zi a domniei sale i-a anunţ at pe cei mai importanţi seniori din regatul său să fie pregătiţi să vină la chemarea lui când „va veni timpul”. Armistiţiul încheiat după căderea Calais-ului şi reînnoit în timpul ciumei trebuia să expire în aprilie 1351. Moştenind o vistierie goală, Ioan n-avea bani ca să plătească o armată şi nu se putea mişca fără să-şi completeze din nou fondurile şi să-şi chivernisească resursele militare. Nevoia de a învăţa ceva din eşecurile de

la Crécy şi Calais nu i-a fost inutilă şi el bâjbâia în căutarea unor anumite idei pentru reforma militară.

Totuşi, prima sa acţiune, la trei luni după ce a devenit rege, a fost să-i execute pe conetabilul Franţei, contele de Eu şi pe cel de-al 16-lea conte de Guânes, văr de-al

II-lea al lui Enguerrand al VĂI-lea, un om cu puternice relaţii şi „atât de curtenitor şi amabil în toate încât era. iubit şi admirat de mari seniori, doamne şi domnişoare din lumea bună”. Prins de englezi ia-Caen în 1345, contele de Eu n-a reuşit să strângă răscumpărarea care i-o cerea regele Edu ard. Când era vorba de prizonieri importanţi, Eduard nu se limita niciodată la principiul cavelerisrrmlui după care răscumpărarea unui cavaler trebuia stabilită la o cifră care să nu-l ruineze sau să depăşească venitul său pe un an. După patru ani de captivitate, contele de Eu şi-a redobândit libertatea probabil în schimbul cedării în favoarea lui Eduard a castelului său plasat într-o poziţie strategică şi al comitatului Guânes de lângă Calais. Pe baza acestei bănuieli, Ioan a poruncit decapitarea lui la întoarcerea în Franţa fără proces sau vreo altă procedură publică. Regele a ascultat în linişte cererile prietenilor lui de Eu de a-i cruţa viaţa, nu le-a dat niciun răspuns, dar a jurat că „el nu va mai dormi vreodată atât timp cât contele de Guânes este în viaţă”; sau, după o altă versiune, a răspuns cu lacrimi în ochi „voi veţi avea trupul, noi vom avea capul lui”.

Ioan nu ar fi putut alege un mod mai bun de a-i înstrăina pe nobili, de al căror sprijin avea nevoie, decât să execute un nobil de rangul contelui de Eu şi cu mulţi prieteni, fără o explicaţie publică sau intentarea unui proces. Dacă Eu trădase într-adevăr (adevărul nu se cunoaşte) regele avea toate motivele să explice raţiunile actului său, însă Ioan fie că avea o voinţă prea puternică,

fie că era prea tare de cap pentru a înţelege că ar fi fost de dorit să ai bune relaţii cu nobilimea.

Următorul. său act a înrăutăţit lucrurile. El dădu funcţia de conetabil rudei şi favoritului său, Charles d'Espagne despre care se spunea că era obiectul „afecţiunii necinstite" a regelui şi că-l convinsese pe Ioan să-l asasineze pe contele de Eu pentru a prelua funcţia acestuia, în afară de prestigiul oferit de faptul de a fi conducătorul militar imediat după rege, funcţia de conetabil aducea câştiguri suplimentare obişnuite din misiunea de strângere a forţelor armate. Numirea în funcţie a lui Charles d'Espăgne, care nu era popular în felul în care nu era niciun favorit al regelui „a sporit mânia nobililor consternaţi într-o vreme când regele avea destule motive să se teamă de tendinţele lor separatiste. Episodul a constituit o scindare a domniei într-un timp când ea avea nevoie cel mai mult de unitate.

Tatăl lui Ioan a fost de asemenea *„ung bien hastif homs"* (un bărbat foarte impulsiv) iar căsătoriile, timp de secole, cu verişoare primare i-au făcut instabili pe Valois. Jean nu a uitat stinghereala lui Filip în privinţa legitimităţii pretenţiei lui la coroană şi zelul cu care acesta a suspectat, nu fără motiv, trădarea. Dorinţa de răzbunare a luat-o de la mama lui, regina oloagă, care, deşi era pioasă şi făcea fapte bune, era considerată „o doamnă foarte crudă deoarece pe cine ura ea, mort ei4 fără milă". Se spunea că ea a fost cea care l-a îndemnat pe soţul ei să facă acel gest care a adus atâta spaimă în vremea sa – executarea în 1343 a 15 seniori bretoni care erau prizonierii lui.

În timpul ostilităţilor din anii 1340, Ioan i-a asediat pe englezi, fără succes, timp de patru luni, refuzând, se spune, orice sfat, şi dovedindu-sè încăpăţânat şi „greu de schimbat când avea o părere". Talentul său cel mai notabil era de a-şi satisface excepţionala sa lăcomie de bani.

împărtăşea interesul familiei Valois faţă de a, ne şi litere cel puţin atât cât să comande traducerea în limba franceză a Bibliei şi a operei istoricului roman Titus Livius şi să ia cu el cărţi în campanii. Ca rege a ordonat pictorului curţii, Girard de Orléans, să-i decoreze taburetele de toaletă şi a strâns 239 de tapiserii făcute pentru folosinţa sa. Gustul său pentru lux cuprindea totul în afară de alegerea miniştrilor. Moştenise de la tatăl său şi păstrase în funcţie nişte miniştri obscuri, nici capabili, nici cinstiţi, care erau dispreţuiţi de nobili deoarece erau de origine comună şi urâţi de burghezi din cauza avariţiei şi venalităţii lor. Unul din ei, Simon de Buci, preşedintele parlamentului şi membru al Consiliului Secret „a sărit „de două ori peste cal. Robert de Lorris, şambelanul şi şeful conturilor a fost repus în funcţie după ce a reuşit să se salveze din faţa unei acuzaţii de trădare şi a uneia de delapidare. Prudent, Jean Poilevain, care a foşjt închis pentru fraudă, a obţinut o scrisoare de iertare înainte ca să fie judecat. Ca administratori ai finanţelor regelui, asemenea persoane erau o sursă permanentă de nemulţumire faţă de regim.

Primul act administrativ important al lui Ioan a fost un serios efort spre o coeziune militară. Devenea evident că dreptul baronial de a se retrage după bunul plac de pe câmpul de luptă şi faptul că se răspundea în mod independent la chemarea regelui, diminua marile eforturi militare. Jumătate feudală, jumătate mercenară, nefiind încă naţională, adunătura ad hoc care era armata din secolul al XIV-lea era prea supusă intereselor particulare ale componenţilor ei ca să fie un instrument pe care te puteai bizui. Hotărârea regelui din aprilie 1351 a fost o încercare de a introduce, atât câţ permiteau rânduielile cavalereşti, principii de dependenţă şi comandă.

Mărind plata pentru a acoperi inflaţia provocată de Moartea Neagră, hotărârea a confirmat faptul că funcţia

războinicului devenea o profesiune a cavalerilor mai săraci, dacă nu pentru marii seniori. Onorariul a fost stabilit la 40 sous (2 livre) pe zi pentru un stegar, 20 sous pentru un cavaler, 10 – pentru un scutier, 5 – pentru un valet, 3 – pentru un pedestraş, 2 *i/2* – pentru un purtător de armură şi alţi servitori.

Mai semnificativă a fost o clauză menită să îndrepte o greşeală gravă de pe câmpul de luptă medieval, dreptul la retragere independentă. Noua regulă prevedea ca fiecare om din armată să fie subordonat unui căpitan şi cerea un jurământ de la toţi combatanţii „de a nu părăsi compania căpitanului lor” fără ordin – adică, să nu se retragă când doresc. Datorită faptului că un comandant se putea bizui atât de puţin pe forţa pe care intenţiona s-o desfăşoare, hotărârea cerea şi căpitanilor companiilor să-l anunţe pe şeful batalionului că vor fi prezenţi la următoarea bătălie.

Hotărârea sâa dovedit ineficientă mai ales din lipsa unui venit sigur pentru întreţinerea unei armate organizate.

Aprovizionarea se adăuga, cheltuielilor făcute prin plata salariilor. În timp ce ţărănimea locală, plătită sau jefuită furniza” de obicei hrana şi furaje pentru cai, o expediţie majoră, un asediu sau o flotă pe mare avea nevoie de o aprovizionare organizată – biscuiţi, carne, peşte afumat sau sărat, vin, ulei, ovăz şi fin pentru cai. Cavalerii mâncau de obicei pâine albă şi beau vin în fiecare zi. Soldatul obişnuit primea vin numai în zile de sărbătoare sau în timpul luptelor; altfel, el bea bere sau cidru şi mânca pâine de secară, mazăre, fasole. Peştele, brânza, uleiul de măsline, câteodată untul, sarea, oţetul, ceapa şi usturoiul figurau de asemenea în raţii. Păsările erau atât de mult consumate şi atât de uşor obţinute încât nici nu mai erau amintite. Zahărul, mierea, muştarul, condimentele şi migdalele erau păstrate pentru răniţi şi

bolnavi şi pentru privilegiaţi. În timpul serviciului activ soldaţii nu posteau, dar li se distribuia peşte ca înlocuitor al cărnii în timpul celor 12 zile „slabdintr-o lună. Cu cât se permanentiza războiul, cum s-a tâmplat în secolul al XIV-lea, cu atât era nevoie de mai multă organizare şi bani.

Coroana înhăţa banii prinorice mijloace şi favoriza lucrul cel mai lipsit de scrupule: falsificarea monedei Mai puţin evidentă decât ajutoarele şi subsidiile, ea nu necesita chemarea stărilor pentru consimţământ. Monedele încasate erau rebătute cu o proporţie mai mică de aur sau argint şi erau puse din nou în circulaţie la vechea lor valoare, diferenţa fiind reţinută de vistierie. Deoarece monedele care circulau zilnic erau afectate în acest fel, sistemul reducea salariile reale şi puterea reală de cumpărare a omului de rând, în timp ce bancherii, comercianţii şi nobilii a căror avere consta din mari monede de aur sau din vase de aur şi argint erau mai puţin afectaţi. În timpul lui Ioan al II-lea aceste înşelătorii erau atât de frecvente încât răsturnau toate valorile şi au reuşit să le dăuneze tuturor şi său înfurie pe toţi în afară de autorii lor şi de cei care puteau profita păstrându-şi aurul. Abatele Gilles li Mulsis din Tournai găsea misterul banilor chiar mai ascuns decât cel al ciumei, ceea ce i-a inspirat un vers celebru:

„Banii şi circulaţia lor sunt lucruri foarte ciudate.

Ei continuă să urce şi să coboare şi nimeni nu ştie de ce.

Cânămei să câştigi, pierzi oricât de mult ai încerca”.

În 1351, primul nu al domniei lui Ioan, moneda a suferit 18 schimbări şi în cursul următorului deceniu încă 70.

Ideea regelui de a îmbunătăţi forţa militară avea să conducă la întemeierea unui ordin cavaleresc după modelul cavalerilor Mesei Rotunde, aşa cum regele Eduard

interne! a se recent Ordinul >, Jartierei. Ordinul Stelei al lui Ioan era menit să rivalizeze Jartiera, să reînvie prestigiul francez şi să sudeze loialitatea dezbinată a nobililor faţă de monarhia Valois.

Ordinele cavalereşti cu toată ostentaţia, ritualul şi jurămintele lor erau un mod de a încerca să se asigure un COrp loial de sprijin militar pe care suveranul se putea bizui. De fapt, acesta era simbolul Jartierei, un inel care să lege cavalerii unul de altul şi toţi împreună să fie legaţi de rege ca şef al Ordinului. Anunţat la început cu mare tam-tam în 1344, Ordinul Jartierei era menit iniţial să cuprindă 300 de cavaleri încercaţi, începând cu cei mai merituoşi din regat. Când s-a înfiinţat oficial, cinci ani mai târziu, a fost redus la un cerc exclusivist de 26 de persoane, având pe Sf. Gheorghe drept patron şi mantii albastre cu fir auriu drept costum. Semnificativ era faptul că statutul Ordinului prevedea că niciun membru nu putea părăsi domeniul regelui fără autorizaţia lui. Purtarea jartierei la genunchi mai avea semnificaţia, aşa cum afirmă istoricul Ordinului „unui protest şi a unui îndemn pentru cavaleri să nu trădeze în mod laş (prin fuga de pe câmpul de luptă) curajul şi renumele care sunt sădite în statornicie şi mărinimie”. Fină şi cavalerii de demult cunoşteau frica şi fuga.

Deoarece Ioan avea intenţia să includă, nu să excludă, el întemeie Ordinul Stelei pentru 50 de membri. Înfiinţat „în cinstirea lui Dumnezeu, a Fecioarei Maria, pentru creşterea cavalerismului şi ridicarea cnoarei”, o dată pe an tot Ordinul urma să se întrunească la un banchet ceremonial la care urmau să fie prezente blazoanele tuturor membrilor. Participanţii urmau să poarte o tunică albă, iar deasupra ei o haină roşie sau albă brodată cu o stea de aur, o pălărie roşie, un inel de email de o formă specială, ciorapi negri şi pantofi aurii. Urmau

să desfăşoare un steag roşu bătuf cu stele şi brodat cu imaginea Sfintei Fecioare.

La banchetul anual fiecare va trebui să povestească sub jurământtoate „aventurile pe care le-a avut în timpul anului, atât cele ruşinoase, cât şi cele onorabile”, iar scribii aveau să consemneze povestirile lor într-o carte. Ordinul va desemna pe cei trei prinţi, cei trei stegari şi trei cavaleri care în timpul anului au avut cele mai multe fapte de arme în război „deoarece nicio faptă de arme în timp de pace nu va fi luată în consideraţie. Aceasta însemna nicio faptă în alt război decât cel declarat de suveran. La fel de semnificativă pentru intenţiile regelui a fost şi reapariţia jurământului cavalerilor de a nu se retrage, formulat mai ferm decât în hotărâre şi mai explicit decât cel al Ordinului Jartierei. Membrii Stelei trebuiau să jure că niciodată nu vor fugi de la locul bătăliei mai departe de patru arpents (cam 500 de metri) din proprie iniţiativă, „ci mai curând vor muri sau vor fi luaţi prizonieri.

Deşi scopul ascuns al Ordinelor era practic, forma era deja nostalgică. Războiul se schimbase de la romanele cavalereşti ale secolului al XII-lea de unde cunoşteau bărbaţii legendele Mesei Rotunde din secolul al VI-lea, dacă aceasta a existat vreodată. Legendele au format cavalerismul ca principiu de ordine al clasei războinicilor, „fără de care lumea ar fi un lucru încurcat”. Însă căutarea Sfântului Graal nu era un îndreptar adecvat pentru tactici realiste.

Cea mai izbutită expresie militară a cavalerismului în ochii contemporanilor era faimoasa luptă a celor 30 din 1351. O acţiune generată de conflictul permanent din Bretania, ea a început cu provocarea la o luptă individuală lansată de Robert de Beaumanoir, un breton nobil din tabăra francezilor, rivalului său Bramborough din grupul anglo-breton. Când partizanii lor au cerut să lupte şi ei, s-a

convenit să se lupte. câte 30 de fiecare parte. Se stabiliră condiţiile, s-a ales locul şi după ce participanţii luară parte la slujbă îşi schimbară amabilităţi, lupta începu. Luptară sălbatic cu săbii, syliţi, pumnale şi topoare până ce patru din grupul francez şi. doi. din cel englezs fură omorâţi şi se hotărî o întrerupere. Sângerând şi epuizat, Beaumanoir ceru o băutură, rostind cele mai memorabile cuvinte ale epocii: „Bea-ţi sângele, Beaumanoir, şi setea îţi va trece!” Reluând încleştarea, combatanţii luptară, până ce partea franceză învinse şi toţi supravieţuitorii din ambele părţi fură răniţi. Bramborough şi încă opt din grupul lui au fost ucişi, ceilalţi luaţi prizonieri şi ţinuţi închişi pentru răscumpărare.

În timpul marilor discuţii provocate de această întâmplare, „unii susţineau că a fost un lucru prost, alţii că a fost o afacere foartelăudabilă”, admiratorii predominând.

Lupta a fost cântată în versuri, imortalizată în picturi, tapiserii şi, într-un monument ridicat pe locul luptei. Douăzeci de ani mai târziu, Froissart a observat un supravieţuitor cu cicatrici la masa lui Caiol al V-lea unde era cinstit ca nimeni altul. El povesti cronicarului curios că datora marea favoare ce i-o acorda regele faptului că a fost unul din cei treizeci. Renumele şi cinstea pe care o câştigase lupta reflecta viziunea nostalgică a cavalerului asupra a ceea ce trebuia să fie o luptă. În timp ce practica războiului de distrugere şi jaf, el rămânea credincios imaginii sale de Sir Lancelot.

Cu dărnicie uluitoare, neţinând cont de finanţele sale epuizate, Ioan a lansat Ordinul Stelei la o ceremonie de inaugurare la 6 ianuarie 1352. El dărui toate robele şi a organizat un banchet strălucitor într-o sală ornată cu tapiţerii, draperii de aur şi catifea cu stele şi crini. Mobila era sculptată şi aurită. După o slujbă solemnă, festivitatea a devenit atât de furtunoasă încât a fost făcut ţăndări un

potir de aur şi au fost furate nişte draperii. Pe când cavalerii chefuiau, englezii au cucerit castelul Guânes al cărui căpitan era plecat şi petrecea cu membrii Ordinului Stelei.

Spre propria lor ruină, membrii Ordinului Stelei au luat în serios jurământul de a nu fugi de la locul bătăliei, în 1352, în timpul războiului din Bretania, o forţă franceză condusă de mareşalul Guy de Nesle a fost prinsă în ambuscadă într-un loc numit Mauron de către o forţă anglo-bretonă având un număr aproape egal de soldaţi. Francezii ar fi putut să le salveze fugind însă erau legaţi prin jurământul lor de a nu se retrage. Deşi înconjuraţi, luptară până ce practic toţi au fost omorâţi sau capturaţi. Atât de mulţi morţi zăceau pe câmpul de bătaie încât corpul lui Guy de Nesle nu a fost recuperat decât după două zile. Şapte stegari şi 80 sau 90 de cavaleri francezi îşi pierdură viaţa fără a mai socoti pe cei capturaţi. Pierderea a fost atât de mare pentru Ordinul Stelei încât, împreună „cu marile neajunsuri şi ghinioane ce aveau să mai urmeze, va isca ruina acestei societăţi nobile”.

Carol, regele Navarrei, un tânăr de 20 de ani, nepot al lui Ludovic al X-lea şi-a văzut norocul în nenorocirile Franţei. Dacă urmărea într-adevăr coroana Franţei sau voia să se răzbune pentru rolele care i se făcuseră sau pur şi simplu să provoace zâzanie ca Iago, este un mister pe care-l ascunde unul din cele mai complexe personaje ale secolului al XIV-lea. Mic şi subţirel, cu ochi strălucitori şi volubil la vorbă, era un tânăr fluşturatic, inteligent, fermecător, violent, şiret ca o vulpe, ambiţios ca Lucifer şi mai sincer decât Byron „nebun, rău şi periculos”. Vorbitor seducător şi elocvent, el putea să-şi convingă pairii sau să conducă mulţimea. îşi permitea aceleaşi acte pătimaşe şi nestăpâmte ca Ioan şi alţi conducători dar spre deosebire de Ioan, era un complotist subtil, îndrăzneţ, absolut fără

scrupule însă atât de nestatornic în scopurile sale încât putea să-şi distrugă propriul complot. Singura lui statornicie era ura. Este cunoscut în istorie drept Carol cei Rău.

Prin mama sa, fiica lui Ludovic al X-lea, Carol de Navarra descindea mai direct din ultimii Capeţieni decât Ioan al II-lea însă părinţii lui renunţaseră cu totul să revendice coroana când l-au recunoscut pe Filip al VI-lea. Ei au fost recompensaţi cu regatul Navarrei. Micuţul regat din Pirinei oferea fiului lor prea puţine posibilităţi dar, în calitatea de conte de Evreux, deţinea o mare feudă în Normandia de unde se putea exercita o influenţă. Aceasta a devenit principala sa bază de operaţii.

Era împins la acţiune din gelozie şi ură faţă de Charles d'Espagne, noul conetabil, căruia regele dintr-o favoare nechibzuită îi dăruise comitatul Angoulême care aparţinea casei de Navarra. După ce-l înfurie pe Carol de Navarra luându-i teritoriul, Ioan, temându-se de urmări, încercă să-l lege de el oferindu-i mâna fiicei sale de opt ani, Jeanne. Aproape imediat după aceea, îngroşă prima sa nedreptate reţinând zestrea fiicei sale ceea ce nu a avut darul să-l facă prieten cu noul său ginere.

Carol de Navarra a lovit în rege prin Charles d'Espagne. Neplăcându-i jumătăţile de măsură, puse pe cineva să-l asasineze, nu fără a. socoti că mulţi nobili care-l urau de asemenea pe favoritul regelui se vor strânge în jurul bărbatului care l-a îndepărtat pe acesta. Ei nu-l ucise cu propriile mini, ci cu ajutorul unui grup de acoliţi condus de fratele său, Filip de Navarra, la care se alăturase contele Jean d'Harcourt, doi fraţi Harcourt şi alţi mari nobili normanzi.

Profitând. de vizita conetabilului în Normandia în ianuarie 1354, intrară în camera unde acesta dormea gol (cum era obiceiul medieval) şi cu săbiile scoase, lucind în

lumina torţelor, îl târâră afară din pat. În genunchi, în faţa lui Filip, eu mâinile ridicate, Charles d’Espagneimp-eră îndurare, spunând că: „va fi sclavul lui că se va răscumpăra cu aurică va ceda teritoriul pretins, că va pleca peste mări şi nu se va mai întoarce niciodată” Coptele de Harepurt îl rugă pe Filip să aibă milă însă tânărul, în inat de mânia şi ţelul fratelui său, n-a vrai s-asculte. Oamenii lui se aruncară asupra, neajutoratului conetabil într-un mod atât de „mişelesc şi odios” încât îi lăsară corpul străpuns în BO de locuri. Galopând spre locul unde aştepta Carol de Navarra, ei strigară: „S-a făcut! S-a făcut!”

„Ce s-a făcut?” întrebă el, şi ei răspunseră „Conetabilul este mort”.

Îndrăzneala loviturii, atât de apropiate de persoana regelui, îl aduse imediat pe care! de Navarra în frunte ca factor politic. Imediat regele declară confiscarea proprietăţilor sale din Normandia, dar aceasta a trebuit să se facă prin forţă.

Contemporanii lui Carol au pus fapta sa pe seama urii şi răzbunării/ dar oare era patimă sau calcul? Deşi lipsa totală de înfrânare era caracteristică persoanelor născute să guverneze, izbucnirile bizare de violenţă deveneau clin ce. În ce mai frecvente în aceşti anipoate ca o moştenire a Morţii Negre şi a unui sentiment de nesiguranţă în faţa vieţii în 1354 a-izbucnit cu atâta furie unul din conflictele periodice dintre populaţia oraşului Oxford şi studenţii de la universitate, folosindu-se săbiile, pumnalele şi chiar arcurile şi. săgeţile, încât s-a soldat cu masacrarea studenţilor şi închiderea universităţii până când regele luă măsuri pentru protejarea libertăţilor ei. În Italia, în 1350 când Francesco Ordelaffi, tiranul din Forli, cunoscut pentru o *subitezza* sau impulsivitate îngrozitoare, a perseverat în apărare, până la ultima picătură de sânge,

a oraşului sau împotriva Bisericii, fiul său Ludovico a îndrăznit să-i ceară să se predea. „Ori[4] eşti un bastard, ori eşti un copil schimbat *!” urlă tatăl înfuriat şi în timp ce fiul se întorcea, scoase un pumnal şi „i-l împlântă în spate încât muri până la miezul nopţii”. Într-o furie tot atât de nestăpânită, contele de Foix care era căsătorit cu sora lui Carol de NaJ varra, îl ucise pe singurul lui fiu legitim.

Evul Mediu se obişnuise de mult cu violenţa fizică, în secolul al X-lea fusese format un „Armistiţiu al lui Dumpezeu” spre a veni în întâmpinarea năzuinţei pentru o oarecare încetare-a luptelor permanente. În timpul armistiţiului, se suspenda lupta în zilele de sărbătoare, duminicile şi de Paşti şi oamenilor de arme îi se interzicea să le facă rău tuturor necombatanţilor – funcţionari, ţărani, negustori, meseriaşi şi chiar animale. şi trebuiau să fie protejate toate instituţiile religioase şi publice. Aceasta în teorie. În practică, ca şi alte precepte ale Bisericii, armistiţiul era o sită care nu putea r. eţine purtarea omenească.

În Anglia, din registrele reprezentanţilor procuraturii reieşea că omuciderile depăşeau cu mult accidentele în ceea ce priveşte cauza deceselor şi deseori asasinul scăpa de pedeapsă, obţinând favoarea clerului prin mituire sau prinz relaţii corespunzătoare. Viaţa era plină de răniri corporale şi literatura le reflecta. Una din povestirile lui La Tour Landry scrisă pentru fiicele sale relatează despre o doamnă care a fugit cu un călugăr şi fiind găsită în pat cu el de către fraţii ei, aceştia „luară un cuţit şi îi tăiară călugărului testiculele, le aruncară în faţa doamnei şi o făcură să le mănânce, ca după aceea să-i lege pe amândoi, pe doamnă şi pe călugăr, într-un sac cu pietre grele şi să-i arunce într-un râu şi să-i înece o altă povestire, relatează despre un soţ care şi-a adus înapoi soţia de la părinţii ei

4 Copil lăsat ele elfi în schimbul celui răpit de ei <n. t.)

unde fugise după o ceartă. În timp ce poposeau peste noapte într-un oraş, în drum spre casă, doamna a fost atacată de un „mare număr de tineri sălbatici şi cuprinşi de desfrânare” care „o siluiră în mod infam” făcând-o să moară de ruşine şi supărare. Soţul i-a tăiat corpul în 12 bucăţi, pe care le trimise una câte una prietenilor ei cu câte o scrisoare aşa încât acestora să le fie ruşine că a fugit de la soţul ei şi de asemenea să-i facă să se răzbune pe cei care au violat-o. Prietenii s-au adunat imediat, împreună cu servitorii lor şi au descins în oraşul unde avusese loc violul şi omorâră pe toţi locuitorii lui.

Violenţa era oficială cât şi individuală. Tortura era îngăduită de Biserică şi folosită în mod regulat pentru demascarea ereziei de către Inchiziţie. Tortura şi pedepsele justiţiei civile constau din tăierea mâinilor şi urechilor, trasul pe roată, arderea pè rug, jupuirea şi ruperea în bucăţi. În viaţa de toate zilele, trecătorii vedeau criminali biciuiţi cu frânghii cu noduri sau legaţi cu un inel de fier în jurul gâtului. Ei treceau pe lângă cadavre, atârnând în spânzurători şi pe lângă capete tăiate şi bucăţi din trupuri trase în ţeapă pe zidurile oraşelor. În fiecare biserică vedeau picturi cu sfinţi care sufereau diverse suplicii atroce

— Cu săgeţi, suliţi, foc sângerând de peste tot Era nelipsită răstignirea cu cuiele, suliţele, spinii şi bicele ei şi cu mult sânge curgând. Sângele şi cruzimea erau omniprezente în arta creştină, într-adevăr esenţiale pentrü ea deoarece Hristos devenise Mântuitorul şi sfinţii fuseseră sanctificaţi numai îndurând violenţa, din partea semenilor lor.

În jocurile săteşti, jucătorii cu mâinile legate la spate concurau la orriorârea unei pisici bătute în cuie de un stâlp lovind-o cu capetele lor până o omorau, cu riscul că animalul înnebunit de groază să le zgârie faţa sau să le

scoată ochii – cu ghearele. Trompetele sporeau starea de aţâţare. Sau un porc închis într-un ţarc mare era fugărit de oameni cu bâte spre încântarea spectatorilor până când era omorât. Obişnuiţi în propria lor viaţă cu greutăţile şi rănirile fizice, bărbaţii şi femeile medievale nu erau îngroziţi de spectacolul durerii ci mai curând se delectau cu el. Cetăţenii din Mons cumpărară un criminal condamnat la moarte de la un oraş învecinat ca să aibă plăcerea să-l vadă tăiat în bucăţi. Poate copilăria lipsită de tandreţe producea adulţi care nu-i apreciau pe alţii mai mult decât fuseseră ei apreciaţi în anii lor de formare.

Prin fapta sa revoltătoare, Carol de Navarra deveni o forţă de atracţie pentru un grup din ce în ce mai mare de nobili din nordul Franţei care erau pregătiţi pentru o mişcare de protest împotriva monarhiei Valois. Vechea stare de tensiune dintre baroni şi monarhie se reînnoise ca urmare a represaliilor violente ale lui Filip şi. Ioan împotriva nobililor pe care îi bănuiau de trădare şi a umilinţelor militare suferite la Crécy. Proprietarii funciari, afectaţi de fuga mâinii de lucru şi din cauza reducerii veniturilor de pe moşii, aveau tendinţa să pună pe socoteala coroanei multe din necazurile lor.

Erau ofensaţi din cauza presiunilor financiare ale regelui şi ale miniştrilor săi, pe care îi dispreţuiau şi. cereau reforme şi mai multă autonomie locală. De la baza sa din Normandia, Carol putea deveni focarul unui grup ostil şi el trâmbiţa această intenţie ca un cocoş care cântă.

„Dumnezeu ştie că eu am fost acela care cu ajutorul lui l-am omorât pe Charles d’Espagne”, scrise el într-o scrisoare către papa Inocenţiu al VI-lea. El descrise asasinarea conetabilului ca o reacţie îndreptăţită la afronturi şi ofense şi îşi exprimă credinţa faţă de Sfântul Scaun şi grija pentru sănătatea papei. Carol era gata acum să se ofere să fie agentul Angliei în schimbul sprijinului

englez dat pentru a-şi menţine posesiunile normande şi pentru scopül său dorea să-l folosească pe papă ca intermediar. Într-o scrisoare către regele Eduard el scria că i-ar putea face atâta rău lui Ioan al II-lea cu ajutorul castelului şi oamenilor săi din Normandia „încât nu şi-ar reveni niciodată” şi ceru să-i fie trimise în ajutor forţele engleze din Bretania.

În acest an, 1354, viitorul destin al secolului era prins între presiunile făcute pentru pace şi altele pentru continuarea războiului”. Papa Inocenţiu al VI-lea, care era bătrân şi bolnăvicios, încerca să realizeze imediat o împăcare deoarece îi auzea pe păgâni bătând la porţi. În 1353 turcii au ocupat Gallipoli, cheia Hellespontului şi astfel intrară în Europa. Energiile creştine trebuiau unite împotriva lor ceea ce ar fi fost cu neputinţă dacă Franţa şi Anglia îşi reînnoiau războiul.

Presaţi de papă şi de vistieriile lor golite Eduard şi Ioan au început tratative pentru o pace permanentă pe care niciunul dintre ei n-o dorea. Eduard îşi folosise creditul care-l avea pe lângă poporul englez pentru un război ce nu putea fi sfârşit nici prin diplomaţie, nici prin luptă. Starea a treia engleză constată că războiul costa mai mult decât veniturile obţinute din prăzi. În 1352 Parlamentul limită puterile de rechiziţionare ale regelui. În aprilie 1354 când Camera Comunelor a fost întrebată de Lordul Şambelan „Vreţi un tratat de pace permanent dacă se poate obţine?” membrii au strigat în cor „Da! Da!”

Ioan, la rândul său, era cuprins de teamă unei înţelegeri între Carol de Navarra şi Anglia. Mijloacele de informare medievale transmiteau zvonurile despre conspiraţiile ginerelui său. Şi, deoarece Carol se împotrivea, regelz nu avea cum să adune trupe şi impozite din Normandia. Obligat de o necesitate umilitoare, el trebui să-şi înăbuşe mânia, să anuleze confiscarea f eu

durilor normande ale lui Carol, să-l ierte pentru asasinarea lui Charles d'Espagne şi să-l invite la Paris pentru o ceremonie de împăcare. Carol veni deoarece în toată viaţa lui nu rezistase când i se oferise o alternativă şi poate din cauza faptului că la 2 – 2 de ani nu era atât de sigur pe el cum îi arătau faptele. Cu jurăminte, îmbrăţişări şi formule alese „prefăcătoria a avut loc în „martie 1354, sentimentele pe care rele două personaje principale le aveau unul faţă de celălalt putând fi doar închipuite.

Anul era aproape să aducă pacea. Războiul era pe punctul de a se termina printr-un tratat în avantajul Angliei însă în ultimul minut Franţa a refuzat. Tot ce se obţinuse prin trei ani de parlamentăm şi prin zelul pacifist al papei, n-a fost decât prelungirea anului de armistiţiu în timp ce hărţuiala a fost reluată. Din nou Carol de Navarra trată cu Eduard şi promise să se întâlnească cu englezii la Cherbourg pentru o campanie comună 1. Speranţele papei Inocenţiu s-au spulberat la căderea tratatului de pace. Când i-a reproşat regelui Angliei că el a conspirat cu Carol de Navarra împotriva regelui Franţei, Eduard minţi tot atât de uşor ca şi conducătorii din timpuri mai recente. „Vorbind sincer şi jurând cu credinţă pe inima lui Dumnezeu" el negă învinuirea în scris „pe cuvântul unui rege", deşi textul corespondenţei există.

În graba de a reîncepe războiul, el trâmbiţă perfidia franceză şi dreptatea cauzei sale în scrisori către arhiepiscopii de Canterbury şi York ce au fost citite în public de către crainici. Predicile ţinute din amvon au răspândit povestea necazurilor sale. Eduard se pricepea la relaţii publice. S-au strâns fonduri printr-un mijloc sau altul, s-a obţinut consimţământul Parlamentului şi s-au adunat oameni, flota, şi provizii în primăvara şi vara lui 1355. Când în ziua Sfântului Ioan (24 iunie) armistiţiul a expirat fără a fi reînnoit, două forţe expediţionare erau

gata să plece cu corăbiile, una spre Bordeaux sub conducerea Prinţului Negru, alta spre Normandia sub conducerea Ducelui de Lancaster, unde urma să se întâlnească cu Carol de Navarra.

Cu vânt bun în pânzele corăbiilor sale, prinţul Eduard a fijüns la Bordeaux după trei sau patru zile. Aduse cu el 1.000 de cavaleri, scutieri şi alţi soldaţi, 2000 de arcaşi şi un mare număr de pedestraşi galezi. Având acum 24 de ani, bine clădit, cu o mustaţă plină, moştenitorul regelui Eduard era un prinţ dur şi trufaş care avea să câştige un renume nemuritor, drept „Floarea cavalerismului. Reputaţia i-a rămas fiindcă a avut norocul să moară înainte ca aceasta să fie pătată de răspunderile tronului. Francezii îl vedeau „crud” şi ca „cel mai mândru bărbat născut vreodată de o fexneie”.

Obiectivul raidului din octombrie-noiembrie 1355 al prinţului, raid ce s-a extins până la 250 km est de Narbonne şi înapoi la Bordeaux, n-a fost cucerirea ci distrugerea şi jaful Niciodată n-au cunoscut „faimoasele, frumoasele şi bogatele „pământuri Armagnac o astfel de distrugere ca cea survenită în răstim oul acestor două luni. Distrugerea n-a fost făcută fără scop ci cu intenţia, ca şi terorismul militar din orice perioadă, de a pedepsi sau împiedica poporul de a se alătura duşmanului. Aliindu-se din nou cu francezii, locuitorii din Guienne au fost consideraţi răzvrătiţi împotriva regelui Angliei, pe care prinţul trebuia să-i pedepsească. O astfel de politică era sigur că provoca ostilitate m şi în jurul teritoriului pe care Anglia voia să-l ocupe însă prinţul, care nu avea nici mai multă, nici mai puţină imaginaţie decât oricare alt comandant, nu privea spre viitor. Cu-aliaţii săi gasconi el strânsese o mare forţă de circa 9 090 de oameni, cuprinzând 1.500 de lăncii (trei oameni – un cavaler şi doi ajutori la o lance), 2000 de arcaşi şi 3.000 de pedestraşi. El

intenţiona să demonstreze puterea englezilor, să le arate seniorilor locali care le era interesul şi să distrugă potenţialul de război francez prin devastarea unei regiuni care furniza regelui Franţei bogate venituri. Jaful avea să fie atât profit cât şi plată.

„Devastând şi pustiind ţara” cum arăta prinţul într-o desen[5]ere realistă dintr-o scrisoare către episcopul de Winchester „am ars Plaisance şi alte oraşe frumoase şi tot pământul din jur”. După ce au încărcat prada în căruţe, au strâns vitele, au tăiat porcii şi găinile, soldaţii au continuat să pustiască, dând foc la grânare şi la mori, la şuri şi stoguri de fin* spărgând butoaiele cu vin, tăind viile şi pomii fructiferi, stricând podurile şi continuând să înainteze. Trecând pe lângă Toulouse ei arseră Mont Giscar unde au maltratat şi au omorât mulţi bărbaţi, femei şi copii, care n-aveau habar de război. Timp de trei zile grupul a jefuit Carcassone fără să atace cetatea „şi toată ziua a treia am rămas ca să ardem cetatea Acţiunea s-a repetat la Narbonne. Este ciudat că francezii n-au opus o rezistenţă organizată în ciuda prezenţei mareşalului în Languedoc. În afară de faptul că i-a adăpostit pe oameni în interiorul zidurilor cetăţii acolo unde a fost posibil, Armagnac nu s-a opus englezilor cu excepţia unei mici încăierări pe când englezii se retrăgeau.

Aceasta s-a datorat probabil fricii ca vecinul său bogat şi duşmanul său de moarte, Gaston, conte de Foix, să nu-i cadă în spate. Autonomiile şi rivalităţile marilor seniori din sud au condus la nişte relaţii nesigure atât cu regele cât şi între ei. Numit „Gaston Phoebus” pentru frumuseţea şi părul lui auriu, Foix a ignorat chemarea lui

---

5 Reţinută de vînturi potrivnice şi de retragerea subită a lui Carol de Navarra, forţa engleză cu destinaţia spre Normandia nu ridică ancora pînă la sfârşitul lui octombrie, cînd era deja tîrziu pentru o campanie în nord. Comandantul său, Henry, duce de Lancaster, numit „Tatăl solda-

Filip al VI-lea pentru apărarea regatului în anul luptei de la Crécy. Ulterior el a slujit ca locţiitor al regelui în Languedoc însă fiind implicat într-o ceartă cu regele Ioan a fost închis timp de 18 luni la Paris. Întors pe domeniul său în 1355, el făcu un fel de tranzacţie cu Prinţul Negru care-i cruţă pământurile în timpul raidului, el rămânând neutrii. Autonomia virtuală a acestor mari seniori slăbea mult puterea Franţei.

Compania prinţului s-a întors la sediul de iarnă de la Bordeaux încărcată cu covoare, draperii, bijuterii şi alte prăzi, dacă nu cu glorie. Unde era îndrăzneala, unde era curajul, unde era îndemânarea în luptă care făcea mândria unui războinic? Jefuirea şi omorârea unor civili neînarmaţi nu cereau curaj sau putere a armelor şi cu atât mai puţin virtuţile cavalereşti ale Mesei Rotunde sau Jartierei. Chiar şi prinţul; principalul său aliat gascon, Captai” 3 de Buch; cel mai apropiat asociat şi sfătuitor, Sir John Chandos; ducii de Warwick şi. Salisbury şi cel puţin încă trei din companie erau membri ai Ordinului Jartierei, meniţi să fie întruchipări ale mărinimiei. Dacă simţeau vreo discrepanţă între ideal şi practică când se duceau la Culcare după o zi de măcelărire, nimeni nu ştie. Ei n-au lăsat niciun fel de indiciu în acest sens. Pentru a face cunoscut dreptul său de a pedepsi, prinţul a refuzat de două ori un preţ bun oferit de oraşe pentru a-şi cumpăra imunitatea faţă de jaf. Scrisorile sale exprimă numai un sentiment de împlinire satisfăcută. Raidul i-a îmbogăţit pe oamenii săi, a redus veniturile Franţei şi a dovedit oricărui gascon nehotărât că serviciul sub flamura sa aducea foloase. Totuşi, până şi Froissart, proslăvitorul lipsit de discernământ al cavalerismului, a trebuit să scrie „A fost o ocazie pentru milă”… în timp ce războiul continua, obişnuirea oamenilor înarmaţi cu cruzimea şi distrugerea ca practică acceptată, otrăvea secolul al XIV-lea.

ţilor” era războinicul cel mai distins al Angliei care nu lipsise de la nicio bătălie timp de 45 de ani. Era un veteran al războaielor scoţiene, al bătăliei de la Sluys, Calais şi toate campaniile din Franţa şi, când ţara lui era liniştită, conform tradiţiei cavalereşti, pleca pe cal să-şi folosească spada în alte părţi. Se alăturase regelui Castiliei într-o cruciadă împotriva maurilor din Algeria şi călători în Prusia pentru a se alătura cavalerilor teutoni în una din „cruciadele „lor armate pentru răspândirea creştinismului pe tărâmurile lituaniene păgâne.

Moştenitor ai unor pământuri imense şi enorme averi, în 1351, Lancaster fu numit primul Duce Englez din afara familiei regale şi ca urmare clădi palatul de Savoia ca reşedinţă a sa la Londra. În 1352, când încă era în vigoare armistiţiul între Anglia şi Franţa a fost personajul principal al unui eveniment remarcabil de la Paris. Întorcându-se din Prusia, se certase cu ducele Otto de Brunswick şi acceptă provocarea acestuia la luptă. Aceasta a fost convenită sub auspicii franceze. Dându-i-se un bilet de liberă trecere, escortat de un grup de nobili până la Paris, primit excelent de regele Ioan, ducele de Lancaster intră călare în arenă înaintea unui public strălucitor format din nobili francezi. Reputaţia sa se dovedi copleşitoare pentru adversarul său. Otto de Brunswick tremura atât de puternic pe calul său de luptă încât nu reuşi să-şi pună coiful, să mânuiască suliţa şi trebui să fie scos din arenă de prietenii săi şi să-şi retragă provocarea. Regele aplană situaţia printr-un frumos banchet la care îi împăca pe cei doi adversari şi-i oferi daruri bogate lui Lancaster în semn de bun rămas. Refuzându-le, ducele acceptă numai un spin din coroana Mântuitorului pe care la întoarcerea sa acasă îl dărui unei biserici universitare pe care o întemeiase la Leicester.

Pe cât de evlavios, pe atât de marţial, el scrise în

franceză (încă limba curţii engleze) o carte religioasă numită *Livre des sainctes médecines* în care a folosit alegoria pentru a dezvălui rănile sufletului său – adică, păcatele sale – lui Hristos, Doctorul Divin. Fiecare parte a corpului avea o rană alegorică şi fiecare remediu un simbol religios potrivit. Deoarece ducele se examina pe sine însuşi, un *grand seigneur* din secolul al XIV-lea apare ca o persoană reală care îşi admiră vârfurile lungi şi ascuţite ale încălţărilor în scările de la şa; în timpul turnirelor îşi întinde picioarele pentru a fi observate de doamne;

care îşi reproşează că şia întors capul de la suferinţele săracilor şi bolnavilor şi că a extorcat bani, pământuri şi alte proprietăţi, exercitând o influenţă nedreaptă asupra judecătorilor.

În invazia din 1355, în Franţa, Lancaster a fost însoţit de regele Eduard. Plecând spre Calais în loc de Cherbourg, ei acostară la 2 noiembrie, strânseră o armată de 3.000 de oameni înarmaţi, 2000 de arcaşi călare şi cam tot atâţia pedestraşi şi porniră ostentativ să-l provoace la luptă pe regele Franţei, făcând o incursiune prin Pas de Calais, Artois şi Picardia în drumul lor.

Regele Franţei a ordonat în luna mai „solemn şi public „*arrière-ban* sau mobilizarea generală pentru toţi bărbaţii între 18 şi 60 de ani chiar puţin înainte de a înceta armistiţiul. Poate datorită faptului că a avut un slab ecou s-a repetat de mai multe ori în timpul verii la Paris şi în toate locurile importante ale regatului – „în special în Picardia „după spusele unui cronicar. Deoarece prin mobilizarea generală se recrutau persoane cu o valoare militară îndoielnică, monarhia a preferat să ceară mai curând echivalentul în bani pentru un anumit număr decât oameni înşişi şi încercă să stabilească un standard fizic pentru cei care slujeau şi să-i trimită pe ceilalţi acasă. Selectarea oamenilor pentru a forma o forţă de luptă dură un timp; de

asemenea, fără îndoială, datorită nemulţumirilor din ultima vreme niciun nobil nu se zorea. Prin noiembrie, armata pe care o conducea Ioan în nord ca să-i întâlnească pe englezi era incompletă.

Enguerrand de Coucy al VII-lea avea 15 ani şi făcea parte din ea. Nu se relatează nimic despre ceea ce a făcut, doar faptul că era prezent printre „baronii din Picardia” în batalionul lui Moreau de Fiennes, un viitor mareşal al Franţei. Era într-o companie distinsă, cu tutorele lui, Mathieu de Roye, şeful halebardierilor, Geoffrey de Charny, cunoscut sub numele de „cavalerul perfect „şi mareşalul Arnoul d’Andrehem. Batalionul mai cuprindea burghezii din Paris şi Amiens.

Campania, care era prima experienţă de război al lui Enguerrand, nu a furnizat material pentru o legendă eroică* Armata franceză ajunse la Amiens la 5 – 7 noiembrie şi avansă spre nord spre St. Omer la 11 noiembrie trecând pe lângă englezi, pe partea stângă, iar englezii mărşăluiau în acelaşi timp spre Hes din, în sud. Armatele se adulmecară, se învârtiră una în jurul celeilalte, fiecare rege făcând invitaţii celuilalt pentru lupta „corp la corp sau – armată contra. armată”, după cuvintele lansate de Ioan, – luptă pe care fiecare reuşea s-o refuze într-un limbaj colorat. Chiar dacă Ioan, după cum susţin cronicarii englezi, se temea să caute o luptă directă, nici Eduard nu era prea nerăbdător. Acţiunea militară majora a lui Ioan a. fost de a da foc şi a lua provizii din sate pentru a-i lipsa pe englezi de rezerve, dar aceasta pe spinarea populaţiei locale. Lăsată să întâmpine o iarnă fără hrană, jefuit de recoltele din greu obţinute, poporul şi-a simţit propria lui clasă de războinici nu ca pe niste protectori ci ea jefuitori

Politica lui iqan de pârjolire a pământului i-a obligat pe englezi să se retragă spre coastă din lipsă de hrană, vin

şi bere. Timp de patru zile, ei nu avură ce bea decât apă, ceea ce într-o vreme care depindea de vin său. bere ca o componentă esenţială a alimentaţiei părea o moarte prin înfometare. Francezii au avut grijă ca prin scrisori şi bani să stimuleze o diversiune scoţiană. Ştirile despre o ameninţare venind dinspre frontiera scoţiană şi perspectiva unei ierni pe mare i-a determinat pe Eduard şi pe Lancaster să se îmbarce din nou după o campanie care n-a durat mai mult de 10 zile.

Acum Ioan se găsea în faţa nevoii de a obţine de la adunarea celor trgi stări un ajutor pentru plata trupelor sale. Convocate de rege, stările din Langued oil – adică cele din nordul Franţei – s-au întâlnit la Paris în decembrie. Deoarece starea a treia plătea majoritatea birurilor „clerul şi nobilii fiind scutiţi, ea putea să hotărască ce ajutor să acorde şi întrucât îşi putea folosi influenţa cerând reforme şi. privilegii, monarhia nu era niciodată prea fericită în aceste ocazii.

Oferta făcută de stările din 1355 a dezvăluit bogăţia resurselor franceze şi loialitatea naţională care se situa deasupra nemulţumirilor şi de asemenea o mare neîncredere în guvernul regelui. Stările au fost de acord să întreţină timp de un an 30.000 de oameni înarmaţi la un cost estimativ de cinci milioane de livre cu condiţia ca fondurile să fie administrate nu de vistieria regelui ci de un comitet al serilor care vor plăti direct trupele. Banii urmau să fie strânşi printr-un impozit asupra tuturor stărilor precum şi dintr-un impozit pe sare la un preţ care trebuia mărit în următorul an dacă nu se strângea suma necesară. Noile tarife se ridicau la un impozit de 4% din veniturile bogaţilor, 5% din cele ale clasei de mijloc şi 10% din cele ale clasei de jos. O consecinţă a fost revolta „celui mic împotriva celui mare” în oraşul textilist Arras, din nordul Picardiei. Deşi a fost repede reprimată, ea a fost un semnal

al tulburărilor viitoare.

Între timp, planurile neobosite ale lui Carol de Navarra au provocat o altă explozie. El încerca să-l convingă pe Carol, moştenitorul tronului Franţei, în vârstă de 18 ani, să fie împotriva tatălui său şi în acelaşi timp încuraja seniorii normanzi să refuze plata ajutoarelor – pentru rege.

În aprilie 1356, moştenitorul tronului, în calitatea sa de duce de Normandia, petrecea cu Carol de Navarxaşi cu cei mai mari nobili ai Normandiei la un banchet în Rouen când, deodată, uşile fură sparte şi regele cu coif pe cap, însoţit de o suită şi precedat de mareşalul de Andrehem cu sabia scoasă, dădu năvală înăuntru. „Să nu mişte nimeni că altfel e mort!” strigă mareşalul curţii. Regele îl apucă pe Carol de Navarra numindu-l „trădător”, la care scutierul lui Carol, Colin Doublet, îşi scoase pumnalul într-un act de teribilă *lèse majesté* şi-l ameninţă pe rege că i-l va împlânta în piept. Fără să dea-înapoi, Ioan porunci gărzilor sale să „fie luaţi băiatul şi stăpânul său”. El însuşi îl opri atât de brutal pe Jean d’Karcourt încât îşi rupse pieptarul de la guler până la brâu, acuzându-l pe el şi pe ceilalţi care luaseră parte la asasinarea lui Charles d-Espagne, de trădare. Speriat, prinţul moştenitor îl rugă pe tatăl său să nu-l dezonoreze folosind violenţa împotriva musafirilor săi, însă regele îi spuse „tu nu ştii ce ştiu eu”; aceştia erau trădători înrăiţi ale căror crime au fost descoperite. Carol de Navarra ceru îndurare spunând că era victima unor zvonuri false însă regele porunci să fie arestat împreună cu ceilalţi în timp ce musafirii care mai rămăseseră fugiră „de groază sărind peste ziduri”.

În dimineaţa următoare, Jean d’Harcourt, Colin Doublet şi alţi doi nobili normanzi au fost duşi la spânzurătoare în două căruţe, vehiculul militar al condamna iilor la moarte, însoţiţi de rege în persoană,

îmbrăcat tot în armură ca şi cum ar fi aşteptat un atac. Lăsându-l evident nervii, Ioan opri deodată convoiul într-un câmp şi porunci ca prizonierii să fie decapitaţi pe loc. Nu le-a îngăduit să-i asiste niciun preot deoarece ca trădători ei trebuiau să moară fără să fie împărtăşiţi, în afară de Colin Doublet care fusese condamnat că ridicase arma împotriva regelui, deci nu pentru trădare. S-a căutat în grabă un călău căruia i-au trebuit şase lovituri pentru a tăia capul lui Harcourt. Cele patru corpuri, târâte spre spânzurătoare tot restul drumului fură spânzurate în lanţuri iar capetele trase în ţeapă unde au rămas timp de doi ani. Carol de Navarra a fost închis în Châtelet la Paris, iar moşiile sale din Normandia au fost din nou confiscate de rege.

Când galezul Fluellen din piesa lui Shakespeare, Henric al V-lea, vorbeşte despre „Mâniile, toanele, nemulţumirile şi indignările regelui şi fiind puţin ameţit la cap” poate l-a descris pe Ioan cel Bun. Principala victimă a regelui, Jean d’Harcourt avea trei fraţi şi nouă copii uniţi prin căsătorie cu o întreagă reţea de familii din nordul Franţei (o fiică s-a căsătorit după aceea cu Raoul de Coucy, unchiul lui Enguerrand al VII-lea). Regele a reuşit să înfurie toate aceste rude ale victimelor fără să-l elimine pe adevăratul său duşman, Carol de Navarra. Prizonierul începu să fie simpatizat şi se compuseră cântece populare în cinstea lui.

„Afacerea Rouen” a îndeplinit exact ceea ce regele încerca să zădărnicească – redeschiderea Normandie!” faţă de Anglia. Fratele lui Jean d’Harcourt, Godefrey, acelaşi care-l condusese pe Eduard al III-lea cu 10 ani înainte în Normandia şi, Filip, fratele lui Navarra, au cerut ajutorul englez pentru a-şi recupera moşiile şi când englezii debarcară în iulie 1356 la Cherbourg, amândoi aceşti seniori au depus jurământul de credinţă lui Eduard

al III-lea, ca rege al Franţei. De la Cherbourg, englezii, sub conducerea ducelui de Lancaster, înaintară pentru a se uni cu Bretania chiar în momentul când prinţul Negru pornise din Bordeaux într-un nou raid înspre inima Franţei. Evenimentele se precipitau acum spre ciocnirea de la Poitiers.

Împreună cu englezii, gasconii şi întăririle de acasă, prinţul a înaintat spre nord cu o armată de circa 8.000 de oameni. Obiectivul său era mai degrabă să se unească cu Lancaster, să distrugă cât mai multe în drumul său şi să ia prăzi decât să cucerească oraşe, fortăreţe sau teritorii. Mărşăluind, luptând şi strângând prăzi, prinţul a ajuns la Loira cam pe 3 septembrie şi găsind podurile distruse, se întoarse spre vest către Tours unde află că o mare armată franceză înainta spre el. Mai află că Lancaster plecase din Normandia şi se grăbea să facă joncţiunea. Însă Loara era între ei şi ţara era împânzită de francezi înarmaţi. Oamenii lui, acum obosiţi din cauza numeroaselor lupte grele, erau încărcaţi cu prăzi. După patru zile de ezitare care l-au făcut să piardă un avans, prinţul se întoarse spre sud din nou. cu intenţia dară să evite o luptă directă şi să-şi ducă cu bine prada la Bordeaux.

În nord, Ioan s-a îndreptat mai întâi împotriva forţei lui Lancaster din Normandia şi l-a blocat temporar înainte de a înfrunta ameninţarea din sud. Decretă o mare mobilizare în „apărarea regatului pentru o înfruntare la Chartres în prima săptămână a lui septembrie. Impulsionaţi de prezenţa inamicului pe Loara, în centrul Franţei, nobilii au răspuns la chemare „indiferent de sentimentele ce le aveau faţă de rege., Veniră din Auvergne, Burgundia, Lbreixa, Hainault, Artois, Vermandois, Ficardia, Bretania, Normandia. „Niciun cavaler şi niciun scutier nu rămase acasă” scriau cronicarii; se adunase „toată floarea Franţei”.

Cu. regele erau cei patru” fii ai lui, între 14 şi 19 ani; noul conetabil, Gautier de Brienne care purta titlul de ducede Atena de la un fost ducat întemeiat pe vremea cruciadelor; cei doi mareşali; 26 de conţi şi duci, 334 de stegari şi aproape toţi seniorii mai mici. Era cea mai mare armată franceză a secolului – o „mare minune” – scria un cronicar englez, „niciuna de mărimea ei nu fusese văzută vreodată „niciuna cu atâţia nobili înarmaţi”. Cifra reală, care ajunsese să varieze în spusele cronicarilor până la 8Û 060 de oameni a fost disputată interminabil şi până la urmă s-a ajuns la cifra de 16.000, aproape de două ori mai mare decât armata Prinţului Negru.

Armata franceză nu avea coeziune. Marii seniori au venit când au vrut, mulţi întârziară la întâlnire, fiecare cu grupul de 50, 100 sau 150 de oameni sub steagul lui şi cu propriul convoi de servitori şi bagaje, cu vase de aur şi argintărie ca să fie transformate în bani lichizi la nevoie. Prevederile ordonanţei din 135, 1 în ceea ce priveşte disciplina şi ordinea avusese puţin efect. Datorită unor certuri cauzate de nişte noi impozite, nu s-a mai putut conta pe sprijinul burghezilor şi oraşele şi-au retras contingentele. Pe de altă parte Froissart spune că Ioan a dat drumul forţelor burgheze când a trecut Loara, „ceea ce a fost o nebunie din partea lui şi din partea celor care l-au sfătuit”.

Cu toată forţa Franţei strânsă, Ioan era încredinţat că putea să-l oblige pe prinţ să se retragă înapoi în Aquitarda, chiar până în Anglia. Între B şi 13 septembrie armata franceză a traversat Loara la Orléans, Blois şi alte puncte şi a înaintat spre sud în urmărirea anglo-gasconilor. La 12 septembrie, Prinţul Negru era la Montbazon, la 5 km sud de Tours unde a fost întâmpinat de un nunţiu papal care tot încercase să facă pace de la începutul anului. În afară de faptul că a scris regilor Franţei şi Angliei şi

marilor nobili ai celor două ţări, îndemnându-i să înceapă tratative, papa trimisese pe cei doi cardinali în persoană ca să încerce să oprească ostilităţile.

Şeful celor doi era aristocratul cardinal Talleyrand de Périgord, un prelat *baldonzoso e superbo* (mândru şi trufaş) cum l-a numit Viliani. Era unul din Tiii contelui de Périgord şi al frumoasei contese despre care se spunea că fusese amanta papoi Clement al V-lea. La şase ani, poate prea devreme ca să aibă o chemare religioasă, primise permisiunea papei de a primi Tonsura clericală, prin urmare şi dreptul la venituri ecleziastice. Devenind episcop la 23 de ani, cardinal la 30, avea într-o perioadă sau alta nouă surse de venit în Anglia, la Londra, York, Lincoln şi Canterbury, ceea ce-l făcea principala ţintă a nemulţumirii englezilor.

Prinţul Eduard află de la cardinalul Talleyrand că regele Franţei spera să-l întâlnească şi se prégâtea de o luptă aprigă la 14 septembrie şi că armata franceză se mărea zilnic odată cu sosirea a noi unităţi. Deşi prinţul nu era nerăbdător să rişte o bătălie cu o armată odihnită şi mai numeroasă, totuşi a refuzat propunerea lui Talleyrand de a negocia un armistiţiu poate pentru că avea prea multă încredere că va putea evita duşmanul. Francezii înaintau cu repeziciune, intenţionând să-l învăluie pe prinţ la Poitiers, unde aveau să treacă drumul spre Bordeaux tăindu-i retragerea. Timp de încă patru zile armatele continuam să mărşăluiască fără să se întâlnească, englezii cu un avans doar de 18 sau 20 de km, francezii urmându-i îndeaproape.

La 17 septembrie la ferma numită La Chaboterie, la 5 km vest de Poitiers, un grup francez condus de Raoul de Coucy, senior de Montmirail, unchiul lui Enguerrand al VII-lea având faima de a fi unul din cei mai curajoşi cavaleri ai timpului său, zări o unitate engleză de recunoaştere şi din

proprie iniţiativă au atacat-o din galopul cailor. Nu se ştie dacă Engu errand era în acel grup sau dacă era cu armata. Domeniul Coucy îşi trimisese desigur contingentul său dacă acesta nu plecase cumva cu forţele din Normandia care se opuneau lui Lancaster. În ciocnirea care a avut loc, Raoul s-a avântat atât de departe încât l-a ajuns pe stegarul prinţului, luptând vitejeşte. La puternicul asalt al francezilor, anglo-gasconii au dat înapoi, dar în mod inexplicabil, deşi erau depăşiţi numeric, şi-au revenit şi i-au învins pe francezi. Mulţi au fost omorâţi şi Raoul capturat, deşi răscumpărat după aceea. Ca multe altele care s-au întâmplat la Poitiers rezultatul de la La Chaboterie este greu de explicat.

Lacomi să primească răscumpărări de pe urma încăierării, anglo-gasconii şi-au urmărit duşmanii cu asemenea vigoare incit s-au îndepărtat vreo 13 km de tabără, având încât prinţul, pentru a-şi s-trânge din nou forţele sale, trebui să se oprească unde era şi să ridice tabăra pentru noapte, deşi sufereau teribil din lipsă de apă.

În dimineaţa următoare, duminică, 13 septembrie, în timp ce armata obosită a prinţului îşi relua marşul chiar lângă Poitiers, cercetaşii săi văzură de pe creasta unei coline sclipirea unor armuri şi fluturarea a mii de flamuri pe măsură ce apărea corpul principal francez. Dându-şi seama că a fost luat prin surprindere şi că lupta nu mai putea fi evitată, prinţul îşi conduse forţele spre locul cel mai favorabil pe care-l găsi, pe o pantă acoperită de pădure, mărginită de podgorii şi garduri vii şi de un pârâu ce şerpuia prin terenul mlăştinos. Dincolo de pârâu era un câmp larg traversat de un drum îngust. Locul se găsea cam la 8 – 9 km sud de Poitiers.

Încrezător în victorie datorită puterii sale superioare, regele Ioan a fost oprit să atace de cardinalul Talleyrand

care sosise cu o mare companie de clerici să-l roage să respecte „Armistiţiul lui Dumnezeu/4 din ziua de duminică până în dimineaţa următoare, dându-i astfel cardinalului încă o posibilitate de a media. La un consiliu ele război ţinut în pavilionul din mătase purpurie al regelui, mareşalul de Andrehern şi alţi adepţi înflăcăraţi ai luptei, conştienţi de ameninţarea ducelui de Lancaster din spatele lor, au susţinut să nu se amâne lupta. împotriva sfatului lor, regele a acceptat fatalmente rugămintea cardinalului pentru amânare. Propunerea lui Geoffrey de Charny pentru o luptă între două grupuri de câte 100 de luptători de fiecare parte a fost respinsă de tovarăşii săi pentru că excludea pe prea mulţi de la lupta, glorie şi răscumpărare. Dacă s-ar fi acceptat imediat lupta sau propunerea lui Charny, ar fi fost posibil ea rezultatul final să fie altul.

Când. d cardinalul Talleyrand. se grăbi înapoi spre tabăra engleză constată că prinţul manifesta înţelegere acum, chiar nerăbdare de a aranja ceva care să-l scoată din primejdie cu onoare şi cu prăzile intacte. Eduard se oferi să elibereze fără răscumpărare pe toţi prizonierii pe care-i luase în timpul celor două campanii, să cedeze toate locurile pe care le ocupase şi să încheie rin tratat de neagresiune pentru şapte ani în care timp îşi lua obligaţia să nu ridice armele împotriva regelui Franţei. După „*Chronique des Qautre Premiers Valois*” el s-a oferit chiar să cedeze Calais şi Guânes deşi îi lipsea desigur autoritatea pentru o astfel de întreprindere. Concesiile sale extraordinare arată că îşi dădea – seama de situaţia disperată şi că ar putea să moară de foame dacă francezii ar avea de gând să-l împresoare şi să-lasedieze. Or, ştiind că n-ar fi posibilă, o astfe Fde alternativă lipsită de glorie din partea francezilor, probabil că voia să câştige timp pentru a încheia pregătirea poziţiilor arcaşilor săi. Şi oamenii lui chiar asta au făcut în tot cursul zilei de

tratative, continuând să sape tranşee şi să ridice palisade.

Regele Ioan a fost de acord să ia în consideraţie propunerea. Cardinalul Talleyrand şi clericii săi se tot duceau şi se întorceau pe măgarii lor iar cavalerii cei mai importanţi ai prinţului au venit la regele Ioan să negocieze în persoană. Aproape toate bătăliile din războiul interminabil, în afară de cea din Bretania, au Fost precedate de eforturi de a le opri care n-au reuşit niciodată. Arogant în credinţa lui în victorie, Ioan acceptă oferta cu condiţia ca prinţul Ţării Galilor şi 100 din cavalerii săi să se predea ca prizonieri ai regelui Franţei. Prinţul refuză net o astfel de umilinţă déqarece între timp îşi întărise poziţia din pădure şi din spatele gardurilor vii. În timp ce Talleyrand îl mai ruga pe rege în numele lui Hristos să accepte cel puţin un armistiţiu până la Crăciun, ziua Üe tratative se terminase. Consiliul de război francez s-a întrunit din nou perţtru a hotărî un plan de atac…

Mareşalul Clermont a propus blocada, exact de ce se temuse prinţul. El spuse, că în locul nebuniei de a-i ataca pe englezi în poziţia lor strategică, francezii ar trebui să-şi ridice tabăra în jurul lor şi când englezii nu vor mai avea hrană „ei vor pleca de accio”. Aceasta era calea cea mai înţeleaptă şi mai evidentă de urmat însă legile cavalerismului o interziceau. Întâmpinată cu dispreţ şi cu discuţii aprinse de mareşalul de Andrehem, (propunerea lui, Clermont fu respinsă. Trei cavaleri care plecaseră în recunoaştere pe lângă liniile engleze. comunicară că singura care. de acces spre duşman era o cărare îngustă care nu permitea trecerea decât a patru călăreţi. În urma sfatului lui Sir William Douglas, un scoţian care avea experienţă în luptele cu englezii şi care era şeful tacticii regelui, – s-ashiat decizia riscantă ca principalul corp de armată să atace pe jos. Însă mai curând decât să se renunţe cu totul la şarja cavaleriei echipată cu armuri

grêle s-a hotărât ca atacul iniţial de spargere a liniei arcaşilor să se facă de un grup de 300 de oameni de elită călare pe cei mai puternici şi mai rapizi dai de luptă. Toţi cei trei şefi militari, conetabilul şi cei doi mareşali au fost repartizaţi în mod nechibzuit acestui grup.

În dimineaţa zilei de luni, 19 septembrie, în zăngănit de arme şi sunet de trompete, armata franceză împărţită în cele trei batalioane obişnuite, era adunată în spatele avangardei călare. Batalioanele se desfăşurau unul după altul, probabil pentru atacuri succesive, însă erau, împiedicate din cauza acestei poziţii să se ajute unul pe altul pe flancuri. Delfinul în vârstă de 19 ani, care nu mai luptase până atunci, era comandantul primului batalion; Filip de Orléans, fratele regelui, în vârstă de 20 de ani, tot un novice, comanda al doilea; regele însuşi comanda al treilea batalion. Era însoţit de o gardă personală formată din alţi 19 inşi îmbrăcaţi la fel ca el în armură neagră şi tunică albă, brodată cu flori de crin. Aceasta era o precauţie binevenită chiar dacă nu era prea cavalerească deoarece într-o bătălie în care era angajat un suveran, duşmaâiul trebuia să facă totul pentru a-l captura.

„Pe jos! Pe jos!” porunci Ioan şi „porni el însuşi înaintéa tuturor S-a spus că el luă hotărârea ca trupele să descalece pentru a reduce ocaziile ce s-ar. ivi în interiorul forţelor sale dezbinate de a lua iniţiative individuale sau de a fugi. Criticii moderni – deoarece discuţia a continuat – au numit-o „nebunie sinucigaşa”; alţii au considerat-o ca singura hotărâre inteligentă şi fezabilă deoarece cavaleria nu se putea desfăşura *en masse* din cauza mlaştinilor, hăţişurilor şi şanţurilor.

Cavalerii descălecară, îşi scoaseră pintenii, îşi tăiară vârfuriâfe ascuţite de la *poulaines* şi îşi scurtară lăncile până la o lungime de 5 picioare. *Oriflamme*, flamura purpurie în formă de limbă de viperă a regelui Franţei a

fost dată lui Geoffrey de Chamy, „cavalerul perfect44 că să poarte. Legenda spune că flamura provenea de la Charlemagne despre care se povestea că ar fi dus-o în Ţara Sfântă ca răspuns la profeţia unui înger că un cavaler înaripat cu o lance de-aur, din vârful căreia vor ieşi flăcări „miraculoase44, va scăpa ţară de sarazini. Brodată cu flăcări aurii, de unde-i vine numele, flamura fusese adoptată de monarhie de la abaţia Sf. Denis împreună cu strigătul de luptă „Montjoie – St. Denis?”. Ca semnal de atac sau regrupare strigătul de luptă însemna credinţa fată de un anumit senior. În acea dimineaţă, regele anunţă că strigătul regal va fi al tuturor „L-aţi blestemat pe englezi*” ’4 strigă el rândurilor de cavaleri „şi de-abia aşteptaţi să vă măsuraţi spadele cu ei. iată-i în prezenţa voastră l’Aduceţi-vă aminte de răul care vi bău făcut şi răzbunaţi-vă pentru pierderile şi suferinţele care le-au pricinuit Franţei. Vă promit că ne vom lupta cu ei, Dumnezeu fie cu noi

Prinţul Ţării Galilor desfăşură în faţă două batalioane pentru a se ajuta reciproc şi unul în spate, iar arcaşii plasaţi sub forma dinţilor de ferăstrău, erau împărţiţi printre cele trei batalioane. Cei patru duci – de Warwick şi de Oxford, de Suffolk şi de Salisbury – comandau cele două divizii frontale iar prinţul de Chandos ariergarda, dispunând şi de un corp de armată de rezervă format din 400 de oameni. Englezii aveau avantajul terenului şi un avantaj încă şi mai mare prin faptul că formau un corp închegat, cu experienţa a doua campanii, instruiţi ca nişte profesionişti şi bizuindu-se pe o conducere şi o organizare mai bună. Englezii trebuiau să facă un plan amănunţit pentru expediţiile lor de peste mări şi să recruteze selectiv pe cei mai capabili şi mai puternici luptători.

Poate chiar şi acum, din cauza părerilor împărţite ale consilierilor lui, prinţul încă a încercat să-şi scoată aripata

spre drumul spre Bordeaux. „Deoarece în acea zi”, după cum spunea Chandos Herald, „nu dorea să lupte, vă spun adevărul, ci voia cu tot dinadinsul să evite orice încleştare44. Deplasarea căruţelor în spatele colinei, dată la iveală de fluturarea flamurilor avangardei lor a fost văzută de mareşalul de Andrehem care strigă: „Ha! Urmăriţi-i 1 Atacaţi până nu-i pierdem pe englezi b4. Clermont, mai cumpătat, propunea încă o acţiune de încercuire, ceea ce a dus la o ceartă violentă între cei doi mareşali. Chiar în ajunul luptei, Andrehem îşi acuză colegul că-i „este teamă să se uite la ei44, şi că a provocat o întârziere care-i va face să piardă o zi, la care Clermont răspunse cu acelaşi fel de insulte „Ha, *Maréchal*, sunteţi atât de îndrăzneţ încât calul dumneavoastră o să fie mereu cu botul la fundul calului meu!”. În această atmosferă încordată a fost lansai atacul cavaleriei din avangardă.

Prevenit de asalt, prinţul s-a opri din drum, s-a regrupat, şi într-o cuvântare înflăcărată îi chemă pe cavaleri să lupte pentru pretenţia regelui lor la coroana Franţei, pentru marea onoare a victoriei, pentru prăzi bogate şi glorie eternă. Le spuse să aibă credinţă în Dumnezeu şi să asculte de ordinele primite.

Atacând din flanc, escadronul lui Andrehem fu prins şi zdrobit sub ploaia de săgeţi ale arcaşilor în timp ce Clermont, însoţit de conetabil, lansă acel atac frontal în care avusese atât de puţină încredere şi fu respins sub ploaia de săgeţi atât de deasă încât întuneca cerul. Trăgând din poziţii adăpostite, protejaţi de cavaleri descălecaţi şi pedestraşi, arcaşii, la ordinul ducelui de Oxford, ţinteau crupa fără armură a cailor. Împiedicându-se şi căzând, caii se prăbuşeau sub călăreţii lor sau se trăgeau înapoi peste cei care veneau după ei „făcând mare măcel printre proprii lor stăpâni”. Era din nou nebunia de la Crécfy. Cavalerii căzuţi nu se mai puteau ridica sau nu-şi

mai puteau ridica caii. În învălmăşeala care urmă, în mijlocul sunetelor de trompete strigătelor de luptă, ţipetelor răniţilor şi nechezatului cailor, atât Clermont cât şi conetabilul fură omorâţi… Andrehem a fost capturat şi cea mai mare parte a cavalerilor au fost omorâţi sau luaţi prizonieri.

Batalionul Delfinului înainta deja pe jos în mijlocul prăpădului. Alături de Carol în primele rânduri se aflau cei doi fraţi ai săi, Ludovic, duce de Anjou, în vârstă de 17 ani şi Ioan învârstă de 16 ani, viitorul duce de Berry. Prinşi în învălmăşeala creată de caii fără călăreţi şi de încleştarea furioasă mulţi soldaţi din batalion continuară să lupte sălbatic, corp la corp, înjunghiind cu lăncii scurtate şi hâcuind cu halebardele şi cu săbiile. Dar fără un conducător încercat, ci doar cu un băiat aflat în faţa unui prăpăd, unitatea începu să se retragă. Un strigăt de triumf din gâtlejurile duşmane anunţă capturarea stindardului Delfinului. Fie la porunca regelui care voia să-şi salveze fiii, după cum s-a pretins mai târziu, fie în urma hotărârii celor patru seniori care formau garda prinţilor, cea mai mare parte a batalionului se retrase de pe câmpul de bătaie, demoralizând batalionul ducelui de Orléans. În loc de a veni cu forţe proaspete ca să nu le dea. englezilor niciun răgaz care „în acel stadiu, putea să schimbe cursul luptei, batalionul lui Orléans se retrase, fugi fără să dea *o* lovitură, îşi luă caii care stăteau în aşteptare şi galopă spre oraş. „Înainte!”, strigă regele când văzu acest dezastru „deoarece vreau să recâştig ziua sau să mor pe câmpul de bătaie!”

Cu Oriflamme fluturând şi cu cel mai tânăr dintre fii, Filip, în vârstă de 14 ani, viitorul duce de Burgundia, lângă tatăl său, acest batalion, cel mai mare din celejxei batalioane, înaintă pe jos spre câmpul de bătaie însângeraţ. „Vai şi amar! Suntem pierduţi!” strigă un,

cavaler englez zărindu-i că vin, „Minţi, laş mizerabil!” tună prinţul. „Dacă huleşti astfel încât să spui că eu voi fi înfrânt cât timp trăiesc!”. Amândouă părţile. căzură una asupra celeilalte cu forţa şi ferocitatea disperării. Deşi, după cum se spunea, rezultatul unei bătălii putea fi anticipat încă din momentul în care era trasă a şasea săgeată, acum, când arcaşii englezi îşi goliseră tolbele, rezultatul era incert. În pauza dinaintea unui alt asalt francez, arcaşii scoaseră săgeţile din răniţi şi morţi; alţii aruncau acum cu pietre şi luptau cu pumnalele. Dacă al treilea atac francez ar fi fost călare, este posibil ca, în această étapà a luptei, împotriva unui adversar epuizat, el să fi fost câştigător.

Bătălia dura de 7 ore, o masă de oameni formată din grupuri separate care se aruncau unul asupra altuia, uitând de orice formaţie. Doar prinţul şi Chandos aveau încă sub comandă rezervele pe colină. Arătând spre locul unde, flutura Oriflamme, Chandos îl-sfătui pe prinţ să atace unitatea regelui deoarece „Curajul nu-i va permite să fugă; el va cădea în mâinile noastre şi vom fi învingători”. Prin ceea ce s-a dovedit a fi o manevră decisivă, prinţul porunci aliatului său Captai de Buch, un gen de d’Artagnan, să atace cu un mic grup călare ariergarda franceză în timp ce, cu rezervele sale călare şi soldaţii valizi din propriul său batalion, făcu apel la-ultimele puteri ale armatei sale pentru o ofensivă frontală. „Domnilor! Ascultaţi-mă! Intru mila lui Dumnezeu, gândiţi-vă să loviţi! înainte stegari, în numele lui Dumnezeu şi al Sfântului Gheorghe!”

Trompetele sale sunau şi ecoul lor, reflectat de zidurile de piatră, ale Poitiers-ului, răsuna prin păduri „incit credeai că dealurile chemau văile şi. că bubuia – tunetul în hori”. Atacul englezilor, în totalitate sau parţial călare, se năpusti asupra unităţii regelui „ca mistreţul

sălbatic din Cornwall”. Lupta atinse punctul culminant şi după cum scria Chandos Herald „nimeni nu era atât de-puternic incit inima – să nu-i fi fost îngrozită”. „Păzea, tata, la dreapta! Fii atent la stânga!” striga Filip în timp ce cădeau loviturile. Cavalerii se încleştau în lupte corp la corp, fiecare gândindu-se la propria lui onoare. Atacaţi de trupele prinţului din faţă şi de călăreţii lui Captai din spate, francezii luptau cu o disperare feroce. Sângerând din mai multe răni, Geoffrey de – Charny a fost doborât şi omorât pe când ţinea încă Oriflamme; Garda regelui, înconjurându-l se clătina sub loviturile asaltului. „Unii cu maţele ieşite, calcă pe propriile lor măruntaie, alţii îşi scuipă-dinţii, altora, încă în picioare, li se taie braţele. Muribunzii se rostogolesc în sângele străinilor, corpurile căzute gem şi spiritele mândre, părăsindu-şi trupurile inerte, se tânguiesc. oribil”. Leşurile se adună grămadă în jurul regelui care avea coiful spart şi sângera din două răni de pe faţă. „Predă-te, predă-te!” strigau voci „său. vei fi un om mort!”. În mijlocul strigătelor. răguşite şi disputelor violente pentru a-l prinde, un exila francez, Denis de Morbecque, mazilit pentru omucidere şi acum aflat în slujba englezilor, înaintă şi spuse „Sire, sunt cavaler. de Artois. Predă-te mie şi te voi conduce la prinţul Ţării Galilor!” Regele Ioan îi înmână mănuşa şi se predă.

Pierzându-şi regele, restul trupelor franceze s-au risipit, cei care au avut. posibilitate fugind spre porţile oraşului Poitiers pentru a nu fi prinşi. Englezii” şi gasconii de toate rangurile îi urmăriră sălbatic, lăcomia depăşind epuizarea* şi luară prizonieri chiar sub zidurile oraşului. Unii francezi se întoarseră şi îi luară prizonieri pe urmăritori.

Înfrângerea nimici conducerea Franţei. În afară de rege, conetabil şi cei doi mareşali, precum şi de purtătorul lui *Oriflamme* care erau morţi sau fuseseră luaţi prizonieri,

învingătorii au mai capturat pe un arhiepiscop războinic, 13 conţi, – 5 viconţi, 21 de baroni şi stegari şi jâm 2000 de cavaleri, scutieri şi oameni înarmaţi înstăriţi

Prea mulţi pentru a fi duşi în Anglia, majoritatea au fost eliberaţi cu condiţia să-şi aducă răscumpărarea la Bordeaux înainte de Crăciun.

Numărul* morţilor, diferit în fiecare relatare, era de cel puţin câteva mii din care 2 426 erau nobili. Faptul că numărul morţilor era egal sau depăşea numărul celor căzuţi prizonieri, stătea mărturie pentru lupta vitejească care avusese loc dar, din păcate pentru Franţa, cei care dădură bir cu fugiţii impresionară mai mult decât cei morţi care luptară. *Grand Chronique* admite deschis că batalioanele „fugiră în mod ruşinos şi laş” şi *Chronique Normande* conchide sumbru: „Numărul morţilor din această bătălie nu a fost la fel de mare ca ruşinea”.

Acestea erau marile rămăşiţe ale armatei de la Poitiers. Cetăţenii car, e se uitau de pe zidurile cetăţii au fost martorii retragerii lipsite de glorie şi a fugii înfrigurate şi spusele lor s-au împrăştiat în toată Franţa. Retragerea, batalionului Orléans nu poate fi explicată decât prin expresia de nemulţumire, aţâţată de rege, a nobililor. Desigur că în ricea zi erau prezenţi mulţi care nu ar fi fost prea mâhniţi de nenorocirea înonarhiei şi ar fi fost suficient strigătele a numai câţiva ca să provoace panică Oricare ar fi fost cauza, efectul a adâncit şi răspândi neîncrederea în nobilime şi a slăbit încrederea în structura dată a societăţii.

Resentimentele poporului se manifestară imediat împotriva seniorilor care se întorceau să-şi ridice răscumpărările. Ei erau „atât de urâţi şi condamnaţi de comune „pun* Froissart, încât le era greu să obţină intrarea în oraşe şi câteodată chiar şi pe propriile, lor moşii. Ţăranii dintr-un sat din Normandia care aparţinea

baronului de Fierté-Fresnel, văzându-şi seniorulvenind călare cu un singur scutier şi un valet şi fără sabie, strigară „Iată linul din trădătorii care au fugit de pe câmpul, de bătaie!”. Se năpustiră asupracelor trei călăreţi, îl traseră pe senior de pe cal şi-l bătură. După câteva zile el se întoarse ma bine înarmat pentru a se răzbuna şi omorî un ţăran cu acest prilej. Deşi această izbucnire a fost repede înăbuşită ea a fost un semn de rău augur. Mulţi nobili au trebuit să înfrunte la întoarceré zeflemelele sau ostilitatea spontană şi avură dificultăţi la strângerea tradiţionalelor ajutoare menite să-l răscumpere pe senior: Pentru obţinerea fondurilor, mulţi au fost obligaţi să-şi vândă acareturile sau să-şi elibereze şerbii pe bani. Un produs secundar al bătăliei de la Poitiers au fost cavalerii ruinaţi.

Strigătul de „Trădător!” nu era numai o voce singulară ci o explicaţie încâlcită pe care o dădea poporul inexplicabilului. A fost strigătul etern al conspiraţiei, al pumnalului în spate. Cum ar fi putut altfel să fie surprins marele rege al Franţei şi mândra cavalerie franceză învinsă de o mână de „arcaşi şi briganzi” dacă* n-ar fi fost trădare? O polemică contemporană în versuri, numită „plângerq* faţă de lupta de la Poitieres” pretinde în mqd explicit că:

Marea trădare pe care au ascuns-o timp îndelungat
A ieşit la iveală foarte clar în această armată.

Autorul, un cleric necunoscut, îiâvinuieşte anumite persoane că „din cauza cupidităţii lor au vândut englezilor secretele consiliului regal „şi că în momentul în care-au fost descoperite şi „au fost date afară din consiliu de către rege” ele au conspirat ca să-l distrugă pe rege şi pe copiii lui. Fuga acestor falşi bărbaţi „trădători, neloiali, infami şi. sperjuri” a fost o trădare plănuită, prin ea nobilimea şi Franţa au fost dezonorate. Ei l-au renegat pe Dumnezeu,

sunt oameni trufaşi şi lacomi.

Înfumuraţi şi cu îmbrăcăminte necinstită

Cu brâuri de aur şi penaje pe cap

Cu bărbi lungi de ţap, cum au doar jivinile.

Ei te asurzesc ca tunetul şi ca furtuna.

Barba despre care se plânge autorul fusese iniţial un semn de poqăinţă, dar, în ultima vreme se purta în furculiţă şi devenise ţinta satirei legată de fugă.

Autorul „plângerii” avea numai laude pentru Ioan al II-lea care luptase până la sfârşit alături de fiul lui cel mai mic. El deveni după părerea generală un erou. Deşi incapabil ca suveran şi căpitan, curajul său, subliniat cu pregnanţă de „micuţul fiu”, îl glorifică în ochii supuşilor săi şi dădu Franţei un punct de sprijin pentru restabilirea onoarei. În –, plângere” se exprimă speranţa că Dumnezeu vă trimite „oameni buni cu mari puteri” pentru a răzbuni înfrângerea şi pentru a-l aduce înapoi pe rege; ea se termină, semnificativ:

Dacă va avea buni sfătuitori, ei nu va uita

Să conducă pe Jacque Bonhomme3 şi întregul său popor

Care nu fug de la luptă pentru a-şi salva viaţa!

După çp locuitorii; Poitiers-ului îngropară morţii în afara oraşului, primarul proclamă doliu pentru regele căzut prizonier şi interzise toate sărbătorile şi serbările. În Languedoc, stările generale interziseră pentru un an, atât timp cât regele nu era eliberat, să se poarte aur, argint sau perle, robe şi pălării împodobite sau festoane, precum şi distracţiile cu menestreli şi jongleri. Delfinul şi fraţii săi „deşi judecaţi nefavorabil în comparaţie cu tânărul Filip”, nu au fost incluşi printre nobilii blamaţi. La întoarcerea sa la Paris, Carol, copleşit de durere din cauza capturării tatălui său, regele, a, fost primit cu cinste de către popor”. După spusele lui Jean de Venette, ei simţeau că într-un fel

el va aduce eliberarea regelui „şi că întreaga ţară a Franţei va fi salvată”.

De ce fuga? De ce înfrângerea? Pentru Villani din „Italia teribilul eveniment părea „de necrezut” Petrarca, aflând vestea la Milano, când se întorcea dintr-o călătorie, n-a fost mai puţin uimitchiar şi englezii credeau că victoria lor este un miracol şi timp de generaţii le-a fost greu să o înţeleagă. Superioritatea numerică a francezilor a fost anulată din punct de vedere militar din cauza unei greşeli de comandă. După unii autori cei 2000 de arbaletieri genovezi nici n-au fost măcar folosiţi, deşi alţii susţin contrariul. – Prin comparaţie ineficacitatea arcaşilor francezi de-a lungul secolului este o enigmă. Oraşele şi satele Franţei aveau companii de arcaşi care erau încurajaţi cu privilegii deosebite şi bărbaţii din Beauvaisis de lângă Picardia se considerau în meseria lor cei maj buni din lume. Totuşi „n-au fost niciodată folosiţi corespunzător în acţiuni combinate cu cavaleri şi pedestraşi deoarece cavalerii francezi erau prea trufaşi să împartă dominaţia câmpului de luptă cu oamenii din popor.

Separatismul din Normandia şi din Bretania, neputinţa de a rezista împotriva raidului Prinţului Negru în

Languedoc, intrigile şi trădările lui Carol de Navarra erau factorii dezbinării care au dus la înfrângerea de la Poitiers. Dreptul la retragere independentă pe care au încercat să-l suprime Ordinul Stelei şi ordonanţa din 1351 nu a fost abandonat de nobili. Înfrângerea de la Poitiers a fost un triumf piric a independenţei baroniale.

Pentru englezi a fost şi o victorie a strategiei caré a înlăturat dezavantajele. create de oboseală şi numărul nferior de combatanţi. Prinţul dădea ordine care se executau şi, cu o conducere morală mai sigură decât cea a lui Ioan şi cu conducători de batalioane de nădejde, putea controla cele ce ser întâmplau. A stat pe locul de unde ivea

posibilitatea să vadă lupta şi mişcările, directe, a fost slujit de soldaţi experimentaţi şi căliţi şi a avut două ituuri esenţiale pentru a câştiga: lipsa oricărei posibilităţi de retragere şi o voinţă care-i stimula pe soldaţi 3 Înă în ultima, clipă a luptei. În calitate de comandant, lupă spusele lui Froissart, prinţul era „curajos şi crud: a un leu”.

Epuizat de luptă şi nerăbdător să-şi ducă prizonierul regesc la loc sigur de unde nu putea fi salvat, prinţul ’n-a mai încercat să facă joncţiunea cu Lancaster ci se îndreptă Imediat spre sud către Bordeaux, târând după el alte căruţe pline cu lucruri luxoase cum ar fi mantii îmblănite, bijuterii şi cărţi cu aluminuri din tabăra franceză.

— Lăsaţi la Vatră de către Delfin după înfrângere, nobilii francezi s-au împrăştiat pe la domeniile lor pentru a le proteja; niciunul nu s-a raliat pentru a încerca salvarea regelui în lungul său drum de 250 de km până la Bordeaux. Cardinalii au încercat din nou să obţină pacea şi în timp ce se tratau condiţiile unui acord, englezii şi gasconii se angajară într-un comerţ masiv, cumpărând şi /înzând prizonieri şi părţile din răscumpărări, iscându-se: erturi aprinse legate de cine a prins pe cine. S-au auzit plângeri că arcaşii ar fi ucis prea mulţi oameni pentru care ar fi fost posibil să se pretindă răscumpărări. Când prinţul a propus să-l ia pe rege ca prizonier în Anglia, gasconii furioşi. au cerut o parte din răscumpărare şi au trebuit să fie calmaţi prin plata a 100.000 de florini, prima ofertă de 60.000 fiind respinsă de ei cu dispreţ.

Avându-l pe regele francez în mâinile lor, englezii puteau să impună o tranzacţie zdrobitoare. Deşi negociatoni francezi erau ei înşişi prizonieri şi Delfinul era încolţit de evenimentele din Paris, francezii se împotriviră grelelor condiţii propuse. Iarna trecu Mră să se ajungă la un acord în afară de încheierea unui alt armistiţiu pe doi

ani. În mai 1357, la 7 luni după bătălie, Prinţul Negru îl duse la Londra pe regele Ioan împreună cu fiul său şi cu alţi nobili căzuţi prizonieri în timp ce, după înfrângere, starea a treia puse stăpânire pe Paris.

1 Acest pact, negociat prin trimisul Angliei la Avignon, Sr presupune a-i fi adus titlul de Carol cel Rău, deşi problema este controversată, alţii spunând că titlul îi fusese conferit de supuşii spanioli când avea 18 ani. De fapt* titlul nu a fost contemporan şi nu apare în cronici până în secolul al XVI-lea.

2 Titlul deriva din latinescul *capitalis*, însemnând căpetenie

3 Nume dat ţăranului francez în texte din secolul al XIV-lea

(n.t.).

Capitolul 7 Franţa decapitată:

Revolta burghezilor şi Jacqueria

Exasperată. de mult. timp de anarhia din finanţele regelui şi de venalitatea miniştrilor săi, starea a treia din Paris, după ce regele a căzut prizonier, luă puterea pentru a încerca impunerea unei oarecare forme de conducere constituţională. Prilejul a fost oferit de convocarea stărilor generale cu scopul de a, furniza bani pentru apărare în starea de criză în care se afla ţara. La scurt timp după întâlnirea din octombrie a celor 800 de delegaţi, la Paris, Delfinul; lipsit de experienţă, umilit şi speriat de înfrângerea de la Poitiers, trebui să anunţe rezultatul ruşinos al bătăliei şi să ceară stărilor ajutor pentru eliberarea regelui şi apărarea regatului. Burghezii, principalii Creditori ai statului, constituiau jumătate din delegaţi şi ascultară cu răceală în timp ce cancelarul regelui Ioanr Pierre de la Forêt, sus5 ţinea cererea. După ce au ales ei înşişi un comitet permanent (Comitetul celor optzeci), în care efau. incluşi nobili şi clerici, celorlalţi

spunându-li-se politicos să meargă acasă, stările erau pregătite să-i prezinte Delfinului propriile lor cereri. Cerură să discute cu el în particular, crezând că fără consilierii săi îl puteau intimida mai uşor.

Figura cea mai importantă, care urma să devină spiritul iniţiator al revoltei viitoare era starostele negustorilor, Étienne Marcel, un postăvar bogat a cărui funcţie era echivalentă cu a primarului Parisului. El fusese purtătorul de cuvânt al stărilor când, în 1355, acestea îşi manifestară nemulţumir ea faţă de guvernul regal. Mar cel îi reprezenta pe magnaţii comerţului din starea a treia producătorii şi oamenii de afaceri ai societăţii medievale care în decurs de 200 de ani căpătaseră o influenţă – practică, dacă nu legiferată, – egală cu cea a marilor prelaţi şi nobili.

Prima sa cerere, formulată în numele stărilor a fost îndepărtarea a şapte din cei mai corupţi consilieri regali a căror proprietate trebuia confiscată şi cărora trebuia să li se interzică pentru totdeauna ocuparea unor funcţii publice. În locul lor trebuia numit de către stări un consiliu al celor douăzeci şi opt format din 12 nobili, doisprezece burghezi şi patru clerici; în acest caz stările ar fi fost de acord să plăţească nişte impozite ca ajutor de război. O condiţie finală, pe care ar fi fost mai bine s-o evite, era eliberarea din închisoare a lui Carol de Navarra.

Aveau nevoie de el deoarece puterea lui de a produce tulburări ar fi exercitat o presiune asupra Delfinului şi întrucât Navarra avea un aliat printre ei, un complotist ca şi el, care era eminenţa cenuşie amişcării reformiste Acesta era Robert le Coq, episcop de Laon, un cleric de origine burgheză cu o elocvenţă „periculoasă” care pe căile magistraturii ajunsese la favoruri şi funcţii înalte ca avocat al regelui sub Filip al VI-lea şi în Consiliul regal sub Ioan al II-lea. Deţinea o bibliotecă cu 76 de cărţi, mare

pentru vremea aceea, din care 48 tratau despre dreptul civil şi canonic, fapt care reflecta preocuparea lui pentru problemele de guvernare, şi şapte erau culegeri de predici folosite ca modele ale artei oratorice. Stilul şi limbajul erau o preocupare medievală, Le Coq fiind un maestru al acestora. Numit episcop de Laon, el regiză concilierea dintre Ioan al II-lea şi Carol de Navarra prin ambiţiile căruia şi le vedea împlinite pe ale sale. Voia să devină cancelar şi-l ura atât pe rege pentru că nu-i dădea funcţia râvnită cât şi pe cancelarul care o deţinea.

Delfinul Carol, deşi părea slab, avea sub învelişul său bolnăvicios, o rezistenţă puternică şi o inteligenţă înnăscută care-i venea în ajutor în vremuri de restrişte. Palid şi slab, avea ochii mici şi înguşti, buze subţiri, un nas lufig şi subţire şi un corp prost proporţienat. După înfăţişare era orice altceva decât un libertin deşi cei doi bastarzi pe care contemporanii îi atribuiau lui judecând după vârsta lor, trebuie să fi fost concepuţi când avea 15 sau 18 ani. Neavând nici gust, nici înclinaţii pentru acţiuni militare, Ic. i instrui în schimb mintea, ceea ce era folositor pentru a conduce, chiar dacă aceasta nu-i caracteriza pe cei din neamul Va; ois. De fapt, existau bârfe pe seama mamei lui (care avea 16 ani când s-a căsătorit cu Ioan care avea 13) care sugerau că fiul ei cel mare se putea să nu fi fost un Valois. DE fapt, nu semăna cu Ioan în niciun fel.

Pentru moment, lăsat să apere coroana în mijlocul dezastrului, la sfafol consilierilor tatălui său, Carol respinse cererile stărilor şi le porunci să se dizolve. În acelaşi timp, ca măsură de precauţie plecă din Paris. Refuzând să se împrăştie, comitetul permanent s-a reunit la o zi după plecarea lui, în noiembrie 1356, şi ascultă cuvântul înflăcărat al lui Robert le Coq care demasca greşelile de conducere, ale regalităţii şi formula cereri şi mai mari pentru reformă. „Ruşine să-i fie celui care nu

vorbeşte acum”, strigă el, „deoarece niciodată n-a fost un moment mai potrivit ca acesta”.

Cererea de a limita monarhia era acum formulată deschis. Ar fi putut fi un Runnymede francez dacă pretendenţii ar fi fost tot atât de strâns uniţi ca bpronii englezi în 1215, însă în curând aveau să se separe în fracţiuni.

Nivelul superior al stării a treia, format din negustormanufacturieri, avocaţi, funcţionari şi furnizori ai coroanei nu avea nimic în comun cu clasa muncitoare în afară de faptul că nici ei nu erau nobili. Depăşirea açestei bariere era ţelul fiecărui magnat burghez. În drumul spre înnobilare şi obţinerea unei moşii, el îi concura pe nobili la haine, obiceiuri şi valori şi, ajungându-şi scopul* era scutit de impozite – un avantaj de loc neglijabil. Étienne Marcel avea un unchi Gare plătise cel mai mare impozit din Paris în 1313 şi al cărui fiu cumpără un titlu de nobiR pentru 500 de livre. Socrul şi cumnatul lui Marcel, Pierre şi Martin des Essars, din Rouen, fiind de origine burgheză, deveniră bogaţi şi au fost înnobilaţi în serviciul lui Filip cel Frumos şi Filip al VI-lea. În calitate de reprezentanţi ai coroanei, ei şi cei de seama lor, aprovizionau casa regalăle procurau tapiseriile şi cărţile, cumpărau pentru ei injuterii, materiale şi lucrări de artă, slujeau în calitate de consilieri şi cămătari şi deţineau funcţii ucrative ca trezorieri şi perceptori Pierre avu posibilitatea să-i dea fetei lui, Marguerite, când s-a* căsătorit cu Marcel, o zestre princiară de 3.000 de scuzi

Nobilii şi clerul erau nemulţumiţi de favoarea regală acordată şi opulenţa permisă funcţionarilor aleşi dinafara rândurilor lor. Ei îi urau îndeosebi pe funcţionarii financiari „care călătoresc cu pompă şi fac averi mai mari decât ducii, şi-şi căsătoresc fiicele cu nobili şi cumpără terenurile de la cavalerii săraci pe care i-au înşelat şi sărăcit… şi îi

numesc pe cei de seama lor în funcţii al căror număr creşte zi de zi la fel ca şi salariile cu care sunt plătite aceste funcţii”.

Între clasa funcţionarilor şi burghezia comercială din care făcea parte Marcel, nu era nicio afecţiune, deşi ei îşi împărţeau întreprinderile capitalismului. Când capitalismul a/devenit fezabil prin tehnicele bancare şi de creditare, el deveni respectabil. Teoria societăţii neachizitive a căzut, iar acumular ea bogăţiei şi-a pierdut din caracterul odios – din contra – a devenit de invidiat, în *Renart le contrefait*, o satiră a timpului, burghezii bogaţi au cea mai bună stare dintre toţi: „Trăiesc ca nişte nobili, poartă veşminte senioriale, au şoimi şi creţi, armăsari frumoşi şi cai de luptă. Când vasalii trebuie să meargă să se alăture armatei, burghezii rămân în paturile lor, când vasalii se duc ca să fie masacraţi în luptă, burghezii petrec pe malul râului”.

Aleşi de cetăţenii cei mai importanţi, starostele negustorilor şi colegii lui magistraţi deţineau toate funcţiile municipale obişnuite şi împărţeau sarcinile zilnice forţei poliţieneşti care era alcătuită din cetăţenii care-şi efectuau serviciul obligatoriu în unităţi de câte 10, 40 şi 50 de oameni. Ajutat de patru adjuncţi şi un consiliu de 24 de clerici şi laici, starostele negustorilor trebuia să-şi înceapă lucrul la 7 dimineaţa în fiecare zi în afară de zilele de sărbătoare. Sediul său era la Châtelet care era şi închisoarea oraşului şi se găsea pe malul drept la intrarea pe Grand Pont, singurul pod care traversa fluviul spre Ile de la Cité. Lângă Châtelet se găsea primăria într-o piaţă mare, deschisă, numită Place de Grève, unde veneau cei fără lucru ca să fie angajaţi.

— Oraşul pe care-l guverna Marcel acoperea o suprafaţă care, după reperele actuale, se întindea aproximativ de la Grands Boulevards pe malul drept, până

la grădinile Luxembourg pe malul stâng iar de la est la vest, de la

Bastilia până la Tuileries „Tot ce era dincolo de aceste hotare se numea *faubourg* sau regiune rurală. Centrul Parisului era Ile de la Cité în mijlocul Senei unde era catedrala Notre Dame, Botei Dieu sau spitalul public şi palatul regal construit de Ludovic cel Sfânt. Malul drept care se extinsese dincolo de vechile ziduri era partea comercială cu industrie, pieţe publice, meşteşugari de lux şi reşedinţe bogate în timp ce malul stâng, cu o suprafaţă mult mai puţin populată, era dominat de universitate. Conform, unui studiu al impozitelor pe anul 1392, oraşul avea în alcl timp 352 de străzi, unsprezece întretăieri de drumuri, 10 pieţe, 15 biserici şi 15.000 de contribuabili. Cincizeci de ani mai târziu, în timpul lui Marcel, populaţia după Moartea Neagră era probabil în jur de 75.000 de locuitori.

Străzile principale erau pavate şi destul de largi ca să încapă două căruţe sau trăsuri în timp ce restul străzilor erau înguste, noroioase şi rău mirositoare cu un jgheab de scurgere la mijloc. Cetăţeanul obişnuit scăpa de obicei de gunoi punând în practică formula „totul în stradă „iar în cartierele claselor de jos la uşa fiecărei case zăcea de obicei o grămadă de gunoi. Locatarii caselor trebuiau să-şi ducă gunoaiele la gropile de gunoi şi li se amintea prin repetate ordonanţe să paveze şi să-şi mături scările de la intrare.

Aveau loc şi blocări de circulaţie pe străzile înguste când măgarii încărcaţi cu coşuri atârnând în ambele părţi se întâlneau cu vânzători ambulanţi cu tăvile lor sau cu hamali încovoiaţi sub saci de lină sau cărbuni. Şi firmele tavernelor agăţate pe stâlpi înalţi de ţier aglomerau străzile. Firmele prăvăliilor erau gargantuieşti, bune pentru a-i copleşi pe cumpărători – deoarece vânzătorilor

le era interzis să-i cheme pe cumpărători până ce aceştia nu părăseau prăvălia alăturată. Un dentist era reprezentat printr-o măsea de mărimea unui fotoliu „un mănuşar de o mănuşă ale cărei degete erau destul de mari ca să ţină fiecare câte un prunc în scutece.

Zgomotul firmelor bătute de vânt concura strigătele vânzătorilor ambulanţi, strigătele catârgiilor, tropăitul cailor şi anunţurile crainicilor. Parisul avea şase crainici şefi, numiţi de starostele negustorilor, fiecare cu un număr de ajutoare care erau trimise la răscruci de drumuri şi în pieţele diverselor cartiere pentru a anunţa decrete oficiale, impozite, târguri şi ceremonii, case de vânzare, copii pierduţi, căsătorii, înmormântări, naşteri şi botezuri. Când producţia de vinuri de pe viile regale era gata de vânzare, toate tavernele trebuiau să închidă în timp ce crainicii anunţau de două ôri pe zi vinul regelui. Când se anunţau decesele, crainicii sunau din cippote în timp ce înaintau, strigând cu glas solemn „Treziţi-vă, voi cei care dormiţi, rugaţi pe Dumnezeu să vă ierte păcatele; morţii nu pot plânge; rugaţi-vă pentru sufletele lor în timp ce clopotele răsună pe aceste străzi”. Câinii vagabonzi lătrau când îi auzeau.

— Fiecare meserie îşi avea cartierul ei – măcelarii şi tăbăcarii în jurul lui Châtelet, zarafii, bijutierii şi postăvarii pe Grand Pont, scribii, lumânărarii şi vânzătorii de pergament şi chrneală pe malül sting, în jurul universităţii. În ateliere deschise lucrauybrutari, săpunari, vânzători de peşte, pălărierii, tâmplării de mobilă fină, olarii, Jp-odezeler spălătoresele, şubspecialităţile din domeniul îmbrăcămintei şi a prelucrării metalelor. Sub clasa meşterilor erau lucrători cu ziua, hamalii şi servitorii. Numiţi după meseria sau locul lor de origine sau după vreo trăsătură personală îi putea chema Robert le Gros (cel gras), Raoul le Picard (din Picardia), Isabeau d’Outre-mer

(de peste mări) şi Gautier Horsdu-sens (Valter cel pebun).

În fiecare cartier existau băi publice, fie cu aburi, fie cu apă caldă. În relatarea din 1292 erau înşirate 26 de astfel de băi. Deşi erau consideraté periculoase pentru moralitate, îndeosebi a femeilor, băile erau recunoscute ca o contribuţie la curăţenie, şi oraşul se străduia să nu le închidă *în* timpul unei ierni grele când combustibilul era scump. Băilor li se interzicea să primească prostituate, vagabonzi, leproşi sau indivizi dubioşi, sau să se deschidă înainte de ivirea zorilor din cauza pericolelor de pe străzi în timpul nopţii, însă când se crăpa de ziuă se auzea vocea crainicului:

Te chem să te scalzi, messire.

Şi să intri la aburi fără zăbavă (

Apa noastră-i fierbifote şi asta nu-i minciună.

În calitate de capitală cu o mare universitate, Parisul era gazda unei hoarde turbulente de studenţi din toată Europa* Ei aveau un statut privilegiat care nu se supunea justiţiei locale ci numai regelui, şi, în consecinţă, de multe ori crintele şi dezordinile provocate de ei nu erau pedepsite. Trăiau u» auu, platina enirii man peiiti u camei – murdare în cartiere dubioase. Stăteau pe taburete în aule neîncălzite, luminate de două lum· nări şi erau acuzaţi mereu de desfrâu. viol, jaf şi „toate celelalte enormităţi care-i displac lui Dumnezeu „– Deşi Oxford devenea din ce în ce mai mult un eejitru al interesului intelectual, universitatea din Pads era încă arbitrul teologic al Europei şi bibliotecile fiecărei facultăţi, unele cu aproape o mie de volume, di măreau gloria. La aceasta se adăuga frumoasa bibliotecă de la Notre Dame, cei 28 de vânzători de cărţi, fără a mai socoti standurile de cărţi în aer liber. Aici erau „livezi pline cu toate felurile de cărţi”, scria un vizitator englez încântat, „Ce încântătoare plăcere ne-a umplut inimile când am vizitat Parisul, paradisul lumii!”

Apa se lua de la fântâni publice alimentate de apeducte, venind din colinele din nord-estul Parisului. În *faubourgurile* pline de mori de vânt, casele aveau terenuri pentru grădini şi vii, iar mănăstirile se aflau în mijlocul câmpurilor cultivate. Produsele agricole intrau în oraş, pe fluviu şi erau expuse pe tarabe sau vândute de pe tăvile vânzătorilor ambulanţi. Cerşetorii stăteau la uşile bisericilor cetind pomeni, călugării cerşetori cereau pâine pentru ordinele lor sau pentru săracii dip închisori, jonglerii făceau acrobaţii şi scamatorii în pieţe şi spuneau povestiri satirice şi balade despre întâmplări din ţările sarazinilor. Străzile trăluceaide haine colorate. Roşu aprins, verde şi pestriţ, eutorile cele mai scumpe, erau rezervate nobililor, prelaţilor şi magnaţilor. Clerul putea purta culori atât timp cât rasele lor erau lungi şi închise în nasturi. La apusul soarelui bătea clopotul pentru stingerea focurilor, munca înceta, prăvăliile se închideau, liniştea urma zgomotului. La ora opt bătea clopotul arătând oamenilor că trebuie să meargă la culcare, iar oraşul se scufunda – în întuneric. Numai răscrucile de drumuri erau luminate cu o luminare sau un felinar pâlpâitor pus într-o nişă unde se găsea statueta Fecioarei Maria sau a sfântului patron al cartierului. %.

Duminica toate prăvăliile erau închise, toţi mergeau la biserică şi după aceea muncitorii se adunau în taverne în timp ce burghezii se plimbau în foburguri. În zilele de sărbătoare la Paris era obiceiul de a lua masa afară, în faţa uşii. Casele erau înalte şi înguste de tip caracteristic urban, clădite una lângă alta, câteodată cu o curte între

Jumătate din faţă şi spatele. casei. Erau din buşteni, cu spaţiile din pereţi umplute cu argilă sau piatră, fiecare etaj fiind susţinut de o consolă. *Hôtels-urile* nobililor şi magnaţilor mai păstrau unele elemente ale castelului fortificat cu turnuri conice şi ziduri înalte. Ca o concesie

pentru viaţa urbană ele aveau ferestre mari cu geamuri de sticlă, cu deschidere spre curte şi foişoare cu multe turnuleţe ornamentale pe acoperiş de unde un supraveghetor avea posibilitatea de a privi în toate părţile. Blazonul proprietarului era sculptat deasupra uşii. Străzile nu aveau numele înscrise pe plăcuţe aşa că oamenii trebuiau să caute ore în şir pentru a găsi locul pe care-l doreau.

Interiorul reşedinţelor nobiliare era decorat cu fresce şi tapiserii însă mobila era puţină. Paturile care serveau atât ca scaune cât şi pentru dormit erau obiectele cele mai importante. Existau puţine scaune \ chiar şi regii şi papii primeau pe ambasadori stând pe paturi încărcate de draperii şi cuverturi complicate; altfel oamertii stăteau pe bănci. Torţe puse în fofeze de perete luminau camerele iar în zid erau construite cămine masive. Aceste hornuri de zid „după moda franceză –, curii erau numite în Italia, constituiau luxul cel mai mare al caselor clasei mijlocii. Singurele alte surse de căldură proveneau de la cuptor, focurile pentru gătit şi de la tigăile de încălzit paturile în timpul nopţii. Ca şi în cazul instalaţiilor sanitare, epoca părea să fi fost capabilă din punct de vedere tehnologic să asigure o încălzire mai bună decât a făcut-o „numai că omul este la fel de lipsit de raţiune în ceea ce priveşte confortul său ca şi în alte activităţi. Cuverturile de blană, hainele îmblănite sau mesade de blană purtate sub tunici şi robe înlocuiau sursele active de căldură. Blănurile de vidră, pisică, hermină, veveriţă şi vulpe erau mai ieftine decât stofele groase de lină; herminaJ şijderul erau pentru bogaţi…

Podelele erau acoperite vara cu ierburi şi buruieni mirositoare iar în alte perioade cu papură şi paie care se schimbau de patru ori pe an sau doar o dată pe an în casele mai sărace în care timp se umpleau de purici şi de

miros urât din cauza murdăriei făcute de câini. Un negustor înstărit presăra violete şi alte flori pe duşumea înaintea vreunei petreceri şi îşi orna pereţii şi masa cu verdeaţă proaspătă, cumpărată la piaţă în dimineaţa aceea.

Erau puţine camere, servitorii dormeau uncie puteau, intimitatea nu exista ceea ce probabil că mărea iritabilitatea. Dacă împiedica sau favoriza ispitele trupeşti rămâne o problemă deschisă. În Canterbury Tales de Chaucer cei doi studenţi, de la Cambridge din povestirea lui Reeve le era lesne să se bucure de favorurile soţiei şi fiicei morarului deoarece dormeau în aceeaşi cameră cu familia. Chiar şi în casă ai mari musafirii dormeau în aceeaşi cameră cu gazdele. N

Astfel arăta starea a treia din Paris, de la cel mai sărac muncitor până la cel mai bogat magnat, pe care Marcel a încercat s-o mobilizeze în lupta sa împotriva Delfinului. Pentru a-l face să se supună, starostele negustorilor începu să folosească ameninţarea cu greve şi violenţă. Când Delfinul încercă să strângă bani printr-o nouă devalorizare a mpnedei, provocând furia Parisului, „starostele negustorilor porunci tuturor breslelor şi meseriaşilor din întreg oraşul să înceteze lucrul şi să ia armele”. Obligat să anuleze edictele şi lăsat fără fonduri, /Delfinul nu a avut altă posibilitate decât să convoace din nou Stările şi să se reîntoarcă la Paris pentru a se întâlni cu ele.

La această întrunire care dură o lună, din februarie până în martie 1357, toate reformele propuse formulate în scris, au fost prezentate într-o Mare Ordonanţă cu 61 de articole, Magna Carta a Stării a Treia. Scrisă în franceză şi pu în latină ca şi cum ar fi vrut să sublinieze *o* nouă voinţă, Ordonanţa prezentă un ideal al „Guvernării Bune” ca şi cum cei care au alcătuit-o încercau să pună în practică

viziunea minunată a lui Lorenzetti pictată cu câţiva ani înainte la Siena sub acel nume. În raşul din pictură, cetăţenii îmbrăcaţi cu mantii în culori blânde îşi văd liniştiţi de treabă iar oamenii. Înarmaţi pe cai trec pe liftga ei cu înţelegere şi bunăvoinţă. Într-o perioadă de nebunie, Marea Ordonanţă încerca să aduce aceeaşi ordine şi decenţă.

Cei pare au formulat Magna Carta n-au adus o nouă schemă de guvernare ci mai curând au prezentat o serie de corectări ale abuzurilor existente cuprinzând trei principii politice fundamentale. Acestea prevedeau că monarhia nu putea pune niciun bir care nu era votat de stări, că stările generale aveau dreptul să se adune periodic după voinţa lor şi că ele vor alege Marele Consiliu al celor treizeci şi şase, doisprezece din fiecare stare pentru a sfătui coroana.

5-a cérut din nou epurarea consilierilor regelui Ioan iâr membrii noului Mare Consiliu trebuiau să renunţe la obiceiul predecesorilor lor de a* veni târziu la lucru şi de a munci foarte puţin44. Toţi funcţionarii trebuiau să fie la lucru vân fiecare zi, la răsăritul soarelui44; ei urmau să fie bine plătiţi dar nu vor fi plătiţi dacă nu veneau la lucru diniineaţa devreme. Moneda nu putea fi schimbată fără consimţământul Stărilor, se vor reduce cheltuielile pentru rege şi prinţi, se va grăbi soluţionarea cazurilor judiciare din parlament, judecătorii provinciali nu vor putea deţine două funcţii şau să se apuce de comerţ, recrutarea în armată se va face numai în condiţii anumite, nobilii râu vor putea părăsi ţara fără permisiune şi erau interzise cu hotărâre războaiele lor particulare. Se vor îndeplini de urgenţă acţiunile de justiţie şi caritate în favoarea săracilor, proprietatea lor nu va fi confiscată fără a li se da o despăgubire corespunzătoare, iar căruţele lor nu vor fi niciodată luate pentru mai mult de o zi; s-a afirmat dreptul

sătenilor de a se aduna şi a lua armele împotriva celor care se dedau la jaf şi la folosirea forţei. În sfârşit, stările se angajară să sporească impozitele atât cât să se poată plăti 30.000 de soldaţi timp de un an, însă banii trebuiau administraţi de stări nu prin coroană.

Opunându-se şi tărăgănind, Delfinul refuză să semneze ordonanţa până ce n-a fost băgat în sperieţi de metodele lui Marcel de a strânge mulţimile ieşite de la lucru în stradă, mulţimi care creşteau zi de zi şi erau încurajate să strige „La arme!”. S-a obţinut astfel semnătura Delfinului sub titlul de regent pe care stările l-au obligat să şi-l ia pentru a putea reprezenta monarhia. Noul Consiliu al celor treizeci şi şase a fost instalat în timp ce membrii consiliului destituit au plecat în grabă la Bordeaux pentru a-l informa pe regele Ioan. Cu puţin timp înainte de a fi transportat la Londra, regele a repudiat semnătura fiului său şi întreaga ordonanţă.

În vara anului 1357, nici Delfinul, nici consiliul n-au fost în stare să guverneze efectiv în timp ce ambii căutau ajutor de la provincii. Făcând o călătorie prin ţară ca să arate că regalitatea era încă viabilă, Carol avu mai mult succes decât Marcel. Când stările se întruifiră din nou în aprilie, foarte puţini nobili fiind prezenţi, era limpede că nobilimea, nemulţumită de condiţiile Marii Ordonanţe.

Îşi ieiragea sprijinul. Mişcarea reformatoare era în dificultate. În afara Parisului prăbuşirea autorităţii însemna un dezastru.

Catalizatorul ei era brigandajul companiilor militare, brigandaj produs de ultimii 15 ani de război. Acestea erau companiile libere care „lasă suferinţă pe faţa pământului” şi aveau să devină spaima epocii. Erau compuse din englezi, galezi şi gasconi lăsaţi la vatră după bătălia de la Poitiers de către Prinţul Negru, soldaţi care nu mai erau plătiţi şi care, în campaniile prinţului, dădură de gustul

vieţii uşoare şi a bogăţiilor obţinute prin jaf. împreună cu mercenarii germani şi aventurierii din Hainault, ei se strânseră în grupuri de 20 până la 50 de indivizi în jurul unui căpitan şi se îndreptară spre nord pentru a operă în regiunea dintre Sena şi Loara, şi între Paris şi regiunea de coastă. După armistiţiul de la Bordeaux li se alăturară forţele lui Filip de Navarra, rămăşiţele armatei ducelui de Lancaster, precum şi căpitani şi soldaţi bretoni experimentaţi, maeştrii în arta de a jefui o regiune. Refrenul *cronicilorarser et pilier* (să arzi şi să jefuieşti) îi urmăreşte pe cei de seama lor până la sfârşitul secolului.

Pierderea regelui şi a atâtor nobili le uşură situaţia, imanul de după armistiţiu numărul lor crescu, se uniră, se organizară, se răspândir. a şi începură să opereze cu îndemânare din ce în ce mai mare. Punând stăpânire pe un castel, ei îl foloseau ca punct întărit de unde puteau stoarce tribut de la fiecare-călător şi aveau posibilitatea de a face incursiuni prin sate. Spionau un oraş de la o depărtare de d-na sau două zile „şi mergeau pe căi ascunse zi şi noapte, intrau pe ascuns în oraş dimineaţa şi dădeau foc la câteva case; cei din oraş credeau că focul fusese pus de nişte războinici şi astfel fugeau din oraş; apoi aceşti briganzi spărgeau lăzi cu bani şi case, jefuiau şi luau ce apucau şi fugeau când îşi terminau treaba”.

Cereau răscumpărări pentru satele prospere şi le ardeau pe cele sărace, jefuiau abaţii şi mănăstiri, furau din şurile ţăranilor, omorau şi torturau pe cei care-şi ascundeau bunurile sau refuzau să dea răscumpărarea, necr. uţând nici pe preoţi sau pe bătrâni, violau fecioarele, maicile şi mameler răpeau femei ca să le facă vivandiere şi bărbaţi, ca să-i transforme în servitori Cuprinşi de patima răului ardeau cu furie recoltele şi uneltele agricole, tăiau arbori şi vii, distrugând totul pe unde treceau prin acţiuni care par explicabile doar ca o febră a vremurilor sau dacă

le considerăm o exagerare a cronicarilor.

Companii de acest fel existaseră încă din secolul al XII-lêa şi proliferaseră în special în Italia, unde nobilimea mai urbană decât în altă parte, îşi lăsase din ce în ce mai mult meşteşugul armelor în grija mercenarilor. Conduşi de căpitani profesionişti, companiile formate câteodată din 2000 – 3.000 de persoane, erau alcătuite din exilaţi, proscrişi, aventurieri fără pământ sau falimentari, germani, burgunzi, italieni, unguri, catalani, provensali, flamanzi, francezi şi elveţieni „deseori excelent echipaţi, călare sau pe jos. La mijlocul secolului, căpitanul-cel mai vestit era un stareţ renegat al cavalerilor Sf. Ioan numit Fra Monreale care avea un consiliu, secretari, contabili, judecători şi o spânzurătoare şi putea cere un preţ de 150.000 de florini de aur Veneţiei pentru a lupta împotriva celor din Milano. Numai în anul 1353 el extorcă 50.000 de florini de la Rimini, 25.000 de la Florenţa şi câte 16.000 de la Paris şi Siena. Invitat la Roma de revoluţionarul Cola din Rienzi care-i jinduia averea, Monreale, foarte încrezător, veni singur şi a fost prins, judecat ca tâlhar de drumul mare şi executat. Merse la butuc îmbrăcat splendid în catifea maro cu broderie de aur şi-l puse pe doctorul lui propriu să dirijeze toporul călăului. Nepocăit până la sfârşit, el declară că avusese dreptate „să-şi croiască drum „cu spada printr-o lume falsă şi mizerabilă”.

Aspectul cel mai dăunător al companiilor era că, în absenţa armatelor organizateele umpleau un gol şi că fuseseră acceptate. Filip al VI-lea, auzind cât de eficient fusese modul în care un căpitan cunoscut numai sub numele de Racon luase prin surprindere şi pusese stăpârlire pe un castel, îi cumpără serviciile cu 20 600 de coroane şi-l numi comandantul gărzii „totdeauna călare, cu veşminte şi – arme ca ale unui duce”. Un altul, numit Croquart, un „biet paj” în războaiele bretone, ajunse

datorită îndrăznelii sale căpitan de briganzi cu o avere de 46.000 de coroane iar faima sa militară îl făcu să fie ales de partea engleză în grupul care va lua parte la Lupta Celor Treizeci. După aceea regele Ioan s-a oferit să-l facă cavaler, să-i dea o soţie bogată şi o rentă anuală de 2 660 de livre dacă va intra în serviciul regelui. Preferând independenţa, Croquart refuză.

Formate mai mult din briganzi decât din mercenari, companiile din Franţa, deşi în cea mai mare parte erau alcătuite din englezi, i-au atras pe cavalerii francezi, ruinaţi din cauza răscumpărărilor din Bretania şi de la Poitiers, care acum luau parte la devastarea propriei lor ţări. Nobili mai mici cu veniturile împuţinate, fii mai tineri şi bastarzi, deveneau căpitani şi-şi găseau în companii un mijloc de trai, o cale spre a face avere, un mod de viaţă, o eliberare a agresiunii neobosite absorbită pe vremuri de cruciade.

Cel mai notoriu dintre francezi a fost Arnaut de Cervole, un nobil din Périgord, numit „Răspopitul” deoarece deţinuse odată o slujbă clericală. Rănit şi capturat la Poitiers, el fusese eliberat plătindu-şi răscumpărarea şi, la întoarcerea în Franţa, în lunile anarhice ale lui 1357 s-a declarat comandant al unei bande care se autointitula în mod sincer *Societa delvacquisito*. În colaborare cu un senior din Provence numit Raimond des Baux, banda a devenit o armată de 2000 de oameni şi „Răspopitul” cel mai mare răufăcător al timpului său. În cursul unui raid ce l-a făcut Cervole prin Provence în 1357, papa Inocenţiu al VI-lea s-a simţit atât de nesigur la Avignon încât a tratat cu anticipaţie imunitatea. Cervole a fost invitat la palatul papal „primit cât se poate de reverenţios ca şi cum ar fi fost fiul regelui Franţei” şi, după ce a luat masa de mai multe ori cu papa şi cu cardinaliii s-a dat iertarea pentru toate păcatele sale – un lucru cerut An

mod obişnuit de către companii – şi suma de 40.000 de scuzi pentru a părăsi regiunea.

Egalul său printre englezi a fost sir Robert Knollys, omul zgârcit la vorbă „pe care Froissart îl considera „cel mai capabil şi mai îndemânatic soldat din toate companiile”. Şi el se ridicascăn timpul războaielor bretone şi luptase cu Cei Treizeci, fiind făcut cavaler în aceleaşi condiţii. După ce a fost în slujba lui Lancaster, rămase să jefuiască Normandia cu atâta abilitate şi cruzime încât în anul 1357 – 58, strânse o pradă în valoare de 100.000 de coroane. În următorii ani, se stabili pe valea Loarei unde puse stăpânire pe 40 de castele, arse şi prădă regiunea de la Orléans la Vezelay. Într-un raid prin Berry şi Auvergne, compania sa lăsă în urmă oraşe devastate ale căror frontoane carbonizate erau cunoscute sub numele de „mitrele lui Knollys”. Numele lui genera atâta spaimă încât se spunea că într-un loc oamenii s-au aruncat în râu când ay aflat că se apropie.

Informându-l pe regele Eduard că toate obiectivele pe care le capturase le pusese la dispoziţia regelui, Eduard – care era bucuros, ca şi alţi conducători, – să se înfrupte din pradă – îl iertă pe Knollys pentru acţiunile care violau armistiţiul. În cele din urmă Knollys avea să devină un mare comandant şi să dobândească o faimă militară precum Chandos şi Prinţul Negru. În timpul armistiţiului sau la război, trecea de la brigandaj în serviciul coroanei fără să-şi schimbe stilul. La sfârşitul carierei sale se retrase cu „o bogăţie regală” şi mari moşii, devenind un binefăcător ai bisericilor, întemeietor de azile pentru săraci şi ctitor de capele spre pomenirea numelui său. Francezii îl numeau sir Robert Canole, acela care „i-a adus grave prejudicii Franţei în tot timpul vieţii lui”.

În anarhia de după Poitiers, cavalerii şi briganzii îşi schimbau între ei rolurile, revărsând şi mai mult ura

poporului asupra celor ce mânuiau spada, fără să capete neapărat o reputaţie proastă printre cei de seama lor „Tânărul, îndrăzneţul şi îndrăgostitul” JËusta-che d’Aubrecicourt, un cavaler din Hainault şi însoţitor al prinţulm la Poitiers, devenit brigand, avu atâta elan şi succes material încât dobândi dragostea coptèsei de Kent, rămasa văduvă, o nepoată a reginei Angliei, născută şi ea în Hainault. Contesa trimise cai, daruri şi scrisori pătimaşe care-l determinară să facă fapte şi mai îndrăzneţe, chiar dacă nu mai cavalereşti. Întronă o stăpânire sălbatică în Champagne şi într-o parte a Picardiei până ce a fost prins de cavalerii francezi care papă la urmă îşi organizarăapărarea. Lacomi ca şi el, ei îl eliberară pentru o răscumpărare de 22.000 de franci de aur astfel că, reîncepu imediat acţiunile războinice. Comandând 2000 de piraţi organiză un trafic cu castelele cucerite care erau revândute proprietarilor la preţuri avantajoase. Faptul că-şi folosea spada pentru, jaf şi asasinat era întrucâtva de înţeles pentru secolul al XIV-lea şi nu era ceva dezonorant: pentru Isabelle de Kènt care avea să se căsătorească în 1360 cu eroul ei, devenit acum bogat.

Ca răspuns la plângerile Franţei că astfel companiile engleze violau armistiţiul, regele Eduard le porunci să se împrăştie însă poruncilelui nu erau luate în serios, şi nici nu aveau intenţia să fie luate. În timp ce încă se mai negociau condiţiile păcii, el era cât se poate de dispus să lase companiile să facă presiuni asupra Franţei. Nu mai puţin dispus de a stârni tulburări se arăta a fi Carol de Navarra. Deşi încă la închisoare, el au ea agenţi, inclusiv pe fratele său Filip, care acţiona în numele lui. Acolo unde armatele navarreze se uneau cu cele engleze ravagiile erau cele mai rele – probabil în mod deliberat, credeau unii, ca mijloc de a exercita presiuni pentru eliberarea lui Carol.

Pentru a se apăra împotriva companiilorsatele îşi făcură din biserici fortăreţe, înconjurându-le cu tranşee, punând sentinele în clopotniţe şi strângând grămezi de pietrş pentru a le arunca peste agresori. „Sunetul clopotelor nu-i mai chema pe oameni pentru a lăuda pe Domnul ci pentru a se adăposti de duşman”. Familiile de ţărani care nu puteau ajunge la biserică îşi petreceau noaptea pe insulele de pe Loara împreună cu vitele lor sau în bărci ancorate în mijlocul fluviului. În Picardia se refugiau în tunele subterane provenite. din mărirea grotelor rămase de pe vremea invaziilor normande. Cu o fântână în mijloc, orificii de aerisire deasupra şi spaţii pe lângă pereţi pentru vite, tunelele puteau adăposti 20 sau 30 de oameni, a

În timpul zilei oamenii de veghe priveau din clopotniţe pentru a vedea dacă bandiţii au plecat şi dacă oamenii puteau să se întoarcă la câmp. Familiile de la ţară se grăbeau să se refugieze în oraşe, călugării şi călugăriţele îşi lăsau mănăstirile, drumurile şi potecile nu erau sigure, tâlharii apăreau peste tot şi duşmanii se înmulţeau în toată ţara. „Ce pot să mai spun?” scrie Jean de Venette. „De aici înainte peste poporul francez se abătu suferinţa, nenorocirea şi primejdia din lipsa unei guvernări bune şi a unei apărări corespunzătoare”.

I Simpatizant al stării a treia, Jean de Venette, era un stareţ carmelit şi şeful ordinului în anii 1360 în perioada în care şi-a scris cronica. El îl condamna pe regent care „nu găsea niciun remediu „şi pe nobili care „îi dispreţuiau şi îi urau pe toţi ceilalţi şi nu se gândeau la folosul reciproc al seniorului şi al supuşilor lui. Ei i-au supus şi jefuit pe ţărani şi pe locuitorii satelor. De fapt, şi-au călcat în picioare, furând şi jefuind bunurile ţăranilor în timp ce regentul nici nu se gândea la situaţia lor grea”.

Nobilii mai erau de condamnat, cum spunea Jean de

Venette, pentru discordia din sânul stărilor generale care făcuse ca stările să-şi părăsească misiunea pe care o impuseră „Ue. aiu-nci. colo totul mergea prost cu regatul, iar statul era distrus. Întregul ţinut al Franţei se învălui în confuzie şi doliu ca într-un veşmânt pentru că n-avea un apărător sau un păzitor”.

O polemică latină numita „Povestiré tragică despre situaţia grea a regatului Franţei” scrisă de un călugăr benedictin anonim este pătrunsă de mâhnire şi indignare. Ruşinat de Franţa, ce. fusese mândră odinioară, care a permis ca regele, să-i fie luat prizonici „în inima regatului” şi a lăsat ca duşmanii să-l ducă nestingherit în prizonierat pe pământ străin, el ridică problema concretă a disciplinei militare. „Unde aţi învăţat arta armelor? Cine v-au fost profesorii? În ce a constat ucenicia voastră?” întrebă pe cavaleri. „Aţi învăţat în timp ce vă aflaţi sub drapelul lui Venus, înfruptându-vă din lucruri dulci ca laptele, lăsându-vă pradă plăcerilor” – şi continuă în acelaşi mod până ce deodată, încheie cu o întrebare tranşantă: „Arta militară poate fi învăţată la jocuri şi vânătoare cum vă petreceţi voi tinereţea?”

Călugărul critică şi pe oamenii de rând „pentru care stomacul le este Dumnezeu şi care sunt sclavii femeilor lor” şi pe cler care este cel mai aspru admonestat dintre toţi. Oamenii Bisericii sunt scufundaţi în lux, voracitate, pompă, ambiţie, mânie, discordie, invidie, certuri, cămătărie şi saci cu argint şi aur. Virtuţile mor, viciile triumfă, cinstea piere, mila este înăbuşită, avariţia se răspândeşte, confuzia predomină, ordinea dispare.

Era aceasta o tiradă monastică tradiţională despre lume sau un pesimism mai adânc care începe să întunece a doua jumătate a secolului?

Eliberarea regelui Ioan încă nu era stabilită. Deşi îl trata pe captivul regal cu deosebită cinste, Eduard era

hotărât să smulgă de pe urma triumfului său fiecare petec de pământ şi fiecare bănuţ pe care Franţa ar fi fost obligată să-l dea. Marele rege al Franţei, luat de pe câmpul de luptă de la Poitiers era o pradă extraordinară. Intrarea în Londra a regelui Ioan ca prizonier al Prinţului Negru în mai 1357 a dat prilejul la cea mai mare sărbătoare văzută vreodâtă în Anglia şi la „mari solemnităţi în toate bisericile”. Curiozitatea de a-l vedea pe regele Franţei era atât de mare încât alaiului i-au trebuit mai multe ore ca să traverseze drumul până la palatul Westminster. Fiind centrul atenţiei printre ceilalţi 13 prizonieri nobili, Ioan era îmbrăcat în negru „ca un arhidiacon sau ca un funcţionar secular” şi călărea un cal alb înalt, lângă prinţ, acesta fiind călare pe un cal de luptă mai mic, negru. Trecând pe lângă case la ferestrele cărora atârnau scuturi şi tapiserii capturate, peste pietre de pavaj „presărate cu petale de trandafiri, alaiul era însoţit de fanteziile unui spectacol măreţ care erau arta favorită a secolului al XIV-lea. De-a lungul traseului douăsprezece fete frumoase în douăsprezece cuşti aurite făcute de giuvaiergiii din Londra presărau flori de fdigram de aur şi argint peste călăreţi.

Strălucirea nobililor prizonieri adăugă o distincţie cavalerească curţii engleze. Crăciunul, şi Anul Nou din prima iarnă au fost sărbătorite cu mare pompă, inclusiv cu un turnir splendid ţinut noaptea la lumina torţelor. Instalat la Savoy, noul palat al ducelui de Lancaster, Ioan avea posibilitatea de a primi vizitatori din Franţa şi să se bucure de toate plăcerile vieţii de la curte, deşi avea o gardă care-i împiedica evadarea sau încercările de a fi salvat. Languedoc trimise o delegaţie de nobili şi burghezi cu un dar de 10.000 de florini şi cu asigurarea că vieţile, bunurile şi averile lor erau dedicate eliberării sale. Chiar şi Laon şi Amiens trimiseră bani. Mistica regalităţii îi poseda mai mult pe supuşii săi decât îl interesau pe rege

responsabilităţile sale.

La această oră nenorocită pentru Franţa, registrele contabile ale regelui arată cheltuieli făcute pentru cai, câini şi şoimi, un joc de şah, o orgă, o harpă, un ceas, un armăsar murg, vânat şi carne de balenă de la Bruges, haine sofisticate pentru fiul său Filip şi pentru bufonul său favorit care primi mai multe pălării cu bordură de hermină, decorate cu aur şi perle. Ioan ţinea un astrolog şi un „rege al menestrelilor” cu orchestră, avea un cocoş de luptă, comanda cărţi frumos legate şi vindea caii şi vinul primit în dar din Languedoc. Succesul acestei întreprinderi îl făcu să importe mai mult, atât cai cât şi vin de la Toulouse pentru a le revinde cu profit. Citind registrele lui Ioan 500 de ani mai târziu, Jules Michelet, cel mai strălucit, dacă nu şi cel mai obiectiv, istoric francez spunea că-i fac rău.

Tratativele privind condiţiile răscumpărării regelui şi pentru un tratat de pace permanentă erau obstrucţionate de cererile exorbitante ale lui Eduard. El cerea cedarea definitivă a Guiennei, Calais şi toate fostele posesiuni ale Plantageneţilor în Franţa, plus o răscumpărare enormă de trei milioane de scuzi pentru Ioan. În schimb ei va renunţa să mai pretindă coroana Franţei. Sub presiunea delegaţilor papali, negocierile lâncezeau în timp ce reprezentanţii francezi se perpeleau întruna. Singura soluţie pe care n-o luaseră niciodată în consideraţie era să-l părăsească pe rege fără răscumpărare şi să plece acasă. Aceasta ar fi însemnat, în primul rând, imposibilitatea de a fi încheiat un tratat de pace, iar Franţa zdrobită trebuia să aibă pace. Ba mai mult, regele era un principiu al ordinii. De la domnia lui Ludovic cel Sfânt care a folosit autoritatea regală pentru eliminarea războaielor particulare, impunerea dreptăţii şi sistematizarea impozitelor, coroana ajunsese în ochii poporului să fie întruchiparea unei protecţii mai mari şi a legii însăşi. Toate regresele din timpul succesorilor lui

nu pătaseră regalitatea şi poporul tânjea după Ioan, reprezentantul neglijent al regalităţii, ca şi cum ar fi fost Ludovic cel Sfânt.

Provinciile franceze crezând că puterea regală le era ultima resursă pentru apărare împotriva companiilor nu voiau ca monarhia să slăbească. În august 1357, Delfinul a fost îmboldit să-i recheme pe consilierii destituiţi şi să-i informeze sfidător pe Marcel şi Consiliul celor treizeci şi şase că intenţiona să guverneze singur fără amestecul lor. Devenit un extremist din cauza zădărnicirii planurilor Sale, Marcel acceptă un aliat complet incompatibil cu ţelul lui.

În cursul tulburărilor din noiembrie 1357, Carol de Navarra ieşi din închisoarea de lângă Cambrai în Picardia. Deşi se credea că evadarea sau eliberarea sa a fost rezultatul unui complot al partizanilor lui, în spatele ei se ascundeau mâna lui Marcel şi mintea lui Robert le Coq. Carol de Navarra avea să fie folosit ca o alternativă pentru tron împotriva dinastţei Valois. El intră în capitală „însoţit de un alai grandios”, alcătuit din nobili din Picardia şi Normandia printre care „Monseigneur de Coussi”. La 17 ani, Enguerrand primise omagiul vasalilor săi fiind recunoscut drept seniorul lor. Probabil, împărtăşind sentimentele „anti-Valois”, ale multor qobili din nord, el fusese luat în alaiul lui Carol de Navarra deşi, eu un simţ politic remarcabil pe care avea să-l manifeste în întreaga lui viaţă, nu rămase acolo mult timp.

Cu minunată elocvenţă „presărată cu mult venin Carol de Navarra strânse o mulţimex de parizieni, menţionând doar, fără să emită realmente, pretenţia sa la coroană, precizând totuşi că „ea este mai îndreptăţită decât pretenţia lui Eduard”. Provocările lui! siliră pe Delfin să se întoarcă la Paris şi să recheme stările şi, în decurs de o lună după ce strânsese „2000” de soldaţi înarmaţi în fortăreaţa Luvrului, Delfinul se adresă şi el poporului.

Trimiţând curieri prin tot oraşul pentru a-i strânge, el vorbi călare unei mulţimi adunate pe data de 11 ianuarie 1358, la Hale, câştigând-o imediat de partea lui. Adjunctul lui Marcel, care încercă să se facă auzit din opoziţie, a fost acoperit de strigăte şi tumult. Foarte susceptibil la cuvântul rostit, poporul reacţiona la oricare Marc Antonio şi asculta ore în şir predicile marilor predicatori ţinute în aer liber, fapt pe care îl considerau un fel de distracţie publică.

Alarmat de succesul Delfinului, Marcel recurge la un act de violenţă în stilul de neconfundat al lui Carol de Navarra, act considerat în general, după eveniment, a fi fost instigat chiar de acesta din urmă. Pretextul era moartea unui cetăţean numit Perrin Marc, care îl asasinase pe vistiernicul Delfinului şi care, la rândul său, a fost luat cu forţa din sanctuarul unei biserici de către mareşalul Delfinului, şi spânzurat. Adunând 3.000 de meşteşugari şi meseriaşi înarmaţi şi purtând glugile roşu cu albastru ale partidului popular, Marcel se puse în fruntea lor şi merse la palatûl regal. Regnaut d'Acy, unul din consilierii Delfinului, întâlnit pe stradă, a fost recunoscut şi întâmpinat cu strigăte: „La moarte 1". Înainte să poată fugi, a fost trântit la pământ de atâtea lovituri încât muri fără să scoată un sunet.

Aju-gând la palat, Marcel urcă cu o parte din grupul său în camera Delfinului unde, prefăcându-se că-l protejează pe prinţ, oamenii lui se năpustiră asupra a doi mareşali ai Delfinului şi-i uciseră sub ochii lui. Unul era Jean de Clermont, fiul „mareşalului ucis la Poitiers; el fusese cel care spărsese sanctuarul bisericii. Celălalt era Jean de Conflans, sire de Dampierre, un fost delegat la Stări care părăsise grupul reformist pentru Delfin. Toate cronicile înluminate ilustrează scena: săbiile ridicate ale oamenilor cu figuri sălbatic încruntate, Delfinul îngrozit

ghemuit pe patul său, corpurile însângerate ale mareşalilor la picioarele lui.

— Corpurile lor au fost aruncate în curtea palatului şi lăsate acolo pentru ca toţi să le vadă în timp ce Marcel alergă spre. Place de Grève unde se adresă mulţimii de la o fereastră a primăriei, cerându-i să-i aprobe fapta. El spuse că făcuse aceasta spre binele regatului şi pentru îndepărtarea cavalerilor „făţarnici, răi şi trădători într-un singur glas mulţimea strigă că aprobă fapta şi că se alătură starostelui negustorilor „pe viaţă şi în moarte. Marcel se întoarse imediat la palat şi se înfăţişă Delfinului cu justificarea dintotdeauna: „s-a făcut din voinţa poporului. Mai spuse că prinţul trebuie să fie unul cu poporul, încuviinţând actul şi iertând pe toţi ce l-au săvârşit.

„Mâhnit şi buimăcit*, Delfinul citi avertismentul pe timpurile întinse pe dale. îl rugă pe starostele negustorilor ca populaţia Parisului să-i arate prietenie aşa cum le arăta şi el parizienilor şi acceptă de la Marcel două lungimi de material roşu cu albastru ca să-şi facă glugi pentru el şi ofiţerii-săi.

Teribilul atac îndreptat virtualmente asupra persoanei sale era menit să-l intimideze pe Delfin ca să accepte guvernarea Consiliului Stărilor. În loc de aceasta, îi întări voinţa sub înşelătoarea sa înfăţişare de slăbănog. Tot ce putea face în acelmoment era să-şi trimită familia în siguranţă în fortăreaţa vecină, Meaux de pe Marna, şi să plece din capitală la Senlis. Odată ce se folosise violenţa împotriva, monarhiei şi împotriva nobilimii în persoana mareşalilor, conflicţul avea să se transforme din luptă politică în luptă deschisă, cu o înclinare decisivă a balanţei de forţe. Asasinarea mareşalilor îl făcu pe Marcel să piardă şi ultimul sprijin pentru reformă ce-l avea printre nobili. îi convinse că interesele lor erau alături de cele ale coroanei.

v

În mai 1358, o f, aptă a Delfinului regent precipită răscoala feroce a ţărănimii numită Jacqueria în care Enguerrand de Coucy, la 18 ani, avu un rol activ evident. Intenţionând să-l izoleze pe Marcel printr-o blocadă a Parisului, regentul porunci nobililor cu reşedinţe în văile unde se făcea comerţ de-a lungul apei să-şi fortifice şi să-şi aprovizioneze castelele. După o versiune, nobilii luară în acest scop bunurile ţăranilor lor provocând răscoala. După alt cronicar, Jacques-ii (adică ţăranii) se ridicară la instigarea lui Marcel care-i făcu să creadă că porunca regentului era îndreptată împotriva lor ca preludiu al noilor asupriri şi confiscări. Însă Jacques-ii aveau motivele lor. Ce era acest ţăran, care ţinea în spinare cele trei stări, acest Atlas încovoiat al lumii medievale care băga acum groaza în rândurile clasei senioriale? Cârn şi grosolan în tunica legată cu brâu şi pantalonii lungi, poate fi văzut în medalioane sculptate în piatră şi în pagini înluminate, reprezentând cele *12* luni, semănând boabe dintr-un sac legat de gât, cosind fân în picioarele goale, în căldura verii, îmbrăcat cu o bluză largăxşi o pălărie de paie, călcând strugurii cu picioarele în căzi din lemn, tunzând pile ţinute între genunchi, păzind turmele de porci în pădure, mergând prin zăpadă îmbrăcat într-o haină cu glugă din blană de oaie cu o legătură de lemne de foc în spinare, încălzindu-se în februarie în faţa unui foc într-o colibă joasă. Lângă el, la câmp, ţăranca leagă snopi; poartă o fustă prinsă la brâu pentru a-i lăsa libere picioarele şi e legată la cap cu o basma în loc de pălărie.

Ca oricare alt grup, ţăranii erau diferiţi din punct de vedere economic, de la săracii pe jumătate sălbăticiţi la proprietarul de pământ, cu pat şi saltea de puf, care avea posibilitatea de a strânge bani pentru a-şi /trimite fiul la universitate. Termenul general pentru ţăran era şerb sau

vilain care primise o semnificaţie peiorativă deşi era derivat din inofensivul villa. Nu chiar sclav, dar nici complet liber, şerbul aparţinea moşiei seniorului său şi avea obligaţia să plătească arendă în bani sau în muncă pentru a folosi pământul şi, la rândul lui, să se bucure de protecţie şi dreptate. Un şerb era o persoană aflată în robie care aparţinea din naştere unui anume senior şi. pentru ca şi copiii lui să-l urmeze, în baza unei reguli numite *formăriage* nu avea voie să se căsătorească în afara domeniului. Dacă murea fără copii, casă, uneltele şi orice posesiuni reveneau seniorului în baza dreptului *morte-main*, pe baza teoriei că acestea îi fuseseră împrumutate şerbului pentru munca sa în timpul vieţii.

Iniţial, în afară de agricultură, el era obligat, să facă orice fel de muncă necesară pe moşie – să repare drumuri, poduri şi şanţurile cu apă, să aducă lemne de foc? rsă aibă grijă de grajduri şi coteţe, să facă fierărie, să spele rufe, să toarcă, să ţese şi să practice şi alte meserii pentru castel. În secolul al XIV-lea, multe din acestea erau făcute de oameni angajaţi şi nevoile castelului erau acoperite prin cumpărăturile făcute la oraş şi la negustorii ambulanţi, rămânând ca marea majoritate a – ţăranilor să plătească arendă în bani şi să presteze un anumit număr de zile muncă pe câmpurile seniorului.

În afară că plătea impozitul pe fum, zeciuiala şi ajutoarele pentru răscumpărarea seniorului, pentru a-l face cavaler pe fiul său şi pentru a-şi căsători fiica, ţăranul trebuia să plătească orice folosea: pentru măcinatul cerealelor la moara seniorului, coacerea pâinii în cuptorul seniorului, stoarcerea merelor în presa de cidru a seniorului, judecarea certurilor la tribunalul seniorului. La moartea lui, el datora *heriot*, adică ceda bunurile sale în favoarea seniorului.

Munca ce o presta în agricultură se făcea în baza

unor reguli care-l favorizau pe senior, ale cărui câmpuri erau arate, semănate, finul era cosit şi recoltele strânse şi în cazul furtunilor său. calamităţilor, recolta – să mă strânsă înainte ca ţăranul să se îngrijească de a sa. El trebuia să ducă vitele sale la păscut şi să le aducă acasă mai curând prin câmpurile seniorului decât prin ale sale pentru ca seniorul să aibă şi bălegarul. Prin aceste taxe şi reglementări, surplusul economic revenea proprietarului funciar.

Sistemul era sprijinit de Biserică ale cărei interese erau mai legate de cei mari decât de cei umili. Biserica propovăduia că dacă nu munceşti pentru senior şi nu asculţi de legile lui vei primi pedeapsă veşnică în iad şi că neplata zeciuielii îţi primejduieşte sufletul. Preotul exercita o presiune permanentă pentru plata zeciuielii în natură – cereale, ouă, o găină sau un porc şi spunea ţăranilor că acestea, erau un impozit „datorat lui Dumnezeu”. Viaţa de toate zilele era condusă, de administratorul seniorului ale cărui abuzuri şi extorcări erau o sursă continuă de nemulţumire. Administratorul putea percepe un impozit mai mare, păstrându-şi pentru el un procentaj sau să acuze un ţăran de furt şi să accepte de la el o taxă spre a-l elibera.

Arendele se socoteau în general în bani câştigaţi din munca plătită şi din vânzarea produselor agricole pe piaţă, în timpul recoltării se adunau bărbaţi şi femei la culesul strugurilor spre a câştiga Câţiva bani în plus şi pentru câteva săptămâni de distracţie. Femeilor li se plătea jumătate din suma plătită bărbaţilor. Lucrul cel mai de temut era foametea iar lipsurile erau obişnuite din cauza transportului deficitar şi a recoltelor slabe datorate îngrăşămintelor puţine.

Posedarea unui plug care costa 10 – 12 livre şi a unui ea! de 8 – 10 livre constituia linia de demarcaţie dintre un

ţăran prosper şi unul care de-abia îşi trăgea. sufletul. Cei care erau prea săraci ca să-şi permită un plug, închiriau unul comunal sau arau pământul cu sapa şi hârleţul. Probabil că 75 – 80% nu aveau posibilitatea de a poseda un plug din care jumătate deţineau câţiva acri şi se bucurau de o oarecare siguranţă economică în timp ce restul trăia pe marginea subzistenţei, cultivând loturi minuscule şi mai câştigând ceva din munca plătită prestată la senior sau la vecini mai bogaţi. Cei mai săraci trăiau în mizerie mâncând pâine, ceapă şi puţine fructe, dormind pe paie, locuind fără mobilă într-o colibă cu o gaură în acoperiş pentru fum. Lipsiţi chiar de drepturile de posesiune ale unui şerb, ei formau noul proletariat agricol creat ca urmare a schimbării sistemului seniorial într-un sistem plătit.

Ce-proporţie din ţărănime era înstărită şi ce proporţie săracă se socoteşte după bunurile lăsate moştenire. Deoarece săracii n-aveau nimic de lăsat, ei nu pot vorbi. Pentru nicio altă clasă nu este atât de evaziv faimosul ţel al istoricului „wie es wirklich war” (cum a fost într-adevăr). Orice afirmaţie asupra vieţii ţăranilor este urmată de o alta care o contrazice. S-a spus că „îmbăierea era un lucru obişnuit la clasele de jos… chiar şi satele mici aveau băile lor publice” totuşi contemporanii ţăranului francez se plângeau fără încetare de murdăria şi mirosul lui urât. Deşi englezii din timpul acela par să fie de acord că ţăranul francez era mai sărac decât al lor şi comentează deseori despre mesele lui-ără carne, în altă parte se spune că mânca cu regularitate carne de porc şi păsări la frigare. Mai mânca şi ouă „peşte sărat, brânză, slănină, mazăre, fasole, salată, ceapă, usturoi şi unele zarzavaturi cu foi cultivate în grădina sa, fructe conservate sau uscate pentru iarnă, pâine de secară, miere şi bere sau cidru.

Grupul de mijloc avea în afară de uneltele agricole,

un pat pentru întreaga familie, bănci şi o masă în formă de capră, un scrin, un-bufet, un dulap, oale de fier şi de cositor, ceşti şi ulcioare de lut, coşuri făcute în casă, găleţi şi ciubere de lemn. Ei locuiau în case din lemn fără etaj cu acoperiş de stuf şi pereţi din chirpici făcut din diverse amestecuri de lut, paie şi pietriş. Majoritatea acestor case aveau uşi olandeze ca să intre lumina şi să iasă fumul, unele aveau geamuri minuscule, cele mai bune aveau hornuri. Speranţa de viaţă era scurtă din cauza muncii peste măsură, riscurilor de tot felul şi bolilor cum ar fi dizenteria, tuberculoza, pneumonia, astmul, cariile dentare şi a acea îngrozitoare erupţie numită Focul Sfântului Anton care, din cauza constricţiei vaselor de sânge (neînţeleasă atunci), putea distruge un membru ca printr-un „foc ascuns” şi să-l reteze. În timpurile. moderne boala a fost identificată în unele cazuri cu erizipelul şi în alte cazuri cu o otrăvire cu corn de secară datorată unei ciuperci din făina de secară ţinută peste iarnă.

Puţini ţărani prosperi puteau avea până la 60 – 80 de acri, cai de plug, hamuri de sfoară, oi, porci, vite, rezerve de lină, piei şi cânepă, rezerve de grâu, ovăz şi porumb, o barcă şi o plasă de pescuit înrâu, o vie, o grămadă de lerrâne şi vase de aramă, sticlă şi argint. În cazul unui ţăran mai înstărit din Normandia casele aveau două paturi cu arcuri, un pat de lemn, trei mese, patru tigăi, două oale şi alte unelte pentru gătit, opt cearşafuri, două feţe de masă, un prosop sau un şervet, un felinar, două ciubere pentru tescuit struguri, două butoaie şi două butoiaşe, o căruţă, un plug, două grape, – două sape, două coase, un hârleţ, o seceră, trei hamuri pentru cai şi un samar. Sunt menţionaţi ţărani bogaţi care dădeau fetelor lor o zestre de 50 de florini de aur, plus o mantie cu borduri din blană, o cuvertură din blană şi angajau 12 oameni pentru munca câmpului.

Mai reprezentativ pentru marea majoritate este ţăranul din povestea franceză *Merlin Merlot* care strigă „Vai, ce voi deveni eu care n-am nicio zi de răgaz? Nu cred că voi avea vreodată odihnă sau uşurare… Grea este ora când se naşte un şerb. Când se naşte, suferinţa se naşte odată cu el”. Copiii umblă flămânzi, întinzându-şi mâinile spre el după mâncare; nevasta îl ceartă pentru că nu face rost de mâncare. „Şi eu, nefericitul, sunt ca un cocoş în ploaie, cu capul ud, atârnându-mi, sau ca un câine bătut”.

O mare mâhnire avea ţăranul datorită dispreţului pe care îl aveau celelalte clase pentru el. Cu excepţia unor rare menţiuni de compătimire, majoritatea povestirilor şi baladelor îl prezintă agresiv, insolent, lacdm, ursuz, suspicios, şmecher, nebărbierit, nespălat, urât, prost şi credul iar câteodată isteţ şi-glumeţ; tot timpul nemulţumit, ût obicei încornorat. În povestirile satirice sé spunea că sufletul şerbului nu va găsi loc în paradis sau în altă parte deoarece demonii vor refuza să-l ducă din cauza mirosului urât. În *chansons de geste* el este dispreţuit deoarece nu poate lupta şi n-are arme „batjocorit pentru purtările şi moravurile sale şi chiar pentru mizeria sa. Numele de Jacques sau Jacques Bonhomme dat unui ţăran era folosit de nobili în derâdere, derivat din stiharul numit „jacque” pe care. Ţăranul îl purta ca armură protectoare în timpul războiului Cavalerii îl vedeau ca o persoană cu instincte murdare care nu putea înţelege cuvântul;, onoare” şi din care cauză era în stare de orice fel de înşelăciune şi incapabil de încredere. El ar fi trebuit să fie tratat decent, totuşi era acceptat proverbul „loveşte în rob şi el te va binecuvânta; binecuvântează un rob şi el te va lovi”.

Un pasaj extraordinar din povestirea *Le Despit au Vilain* emană ură cu o intensitate care pare să nu ţină numai de domeniul ficţiunii. „Spune-mi, seniorule, – dacă vrei, cu ce drept sau în ce calitate mănâncă un rob carne

de vită?... Şi gâşte din care are o mulţime? Asta supără pe Dumnezeu. Dumnezeu suferă din această cauză şi eu de asemeni: Deoarece ei sunt o adunătură jalnică, aceşti robi care mănâncă gâşte grase! Ar trebui să mănânce peşte? Mai bine lasă-i să mănânce scaieţi şi măceş, ţepi şi paie, fân duminica şi teci de mazăre în zilele de lucru. Ar trebui să stea treji şi să aibă totdeauna necazuri; aşa ar trebui să trăiască robii. Totuşi, în fiecare zi ei sunt sătui, se îmbată cu cele mai bune vinuri şi se îmbracă în haine frumoase. Marea cheltuială a robilor revine la un cost ridicat şi aceasta este ceea ce distruge şi ruinează lumea. Ei sunt cei care strică bunăstarea comună. De la robi vine toată nefericirea. Ar trebui să mănânce carne? Mai curând ar trebui să mestece iarbă pe câmp împreună cu vitele şi să umble goi în patru labe...”. Aceste povestiri erau menite celor din clasele superioare. Este oare ceea ce voiau ei să audă sau totul nu era decât o satiră la adresa atitudinii lor?

În teorie, truditorul pământului şi vitele sale erau ferite de jaf şi sabie. Nicio realitate a vieţii medievale nu-şi bătea mai mult joc de această teorie. Rânduielile cavalerismului nu se aplicau în afara grupului de cavaleri. Se povesteşte* că ţăranii erau răstigniţi, arşi de vii, târâţi de cai de către briganzi pentru a le stoarce banii. Erau predicatori care susţineau că ţăranul munceşte tot timpul pentru t toţi: fiind covârşit de poveri şi care cereau mai multă bunătate dar tot ce puteau face era să sfătuiască victima să aibă răbdare, să fie ascultătoare şi să se resemneze.

În 1358 mizeria ţărănimii ajunsese la punctul culminant. Briganzii le luau din mină sămânţa, le furau animalele pentru a se hrăni, măruţele pentru a-şi căra prada, uneltele şi plugul pentru a-şi face arme din ele. Totuşi seniorii continuau să ceară taxe, impozite şi ajutoare-suplimentare pentru marile răscumpărări „şi

chiar pentru aceasta nu făceau mai nimic pentru a-şi proteja vasalii împotriva atacurilor. Oamenii de rând „gémeau”, scria Jean de Venette, şi vedeau cum sumele pe care cu greu le strânseseră pentru nevoile războiului erau, risipite pe jocuri şi podoabe”. Le reproşau nobililor că nu-i foloseau în lupta împotriva duşmanului; nobiliintr mai erau de temut deoarece cavalerii îşi pierduseră prestigiul datorită înfrângerilor suferite de la Crécy încoace şi a Jaşităţii de la Poitiers. Mai presus de toate, ei vedeau complicitatea cavalerului la înfăptuirea fărădelegilor; acesta dacă nu avea cum plăti răscumpărarea certită de brigand se înrola în compania lui pentru un an sau doi*, atât de uşor eră să fapt dintr-un cavaler un brigand”. Nu un plan de revoluţie, ci simpla ură făcu să izbucnească Jacqueria.

La 28 mai 1358 în satul Sf. Leu de lângă Senlis de pe Oise, un grup de ţărani ţinură în cimitir după apusul soarelui o întrunire de protest. Ei îi condamnară pe nobili pentru nenorocirile lor şi pentru capturarea regelui „care a tulburat toate minţile”. Ce au făcut cavalerii şi scutierii pentru eliberarea lui? Pentru ce altceva în afară de asuprirea ţăranilor săraci erau ei buni? Regatul l-au umplut de ruşine şi l-au jefuit, şi ar fi un lucru bun să fie toţi distruşi. Cei de faţă strigară „Este adevărat! Este adevărat! Ruşine să-i fie celui care stă deoparte!”

Fără să mai stea pe gânduri, înarmaţi numai cu parişi cuţitele pe care unii le aveau la ei, un grup de vreo 100 de ţărani se năpustiră asupra celei mai apropiate moşii, sparseră porţile castelului, omorâră cavalerul, pe nevasta şi copiii lui şi arseră locul până în temelii. Apoi, după spusele lui Froissart, ale cărui relatări despre Jacquerie proveneau de la nobili şi preoţi „ei se duseră la un castel puternic, îl legară pe cavaler de un stâlp în timp ce pe nevastă şi pe fiică le siluiră mai mulţi sub ochii lui; apoi o

omorâră pe nevastă care era însărcinată, apoi pe fiică şi pe toţi ceilalţi copii şi la urmă pe cavaler, apoi incendiară şi distruseră castelul4. Alte. relatări spun că în acea noapte au fost omorâţi patru cavaleri şi cinci scutieri.

Răscoala se răspândi imediat, strângând adepţi în fiecare zi, care veneau cu torţe şi uscături aprinse pentru şi ataca castele şi moşii. Aveau la ei coase, furci, securi şi orice alt obiect care putea fi folosit ca armă. Se spunea că până la urmă se strânseră cam 100.000 de ca îneni care atacară prin tocată valea Oisei, de de France şi în regiuni vecine cu Picardia şi Champagne, devastând „toată senioria Coucy, unde se făcură mari dezastre”. Până la terminarea răscoalei mai mult de „100” de castele şi reşedinţe senioriale din teritoriile Coucy şi Valois şi diocezele Laon, Soissons şi Senlis au fost jefuite şi arse şi mai mult de „60” în regiunile Beauvais şi Amiens...”

Fără o apărare organizată, nobilii au fost cuprinşi de panică şi fugiră cu familiile lor în oraşele înconjurate de ziduri lăsându-şi casele şi toate bunurile. Jacques-ii continuau să ucidă şi să incendieze „fără milă, ca nişte câini turbaţi”. Froissart spune că „niciodată printre creştini şi nici măcar printre sarazini nu s-au comis atâtea nelegiuiri, ca cele înfăptuite de acea mulţime blestemată, nişte lucruri la care nicio fiinţă omenească nu ar îndrăzni să se gândească sau să se uite”. În exemplul pe care îl dă, luat din cronica lui Jean le Bel se relatează despre un cavaler pe care Jacques-ii „l-au omorât şi-l-au fript în faţa soţiei şi copiilor lui. Apoi, după ce Vreo 10 sau 12 o violară pe doamnă, o silirăsă mănânce carnea soţului ei şi apoi o uciseră”. Repetată mereu în variantele ulterioare, această relatare a devenit baza povestirilor despre atrocităţi.*

În acuzaţiile înregistrate după evenimente numărul persoanelor ucise se ridică la 30 (fără să includă cavalerul fript şi soţia sa), inclusiv o „iscoadă” căruia *A* se făcu

proces înainte de a fi executată. Distrugerea şi jaful erai mai practice decât omorul. Un grup de răsculaţi se duse direct *în* poiata păsărilor, luă toate găinile care erau la îndemână, prinse crapii din iaz, luă vinul din pivniţe şi cireşele din livadă şi se puse pe chef pe cheltuiala nobilului. După ce insurgenţii se organizară, ei s-au aprovizionat din rezervele castelelor, dând foc la mobilă <şi clădiri după care plecau mai departe. În regiunile unde ura faţă de cler era tot atât de mare ea ura pentru nobili, răsculaţii se războiră cu Biserica călugării tremurau în mănăstirile lor, clerul secular fugi şi se refugie în oraşe.

S-a ridicat un conducător al ţărănimii în persoana lui Guillaume Karie sau Cale, descris ca un locuitor din Picardia, frumos şi puternic, cu elocvenţă înnăscută şi experienţă de război, lucru de care aveau nevoie cel mai mult răsculaţii Jacqueriei. El organiză un consiliu care emitea ordine ştampilate eu un sigiliu oficial şi numea căpitanii aleşi de fiecare localitate şi locotenenţii pentru escadroane de câte 10. Oamenii lui făceau săbii din coase şi cosoare şi improvizau armuri din piele tăbăcită. Cale adoptă, Mont joie!” ca strigăt de luptă şi comandă steaguri cu flori de crin prin care Jacques-ii doreau să arate că ei se ridicau la luptă împotriva nobililor, nu împotriva regelui.

Speranţa lui Cale era să câştige sprijinul oraşelor într-o acţiune comună împotriva nobililor; aici se întâlniră aceste două mişcări, ceaţărănească şi cea burgheză. Puţine oraşe din nord „nu erau împotriva gentilomilor” după cum scrie călugărul de la Sf. Denis în cronica sa despre domniile lui Ioan al II – ea şi Carol al V-lea, deşi, în acelaşi timp, mulţi se temeau şi îi dispreţuiau pe ţăranii răsculaţi, Totuşi, burghezii mai mici văzură în răscoala ţăranilor un război obişnuit al celor care nu erau nobili împotriva nobililor şi clerului. Oraşe ca Senlis şi Beauvais unde domina grupul radical al glugilor roşii cu albastru

erau solidare cu Jacques-ii, îi aprovizionau cu hrană şi le deschideau porţile. Mulţi dintre cetăţenii din aceste oraşe se alăturaseră ţăranilor. La Beauvais, cu consimţământul primarului şi al magistraţilor au fost executaţi pa ai mulţi nobili pe care Jacques-ii îi trimiseseră acolo ca prizonieri. La Amiens se ţineau procese în care nobilii erau condamnaţi la moarte în contumacie…

Pe de altă parte, Compiègné care era obiectivul major al lui Cale refuză să predea nobilii care-şi găsiseră acolo refugiu, închise porţile şi îşi întări apărarea. La Caen, în Normandia, unde răscoala nu-şi găsi teren de manifestare, un agitator la Jacqueriei, cu un plug în miniatură prins la pălărie, colindă străzile încercând să recruteze simpatizanţi dar nimeni nu-l urmă şi mai târziu a fost ucis de trei orăşeni pe care-i insultase.

Din scrisorile de iertare de după răscoală, reiese că Jaeques-ii au avut complici printre burghezi – măcelari, dogari, căruţaşi, sergenţi, funcţionari regali, preoţi şi alţi clerici, în special când era vorba de jaf. Chiar şi oameni instruiţi apar în indulgenţe dar dacă au fost împinşi de convingeri, prilejifl de a jefui, entuziasm sau *force majeure* nu se ştie. Cavalerii, scutierii şi funcţionarii acuzaţi de a fi condus bande de ţărani au pretins totdeauna după aceea că fuseseră siliţi s-o facă pentru a-şi salva capul, ceea ce putea. – să fi ffest adevărat deoarece Jacques-ii aveau mare nevoie de conducători militari.

Căpitanii lor se bucurau de puţină autoritate. La Vérberie, un căpitan, care se întorcea dintr-o incursiune cu un scutier capturat şi cu familia acestuia, a fost înconjurat de cetăţenii care strigau, că vor moartea scutierului. „Pentru Dumnezeu, domnilor” strigă căpitanul „nu faceţi aşa ceva fiindcă astfel veţi comite o crimă” v Pentru acest om asasinarea unui nobil constituia încă un lucru îngrozitor dar nu se poate spune acelaşi, lucru despre

mulţime care imediat crăpă în bucăţi capul scutierului.

În timp ce răscoala *se* extindea împotriva tuturor domeniilor nobiliare, când erau întrebaţi de ce făceau aceste lucruri, Jaeques-ii răspundeau că „nu ştiau de ce dar că vedeau pe alţii făcând aceasta şi credeau că vor distruge astfel (Se toţi aristocraţii şi nobilii din lume şi că nu va mai rămâne niciunul”. Nobilii presupuneau că ţăranii se gândeau. Într-adevăr la o lume fără nobili şi simţeau respiraţia fierbinte a morţii. Cuprinşi de acea groază pe care mulţimea o inspiră când răstoarnă autoritatea, ei trimiseră după ajutoare la tovarăşii lor din Flandra, Haihault şi Brabant.

f într-yn moment critic pentru Marcel, furia Jacqueriei îi oferi o armă suplimentară pe care o apucă într-o alegere fatală ce avea să-l coste pierderea sprijinului clasei avute. La instigarea lui, domeniile consilierilor regali deveniră ţinta unei bande a Jacqueriei organizate în împrejurimile Parisului sub comanda a doi negustori din capitală. Proprietăţile şambelanului regelui, Pierre d’Orgement, şi a celor doi delapidatori învetefâţi, Simon de Buci şi Robert de Lorris, au fost jefuite şi distruse. Intrând cu forţa în castelul Ermenonville, unul din multipleifavoruri regale acordate lui Robert de Lorris, un grup format din burghezi şi ţărani îl prinseră pe proprietar înăuntru. În genunchi, în faţa duşmanilor săi, el a fost silit să jure că reneagă „aristocraţia şi nobilimea” şi să jure loialitate faţă de comunele din Paris.

Compromis din cauza asasinatelor şi distrugerilor, Marcel încălecase un tigru. Următoarea ţintă a bandei din Paris era familia regală de la Meaux. Din ce în ce mai mulţi în marşul lor de-a lungul Marnei prin alăturarea cetelor de ţărani răsculaţi care veneau din multe locuri şi pe multe căi, grupul de ţărani şi burghezi numărând „9.000” de oameni ajunse la Meaux la 9 iunie „cu o mare dorinţă de a

face rău”. Perspectiva violurilor şi a crimelor îngrozea fortăreaţa numită Piaţa din Meaux unde soţia Delfinului, sora şi fiica lui în faşă, precum şi 300 de doamne şi copiii lor, erau păzite de un mic grup de seniori şi cavaleri. Primarul, şi magistraţii din Meaux, care juraseră să nu permită „dezonorarea” familiei lui, se împrăştiară în faţa invadatorilor. * Fie de teamă, fie ca bunvenit, cetăţenii deschiseră porţile şi puseră mese în stradă cu şervete, pâine, carne şi vin. Când se apropiau de oraş, Jacques-ii anunţau de obicei că vor o astfel de primire. Intrând în oraş, cumplita hoardă umplu străzile cu „strigăte de sălbăticie” în timp ce în fortăreaţă, spun cronicarii, doamnele tremurau de frică.

În acel moment, nişte cavaleri rătăcitori galopau spre a veni îţi ajutor. Era vorba despre acea pereche strălucitoare, Captai de Buch şi Gaston Phoebus, conte de Foix. Deşi unul datora credinţă Angliei şi celălalt Franţei, ei erau veri care călăreau spre casă venind dintr-o „cruciada” în Prusia, unde fuseseră ca să-şi facă de lucru în timpul armistiţiului încheiat după Poitiers. Niciunul nu era un prieten al casei Valois însă doamnele în pericol eratf totdeauna cauza oricărui cavaler şi aceşti doi cavaleri din sud nu împărtăşeau paralizia iniţială a celor din nord ameninţaţi să fie măcelăriţi de către Jacquerie. Ei nu fuseseră implicaţi nici în ruşinea de la Poitiers. Aflând de primejdia de la Meaux, se grăbiră să vină în ajutorul celor primejduiţi cu o companie de 40 de lăncii (120 de oameni), ajungând la Piaţa din Meaux în aceeaşi zi când răsculaţii intrară în oraş. Legată de oraş cu un pod, fortăreaţa, înconjurată de ziduri şi turnuri, era situată pe o limbă de pământ între fluviu şi un canal.

În fruntea a 25 de cavaleri cu armuri strălucitoare, cu flamuri argintii şi de azur, etalând stele, crini şi lei culcaţi, Captai şi contele ieşiră prin grilajul cu ţepi pe pod.

În acest spaţiu îngust unde nu se puteau strânge un număr mare de războinici, în mod neînţelept, oamenii de rând aleseră să dea lupta. Mânuind armele de pe cai, cavalerii îşi doborâră adversarii, călcându-i în picioare, aruncând cadavrele în apă, silind restul să se retragă de pe pod şi deschizând calea spre măcel. În ciuda upor grele lupte corp la corp, „bieţii robi prost înarmaţi „dădură înapoi în faţa lăncilor şi topoarelor războinicilor încercaţi şi în timp ce se retrăgeau îngroziţi, au fost masacraţi. Cavalerii şarjară, lovind cu furie şi omorându-i pe oamenii de rând ca pe animale până ce istoviră de atâta măcel.

„Mai multe mii” au fost omorâţi conform cifrelor imposibile ale cronicarilor ceea ce, totuşi, dă dovada unui impresionant număr de victime. Cei care scăpară cu fuga au fost urmăriţi, prinşi şi exterminaţi. Cavaleriiau avut puţine pierderi, unul cu o săgeată trasă în ochi „Furia lor, crescând din ceea ce se hrănea, se dezlănţui drept răzbunare asupra oraşului care a fost jefuit şi incendiat. Au fost prădate case şi chiar biserici, în urma lor nerămânând nimic de valoare; primarul fu spânzurat, mulţi. cetăţeni masacraţi, alţii închişi, alţii arşi în interiorul caselor lor. Meaux arse timp de două săptămâni şi a fost condamnat ulterior pentru *lèse majesté* şi desfiinţat ca o comună independentă.

Meaux a fost momentul de cotitură. Prinzând curaj, nobilii francezi din regiune se alăturară la pustiirea ţinuturilor înconjurătoare, aducând mai multe daune Franţei, spunea Jean de Venette, decât îi aduseseră englezii. Urmă apoi înăbuşirea Jacqueriei şi odată cu ea, căderea lui Marcel.

Carol de Navarra conducea contra-acţiunea din Picardia şi regiunea Beauvais, împins la aceasta de nobilii din gruparea sa. Ei merseră la el şi-i spuseră că „dacă cei care se numesc Jacques mai continuă, ei vor desfiinţa

clasele avute şi vor distruge totul”. Ca unul din marii nobili ai lumii el nu trebuie să suporte ca cei de seama lui să fie reduşi la nimic. Ştiind că ar putea câştiga coroana sau puterea numai cu sprijinul nobilimii, Carol s-a lăsat convins. Cu o armată de mai multe sute de oameni, din care făcea parte şi „baronul de Coussy”, el porni împotriva Jacques-ilor adunaţi la Clermont sub conducerea lui Guillaume Cale. Isteţ, Cale porunci armatei sale formată din mai multe mii de oameni să se retragă spre Paris pentru a avea sprijinul şi ajutorul oraşului, însă

Jacque-ii, nerăbdători să lupte refuzară să-l asculte. Atunci Cale îi desfăşură în cele trei batalioane tradiţionale din care două, conduse de arcaşi şi arbaletieri, erau staţionate în spatele unei linii de căruţe şi bagaje. Al treilea, format din 600 de călăreţi, de-abia mai ţinându-se în şa şi mulţi fără arme, era ţinut în rezervă.

Sunând din trompete şi scoţând strigăte de luptă, cu steaguri zdrenţuite fluturând, ţăranii înfruntară duşmanul. Surprins de această rezistenţă organizată, Carol de Navarra preferă viclenia şi înşelăciunea. îl invită pe Cale la tratative şi în faţa invitaţiei unui rege, bunul simţ al lui Cale îl părăsi probabil. Conşiderându-se un adversar aflat în război căruia i se aplicau regulile cavalereşti, merse la tratative fără gardă, la care adversarul său regal şi, nobil porunci să fie prins şi aruncat în lanţuri. Prinderea conducătorului lor cu atâta uşurinţă şi printr-o viclenie plină de dispreţ îi făcu pe ţăranii răsculaţi să piardă încrederea şi speranţa în reuşită. Când nobilii atacară, oamenii de rând căzură ca şi tovarăşii lor de la Meaux, fiind şi ei măcelăriţi. Numai. câţiva care se aruncaseră în tufişuri scăpară de săbiile călăreţilor. Satele încercuite îi predară pe fugari nobililor. Continuând atacul în altă parte a regiunii, Carol de Navarra şi grupul său masacrară încă „3.000” de ţărani, plus-300 pe care-i arseră de vii într-o

mănăstire unde se ascunseseră. Pentru a-şi desăvârşi victoria, Carol de Navarra îl decapită pe Gauillaume Cale după ce, în bătaie de joc, îl încoronase ca rege al Jacqueilor cu o coroană de fier înroşită în foc.

În timp ce represiunea sălbatică se deplasa spre nord, reieşi că noul ei conducător era Enguerrand de Coucy ale cărui domenii fuseseră în centrul furtunii. Jacque-ii n-au mai avut cum să se replieze? spune Froissart, deoarece „tânărul baron de Coucy strânse un mare număr de gentilomi, care îi nimiciră oriunde îi găsiră, fără milă sau îndurare”. Că un om atât d, e tânăr ar fi luat conducerea dovedeşte o puternică personalitate dar din acest episod nu se poate afla nimic mai mult. *Chronique Normande* şi alte relatări îl mai menţionează vânându-i pe ţărani prin cătune şi sate şi spânzurându-i de copaci în timp ce vecinul său, contele de Roussi, îi spânzura de uşile caselor lor. Suma a ceea ce se cunoaşte este stabilită de autoritatea secolului al XIX-lea, Père Deniile: „Mai ales Enguerrand ab VII-lea, tânărul senior de Coucy a fost acela care în fruntea nobililor din baronia sa sfârşi exterminarea Jacques-ilpr44.

Învioraţi de baia de sânge de la Meaux, nobilii din acea regiune puseră capăt Jacqueriei între Sena şi Marna. „Ei se aruncară asupra cătunelor şi satelor, dându-le foc şi urmărindu-i pe sărmanii ţărani în case, pe câmpuri, prin vii şi păduri pentru a-i măcelări44. Până la 24 iunie 1358 „20 00044 de ţărani răsculaţi fuseseră ucişi iar satele pustiite.

Răscoala inutilă se sfârşise, durând, în ciuda întinsei umbre pe care o lăsase, mai puţin de o lună din care două săptămâni fuseseră represiuni. Nu se câştigase nimic, nimic nu se schimbase, numai mai multă moarte. Ca şi oricare altă insurecţie a secolului, ea a fost înăbuşită prin puterea oţelului, imediat ce guvernanţii şi-au venit în fire, prin avantajul omului călare şi din cauza inferiorităţii

psihologice a insurgenţilor. Fără să ţină seama de consecinţe, moşierii care deja sufereau din cauza lipsei de mână de lucru după ciumă, au lăsat ca răzbunarea să treacă înaintea intereselor proprii.

În următoarea lună, lupta din Paris ajunse în toi şi se sfârşi. Imediat după Poitiers, Marcel îi puse pe oameni la treabă lărgind zidurile, întărind porţile, săpând şanţuri şi umplându-le cu apă, ridiçând bariere. Complet încercuită şi fortificată, capitala era cheia puterii. Regentul cu nolbilii încercau să intre prin perimetrul de la Vincennes până la periferie; Marcel care pierduse din vedere orice scop în afară de a-l birui pe regent plănuia să predea capitala lui Carol de Navarra; acesta, care era ca un ţipar, trata cu ambele părţi şi era în legătură cu forţele navarreze şi cu cele engleze din afara zidurilor.

La o întrunire de masă, convocată de Marcel pentru Carol de Navarra în Place de Grève, Carol spuse mulţimii că „ar fi fost regele Franţei dacă mama lui ar fi fost bărbat44, jtrupe de demonstranţi tocmiţi strigau „Navarra! Navarra!”. În timp ce majoritatea rămase tăcută, şocată de neloialitate, a fost ales cu aclamaţii căpitanul Parisului. Faptul că a acceptat funcţia de partea poporului îi îndepărtă, pe mulţi dintre adepţii săi nobili deoarece ei nu doreau să fie „împotriva celor avuţi44. Probabil că atunci Enguerrand de Coucy se retrase din gruparea navarreză deoarece curând după aceea apăruân opoziţie

Şi sub Marcel se crăpa pământul ea gheaţa pe un râu. Conivenţa sa cu Jacepies-ii Sperie multe „oraşe bune” şi mai grav, provocă nemulţumirea marii burghezii din oraşul lui. În haosul, lipsurile şi dezorganizarea înregistrate de comerţ, ei se îndreptarăspre regent ca singurul centru în nevoia lor disperată de autoritate. Şi Parisul se despărţi în fracţiuni furioase, unii luptând cu Marcel până la capăt, unii pentru înscăunarea lui Navarra,

unii pentru admiterea regentului, toţi puşi pe foc de ura faţă de englezii care devastau suburbiile oraşului, comiţând zilnic atrocităţi. Lipsit de sprijin, Marcel a fost silit să recurgă la forţa armată. La 22 iulie, în timpul unei acţiuni care-i făcu pe toţi să se întoarcă împotriva lui, îi permise lui Carol de Navarra să aducă în oraş un grup de soldaţi englezi. Parizienii, aţâţaţi şi înarmaţi, se năpustiră asupra lor cu asemenea putere încât englezii trebuiră să fie închişi în fortăreaţa Luvrului pentru a fi protejaţi.

Între timp, burghezii prosperi se temeau că, dacă regentul reuşea să ia oraşul cu forţa, când de fapt oraşul ar fi trebuit să se predea, toţi cetăţenii fără deosebire vor fi pedepsiţi şi jefuiţi. Incapabili să-l silească pe Marcel să predea oraşul, ei se hotărâră să scape de el pe baza teoriei că „era mai bine să ucizi decât să fii ucis”. În mijlocul intrigilor, duşmanilor şi a evenimentelor inexplicabile, cetăţenii erau uşor de păcălit cu zvonuri că starostele negustorilor trădează.

La 31 iulie, când Marcel apăru la Porte St. Denis şi porunci gărzilor să dea cheile porţii ofiţerilor regelui Navarrei, Se produse deznodământul. Gărzile refuzară strigând că oraşul fusese trădat. Armele scânteiară şi un postăvar numit Jean Maillart, în mod evident pregătit dinainte, desfăşură steagul regal, încălecă pe calul său şi scoase strigătul de luptă al relui: „Mont joie – St. Denis!”. Mulţimile preluară strigătul, se dădură alarme amestecate şi se auzi zăngănit de arme. Marcel apăru apoi la Porte St. Antoine unde ceru iar cheile şi fu întâmpinat cu acelaşi refuz de un anume Pierre des Essars, un burghez înnobilai şi văr prin căsătorie atât. cu Maillart cât şi cu Marcel. Năpustindu-se asupra lui Marcel, gărzile de la St. Antoine îl doborâră iar când ridicară armele pătate de sânge şi îmbulzeala se mai rări, corpul lui. Étienne Marcel zăcea mort, călcat în picioare pe stradă.

Doi dintre însoţitorii lui au fost de asemenea ucişi, iar alţii dezbrăcaţi, bătuţi şi lăsaţi goi sub ziduri. „Apoi poporul se grăbi să găsească* şi alţii pe care să-i trateze la fel”. Mai mulţi partizani ai lui Marcel au fost ucişi şi lăsaţi dezbrăcaţi în stradă. În timp ce Carol de Navarra reuşi să scape spre St. Denis, fracţiunea regalistă luă puterea şi după două zile, la 2 august 1358, deschise porţile pentru regent.

El proclamă imediat o iertare pentru cetăţenii oraşului în afara colaboratorilor apropiaţi ai lui Marcel şi ai lui Carol de Navarra care au fost executaţi sau exilaţi iar averile lor confiscate şi date oamenilor regentului. Însă spiritul glugilor albastre-roşii rămase destul de puternic ca să provoace demonstraţii serioase atunci când au fost arestaţi alţi adepţi ai lui Marcel. Situaţia era tulbure şi periculoasă. La 10 august, regentul emise o amnistie generală şi porunci nobililor şi ţăranilor să se ierte reciproc, încât să se poată cultiva pământul şi să se strângă recolta. Se făcea simţită exterminarea Jacques-ilor.

Odată, cu moartea lui Marcel, mişcarea reformistă eşuă; perspectiva „Guvernări Bune” avea ” să rămână doar o perspectivă. După Artevelde şi Rienzi, Marcel era al treilea conducător al unei răscoale burgheze într-o perioadă de 12 ani care era omorât de proprii lui adepţi. În general, poporul francez nu era pregătit pentru efortul de a limita monarhia. Locuitorii Franţei puneau toate necazurile lor – impozitele mari, guvernarea necinstită, moneda devalorizată, înfrângerile militare, banditismul companiilor, starea de decădere a regatului – pe seama consilierilor proşti ai coroanei şi pe nobilii laşi, nu pe seama regelui care luptase curajos la Poitiers sau chiar pe seama Delfinului. Nu s-a ivit nicio mişcare politică care să ducă mai departe cauza lui Marcel. Dreptul stărilor generale de a se întruni la cererea lor a fost pierdut,

prevederile Marii Ordonanţe anulate în mare măsură, deşi nu în totalitate. Coroana era liberă pentru perioada absolutismului regal.

Deşi regentul stăpânşa Parisul, el era înconjurat de duşmani. De la St. Denis, Carol de Navarra îşi anunţă în mod deschis împotrivirea sa şi îşi reînnoi alianţa cu regele Eduard. „Foarte supărător şi crud”, războiul nedeclarat al companiilor navarreze şi engleze s-a intensificat, grupuri individuale se contraatacau, ţara era pradă bătăliilor şi incursiunilor locale, a asedierii şi incendierii castelelor şi satelor. Prins în mijlocul acestor nenorociri „tânărul baron de Coucy îşi păzea cu grijă castelul şi teritoriul”, cu ajutorul a doi războinici redutabili. Unul era fostul tutore, Matthieu de Roye, care silise odată o întreagă companie de 300 de englezi să se predea. Celălalt era administratorul domeniului Coucy, „un cavaler crud şi curajos”, numit Chanoine de Robersart care „era mai temut de engleze şi de navarrezi decât oricare altul deoarece îi fugări de multe ori”.

Acţiunea personală a lui Enguerrand a fost să distrugă castelul episcopului Robert le Coq care încerca să atragă Laon-u-l în tabăra lui Carol de Navarra. Amănunte nu se cunosc în afară de faptul că baronului de Coucy „nu-i plăcea numitul episcop”. Altfel, plătind soldele soldaţilor lui şi nepermiţând nici unuia să rămână în afara zidurilor, îi ţinea pe briganzi la respect, deşi aceştia reuşiseră să captureze castelul vecin al contelui de Roussi, „provocând mari lipsuri” în regiune. Din cauza pământurilor necultivate şi a satelor distruse lipsurile se extindeau în Franţa.

Capitolul 8 Ostatic în Anglia

În tot acest răstimp eforturile făcute la Londra pentru încheierea unui tratat permanent de pace au eşuat. Când francezii se împotriviră condiţiilor unui acord la care

se ajunsese în 1358, Eduard a răspuns prin sporirea cererilor lui. În martie 1359, când armistiţiul era pe sfârşite, regele Ioan cedă, dând jumătate din regat pentru eliberarea lui. Prin tratatul de la Londra el ceda virtual toată partea de vest a Franţei de la Calais la Pirinei şi a fost de acord cu o catastrofală răscumpărare, mărită acum, de 4 milioane de scuzi de aur, plătibilă în rate, garantată de predarea a 40 de ostatici regali şi nobili printre care se număra şi Enguerrand de Coucy. În cazul în care teritoriile cedate nu erau transferate, Eduard îşi asuma dreptul de a trimite forţe armate în Franţa al căror cost avea să fie suportat de regele francez.

Deşi Franţa dorea cu disperare pacea, când condiţiile au fost făcute cunoscute, se revărsă un val de ruşine şi furie. Devenit matur în anii întunecaţi de după Poitiers, Delfinul învăţase conducerea mai bine decât tatăl său. Nici el, nici Consiliul nu erau dispuşi să accepte termenii la care se învoise regele Franţei. Trebuind să facă faţă unei alternative îngrozitoare, să accepte tratatul sau reizbucnirea războiului, ei convocară stările generale şi le cerură „celor mai nobili şi mai înţelepţi44, având puteri depline, să reprezinte comunele.

În acest ceas sumbru, unul dintre cele mai întunecate din istoria Franţei, puţinii delegaţi care avură curajul să vină la Paris pe drumuri înţesate de bandiţi, îşi liră rolul în serios. Când li se citi textul tratatului de la Londra, la 19 mai, deliberară scurt timp şi dădură Delfinului răspunsul fără să se certe. De data aceasta era daconic „Ei spuseră că tratatul displăcea întregului popor al Franţei fiind intolerabil şi de aceea ei porunceau să se pornească război împotriva Angliei

Eduard se pregăti să facă un efort suprem pentru a-şi desăvârşi victoria. El invocă drept cauză „perfidia” franceză în respingerea tratatului, stabilind astfel bazele

unui „război drept” şi permiţând episcopilor să ofere indulgenţe pentru a sprijini recrutarea. Hotărât să adune o forţă expediţionară căreia să nu-i lipsească nimic spre a învinge, petrecu toată vara pentru strângerea celor necesare. S-a format un imens convoi de 1 100 de corăbii care transportau 11.000 – 12.000 de oameni şi mai mult de 3.000 de cai (un număr egal de cai aşteptând la Calais), cu 1.000 de căruţe şi câteva căruţe cu patru cai pentru caravana de bagaje, plus corturi, fierării, râşniţe manuale, potcoave şi cuie, arcuri şi săgeţi, arme şi armuri, vase de bucătărie, rezerve de vin şi hrană, bărci de piele pentru pescuitul în râuri, iar pentru vânătoare 30 de şoimari cu şoimi, 60 de perechi de câini de vânătoare şi 60 de creţi.

Când regele se îmbarcă, luând cu el pe cei patru fii mai mari era sfârşitul lui octombrie şi trebuia să se pregătească pentru o campanie de iarnă. Conform întregii experienţe militare, inclusiv după experienţa sa, aceasta era o situaţie nefastă pentru o forţă armată acţionând departe de baza ei de acasă însă entuziasmul marilor pregătiri este greu de stăvilit şi Eduard avea mare încredere într-o victorie rapidă datorată faptului că poseda multe garnizoane în Franţa.

— Sorţii de izbândă ai Angliei erau mai mari decât oricând. Un rege dinamic atrăsese ajutorul unui grup extraordinar de soldaţi capabili – Chandos, Knollys, sir Walter Manny, sir Hugh Calveley, Captai de Buch şi, nu în ultimişi rând, prinţul Ţării Galilor. – un astfel de grup „pe care stelele prin influenţa lor nu-l prădue decât o singură dată”. Succesul putea fi atins. „O femeie care nu avea lucruri jefuite din Franţa” scria cronicarul Walsingham, „veşminte, blănuri, cuverturi, vase de argint şi pânză de in nu era luată în seamă”. Fierberea a atins punctul culminant în 1380 când regele Eduard a plecat cu corăbiile să înfrunte un atac spaniol. În august, la bordul corabiei,

„Thomas”, după cur» este descris de Froissart, regele, cu un pieptar de catifea şi o căciulă de castor „care-i şedea bine” stătea la teugă; bucurându-se de discuţii şi cântece împreună cu prinţul şi un grup de nobili. „După cum ni s-a spus de către cei prezenţi, în acea zi regele era foarte vesel, cum nu fusese vreodată în viaţa lui şi porunci menestrelilor să-i cânte un dans din Almain pe care-l prezentase nu de mult sir John Chandos”. El îi porunci lui Chandos să danseze şi să cânte cu menestrelii „ceea ce îl încânta foarte mult”, în timp ce, din când în când, îşi arunca privirile în sus la omul de veghe de pe catarg care se uita după spanioli. Nu-i nevoie să mai spunem că atunci când au fost zăriţi, fură înfruntaţi şi învinşi confirmând lauda lui Eduard că el este „Stăpânul Mării”.

În 1359 englezii plecară de la Calais spre Reims unde Eduard intenţiona să fie încoronat rege al Franţei. Târând după el un convoi enorm cu bagaje de care se spunea că acoperă nouă kilometri, ei traversară Picardia în trei coloane separate de marş pentru a avea posibilitatea de a strânge din mai multe părţi prăzi dar chiar şi aşa găsiră provizii puţine într-o ţară deja devastată de briganzi. Caii mureau de foame, pasul devenea mai încet, ploaia cădea în fiecare zi, se înainta numai cu 11 – 12 kilometri pe zi. Lucrul cel mai rău din toate era că Eduard nu-şi putea atinge ţelul său de a da o bătălie decisivă. Englezii înaintau printr-un gol creat în mod deliberat. Nicio armată strălucitoare nu-i veni în întâmpinare. Francezii îşi con –, centrau apărarea în oraşe şi castele fortificate care puteau rezista atacurilor.

Evitarea unei bătălii deschise – strategia care avea să salveze Franţa – apăru, ca majoritatea inovaţiilor militare, din, înfrângeri, din viclenie şi puţine mijloace. Persoana care a întrezărit ce era nevoie în această situaţie a fost regentul, un conducător care asculta de necesitate, nu de

glorie.

Faţă de cumnatul său ostil din Navarra, poziţia regentului se îmbunătăţise deoarece, în august, Carol de Navarra abandonase alianţa cu Eduard şi într-o altă ceremonie de împăcare promise să fie „un prieten bun al regelui Franţei, al regentului şi regatului 4. Deşi promisiunea lui părea să fie inspirată în mare parte de Dumnezeu, regele Navarrei nu putea trăi fără a complota şi în câteva luni se angajă într-un nou plan pentru a-l îndepărta pe Delfin.

Eduard ajunse la Reims în prima săptămână a lui decembrie, aşteptândurse probabil, ca oraşul să-i dea drumul înăuntru după înaintarea sa victorioasă. Avertizat de intenţia lui Eduard, Reims-ul îşi întărise zidurilo în timpul unei pregătiri îndelungate şi închise porţile cu încăpăţânare, silindu-i pe englezi la un asediu. Francezii goliseră satele de tot ceea ce putea”. sluji inamicului şi demolaseră clădirile care-l puteau adăposti. La porţile Reims-ului, Eduard văzu arzând sub ochii lui mănăstirea St. Thierry pe care intenţionase s-o facă cartierul său general. Privaţi de provizii, aşa cum fuseseră privaţi de luptă, vlăguiţi de frig şi foame, englezii au fost siliţi să ridice asediul după 40 de zile. Se îndreptară spre sud, spre bogata Burgundie, prădând şi distrugând timp de două luni până ce Eduard se lăsă mituit cu suma de 200.000 de montoni de aur de către ducele de atunci al Burgundiei, Filip de Rouvre.

Pe când se îndrepta spre Paris în martie, Eduard află u furie şi jurăminte de răzbunare de o incursiune franceză devastatoare asupra oraşului Winchelsea, pe coasta sudică a Angliei. Obiectivul ei final era salvarea regelui Ioan ceea ce ar fi scutit Franţa de o răscumpărare ruinătoare. Dupăcum fusese plănuită iniţial, incursiunea avea şi scopul de a-i speria pe englezi „printr-o demonstraţie că francezii vor

rămâne acolo”, şi a-i face să-şi retragă armatele din Franţa pentru autoapărare. Costurile fură majorate de către cele mai mari oraşe. Un îndrăzneţ căpitan de vas numit Enguerrand Ringois din Abbeville, renumit pentru curajul şi caracterul său neîmblânzit la asediul Calais-ului, a fost ales în calitate de comandant naval. Forţele terestre numărând 2000 de cavaleri, arcaşi şi pedestraşi din Picardia şi Normandia sufereau de obişnuita lipsă de comandă unică. Ele erau conduse de-un triumvirat de nobili care nu se înţelegeau între ei. Pierre des Essars, bărbatul care-l înlăturase pe Étienne Marcel, conducea un corp de voluntari parizieni.

Datorită zvonurilor privitoare la atac, Ioan a fost mutat la 1 „martie de la Lincolnshire într-un castel mai aproape de Londra şi după aceea chiar în turnul Londrei. În ciuda acţiunilor de recunoaştere făcute pe coastă, francezii derutaţi de false informaţii, debarcară pe coasta de sud la 15 martie. Cucerind Winchelsea fără dificultate nu făcură niciun efort să-şi întărească poziţia, ci se dedară ca de obicei la prădăciuni, crime şi violuriinclusiv la masacrarea unui grup de cetăţeni care asistau la o slujbă într-o biserică. În timp ce se dădu alarma prin sate. francezii jefuiră oraşul vecin Rye, apoi înfruntară şi respinseră o armată strânsă în grabă de 1 200 de englezi care veniră împotriva lor. Temându-se de forţe mai mari hotărâră să nu mai facă „demonstraţia că vor rămâne acolo” şi întorcându-se după o invazie de 48 de ore la capul de pod, se reîmbarcară la lumina oraşului în flăcări.

Anglia fu cuprinsă de panică în urma ştirilor că duşmanul călărea în toată ţara, omorând, dând foc, distrugând şi făcând alte fărădelegi” şi că se pot aştepta la mai rău „dacă nu vor fi înfruntaţi repede şi bărbăteşte”. Deşi aceasta s-a dovedit că nu mai era necesar, panica lăsă o teamă persistentă de invazie care avea să exercite

anumite limitări asupra acţiunilor viitoare împotriva Franţei. Astfel, incursiunea curajos plănuită şi prost condusă nu reuşi nimic altceva decât să provoace furie şi represalii din partea lui Eduard, descoperind că francezii puteau acţiona tot atât de mârşav în regatul său, precum o făceau englezii în Franţa.

Încercuind Parisul la începutul lui aprilie, englezii trimiseră crainici pentru a-i provoca pe apărători la – luptă, însă Delfinul, bazându-se pe fortificaţiile consolidate de Marcél, interzise orice reacţie. După o săptămână de incendieri şi omoruri în afara zidurilor care nu-i determinară pe francezi să iasă la luptă. Eduard plecă derutat, la fel ca după Reims, dar nu încă pregătit să renunţe. Luă drumul spre Chartres, râu spre coastă. În ultimele două luni nunţi papali făcuseră naveta între Delfin şi englezi încercând să redeschidă negocierile, totdeauna blocate de refuzul lui Eduard de a reduce cererile sale. Chiar şi Delfinul trimisese soli cu propuneri de pace. Văzând „Cum regatul nu putea suporta timp îndelungat marea nenorocire şi sărăcie” pe care le aduceau englezii „deoarece se pierdeau în toate părţile arendele seniorilor şi bisericilor”, Delfinul şi consiliul său au propus să se rezolve problema în bază acordului din 1358 încheiat înainte ca Eduard să-şi fi majorat pretenţiile. Ducele de Lancaster îl sfătui pe Eduard să accepte propunerile deoarece, dacă stăruia, regele ar fi trebuit să poarte război „toate zilele care i-au mai rămas” şi ar putea „să piardă într-o zi acele lucruri pentru care ne-au trebuit 20 de ani să le câştigăm”.

Mânia cerului îl sprijini pe duce. Luni, la 13 aprilie, într-o „zi întunecată şi îngrozitoare44, cu ceaţă şi un frig pătrunzător, în timp ce armata îşi făcuse tabăra în apropiere de Chartres, se iscă o furtună C[14] griftdină care izbi cu forţa unui ciclon, urmată de o rupere de nori, ploaia

fiind foarte rece. Au fost omorâţi de grindină oameni şi cai, corturile rupte de vânt, convoiul de bagaje târât în noroi şi torente. Mulţi oameni muriră din cauza frigului îngrozitor „şi mulţi numiră acea zi Lunea Neagră44. În jumătate de oră armata lui Eduard suferi pierderi care n-ar fi fost posibil să fie produse de mâini omeneşti şi care nu aveau cum să nu fie considerate drept un semn ceresc. Lunea Neagră puse în evidenţă toate greşelile campaniei de şase luni – vulnerabilitat ea armatei engleze, neputinţa de a da o bătălie decisivă, incapacitatea de a cuceri un oraş fortificat sau o capitală, vaga intuiţie, pe care e avusese într-un fel Lancaster, că Franţa nu putea fi cucerită prin jaf, nici prin asediu, oraş cu oraş, fortăreaţă eu fortăreaţă. În cele din urmă, aceasta a fost cauza ce a condamnat acest război să dureze 100 de ani – faptul că, exceptând întâmplarea care a făcut ca un rege să fie luat prizonier la Poitiers, armatele medievale nu aveau mijloace să obţină un rezultat decisiv şi mai puţin încă, capitularea necondiţionată.

Ţinând cont de semnul ceresc şi de sfatul lui Lancaster, Eduard numi nişte reprezentanţi care să negocieze pacea cu francezii în baza unor termeni revizuiţi. Ei se întâlniră în micul sat Brétigny la vreo-patru kilometri depărtare de Chartres unde în sfârşit se puse capăt războiului de 20 de ani; – după cum părea atunci.

Semnat la 8 mai 1360, tratatul de la Brétigny cuprindea un labirint de detalii juridice şi teritoriale în 39 de articole, cinci scrisori de confirmare şi o întreagă frazeologie tot atât de eternă ca şi avocaţia. În esenţă era o întoarcere la tratatul iniţial din 1358. Răscumpărarea regelui Ioan se cifra din nou la 3 milicfane de scuzi de aur şi pretenţiile teritoriale excesive ale lui Eduard au fost abandonate, recunoscând astfel că ultima sa campanie fusese un eşec. Însă se confirma cesiunea Guiennei şi a

Calais-ului fără omagiu, regelui Eduard, plus transferul altor teritorii, oraşe, porturi şi castele între Loara şi Pirinei şi din regiunea Calais, reprezentând în total o treime din Franţa, cel mai mare câştig înregistrat în Europa occidentală până la acea dată. Regele Eduard renunţa la coroana Franţei şi la toate pretenţiile teritoriale netrecute în tratat.

Pentru a asigura îndeplinirea tratatului se reînnoi prevederea]3 rivitoare la cei 40 de ostatici, reprezentând cele mai importante figuri din regat, incluzând din nou pe Enguerrand de Coucy. Ca stăpân al celui mai mare bastion din nordul Franţei şi un centru de rezistenţă contra englezilor, el a fost ales în mod deliberat cu speranţa că se va menţine mai bine pacea dacă astfel de oaijieni vor fi ţinuţi ostatici.

Grupul era condus de cei patru *„Fleurs-de-Lys”* sau prinţi regali şi anume, cei doi fii ai regelui, Ludovic şi Ioan (viitorul duce de Anjou şi de Berry), fratele lui, ducele de Orléans şi cumnatul Delfinului, Ludovic al II-lea, duce de Bourbon. Conţii de Artois, de Eu, de Longueville, de Alençon, de Blois, de Sf. Pol, de Harcourt, de Grandpré, de Braisne şi alţi *grands seigneurs* şi luptători renumiţi inclusiv Matthieu de Roye, fostul tutore ale lui Coucy – completau lista. Regele Ioan urma să fie adus până la Calais unde avea să rămână până ce se va plătit suma de 600.000 de scuzi din răscumpărarea lui şi se va fi trecut la un transfer preliminar al teritoriilor. Va fi apoi eliberat împreună cu zece prizonieri de la Poitiers şi înlocuit cu 40 de ostatici din starea, a treia – adevărata sursă de bani – patru din Paris., şi doi din fiecare din celelalte 18 oraşe. După care se va transfera suveranitatea oraşelor şi castelelor şi se va plăti restul din răscumpărare în şase rate de câte 400.000, la interval de şase luni, fiind eliberaţi la fiecare rată şi o cincime din ostatici.

Tratatul de la Brétigny a fost „încheiat prea uşor spre adânca mâhnire şi marele prejudiciu al regatului Franţei”, conform judecăţii cronicarului. anonim al lucrării *Quatre Valois* de care nu se ştie nimic decât că era cetăţean al Rouen-ului. Au fost cedate fortăreţe şi oraşe bune – scria el, care %, nu puteau fi uşor cucerite” ceea ce era destul de adevărat, însă se găsi o scuză pentru tratat prin faptul că trebuia eliberat regele.

Înlăturarea bandelor de briganzi din Franţa era o necesitate şi mai stringentă. Într-o anexă a tratatului, Eduard interzicea cu pedeapsa cu exilarea orice act împotriva păcii înfăptuit de către soldaţii englezi, însă această prevedere nu era sprijinită de nicio intenţie fermă şi nu aducea Franţei o curmare a acestei stări de lucruri. De fapt, tratatul de] *s* Brétign v a deschis perioada de înflorire a bandelor deoarece un număr mare de soldaţi recent lăsaţi la vatră acţionau în grupuri, numite *Tard-Venus* (Noii veniţi), călcând pe urmele predecesorilor lor şi treptat sporiră rândurile armatelor mercenare.

Se făcură eforturi extreme pentru a strânge başii pentru răscumpărare. Oraşele, comitatele şi domeniile nobiliare îşi fixară ele însele cotele, printre care şi casa Coucy, contribuind cu 27.500 de franci. La Paris şi în împrejurimi se percepu o taxă pe vânzări de 12 peni la lira sterlină* plătibilă de către nobili şi cler şi de „toate persoanele care aveau posibilitatea de a plăti”. Când veniturile erau mici se recurgea 1$ evrei, ei au fost invitaţi să se întoarcă, acordându-li-se drept de şedere pentru 20 de ani pentru care urmau să plătească 20 florini pe persoană la reinstaA lareşi şapte florini pe an după aceea.

Chiar şi Ioan îşi dădu fiica Isabelle, în vârstă de 11 ani, în căsătorie unui fiu de 9 ani al unei familii bogate şi extravagante din Milano, Visconti, în schimbul sumei de 600.000 de florini de aur. Alianţa regelui Franţei cu un

tiran italian provocă aproape tot atâta uimire ca înfrângerea de la Poitiers. Pentru a – obţine prinţesa, Galeazzo Visconti, tatăl mirelui oferi jumătate din sumă în bani lichizi şi jumătate în schimbul unei zestre în teritorii. Căsătoria trebuia să aibă loc în iulie, imediat după logodnă, aşa cum se obişnuia, dar a trebuit să fie amânată când prinţesa se îmbolnăvi. Cită îngrijorare trebuie să fi fost la patul de suferinţe al fiicei de care depindea atâta aur!

În acest timp apăru din nou ciuma în Savoia şi Lombardia, o primă manifestare a recidivei majore din anul următor. După ce se retraseră în vilele de la ţară pentru lunile de vară, în timp ce la Milano oamenii mureau cu miile şi cadavrele putrezeau în case sigilate, fraţii Visconti s-au întors când ciuma se domolise şi trimiseră în toată Italia după bijuterii, mătăsuri şi veşmintele cele mai splendide în vederea nunţii. Musafirii fură asiguraţi că va fi cea mai măreaţă nuntă văzută vreodată în Lombardia. Prinţesa franceză, însănătoşită, a fost trimisă la Milano prin Savoia, neţinându-se seama de riscuri, şi căsătorită la mijlocul lui octombrie cu festivităţi etalând un lux „imperial” care au durat trei zile. Cu această ocazie sosiră în oraş 1.000 de invitaţi cu servitorii lor. Spectacolul opulent care-l dădu familia Visconti – şi plătit de supuşii lor – sublinia ceea ce era considerat a fi în mare măsură o umilinţă pentru Franţa. Matteo VIN – ani, gândindu-se la măreţia coroanei Franţei a scris: „Cine şi-ar putea închipui că purtătorul acelei coroane este la aşa strâmtoare încât să-şi vândă carne din carnea sa la licitaţie?” Soarta fiicei regelui îi părea „într-adevăr un semn al nefericirii din rândurileomeneşti”.

Între timp regele Ioan aştepta din iulie la Calais ca ostatic al englezilor împreună cu fiul lui cel mai mic, numit acum Filip cel îndrăzneţ. Porecla viitorului duce de

Burgundia i-a fost dată la un banchet oferit de regële Eduard pentru prizonierii de la Poitiers în cursul căruia tânărul prinţ sări de la masă furios şi-l lovi pe majordom strigând: „Unde ai învăţat să-l serveşti pe regele Angliei înaintea regelui Franţei când sunt la aceeaşi masă?”. „Într-adevăr, vére”, comentă Eduard, „tu eşti Filip cel îndrăzneţe. În 1361, la moartea lui Filip de Rouvre, regele Ioan preluă ducatul Burgundiei pentru fiul lui cel mai mic; ducatul va deveni o moştenire fatidică.

La 24 octombrie 1360 o primă plată a 400.000 de scuzi din răscumpărarea lui Ioan, strânsă în special din nord, a fost dată englezilor la Calais. Aurul lui Visconti era atât de implicat în tranzacţii financiare complexe, zestre şi schimburi între Ioan şi Galeazzo încât pare că n-a contribuit la răscumpărare. Deşi mai puţin decât suma prevăzută, cei 4D0.000 au fost acceptaţi şi tratatul de pace ratificat oficial, cu unele modificări, sub numele de tratatul de la Calais. Semnătura lui Enguerrand de Coucy ca unul din ostaticii principali era adăugată la document. După ce a jurat împreună cu Eduard să menţină pacea permanent conform condiţiilor tratatului, cei doi regi se despărţiră şi Ioan se întoarse în sfârşit, după patru ani de prizonierat, în ţara sa pustiită.

La patru zile după eliberarea, să la 30 octombrie, grupul de ostatici francezi a plecat spre Anglia. Unii aveau să rămână aici 10 ani, alţii aveau să se întoarcă după doi sau trei ani, câţiva vor muri în exil. Printre destinele lor diferite, cel al lui Enguerrand avea să fie unic: el avea să devină gineréle regelui Anglief.

Nemurirea călătorea cu el peste Canal. Pe aceeaşi corabie sau pe o alta din convoi, un tânăr funcţionar dintr-o familie burgheză din Valenciennes în Hainaul U pleca spre Anglia pentru a prezenta o relatare pe care o scrisese despre bătălia de la Poitiers reginei Filipa a Angliei,

concetăţeana sa, în speranţa de a obţime patronajul ei. Pe nume Jean Froissart, în vârstă de 22 sau 23 de ani, el reuşi să-i fie pe plac reginei şi cu încurajarea ei începu să culeagă material pentru cronica care avea să-l facă un Herodot al timpului său. Un admirator conştient al cavalerismului. el scrisese cu intenţia ca „aventurile, onorabile şi nobilé şi faptele de arme din timpul războaielor dintre Franţa şi Anglia să fie înregistrate şi întipărite într-o memorie veşnică”. Cu toate limitele ei nicio cronică nu este mai completă şi mai vie. Imortalizaţi în – „memoria eternă” pe care Froissart o construise pentru ei, nobilii timpului său călăresc veşnic strălucitori, avari, curajoşi, cruzi. Dacă. după cum se plângea Walter Scott. Froissart – ivea „extrem de puţină simpatie” pentru „omul de rând”, aceasta era o condiţie a epocii.

Convoiul care transporta ostaticii conţinea o concentraţie extraordinară de figurk de primă mână ale zilei. Printre ei era un alt observator care avea să confere nemurire. Subiectul lui Geoffrey Chaucer era umanitatea iar toţi cei din societatea secolului al XIV-lea – în afară de straturile cele makde jos – orizontul său de investigaţie. În vârstă de 20 de ani în acea vreme, născut în acelaşi an cu Enguerrand de Coucv, el însoţise armata engleză în Franţa ca membru al grupului care îl însoţea pe cel de-al doilea fiu al regelui. Lionel, duce de Clarence. În timpul unei acţiuni de jefuire dincolo de Reims, el a fost capturat de francezi şi răscumpărat de regele Eduard pentru 16 lire sterline care, în comparaţie cu 6, lire, 13 şilingi şi 4 peni plătiţi pentru calul mort al lordului Andrew Lutterall şi cele 2 lire plătite pentru un arcaş era un preţ. destul de bun. Nicio mărturie documentară nu atestă că Chaucer” se afla în grupul care se întorcea în Anglia, întrucât însă ducele de Clarence a plecat cu ostaticii, este mai mult ca probabil ca şi Chaucer, fiind un membru al suitei sale. să-l

fi însoţit…

— Enguerrand de Coucy avea să-l cunoască pe Chaucer şi să devină prietenul şi protectorul lui Froissart deşi nu există nicio mărturie care să arate dacă cei trei tineri s-au întâlnit sau nu în timpul călătoriei. Totuşi, la câtva timp după aceea, în timp ce observa pe toţi cei care ar fi putut constitui un material pentru istoria sa, Froissart îl observă pe viitorul său protector. La o festivitate de la curte, în Anglia, înaintea banchetului, el observa cum „tânărul senior de Coucy strălucea la dans şi cântat ori de câte ori îi venea rândul. Se bucura de favoarea atât a francezilor cât şi a englezilor deoarece tot ce voia să facă, făcea bine şi cu graţie şi toţi îl lăiidau pentru manierele agreabile cu care se adresa tuturor Enguerrand excela în acele însuşiri pe care un tânăr nobil trebûia să le arate, şi nu este surprinzător că atrăgea atenţia.

Căutarea aventurilor sub semnul lui Marte şi Venus trebuia să fie preocuparea unui tânăr cavaler: „Dacă te distingi la arme”, cum spune zeul dragostei în *Roman de la Rose*, vei fi de zece ori iubit. Dacă ai o voce bună, nu găsi niciun pretext să nu cânţi deoarece cântecul frumos aduce bucuriei Dansul şi cântatul din fluier şi la harpă îl ajută pe un amant să ajungă la inima iubitei. El trebuie de asemenea să aibă mâinile, unghiile şi dinţii curaţi, să-şi încheie mânecile, să-şi pieptene părul dar să nu folosească fard sau ruj care nu se potrivesc nici femeilor. El trebuie să se îmbrace frumos* în pas cu moda, să poarte încălţări noi. şi să aibă grijă ca ele să se-potrivească atât de bine încât „oamenii de rând să discute cum i-ai putut încălţa şi pe unde ai intrat în ei”. Ar trebui să-şi mai pună o ghirlandă de flori care costă puţin.

Nu se ştie cât de mult se conforma Enguerrand acestui ideal deoarece nu există niciun portret de-al lui, ceea ce nu-i ceva ieşit din comun deoarece arta portretului

se practica rar şi atunci numai pentru regi. Secolul „al XIV-lea pare să se-ţi interesat de înfăţişarea individuală şi de trăsăturile de caracter numai în cazul figurilor de conducători sau a unor excepţii ocazionale, cum a fost Bertrand du Guesclin. Ceilalţi oameni nu sunt diferenţiaţi de cronicari şi ilustratori şi au devenit personalităţi numai prin faptele lor. Pentru Enguerrand de Coucy există două indicii asupra înfăţişării sale: una, că era înalt şi puternic, silueta sa fiind descrisă sub o ploaie de lovituri în ultima sa bătălie; celălalt, că ar fi avut părul negru, iar la maturitate, o înfăţişare saturniană, aşa cum apare într-un portret pictat la mai mult de 200 de ani după moartea sa. Deoarece portretul a fost comandat de o mănăstire celestină pe care o înhemeiase Enguerrand, trebuie să fi existat anumite indicii asupra înfăţişării ctitorului pentru a-l edifica pe artist dar se poate tot aşa de bine ca faţa pictată să fie imaginară.

Cea. mai vie descriere dintre toate nu face referiri concrete la Enguerrand de Coucy, însă, prin cântecele şi dansul său, ţinuta elegantă pe cal, farmecul şi talentele sale de amant este imposibil să nu-l vezi pe tânărul Enguerrand de Coucy în persoana scutierului din *Povestirile din Canterbury*. Dar nu se poate spune că Chaucer, care a văzut cavaleri şi scutieri în fiecare zi în timpul şederii sale la curte, l-a avut în mod special pe Enguerrand în minte când a făcut portretul scânteietor din prolog. Totuşi i se potriveşte:

Iubeţ şi ucenic de cavaler.

Cu părul cârlionţi ca scos din fiare Vreo douăzeci de ani avea, îmi pare.

De stat, nici hăt prea nalt, dar nici prea mic.

Sprinţar nevoie mare, şi voinic.

O vreme colindat-a tot în şa

Prin Flandra şi Picardia şi Artois

Şi vrednic s-a purtat – în scurt răgaz – Cu gând să crească-n ochii dragei breaz.

— Şi înflorat era, că o altiţă.

Cu dalb de crin şi roş de g ar of iţă…

Din fluier sau din ghiers zicea cu har:

Senin era ca luna lui Florar.

Giubeică scurtă-avea, cu mâneci late.

Şi falnic sta în şa, mai tras spre spate.

În toate-i era fajrtei celibie;

Ştia juca şi zugrăvi şi scrie.

De noapte nu dormea el mai de loc.

(trad. Dan Duţescu)

Conduşi de cei patru „crini”, de Anjou, de Berry, de Orléans şi de Bourbon, ostaticii îmbrăcaţi în mătăsuri şi cu culori pestriţe „înzorzonate ca o câmpie cu flori” nu aduseseră mai puţina splendoare în Anglia decât prizonierii de la Poitiers pe care-i înlocuiau. Li se ceru să trăiască pe cheltuiala lor – considerabilă în cazul ducelui de Orléans care avea 16. servitori cu el şi în total o suită de peste 60 de persoane. Banchetele, menestrelii şi darurile în bijuterii, aveau menirea să-i distreze; ostaticii se mişcau liber, vânau, dansau şi se plimbau. Cavalerii, francezi şi englezi erau mândri să se trateze reciproc în mod curtenitor, în momentul în care cădeau prizonieri chiar dacă răscumpărarea era mare – în contrast cu germanii care după spusele dispreţuitoare ale lui Eroissart îşi aruncau prizonierii „în lanţuri ca pe hoţi şi criminali pentru a stoarce o răscumpărare mai mare”.

Enguerrand de Coucy nu se simţea străin în Anglia. Familia sa avea acolo proprietăţi funciare moştenite de la străbunica lui, Catherine de Raliol, deşi acestea fuseseră confiscate de către regele Eduard în timpul războiului şi predate ca recompensă generoasă celui care-ţi prinsese pe regele Scoţiei.

Englezii şi francezii, la fel ca englezii şi americanii mai târziu, aveau aceeaşi cultură şi, printre nobili, aceeaşi limbă, moştenire a cuceririi normande. Cam în perioada în care au sosit ostaticii, folosirea limbii franceze de către clasele superioare începu să fie înlocuită cu limba naţională folosită de oamenii de rând. Înainte de Moartea Neagră, franceza era limba de la curte, a parlamentului şi a tribunalelor. Poate chiar şi regele Eduard nu vorbea engleza curent. Franceza se preda în şcoli, spre nemulţumirea burghezilor ai căror copii, conform unei plângeri din 1340, „sunt obligaţi să renunţe la folosirea propriei lor limbi, un lucru ne mai întâlnit în nfci o altă ţară”. Când mulţi clerici care ştiau să predea franceza dispărură în urma Morţii Negre, copiii din şcolile elementară începură să-şi înveţe lecţiile în engleză – atât în folosul cât şi spre paguba lor, după părerea lui John din Trevisa. Ei învăţau gramatica mai repede ca înainte, scria el, însă lipsindu-le franceza, erau dezavantajaţi când „trebuiau să traverseze marea şi să lucreze în ţări străine”.

Din cauză că era o insulă şi-şi dezvoltase de timpuriu o putere parlamentară, Anglia avea o. coeziune mai mare decât Franţa, un simţ naţional mai dezvoltat, sporit de o împotrivire crescândă faţă de papă. Primind răscumpărări pentru doi regi, Ioan al Franţei şi David al Scoţiei, victorioasă în luptă şi câştigând teritorii, Anglia dobândise un avantaj asupra lui William Cuceritorul printr-o schimbare de situaţie. Totuşi, în spatele mândriei, gloriei şi a şuvoiului de bani, efectele războiului rodeau ţara.

Jefuitorii Franţei aduseră cu ei obiceiuj brigandajului. Mulţi din forţele de invazie erau proscrişi şi criminali care intraseră în armată pentru că li se promisese iertarea. Alţii, deveniră proscrişi şi violenţi prin practicile zilnice din Franţa, care acolo erau permise. Întorcându-se acasă, unii se organizară în bande imitând pe tovarăşii lor din Franţa,

„Aliniaţi ca pentru război”, ei jefuiau şi atacau călători, luau prizonieri, ocupau sate pentru răscumpărări, omorau –, mutilaii şi răspândeau teroare. Un statut din 1362 cerea celor din justiţie să strângă informaţii „asupra tuturor celor care fuseseră jefuitori şi hoţi peste mări şi se întoarseră acum pentru a vagabonda nevrând să lucreze cum erau obişnuiţi s-o facă”.

În primăvara lui 1361, la 12 ani după ciumă, temutele umflături negre apărură din nou în Franţa şi Anglia, provocând „o mare mortalitate din cauza decesurilor rapide”. Una dintre primele victime fu regina Franţei, a doua soţie a lui Ioan care muri în septembrie 1360 la începutul epidemiei principale.

— *Pestis Secunda*, numită câteodată „moartea copiilor”, luă mari proporţii în special în rândurile tinerilor care nu aveau imunitatea dobândită din epidemia anterioară şi, după spusele lui John din Reading, „lovi în special sexul masculin”. Moartea în rândurile tinerilor în timpul celei de A Doua Ciume a determinat o scădere a natalităţii, epoca fiind bântuită de un sentiment al degenerării. În dorinţa de a procrea, după cum. nelatează *Polychronicon*, femeile din Anglia „luau orice fel de soţi, străini, debili şi imbecili şi se împerecheau fără ruşine cu bărbaţi care nu erau de rangul lor”.

Deoarece, forma pneumonică era absentă sau neînsemnată; proporţia deceselor a fost mai mică decât cea din timpul primei epidemii, deşi tot atât de neregulat răspândită. La Paris mureau zilnic de la 70 la 80 de persoane; la Argenteuil, la câţiva kilometri mai încolo, unde Oise se uneşte cu Sena, numărul fumurilor se reduse de la 1 700 la 50. laâidra şi Picardia suferiră pierderi mari, iar Avignon. pierderi spectaculoase. Ciuma se răspândi prin cartierele sale sufocante şi neigienice ca flăcările prin paie. Între martie şi iulie 1360 se spune că au murit 17.000

de oameni.

Deşi mai puţin ucigătoare, A Doua Ciumă a fost mai îngrozitoare decât prima prin simplul fapt al reapariţiei ei. După ea oamenii trăiră cu frica, de multe ori justificată, a unei noi epidemii, exact cum trăiau cu frica întoarcerii briganzilor. În orice moment puteau apărea fie fantoma care „se ridică ca un fum negru în mijlocul nostru”, fie călăreţii cu coifuri de oţel, cu moartea şi ruina călcându-le pe urme. Un sentiment aldezastrului iminent cuprinse cea de-a doua jumătate a secolului, sentiment exprimat în profeţii vestind pieirea şi apocalipsul.

Cea mai cunoscută dintre ele era „Tribulaţia” lui Jean de la Roquetaillade, un călugăr franciscan închis la Avignon, deoarece predica împotriva prelaţilor şi prinţilor corupţi. Ca şi Jean de Venette simpatiza cu asupriţii împotriva celor puternici, laici sau clerici. Din celula sa, în 1356, anul bătăliei de la Poitiers, el prezise decăderea Franţei şi profetizase că toată creştinătatea va trece prin timpuri grele: vor predomina tiranii şi hoţii; cei de jos se vor ridica împotriva celor mari care „vor fi omorâţi în mod crud de către oamenii de rând”; multe femei vor fi „pângărite şi vor rămâne văduve” iar „mândria şi luxul lor vor dispărea”; sarazinii şi tătarii vor invada regatelé latinilor; conducătorii şi popoarele, ultragiate de luxul şi trufia clerului vor încerca să deposedeze Biserica de proprietăţile ei; nobilii şi prinţii vor fi daţi jos din funcţiile lor şi vor suferi nenorociri de necrezut; va apărea antihristul care va răspândi doctrine false; cea mai mare parte din omenire şi toţi păcătoşii înrăiţi vor fi nimiciţi de furtuni, inundaţii şi boli, pregătindu-se drumul spre reînnoire.

— Acestea erau preocupările şi adevăratele căutărb ale timpului. Ca majoritatea prezicătorilor medievali, Roquetaillade anunţase totuşi prăpădul ca preludiul unei

lumi mai bune. În viziunea sa, Biserică purificată prin suferinţă, pedepse şi sărăcie adevărată, va fi refăcută, papa va deveni un mare reformator „regele Franţei împotriva tuturor uzanţelor – va fi ales împărat al „Sfântului Imperiu Roman” şi va guverna ca cel mai sfânt monarh de la începuturile timpului. El şi papa îi vor alunga pe sarazini şi tătari din Europa, îi vor converti pe musulmani, evréii şi alţi necredincioşi, vor distruge erezia, vor cuceri lumea pentru Biserica universală şi înainte de a muri vor înscăuna domnia păcii care va dura o mie de ani până în Ziua de Apoi şi până la sfârşit.

Ostaticii n-au scăpat de ciumă, o victimă de rang înalt fiind contele Guy de St. Pol, un cavaler cu o înaltă virtute, foarte devotat şi milos faţă de săraci” care avea oroare de desfrâul şi de corupţia lumii, ţinea postul cu stricteţe şi-şi păstrase fecioria până în momentul în care acceptă să se căsătorească. Ostaticii burghezi din Paris, Rouen şi din mai multe oraşe căzură de asemenea victime ale ciumei. Marele duce de Lancaster, probabil cel mai bogat om din regat nu era imun; şi el muri de ciumă, lăsându-şi titlul şi vastele moşteniri ginerelui său John de Gaunt, al treilea fiu al regelui Eduard. Cum şi Unde fură găzduiţi ostaticii şi dacă curtoazia cavalerească le-a permis să se adăpostească la ţară nu ea. fost relatat. În 1357, la opt ani după prima ciumă, populaţia Londrei care fusese micşorată cu o treime încă nu se refăcuse; deşi neaglomerată, starea sanitară a Londrei lăsa încă de dorit, ceea ce-i făcea pe edili să dea ordonanţe repetate cerând cetăţenilor să păstreze curăţenia în faţa casei. Deşi golirea oalelor de noapte în stradă era interzisă prin lege, de multe ori conţinutul lor sau deşeurile menajere erau aruncate pe fereastră, nimerind mai mult sau mai puţin, în şanţurile de canalizare prin care trecea un curent de apă. Grajdurile pentru cai şi vite coteţele de găini, de porci,

erau înăuntrul zidurilor sau în afara lor, prov Qcând multe neplăceri din cauza bălegarului care se aduna în mormane. Cam în această perioadă consilierii municipali ai Londrei organizară un sistem de „gunoieri” angajaţi pentru a căra gunoiul în căruţe basculante sau pe bărci de gunoi pe Tamisa.

Pentru ostatici perspectivele nu erau lipsite de griji. Speranţele lor de a se întoarce în ţară depindeau de plăţile regulate ale răscufnpărării care deja erau întârziate. Din cauza ciumei, strângerea banilor a fost încetinită şi era oricum greu de adunat ceva după ravagiile bandelor de briganzi. Cazul localităţii Buxeaiil, un oraş din Burgundia a fost caracteristic. Conform unei ordonanţe regale din 1361, ciuma şi masacrele redhseseră cele 50 – 60 de fumuri la 10 şi acestea „fuseseră jefuite şi ruinate de duşmanii noştri aşa că le rămânea puţin, sau chiar nimic din care cauză unii dintre locuitori au părăsit oraşul şi încă îl părăsesc zi de zi”; din această cauză, dacă li s-ar cere supravieţuitorilor să plătească impozitele obişnuite, „ar trebui să fugă şi să părăsească oraşul şi să devină cerşetori; de aceea se hotărî ca oraşul să plătească un impozit pe an în loc de două şi să fie scutit de taxa de înmormântare.

Ruina bisericilor jefuite de duşman constituia un subiect permanent de apeluri către episcopi.

— Nu se pot aprinde luminări la slujbe deoarece bate. vântul prin ferestrele care n-au geamuri; pereţii sunt ameninţaţi de distrugere din lipsă de fonduri; acoperişurile sunt găurite, ploaia cade pe altar. Stareţii şi stareţele rătăcesc în căutarea hranei, prelaţi care ar fi roşit de ruşine să apară în public fără 6 suită de călăreţi şi servitori „sunt siliţi acum să umble pe jos cu umilinţă, urmaţi doar de un singur călugăr sau valet şi hrănindu-se cu hrar> &; cea mai sărăcăcioasă”. Universităţile nu mai aveau

studenţi şi deci nu mai aveau onorarii. Montpellier se declară „lipsit de Conferenţiari şi auditori deoarece în aşa-numitul *studium* unde locuiau înainte 1.000 de studenţi, azi se găsesc de-abia vreo 200”.

În ochii uimiţi ai lui Petrarca, trimis de Galeazzo Visconti să-l felicite pe regele Ioan pentru eliberarea lui, Franţa era „o movilă de ruine”. Petrarca se văita în permanenţă şi-şi ducea fiecare nemulţumirea la extrem fie că era vorba de lăcomia doctorilor, de mirosurile din Avignon sau de decăderea papalităţii. Dar chiar dacă a exagerat, relatarea. să despre Franţa cum o văzuse în ianuarie 1361 era destul de tragică. „Peste tot domneşte singurătatea, dezolarea şi mizeria; câmpurile sunt pustii, casele ruinate şi părăsite afară de cele din oraşele înconjurate de ziduri; peste tot vezi urmele fatale ale englezilor şi cicatricele îngrozitoare încă sângerânde lăsate de spadele lor”. În Parisul regelui, „devastat până la porţile lui... până şi Sena curge tristă ca şi cum ar simţi marea mâhnire şi plânge, tremurând pentru soarta întregii ţări”.

Petrarca îi dărui regelui două inele din partea lui Galeazzo, unuh cu un rubin imens şi celălalt luat de pe mâna lui Ioan la Poitiers, pe care într-un fel, Galeazzo îl răscumpărase. După aceea citi în faţa curţii o oraţie latină privitoare la textul biblic despre întoarcerea lui Manassa din Babilon, cu referiri elocvente la schimbările sorţii aşa cum. s-a dovedit a fi miraculoasa întoarcere a lui Ioan din captivitate. Petrarca a scris într-o voluminoasă corespondenţă din care a păstrat cu grija copii, că regele şi prinţul „şi-au aţintit ochii asupra mea” cu mare interes şi că simţise cum. mai ales discuţia despre soartă, a atras atenţia Delfinului „un tânăr cu o inteligenţă arzătoare”.

Nenorocirile personale. În afară de cele ale ţării sale, se abătură asupra Delfinului. inoctombrie 1360, Jeanne,

fiica sa, în vârstă de 3 ani „şi sora ei mai mică, Bonne, singurii lui copii, au murit una după alta în decurs de două săptămâni, nu se ştie însă dacă au murit de ciumă la fel ca şi regina. La înmormântare, Delfinul era „atât de necăjit cum nu fusese niciodată”. Şi el fusese atins de o boală care i-a provocat căderea părului şi unghiilor şi-l slăbise „ca un băţ”. Gurile rele spuneau că acestea erau efectele otrăvii pe care i-o dăduse Carol de Navarra, ceea ce putea să fie adevărat deoarece acestea sunt simptomele otrăvirii cu arsenic. Regele Navarrei devenise din nou duşman. În decembrie 1359, pe când englezii erau la Reims, temându-se poate că Eduard avea să câştige într-adevăr coroana, el complotă o lovitură de stat. Oameni înarmaţi trebuiau să intre în Paris prin mai multe porţi, apoi să se unească pentru a pune mâna pe Luvru, să-l omoare pe Delfin şi pe consilierii săi, şi, în cele din urmă, să se răspândească prin oraş pentru a cuceri punctele strategice înainte ca parizienii să se poată organiza. Ţelul lui final era ca de obicei misterios. Delfinul află despre complot, relaţiile dintre el şi Carol de Navarra se rupseră, între ei rămânând aceeaşi duşmănie ca şi înainte.

Nu numai plata răscumpărării dar şi cedarea teritoriilor influenţa soarta ostaticilor. După cum spune cronicarul „suveranitatea a fost cedată mult prea uşor la Brétigny, neţinându-se cont de faptul dă teritoriile de pe hârtie reprezentau în realitate oameni. Se întâmplase ceva cu aceşti oameni în două decenii de război. Locuitorii portului maritim la Rochelle îl implorară pe rege să nu-i abandoneze spunând că preferă să plătească impozit până la jumătate din averea lor în fiecare an decât să se supună guvernării engleze. „Poate ne supunem englezilor cu vorba” spuneau ei „dar niciodată cu inima”. Plângând, locuitorii din Cahors deplângeau faptul că regele îi lăsase orfani. Micul oraş St. Romain de Tarn refuză să-i

primească pe reprezentanţii englezi, deşi în ziua următoare trimiseră în silă soli într-un loc învecinat pentru a le duce jurământul de omagiu.

Pentru toţi concetăţenii lui care-i puneau pè englezi în aceeaşi categorie cu briganzii şi-i urau cu deznădejde în sufletele t lor, Enguerrand Ringois din Abbéville, comandantul naval al raidului de la Winchelsea vorbi prin faptele sale. Ga cetăţean al unui oraş cedat, el refuză să depună jurământul de credinţă regelui Angliei. Înfruntând toate ameninţările, a fost trimis în nglia, ţinut în închisoare fără să aibă drept la judecată spu la vizitele prietenilor şi în cele din urmă a fost* dus pe stâncile din Dover unde i se dădu alternativă; fie să depună jurământul, fie să moarăzdrobit de stâncile scăldate de valurile mării. Ringois se aruncă în mare.

Termenii Tratatului de la Brétigny erau la fel de învechiţi ca şi pretenţia papei Bonifaciu ca papalitatea să se bucure de supremaţie totală. Era prea târziu să cedezi provincii din Franţa ca nişte simple feude; în mod imperceptibil locuitorii începeau să simtă că sunt francezi. Între un proces istoric şi recunoaşterea lui de către guvernanţi este un drum lung, plin de capcane.

Soarta ostaticilor era dependentă de această situaţie. Cu plata răscumpărării rămasă în urmă şi cu tulburările provocate de cedarea teritoriilor, exilul lor se profila înainte fără nicio lumină la orizont. Ei nu erau înapoiaţi într-un număr fix, o dată la şase luni, după cum se stabilise, nici nu erau înlocuiţi deoarece se găseau puţini care erau dispuşi să vină în Anglia şi Eduard ridica obiecţii la numele propuse. În noiembrie 1362, cei patru duci nerăbdători, care se aşteptaseră să fie eliberaţi cu un an înainte, negociară un tratat separat cu Eduard prin care promiteau să dea 200.000 de florini şi încă nişte teritorii aparţinând ducelui de Orléans în schimbul libertăţii lor şi a

încă şase ostatici. Ei urmau să rămână la Calais până se făcea plata. Totdeauna dispus să mai ia ceva în plus, Eduard era gata să-i lase să plece în aceste condiţii, însă regele Ioan refuză cu insistenţă să-şi dea consimţământul dacă nu erau eliberaţi vărul său, contele de Alençon, contele de Auvergne şi baronul de Coucy, în locul a trei nobili numiţi de către „exini”. Întrucât cei ceruţi de Ioan erau nobili cu rang mai mare decât ceilalţi trei, Eduard la rândul său refuză. Urmă un schimb de scrisori, ducii trimiseră apeluri urgente şi mâniate, în sfârşit, regele Ioan, care între timp părăsise ţara sa nefericită şi plecase la Avignon, îşi pierdu interesul şi cedă. Drept rezultat, Enguerrand de Coucy rămase în Anglia. Mai mult ca oricând, după plecarea ducilor regali, el deveni ţinta interesului lui Eduard şi al fiicei sale.

Evenimentele luară o întorsătură surprinzătoare când însuşi regele Ioan pentru a cărui eliberare ţara sacrificase atât de mult, se reîntoarse, de bunăvoie, în captivitate, în Anglia. Motivele acestui monarh ciudat nu prea sunt înţelese după 600 de ani; numai succesiunea evenimentelor este limpede.

Recâştigând tronul, primul pas făcut de regele Ioan pentru „a-i înfruntă pe cei care făceau tulburări în ţară se dovedi un Poitiers în miniatură. Pentru a stăvili „Marea companie” a acelor *Tard-Venus* care făceau ravagii în centrul. Franţei, el angajă pe unul de-ai lor, „răspopitul” Arnaut de Cervole şi, în plus, trimise o mică armată regală de 200 de cavaleri şi 400 de arcaşi sub comanda contelui de Tancarviile, locotenent al regiunii şi pe vestitul Jacques de Bourbon, conte de la Marche, un strănepot al lui Ludovic cel Sfânt care salvase viaţa regelui Filip la Crécy. Ambii fuseseră răniţi şi luaţi prizonieri la Poitiers fără să li se diminueze niciun pic pofta de luptă. La 6 aprilie 1362, împotriva sfatului dat de Arnaut de Cervole, cei doi

cavaleri curajoşi comandară un atac la Brignais, o înălţime ocupată de *Tard-Venus* lângă Lyon. Briganzii dădură drumul unei avalanşe de pietre peste armata regelui, zdrobind coifurile şi armurile, doborând caii şi stăvilind atacul cum făcuseră englezii la Poitiers. Apoi, pe jos, cu lăncii scurtate, îşi desăvârşiră treaba. Jacques de Bourbon, fiul său cel mare şi nepotul au fost ucişi iar contele de Tancarviile şi mulţi alţi nobili bogaţi prinşi şi ţinuţi pentru răscumpărare. Briganzii nu se folosiră altfel de victoria lor decât că au continuat brigandajul. Lyon cumpără artilerie, îşi întări zidurile şi menţinu sentinele cu felinare în timpul nopţii; ţinutul suferea ca mai înainte.

Reacţia regelui în faţa înfrângerii de la Brignais a fost să plece la Avignon unde avea să stea aproape un an. În mijlocul haosului militar şi a atâtôr nenorociri ale regatului său, scopul său era de a relua cruciada care se întrerupsese cu 20 de ani înainte din cauza războiului anglo-francez. Deşi nu era în stare nici să-şi ocrotească ţara, nici să strângă răscumpărarea, nici să-i răscumpere pe cei 50 – 60 ostatici care stăteau în exil pentru el, se simţi dator să reînvie jurământul neîndeplinit al tatălui său de a lua crucea. Froissart consideră că Ioan era mânat de un motiv realist, vrând să scoată din regat cu ajutorul cruciadei bandele jefuitoare dar adaugă în mod ciudat că „îşi păstră acest scop şi intenţie în sinea sa”. Poate Ioan credea cu adevărat că o cruciadă era misiunea potrivită pentru „cel mai creştin; rege”, poate că o vedea ca o compensaţie pentru recentele umilinţe, poate nenorocirile Franţei îl copleşeau şi voia să-şi găsească o scuză pentru a pleca.

Regele mai intenţiona să alipească Franţei teritoriul Proventei, – care cuprindea şi Avignon – căsătorind-o pe contesa de Provenţa, Ioana, regina Neapolelui, cea mai complicată moştenitoare a secolului. La jumătatea unei

vieţi conjugale active era, la acea dată, de două ori văduvă, o dată cum se credea, prin propria-i voinţă. Deoarece Neapole era o feudă a papalităţii, căsătoria ei trebuia aprobată de papă. Se aştepta ca Inocenţiu al VI-lea, fiind* francez, să fie înţelegător.

Celălalt proiect al lui Ioan, cruciada, era ţelul suprem al acestui papă zelos şi pios care de dragul ei încercase stăruitor să facă pace între Franţa şi Anglia. Doborât de zece ani de discordie şi străduinţe pentru a stârpi mondenitatea prelaţilor şi, la sfârşit, de ciumă şi briganzi, Inocenţiu muri în septembrie 1362 în timp ce Ioan era în drum spre Avignon. Succesorul său, Urban al V-lea, deşi tot francez din naştere, văzu în alipirea Provenţei la Franţa b ameninţare pentru independenţa paper şi nu a fost de acord cu căsătoria. Însă el susţinu cruciada, sprijinit în mod activ de regele titular al Ierusalimului/ Pierre de Lusignan, rege al Ciprului, care sosise la Avignon pentru a o iniţia.

Regatul Latin al Ierusalimului din acea vreme nu era mai mult decât o amintire; ultimii colonişti europeni din /Siria se retrăseseră în Cipru şi acum europenii veneau numai p entrii comerţ. Când înflori comerţul cu musulmanii, zelul pentru a-i masacra scăzu. Războiul sfânt pierduse din forţa sa de ameninţare odată cu scăderea unităţii europene, cu folosirea prea frecventă a cruciadei împotriva ereticilor interni şi, în ultima vreme, odată cu reducerea populaţiei din cauza ciumei. Creştinătatea se temea de necredincios şi de eretic, ca figuri ce constituiau ameninţări autentice. Cruciada mai avea încă propovăduitorii săi devotaţi dar, ca orice avânt obişnuit, zelul ei scăzuse. Pentru Biserică ea devenise în mare parte., un mijloc de a strânge bani; pentru nobili şi regi tradiţia supravieţuia ca parte a codului cavaleresc şi acum primise un nou imbold prin ameninţarea turcilor de la

ţărmurile Europei. Dificultatea consta în faptul că acum cruciada suferea de pe urma aceloraşi nevoi ca şi statul: nemaifiind compusă din voluntari care se autofinanţau, îi trebuiau o armată plătită şi bani pentru a o plăti.

Regele Ciprului şi cel al Franţei şi-au petrecut toată iarna şi primăvara la Avignon, discutând posibilităţile cu papa. În Vinerea Mare se proclamă cruciada. Joan a fost numit căpitan general şi luă crucea împreună cu contele de Tancarville şi alţi participanţi la recenta luptă de la Brignais. Acesta constitui punctul culminant al acţiunii. Când a fost vizitat de regele Ciprului, regele Eduard se scuză „cu graţie şi înţelepciune”. Nereuşind să stârnească un interes mai mare la alte curţi europene, regele Ciprului s-a văzut silit să amâne deocamdată cruciada.

Proiectele sale eşuând la Avignon, Ioan a fost obligat să înfrunte necazurile de acasă. Călări prin regatul său năpăstuit în pas de voie, ajungând la Paris în iulie 1363 Aici află că regentul şi consiliul respinseseră tratatul dintre ostatici şi Eduard pe motivul că se ceda prea mult. Şi mai rău încă, ducele de Anjou fugise, călcându-şi cuvântul. Proaspăt căsătorit, înainte de a merge ostatic el se dusese la Boulogne să se întâlnească cu soţia lui. de care se spunea că era foarte îndrăgostit, şi refuză să se întoarcă la Calais. Ioan a considerat fapta fiului său ca o „încălcare** a onoarei coroanei. Întârzierea plăţii răscumpărării, împreună cu anularea tratatului „ostaticilor** la care îşi dăduse consimţământul, şi neîndeplinirea altor cesiuni, au adus prejudicii onoarei sale şi după cum a pretins, nu-i rămase altă cale decât să se reîntoarcă în captivitate.

Chiar şi pentru secolul al XIV-lea acest raţionament părea exagerat faţă de realităţile politice. Consiliul lui Ioan, prelaţii şi baronii Franţei „tare îl sfătuiră să facă contrariul** şi-i spuseră că planul său cra „o mare

nebunie”, însă el insistă spunând că, dacă „buna credinţă şi onoarea ar fi izgonite din lume, ele ar fi găsite totuşi în inimile şi cuvintele prinţilor. Plecă la o săptămână v după Crăciun, traversând canalul în mijlocul iernii.

Plecarea lui îi uluk pe contemporanii săi. Jean de Venette, care nu-i iubea nici pe regi, – nici pe nobili, sugeră că ar fi plecat pentru „causa joci** (din plăcere). Istoricii i-au găsit tot felul de scuze: s-ar fi întors pentru a în lătura războiul său, bizuindu-se pe relaţiile sale personale, să-l convingă: pe Eduard să reducă răscumpărarea sau să-l convingă să întrerupă ostilităţile pe care le reîncepuse regele Navarrei. Dacă acestea i-au fost motivele, niciunul nu s-a îndeplinit. Dacă onoarea l-a dus înapoi, unde era atunci regalitatea? Ce-i datora el regatului care avea nevoie de suveranul său, cetăţenilor care erau storşi de ultimul bănuţ pentru a-i plăti răscumpărarea, memoriei lui Ringois din Abbeville? Cine poate spune ce l-a făcut pe Ioan să se întoarcă? Poate nu era mă un motiv medieval ci tragedia umană a unui bărbat care, ştiindu-se nepotrivit. sarcinii – pentru care fusese născut, căuta pasivitatea obligatorie a închisorii.

Sosi la Londra în ianuarie 1364, a fost salutat cu numeroase serbări şi procesiüni, se îmbolnăvi de o „boală necunoscută” în martie şi muri în aprilie, la 45 de ani. Eduard îi organiză un serviciu funerar cu mare pompă la catedrala Sf., Paul în timpul căruia se consumară 4.000 de făclii lungi de 4, 5 m şi 3.000 de luminări, fiecare cântărind 4, 5 kg, După aceea, corpul său a fost dus în Franţa pentru a fi înmormântat la basilica regală de la Sf. Denis. Regele Ioan, îşi găsise liniştea eternă a mormântului.

Se mai datorau un milion de florini pentru răscumpărare, ostaticii nefiind eliberaţi. Unii se folosiră de biletele de liberă trecere care li se dădeau din când în când – şi nu s-au mai întors, în ciuda apelurilor repetate.

Unii şi-au răscumpărat libertatea de la Eduard cu părţi din teritoriile lor. Alţii dispăruseră pur şi simplu, într-un fel sau altul. fratele mai mic al lui Anjou, Jean, duce de Berry, acţionă atât de viclean şi găsi atâtea pretexte în timpul perioadelor cât era plecat încât îşi păstrase atât libertatea cât şi onoarea. Pe de altă parte, Matthieu v; de Roye, poate din cauza faptului bă reputaţia sa de bun luptător îl făcea să fie bine păzit, era încă ostatic după doisprezece ani. Enguerrand de Coucy avea să fie eliberat în împrejurări deosebite în 1365.

Capitolul 9

Enguerrand şi Isabella

Isabella a Angliei, al doilea copil şi cea mai mare fiică a regelui Eduard şi a reginei Filipa era favorita tatălui ei a cărui diplomaţie matrimonială în ceea ce o privea dăduse greş de cinci ori. De la ultimul eşec când avea 19 ani, i se permise să trăiască independent; era o prinţesă căreia i se îngăduiau multe, încăpăţânată şi. foarte cheltuitoare, care împlinise S3 de ani în 1365, cu opt ani mai în vârstăv decât Enguerrand de Coucy.

Prunc fiind dormise într-un leagăn aurit, căptuşit cu tafta şi împodobit cu o cuvertură, făcută din 670 de piei deşi era născută în iunie. O croitoreasă îi făcu pruncului hăinuţe din – mătase de Lucea cu patru rânduri de „garnituricu margini din blană pentru a le purta la *relevailles* ale mamei sale, sau la prima festivitate de după naştere. Pentru această ocazie, regina purta o robă din catifea roşie şi purpurie tivită cu perle şi primi curtea într-un pat luxos acoperit cu o cuvertură gigantică din catifea verde măsurând şapte şi jumătate pe opt ells şi brodată cu tritoni şi sirene ţinând blazoanele Angliei şi Hainault. Toate doamnele de onoare şi întreaga ei suită, de la cancelar şi trezorier, până la fata de la bucătărie purtau haine noi, comandate special pentru această ocazie.

Ostentaţia era datoria prinţilor.

— Dacă era ell-ul flamand de 58 cm., cuvertura măsura 31/32 m, dacă era ell-ul englez de 40 cm. dimensiunea ar fi avut 80/90 m.

Primele trei progenituri regale – Eduard, Isabella şi Ioana aveau propriul lor personal administrativ şi propriii lor capelani, muzicanţi, un guvernant şi o guvernantă de viţă nobilă, trei domnişoare de onoare pentru Isabella şi două pentru Ioana, un grup de scutieri „cămăraşi şi majordomi, un bucătar şef, servitori la bucătărie, valeţi de cameră, sacagii, purtători de lumânări, hamali, grăjdări şi alţi servitori. Mâncau în vase de argint, dormeau în paturi tapisate cu mătase şi aveau mantii din material stacojiu şi gri cu marginile din blană, cu nasturi de aur, cusuţi cu fir de argint. Garderoba lor se completa cu haine noi cu ocazia festivităţilor de stat şi la Crăciun, la Paşti şi la Ziua Tuturor Sfinţilor când toţi cei care-şi puteau permite purtau haine noi. Când Isabella şi Ioana călăreau pe caii lor de paradă de la Londra la Westminster, fiecare dus de frâu de un valet, alături mergeau împărţitorii lor de pomeni care dădeau pomeni săracilor şi prizonierilor de la Newgate. Pentru a participa la un turnir când împliniseră zece şi respectiv nouă ani, timp de nouă zile au fost angajaţi optsprezece lucrători pentru a le broda mantiile sub supravegherea purtătorului armurii regelui, folosindu-se cu această ocazie 3, 300 kg de foiţe de aur. Viaţa materială a secolului al XIV-lea a fost înregistrată de către contabili harnici până la cea mai mică tranzacţie, pe suluri de pergament.

La vârsta de doisprezece ani, situaţia de favorită a Isabellei era marcată de faptul că avea şapte doamne de onoare în comparaţie cu Ioana care avea numai trei. Se spune că toate cele şapte doamne de onoare plus Isabella au sosit la Canterbury în 1349 pentru un turnir în timpul

Morţii Negre, purtând măşti probabil ca să nu se molipsească deşi nu au fost de folos doamnei ei favorite, Lady de Throxford, care se îmbolnăvi şi muri. În mod curios, în ciuda ciumei, curtea a ţinut în 1349; ca de obicei, ceremonialul complicat al Ordinului Jartierei, la turnire şi festivităţi fiind prezente regina, Isabella şi 300 de doamne. Doamnele, membre ale Ordinului Jartierei, purtau aceleaşi mantii ca bărbaţii, pe care erau brodate însemnele albastre şi argintii şi motto-ul Ordinului; mantiile le primeau în fiecare an iar costul lor era suportat de rege.

Când Isabella avea trei ani, regele a intenţionat să o căsătorească cu Pedro, fiul regelui Castiliei, însă n egocierile au eşuat poate spre ’norocul ei, deoarece plănuitul mire avea să-şi câştige mai târziu renumele neplăcut de Pedro cel Crud. Înlocuind-o pe sora sa, Ioana era pe punctul de a se căsători cu acest prinţ când muri de ciumă la Bordeaux în 1348. Căsătoria Isabellei cu fiul ducelui de Brabant nu s-a efectuat din cauza înrudirii apropiate şi pe când papa reflecta asupra acordării dispensei, ea a fost promisă în căsătorie şovăitorului Ludovic al Flandrei care dădu însă bir cu fugiţii înainte de a ajunge în faţa altarului. Doi ani mai târziu, regele Eduard nu reuşi să încheie un contract matrimonial cu Carol al IV-lea al Boemiei, împăratul ales dar încă neconsacrat, văduv pe atunci.

Apoi veni episodul în care Isabella îşi luă revanşa, în 1351 când avea 19 ani, regele anunţă apropiata ei căsătorie cu Bérard de Albret, fiul lui Bernard-Ezi, baron de Albret, un mare senior din Gasconia şi locotenentul principal al lui Eduard în regiunea aceea. Dacă alegerea fusese făcută de rege sau de fiică nu se poate şti. Fără a fi o familie domnitoare, de Albret erau un clan numeros şi puternic, prestând omagiu atât Angliei cât şi Franţei, a cărei prietenie Eduard era dispus s-o păstreze. În anul

logodnei el îi dădu lui Bernard-Ezi o alocaţie de 1.000 de lire sterline, aducându-şi aminte de fidelitatea sa în faţa „ameninţărilor şi linguşirilor regelui Franţei

Deşi căsătoria celei mai mari fiice a regelui cu balonul de Albret nu reprezenta un triumf diplomatic, era avantajoasă într-o perioadă când Eduard făcea tot posibilul să-şi întărească poziţia în Guienne. El menţionă în anunţul de căsătorie dorinţa sa „de a-i inspira seniorului Albret şi urmaşilor săi un ataşament mai strâns faţă de casa noastră regală şi a-i lega mai strâns de noi” – exact acelaşi scop care avea să reapară în cazul Coucy. În acelaşi timp, regele părea că ezită s-o lase pe Isabella să plece, descriind-o ca „pe scumpa noastră fiică mai mare pe care am iubit-o cu mare afecţiune”. Oferindu-i o zestre în valoare de 4.000 de mărci şi un venit anual de 1.000 de lire sterline, el adăugă prevederea neobişnuită – aproape un imbold de a o face să se răzgândească – că în cazul în care ceva va împiedica căsătoria, sumele nu se vor întoarce la rege ci vor rămâne ale ei.

Pentru a o duce pe prinţesă şi suita sa de cavaleri şi doamne la Bordeaux se comandară cinci corăbii prin metoda directă de a acorda unui ofiţer al regelui împuternicirea de a opri, cinci corăbii potrivite în „toate porturile şi în toate locurile”, de la gurile Tamisiei spre vest. Trusoul miresei cuprindea printre altele o mantie de mătase indiană căptuşită cu hermină şi brodată peste tot cu frunze, turturele, urşi şi alte motive lucrate în argint şi aur. Pentru altă robă de catifea roşu închis, broderia minuţioasă, la modă în acea vreme necesitase munca a 20 de bărbaţi şi 9 femei timp de 13 zile. Ca daruri, Isabella aducea 119 coroniţe făcute din mătase împletită cu perle deasupra cărora, prins pe o bandă de catifea verde lucrată cu flori şi frunze, era un Agnus Dei din aur. Dar aceste minunăte podoabe nu vor fi purtate niciodată sau, cel

puţin, nu aşa cumfusese iniţial destinate. Ajunsă la ţărm, Isabella se răzgândi şi se întoarse acasă. Fusese dorinţa ei sau fusese părăsită? Sau ezitarea de a accepta un rang inferior? Sau poate amintirea morţii surorii sale în călătoria ei de nuntă spre Bordeaux? Sau fusese întreaga afacere o viclenie pentru a obţine venituri şi noi veşminte?

Se spune că Bérard de Albret a fost. atât de afectat de fuga miresei încât renunţă la moştenire în favoarea fratelui său mai mic şi-şi puse rasa legată cu sfoară a călugărilor franciscani. Totuşi, după alte mărturii el se căsători cu o fată de nobil din St. Bazeille, primi în 1370 nişte teritorii de la regele Franţei şi adoptă un blazon ciudat cu capul lui Midas sprijinit de doi lei – 1 eare sugerează camăta, inversul sărăciei franciscanilor.

Deloc stânjenit de îndărătnicia Isabellei, tatăl ei continuă să-i ofere feude şi venituri, moşii, castele, stăreţii, epitropii, ferme şi daruri în bijuterii costisitoare. Cheltuielile ei continuam să depăşească valoarea darurilor şade. Când cumpăra catarame de argint pe credit întârzia eu plata salariilor servitorilor, îşi amaneta bijuteriile până la valoarea de 1.000 de mărci; regele îi plăti datoriile în 1353, când avea 26 de ani, îi asigură un venit regulat de încă 1.000 de lire sterline pe an care a fost plătit atât timp cât a trăit el. După 6 ani regele îi dădu epitropia unui minor bogat, Edmund Mortimer, duce de March, pe care Isabella o vându înapoi mamei ducelui pentru încă 1.000 de lire sterline pe an cu stipularea fermă că dacă plăţile trimestriale vor întârzia doar cu o zi, se va plăti dublu în acel trimestru drept penalizare.

Când în timpul celor cinci ani ai şederii lui Enguerrand de Coucy în Anglia începu să se intereseze Isabella de el nu se spune nicăieri, însă réferitor la alegerea ei cronicarul Ranulph Higden scria că „ea voia să se logodească numai din dragoste. S-ar putea ca după toţi

aceşti ani de libertate, să se fi îndrăgostit într-adevăr sau la sugestia tatălui ei, a fost destul de dispusă, chiar mulţumită să se căsătorească cu un senior francez tânăr, bogat, atrăgător, de viţă veche şi având mari moşii. Eduard era foarte încântat de această partidă şi poate că a fost iniţiatorul ei. Deţinând o poziţie puternică în Franţa la graniţele Picardiei, fireşte că el ar fi dorit să pună teritoriile dincolo de Calais în mâini aliate şi să anihileze, în cazul unor noi ostilităţi, un adversar francez puternic. El încă mai voia să câştige loialitatea marilor nobili francezi, mai ales fiindcă discuţiile cu privire la cedarea teritoriilor franceze continuau. Fie că voia să-l câştige de partea lui pe Enguerrand, fie că prinsese simpatie pentru el, Eduard l-a pus din nou, încă din 13.63, în posesia pământurilor din Yorkshire, Lancashire, Westmorland şi Cumberland, pe care Enguerrand le moştenise de la străbunica lui.

Ce gândea Enguerrand despre căsătoria sa nu se ştie. Datorită faptului că între suveranul său şi viitorul său socru se încheiase pacea acum nu era implicat niciun conflict de loialitate. Camaraderia cavalerismului îi unea încă pe nobili printr-o legătură transnaţională care apărea imediat ce se termina duşmănia vremelnică din timpul unui război. Avantajele materiale ale acestei partide care-i reda libertatea, îi aducea bani şi putere, erau evidente. Ce gândea eh despre doamna căreia nu i se prea potrivea rolul neprihănitei fecioare care devine soţie supusă era o altă problemă.

Viaţa Isabellei ca femeie liberă la o curte unde domnea desfrâul cu greu ar fi putut rămâne nepătată sau ferită, Doamnele de la curte nu paanifestau reticenţă. Ioana, contesa văduvă de Olanda, – numită Frumoasa din Kent cu care se căsători Prinţul Negru. În 1361 era considerată „cea mai frumoasă doamnă din tot regatul Anglier şi „cea mai iubăreaţă. Purta veşminte îndrăzneţe şi

extravagante, copiate după rochiile „bunelor prietene ale briganzilor din Languedoc la turnire, spre indignarea spectatorilor, veneau deseori grupuri de doamne care trezeau îndoieli, ele fiind „cele mai măreţe şi mai încântătoare dar nu cele mai bune din regat” îmbrăcate în „frumoase haine bărbăteşti ca şi cum ar fi participat la turnir”. Purtând tunici despicate, în culori pestriţe, cape scurte şi pumnale vârâte în teci, călare pe cai semeţi de curse şi de luptă, ele manifestau o „zburdălnicie deşănţată” şi „nici nu se temeau de Dumnezeu, nici nu roşeau în faţa dispreţului mulţimii

Nicio faptă a femeilor nu era mai severcondamnată decât obiceiul de a-şi pensa sprâncenele şi a-şi smulge fire de păr pentru a-şi lăţi fruntea. Dintr-o anumită privinţă se considera a fi o faptă imorală poate pentru că schimba ce lăsase Dumnezeu. Se spunea că demonii în purgatoriu pedepseau această practică prin înfigerea „unor ace fierbinţi în fiecare loc unde fusese un fir de păr. Când un pustnic se sculă speriat dintr-un vis în care o doamnă suferea un astfel de tratament un înger îl consolă, spunându-i: „A meritat-o!”

După cum le satirizează Jean de Meung prin gura Ducnnei din *Roman de la Rose*, preocupările doamnelor din secolele al XIII-lea şi al XIV-lea nu erau specifice doar Evului Mediu. Dacă avea gât şi sâni frumoşi doamna purta un decolteu; pentru a-şi da culoare în obraji ea folosea zilnic pomezi dar pe ascuns pentru ca iubitul ei să nu ştie; dacă şi dădea seama că-i mirosea gura nu vorbea prea aproape de ceilalţi; trebuia să râdă drăguţ şi să plângă graţios, să mănânce şi să bea cuviincios şi să aibă grijă să nu se îmbete sau să adoarmă la masă. Să meargă la biserică, la nunţi şi petreceri, îmbrăcată în cele mai bune haine ca s-o vadă lumea şi să-şi câştige un bun renume, ridicându-şi rochia pentru a-şi arăta piciorul fin şi

deschizându-şi mantia ca o coadă de păun pentru a-şi scoate la iveală frumoasa siluetă. Ea trebuie să arunce mreje tuturor bărbaţilor pentru a-l prinde pe unul şi dacă prindea mai mulţi, trebuia să aibă grijă ca ei să nu se întâlnească. Nu trebuia să iubească niciodată pe un om sărac deoarece nu obţinea nimic de la el şi ar fi putut să fie tentată să-i dea ea ceva; nici nu trebuia să iubească un străin deoarece acesta putea să aibă o inimă hoinară, exceptând, bineînţeles, cazul în care îi oferea bani sau bijuterii. În timp ce se prefăcea că este câştigată numai de dragoste, ea trebuia să accepte daruri pentru ea şi pentru servitorii, camerista, sora şi mama ei deoarece mai multe mâini strâng o pradă mai bogată şi-l pot constrânge pe iubitul ei să-i scoată veşmintele sau alte obiecte de la amanetare.

Poate că insistenţa asupra banilor este exagerată de autor însă satira ascunde un sâmbure de adevăr. În cazul Isabéllei, banii au jucat un rol esenţial. Se spunea că avea totdeauna în suita sa doi sau trei bijutieri, şapte sau opt brodeuri, doi sau trei tocilari şi doi sau trei blănari care-i stăteau în permanenţă la dispoziţie. Dacă Isabella avusese vreo dragoste până la vârsta de 33 de ani, nu există mărturie scrisă deşi nu este de neînchipuit. Fata de 17 ani de viţă nobilă, care l-a sedus p, e bătrâiorul, gutosul Guillaume de Machaut pentru a-şi dobândi faima că iubitul ei era acel celebru poet şi muzician, se spune că fusese Agnes de Navarra, sora lui Carol cel Rău. Oricine an şi fost, ea a insistat ca Machaut să facă publică legătura lor în cântece şi poezii şi într-un lung poem, obscen şi stânjenitor numit-*Livre du Voir Dit* (Poveste adevărată). Ea-l tachina şi-l săruta pe poetul năucit şi-i dădu mica cheie de aur de la *clavette* sau centura de castitate care-i păzea „preţioasa comoară”. Tot timpul, după cum află el mai târziu, ea îşi delecta cercul ei de tineri povestindu-le cum

evolua aventura lor, bătându-şi joc de iubitul ei, cum îşi bătuse joc de Boccaccio amanta sa, Fiammetta, fiica bastardă a regelui Neapolelui.

Fetele, ca şi băieţii din Evul Mediu, deveneau adulţi pe la 15 ani. Căsătoria se consuma de obicei la 14 ani sau mai târziu deşi în cazul nobililor se putea încheia în mod legal în fragedă pruncie sau în copilărie. O altă tânără, eroina de cincisprezece ani din poemul lui Deschamps „*Suis-je belle*?” inspirată în mod evident de Agnes de Navarra deţinea de asemenea cheia la „comoara ei” deşi acesta reprezenta probabil un ecou literar mal curând decât un fapt real. Centura de castitate, care este amintită deseori ca şi când ar fi fost un lucru obişnuiţi nu prea pare să fi avut un corespondent real în Evul Mediu şi. a fost probabil mai mult o concepţie literară decât un articol folosit în mod obişnuit. Crezându-se că derivă de la practica musulmană a infibulării se spune că ar fi fost adusă în Europa împreună cu alte obiecte de lux în timpul cruciadelor. Există un model real însă nicio mărturie scrisă nu apare până la Renaştere sau mai târziu. Ca instrument al unui înverşunat instinct de posedare masculin, centura de castitate le afecta pe femeile medievale mai puţin decât pe urmaşele lor.

Domnişoara delicioasă a lui Deschamps îşi arată farmecele în fiecare strofă – gură dulce, roşie, ochi verzi.

sprâncene elegante, bărbie rotundă, gât alb, sâni pietroşi, coapse şi – picioare bine făcute, şolduri fine şi un frumos „cui de Paris” – fiecare fiind urmat de refrenul „Suis-je, suis-je, suis-je belle?” (Sunt, sunt, sunt frumoasă?). Ea este imaginea fetei iubăreţe plăsmuită de mintea unui bărbat; Agnes ŞLF – iammetta probabil au existat în realitate, deşi ambele sunt cunoscute cum sunt virtual toate femeile medievale, numai din pana bărbaţilor. Rar întâlnim o relatare a unei femei despre ea însăşi.

Îndurerata Héloïse din secolul al XII-lea şi feminista Christine de Pisan pe la sfârşitul secolului al XIV-lea vorbesc deschis şi ambele cu amărăciune dar acest lucru nu trebuie considerat neapărat o regulă. La indivizi, ca şi la naţiuni, mulţimea este trecută sub tăcere, ceea ce tinde să deformeze datele istorice.

Din cauza lipsei de intimitate în viaţa medievală, probabil că se putea ascunde cu greu comportamentul sexual unei fete nemăritate fie ea nobilă saude rând. Intenţia cavalerului La Tour Landry de a face educaţie morală fiicelor sale rămase fără mamă prin povestirile sale pline de senzualitate nu trebuie luată ad litteram, dar este interesant de menţionat că aceasta i-a slujit drept pretext. Cartea sa vorbeşte despre desfrâu, preacurvie şi viol cu exemple ferite de fiicele lui Lot, incestul Tamarei şi alte cazuri mai apropiate; de pildă o doamnă îndrăgostită de un scutier, dorind să petreacă cu amantul ei, ii-spuse soţului că a jurat să facă diverse pelerinaje aşa încât acesta s-o lase să plece, sau o altă doamnă, căreia un cavaler îi spusese că, dacă ar fi înţeleaptă şi bună nu „ar veni în camerele bărbaţilor noaptea pe întuneric, fără luminare şi nici n-ar îmbrăţişa şi săruta bărbaţii în patul ei”. Viaţa la castel era evident frivolă, Cavalerâişi doamnele stăteau până târziu „cântând, jucând, glumind şi făcând o astfel de gălăgie că nu auzeau nici măcar tunetul ” şi când „unul din bărbaţi băga mâna sub fustele vreunei doamne „braţul îi era rupt de soţul înfuriat”.

Distracţia nu consta numai în recitarea anostelor epopei ale adulterului cavaleresc. Acele *fabliaux* comice şi grosolane în cuplete ritmate, satirice, obscene, deseori crude şi groteşti ca şi povestirile deocheate din orice perioadă, erau spuse pentru a stârni râsul nobililor cât şi al burghezilor. Deseori scrise de poeţii curţii sub forma unor parodii la adresa romanelor cavalereşti, ele tratau

chestiunile amoroase într-un chip foarte lumesc şi recitarea sau citirea lor cu voce tare era binevoită atât la castel cât şi în oraş, în taverne, probabil şi la mănăstiri.

Poate că Isabella ascultase la curtea mamei sale din Hainault povestirile lui Jean de Condé, poet contemporan cu ea. Stilul său este ilustrat de o poveste despre un joc, de a spune adevărul, interpretat la curte înainte de un turnir. Un cavaler, întrebat de regină dacă are vreun copil este silit să spună „nu”, ŞI – într-adevăr nu „arăta ca un bărbat care ar putea să-i placă amantei când o ţine goală în braţele sale. Deoarece barba lui era… ceva mai deasă decât puful pe care doamnele îl au în anumite locuri. Regina îi spune că nu se îndoieşte de cuvântul lui „deoarece” se vede uşor după cum e finul dacă furca a fost bună de ceva. La rândul său, cavalerul o întreabă: „Doamnă, răspunde-mi fără să mă înşeli. Ai păr între picioare? * Când ea răspunde „nu am deloc* el. comentează: „Într-adevăr, te cred. doamnă, iarba nu creşte pe o cărare bătătorită.

Situaţia caracteristică din *fabliaux* este aceea de bărbat încornorat cu unele variante în care în locul soţului, este înşelat sau umilit un amant necorespunzător.

Deşi în povestiri soţii şi amanţii sunt de toate felurile, de la cei simpatici până la cei dezgustători, femeile sunt invariabil cele care înşală: nestatornice, fără scrupule, certăreţe, cârcotaşe, desfrânate, fără ruşine deşi nu au neapărat toate aceste vicii deodată. În ciuda caracterului lor mai realist, *fabliaux* nu înfăţişau viaţa adevărată mai mult decât romanele, v însă duşmănia faţă de femei reflectă o atitudine obişnuită care era imitată după aceea a Bisericii.

Femeia era rivala Bisericii, ispita, nebunia, obstacolul în calea sfinţeniei, capcana Diavolului. În *Speculum* de Vincent de Beauvais, cel mai mare enciclopedist al

secolului al XIII-lea şi favorit al lui Ludovic cel Sfânt, femeia era „o bestie nepotolită, o grijă necontenită, un război continuu, o ruină zilnică, un lăcaş al furtunii*, şi în sfârşit, „o piedică în calea credinţei. Vincent era un dominicandin ordinul sever din care proveneau inchizitorii, ceea ce poate explica exagerările sale însă, în general, predicatorii nu erau mai prejos. Ei condamnau fenicâle pe de o parte fiindcă erau sclavele deşertăciunii şi a modei, pentru coafurile monstruoase şi pentru „provocarea lascivă şi carnală* a veşmintelor lor iar pe de altă parte, pentru că erau prea harnice, prea ocupate cu copiii şi gospodăria, prea legate de pământ pentru a se gândi la cele sfinte.

Teologia fiind treaba bărbaţilor, păcatul originar era pus pe seama femeii. Adam-nu a pierdut paradisul în urma sfatului unei femei? Din toate ideile omenirii, situarea sexului pe acelaşi plan cu păcatul a produs cele mai mari necazuri. În Facerea Lumii, păcatul originar era neascultarea de Dumnezeu prin alegerea cunoaşterii binelui şi răului şi ca atare, povestea căderii din rai era o explicaţie dată chinurilor şi a nenorocirilor condiţiei umane. În teologia creştină, prin Sf. Pavel, păcatul originar conferea o vină permanentă omenirii pe care Hristos se oferise să o mântuie. Contextul său sexual fusese pe larg formulat de Sfântul Augustin ale cărui frământări spirituale au opus dogma creştină celui mai puternic instinct al omului. În mod paradoxal, refuzul de a se lăsa pradă acestui instinct deveni o sursă de ispită, dând Bisericii putere şi superioritate în timp ce adepţii lui erau într-o dilemă perpetuă.

„Vai, vai dragostea eternă este păcat!” striga târgoveaţa din Bath[6]. Ce vremuri de nelinişte şi vină sunt

6 Povestirea tîrgoveţei din Bath face parte din Povestirile din Canterbury de Geoffrey Chaucer (Nota trad.).

condensate în această lamentaţie succintă chiar dacă vorbitoarea nu pare să fi fost prea incomodată de ceea ce se plângea. Într-adevăr, prin ea, se punea în gura unei femei proslăvirea cea mai sinceră a sexului întâlnită în acest secol. Mai mult decât în timpuri mai târzii, în Evul Mediu sexualitatea femeilor era recunoscută şi datoria maritală era considerată reciprocă. Teologii se plecau înaintea dictonului Sf. Pavel „Lăsaţi ca soţul să-i dea soţiei ce-i datorează şi la fel femeia să-i dea bărbatului ce-i datorează ” însă ei insistau ca scopul să fie procréer ea nu plăcerea.

Despărţirea senzualului de procreator ca şi cum s-ar aşeza între aceste două noţiuni o sabie înroşită în foc era o altă poruncă temerară contrară obiceiurilor omeneşti. Creştinismul îmbrăţişa idei care nu erau niciodată în limita posibilului. Adoptase principiul lui Augustin că Dumnezeu şi natura au pus plăcere în actul sexual „cu scopul de a-l îndemna pe om de a face acest act” pentru perpetuarea speciei şi proslăvirea lui Dumnezeu. Augustin hotărî că folosirea împerecherii pentru plăcerea pe care o oferă şi nu în scopul stabilit de natură era un păcat împotriva naturii şi ca urmare împotriva lui Dumnezeu, creatorul naturii. Celibatul şi fecioria rămâneau stările preferate deoarece permiteau dragostea totală pentru Dumnezeu, mirele sufletului”.

Lupta împotriva poftelor trupeşti nu-i afecta pe mulţi; alţii însă erau chinuiţi de ea toată viaţa. Nu-l împiedicase pe Aucassin de a prefera iadul raiului „dacă aş putea-o avea lângă mine pe dulcea mea Nicolette”. Nu a împiedicat nici crearea lucrării *Roman de la Rose*, monumentala carte de căpătâi a dragostei, în două părţi scrise la distanţă de 50 ani una de alta, în timpul secolului al XIII-leşi. Începută în tradiţia curteană de către un autor, lucrarea a fost transformată într-o versiune cinică şi. lumească de către

un altul. La finalul celor 21780 de rânduri de alegorie elaborată, amantul o câştigă pe Roză într-o descriere amănunţită a deschiderii mugurelul, răsfirării petalelor, el picurând „nişte sămânţă chiar în mijloc” şi „cercetând caliciul până la adâncimile sale cele mai intime”.

Pe de altă parte, Petrarca, după ce timp de douăzeci de ani o cântă în versuri pe Laura, dar având şi doi copii nelegitimi cu o alta, reuşi pe la 40 de ani „deşi mă mai ţineau puterile şi pasiunea era încă puternică” să se debaraseze de proastele obiceiuri ale unui temperament înflăcărat de „care avea oroare din adâncul sufletului”. Deşi încă supuse unor „serioase şi frecvente tentaţii” se obişnui să-şi mărturisească toate păcatele, să se roage de şapte ori pe zi şi „să se teamă mai mult decât de moarte de legăturile cu femeile fără de care credeam odată că nu pot trăi”. Trebuia doar să-şi aducă aminte „ce este într-adevăr femeia”, îi scria el fratelui său, călugărul, pentru ca dorinţa să-i dispară şi să-şi recapete liniştea, întrebarea „Ce este într-adevăr femeia” se referea la doctrina clericală, care considera înşelătoare frumuseţea femeii, ascunzându-i falsitatea şi depravarea fizică. „Oriunde este frumuseţe”, avertizau predicatorii, „acolo sălăşluieşte şi multă indecenţă sub piele”.

Depravarea femeilor se observa de obicei la sfârşitul vieţii când bărbatul începea să se gândească la infern şi, în orice caz, dorinţa sa sexuală scădea. Ca poet, Deschamps, începu pe un ton optimist şi sfârşi cu o tiradă împotriva femeilor, intitulată *Miroir de Mariage* în care căsătoria apare ca o obligaţie dureroasă pentru soţ însoţită de suferinţă, necazuri şi gelozie. Prin 12.000 de versuri el înfăţişează obişnuitele acuzaţii aduse femeii de către cler – destrăbălată, certăreaţă, capricioasă; cheltuitoare, contradictorie, vorbăreaţă şi atât de pretenţioasă încât îl epuizează pe soţ cu dorinţele ei amoroase. Deoarece în

altă parte, Deschamps se descrie ca un bărbat cu o căsătorie fericită, această lamentaţie reprezenta căinţa sa, odată eu apropierea sfârşitului, pentru că s-a bucurat de femei şi de plăcerile timpului.

Doctrina se încurca în numărul infinit de fire ale realităţilor sexuale. Întrucât căsătoria era sfântă atunci cum putea fi un păcat plăcerea sexuală din cadrul relaţiilor conjugale? Dacă bucuria era un păcat ce putea fi iertat, la ce punct devenea concupiscentă sau dorinţă nemăsurată, ceea ce reprezenta un păcat de moarte? A da naştere unui copil în afara căsătoriei, deşi un lucru creator, era un mai mare păcat decât a face dragoste de plăcere în cadrul căsătoriei? Era o căsătorie castă sau virgină, deşi neprocreatoare, mai sfântă decât relaţiile sexuale maritale? Ce se întâmpla dacă soţul se culca cu soţia lui când ea era însărcinată? Sau după menopauză, când scopul nu mai era procrearea? Sau, fiind atras de altă femeie, se culca cu soţia lui pentru „a-şi astâmpăra* dorinţa ilicită; adică comitea un păcat ca să evite altul? Sau pleca în cruciadă fără Tconsimţământul, soţiei sale sau fără a o lua cu el, ceea ce era antiprocreator, dar totuşi în interesul Bisericii? Aceste întrebări îi preocupau probabil mai mult pe dialecticieni decât pe oamenii de rând.

Ca şi cămătăria, viaţa sexuală sfida certitudinea doctrinei cu excepţia principiului că orice practică sexuală contrară orânduielilor şi scopurilor „date de natură* era un păcat. Termenul generic era sodomia şi el desemna nu numai homosexualitatea şi toate perversiunile sexuale, ci orice folosire, cu partener de acelaşi sex sau de sex opus, a orificiului „nepotrivit* sau a poziţiei „nepotrivite* sau ejacularea după metoda lui Onan sau masturbarea sau relaţiile sexuale cu animale. Toate constituiau sodomie care, prin pervertirea naturii, era o revoltă împotriva lui Dumnezeu 7 şi de aceea considerată „cel mai mare păcat*

din categoria desfidului.

Căsătoria era legătura dintre sexe care capta cel mai mare interes. Mai mult ca oricare altul este subiectul care-i frământa pe pelerinii de la Canterbury şi tema dominată a povestirilor este cine, soţul sau soţia, este stăpânul în casă? În viaţa reală chestiunea supunerii ocupă un loc dominant în manualul de comportare alcătuit de Ménagier dih Paris pentru soţia sa de 15 ani. Ea trebuia să asculte de poruncile soţului ei şi să acţioneze după voia lui mai curând decât după a ei deoarece „voia lui trebuie să fie pe primul plan”. Ea nu trebuie să fie arogantă sau să-l contrazică, mai ales în public, deoarece „este porunca lui Dumnezeu ca femeile să se supună bărbatului... şi prin ascultare o femeie înţeleaptă câştigă dragostea soţului ei şi până la urmă obţine de la el tot ce vrea”. Ea trebuie să-l sfătuiască subtil şi precaut împotriva nebuniilor lui dar niciodată să nu-l cicălească „deoarece inimii unui bărbat îi vine-greu să fie îndreptată de dominaţia şi stăpânirea unei femei[7]”.

Ménagier, de asemeni La Tour Landry, citează exemple din care se vede ce soartă îngrozitoare aveau soţiile care-şi cicăle. au şi criticau bărbaţii; de pildă un soţ, certat aspru de soţia lui în public „se supără” şi o aruncă la pământ cu un pumn”, apoi o lovi cu piciorul în faţă şi-i rupse nasul desfigurând-o pentru totdeauna ca să „nu-şi mai Urate faţa de ruşine”. Aceasta îi fu răsplata „pentru vorbele rele pe care era obişnuită să le spună soţului ei”.

Se pune atâta accent pe ascultare şi supunere încât se sugerează că erau mai obişnuite calităţile opuse. Mânia

7 într-un manuscris cu anluminuri din secolul al XIV-lea, Mîndria era reprezentată de un cavaler călare pe un leu, Invidia de un călugăr pe un dine, Trîndăvia de un ţăran pe un măgar, Zgîr- cenia de un negustor pe un bursuc, Lăcomia la mţncare de un tînăr pe un lup, Mînia de o femeie pe un mistreţ şi Luxul (în loc de obişnuitul Desfrîu) de o femeie pe o capră.

era atribuită în Evul Mediu femeilor şi deseori păcatul mâniei era zugrăvit ca o femeie călare pe un mistreţ deşi restul de şapte vicii erau, în general, personificate de bărbaţi. Dacă în concepţia laică despre femeia medievală aceasta era privită ca o gaiţă şi o scorpie era poate din cauză că singurul ei refugiu împotriva supunerii faţă de bărbat îl constituia cearta, o condiţie codificată, ca orice altceva, de Toma d'Aquino. El argumenta că pentru buna rânduială din familia umană unii trebuie conduşi de alţii „m-i înţelepţi decât ei"; de aceea femeia, care era mai plăpândă atât în ceea ce priveşte „tăria sufletului cât şi puterea* trupului" era „din fire supusă bărbatului la care raţiunea predomină". Tatăl, considera Toma d'Aquino, trebuie să fie mai iubit decât mama şi copilul îi era mai îndatorat deoarece la concepere el avea rolul „activ" în timp ce ai mamei era doar „pasiv şi material". Sf. Thomas recunoştea faptul că pentru creşterea copilului era nevoie de grija mamei care să-l hrănească dar cu atât mai mult era nevoie de tată în calitate de „îndrumător şi păzitor sub a cărui îngrijire copilul se dezvoltă bine atât sufleteşte cât şi trupeşte". Astfel dacă femeile se purtau ca nişte scorpii în timpul lui Toma d'Aquino nu-i deloc surprinzător…

Honoré Bopet puse întrebarea dacă o regină putea judeca pe un cavaler când ea conducea regatul în absenţa regelui. Nu, răspunse el, deoarece „este clar că bărbatul este mult mai nobil decât femeia şi are merite mai mari" aşa că o femeie nu poate judeca pe un bărbat, cu atât mai mult cu cât „un supus nu-şi poate judeca stăpânul". Nu se explică cum putea conduce regina regatul în asemenea condiţii.

Modelul perfect al supunerii a fost răbdătoarea Griselda a cărei suferinţă produsă de încercările crude la care o supusese soţul îi impresionă atât de mult pe autorii bărbaţi încât istoria ei a fost povestită de patru ori pe la

mijlocul secolului al XIV-lea, prima dată de Boccaccio, apoi în latină de Petrarca, în engleză de Chaucer în Povestea Călugărului şi în franceză de Ménagier. Griselda acceptă fără să protesteze vestea pe care i-o dă soţul ei, că i se vor lua toţi copiii pentru a fi ucişi, apoi şi vestea propriei sale repudieri şi a presupusului divorţ. După ce totul se dovedeşte că a fost doar o punere la încercare a ei, se împacă de bunăvoie cu autorul odios al caznelor la care fusese supusă.

Ménagier, un om bun la inimă, considera că povestea „arată o prea mare cruzime (pentru mintea mea) şi de neînţeles”, şi era sigur „că niciodată nu se întâmplase astfel”. Totuşi, crezu de cuviinţă să-i spună soţiei sale povestea pentru ca ea „să ştie cum să vorbească faţă de ceilalţi”. Doamnele medievale se distrau cu poveşti, jocuri de cuvinte şi ghicitori şi o nevastă tânără, bine crescută, trebuia să fie în cunoştinţă de cauză pentru a discuta despre josnicia Griseldei şi înspăimântătorul ei soţ. Până la urmă şi lui Chaucer i-a fost ruşine de poveste şi în strofa finală s-a grăbit să sfătuiască soţiile nobile:

„Nu-l teme, nici nu-i face închinare.
Căci chiar şi za de poartă ferecată.
Săgeata limbii sale-nţepătoare
Şi-n piept, şi-n gură poate să-i străbată;
Fă-l zuliar pe soţ, să-l vezi cura. vine
Ca prepeliţa-n ierburi tupilatăc ([8]

Căsătoria clin dragoste, în ciuda formulelor romantice cavalereşti era încă un scop care trebuia atins mai curând după decât înainte de a se încheia căsătoria. Aceasta cădea în sarcina soţiei deoarece era datoria ei să câştige dragostea soţului şi să „dobândească în această lume acea tihnă care ar putea exista într-o căsnicie

8 Geoffrey Chaucer, Poveştile din Canterbury, vol. II, Bucureşti, 1964, p. 145, în româneşte de Dan Duţescu.

acordându-i o atenţie permanentă, îngrijindu-l, fiind amabilă, docilă, răbdătoare şi necicălitoare. Toate sfaturile înţelepte ale lui Ménagier în legătură cu acest subiect pot. fi exprimate printr-unul singur: „Niciun bărbat nu poate fi mai bine fermecat decât să-i dai ceea ce-i placeh Dacă starea a treia pe care o reprezintă punea un accent mai mare pe căsătoria din dragoste decât nobilii, se datora fără îndoială faptului că, fiind mai mult împreună, era de dorit ca relaţiile dintre soţul şi soţia burghezi să fie bune. În Anglia/mulţumirea conjugală era răsplătită prin premiul Dunmow Flitch – o bucată de costiţă afumată acordată oricărei perechi care reuşea să ajungă la Dunmow în Essex, după un an de la căsătorie, şi jura cinstit că nu se certaseră niciodată, că nu regretau. căsătoria şi că ar face-o din nou dacă ar avea ocazia.

Deşi cultul dragostei curtene îmbunătăţea probabil poziţia socială a doamnelor nobile, adoraţia fervent a Fecioarei Maria, care devenise în acelaşi timp un cult, în general influenţa puţin statutul femeii. Femeile erau criticate pentru bârfă şi trăncăneală, că cerşeau înţelegere, că erau cochete, sentimentale, cu prea multă imaginaţie şi prea îngăduitoare cu studenţii vagabonzi să alţi cerşetori. Ele erau certate pentru că se foiau în biserică, stropindu-se cu apă sfinţită de fiecare dată, că spuneau rugăciunile cu voce tare, îngenunchind la fiecare sfânt, fiind atente la orice altceva în afară de predică. Se spunea că maicile din mănăstire erau melancolice şi irascibile „ca şi câinii care stau prea mult în lanţ”. Pentru unele mănăstirea era un refugiu departe de lume, pentru altele, ale căror familii le ofereau ca daruri Bisericii – soarta; o chestiune de alegere pentru un număr mic de femei cu o chemare religioasă însă deschise în general numai pentru cele care aduceau o zestre bogată mănăstirii.

Mărturiile oferite de impozitele pe cap de locuiţor şi pe fumuri arată că mortalitatea la femei era mai mare decât la bărbaţi între 20 şi 40 de ani probabil din cauza naşterilor şi a vulnerabilităţii mai mare faţă de boală. După 40 de ani mortalitatea era mai mare ia bărbaţi şi femeile „odată devenite văduve”, puteau alege. dacă să se căsătorească sau nu.

În viaţa de toate zilele, atât femeile nobile cât şi celelalte erau egale ca menire dacă nu şi ca statut. Ţărăncile aveau posibilitatea de a lua pământ în arendă şi în această calitate aduceau aceleaşi servicii ca şi bărbaţii deşi câştigau mai puţin pentru aceeaşi muncă. Gospodăriile ţărăneşti depindeau de câştigurile lor. În cadrul breslelor, femeile deţineau monopolul anumitor meserii, de obicei torsul şi fabricarea berii şi a unor meserii legate de alimentaţie şi textile. Unele meserii excludeau femeile cu excepţia soţiei şi fiicei meseriaşului respectiv; în altele, ele lucrau la fel ca bărbaţii. Administrarea gospodăriei unui negustor – a casei sale din oraş, a moşiei de la ţară, a afacerilor când era plecat – plus. obligaţiile materne îi ofereau soţiei acestuia orice altceva decât o viaţă uşoară. Da supraveghea cusutul, ţesutul, prepararea berii, confecţionarea lumânărilor, târguielile, pomenile, supraveghea servitorii din casă şi din curte, îndeplinea nişte practici medicale şi chirurgicale, ţinea contabilitatea şi ca *femme sole* putea conduce o afacere separată.

Unele femei erau profesoare sau doctori chiar fără diplomă. La Paris, în 1322, o anumită Jacoba Felicie a fost dată în judecată de facultatea de medicină a Universităţii pentru că practica fără să aibă diplomă sau permisiunea rectorului. Un martor depuse mărturie că „auzise că este mai înţeleaptă în arta chirurgiei şi a medicinii decât cel mai mare doctor sau chirurg din Paris”. La Universitatea

din Bologna prin anii 1360, preda Novella d'Andrea, o femeie atât de renumită pentru frumuseţea ei încât ţinea cursurile cu un văl pe faţă ca studenţii să nu fie distraşi de la învăţătură. Totuşi nu se spune nimic despre capacitatea ei profesională.

Castelana trebuia deseori să se descurce singură când soţul ei era ocupat în altă parte, după cum se întâmpla de regulă, deoarece în secolul al XIV-lea luptele nu se mai terminau. Dacă nu era plecat la luptă sau chemat de rege, era ţinut captiv pe undeva pentru răscumpărare, în acest caz, soţia lultrebuia să-i ţină locul, să ia hotărâri şi să-şi asume conducerea şi multe procedau astfel, nu numai Jeanne de Montfort. Marcia Ordelaffi, lăsată să apere Cesena în timp ce aprigul ei soţ-fcel care şi-a înjunghiat fiul) apăra un alt oraş împotriva forţelor papale, refuză să negocieze în ciuda unor atacuri repetate, a ruinării zidurilor, a avalanşei. de pietre aruncate zi şi noapte de dispozitivele de asediere şi a rugăminţilor tatălui eu de a se preda. Suspectând pe consilierul ei că ar fi aranjat în secret capitularea, porunci să fie arestat şi decapitat. Numai când îi spuseseră cavalerii că prin căderea oraşului n-ar scăpa nimeni de la moarte, ei fiind hotărâţi să capituleze cu sau fără consimţământul ei, s-a declarat de acord să negocieze, cu condiţia ca ea să poarte tratativele, Făcu aceasta cu atâta abilitate încât obţinu cale liberă pentru ea, familia şi servitorii ei precum şi pentru soldaţii care o sprijiniseră. Se spunea că se temea numai de furia, soţului ei – nu fără motiv, deoarece, cu toată curtoazia lor, era cunoscut că seniorii la fel ca şi burghezii, îşi băteau nevestele. Un exemplu de brutalitate deosebită este oferit de contele de Armagnac care a fost acuzat că-i rupsese nevestei sale oasele şi că o ţinuse închisă pentru a-i smulge o proprietate.

Statutul femeii în secolul al XIV-lea a avut un

reprezentant feminin de seamă în persoana Cristinei de Pisan, singura femeie medievală după cât seştie, care şi-a câştigat existenţa prin scris. Născută în 1364, era fiica lui Thomas de Pisan, un medie-astrolog licenţiat la Universitatea din Bologna care fusese chemat la Paris în 1365 de către noul rege, Carol al V-lea şi rămăsese în serviciul lui. Tatăl ei o învăţase latina, filosofia şi o familiarizase cu diverse ramuri ale ştiinţei, neobişnuite pentru educaţia unei femei. La 15 ani se căsători cu Étienne Castel din Picardia, unul din secretarii regelui. Zece ani mai târziu rămase singură cu trei copii, soţul „în floarea vârstei”, şi tatăl ei au murit la interval de câţiva ani, unul după altul. Pără mijloace de existenţă sau rude. se apucă de scris pentru a-şi câştiga patronajul care de atunci înainte trebuia să-i asigure mijloacele de trai. Începu cu poezie, exprimând în balade şi rondeluri fericirea ei ca soţie şi plângându-şi necazurile de văduvă. Deşi formele erau convenţionale „stilul era personal.

Nimeni nu ştie ce îndura inima mea Pentru a-şi ascunde suferinţa cină nu găsesc îndurare. Cu cât este mai mică compătimirea din partea prietenilor mei, cu atât mai multe lacrimi.

Nu arăt toată durerea mea Ci râd deşi ar trebui mai curând să plâng şi-mi scriu cântecele fără rimă şi ritm Pentru a-mi ascunde sufletul.

Nota tânguitoare (sau poate mai multă compătimire decât pretindea Cristina) a deschis pungile nobililor şi prinţilor – al căror statut era reflectat de patronajul artelor – şi-i dădură Cristinei posibilitatea să întreprindă studii pentru un număr de lucrări didactice în proză, multe din ele adoptate sau traduse din alţi autori, cum se proceda în mod obişnuit în acea vreme. Niciun subiect nu-i era străin; a scris un volum mare despre arta războiului bazat pe celebra lucrare în latină *De re militari* a lui Vegetius; un

roman mitologic; un tratat pentru educarea femeilor şi o biografie a lui Carol al V-lea care rămâne o lucrare importantă şi originală. Originalitatea ei este evidentă când scrie despre propriul ei sex ca în *La Cité des dames* care are ca subiect viaţa femeilor celebre din istorie. Deşi tradusă din cartea lui Boccaccio de *Claris mulierihus*, Cristina îşi aduce propria sa contribuţie în prolog, unde se plânge ruşinată „de ce sunt toţi bărbaţii de aceeaşi părere în a atribui femeilor răutatea” şi de ce „noi trebuie să fim mai rele decât bărbaţii când am fost şi noi create de Dumnezeu”. Într-o viziune uimitoare, trei figuri feminine încoronate Dreptatea, Credinţa şi Mila îi apar ca să-i spună că aceste păreri ale filosofilor nu sunt obiecte de credinţă „ci ceţurile greşelii şi autoamă-nrii”. Ele le enumeră pe femeile celebre din istorie – Ceres, întemeietoarea agriculturii; Drachne, iniţiatoarea torsului şi, ţesutului, şi diverse eroine ale legendelor homerice, Vechiului Testament şi ale martirologiei creştine.

Într-un strigăt pătimaş de protest de la sfârşitul secolului, Cristina se întreabă din nou în *Epistola către Dumnezeul iubirii* de ce femeile, atât de stimate şi cinstite odinioară în Franţa sunt acum insultate şi atacate nu numai de cei ignoranţi şi de oamenii de rând, ci şi de nobili şi chrici.

Epistola „este o replică dată satirei răutăcioase la adresa femeilor din continuarea lui Jean de Meung la *Roman de la Rose*, cea mai populară carte a epocii. Scriitor profesionist, licenţiat în litere la Universitatea din Paris, Jean de Meung, a fost Jonathan Swift al epocii sale, satirizând convenţiile artificiale ale religiei, filosofiei şi în special cavalerismului şi principala temă, dragostea curteană. Eroii săi sunt natura şi sentimentele obişnuite, iar secăturile, Falsa Aparenţă (ipocrizie şi Abstinenţa Silită (castitatea obligatorie) care sunt personificate de călugării

cerşetori. Ca şi clericii care le condamnau pe femei pentru dorinţele bărbaţilor, Jean de Meung, ca bărbat, învinovăţea femeile pentru îndepărtarea omenirii de ideal. Deoarece dragostea curteană era o glorificare falsă a femeilor, el personifica prin femei falsitatea şi ipocrizia ei. Imaginea lui Meung despre o femeie: intrigantă, fardată, mercantilă, desfrânată era pur şi simplu, reversul dragostei curtene oferit de fantezia masculină. După cum arată Cristina bărbaţii erau cei care scriau cărţile. Protestul ei avea să provoace o dezbatere zgomotoasă între potrivnicii şi apărătorii lui Jean de Meung şi una din cele mai mari controverse intelectuale de la sfârşitul secolului. Între timp flautul ei melancolic răsuna încă în poezie.

Se împlineşte azi o lună De când mi-a plecat iubitul Inima mea e tristă şi tăcută;

Azi se împlineşte luna.

„Adio”, spuse el, „eu plec (

De atunci el nu-mi mai vorbeşte şi a trecut deja o lună.

Aşa după cum indică exemplarele elegante care s-au păstrat, cărţile ei erau foarte cerute de nobilii bogaţi. La vârsta de 54 de îni se retrase într-o mănăstire din cauza mâhnirii care i-o producea decăderea Franţei. Mai trăi încă 11 ani în care a scris un poem de laudă închinat persoanei pe care posteritatea o va situa deasupra tuturor celorlalte din vremea ei – o altă femeie, Ioana CLArc.

Fixate în tiparele naturii feminine, tipare concepute pentru ele de bărbaţi, nu era o întâmplare că femeile apăreau desori printre misticii isterici. În plânsul necontrolat al englezoaicei Margery Kempe există o suferinţă care vorbeşte în numele multora. Ea începu să plă ngă în timpul unui pelerinaj la Ierusalim când „i-a fost aşa de milă văzând locul suferinţelor M intuit or ului nostru”. După aceea, accesele ei de „plâns şi urletele”,

tăvălelile pe pământ au continuat încă mulţi ani, o dată pe lună sau pe săptămână, uneori o dată sau de mai multe ori pe zi. alte ori, în biserică sau pe stradă, în camera ei sau pe câmp. Vederea unui crucifix putea să-i declanşeze crizele „sau dacă vedea un om ori un animal cu o gană, sau dacă un bărbat bătea un copil în faţa ei, ori dacă vedea sau auzea că un cal sau un alt animal era bătut cu biciul, ea îşi imagina că vede cum era bătut sau rănit Mântuitorul”, încerca „să se abţină tot mai mult pentru ca oamenii să n-o audă şi să fie astfel tulburaţi, deoarece unii spuneau că fusese atinsă de un duh rău sau că băuse prea mult vin. Unii o blestemau, alţii i-ar fi dorit să se afle pe mare într-o barcă fără fund”. Margery Kempe era desigur o persoană incomodă ca toţi cei care nu pot ascunde durerile vieţii.

La 27 iulie 1385 la Castelul Windsor, Isabella a Angliei şi Enguerrand de Coucys-au căsătorit cu mare pompă. Cu această ocazie cântară cei mai buni menestreli din regat. Mireasa strălucea de bijuterii, primite în dar de nuntă de la tatăl, mama şi fraţii săi, care valorau 2 370 de lire 13 şilingi şi 4 peni. Zestrea ei, mărită considerabil cu ceea ce căpătase când urma să se căsătorească cu D’Albert, era o alocaţie anuală de 4.000 de lire. Darul regelui pentru Enguerrand era la fel de valoros; el a fost eliberat fără a i se cere răscumpărare.

Patru luni mai târziu, în noiembrie, perechea primi permisiunea scrisă-a regelui de a pleca în Franţa, dată cu oarecare reticenţă aşa după cum arată scrisoarea care se referă la o rugăminte repetată „de a merge în Franţa pentru a-ţi vizita pământurile, posesiunile şi moşiile”. Isabella fiind deja însărcinată, regele îi promitea că toţi copiii, fie băieţi, fie fete, născuţi în străinătate vor putea moşteni pământuri în Anglia şi vor fi consideraţi „complet naturalizaţi ca şi cum ar fi fost născuţi în regat”, în dangătul puternic al clopotelor care au fost trase pentru a-

i face pe sfinţi să uşureze chinurile naşterii, în aprilie 1366, se născu la Coucy o fetiţă. A fost botezată Marie. După o lună, Isabella cu soţul şi copilul plecară din nou în Anglia. O doamnă de rang, aflată într-o stare delicată, obişnuia să călătorească pe perne, într-o „trăsură acoperită, cu mobila, lenjeria de pat, vesela, oalele de gătit, vinul şi servitorii ei care mergeau înainte pentru a pregăti locuinţele şi pentru a aranja tapiseriile şi draperiile de la paturi. Chiar şi având acest confort, traversarea Canalului şi obositoarea călătorie de pe uscat, cu un nou-născut, par ciudate şi le putem considera fie o grabă nesocotită, fie un dor disperat de acasă. În tot timpul căsniciei ei, Isabella nu a prins niciodată rădăcini la Coucy-le-Château şi pleca în grabă la curtea tatălui ei ori de câte ori soţul îi pleca în vreo expediţie. Poate că era nefericită în ăcel castel impunător cu ziduri groase de pe cplină, sau nu se simţea în largul ei în Franţa, sau poate mai curând nu putea trăi fără atmosfera pe care o cunoscuse la curtea regelui în tinereţea sa.

Hotărârea lid Eduard de a anexa cât mai ferm posibil domeniul Coucy Angliei, s-a pus în aplicare imediat după întoarcerea lui Enguerrand şi a soţiei sale. La 11 mai 1386, cancelarul informă în prezenţa lui Eduard nobilii şi comunele din parlament „că regele îşi căsătorise fiica, Isabella, cu seniorul de Coucy care avea moşii întinse în Anglia şi în altă parte, şi pentru că era atât de înrudit cu el, s-ar cădea ca regele să-i acorde o cinste şi un titlu mai mare şi să-l facă duce după care ceru sfatul şi asentimentulw. Lorzii şi comunele consimţna, lăsând regelui alegerea pământurilor şi a titlului conferit. Enguerrand primi ducatul Bedfordului rămas vacaht, cu un venit de 300 de mărci, pe an şi în documentele engleze Enguerrand apare după aceasta sub numele de Ingelrom[9],

9 Judecind, după diversele pronunţii ale numelor proprii, de pe ambele

duce de Bedford. Pentru a întregi onorurile, fu primit în Ordinul Jartierei.

În acelaşi timp, Isabella mai primi încă 200 de lire sterline pe an care, în curând, dispărură în sacul fără fund al cheltuielilor şale. Pare să fi fost unul din acei oameni pentru care cheltuirea banilor este o manie deoarece, după câteva luni de la întoarcerea ei, regele plăti 130 de lire 15 şilingi şi 4 peni spre a acoperi datoriile ei făcute la negustori pentru mătase şi catifea, tafta, lame, panglici şi pânzeturi şi alte 60 de lire pentru a recupera un inel de aur pe care îl amanetase.

Înainte de Paştele din 1367, care căzuse la 18 aprilie, se născu în Anglia a doua fiică a lui Enguerrand, la un an după prima. Botezată Filipa după bunica ei, regina, ea primi de la bunicii ei regali un serviciu de argint complicat, compus din 6 cupe aurite şi gravate, 6 ceşti, 4 căni de apă, 4 platouri, 24 de farfurii, solniţe şi linguri în valoare totală de 239 de lire sterline 18 şilingi şi 3 peni.

Pentru a-şi mări averea, Enguerrand cumpără echivalentul unui ducat din Franţa, ajutat fiind de mâna deloc dezinteresată a socrului său. Ostatic ca şi el şi vecin din Franţa, Guy de Blois şi de Chatillon, conte de Soissons, nepot atât al lui Filip al VI-lea cât şi al lui Carol de Blois al Bretaniei, în ciuda familiei şi a relaţiilor sale, nu fusese în stare până la acea dată să-şi răscumpere libertatea. Ca preţ al eliberării sale se căzuse la învoială ca, având consimţământul regelui Carol al Franţei, el să cedeze comitatul său din Soissons lui Eduard care, la rândul său, îl făcu cadou lui Enguerrand de Coucy în locul celor 4.000 de lire sterline care trebuia să le dea Isabellei ca zestre.

---

părţi ale Canalului, pronunţia în limba populară trebuie să fi fost reciproc neinteligibilă : Stareţa lui Chaucer vorbea franceza, ••

um o învăţau la Stratford cu dichis Căci nu ştia frîncească din Paris. (trad. Dan Duţeseu)

Marile domenii Coucy şi Soissons ce constituiau o bună parte a Picardiei erau unite acum în mâinile ginerelui regelui Eduard al Angliei. Cu un titlu teritorial ce diminua austeritatea mândră de odinioară a blazonului Coucy, Enguerrand era acum conte de Soissons şi cu acest titlu se întoarse în Franţa, în iulie 1367, împreună cu soţia şi fiicele sale.

Capitolul 10

Fii ai fărădelegii

În cei şapte ani pe care Coucy i-a petrecut în Anglia, prăpădul iscat de bandele libere care se extinseseră în toată Franţa, Savoia, Lombardia şi domeniile papei devenise un fapt de îngrijorare majoră pentru Europa. Nefiind un fenomen trecător, nicio forţă externă, bandele deveniseră o parte a vieţii de zi cu zi, o parte a societăţii însăşi, folosite şi încuviinţate de conducătorii ei, chiar dacă aceştia luptau ca să le lichideze. Ele rodeau societatea dinăuntru ca şi Erysichthon, cel care mânca pământul”, care, distrugând copacii din livada sacră a zeiţei Demeter a fost* blestemat de aceasta să aibă o poftă de nesăturat şi până la urmă s-a autodevorat pentru a-şi astâmpăra foamea.

Disciplina şi organizarea făceau ca bandele să fie mai eficiente ca forţe de luptă decât cavalerii ce căutau-glorie şi care nu cunoşteau principiul de conducere prin ordine. Guvernanţii le foloseau, de exemplu Amadeus al VI-lea, conte de Savoia a făcut un contract cu unul din cei mai înrăiţi dintre căpitani pentru a zdrobi partizanii unuia din adversarii săi prim folosirea terorismului în domeniul acestuia. Fie că erau angajaţi, fie că trăiau de pe urma aventurilor, răsplata lor era jaful. Traiul prin sabie deveni subordonat mijloacelor sale, mijloacele deveniră scopul; climatul secolului al XIV-lea a fost dominat de triumful brutal al celor fără de lege.

În Franţa în timpul cedării teritoriilor, în ciuda ordinelor reînnoite ale regelui Eduard, multe bande refuzară să se supună ordinului de demobilizare sau să-şi evacueze fortăreţele. Eliberate de angajamentul unui serviciu regulat, ca albinele dintr-un stup spart, creară mici stupi în jurul unui anumit căpitan şi se alăturară armatei acelor *Tard Venus*. Trăind de pe urma profiturilor obţinute din angajamentele lor de mercenari şi a acţiunilor de brigandaj, se răspândirăatrăgând în rândurile lor pe cei care se dedau repede la fărădelegi atunci când contractul social se destramă. În timp ce membrii lor de rând proveneau din scăpătaţii oraşelor şi satelor şi dintre proscrişii tuturor meseriilor – inclusiv ai Bisericii – conducătorii proveneau din seniori de vază pentru care câştigurile prin sabie erau irezistibile sau dintre cavalerii ruinaţi pe care înseşi bandele îi dezrădăcinaseră. Nefiind în stare să trăiască de pe urma pământurilor devastate, ei se alăturau mai degrabă mercenarilor decât să ducă o viaţă fără luptă. „Neînfrânaţi în orice fel de cruzime” după cum scrisese Papa, în excomunicarea sa din 1384, ei li se păreau oamenilor fără apărare ca o altă ciumă, atribuită mişcării planetelor sau pedepsei lui Dumnezeu.

În Franţa erau numiţi *écorcheurs* (céi care luau pielea) sau *routiers* (tâlhari de drumul mare) gân Italia *condottieri* de la *condotţa* sau contract care fixa termenii angajării lor ca mercenari. Ei storceau un venit sistematic de la oraşele care puteau cădea victime atacurilor, lor, 4 n formă de *appatis*, un tribut impus unui oraş pentru ca acesta să nu fie atacat, tribut ale cărui condiţii erau stipulate în scris de către funcţionari. Ei atrăgeau în serviciul lor notarr avocaţi şi bancheri pentru a le conduce afacerile, precum şi funcţionari, fierari, tăbăcari, dogari, măcelari, chirurgi, preoţi, croitori, spălătorese, prostituate şi deseori chiar propriile lor neveste legitime. Făceau

afaceri prin agenţii lor obişnuiţi care le vindeau prăzile cu excepţia unor anumite arme şi obiecte de lux pe care doreau să le păstreze, cum ar fi bijuterii şi haine femeieşti sau oţel pentru spade şi într-un caz, pene de struţ şi căciuli. de castor. Făceau parte din structura societăţii Când, *în* 1364, a fost ocupată Burgundia de „răspopitul” Amaut de Cervole, tânărul duce Filip îl trată cu respect ca pe sfătuitorul şi musafirul lui şi i-a dat un castel şi mai mulţi ostatici nobili ca garanţie până ce strângea suma de 2.500 franci de aür care-i trebuiau pentru a-şi răscumpăra plecarea. Pentru a strânge suma, Filip recurse la obişnuitul expedient ţie a pune biruri asupra supuşilor săr un alt motiv de nemulţumire împotriva seniorilor.

Bertucat de Albret, din aceeaşi familie cu mirele respins de Isabella, unul din marii nobili renumiţi „era mai mult *pillard* decât senior. Mulţi ani mai târziu, la bătrâneţe, el ofta după zilele „când săream pe negustorii bogaţi din Toulouse sau La Riolle sau Bergerac. Niciodată nu trecea o zi fără să ne aducă o pradă spre îmbogăţirea şi înveselirea noastră. Prietenul şi concetăţeanul lui gascon, Seguin de Badefol, numit adeseori „regele tâlharilor* înlocui cele trei pălării de pe blazonul tatălui său cu cinci blazanţi sau menede de aur arătându-şi astfel interesul său major. Aimerigot Marcel, care după* 30 de ani petrecuţi ca brigand avea să sfârşească pe eşafod, se lăuda cu prăzile sale: mătăsuri din Bruxelles, piei furate din târguri, condimente provenite din Bruges, stofe bogate din Damasc şi Alexandria. „Toate erau ale noastre sau răscumpărate după voinţa noastră… Ţăranii din Auvergne ne-au aprovizionat la castel aducând grâu, făină, pâine proaspătă, fân pentru cai, vin bun, carne de vită şi oaie, miei graşi şi păsări. Eram aprovizionaţi ca regii. Şi când treceam călare ţara. tremura în faţa noastră.

Ura poporului atribuia bandelor toate crimele de la

mâncarea cărnii în Postul Paştilor până la comiterea atrocităţilor asupra femeilor însărcinate care provocau moartea copiilor nenăscuţi şi nebotezaţi. Trei sferturi din Franţa căzuse pradă lor, îndeosebi regiunea viticolă din Burgundia, Normandia, Champagne şi Languedoc. Oraşele înconjurate de ziduri puteau rezista, abătând violenţa asupra regiunilor rurale care deseori erau devastate, cre Lnd o populaţie de vagabonzi, de ţărani dezrădăcinaţi, meseriaşi în căutare de lucru, preoţi fără parohii.

Bandele nu iertau bisericile: „Fără frică de Dumnezeu* scria Inocenţiu al VI-lea într-o scrisoare pastorală din 1360 „fiii fărădelegilor… inventează şi distrug bisericile „le fură cărţile, potirele, crucile, relicvele şi vasele de ritual divin care devin prada lor. Bisericile unde au avut loc vărsări de sânge în luptă erau considerate profanate şi interzise pentru slujbe până ce treceau prin—* tr-un lung proces birocratic de reconciliere. Totuşi, birurile papale continuau şi cei care trebuiau să strângă dările deseori sărăceau şi plecau, nu rareori pentru a se alătura persecutorilor lor. „Vezi ce grav a devenit*, se văita Inocenţiu în aceeaşi scrisoare „cândeei însărcinaţi cu graţia divină… participă la jafuri şi furturi, chiar la vărsarea de sânge.

Deoarece clerul şi cavalerii se alăturaseră fiilor fărădelegii, omul de rând simţea că trăieşte într-o epocă, de jaf şi că nu avea puterea s-o înfrâneze… Chiar dacă însuşi Dumnezeu ar fi soldat, el ar fi un tâlhar” spunea cavalerul englez Talbot.

Mai dăinuia încă o înfrânare: dezlegarea de păcate era o necesitate. Frica de a muri fără ea era atât de înrădăcinată încât se credea că nălucile erau sufletele celor nespovediţi care se întorseseră să caute iertarea pentru păcatele făcute în timpul vieţii. Indiferent cât de mult se depărtaseră briganzii de alte reguli, ei insistau

măcar asupra formulei dacă nu asupra substanţei iertării. În teorie, cel care murea într-un „război drept” mergea direct în rai dacă se căise de păcatele sale, însă un cavaler care se făcea vinovat de jaf trebuia să dovedească faptul că s-a căit, restituind câştigurile sale. Fără să pretindă că luptă într-un „război drept”, fără să fie dispuşi să înapoieze lucrurile furate, briganzii erau mulţumiţi dacă storceau iertarea prin forţă ca un sac cu aur. Când negociau răscumpărările sau eliberarea captivilor lor „chiar şi a acelor pe care-i mutilaseră sau torturaseră, ei obişnuiau să pună condiţia ca victimele, dacă voiau să fie eliberate, să ceară iertarea pentru ei sau ca Papa să ridice excomunicarea.

Succesorul lui Inocenţiu, Urban al V-lea, emise două bulevde excomunicare în 1364, *Cogü Nos* şi *Miser abilis Nonullorum* care ar fi trebuit să interzică orice colaborare cu briganzii sau aprovizionarea lor şi care oferea iertare totală tuturor celor care mureau luptând împotriva lor. Deşi această afurisenie îi deranjă pe briganzi, ea nu le micşoră numărul.

Un profesionist important aflat printre *Tard-Venus*, unul pe care Coucy avea să-l întâlnească în luptă, era Sir John Hawkood care a fost menţionat pentru prima dată ca un conducător al unei bande ce a asediat Avignon-ul în 1361. Provenea din acea stirpe din care se trăgeau mulţi briganzi. Al doilea fiu al unui moşier mărunt şi tăbăcar de meserie, plecă de acasă când fratele lui mai mare moşteni moşia şi 10 lire, şase cai şi o căruţă, lăsând pe fratele mai mic fără pământ, doar cu 20 de lire şi 10 şilingi. Înrolat în armata engleză din Franţa prin anii 1350 Hawkwood era „încă un cavaler sărac care nu câştigase nimic în afară de pintenii lui” când se alăturase grupului *Tard-Venus* după tratatul de la Brétigny. Pe atunci au ea 35 de ani. Pe vremea când era atras de aurul papal şi părăsi Avignon-ul

pentru a se îndrepta spre Italia, el comanda Compania Albă formată din 3.500 de oameni călare şi 2000 de pedestraşi ale căror steaguri, tunici albe şi platoşe strălucitoare dăduseră numele companiei. La prima lor apariţie în Lombardia, răspândiră teroare prin furia şi desfrâul lor şi, odată cu trecerea timpului, nimic nu era mai îngrozitor de auzit ca numele de englez Câştigară reputaţia de *perfidi e scelleratissimi* (perfizi şi extrem de răi) deşi se admite că „nu-şi prăjeau şi mutilau victimele ca ungurii”.

Angajaţi de unul sau altul dintre oraşele-stat italiene în războaiele lor cronice, Hawkwood avu posibilitatea în curând să ceară un preţ foarte mare pentru serviciile sale. Oricât de crude erau metodele lui – şi ele inspirară zicala „un englez italienizat este încarnarea diavolului” – el nu-şi petrecea timpul numai cu brigandajul ci îşi angaja compania oricărei puteri care putea plăti, de partea oricui, în orice război. Luptă pentru Pisa împotriva Florenţei şi invers, pentru forţele papale împotriva lui Visconti şi invers, şi, după ce-l părăsi pe Visconti, în mod foarte corect, dădu înapoi lui Galeazzo castelele pe care Compania Albă le cucerise. Războiul constituia pentru Hawkwood o afacere, cu condiţia ca angajamentele sale să-l scutească de a lupta împotriva regelui Angliei. După 35 de ani muri în Italia, bogat şi celebru. A fost îngropat în catedrala din Florenţa şi comemorat prin fresca ecvestră a lui Uccello aflată deasupra uşii de la intrare. În anul morţii sale mândria naţională îl reclamă; la cererea personală a lui Richard al II-lea, corpu-i neînsufleţit a fost dus în Anglia pentru a fi înmormântat în oraşul său natal.

În Italia companiile erau folosite ca armate oficiale în războaie publice. În Franţa ele nu puteau fi controlate. Singura contraforţă efectivă ar fi fost o armată permanentă care încă nu intra în considerentele statului,

nici în posibilităţile lui financiare. Singura strategie posibilă împotriva companiilor era să le plăteşti ca să meargă în altă parte. Deoarece regele Ungariei cerea ajutor împotriva turcilor în 1365, Papa, împăratul şi regele Franţei şi-au concentrat eforturile pentru a înlătura ameninţarea printr-o cruciadă.

Persoana numită de fostul regent, acum regele Carol al

Vlea, pentru a conduce cruciada a fost un nou căpitan. Un bărbat ciudat tot atât de aspru ca şi numele său breton, care pentru francezi era când de Clequin, când Kaisquin sau Clesquy până ce faima îl stabili la Bertrand du Guesclin. Cu un nas turtit, o piele întunecată, scund şi îndesat „nu era nimeni atât de urât de la Rennes la Dinant”. Aşa începe epopeea în versuri a lui Cuyelier menită să creeze un erou francez care să rivalizeze cu panegiricul Prinţului Negru făcut de Chandos Herald. „Părinţii săi îl urau atât de mult încât în sufletul lor deseori i-ar fi dorit moartea. Obişnuiau să-i zică Ticălosul, Nebunul sau Măscăriciul. Fiind un copil răutăcios, era dispreţuit de scutierii şi servitorii care îl neglijau Părinţii făceau parte din nobilimea săracă.

— Sălbatica lor progenitură, nestricată de turnire, învaţă să lupte în războiul de gherilă din Bretania în serviciul lui Charles de Blois, căpătând îndemânare în folosirea ambuscadelor şi a vicleşugului, a deghizării, a spionilor, şi mesagerilor secreţi, a norilor de fum pentru a acoperi mişcările armatei, în folosirea mitei în bani şi vin, torturii şi a uciderii prizonierilor şi a atacurilor prin surprindere lansate în timpul „Armistiţiului lui Dumnezeu”. Era pe cât de întreprinzător pe atât de lipsit de scrupule, feroce cu spada însă totdeauna gata să folosească o stratagemă; dur, viclean şi neîndurător ca orice *écorcheur*.

Născut între 1315 şi 1320 nu a devenit cavaler până

la vârsta de 35 de ani şi şi-a câştigat faimă locală în apărarea oraşului Rennes. Capturarea îndrăzneaţă a unei fortăreţe de la navarrezi, la care a fost martor şi Regentul, marcă începutul carierei sale în serviciul regelui. Deşi Carol al V-lea nu era el însuşi un luptător, el avea scopuri militare. În toţi anii de după Tratatul de la Brétigny, singurul lui ţel secret şi precumpănitor era să zădărnicească renunţarea la teritorii care ar fi dezmembrat regatul. Neavând nicio intenţie de a conduce o armată în luptă ştia că avea nevoie de un conducător militar şi îl găsi în persoana acestui „mistreţ în armură”, primul comandant francez care putea fi comparat cu (Prinţul Negru sau Sir John Chandos.

În 1384, primul an al domniei lui Carol, Du Guesclin îi conduse pe francezi spre victorie, apoi spre înflingere, în două bătălii istorice. În prima, la Cocherel în Normandia, împotriva armatei lui Carol de Navarra, forţele care’s – u încleştat au fost mici dar rezultatul important, căci a dus 14 înlăturarea pericolului permanent pe care îl constituia Carol de Navarra pentru Paris. Bătălia a fost încă şi mai importantă deoarece a dus la capturarea vărului lui Carol de Navarra, Captai de Buch, pe care Carol îl eliberă ulterior fără să ceară răscumpărare în speranţa că va câştiga de partea franceză pe acest centru al tulburărilor. A doua bătălie, care a avut loc după cinci luni, la Auray, pe stâncoasa coastă bretonă a fost decisivă pentru războiul din Bretania. Carol de Blois, candidatul francez la ducat a fost ucis şi”. Du Gueselin luat prizonier. Aceasta a fost ultima încleştare dintre ducii rivali de Bretania lăsându-l pe candidatul englez, Jean de Montfort în posesia ducatului, deşi, în baza condiţiilor Tratatului de la Brétigny, ducatul rămase feudă franceză. De fapt, înfrângerea a fost transformată de Carol la V-lea într-o sursă de avantaje. Cu ajutorul unei pensii imense o

convinse pe văduva lui Carol de Blois să renunţe la pretenţiile ei, terminând astfel războiul şi procesul de slăbire a puterii Franţei. Carol al V-lea prefera să nu lupte acolo unde avea posibilitatea să cumpere.

Du Gueselin, după ce a fost răscumpărat, nu căzu în dizgraţie. Astrologia şi profeţiile lui Merlin îi preziseseră înălţarea în rang, ceea ce probabil îi plăcu lui Carol care, cu toată viclenia sa, era devotat astrologiei, ca şi Du Gueselin de altfel. În afară de faptul că avea la îndemână un astrolog în toate campaniile sale, Bertrand mai era şi căsătorit cu unul, o doamnă instruită în acest domeniu şi cunoscută pentru, puterile sale oculte. Interesul regelui era mai ştiinţific. Ca majoritatea conducătorilor el avea un astrolog al curţii care-l sfătuia când era timpul potrivit pentru acţiuni militare şi care îndeplinea misiuni confidenţiale. În afară de aceasta, Carol ordonase traducerea lucrărilor astrologice şi întemeiase un colegiu de astrologie la Universitatea din Paris* pe care-l înzestră cu bibliotecă, instrumente şi burse din fondurile regale.

În 1365 cheamă la curte pe Thomas de Pisano, un doctor în astrologie de la Universitatea din Bologna a cărei mari imaginaţii, chiar puţin riscante, probabil că-i convenea regelui deoarece îi dădea un salariu de 100 de franci pe lună. Se prea poate ca bolile permanente ale lui Carol să se fi datorat întrucâtva unui medicament conţinând mercur care i l-a preparat Thomas şi pentru care doctorul a fost mult învinuit. Nestrămutat, Thomas continuă un experiment, „unic şi inefabil –, al cărui obiectiv era de a-i scoate pe englezi din Franţa. Din plumb şi cositor modelă forme scobite de bărbaţi, le umplu cu pământ luat din centrul şi din cele patru colţuri ale Franţei, scrise numele regelui Eduard sau ale unuia din căpitanii săi pe frunţile lor şi, când constelaţiile fură în poziţie adecvată, i-a îngropat cu faţa în jos în timp ce

rostea vrăji care să ducă la expulzarea definitivă, la anihilarea şi îngroparea numitului rege, numiţilor căpitani şi tuturor partizanilor acestora.

Când se puse problema de a fi înlăturate companiile, o metodă mai practică a fost o cruciadă în Ungaria. împăratul Carol al IV-lea, nerăbdător să-i respingă pe turci, veni el însuşi la Avignon cu oferta de a suporta cheltuielile campaniei garantând că din veniturile provenite din Boemia vor fi plătiţi mercenarii timp de trei ani. Apariţia sa la slujbă, în ziua de Rusalii, Urban al V-lea, împăratul şi Papa stând unul lângă altul în pace pentru prima dată de când lumea îşi aducea aminte, aruncă o rază de speranţă asupra acestui eveniment. Urban anunţă că dările primite de clerul francez vor fi date regelui Franţei spre a-i da posibilitatea să-şi plătească partea sa în această acţiune. În ciuda banilor şi a paradisului promis – se va ridica excomunicarea celor care iau parte la cruciadă – mercenarii priveau perspectiva de a lupta în Ungaria cu cel mai mare dispreţ, întrebând „de ce trebuie să poarte război atât de departe?” însă împinşi de puterea sentimentului şi dat fiind faptul că Arnaut de Cervole, unul de-al lor, a fost numit comandant în locul lui Du Guesclin, unii au fost convinşi să plece. În vara anului 1365 mai multe corpuri de armată porniră din diverse locuri spre a se întâlni în Lorena, în cadrul Imperiului.

Restul a fost un fiasco. Reputaţia îngrozitoare a briganzilor făcu ca populaţia din Alsacia să opună o rezistenţă disperată. În ciuda asigurărilor date de Arnaut că nu avea nicio intenţie duşmănoasă ci dorea numai să-şi adape caii în Rin, cetăţenii din Strasbourg refuzară să-i lase să treacă podul şi împăratul a fost obligat de supuşii lui să apară cu armata pentru a le bara drumul. Mai mult decât rezistenţa poporului, şovăiala însăşi a companiilor le făcu să se întoarcă după o lună. Între timp o nouă acţiune

le chema în Spania.

Războiul anglo-francez nu se terminase de fapt la Brétigny; se mutase în Spania unde avea loc lupta pentru coroană dintre Pedro cel Crud, regele Castiliei, a cărui asuprire iscase o revoltă şi fratele său nelegitim, Don Enrique del Trastamare, cel mai mare dintre cei zece bastarzi ai tatălui său şi conducătorul opoziţiei. Acest diferenţ afectase echilibrul de forţe din jurul regiunilor Languedoc, Aquitania şi Navarra. Deoarece Pedro era sprijinit de englezi şi, mai mult încă, o abandonase şi chiar se spune că ar fi ucis-o pe soţia lui, care era soră cu regina Franţei, şi întrucât Don Enrique era protejatul francezilor, urcarea sa pe tron plasând un aliat pe un tron important, febra luptei îi cuprinse pe foştii oponenţi. Ba mai mult, Don Pedro era duşman al Papei care-l excomunicase pentru că a refuzat să vină la Avignon spre a răspunde învinuirilor aduse pentru comportare necorespunzătoare.

Arena de luptă din Spania oferea, sub masca unei cruciade împotriva maurilor din Granada, un debuşeu ideal şi poate un mormânt pentru companii. Du Guesclin, în calitate de conducător, convinsese 25 de căpitani ai celor mai periculoase companii inclusiv pe Hugh de Calvelçy şi Eustache d’Aubrecicourt şi alţii care fuseseră adversarii săi la Auray, să-l urmeze în Spania. Se promisese o plată mare, însă oamenii din companii nu aveau nicio intenţie de a trece Pirineii, fără a primit bani peşin. Confruntarea prin care aceşti bani au fost obţinuţi, menţionată în epopeea lui Cuvelier, este un microcosmos al secolului al XIV-lea, deşi se spusese despre Cuvelier că „tirania versificării îi lasă puţin timp liber pentru exactitate”.

Mergând spre Avignon, în loc de a merge direct în Spania, companiile şi-au ridicat tabăra la Villeneuve peste Ron, la o aruncătură de băţ de palatul papal. Papa trimise un cardinal înfricoşat pentru a le spune că „eu care am

puterea lui Dumnezeu şi a tuturor sfinţilor, îngerilor şi arhanghelilor voi excomunica pe întreaga companie dacă nu pleacă de aici fără întârziere”. Întâmpinat cu amabilitate de Du Guesclin şi „de cavalerul învăţat, înţelept şi prudent”, Mareşalul de Andrehem, veteran de la Poitiers, cardinalul a fost întrebat dacă adusese nişte bani; plin de tact, el răspunse că fusese trimis spre a afla scopul venirii lor la Avignon.

„Domnule” răspunse d’Andrehem, „aveţi în faţa dumneavoastră oameni care timp de zece ani au comis multe fapte rele în regatul Franţei, care sunt acum în drum spre a lupta cu necredincioşii din Granada”, şi ai căror conducători îi conduc acolo „pentru a nu se mai întoarce în Franţa”. Înainte de a pleca, toţi aveau nevoie de iertare, de aceea Sfântul Părinte a fost rugat „de a ne ierta de toate păcatele şi de a ne scăpa de pedeapsă pentru crimele grozave pe care toţi le-am făcut începând din copilărie şi, în plus, să ne dea pentru călătoria noastră 200.000 de franci”.

„Schimbându-se la faţă”, cardinalul răspunse că, deşi numărul lor era mare, el credea că va fi posibil să le asigure iertarea, dar nu şi banii „Domnule” interveni repede Bertrand „trebuie să avem tot ce a cerut Mareşalul pentru că, vă repet, sunt mulţi aici cărora puţin le pasă de iertarea păcatelor; ar dori mai curând banii”. Adăugând că „îi ducem acolo unde pot jefui pe drept fără să facă vreun rău poporului creştin”, el spuse că, dacă cererile lor nu vor fi îndeplinite, oamenii nu vor mai putea fi stăpâniţi şi, cu cât vor aştepta mai mult, cu atât va fi mai rău pentru Villeneuve.

Înapoindu-se în grabă peste pod, cardinalul îi transmise mai întâi Papei rugămintea companiilor de a fi iertate de păcate spunând că adusese mărturisirea crimelor lor. „Ei au… comis tot răul ce se poate face şi mai

mult decât se putea spune; aşa că cer îndurarea şi iertarea lui Dumnezeu şi iertarea din partea voastră”.

„O vor avea” răspunse Papa fără şovăire „cu condiţia să plece imediat din ţară”. Apoi, i se prezentă şi cererea lor pentru 200 00Û de franci. De la fereastra sa Urban vedea oameni înarmaţi care luau cu forţa vite, găini, gâşte, pâine albă, şi orice puteau căra cu ei. Convocând un consiliu pentru a se sfătui cum să facă rost de bani, Papa adoptă sugestia ca banii să fie strânşi dintr-un impozit plătit de burghezia din Avignon „pentru ca să nu se reducă comorile lui Dumnezeu”. Când banii-strânşi astfel fură aduşi lui Du Guesclin de către starostele negustorilor din Avignon împreună cu iertările semnate şi pecetluite, Du Guesclin întrebă dacă proveneau din vistieria Papei. Spunându-i-se că fuseseră: strânşi din contribuţiile comunelor din Avignon, el condamnă zgârcenia Sfintei Biserici „foarte ireverenţios” şi jură că nu va accepta niciun ban care nu va proveni de la cler; toţi banii trebuiau daţi înapoi poporului care-i plătise. „Domnule”, spuse starostele negustorilor, „Dumnezeu să-ţi dea o viaţă fericită, oamenii săraci se vor bucura foarte mult”. Banii au fost înapoiaţi, oamenilor şi înlocuiţi cu 200.000 de franci din vistieria papală, suma pe care Papa şi-o recuperă repede punând un impozit asupra clerului din Franţa.

Şi în Anglia se formau imagini deformate în speciál de către Chandos Herald care proslăvea domnia Prinţului Negru din Aquitania drept „şapte ani de bucurie, pace şi plăcere”, când, de fapt, era invers. Aroganţa şi extravaganţa Prinţului stârneau furia şi resentimentele supuşilor săi gasconi şi genera o apropiere faţă de Franţa. Mină largă, prinţul era indiferent la orice echilibru între venituri şi cheltuieli. El umplea golul prin impozite care afectau loialitatea şi credinţa pe care trebuiau să le promoveze ca vicerege. „De la începutul lumii niciodată o

casă nu a fost ţinută atât de frumos şi onorabil”. El hrănea „mai mult de 80 de cavaleri şi de patru ori mai mulţi scutieri” – cam 400 de oameni – la masa lui în fiecare zi, avea o suită uriaşă de scutieri, paji, valeţi, intendenţi, funcţionari, şoimari şi vânători; dădea banchete „organiza partide de vânătoare şi turnire şi nu se lăsa slujit decfr de un cavaler cu pinteni de aur. Soţia sa, frumoasa Ioana, o întrecea pe cumnata ei, Isabella, în ceea ce priveşte ţesăturile somptuoase, blănurile, bijuteriile, aurul şi emailul. Domnia Prinţului a fost marcată după cum povesteşte Chandos Herald entuziasmat, de „largheţe, ţeluri ambiţioase, bun simţ, moderaţie, dreptate, înţelepciune, echitate şi reţinere”. În afară de primele două, Prinţul nu avea niciuna din aceste calităţi.

Războinicii lui Du Guesclin plecară spre Spaniar unde luptară atât de bine încât Don Pedro fugi, Don Enrique fu încoronat rege iar compatible, dintre care prea puţind îşi găsiră un mormânt, se reîntoarseră mult prea curând în Franţa. Totuşi, interesele Angliei făcură ca lupta să reînceapă. Don Pedro apelă la Prinţul Negru care, împins de nerăbdare de a merge la război pentru a se acoperi de glorie, îi îmbrăţişează cauza. El mai era mânat şi de nevoia de a rupe o alianţă franco-castiliană care, datorită flotei puternice a Spaniei, ameninţa comunicaţiile engleze cu Aquitania şi sporea permanenta frică a englezilor de invazie. Ca totdeauna, finanţele şi-au spus cuvântul. Don Pedro jură să plătească toate cheltuielile când îşi va fi recucerit tronul iar Prinţul Negru, deşi sfătuit să nu se bizuie pe un om pătat de atâtea rele, refuză să renunţe la bătălie. Sprijinit din nou de Du Guesclin şi de companiile franceze, Don Enrique reîncepu războiul în 1367 răsturnând rezultatul.

În bătălia de la Najera în aprilie 1367, englezii câştigară o victorie celebră în analele medievale iar

francezii suferim încă o înfrângere care, nu numai că le submină renumele, dar şi supremaţia militară. Don Enrique fusese sfătuit de Du Guesclin şi de mareşalul de Andrehem să nu rişte o bătălie deschisă împotriva Prinţului şi a „celor mai buni luptători de pe faţa pământului”, ci mai curând să le taie aprovizionarea şi „să-i flămânzească fără să dea o lovitură” – acelaşi sfat pe care îl ignorară francezii la Poitier. Din diverse motive ce ţineau de teren, vreme şi de faptul că aceasta ar fi părut nedemn pentru noul însoţitor spaniol al regelui, sfatul a fost considerat ca neacceptabil iar rezultatul catastrofal. Don Enrique fugi, Don Pedro a fost repus pe tron şi Bertrand Du Guesclin luat a doua oară prizonier. Deşi dorea să-l ţină prizonier, Prinţul se lăsă păcălit de zeflemeaua făcută de Bertrand că îl ţinea „din frică” şi a fost de acord să-l elibereze cu o răscumpărare de 100.000 de franci.

Dacă la Najera se pierdu gloria, înfrângerea, ca şi cea de la Auray, a adus şi avantaje deoarece în Franţa se întoarseră numai rămăşiţe ale comapaniilor. Pentru aceasta, Du Guesclin căpătă credit aşa că, după cum avea să scrie Deschamps, toate rugăciunile poporului de rând au fost făcute pentru el. Altă uşurare o simţiră francezii la moartea conducătorului bandiţilor, Seguin de Badefol şi a „Răspopitului” – primul, otrăvit la masă de Caisde Navarra pentru a nu trebui să-l plătească, şi al doilea, asasinat de proprii lui acoliţi. Totuşi, răgazul a fost scurt. Când Don Pedro, după cum se prezisese, nu-şi achită datoriile, Prinţul Negru, ca urmare a presiunilor trupelor neplătite, „îi încurajă tacit” să se strecoare din nou în Franţa pentru a se aproviziona de acolo prin mijloace violente. Cir puţini luptători dar antrenate în luptă şi formidabil de puternice, bandele anglo-saxone îşi croiră drum spre Champagne şi Picardia „unde făcură. atâtea pagube şi acte josnice încât provocară mari tulburări”.

Pentru Prinţ, gloria de la Najera se transformă într-un dezavantaj; pentru el victoria era partea de sus a roţii norocului – tot restul era însă în jos. Mândria sa îi îndepărtă pe gasconi deoarece „el nu aprecia pe niciun cavalier, nici pe vreun bürger, nici pe soţia bürgerului, nici poporul de rând”. Când în 1367 – 68 transferă povara datoriilor lui Don Pedro pe umerii poporului din Guienne sub forma unui impozit anuab pe fumuri, seniorii gasconi se răsculară şi reluară negocierile cu Carol al V-lea pentru a presta din nou jurământ Franţei. În mâinile regelui Franţei se afla acum o cauză şi un instrument pentru’s răsturna Tratatul de la Brétigny.

Capitolul 11 Vălul de aur

Astfel arăta Franţa când s-a întors Enguerrand de Couey în 1387. Domeniul său, judecând după o măsură importantă pe care a luat-o în anul următor, suferea din cauza lipsei de mină de lucru care, după. Moartea Neagră, îi afecta pe toţi moşierii. Preardia, aflată de la bun început în drumul penetraţiei engleze, suferise nu numai din cauza – invadatorilor ci şi din cauza Jacqueriei şi a ravagiilor făcute de anglo-navarezi. Decât să plătească impozite repetate care urmau după înfrângerile francezilor, ţăranii preferau să fugă în teritoriul imperial învecinat, în Hainault, şi peste Meuse.

— Pentru a păstra mâna de lucru pe domenii, măsura pe care Couey a adoptat-o, deşi cam cu întârziere, a fost eliberarea şerbilor sau a ţăranilor şi sătenilor care nu erau liberi, de pe domeniul său. Uricul său recunoştea că ei plecau din „ură împotriva şerbiei”, pentru „a trăi în altă parte, în alte locuri, eliberându-se fără permisiunea noastră şi devenind liberi când doreau”. (Un şerb, care ajungea pe un teritoriu dincolo de limitele domeniului seniorului său, unde stătea un an, era copsiderat liber). În afară de uricul dat pentru Coucy-le-Château în 1197,

teritoriul Couey a întârziat mult cu abolirea şerbiei probabil datorită prosperităţii anterioare. Încă înainte de Moartea Neagră, ţăranii liberi formau deja majoritatea în Franţa. Abolirea a survenit mai puţin din raţiuni morale privind relele generate de şerbie ci mai degrabă ca mijloc de a putea strânge bani din arende. Deşi munca plătită a arendaşilor liberi era mai scumpă decât munca neplătită a şerbilor, cheltuielile nu erau formate doar din arende şi, în afară de aceasta, arendaşii nu trebuiau hrăniţi în timpul lucrului ceea ce se ridica la o sumă importantă.

Uricul lui Coucy din august 1368 luă forma unei acordări colective a libertăţii pentru 22 de oraşe şi sate dinbaronia sa în schimbul unor arende şi venituri concrete obţinute de la fiecare, „în veci pentru noi şi urmaşii noştri”. Sumele se cifrau între 18 livre pentru Tessly, 24 de sous pentru Fresnes (sate care există încă, ca majoritatea celor citate) şi 18 pence de suflet pentru Courson. Textul, deşi redactat într-un stil bombastic de către avocaţi, oferă o imagine limnede şi precisă a dreptului de posesiune medieval spre deosebire de încâlceala care a devenit acest subiect după aceea.

„Conform obiceiului şi uzanţei” se spune în text, toate persoanele care trăiesc în baronia Coucy „sunt bărbaţii şi femeile noastre prin *morte-măin* şi *formariage*” în afară de clerici şi nobili sau alţii „care ţin de noi prin jurământ şi omagiu”. Din cauza multora care au plecat „pământul nostru în mare parte, a fost lăsat în paragină, nelucrat, şi s-a transformat în ţelină din care cauză şi-a pierdut mult din valoare”. În trecut, locuitorii ceruseră libertatea de la părintele lui Coucy, oferindu-i anumite venituri permanente „din care dragul şi iubitul nostru părinte al cărui suflet este la Dumnezeu găsi că ar fi spre şi avantajul lui să anuleze numitul obicei, acceptând avantajul ce i se oferea”; dar, înainte ca să le poată

îndeplini cererea, îşi dăduse obştescul sfârşit. Ştiind toate acestea, fiind major şi intrând în toate drepturile de stăpânire ale pământurilor sale, şi fiindcă aceeaşi rugăminte i şi-a făcut şi lui, oferindu-i-se „plată mai avantajoasă şi mai onorabilă decât sunt şi pot fi în viitor numitele *mortemains* şi *formariage* (*i*; şi deoarece eliberaţi fiind din robie „vor fi mai mulţi oameni şi pământul va fi cultivat şi nu se va transforma în pârloagă şi în consecinţă va fi mai valoros pentru noi şi pentru urmaşii noştri”; de aceea să se ştie că „discutând mult despre aceste chestiuni şi cunoscând drepturile şi avantajele noastre, noi distrugem şi anulăm… şi eliberăm de toate *morte-mains* şi *formăriages*, pe toţi şi pentru totdeauna, fie cler sau orice altă stare, fără a menţine robia sau puterea de a reînnoi robia acum sau în viitor de către noi sau urmaşii noştri, nici de către oricare altă persoană”. Arenda şi venitul ce se vor primi vor. fi adăugate „moştenirii, feudei şi baroniei noastre pe care le deţinem de la rege” care va fi rugat să aprobe şi să confirme fapta aceasta. După trei luni a fost primită confirmarea regelui”.

Proprietarii funciari, în special cei mai puţin prosperi cu proprietăţi prea miei ca să le permită venituri suplimentare, suferiseră din punct de vedere economic mai mult decât ţărănimea de pe urma dezastrelor din ultimii 20 de ani. Mâna de lucru pierdută în urma ciumei nu a putut să fie înlocuită deoarece oamenii liberi nu puteau să fie transformaţi din nou în şerbi. Trebuia să fie reconstruite morile, grânarele, fabricile de bere, şoproanele şi alte acareturi pe socoteala proprietarului funciar. Cheltuielile datorate cumpărărilor şi a întreţinerii ca prizonier în două decenii de bătălii pierdute chiar dacă erau trecute în contul oraşelor şi ţăranilor constituiau o scurgere a veniturilor deşi Coucy, pe care soarta l-a favorizat totdeauna, nu suferi din această cauză. În afară de faptul

că nu plăti răscumpărarea, primi, în iunie 1388, 1.000 de franci de la regele Franţei ca să-şi acopere cheltuielile ce le avusese ca ostatic şi să-şi repare pagubele provocate de război pe domeniul său. Şi Carol al V-lea se dădea bine pe lângă seniorul de la Coucy şi Soissons.

Dacă legăturile dintre senior şi supuşii săi au fost slăbite prin trecerea la o bază plătită, venitul din arende oferi nobililor mai bogaţi mai multe bunuri şi înlesniri precum şi o libertate mai mare de reşedinţă. Ei construiră mari *hôtels* în Paris şi făcură investiţii în oraşe. Centrul atracţiei era acum noua reşedinţă a regelui, numită St. Pol, un grup de clădiri transformate într-un palat cu şapte grădini şi o livadă de cireşi pe partea estică a oraşului lângă actuala Place de la Bastille. Douăsprezece galerii uneau clădirile şi curţile; plante ornamentale decorau grădinile, se ţineau lei în menajerii şi privighetori şi turturele în voliere.

Carol a domnit într-o perioadă de dezastre însă, în toate timpurile de acest fel, rămân locuri neatinse, pline de frumuseţe şi joc, muzică, dans, iubire şi muncă. În vreme ce, în timpul zilei, norii de fum şi, în timpul nopţii, lumina flăcărilor indică oraşele ce ard, cerul deasupra regiunilor din vecinătate este senin; dacă într-un loc se aud ţipetele victimelor torturate în altul bancherii îşi numără galbenii şi ţăranii ară cu boii liniştiţi. Dezastrul dintr-o perioadă dată nu-i afectează pe toţi oamenii, tot timpul, şi, deşi efectul său este cumulativ, durează până ce regresul pe care-l aduce cu sine devine evident.

Pe domeniul Coucy, bărbaţii şi femeile vânau cu câini şi şoimi; duceau un erete favorit prins de încheietura mâinii oriunde mergeau – la biserică, la tribunal, la masă. Cu această ocazie se serveau prăjituri uriaşe din care se eliberau păsări, vii pentru a fi prinse de şoimii cărora li se

dădea drumul în sala banchetului. În foişorul castelului unde flutura steagul seniorului, stătea un paz –, nic cu un corn pentru a semnala dacă se apropia vreun străin. Mai sufla din corn pentru a da deşteptarea la răsăritul soarelui sau la cântatul cocoşului după care capelanul intona rugăciunea de dimineaţă, urmată de slujba din capelă. Seara, menestrelii cântau la lăută şi harpă, din tobe şi ţambale, din fluiere de trestie, cimpoaie, şi trompete. În timpul înfloririi muzicii laice în secolul al XIV-lea, se foloseau deja 36 de instrumente diferite. Dacă nu era programat niciun spectacol după masa de seară, adunarea se întreţinea cu cântece şi conversaţie, povestiri despre vânătoarea din timpul zilei, „lucruri graţioase despre iubire şi jocuri verbale. Într-unul din jocuri participanţii scriau versuri mai mult sau mai puţin nepoliticoase pe mici suluri de pergament, care erau trecute din mină în mână şi, când erau citite cu glas tare, probabil că scoteau la iveală caracterul cititorului.

În asemenea seri, marilor seniori le plăcea să păstreze vechiul obicei de a lumina încăperile cu făclii ţinute de servitori, în locul sfeşnicelor de perete, deoarece în acest fel se satisfăcea simţul grandorii. îşi construiau „nebuniile” din care cele mai complicate au fost farsele mecanice proiectate de contele Robert de Artois la castelul de la Hes din Statuile din grădina lui împroşcau cu apă pe vizitatori când treceau pe lângă ele sau cârâiau cuvinte ca papagalii; o trapă îl proiecta pe trecător pe o saltea de pene de dedesubt; o cameră, când deschideai uşa, producea ploaie, zăpadă sau tunete; nişte ţevi la o anumită presiune „udau pe doamne de jos în sus”. Când castelul trecu în proprietatea lui Filip de Burgundia, instalaţiile erau ţinute în funcţiune de un artist ce-şi avea. reşedinţa acolo.

În Picardia, pentru mai multă veselie se ţinea în iulie

şi august festivalul lebedelor când se adunau. toate trei stările pentru a prinde tinerele lebede care încă nu puteau zbura. Conduşi de preoţi, yrmaţi în ordine de nobili, burghezi şi oamenii de rând, ieşeau cu toţii în bărci însoţiţi de muzică şi lumini. Era interzis ca participanţii să-şi ucidă prada. Folosite numai ca sport, aceste urmăriri ţineau mai multe zile în timpul cărora aveau loc şi alte festivităţi.

Deoarece viaţa era dusă în colectiv, ea era foarte sociabilă şi dependentă de forme ceremonioase precis stabilitede aici şi accentul care se punea pe comportarea curtenitoare şi pe unghiile cyrate. Spălatul mâinilor era frecvent, atât înainte cât şi după mese, chiar dacă se foloseau cuţitele, lingurile şi furculiţele, care, deşi se întâlneau rar, nu erau necunoscute. Se aducea fiecărui nobil un vas iar la intrarea în sala de banchete era un spălător unde îşi puteau spăla mâinile mai multe persoane deodată la nişte jgheaburi cu apă după care îşi ştergeau mâinile cu un prosop. Pentru baia seniorului şi a doamnei, care se făcea regulat, se aducea apă fierbinte într-un ciubăr de lemn, în dormitor, în care cel care se îmbăia stătea şi se înmuia sau, în cazul unei personalităţi ilustre, aceasta se îmbăia într-o cadă în grădină, arătând foarte ferche sub Nângrijirile drăgăstoase a trei doamne. Pentru cei de rang inferior exista în general o cameră de baie lângă bucătărie.

De obicei toată lumea beneficia de două mese pe zi, prânzul la 10 dimineaţa şi cina la căderea serii. Nu exista micul dejun, poate doar o bucată de pâine uscată şi un pahar de vin şi chiar acest lucru era un lux. îmbrăcămintea elegantă nu a fost înlăturată cu toate legile somptiioare care încercau îndeosebi să pună sub interdicţie încălţările ascuţite. Chiar atunci când li se umplea vârful pentru a sta în sus sau se lega de genunchi cu lănţişoare de aur şi argint, *poulaine* producea un mers săltăreţ care friza

ridicolul. Totuşi, clasa superioară rămase ataşată acestei frivolităţi, încălţămintea devenind din ce în ce maţ elegantă, croită câteodată din catifea cusută cu perle sau din piele cu încrustaţii de aur sau în culori diferite pentru fiecare picior. Tunicile de vânătoare pentru doamne erau împodobite cu clopoţei şi mai aveau clopoţei atârnaţi şi de curele care erau, un articol important de îmbrăcăminte datorită întregului echipament pe care-l duceau: pungă, chei, carte de rugăciuni, mătănii, relicvariu, mănuşi, pandantiv cu alifii aromate, foarfeci şi cutiuţă cu cele necesare pentru cusut. Se purtau jupoane şi pantaloni de pânză fină; blănurile erau ommprezente când era frig. În trusoul nefericitei Blanche de Bourbon care făcu greşeala de a se căsători cu Pedro cel Crud existau 11 794 de piei de veveriţă, majoritatea fiind importate din Scandinavia.

La biserică, deseori nobilii plecau imediat ce se termina slujba, „abia apucând să spună Tatăl Nostru între zidurile bisericii Alţii, mai credincioşi, duceau cu ei altare portabile când călătoreau şi dădeau pomenile pe care i le impuseră duhovnicii lor drept pocăinţă, deşi pomenile, în total, nu se ridicau nici pe departe la sumele cheltuite pentru, veşminte sau vânătoare. Credincioşi sau* nu, toţi aveau şi duceau cu ei Cărţile Orelor, obiectele religioase caracteristice ale nobilului din secolul al XIV-lea. Aceste cărţi făcute la comandă, cu rugăciuni personale inserate printre rugăciunile zilnice şi printre psalmi de penitenţă, erau minunat ilustrate şi nu numai cu povestiri din Biblie şi din vieţile sfinţilor. Pe margini paginile erau pline de imagini burleşti; aici se desfăşura tot umorul, fantezia şi satira Evului Mediu. Bufoni şi diavoli se încolăcesc pe viţe de vie, iepuri luptă cu soldaţi, câi-ii dresaţi îşi arată iscusinţa, textele sacre sunt însoţite de creaturi fantastice cu coadă lungă, călugări cu fundul gol se caţără pe turnuri, capete cu tonsură apar pe corpuri de balauri. Preoţi cu

picioare de ţap, maimuţe, menestreli, flori, păsări, castele, demoni desfrânaţi şi animale fantastice se înfăşoară pe pagini într-o ciudată tovărăşie cu rugăciunile sfinte.

Deseori în practica religioasă sacrul se amestecă cu profânul. Când avea loc slujba pentru conducători, se plângea im episcop, aceştia îşi ţineau şi audienţe „ocupându-se de alte lucruri şi nefiind atenţi la slujbă şi nici nu-şi spuneau rugăciunile”. împărtăşania celebrată în timpul slujbei, când cel care se împărtăşea, luând din trupul şi sângele lui Hristos, se presupunea că ia parte la sacrificiul mântuitor al crucii, bucurându-se de graţia Divină, era ritualul principal al creştinismului şi condiţia necesară pentru mântuire. Învăluită de metafizica transsubstanţializării, acest ritual era puţin înţeles de laicul obişnuit, cu excepţia puterilor magice care se credea că sălăşluiesc în hoştia sfinţită. Pusă pe foi de varză în grădină, ea îndepărta insectele iar o dată când a fost introdusă într-un stup a făcut ca pioasele albine să construiască în jurul ei o întreagă capelă de ceară cu ferestre, arcade, clopotniţă şi un altar pe care albinele puneau cuminicătura sfântă.

Chiar şi aşa, împărtăşania şi spovedania care se presupunea că trebuie făcută în fiecare duminică şi cu ocazia fiecărei sărbători, în medie dacă erau practicate ceva mai des decât o dată pe an, la Paşti. Fiind întrebat de ce nu merge la slujbă, atât de importantă pentru mântuirea sufletului, cu cavaler răspunse: „N-am ştiut; eu credeam că preoţii îşi fac slujba pentru danii”. S-a evaluat că în nordul Franţei cam 10% din populaţie respecta datinile, 10% le neglija şi restul le respecta din când în când. Totuşi, în momentul morţii, oamenii nu aveau de ales: ei se spovedeau, dădeau înapoi ceea ce luaseră, plăteau pentru rugăciuni, pentru sufletul lor şi deseori îşi privau familiile lăsând moştenire averile lor locurilor

sfinte, capelelor, mănăstirilor, călugărilor şi plătind pentru pelerinaje prin împuterniciţi.

Regele Carol era un zelos credincios, conform biografului său care-l preamărea, Christine de Pisan, fiica lui Thomas astrologul. îşi făcea cruce când se trezea iar primele cuvinte care 3<e rostea erau rugăciuni către Dumnezeu. Când era pieptănat şi îmbrăcat i se aducea breviarul şi recita canoanele cu capelanul său, lua parte, în capela sa, la slujba de la ora 8 dimineaţa, intonând „cântece melodioase”, şi la celelalte slujbe în oratoriul său personal. Apoi primea în audienţă „tot felul de oameni, bogaţi şi săraci, doamne şi domnişoare, văduve şi mulţi alţii la date fixe, prezida şedinţele Consiliului referitoare la problemele de stat. îşi rânduia viaţa cu „regularitate maiestuoasă” pentru a arăta că demnitatea coroanei trebuie menţinută prin ordine solemnă. După masa de prânz, asculta menestrelii care cântau melodios „pentru a bucura spiritul” şi apoi, timp de două ore, primea ambasadori, prinţi şi cavaleri, deseori atât de mulţi încât „în marea sală de-abia te puteai întoarce. Asculta veştile despre bătălii şi întâmplări, noutăţi despre alte ţări, semna scrisori şi documente, împărţea sarcini, dădea şi primea daruri. După

O oră de odihnă îşi petrecea timpul cu regina şi cu copiii – 1 se născuse un fiu moştenitor în 1368 iar după aceea un al doilea fiu şi două fiice – vara, îşi vizita grădinile, iarna citea şi studia, discuta cu intimii lui până la cină şi, după distracţiile de seară, se retrăgea. Postea o zi pe săptămână şi citea Biblia de la cap la coadă în fiecare an.

Indiferent de adevărata lui paternitate, Carol avea în întregime pasiunea familiei Valois pentru bogăţii şi lux. El transformase deja Vincennes într-un palat de vară şi în curând avea să construiască sau să dobândească încă trei

sau patru palate. îl angajase pe celebrul bucătar Taillevent care servea lebădă şi păuni fripţi la masă ca şi când aceştia erau vii – cu pene, cu ciocuri şi picioare aurite, aşezaţi în mediile lor de viaţă reconstituite din zahăr şi paste făinoase vopsite. Colecţiona obiecte preţioase şi avea relicvării bătute în pietre scumpe unde păstra o bucată din toiagul lui Moise, vârful craniului lui Ioan Botezătorul, o sticluţă de lapte a Fecioarei Maria, veşmintele zdrenţuite ale lui Hristos şi bucăţele din diverse obiecte folosite la răstignire, inclusiv cununa de spini şi un fragment din adevărata cruce pe care le ţinea în capela regală. La moartea sa, avea 47 de coroane de aur cu pietre scumpe şi 63 de seturi complete de podoabe bisericeşti, cuprinzând veşminte, altare pôrtative, potire, liturghiere şi crucifixuri de aur.

În vârstă de 38 de ani în 1368, cu doi ani mai mare decât Enguerrand de Coucy, regele era palid, slab şi grav, cu nas lung şi strâmb, ochi reci, buze subţiri, păr de culoarea nisipului şi îşi controla cu grijă sentimentele. Trecut printr-o şcoală grea, învăţase să-şi ţină gândurile pentru sine astfel că era acuzat de a fi dibaci şi ascuns. îi trecuseră durerile de cap, de dinţi, dispepsia şi alte suferinţe pe care le avusese în timpul regenţei, însă mai suferea de o boală – poate de gută – la mâna sau braţul drept, de fistule şi abcese misterioase la braţul stâng, probabil din cauza tuberculozei, dar care se credeau a fi rezultatul încercării lui Carol de Navarra de a-l otrăvi în 1358. Un doctor învăţat de la Praga trimis de către unchiul său, împăratul, îl trată dar îl avertiză că, dacă abcesul va înceta să supureze, Carol va muri după 15 zile; în care timp el va avea răgaz să-şi aranjeze afacerile şi să aibă grijă de sufletul lui. Din această cauză, regele trăia mereu sub presiune.

Având o minte cercetătoare, interesat de cauză şi

efect, de filosofie, ştiinţă şi literatură, el fondă una din marile biblioteci ale timpului său care a fost instalată la Luvru unde îşi aveaa două reşedinţă. Camerele bibliotecii erau lambrisate cu panele de chiparos sculptat şi ornamentat, vitraliile erau prevăzute cu plase de fier împotriva „păsărilor şi a altor animale” şi toată noaptea era aprinsă o lampă de argint pentru ca regele să poată citi la orice oră. Nu-l interesa numai cunoaşterea, ci şi răspândirea ei. Îl angaja pe Nicolas Oresme, un consilier învăţat, cu o minte riguroasă şi luminată, pentru a explica în cuvinte simple teoria mijloacelor de plată stabile; acest gen de conducere statală îi aduse titlul de Carol cel înţelept. Porunci să se facă traduceri în franceză din Titus Livius, Aristotel şi din lucrarea lui Augustin *„Oraşul lui Dumnezeu”*. „pentru utilitatea publică a regatului şi a întregii creştinătăţi Poseda mulţi alţi clasici, lucrări ale părinţilor bisericii şi tratate ştiinţifice arabe în traducere franceză.

— Biblioteca era eclectică, conţinând de la lucrări de Euclid, Ovidiu, Seneca până la lucrările de John de Salisbury, *Le roman de la rose* şi cea mai populară operă a timpului, Călătoriile lui Sir John Mandeville. Conţinea diversele enciclopedii de cunoştinţe universale ale secolului al XIII-lea, o colecţie de lucrări despre cruciade, astrologie şi astronomie, 47 de romane cavalereşti, unele despre regele Arthur, coduri, comentarii şi gramatici, lucrări de filosofie, teologie, poezie contemporană şi satiră – în total, conform unui inventar din 1373, peste 2000 de volume, de fapt nucleul Bibliotecii Naţionale a Franţei. Când Scă reproşat că pierde prea mult timp cu cărţile şi învăţaţii săi, Carol a răspuns „Atâta timp cât cunoştinţele sunt onorate în această ţară, ea va prospera 4.

Toţi cei trei fraţi ai lui erau nişte lacomi inveteraţi: Ludovic de Anjou, cel mai mare dintre ei, vrând bani şi un

regat; Jean de Berry, lucrări de artă; Filip de Burgundia, puterea. Înalt, robust şi blond ca şi tatăl lui, Ludovic de Anjou era încăpăţânat, vanitos şi minat de o ambiţie nestăpânită. Jean de Berry, senzual şi dornic de plăceri, era un mare colecţionar a cărui faţă pătrată şi comună, nas turtit şi trup îndesat nu se potriveau deloc cu iubirea pentru artă. Filip de Burgundia avea trăsăturile grosolane ale lui Jean de Berry însă o mai mare inteligenţă şi o mândrie nemăsurată. Toţi îşi puneau interesele proprii înaintea celor ale regatului, toţi se dedau la o extravaganţă epatantă pentru a-şi etala şi mări prestigiul şi fiecare avea să creeze sub patronajul lui opere de artă unice în felul lor: seria de tapiserii cu Apocalipsul comandate de Ludovic de Anjou; *Très Riches Heures* şi *Belles Heures* înluminate pentru Jean de Berry de către fraţii Limbourg; statuile Fântânii lui Moise şi Bocitoarele sculptate de Claus Sluter pentru Filip de Burgundia.

Niciodată nu a fost etalată mai mult grandoarea princiară decât în cele două ocazii din 1368 – 69, la care a luat parte şi Enguerrand de Coucy. Cumnatul lui, Lionel, duce de Clarence, văduv şi tată la 29 de ani, veni la Paris în aprilie 1368, în drum spre Milano unde avea să se căsătorească cu Violante Visconti, fiica lui Galeazzo în vârstă de 13 ani. Însoţit de o suită de 457 de persoane şi 1280 de cai (poate o parte era pentru cadouri) a fost găzduit într-un apartament special decorat pentru el la Luvru. Sora lui, doamna de Coucy şi Enguerrand veniră la Paris pentru a-l întâmpina şi a lua parte la festivităţile şi la onorurile cu care regele şi fraţii lui îl copleşiră timp de două zile pe fostul lor duşman.

Alt musafir de vază a fost vărul lui Enguerrand şi uncţiiul miresei, Amadeus al VI-lea de Savoia, numit „Contele Verde”, deoarece la 19 ani, când obţinuse titlul de cavaler apăruse într-o serie de turnire purtând panaşe

verzi, o tunică verde de mătase peste armură, colţare verzi pentru cal şi fu urmat de 11 cavaleri, toţi îmbrăcaţi în verde, toţi conduşi în arenă de o doamnă în verde, ducând calul luptătorului ei de un frâu verde. Nimeni nu-l întrecea pe Amadeus în ceea ce priveşte ostentaţia. În timp ce era la Paris, unde prăvăliile îşi etalau cele, mai bune mărfuri pentru această ocazie, Contele Verde făcu cumpărături cu nemiluita comandând coliere, cuţite, ghete, pantofi, panaşe, pinteni şi pălării de pai. Dădu regelui o „capelă” din rubine şi perle mari în valoare de 1.000 de florini şi-i oferi 3 franci de aur lui Guillaume de Machaut pentru un poem. Luă acasă, pentru soţia sa, patru bucăţi de stofă de Reims în valoare de 60 de franci şi o *jaquette* căptuşită cu 1 200 de piei de veveriţă.

În timpul vizitei lui Clarence avură loc prânzuri şi cine, dansuri şi jocuri la St. Pol şi Luvru şi un banchet sofisticat care l-a costat pe ducele de Burgundia 1 556 de livre. Au fost servite tot felul de mâncăruri din vânat, peşte şi carne de pasăre. Întâlnim patruzeci de reţete de mâncăruri din peşte şi treizeci de reţete de friptură. La plecarea lui Clarence regele îi dădu daruri lui şi suitei sale evaluate la 20.000” de florini, ceea ce făcea parte dintr-un obicei de a dărui care, în afară de faptul că indica statutul celui care dăruia, era folositor pentru cel care primea pentru că astfel avea posibilitatea să-şi transforme darurile în bani, amanetându-le.

Culmea ostentaţiei va fi întâlnită la Milano. Deoarece cumpărase o fiică a regelui Franţei pentru fiul său şi acum cumpărase un fiu al regelui Angliei pentru fiica sa, Galeazzo Visconti repurtase un dubil triumf şi încă o minune care să sporească renumele Viperelor din Milano, numiţi astfel după însemnul familiei; un şarpe care înghite o figură omenească care se zbate, probabil un sarazin. Doi Visconti au domnit împreună în Lombardia – Galeazzo şi

fratele său Bernabò. Obiceiul de a ucide, cruzimea, zgârcenia, guvernarea eficientă alternând cu despotismul sălbatic, respectul pentru cunoaştere şi încurajarea artelor, desfrâul dus până la maniile sexuale, au caracterizat pe unul sau altul dintre reprezentanţii familiei. Lucchino, un strămoş apropiat, fusese omorât de soţia sa care, după o mare orgie pe un şlep fluvial în care timp avusese mai mulţi iubiţi deodată inclusiv pe dogele Veneţiei şi pe propriul e; nepot, Galeazzo – a hotărât să-şi omoare soţul pentru a preîntâmpina intenţia lui de a o ucide. Desfrâul lui Matteo, cel mai mare dintre fraţii lui Bernabò şi Galeazzo era atât de mare încât periclita regimul şi a fost lichidat de fraţii săi în 1355, la un an de la urcarea lor pe tron, „murind ca un câine fără spovedanie”.

Războiul cu papalitatea, de la care luară Bologna şi alte domenii ale-Sfântului Scaun, era principala activitate a lui Visconti. Când a fost excomunicat de Papă în timpul războiului, Bernabò îl obligă pe nunţiul papal care adusese bula de excomunicare să o mănânce împreună cu panglica de mătase şi sigiliile de plumb. Se presupunea că el ordonase arderea pe rug a patru călugăriţe şi prăjirea de viu a unui călugăr augustin într-o cuşcă de fier din motive necunoscute dacă nu cumva era vorba tot de răutatea sa faţă de Biserică.

Lacom, viclean, crud şi feroce, mânat de accese paroxistice de furie şi de un umor macabru, Bernabò era o întruchipare a aristocratului neînfrânat. Dacă vreunul din cei 500 de câini de vânătoare nu era pe deplin sănătos, poruncea ca toţi îngrijitorii şi braconierii să fie spânzuraţi. *Quaresima*, cele 40 de zile de tortură, atribuită lui Bernabò şi fratelui său, emisă ca edict la urcarea lor pe tron era un catalog atât de sinistru încât te făcea să speri că era menit doar să înspăimânte, mai curând ciecât să fie utilizat cu adevărat. Se presupunea că *strappado*, roata, scaunul de

tortură, jupuirea de viu, scoaterea ochilor, tăierea părţilor feţei şi a membrelor unul câte unul, precum şi alternarea unei zile de tortură cu una de odihnă va – aduce moartea „trădătorilor” şi a duşmanilor ce fuseseră condamnaţi.

În viaţa particulară Bernabò se deda „desfrâului într-un mod încât casa lui părea a fi mai mult haremul unui sultan decât locuinţa unui prinţ creştin Avu 17 copii cu soţia sa, Regina, şi încă rammulţi copii nelegitimi cu diverse amante. Se spunea că soţia sa era singura persoană care îl putea oarecum potoli în timpul acceselor sale de nebunie. Când Bernabò trecea călare pe stradă, toţi cetăţenii trebuiau să îngenuncheze *f*, obişnuia deseori să spună că este Dumnezeu pe Pământ, Papă şi împărat pe domeniul său.

Bernabò domni la Milano, iar fratele său Galeazzo în vechiul oraş Pavia, la vreo treizeci de kilometri depărtare. Cele peste ICO de turnuri care întunecau străzile înguste ale Pa viei erau mărturia luptei neîncetate dintre oraşele italiene. Marele castel al lui Galeazzo, terminat în 1336, a fost construit lipit de zidul de nord al oraşului, cu vederea spre grădini şi spre terenurile fertile. Numit de către cronicarul lor io cu mândrie patriotică „primul palat al universului „şi de un admirator ulterior „cel mai frumos aşezământ din Europa”, era construit din cărămidă roşie făcută din lut lombard şi avea 100 de ferestre care dădeau într-o curte minunată. Petrarca, care era de opt ani „podoaba” curţii Visconti, a descris coroana lui de turnuri „ridicându-se până la nori”, unde „dintr-o parte se vedea creasta înzăpezită a Alpilor şi de pe cealaltă parte Apeninii împăduriţi”. Vara, familia avea astfel posibilitatea de a lua masa într-un balcon cu vedere spre şanţul cu apă, bucurându-se de priveliştea apei, a grădinilor şi a pădurilor pline de vânat.

Un tiran mai puţin melodramatic decât fratele lui,

Galeazzo era sobru în obiceiurile sale personale şi devotat soţiei sale, „buna şi blinda „Blanche de Savoia. El îşi purta lung părul roşcat, prins în cozi sau lăsat liber sau>, câteodată căzut pe umeri într-o plasă de mătase sau împletit cu flori”. Suferea grozav de gută – „boala bogaţilor” – cum era numită de contele de Flandra care era şi el suferind de pe urma ei.

Găsătoria lui Lionel al Angliei cu Violante Visconti trebuia să aibă loc la Milano, cel mai important oraş al

Lombardiei şi rivalul continental al Veneţiei şi Genovei. Ca centru comercial situat la poalele Alpilor, el dominase nordul Italiei timp de 1.000 de ani. Minunăţiile sale înregistrate de un călugăr din secolul trecut, cuprindeau 6.000 de fântâni cu apă de băut, 300 de cuptoare publice, zece spitale din care cele mai mari puteau adăposti 1.000 de bolnavi, câte doi într-un pat, 1.500 de avocaţi, 40 de copişti de documente, 10.000 de călugări din toate ordinele şi 100 de armurieri care confecţionau celebrele armuri milaneze. Pe la mijlocul secolului al XIV-lea Milano era mereu pomenit în cadrul obiceiului general de a deplânge decadenţa prezentului în comparaţie cu zilele simple de odinioară. Bărbaţii crau criticaţi pentru moda extravagantă, mai ales pentru hainele strâmte „— după moda spaniolă pentru pintenii monstruoşi că ai tătarilor şi podoabele cu perle după moda franţuzească. Femeile erau criticate pentru coafurile cârlionţate şi rochiile cu decolteuri adânci.

Se spune că Milano avea atât de multe prostituate încât Barnabô le puse impozit pe venit pentru a plăti întreţinerea zidurilor oraşului.

La sosirea la Milano, Lionel a fost însoţit, în afară de suita sa, de încă 1.500 de mercenari din Compania Albă care trecuseră din serviciul Papei în cel al lui Visconti. Optzeci de doamne îmbrăcate toate la fel – după cum se

obişnuia la mari ocazii – în rochii purpurii cu broderie de-aur, cu mâneci albe şi cordoane de aur şi 60 de cavaleri şi scutieri călări, toţi îmbrăcaţi la fel, îl întâmpinară pe mire. În afară de zestrea pentru fiica sa, care era atât de mare încât au fost necesari doi ani de negoéieri, Galeazzo suportă cheltuielile de 10.000 de florini pe lună, timp de cinci luni şi jumătate pentru mire şi suita sa.

Uluitorul banchet de nuntă, organizat în aer liber, în iunie, tăie răsuflarea la toţi. Scopul său evident a fost de a arăta „dărnicia ducelui Galeas, întreaga sa mulţumire faţă de această căsătorie şi mulţimea lăzilor sale cu bani”. Treizeci de feluri de mâncare din carne de peşte alternară cu prezentarea darurilor după fiecare fel. Sub îndrumarea fratelui miresei, Gian Galeazzo cel tânăr, care avea acum 17 ani şi era tatăl Unei fetiţe de 2 ani, se împărţiră darurile suitei lui Lionel, fiecăruia după rang. Darurile constau din zale scumpe, coifuri cu panaşe, armuri pentru cai, tunici brodate cu pietre preţioase, câini de vânătoare cu zgărzi din catifea, şoimi cu clopoţei de ar-S04

gint, sticle cu cele mai fine sorturi de vin, stofă din purpură şi aur, mantii cu marginea din blană de hermină şi perle, 78 de cai, din care şase minunaţi cai de paradă cu cioltare din catifea verde cu ciucuri roşii, şase cai mari de luptă, cu cioltare din catifea roşie şi rozete din aur şi încă doi, de o rasă excepţională, numiţi Leul şi Episcopul; de asemenea şase *daunts* sau câini de luptă, puternici şi fioroşi, folosiţi câteodată cu cazane cu smoală fierbinte legate de spinare, şi 12 boi graşi, splendizi.

Carnea şi peştele, toate aurite[10], se însoţeau; purcei de lapte cu raci, iepuri cu ştiucă, un viţel întreg cu păstrăvi, prepeliţe şi potârnichi tot cu păstrăvi, raţe şi bâtlani cu crapi, carne de vită şi clapon cu sturion, carné

---

10 Cu o pastă făcută din gălbenuş de ou, şofran şi făină, uneori amestecate chiar eu foiţe de aur.

de viţel şi de clapon cu crapi în sos de lămâie, plăcintele cu carne. de vită şi cu brânză împreună cu plăcintele cu carne de ţipar, piftie şi peşte în aspic, piftie cu mreană şi printre alte feluri, friptură de căprioară, de ied, păun pe varză, fasole verde cu limbă de vită marinată, brânză, smântână, cireşe şi alte fructe. S-a spus că mâncarea rămasă de la masă şi din care se înfruptau de obicei servitorii era de ajuns să hrănească 1.000 de oameni. Printre cei care luară parte la festin a fost şi Petrarca, un musafir de onoare pus la masa principală, şi Froissart, şi Chaucer deşi este îndoielnic, dacă cei doi tineri necunoscuţi au fost prezentat! celebrului italian.

Niciodată nu s-a întors roata norocului atât de brusc; niciodată vanitatea n-a fost mai pedepsită. După patru luni, când încă era în Italia, ducele de Clarence muri de o „febră” nediagnosticată care a fost suspectată drept otrăvire deşi, întrucât distrugea influenta alianţă pe care Galeazzo o cumpărase la un preţ enorm, cauza putea să fie mai curând efectul întârziat al tuturor acelor bucate aurite mâncate în căldura verii din Lombardia. Nici Violante n-a avut o soartă mai fericită. S-a recăsătorit cu un sadic, pe jumătate nebun, marchizul de Montferrat în vârstă de 17 ani, care se deda la strangularea băieţilor servitori, cu propriile lui mâini. După moartea lui năprasnică, se căsători cu un văr primar, unul din fiii lui Bernabò care sfârşi cumplit de mâna fratelui ei. Muri la 31 de ani, fiind văduvă a treia oară.

La 12 luni după căsătoria din familia Visconti, Enguerrand de Coucy a fost trimis ca emisar al regelui la o. nuntă care avea o şi, mai mare semnificaţie politică, şi la fel de mare pompă. Carol al V-lea printr-o manevră iscusită îl îndepărtă pe regele Angliei şi o câştigă pentru fratele lui, Filip de Burgundia, pe aceeaşi moştenitoare pe care regele Eduard o voia pentru fiul lui, Edmund. Ea era Marguerite

de Flandra, fiica şi moştenitoarea lui Louis de Male, conte de Flandra, cel care fugise odinioară de proiectata căsătorie cu Isabella. Eduard dusese cu răbdare tratative pentru această doamnă *de* mare perspectivă timp de cinci ani, fiind chiar pe punctul de a ceda Calais şi 170.000 de livre tatălui ei. Deoarece viitorii soţi erau rude de gradul patru, ca aproape toate persoanele princiare din Europa „se cerea o dispensă de la Papă. Hotărât să menţină Anglia despărţită de Flandra, Carol exploată avantajele unui Papă francez. Urban al V-lea refuză dispensa lui Edmund şi Margueritei şi, după o perioadă potrivită, o acordă lui Filip şi Margueritei care erau rude de acelaşi grad. Unirea gurgundiei cu Flandra, o lovitură atât de mare dată de Franţa, purta germen ele unei naşteri monstruoase deoarece ea crease un stat care avea să se lupte cu părintele lui, oferind în secolul următor Angliei prilejul de a se răzbuna în etapa cea mai întunecată a războiului.

Pentru a satisface pasiunea Margueritei pentru bijuterii, ducele de Burgundia trimise în toată Europa după diamante, rubine şi smaralde şi cumpără de la Coucy mândria colecţiei, nu colier de perle pentru suma de 11.000 de livre. Înaintea sosirii lui Filip la Ghent pentru nuntă, au fost trimise trei cuiere enorme cu obiecte preţioase. Ducele depuse toate eforturile ca să-i câştige şi să-i impresioneze pe flamanzi prin daruri şi serbări pentru nobili şi burghezi, procesiuni şi turnire, prin întâmpinarea musafirilor la frontiere şi apoi escortarea lor în uniforme comandate special pentru această ocazie. Pentru Filip, ostentaţia avea sens politic, făcea parte din procesul de clădire a unui stat prin prestigiu. Şi el era totdeauna superb îmbrăpat, purtând o pălărie cu pene de struţ, fazan şi de „pasăre de India” şi o alta cu panglici de aur şi damasc adusă din Italia. Bărbat cu temperament energic, petrecea zile întregi la vânătoare, dormind deseori în

pădure, juca tenis şi era cel mai neobosit călător al epocii, murgind dintr-un loc în altul cam de 100 de ori pe an. Multe din călătoriile lui erau pelerinaje şi ducea cu el un relicvariu portabil şi mătănii. Mergea la slujbă aproape tot atât de des ca regele, medita singur ca şi regele în propriul său oratoriu şi nu scăpa prilejul să atragă atenţia asupra darurilor sale. După căsătorie, dărui statuii Fecioarei din Catedrala din Tournai, o robă şi o mantie de aur căptuşită cu hermină şi brodată minunat cu blazonul lui şi cel al soţiei sale.

Intrând călare în Ghent, care strălucea de culoare şi răsuna de sunetul clopotelor, nobilii se adunară pentru nuntă. Froissart relatează că „îndeosebi bunul baron de Coucy era acela care avea purtarea cea mai aleasă la o festivitate şi ştia că nimeni altul cum să se poarte şi pentru aceasta îl trimisese regele”. Puţin câte puţin se conturează imaginea unei personalităţi frapante care se evidenţia printre pairi din punctul de vedere al manierelor şi înfăţişării.

Sumele pe care bogaţii îşi permiteau să le cheltuiască în asemenea ocazii într-o perioadă de dezastre repetate par inexplicabile, nu atât în ceea ce priveşte motivul, cât în ceea ce priveşte mijloacele. De unde proveneau toţi aceşti bani care să întreţină luxul în mijlocul ruinei, declinului şi a veniturilor scăzute pe care le obţineau moşiile şi oraşele depopulate? Mai întâi monedele nu erau vulnerabile la ciumă ca viaţa omului; ele nu dispărură şi chiar dacă fuseseră furate de briganzi, ele reintrară în circulaţie. La o populaţie redusă, sumele de bani lichizi erau proporţional mai mari. Poate că şi în ciula mortalităţii provocate de ciumă, capacitatea de a produce bunuri şi de a presta servicii nu fusese redusă deoarece la începutul secolului existase un surplus de populaţie. Proporţional cu bogaţii care supravieţuiseră, bunurile şi

serviciile se prea poate să fi sporit în realitate.

Ostentaţia şi fastul folosite pentru a înălţa imaginea conducătorului deasupra pairilor săi şi de a stârni admiraţie şi veneraţia poporului era obiceiul tradiţional al prinţilor. Dar acum, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, erau duse la extrem ca şi cum ar fi vrut să sfideze incertitudinea din ce în ce mai mare a vieţii. Consumul vădit deveni exces frenetic, un văl aurit peste Moartea Neagră şi bătăliile pierdute, o dorinţă disperată de a arăta că sunt norocoşi într-o perioadă de nenorociri iminente.

Sentimentul de a trăi într-o perioadă de dezastre se exprima în artz pe accentul mai mare care se punea pe dramele şi sëntimentele umane. Fecioara suferă mai mult din cauza morţii fiului ei; pe altarul din Narbonne, pictat în acea vreme, ea este arătată leşinând în braţele sprijinitorilor ei. Într-o altă versiune de Rohan Master, toată suferinţa oamenilor buimăciţi este concentrată pe faţa apostolului Ioan care, în timp ce o sprijină pe mama leşinată la piciorul crucii, întoarce nişte ochi plini de suferinţă spre Dumnezeu ca şi cum l-ar întreba: „Cum de ai lăsat să se întâmple aceasta?”

Boccaccio simţi apropierea umbrelor şi trecu de la *Decameronul* optimist şi plin de bunăvoie la satira acidă despre femei numită II *Corbaccio* (Cioara) Femeia care odinioară dădea farmecul povestirilor sale apare acum ca o harpie lacomă, preocupată numai de haine şi iubiţi, dispusă, în desfrânarea ei, să se împerecheza cu servitorul sau cu negrul etiopian. După *Cioara* el alese o altă temă deprimantă; soarta schimbătoare a unor mari figuri ale istoriei care din mândrie şi nebunie ajunseseră de la fericire şi măreţie la mizerie.

„Aşa sunt timpurile, prietene, în care trăim44 – scria Petrarca într-o scrisoare către Boccaccio din 1366. „Pământul” scria el, „este poate depopulat de oameni

adevăraţi dar nu a fost niciodată mai dens populat cu vicii şi creaturi ale viciului44.

Pesimismul era starea normală a Evului Mediu, deoarece era de la sine înţeles că omul se năştea blestemat şi avea nevoie de izbăvire dar deveni mai răspândit în a doua jumătate a secolului iar speculaţia despre venirea Anti-Hristului deveni mai răspândită. Se credea că existau *speculator es* sau iscoade care aşteptau semnele ce vor indica că vine „sfârşitul lumii44. Sfârşitul era aşteptat atât cu spaimă cât şi cu speranţă deoarece Anti-Hristul va fi în sfârşit învins la Armageddon, aducând domnia lui Hristos şi o epocă nouă.

Capitolul 12

Dubiu jurământ de credinţă

În timp ce evenimentele se precipitau spre reînceperea războiului între Franţa şi Anglia, Enguerrand era prins, prin căsătoria sa cu o englezoaică/ între două jurăminte de credinţă. Nu putea nici să ridice armele împotriva socrului său, căruia îi datora credinţă pentru pământurile sale din Anglia, nici să lupte, pe de altă parte, împotriva seniorului său de drept, regele Franţei.

Regele Carol insista asupra problemei suveranităţii ridicată de seniorii gasconi. Făcând eforturi pentru a pregăti o justificare elaborata a reluării ostilităţilor, regele ceru consultaţii juridice de la eminenţi jurişti ai Universităţilor din Bologna, Montpellier, Toulouse şi Orléans care, deloc surprinzător, dădură răspunsuri favorabile. Acoperit de lege, Carol îl convocă pe Prinţul Negru la Paris ca să dea socoteală pentru plângerile făcute împotriva lui. „Privindu-i fioros” pe mesageri, Prinţul răspunse că va veni bucuros „dar vă asigur că vom purta coifuri pe cap şi ne vor însoţi 60.000 de oameni”. Carol îl proclamă imediat un vasal neloial, anulă Tratatul de la Brétigny şi declară război în mai 1369.

Din această cauză, seniorii care aveau pământuri în ambele regate „erau foarte îngrijoraţi… şi, îndeosebi, seniorul Coucy, deoarece îl afecta foarte mult”. În situaţia stânjenitoare în care era obligat să depună jurământ de credinţă la doi seniori care erau pe picior de război, un vasal „conform lui Bonet, trebuia să-şi facă serviciul militar seniorului căruia i-a jurat credinţă prima dată şi să trimită un înlocuitor celuilalt senior – o soluţie ingenioasă însă costisitoare. Enguerrand de Coucy nu putea fi obligat de regele Eduard să lupte împotriva seniorului său de drept însă, era destul de limpede că, dacă va lupta de partea Franţei, marile sale moşii pe care le deţinea ca duce de Bedford şi, poate, cele ale Isabelle! ar fi fost confiscate.

Primul său plan a fost să plece pentru a pune stăpânirô *pe o* moştenire a Hapsburgilor de la mama lui, moştenire care se găsea dincolef de munţii Jura, de partea elveţiană a Alsaciei şi care fusese reţinută de verii lui, Albert al

III-lea şi Leopold al III-lea, duci de Austria. Deşi pretenţia lui Enguerrand de Coucy fusese controversată şi împrejurările sunt confuze, el nu avea nicio îndoială asupra dreptului său. Sigiliul său din 1369 reprezintă un scut împărţit în patru cu însemnele lui şi ale Austriei, tot la fel cum îşi pusese Eduard însemnele sale alături de cele ale Franţei ca să-şi arate pretenţia sa la coroana Franţei. Minuscula figură de pe sigiliu, abia atingând o înălţime de 4 cm, exprima prin atitudinea ei neobişnuită aceeaşi trufie ca şi motto-ul familiei Coucy. Spre deosebire de sigiliul tipic al unui nobil, care de regulă înfăţişează un cayaler galopând cu spada ridicată, figura lui Enguerrand de Coucy, austeră şi fermă, stă ţeapănă în armură, cu viziera trasă, ţinând în mâna dreaptă o lance sprijinită de pământ şi în mâna stângă, un scut. O astfel de figură, stând în picioare, era rar folosită şi implică regenţă sau

descendenţă „regală şi apărea în timpul lui Enguerrand de Coucy pe însemnele ducilor de Anjou, de Berry şi de Bourbon. Într-o formă sau alta, câteodată cu panaş de pene atingându-i umerii, figura dreaptă şi imobilă, a rămas pe sigiliul lui Enguerrand de Coucy în tot timpul vieţii lui.

Cu un mic grup de cavaleri şi cu oameni înarmaţi din Picardia, Bretania şi Normandia, Enguerrand de Coucy intră în Alsacia, în teritoriul imperial, în septembrie 1369. Cam în acelaşi timp, Isabella se întoarse în Anglia cu fiicele ei, fie pentru a-şi proteja veniturile, fie pentru faptul că mama ei era pe moarte, la Windsor, fie din ambele motive. Moartea bunei regine Filipa, în august 1369, a avut un efect istoric deoarece îl determină pe Froissart să se întoarcă în Franţa la protectorii lui francezi – dintre care unul avea să fie Coucy – şi la un punct de vedere francez în cronicile sale.

În Alsacia, Enguerrand de Coucy încheie un contract la preţul de 21.000 de franci cu contele de Montbéliard pentru a-l ajuta împotriva ducilor de Hapsburg. Într-un manifest citit în oraşele Strasbourg şi Colmar, declară că nu are nicio intenţie ostilă împotriva lor şi ridică problema moştenirii sale. După aceasta nu mai există mărturii, dar este limpede faptul că proiectul a eşuat. Unii spun că ducii de Austria au recrutat un duşman puternic al lui Montbéliard ca să-i imobilizeze armatele, alţii spun că Enguerrand de Coucy a fost urgent chemat la 30 septembrie de Carol al V-lea, care avea nevoie de el în războiul împotriva Angliei. Silit să ia o hotărâre, a izbutit cu siguranţă să găsească o scuză acceptabilă faţă de rege pentru a-şi justifica neutralitatea şi de acum înainte dispare iar timp de doi ani. Cu excepţia unei singure menţiuni, nu se mai pomeneşte nimic despre el.

Această unică referire îl arată la Praga, de unde datează un document din 14 ianuarie 1370 prin care

acordă o rentă anuală de 40 de mărci sterline obţinute din venitul său din Anglia seneşalului său, Chanoine de Robersart. O călătorie la Praga ar fi fost un gest firesc pentru a folosi influenţa împăratului asupra Hapsburgilor în favoarea moştenirii sale. Froissart va spune mai târziu că „deseori” Enguerrand se plânsese împăratului în ceea ce priveşte drepturile sale şi acesta îi dădu dreptatea însă declarase că nu-i poate „constrânge pe cei din Austria deoarece sunt puternici în ţara lui, având mulţi soldaţi buni”.

După un hiatus documentar de 22 de luni, următoarea mărturie îl arată pe Enguerrand de Ooucy în Savoia unde, din noiembrie 1371, a fost angajat activ împreună cu vărul său Contele Verde împotriva furnizării neobosite de elemente duşmane de către Savoia. În 1372 – 73 ambii luptau în Italia în serviciul Papei împotriva lui Visconti.

De la căderea Imperiului Roman, puterea se deplasase în afara graniţelor Italiei, lăsând un haos politic într-o ţară cu o mare bogăţie culturală. Oraşele Italiei înfloreau din punct de vedere artistic şi comercial, agricultura ei se dezvoltase mai mult decât în alte părţi, bancherii săi acumulaseră capital şi deţineau monopolul finanţelor în Europa, însă permanenta luptă dintre fracţiuni şi lupta pentru putere între papalitate şi imperiu, dintre guelfi şi ghibelini adusese Italia în epoca despoţilor, din dorinţa de a fi instaurată ordinea. Oraşele-state, odinioară părinţii autonomiei republicane, intraseră pe mina unor Can Grandes, Malatestas, Visconti care guvernau fără vreun drept, numai prin forţă. Servilă faţă de tirani – cu excepţia Veneţiei care-şi menţinea oligarhia sa independentă şi a Florenţei, că senioria sa – Italia era comparată de Dante cu un sclav şi un bordel. Niciun popor nu vorbea mai mult de unitate şi unitate naţională, şi avea

mai puţin din ambele, decât italienii.

În parte ca rezultat al acestor condiţii, *condottieri* străini au găsit un, loc propice în Italia. Nefiind legaţi de niciun jurământ, slujind pentru câştig şi nu din loialitate faţă de vreun senior, purtau războaiele în avantajul lor şi le prelungeau cât puteau mai mult, în timp ce populaţia nefericită suferea efectele. Negustorii şi pelerinii, trebuiau să-şi angajeze gărzi înarmate. Porţile oraşelor erau închise în timpul nopţii. Stareţul unei mănăstiri de lângă Siena îşi muta toate bunurile de două sau trei ori pe an într-un oraş înconjurat de ziduri „de frica acestor companii Un negustor din Florenţa, trecând printr-un sat în munte ocupat de briganzi, a fost atacat şi, deşi strigă după ajutor şi tot satul îl auzi, nimeni nu îndrăzni să-i sară în ajutor.

Chiar atunci când drumurile sunt periculoase şi atacurile obişnuite, viaţa de zi cu zi se desfăşoară cu aceeaşi stăruinţă cu care cresc buruienile. Marile republici maritime, Veneţia şi Genova, încă aduceau în Europa mărfuri din est, sistemul bancar şi de credit italian încheia încă afaceri, ţesătorii din Florenţa, armurierii din Milano, sticlarii din Veneţia, artizanii din Toscana încă îşi făceau meseria sub acoperişuri din olane roşii.

La mijlocul secolului al XIV-lea, esenţa situaţiei politice din Italia era efortul disperat al Papei de la Avignon să menţină controlul asupra bazei sale vremelnice din Statele Papale. A guverna această mare fâşie din mijlocul Italiei, dincolo de graniţele ţării era de fapt imposibil, încercarea provoacă o serie de războaie feroce, vărsări de sânge şi masacre, impozite oprimante, guvernatori duşmăniţi şi urâţi şi o continuă creştere a ostilităţii faţă de papalitate în propria sa ţară.

Efortul de a recuceri Statele Papale a dus. inevitabil la o ciocnire cu tendinţele expansioniste ale oraşului Milano aflat sub guvernarea lui Visconti, care cucerise

Bologna, un fief papal, în 1356, şi ameninţa să devină puterea dominantă în Italia. Când armatele papale au reuşit să recâştige Bologna, Bemaho Visconti într-un acces de furie îl sili pe un preot să arunce anatema asupra Papei din vârful unui turn. Respingând cu totul autoritatea papală, puse stăpânire pe proprietatea, ecleziastică, sili pe arhiepiscopul din Milano să îngenuncheze în faţa lui, le interzise supuşilor săi să plătească taxele pentru Biserică, să ceară indulgenţe sau să aibă în vreun fel de a face cu administraţia pontificală, refuza să accepte preoţi numiţi de Papă pe domeniul său, rupse şi călcă în Dicioare scrisorile Papei. Atunci când nu dădu curs unei convocări la Avignon spre a fi condamnat pentru desfrâu, cruzime şi „ură diabolică” faţă de Biserică, Urban al V-lea îl excomunică ca eretic în 1383 şi predică, făcând unul din gesturile cele mai inutile ale secolului, o cruciadă împotriva lui. Ostili faţă de papalitatea din Avignon pentru purtările ei lumeşti, rapacitate şi chiar pentru faptul că îşi avea reşedinţa în Franţa, italienii nu-l considerau pe Urban decât o unealtă a Franţei şi nu dădură atenţie chemării lui.

Pe numele adevărat Guillaumede Grimoard, născut într-o familie nobilă din Languedoc, Urban era un credincios sincer, un fost călugăr benedictin care dorea într-adevăr să restabilească încrederea în Biserică şi să reînvie prestigiul papalităţii. Reduse nenumăratele beneficii, ridică nivelul de cultură al preoţilor, luă măsuri ferme împotriva cămătăriei, simoniei şi concubinajului la care se pretau preoţii, interzise purtarea încălţărilor ascuţite în administraţia pontificală şi nu încercă să câştige afecţiunea Colegiului Cardinalilor. Înainte de alegerea sa, el nu fusese unul de ai lor ci un simplu abate la Sf. Victor din Marsilia. Faptul că reuşise să treacă de candidaţi de rang mai înalt, inclusiv de ambiţiosul Talleyrand de Périgord s-a datorat numai incapacităţii

cardinalilor *de* a cădea de acord asupra unuia dintre ai lor, însă poporul a crezut că aceasta fusese voia lui Dumnezeu. Petrarca, urmărindu-şi tema favorită, considera că numai Spiritul Divin reuşise să-i determine pe astfel de oameni, cum sunt cardinalii, să-şi înăbuşe propria lor invidie şi ambiţie şi să deschidă drumul alegerii unui Papă care ar fi dorit să mute sediul papal din nou la Roma.

Urban ar fi făcut-o de îndată ce ar fi avut controlul ferm asupra patrimoniului catedralei Sf. Petru. Printre credincioşii de pretutindeni, dorinţa ca Papa să se întoarcă la Roma era expresia dorinţei lor pentru purificarea

Bisericii. Dacă Papa împărtăşea acest sentiment, el rêcunoştea de asemeni că întoarcerea la Roma era singurul mijloc de a-i controla pe credincioşi şi înţelegea necesitatea de a sfârşi odată cu ceea ce tot restul Europei considera a fi vasalitate faţă de Franţa. Cu cât rămânea mai mult papalitatea la Avignon, cu atât mai mult îi slăbea autoritatea şi îi scădea prestigiul în Italia şi în Anglia. Cu toate obiecţiile violente ale cardinalilor şi cu toată rezistenţa regelui Franţei, Urban era hotărât să mute sediul înapoi la Roma.

În Italia, Bernabò nu era singurul duşman al preoţilor. Francesco Ordelaffi, despotul din Forli, reacţionă la excomunicare prin arderea în piaţă a păpuşilor de paie care îi reprezentau pe cardinali. Chiar şi Florenţa, deşi aliată din când în când cu papalitatea din nevoia de a se apăra împotriva oraşului Milano, era anticlericală şi antipapală în spirit. Cronicarul florentin, Franco Sachetti, scuză groaznica mutilare a unui preot de către Ordelaffi pe motivul că a acţionat împins de păcatul avariţiei, considerând că ar fi un lucru bun pentru societate dacă toţi preoţii ar fi trataţi în acej. aşi fel.

În Anglia era o zicală: „Papa a devenit francez şi Hristos, englezenglezii erau din ce în ce mai supăraţi că

Papa numea străini pentru încasarea veniturilor bisericeşti engleze, în acest fel banii englezi ieşind din ţară. Datorită spiritului lor de independenţă din ce în ce mai puternic, fără a-şi da seama, ei se îndreptau deja spre o Biserică, a Angliei.

În aprilie 1367, Urban înfăptui marea mutare, plecând din Marsilia în vaietele cardinalilor care se spune, că strigau în gura mare „Oh, Papă nenorocit! Oh, frate fără de Dumnezeu! Unde-şi duce fii?” Ca şi cum i-ar fi dus în exil în loc de a-i salva de exil.

Temându-se să-şi abandoneze prosperitatea din Avignon pentru insecuritatea şi ruina Romei, îl însoţiră la început numai cinci din colegiu. Cea mai mare parte a imensei structuri administrative a fost lăsată la Avignon.

Prima escală a lui Urban a fost la Leghorn, unde Giovanni Agnello, dogele Pisei, un suveran „odios şi tira –, ale” veni în întâmpinarea lui însoţit de Sir John Hawkwoôd. şi 1.000 din soldaţii lui în zale strălucitoare. La vederea acestora. Papa începu să tremure şi refuză să debarce. Nu era un semn bun pentru întoarcerea în Oraşul Etern.

Spiritul rău al secolului al XIV-lea a dominat întoarcerea Ta Roma. Sfântul Părinte izbuti să intre în capitala creştinătăţii, acum un oraş în dezordine, numai după ce strânse o armată şi o escortă impunătoare de nobili italieni. Dependentă odinioară de imensele afaceri ale curţii papale, Roma nu avea un comerţ înfloritor pe care să se sprijine aşa cum avea Florenţa sau Veneţia. În absenţa papalităţii, oraşul fu cuprins de sărăcie şi dezordine; numărul populaţiei oscila înainte de Moartea Neagră între 50.000 şi 20.000 de locuitori; monumentele clasice, ruinate de cutremure sau neglijenţă, erau devastate; în bisericile abandonate erau ţinute vite, – străzile erau murdare şi pline de băltoace. Roma n-avea poeţi ca Dante şi Petrarca, „un doctor de neînvins” ca

Ockham, n-avea universitate ca Parisul sau Bologna şi ateliere înfloritoare de pictură şi sculptură. Avea o sfântă celebră; Brigitta de Suedia, care era bună şi blajină cu toată lumea, fiind însă o denunţătoare pătimaşă a corupţiei stăpânirii…

În 1368, sosirea împăratului în Lombardia ca să facă cauză comună cu Papa împotriva lui Visconti, părea să fie de bun augur. Eforturile sale nu au fost încununate de succes şi duşmăniile şi rivalităţile fură reluate. Vechiul ţel de reunificare cu Biserica de Răsărit părea realizabil în 1369 când împăratul bizantin Ioan al V-lea Paleologul veni la Roma să-l întâlnească pe Urban în cadrul unei ceremonii desfăşurate în catedrala Sf. Petru. Spera să obţină ajutorul Vestului împotriva turcilor în schimbul unirii cu Biserica romană, însă şi acest proiect căzu întru –, cât cele două Biserici nu căzură de acord asupra ritualului.

Hăituit de noile revolte din Statele Papale, ameninţat de masarea trupelor lui Bernabò în Toscana, înfrânt şi deziluzionat, Urban se întoarse la Avignon în septembrie 1370. În Roma pustie, Brigitta de Suedia prezise moartea sa timpurie pentru că o trădase – pe Mama Bisericilor. Urban muri după 2 luni, ca şi regele Ioan, de o boală nespecificată. Poate că numele ei era disperare.

Ca să se pună în siguranţă, cardinalii au ales drept succesor un francez autentic dintr-o mare familie baronală, fostul cardinal Pierre Roger de Beaufort, care-şi luă numele de Papa Grigore al XI-lea. Era un preot pios şi modest în vârstă de 41 de ani, necăjit de o boală cronică care-i „dădea mari dureri”, o persoană considerată a fi lipsită de spiritul necesar pentru a înfrunta pericolele Romei. Deşi era nepotul celebrului Clement al VI-lea care l-a făcut cardinal la 19 ani, Grigore nu avea purtările senioriale ale unchiului său, nici prestigiul lui şi nicio tărie de caracter deosebită. Totuşi cardinalii scăpaseră din

vedere că o funcţie supremă poate avea uneori un efect transformator.

De îndată ce a fost înscăunat, Grigore, ca şi predecesorul său, simţi atracţia Bornei atât în ăhemările credincioşilor cât şi în nevoia politică de a părăsi Avignon-ul şi a muta papalitatea acasă la ea. Şovăitor şi nedecis din fire ar fi preferat o viaţă liniştită însă ca Pontif Suprem avea simţul datoriei. Totuşi, nu era posibil să se mute în Italia până ce Statele Papale nu erau puse la adăpost de atacurile lui. Visconti. În acest scop, Urban organizase o Ligă Papală formată din diverse puteri care să declare război oraşului Milano, ligă pe care Grigore o moştenea acunn în 1371, când Ber-nabo ocupă alte domenii ale Sfântului Scaun, acţiunea deveni absolut necesară.

În acelaşi an, Amadeus de Savoia, Contele Verde, intră în Piemont, unde teritoriul său se învecina cu Milano, pentru a declanşa un război local împotriva unuia dintre vasalii săi. Era însoţit de vărul său, Enguerrand de Coucy, pe care-l numi Locotenent General pentru Piemont.

Enguerrand traversă Alpii acoperiţi de zăpadă cu un grup de 100 de lăncieri între noiembrie şi martie, în iarna lui 1371 – 72. Deşi în secolul al XX-lea ele sunt de netrecut iarna, trecătorile alpine erau străbătute în toate anotimpurile de călătorii medievali cu ajutorul muntenilor savoiarzi folosiţi ca ghizi. Oamenii din Evul Mediu se temeau mai puţin de accidentele fizice decât urmaşii lor mai comozi. Cărările erau marcate şi de-a lungul crestelor erau legate funii de către călugări din arhondariile locale sau de sătenii care erau scutiţi de impozit pentru serviciile lor. Aceştia minau şirurile de asini încărcaţi şi trăgeau pe călători pe *ramasse*, o saltea aspră făcută din crengi legate la capete cu o funie. Călătorii purtau glugi, pălării. sau capişoane croite ca nişte măşti. Un cardinal cu suita sa şi 120 de cai au fost văzuţi trecând munţii într-un noiembrie,

caii având ochii închişi din cauza zăpezii îngheţate. Cadavrele călătorilor care fuseseră surprinşi de viscol sau care nu reuşiseră să ajungă la un refugiu la căderea nopţii erau îndepărtate cu regularitate, primăvara, de către călăuze.

De pe înălţimile lor transalpine conţii de Savoia exercitau un control foarte eficace asupra păsurilor. Contele

Verde, Amadeus al VI-lea, era un prinţ întreprinzător cu o voinţă puternică al cărui tată era fratele bunicii din partea mamei lui Enguerrand de Coucy. Al 17-lea în dinastia lui, cumnat cu regina Franţei, întemeietorul a două ordine de cavaleri, conducătorul cruciadei care i-a alungat pe turci din Gallipoli în 1365 şi l-a repus pe tron pe împăratul bizantin, Amadeus îi dispreţuia pe mercenari ca fiind nişte „nemernici 4, nişte „nulităţi 4 – totuşi îi angaja. Câteodată nu se dădea în lături în a-itmitui pentru a-şi abandona contractele anterioare. îl ahgajă pe temutul şi crudul Anachino Baumgarten cu compania sa germanoungară de 1200 de lăncieri, 609 de *brig anii* şi 300 de arcaşi pentru operaţiunile din Piemont în 1371 împotriva marchizului de Saluzzo. În faţa acestei ameninţări, Saluzzo îi ceru ajutor lui Bernabò Visconti care-i trimise întăriri.

În acest moment Enguerrand „de Coucy intră în Piemont în calitate de conducător al campaniei savoiarde. Bun tactician, se spune că Enguerrand a „devastat” teritoriul lui S.aluzzo şi îi ceru lui Amadeus-alţi soldaţi pentru a pustii şi mai mult ţara. Aceste tactici menite să determine pe inamic să se predea, au reuşit rapid. Cucerirea de către Enguerrand de Coucy a trei oraşe şi asedierea unui al patrulea declanşă contraofensiva lui Bernabò în numele aliatului lui. Ca răspuns, Amadeus se alătură Ligii, Papale care era împotriva lui Visconti, spre

marea durere a surorii sale Blanche căsătorită cu Galeazzo Visconti. Ca răsplată pentru cei 1.000 de lăncieri pe care Amadeus a promis să-i angajeze pe socoteala lui, Papa îl numi Căpitan General al forţelor Ligii care operau în vestul Lombardiei.

În lupta care urmă, părţile erau prinse într-o sumedenie de legături mai importante pentru ele decât pentru posteritate. Legaţi prin căsătorii, relaţii de vasalitate sau tratate de o parte sau de altă parte, beligeranţii făceau şi desfăceau alianţe ca nişte piese de şah într-un joc gigantic, ceea ce explică motivele lipsite de temei ale lupteid Războiul mai era condiţionat şi de folosirea mercenarilor care, nefiind legaţi de niciun jurământ de credinţă treceau peste noapte de partea adversă, chiar cu o mai mare uşurinţă decât cei care-i angajau. La început Seniorul din Mantua fusese membru al Ligii, apoi îi abandonă pe Papă ca să se alăture lui Bernabò. Sir John Hawkwood a fost la început în slujba lui Bernabò, apoi trecu de partea Ligii. Marchizul de Montferrat, asediat de Galeazzo, se căsători după aceea cu fiica acestuia, văduva Violante. Amadeus şi Galeazzo, duşmani uniţi prin devotamentul lor comun faţă de Blanche, se simţiră mai ameninţaţi de Bernabò decât unul faţă de celălalt şi până la urmă ajunseseră la o înţelegere. Războiul în care era angajat Enguerrand de Coucy în Lombardia pentru următorii doi ani era o gaură de şarpe.

La Asti, ţinta campaniei savoiarde, Coucy avu de înfruntat în august 1372 Compania Albă a lui Sir John Hawkwood, ce era în slujba lui Visconti. Fiecare din oamenii lui Hawkwood, după spusele lui Villani, era slujit de unul sau doi pajicare-i lustruiau armura atât de bine încât „strălucea ca o oglindă şi-i dădea astfel o înfăţişare şi mai îngrozitoare44. În luptă, caii lor erau ţinuţi de paji în timp ce pedestraşii luptau unul lângă altul în cerc, fiecare

Jance era aţintită în jos, fiind ţinută de doi oameni. „Înaintând încet şi scoţând strigăte puternice era foarte greu să le străpungi rândurile. Totuşi, adaugă Villani, aveau mai mult succes în raidurile de noapte întreprinse asupra satelor decât în luptă deschisă şi când reuşeau „se datora mai mult laşităţii oamenilor noştri44 decât curajului sau calităţilor morale ale companiei.

Chinuit de gută şi lipsit de gustul luptei, Galeazzo îşi trimise fiul în vârstă de 21 de ani să conducă asediul oraşului Asti. Numit Conte dee Vertu de la titlul obţinut prin căsătoria sa din copilărie cu Isabelle de France, Gian Galeazzo era înalt şi bine clădit, cu păr roşcat, semănând cu tatăl său în ceea ce priveşte frumuseţea deşi, pe majoritatea observatorilor calităţile sale intelectuale îi impresionau mai mult decât cele fizice. Singurul copil al unor părinţi iubitori, iniţiat în arta guvernării dar neîncercat în război, tânărul Visconti, la rândul lui, tatăl a trei copii, era însoţit de doi păzitori care aveau ordin de la tatăl şi mama sa să-l apere ca să nu fie omorât sau luat prizonier ceea ce, după cum spuneau ei, „se întâmplă des în război44. Prea grijulii, păzitorii îl împiedicară pe Hawkwood să dea un asalt frontal aşa cum ar fi dorit, ceea ce l-a făcut, în exasperarea lui, să-şi dărâme cortul şi să părăsească tabăra. Ca urmare, savoiarzii au eliberat oraşul. Când Bernabò drept pedeapsă, îi plăti lui Hawkwood numai jumătate din suma promisăf acesta trecu în tabăra Papei. Puţin după aceea, Baumgarten, mercenarul savoiard, trecu de partea lui Visconti.

Ridicarea asediului oraşului Asti chiar dacă n-a fost pentru savoiarzi o victorie militară strălucită, deschise calea spre Milano. Gian Galeazzo, întorcându-se fără glorie din prima sa campanie de război, se întoarse în Pavia tocmai la timp pentru a fi de faţă la moartea soţiei sale în vârstă de 23 de ani, Isabelle de France. Ea muri la

naşterea celui de al patrulea copil, un fiu care-i. supravieţui numai şapte luni. Rolul lui Enguerrand la Asti, deşi nu a fost consemnat în cronică, trebuie să fi fost important şi eventual decisiv într-un anumit fel deoarece Papa îşi însărcina imediat nunţiul, cardinalul de la Sf. Eustaţiu, „să încheie contracte, tratate, alianţe şi acorduri cu Enguerrand, baronul de Coucy, în numele Bisericii 4 cu scopul de a-i oferi comanda trupelor papale pe care cardinalul le conducea spre Lombardia. S-a autorizat o primă plată către Coucy de 5 893 de florini printr-un bancher din Fiorerâţa „să fie primiţi în mână”, cu condiţia ca, în caztil în care Coucy nu reuşea să îndeplinească strict condiţiile acordului cu cardinalul, el va trebui să ramburseze suma de 6.000 de florini trezoreriei papale.

La 20 de florini pentru un lăncier pe lună, salariul obişnuit al mercenarului, suma indică faptul că forţa armată dată baronului de Coucy număra 300 de lăncieri faţă de 1.000 cât îi promisese iniţial Papa. Trei sute de lăncieri formau o companie obişnuită în contractele din timpul acela, compania putând avea între 60 sau 70 până la 1.000 de lăncieri, trei călăreţi, plus arcaşi călare, pedestraşi şi servitori.

În decembrie Papa îl numi oficial pe Enguerrand de Coucy în funcţia de Căpitan General al companiei papale din Lombardia împotriva „fiilor damnaţi4. Numirea arăta neliniştea lui Grigore faţă de Amadeus care se angajase să înainteze spre Milano de la vest, însă se afla încă în Piemont apărându-şi propriul teritoriu împotriva forţelor lui Visconti. Misiunea baronului de Coucy era să se alăture lui Hawkwood, aflat acum în slujba Papei, care se retrăsese din Bologna după ce şi-a schimbat stăpânii şi începuse deja să avanseze din nou spre vest cu speranţa să împresoare Milano. Enguerrand urma să plece odată cu el pentru a face joncţiunea cu Amadeus ca-e urma să încheie

împresurarea”.

În februarie 1373 Amadeus intră în sfârşit pe teritoriul milanez, încheind un pact de neutralitate cu Galeazzo. Se simţea mina surorii sale, Blanche, care se străduise să pună capăt acestei nefericite situaţii prin care pământurile soţului ei erau devastate de fratele ei. În acordul lor Amadeus promitea să nu se atingă de teritoriul lui Galeazzo în schimbul promisiunii lui Galeazzo de a nu-I da ajutor lui Bernabò împotriva lui. Astfel, Galeazzo ieşi pe jumătate din război, lăsându-i lui Amadeus mână liberă să meargă împotriva lui Bernabò fără să-i fie frică că este atacat pe la spate.

Prin ianuarie 1373 baronul de Goucy făcuse joncţiunea cu Hawkwood, undeva la est de Parma, de unde continuară să înainteze spre Milano. La 28 februarie, tocmai când se apropiau de ţintă, Papa, printr-o surprinzătoare schimbare, îi porunci lui Enguerrand de Coucy să le dea fraţilor Visconti liberă trecere pentru ca aceştia să poată veni la Avignon înainte de sfârşitul lui martie.

Grigore a fost păcălit ele o ofertă a fraţilor Visconti de a negocia, care era un şiretlic al lui Bernabò de ac! şti ga timp pentru a-şi aduna forţele. În timp ce încă se bucura de capitularea anticipată a duşmanilor lui, Grigore îi scrise lui Enguerrand de Coucy să acţioneze „curajos şi energic pentru a apăra interesele Bisericii în Italia”, mulţumindu-i pentru acel lucru neobişnuit, „loialitatea sa totală”. După două zile, descoperind că a fost înşelat de Visconti, Papa îşi exprimă durerea şi surprinderea că baronul de Couc; / „acceptase propuneri de pace de la duşmanii Bisericii”. I se porunci să nu mai asculte de nicio altă propunere de acest fel ei să-şi ducă misiunea mai departe. Papa era hotărât „să nu negocieze vreodată”, în scrisorile adresate tuturor celor în cauză, Grigore ceru să

se acţioneze mai energic pentru a efectua joncţiunea.

După ce traversară Fadul în aprilie, Enguerrand de Coucy şi Hawkwood ajunseră în oraşul Montichiari la circa 60 de km. est de Milano. Între timp, Amadeus îne-rcuise Milano pe la nord şi după o lungă pauză, probabil provocată de agenţii lui Bernabò, care-i otrăviseră proviziile, se apropie până la aproximativ 70 de kilometri de forţele lui Coucy şi Hawkwood; aici se opri, evident pentru a-şi pregăti o poziţie defensivă împotriva celor 1.000 de lăncieri aflaţi sub conducérea ginerelui lui Bernabò, ducele de Bavaria, care se zvonea că se apropie.

Între cele două armate ale Papei, Bernabò construise ştăvilare pe râul Qglio care puteau fi deschise ca să inunde câmpia, împiedicând astfel trecerea inamicului. Ceruse întăriri de la Galeazzo pentru a zădărnici încercuirea iminentă şi „a-i răsplăti cinstit” pe baronul de Coucy şi pe Giovanni Acuto, cum era poreclit Hawkwood. Deşi nu-i era îngăduit să lupte împotriva cumnatului lui, din Savoia, Galeazzo se consideră liber să acţioneze împotriva celeilalte armate a duşmanului, adică împotriva lui Enguerrand de Coucy şi Hawkwood. îşi trimise fiul în fruntea unei armate formate din lombarzi şi mercenari de-ai lui Baumgarten, numărând peste 1.000 de lăncieri, plus arcaşi şi mulţi pedestraşi. Gian Galeazzo care era informat despre puterea şi itinerariul inamicului de către seniorul de Mantua, înaintă cu încredere ştiind că are superioritate numerică.

La Montichiari, forţa Coucy-Hawkwood număra 600 de lăncieri şi 700 de arcaşi în afară de o infanterie ţărănească strânsă în grabă, acei *provisionaţi*. Văzând că este depăşit numericeşte Enguerrand de Coucy, se spune, i-ar fi înmânat lui Hawkwood bastonul de comandant pe motivul că are mai multă experienţă şi cunoaşte mai bine războaiele italiene, însă cursul evenimentelor sprijină o

altă versiune – că el a lansat atacul cu *furia francesca* pentru care concetăţenii lui erau bine cunoscuţi. Când armatele s-au întâlnit, soldaţii „s-au încleştat atât de puternic încât era mare minune să scapi”. Respins cu pierderi grele, Enguerrand de Coucy ar fi fost învins dacă n-ar fi fost Hawkwood care, după Froissart, „veni în ajutorul lui cu 500 de oameni deoarece seniorul Coucy se căsătorise cu fiica regelui Angliei şi nu din alt motiv Deşi au fost învinşi, ei au reuşit să se retragă pe vârful colinei în timp ce mercenarii lui Visconti, crezând că au câştigat victoria; se apucară de prădat, ca de obicei. Oamenii din companii erau totdeauna greu de stăpânt. Gian Galeazzo nu avea experienţă iar lui Baumgarten fie că nu-i păsa, fie că nu era de faţă. El nu este menţionat în relatările despre bătălie.

Profitând de ocazie, baronul de Coucy şi Hawkwood se regrupară şi se aruncară asupra lui Gian Galeazzo. Căzut de pe cal, fără lance, fără coif, a fost salvat numai datorită lupter curajoase a soldaţilor milanezi care-i acoperiră fuga de pe câmpul de bătaie, dar care însă au fost învinşi înainte ca mercenarii să se poată realinia. Printr-o răsturnare de situaţie tot atât de surprinzătoare ca la Poie tiers, forţa papală inferioară triumfă şi luă de pe câmpul de luptă steagurile lui Visconti şi 200 de prizonieri, inclusiv 30 de nobili lombar zi de rang înalt, buni pentru răscumpărări bogate. Papa declară că victoria a fost un miracol şi ştirea despre ea, fiind rapid transmisă în Franţa, îi făcu pe Enguerrand de Coucy celebru dintr-odată. În mica lume din vremea sa, celebritatea se câştiga uşor; mai importante erau învăţămintele ei. Coucy nu s-a mai aruncat niciodată în acele atacuri nesăbuite pentru care cavalerii francezi, în general, aveau o mare afinitate.

Din punct de vedere militar, lupta de la Montichiari avu o mică influenţă. Nu a dus la nicio joncţiune cu Savoia

deoarece armata lui Coucy-Hawkwood, unsângerată şi istovită, consideră că era imprudent să încerce o ruptură a forţelor inamice şi, în loc de aceasta, se retrase spre marea dezamăgire a Papei. Acesta a tot insistat să facă joncţiunea cu Savoia pentru a-l zdrobi pe Bernabò, acel „Fiu al Diavoluluifl. I-a promis lui Hawkwood că banii vor fi plătiţi în curând şi îl acoperi pe baronul de Coucy eu laude pentru „judecata sa cumpătată şi loială, cinstea remarcabilă şi binecunoscuta-i chibzuinţă”. Recunoscând „prin proba experienţei, marea dumitale hotărâre şi clarviziune44, Papa îi reînnoi în iunie titlul de Căpitan-General. Hawkwood, a cărui companie reprezenta baza forţelor, nu era omul care să lupte fără să fie plătit; oamenii lui, neprimind soldele, se răzvrătiră. Trecând prin Mantua, se dedară la prădăciuni şi hoţii în rândurile populaţiei încât mai marele oraşului se plânse Papei care, la rândul lui, îi imploră pe Coucy să împiedice „forţele Bisericiice să mai comită alte jafuri. Primejdia, dacă nu cumva ironia, de a-i folosi pe briganzi pentru a restabili autoritatea papală devenise evidentă.

Printr-o luptă curajoasă într-o trecătoare îngusta, contele de Savoia se smulse din poziţia sa, începu să avanseze şi se alătură baronului de Coucy şi Hawkwood la Bologna, de unde, în iulie toţi împreună, avansară din nou spre vest. La Modena, mercenarii provocară iar furia cetăţenilor iar Papa aproape cu lacrimi în ochi îl rugă pe Coucy să-i potolească, mai ales că Modena făcea parte din Liga Papală. Ajungând la Piacenza în august 1373, forţele papale asediară oraşul dar efortul rămase fără efect deoarece Amadeus se îmbolnăvi. Din acest moment, din cauza râurilor umflate de ploi, asalturilor trupelor lui Bernabò şi a lipsei generale de entuziasm, ofensiva s-a destrămat.

În calitate de căpitan al unei forţe complet

dezorganizate şi comprendre, îngueifand de Coucy nu întrezărea vreun viitor în războiul papal. Motivând că nu-şi văzuse de mult soţia şi copiii, că lipsise de la moşie şi că trebuie să se ocupe de afacerile sale în ţara lui sfârtecată de război, ceru o învoire pentru a se întoarce în Franţa. Binevoitor, Papa i-o acordă la 23 ianuarie 1374 împreună cu laude pentru loialitatea, devoţiunea, hotărârea, marea cinste „şi alte virtuţi ale lui Coucy „cu care aţi fost înzestrat de Atotputernicul Crezând că acesta abandona cauza, măgulirile poate aveau drept scop să acopere neplata serviciilor deoarece banii care i se datorau nu i-au fost plătiţi din vistieria papei decât mulţi ani mai târziu.

Plecarea lui a fost poate grăbită şi de reapariţia în Italia şi în sudul Franţei a Morţii Negre în 1373 – 74. Sub influenţa ei, efortul militar a lui Grigore se micşoră. Descurajat de boală, Amadeus încheie o pace separată cu Galeazzo şi îl abandonă pe Papă, menţinându-şi interesele în Piemont. La rândul său, Galeazzo, fiindu-i teamă că politica lui Bernabò ar duce la distrugere, era de asemenea gata să se despartă de fratele lui. Se spune că Bernabò a fost atât de înfuriat de împăcarea cu Savoia încât încercă să-şi asasineze cumnata sa, Blanche, considerată agent al Savoiei. Silit să facă pace cu Papa pentru moment, el îşi asigură condiţii favorabile printr-un tratat din iunie 1374, mituindu-i pe consilierii Papei. Nicio tabără n-a reuşit să obţină ceva în război, deoarece niciun combatant, în afară de Papă – care nu putea să-şi impună voinţa – nu luptase pentru ceva fundamental. Războiul este o afacere prea costisitoare şi neplăcută pentru a putea fi susţinut cu succes fără o cauză.

Lui Gian Galeazzo i-a fost de-ajuns acest de-al doilea eşec. El nu mai prelua niciodată comanda trupelor în luptă. Un om de stat abil, care avea să aducă imperiul Visconti pe culmile puterii, Gian Galeazzo rămase un bărbat

melancolic, dezamăgit probabil din cauză că nu putea guverna fără înşelătorie şi violenţă şi întristat de tragediile familiare. După pierderea soţiei şi a pruncului său, îi muri fiul cel mare la vârsta de 10 ani, şi al doilea la vârsta de 13 ani rămânându-i numai o fiică care mei ea n-avea să scape de o soartă nefericită.

La a treia apariţie a ciumei, molima a fost mai strict controlată „chiar dacă n-a fost mai bine înţeleasă. În timp ce făcea ravagii la Milano, Bernabò porunci ca toate victimele să fie scoase din oraş şi să fie lăsate pe câmp să moară sau să se însănătoşească. Orice persoană care îngrijise un ciumat trebuia să stea într-o carantină strictă timp de zece zile, preoţii să-i anunţe unei comisii speciale, sub pedeapsa cu moartea, pe enoriaşii care prezentau simptomele bolii; oricine aducea boala în oraş era pasibil de pedeapsa cu moartea şi confiscarea averii. Veneţia nu primea vreo corabie care era suspectă de a fi infectată însă, datorită puricilor şi şobolanilor, de care încă nu se ştia nimic, precauţiile, deşi bâjbâiau în direcţia bună, nu au reuşit să împiedice răspândirea bolii. La Piacenză unde se terminase războiul lui Coucy, muri jumătate din populaţie, şi la Pisa, unde ciuma dură doi ani, se spune că a omorât patru cincimi din copii. Cea mai celebră moarte a fost cea a lui Petrarca în 1374, la vârsta de 70 de ani; poetul nu muri de ciumă ci îşi găsi liniştit sfârşitul într-un fotoliu, cu capul şi mâinile sprijinite pe un teanc de cărţi. Vechiul lui prieten, Boccaccio, nefericit şi bolnav, îl urmă la un an.

În Renania, fără vreo legătură cu ciuma, apăru o nouă isterie sub forma unei manii a dansului. Dacă a apărut din cauza mizeriei sau a lipsei de adăposturi cauzată de inundaţiile provocate de Rin în acel an, sau dacă a fost simptomul spontan al unor timpuri tulburi, istoria nu ştie, dar participanţii nu aveau nicio îndoială. Erau convinşi că erau posedaţi de demoni. Strângându-se

în cercuri pe străzi şi în biserici, dansau ore în şir, sărind şi strigând, chemând demonii pe nume, cerându-le să sfârşească chinul lor sau ţipând în gura mare că văd imaginea lui Hristos şi a Fecioarei şi cum cerurile se deschid. Epuizaţi, cădeau la pământ, rostogolindu-se şi gemând, ca şi cum ar fi fost cuprinşi de agonie. Pe măsură ce această isterie se răspândi în Olanda şi Flandra, dansatorii apărură cu ghirlande în păr şi se mişcau în grup dintr-un loc în altul precum flagelanţii, Erau îndeosebi săraci – ţărani, meşteşugari, servitori şi cerşetori, un mare număr de femei, în special nemăritate. După dans urmau deseori orgii însă principala preocupare era exorcizarea diavolilor. Oamenii simţeau o prezenţă demonică în agonia acelor vremuri şi în mintea lor nimic nu arăta mai limpede mina Satanei în societate decât moda de a purta pantofi ascuţiţi ce erau de atâtea ori înfieraţi în predici. Uşoara notă de nebunie pe care o conţinea această frivolitate era transformată în mintea oamenilor de rând în semnul Diavolului.

Dansatorii erau animaţi de ostilitate faţă de cler şi flagelanţi. În nerăbdarea lor de a suprima aceste manifestări de nebunie care-i ameninţau, preoţii efectuau tot felul de acţiuni de exorcizare. Nebunia dispăru după un an, deşi avea să apară din când în când în următoarele două secole. Oricare ar fi fost cauza, ea demonstra o supunere crescândă faţă de supranatural pe care o remarcă şi Papa. În august 1374, el anunţă dreptul Inchiziţiei de a interveni în procesele pentru vrăjitorie, considerată de atunci un delict penal. Deoarece vrăjitoria se făcea cu ajutorul demonilor, Grigore a hotărât să fie pusă sub jurisdicţia Bisericii.

Când se întoarse acasă, Enguerrand de Coucy îşi găsi ţara de baştină câştigând, pentru prima dată în 30 de ani, superioritate în război. Franţa avea acum un rege care,

deşi nu era căpitan, era un conducător iscusit, având un scop definit – recuperarea teritoriilor cedate. În perioada în care Enguerrand de Coucy a fost în Italia, Anglia pierduse majoritatea acestor teritorii şi pe trei dintre ostaşii ei cei mai buni: Sir John Chandos, Captai de Buch şi Prinţul Negru. Dacă Enguerrand ar fi fost activ în această perioadă de înviorare a ţării sale în loc să fie neutralizat prin mariajul său englez, el ar fi avut un rol de mare importanţă care, altfel, a fost preluat de Du Guesclin. Carol al V-lea, al cărui efort constant era de a obţine ajutor de la marii baroni de ai căror sprijin depindea, făcu q încercare specială de a şi-l apropia. Titlul de baron de Coucy, se spunea în acea vreme, era considerat „tot atât de înalt precum cel de rege sau prinţ”.

La întoarcerea sa, Enguerrand a fost chemat direct de rege care-l sărbători şi se interesă în amănunt despre războiul papal. De la Paris, Enguerrand plecă acasă ca să se întâlnească cu soţia. lui „şi, dacă a avut loc o întâlnire deosebită, aveau şi destule motive”, spunea Froissart, „deoarece nu se văzuseră de mult timp”. Reunirea soţilor a fost urmată de marile onoruri făcute lui Enguerrand de Coucy în noiembrie 1374, când Carol al Vriea îl numi mareşal al Franţei, trimiţând un cavaler sub flamura regală pentru a-i înmâna însemnele funcţiei. Constrâns încă de dublul său jurământ, Coucy se simţi obligat să refuze bastonul. Totuşi, regele îi acordă o rentă anuală de 6.000 de franci la 4 august 1374 din care, în noiembrie, primi o primă rată de 1.000 de franci.

Departe de a-i păta numele, plecarea lui Enguerrand de Coucy din Franţa, în loc să ia parte la război, şi apoi continua sa neutralitate au fost considerate de ambele părţi ca o expresie a onnarei sale şi i-au slujit la protejarea moşiilor de atacul englezilor, în timpul raidului lui Knollys prin Picardia din 1370 „pământurile seniorului de Coucy

au fost lăsate în pace şi nimănui, bărbat sau femeie, nu i se făcea vreun rău dacă spunea că e de pe domeniul Coucy Dacă fuseseră jefuiţi înainte de a li se cunoaşte identitatea, li se restituia suma îndoit. Un cavaler francez, Chevalier de Chin, profită cam necavalereşte de această binecunoscută imunitate, purtând un steag cu blazonul lui Coucy într-o încăierare din Picardia în 1373. O mare uimire îi cuprinse pe englezi la vederea steagului. „Cum este posibil – se întrebară ei – ca seniorul Coucy să trimită oameni împotriva noastră când ar trebui să fie prietenul nostru?” însă încrederea în cinstea lui era atât de mare încât nu au luat în seamă steagul şi s-au abţinut să întreprindă represalii împotriva domeniilor lui» „nici să pună foc, sau să facă vreo stricăciune acolo

Strategia plănuită de Carol era să evite o luptă majoră în timp ce întreprindea acţiuni militare sporadice împotriva fiecărui punct vulnerabil, făcând presiuni cât se poate de mari asupra Aquitaniei Pentru a recâştiga Castilia din nou ca aliată, îl trimise iar pe Du Guesclin în Spania în 1369 şi obţinu un rezultat spectaculos. Într-o „mare şi cruntă bătălie „lângă Toledo cei doi fraţi vitregi, don Enrique şi regele Pedro, luptară corp la corp, folosind lovituri teribile de secure „fiecare scoţând strigătul lui de luptă” până ce Pedro a fost învins şi luat prizonier. Froissart preferă totdeauna versiunile nobile, însă după spusele unui cronicar spaniol, poate mai bine informat, captura s-a făcut mai puţin onorabil. Înconjurat, prins în cursă într-un castel, Pedro îi făcu o ofertă lui Du Guesclin de şase domenii şi 20Ô.000 de dubloni de aur pentru a-l lăsa să plece. Simulând că acceptă, Bertrand îl scoase pe rege în secret şi apoi, deodată, îl predă lui Enrique. Faţă în faţă cu fratele său, Pedro „puse mina pe cuţit şi l-ar fi ucis pe dată” dacă un cavaler francez vigilent nu l-ar fi prins de picior şi nu l-ar fi trântit jos, la care Enrique îl ucise cu o»

lovitură de pumnal şi îşi redobândi coroana.

Pentru Franţa, rezultatul a fost o întregire de nepreţuit a puterii sale maritime prin puterea maritimă a Castiliei iar pentru Anglia o teamă reînnoită de o invazie care-i micşora eforturile sale peste mări. După aceea pentru Anglia ghinioanele se ţinură lanţ. Prinţul Negru se îmbolnăvi de dizenterie contagioasă care se răspândi printre englezi şi. gasconi şi, în cazul lui, printr-o crudă ironie, duse la hidrofizie. Cu membrele umflate, „era doborât de o atât de mare infirmitate a corpului încât de-abia se putea ţine în şa” şi, devenind mai greoi şi mai vlăguit trebui să stea în pat. Pentru omul de acţiune şi de o mândrie nemăsurată ce trebuia să fie exemplu în lupta „era înnebunitor să se trezească infirm la 38 de ani din cauza unei boli umilitoare, cu atât mai mult cu cât situaţia se deteriora. Prinţul fu cuprins de furie. Înainte ca lucrurile să ajungă la un punct tragic, se ivi un alt ghinion.

Animaţi de sentimente naţionale „nobilii francezi răspundeau la chemarea coroanei, dând înapoi castelele transferate, formând mici grupări armate de 20, 50 sau 100 de soldaţi pentru a recupera oraşe şi puncte strategice din teritoriile cedate. Într-o astfel de încăierare, la începutul lui 1370, la Lussac „între Poitiers şi Limoges* Sir John Chandos, seneşalul regiunii „cu o companie de circa 300 de oameni se ciocni cu o forţă franceză lângă un pod peste râul Vienne. Descălecând „ca să lupte pe jos, merse să se întâlnească cu duşmanii „eu steagul lângă el, compania în jurul lui, cu blazonul pe piept… şi cu sabia în mână f. Alunecând pe pământul umed de rouă, căzu şi o spadă duşmană îl răni pe partea ochiului orb, astfel că nu observă la timp lovitura… Sabia îi străpunse capul. Dintr-un motiv inexplicabil nu-şi închisese vizorul coifului-Cuprinşi de o furie extremă, oamenii lui îi învinseră pe duşmani şi, după atâta încăierare şi vărsare de sânge,

izbucniră în lacrimi cu acea uşurinţă a sirptămintelor medievale. Strângându-se în jurul corpului neînsufleţit al conducătorului lor, „plânseră jalnic… îşi frânseră mâinile şi se trăsură de păr* strigând „Ah, Sir John Chandos, floare a cavalerilor, blestemat fie sabia care te-a aruncat în braţele morţii!” Chandos muri a doua zi şi engjezii din Guienne spuseră că au pierdut totul de această parte a mării

Ca arhitect şi tactician al victoriilor englezilor la

Crécy, Poitiers şi Najera, – Chandos a fost cel mai mare comandant din tabăra sa, dacă nu cumva al ambelor tabere. Deşi francezii s-au bucurat de pierderea suferită de duşmanul lor, au fost unii „cavaleri nobili şi curajoşi” care au socotit-o o pierdere comună dintr-un motiv interesant. Chandos, spuseră ei „era „atât de înţelept şi de inventiv” iar regele Angliei avea atâta încredere în el încât ar fi găsit nişte mijloace „ca să aducă pacea între regatele Angliei şi Franţei”. Chiar şi cavalerii jinduiau după pace.

Câteva luni după aceea, Prinţul Negru ajunse la ultimul său act de război. Teritoriile îi alunecau din mâini, înghiţite de grupările armate de sub conducerea ducelui de Anjou, energicul locotenent al regelui în Languedoc şi de alte forţe conduse de Du Guesclin. În august 13JQ, politica lui Carol de negocieri paşnice cu oraşele şi nobilii îi aduse Limogés al cărui episcop, deşi depusese jurământ de credinţă Prinţului Negru, se lăsă uşor cumpărat de ducele de Berry, locotenent al regiunii centrale. Pentru o scutire timp de 10 ani de la plata accizelor, magistraţii şi cetăţenii au fost bucuroşi să treacă de partea regelui Carol. Limoges ridică flamura cu flori de crin deasupra porţilor sale7 şi după ceremonia respectivă, ducele de Berry plecă, lăsând o mică garnizoană de 100 de lăncieri, prea mică ca să prevină ce avea să urmeze.

Înfuriat de „trădare” şi jurând să facă oraşul să plătească scump pentru aceasta, Prinţul Negru s-a hotărât

să dea un exemplu pentru a împiedica alte acte de trădare. Comandând de pe o lectică, atacă Limoges cu o armată puternică, unde se aflau şi doi din fraţii săi, plus elita cavalerilor. Porunci să se sape tunele sub ziduri, arrriându-le cu stâlpi de lemn care, când au fost aprinşi, făcură ca zidurile să cadă. Năpustindu-se prin spărturi, soldaţii blocară ieşirile oraşului şi trecură la masacrarea locuitorilor indiferent de vârstă sau sex. Urlând de groază, oamenii căzură în genunchi înaintea lecticii prinţului pentru a cere îndurare însă el „era atât de mânat de ură încât nu-i luă în seamă”. În ciuda ordinului lui ca nimeni să nu fie cruţat, au fost luate în captivitate unele personaje importante care aveau posibilitatea să-şi plătească răscumpărarea inclusiv episcopul căruia Prinţul îi aruncă „o privire fioroasă”, jurând că-i taie capul. Totuşi, printr-o înţelegere încheiată cu fratele Prinţului, John de Gaunt, episcopul fugi la Avignon, ducând cu el îngrozitoarea poveste.

Cavalerii care au fost martori sau au participat la măcel nu se deosebeau mult de cei care plânseră jalnic lângă Chandos, însă reversul simţămintelor facile, în secolul al XIV-lea, era o insensibilitate generală în faţa spectacolului durerii şi morţii. Chandos a fost bocit pentru că era unul de-al lor în timp ce victimele de la Limoges nu erau cavaleri. În afară de aceasta, viaţa nu avea mare preţ căci, ce era trupul la urma urmei decât un stârv şi existenţa pe pământ doar o oprire în drumul spre viaţa veşnică?

Drept pedeapsă, Limoges a fost prădat şi incendiat iar fortificaţiile rase de pe faţa pământului. Deşi povestea sângeroasă, care s-a răspândit în toată Franţa, a speriat fără îndoială opoziţia pentru moment, după un timp, a întreţinut ura faţă de englezi, ura care avea s-o aducă la Orléans pe Ioana d’Arc, 50 de ani mai târziu.

Cariera eroului s-a terminat cu nişte represalii la Limoges. Prea bolnav ca să guverneze, Prinţul predă conducerea Aquitaniei lui John de Gaunt; în aceeaşi perioadă îi muri fiul cel mare, Eduard, în vârstă de şase ani. În ianuarie 1371, părăsi Bordeaux pentru a nu se mai întoarce acolo niciodată. Cu soţia şi cu cel de-al doilea fiu al său, Richard, se întoarse acasă unde timp de şase ani trăi viaţa chinuită a unui invalid.

Deoarece Franţa avea acum iniţiativa, strategia militară a Angliei a fost de astă dată mai ales negativă. Obiectivul raidului sălbatic al lui Knoilys prin nordul Franţei în 1370 era să provoace cât mai multe daune pentru a reţine forţele franceze departe de Aquitania. Forţele sale jefuiau satele şi dădeau foc recoltelor de grâu însă nu puteau să cucerească locurile fortificate sau să angajeze o luptă frontală. Fără perspectiva unor răscumpărări sau a gloriei, cavalerii săi deveneau din ce în ce mai nemulţumiţi pe măsură ce se apropiau de Paris, totuşi, ameninţarea lor era suficient de alarmantă ca să determine numirea lui Du Guesclin, în octombrie, în funcţia de conetabil.

Faptul că a fost luat de patru ori prizonier denotă fie că era un războinic impetuos, fie că era incapabil, însă Bertrand nu a fost un comandant care se năpustea în neştire de tipul lui Raoul de Coucy. Dimpotrivă, era precaut şi şiret şi un adept al războiului de uzură, de fapt calităţi pentru care l-a ales Carol. Prima sa faptă a fost de a încheia un pact separat cu un breton formidabil.

Oliver de Clisson, un individ eu un singur ochi, numit „Măcelarul” după obiceiul de a reteza în luptă braţe şi picioare. Echipa bretonă şi sprijinitorii ei îl hăituiră pe Knollys şi când compania lui s-a scindat din cauza dezertării unor cavaleri nemulţumiţi, o învinse într-o luptă pe Loara inferioară. Lovind ici şi colo, sau cumpărând

căpetenii engleze, forţele lui Du Guesclin au eliberat bucată cu; bucată teritoriile cedate.

Avantajul crucial a fost câştigat pe mare în iunie 1372 prin înfrângerea unui convoi englez lângă La Rochelle de către castilieni. Vasele engleze aduceau oameni şi cai pentru a întări Aquitania şi – în special – 20.000 de lire sterline pentru plata soldaţilor, sumă care se spunea că era suficientă pentru a întreţine 3.000 de combatanţi timp de un an. Informat de spionii lui despre această expediţie, Carol apelă la alianţa lui cu regele Enrique. Galioanele castiliene de 200 de tone acţionate de 180 de vâslaşi liberi, nu ocnaşi, puteau fi manevrate mai uşor decât vasele de comerţ engleze cu velatură pătrată care nu aveau posibilitatea de a naviga decât când bătea vântul. Spanioli au fost comandaţi de un amiral de meserie, Ambrosia Boecanegra, al cărui tată fusese amiralul lui Don Pedro însă, inspirat, treçu de cealaltă parte la momentul potrivit. Comandantul englez era ducele de Pembroke, un ginere al regelui Eduard, în vârstă de 25 de ani, eu o reputaţie morală proastă şi fără experienţă navală. Intrând în golf, navele lui au fost blocate de castilieni care le stropiră pânzele şi punţile cu ulei şi le incendiară cu ajutorul săgeţilor aprinse. De pe pupe sau „castele”, mai înalte decât cele ale duşmanului, ei aruncară pietre peste arcaşii englezi După o luptă de două zile, vasele engleze au fost incendiate şi scufundate. Printre alte pierderi se număra şi vasi-care transporta banii.

Pierderea banilor slăbi poziţia Angliei în Aquitania, poziţie care depindea de plata trupelor. Supremaţia castihană asupra mării ameninţa comunicaţiile cu Bordeaux şi, mai rău încă, deschise calea incursiunilor franceze pe ţărmurile engleze. Gândindu-se tocmai la aceasta, Carol îşi dezvolta o bază navală şi îşi construia un

şantier naval la Rouen de unde cele mai mari vase puteau naviga în susul Senei odată cu fluxul Decât să aştepte să fie atacat acasă, regele Eduard care îmbătrânise, având acum 60 de ani, jură să plece el însuşi peste mari „cu o astfel de forţă încât avea curajul să se lupte cu întreaga putere a Franţei”.

Adunându-şi o altă flotă prin metoda obişnuită de ya reţine” vasele comerciale cu stăpânii şi echipajele lor, şi luându-l cu el pe Prinţul Negru, suferind, şi pe John de Gaunt, regele Eduard plecă cu o mare forţă armată, la sfârşitul lui august 1372, să înfrunte pe castilieni dar a fost învins de vremea nefavorabilă. Vânturile potrivnice care bătură timp de nouă săptămâni i-au întors din drum flota sau i-au ţinut-o în port în repetate rânduri, până când anotimpul a devenit prea întârziat pentru a-i permite să plece. Regele trebui să renunţe la întreprinderea sa cu preţul unor enorme cheltuieli şi pierderi reprezentând provizii şi echipament, plata şi întreţinerea marinarilor şi soldaţilor, întreruperea comerţului, prejudiciile economice aduse armatorilor şi, nu în ultimul rând, nemulţumirea crescândă faţă de război.

Tehnologia medievală putea să ridice minuni ale arhitecturii la o înălţime de 60 de metri, să construiască mecanismul complicat al unui război de ţesut însă nu putea să proiecteze o velatură şi un tangon care să îndrepte pânzeie după direcţia vântului. Războiul, comerţul şi istoria sunt create prin astfel de accidente ale minţii omeneşti.

Eşecul naval a determinat indirect tragica soartă a celui de al treilea mare soldat al „Angliei, Captai de Buch. În timp ce flota lui Eduard se afla în dificultate, francezii recucereau La Rochelle şi împrejurimile, în timpul acestor lupte, Captai căzu prizonier. A fost prins noaptea de un grup franco-castilian sub comanda lui Owen de Wales, un

protejat al Franţei care pretindea că este adevăratul prinţ al Ţării Galilor”. Deşi Captai luptă din răsputeri la lumina torţelor, el a fost învins. Contrar obiceiului cavaleresc, Carol îl ţinu în închisoare în Temple la Paris, fără a se bucura de privilegiul răscumpărării Soarta lui Captai provocă mirare şi nedumerire printre cavaleri.

Pentru Carol ai V-lea scopul politic era mai important decât cultul cavalerismului. El nu-i iertase niciodată lui Captai că îl abandonase după bătălia de la Cocherel, în 1364, când Captai s-a aliat întâi cu francezii drept răsplată pentru veniturile mari pe care i le acordase Carol şi apoi trecuse din nou de partea englezilor. Sufleteşte era devotat tovarăşului său de arme, Prinţul Negru, şi când războiul reîncepu în 1369, répudié omagiul său faţă de regele Franţei, dădu înapoi proprietăţile, şi se alătură englezilor. Carol era hotărât acum să-l ţină în afara operaţiunilor militare.

Deşi Eduard s-a oferit să trimită în schimbul lui trei sau patru prizonieri francezi a căror răscumpărare se ridica la 10.000 de franci, Carol refuză ca neînfricatul gascon să fie răscumpărat, chiar dacă el salvase soţia şi familia lui Carol la Meaux. În timp ce Captai lâncezea în captivitate, nobilii francezi îl implorau pe rege *să* nu-l lase pe un cavaler curajos să moară în închisoare însă Carol le spuse că acesta este un războinic puternic care, dacă ar fi liber să lupte din nou, ar recuceri multe locuri. De aceea el l-ar elibera numai dacă ar trece de partea „franceză”, ceea ce Captai refuză. Fiind din nou rugat de un grup al cărui purtător de cuvânt era acum Enguerrand de Coucy, regele reflectă puţin şi întrebă ce ar trebui să facă. Coucy răspunse „Sire, dacă l-aţi pune să jure că niciodată nu va ridica armele împotriva francezilor, l-aţi putea elibera şi ar fi spre cinstea voastră

„O vom face, dacă el va vrea” îl asigură regele, însă

Captai, slab şi sleit de puteri, spuse că „nu va face niciodată un astfel de jurământ chiar dacă ar fi să moară în închisoare”. Făcând această alegere, ca niciodată să nu mai vadă spada, calul sau libertatea, a fost cuprins de disperare, numai voi să mănânce şi să bea, şi muri după patru ani de detenţie, în 1376.

După expediţia nereuşită a lui Eduard, englezii mai făcură o încercare. Au strâns o nouă armată care număra probabil cam 4.000 – 5.000 de oameni deşi cronicarii menţionau „10.000” şi „15.000”. Condusă de John de Gaunt, duce de Lancaster, fără participarea tatălui sau fratelui său mai mare, amândoi acum inapţi pentru război, armata traversă Canalul, la Calais, în iulie 1373, cu scopul de a se îndrepta în marş spre Aquitania. A fost cel mai ciudat şi mai lung marş al războiului.

Deşi se presupunea că vor o luptă decisivă în care englezii erau de obicei mai buni, Lancaster n-a apucat-o direct spre sud unde l-ar fi întâlnit în drum pe Du Guesclin cu armata sa. În loc de aceasta, aleseră drumul cel lung ce înconjura Parisul, lansându-se în incursiuni de jefuire prin Champagne şi Burgundia, de-a lungul înălţimilor centrale din Auvergne şi, în cele din urmă, după cinci luni şi aproape 3.000 de km parcurşi, ajunseră în Aquitania. Probabil că faimoasa ofensivă, chiar dacă indirectă, era menită să răspândească distrugerea ca şi ofensiva lui Knollys şi, în plus, de a-i împiedica pe francezi să organizeze o eventuală invazie a Angliei. Poate Lancaster dorea pur şi simplu o ocazie mai largă pentru a găsi aventuri cavalereşti şi pradă spre a plăti astfel ceea ce statul nu reuşea.

Mărşăluind 12 sau 15 km pe zi, în cele trei formaţiuni de marş obişnuite, englezii se dedau la prădăciuni pentru a provoca, prin plângerile locuitorilor, lupta cavalerilor francezi. Această tactică eşuă datorită interzicerii stricte

dictate de Carol şi a faptului că populaţia era încurajată să se ascundă în oraşele fortificate. Marşul lui Lancaster s-a prelungit până în perioada frigului şi al ploilor de toamnă; proviziile se sfârşiră, caii pieriră de foame, nevoile se transformară în lipsuri şi lipsurile într-o indigenţă acută. Oamenii ducelui de Burgundia, mergând pe urmele armatei, îi nimiceau pe soldaţii rămaşi în urmă; datorită rezistenţei locale englezii suferiră mai multe pierderi, în sud, Du Guesclin punând ambuscade. Noiembrie îi găsi pe platoul deschis, bătut de vânturi de lângă Auvergne; cavalerii fără cai mergeau pe jos, unii îşi aruncaseră armura ruginită, alţii au fost văzuţi cum îşi cerşeau plinea la intrarea în Aquitania. Din armata vlăguită care se târa spre Bordeaux în timpul Crăciunului, jumătate din oameni şi aproape toţi caii pieriseră.

Rămăseseră destui ca să menţină vechea Aquitanie, redusă acum la frontierele sale iniţiale dar prea puţini pentru a recâştiga ceea ce fusese pierdut. Pe la 1374, tratatul de la Brétigny fusese anulat. Cu excepţia portului Calais, Anglia nu mai rămăsese decât cu ce avusese înainte de Crécy. Englezii nu aveau posibilitatea de a deţine teritorii fără mijloacele financiare pentru a întreţine o armată în afara ţării şi, odată cu izbucnirea războiului, nici nu aveau cum păstra regiunile cedate a căror populaţie devenise ostilă. Nici superioritatea militară nu era în stare de a învinge un adversar care refuza o luptă decisivă. În august 1374 regele Eduard declară că este gata să încheie un armistiţiu.

Venise timpul pentru ambele părţi. Carol al V-lea, folosindu-şi mintea, şi Du Guesclin, prin tacticile sale neortodoxe s-au unit pentru a făuri o strategie bazată pe recunoaşterea posibilului – antiteza directă a luptei pentru onoare, principiul de bază al cavalerismului. Deşi cronicarii şi propagandiştii contemporani încercau să facă

din Du Guesclin. „Al zecelea. merituosşi, Cavalerul. Perfect, iar* bibgrafüF lui Carol, – Christine, de Eisanit elogia* pe rege” pentru orice îne afara da contribuţia, să reală* adevărul: este că tocmai calităţile, neeavaler. eşti. ale. acestor două personalităţi puternice au; salvat Franţa, de la ruină. Ckrol şi-a atins scopul său militar însă. cu preşul unei. Ţări devastate şi epuizate. După o* oarecare ammare;, el a fost de acord să trimită, soli la Brugps pentru, tratative de1 pace.

Capitolul 13

Războiul lui Cogu errand de Coucy

L a Bruges *mu* s-a ajuns la niciun „tratat de pace deoarece englezii erau hotărâţi să-şi păstreze posesiunile din Franţa sub propria lor suveranitate în timp ce Carol al V-lea era şi el hotărât să recâştige suveranitatea asupra Guiennei, cedată la Brêtigny. Avocaţii săi susţinură că cedarea suveranităţii nu – avusese nici vo justificare deoarece ea «viola jurământul sacru de omagiu, prin urmare Prinţul Negru şi regele Angliei s-au făcut vinovaţi de răzvrătire ce putea fi comparată cu aceea a lui Lucifer împotriva lui Dumnezeu. Deşi aceasta satisfăcea grija de o viaţă a lui Carol de a prezenta sun caz juridic, englezii nu au fost impresionaţi. Pentru a evita eşuarea totală a negocierilor care fuseseră purtate cu mari cheltuieli şi fast de către ducele de Burgundia şi Lancaster ((Burgundia primi 5.000 de franci pe lună pentru cheltuieli) s-ra căzut de acord asupra unui armistiţiu pe un an începând cu iunie 1375, tratativele urmând să fie reluate în noiembrie.

Lăsate fără activitate prin armistiţiu, companiile din Franţa reîncepură să jefuiască poporul pe care-l eliberaseră de curând. râu mai puţin de un an înainte, în ianuarie 1374, guvernul regal încercase printr-o ordonanţă să pună unităţile: süb control. Ordonanţa prevedea un sistem de companii autorizate, cu plată fixă, jsiib

conducerea căpitanilor numiţi de coroană cărora li sé cerea să se lase de prădăciuni şi erau făcuţi răspunzători pentru purtarea oamenilor lor, în caz contrar fiind pedepsiţi. A fost o încercare lăudabilă însă campaniile libere se dovediră prea mult parte dintr-un sistem militar ca să fie desfiinţate sau îmblânzite. Brigandajul lor continuă.

„Foarte necăjit” din această cauză regele se consultă cu consilierii săi asupra a ceea ce avea de făcut. Ei „îşi aduseră aminte de baronul de Coucy”… El urma să devină un alt Pied Piper care ar fi avut posibilitatea de a scoate briganzii din Franţa într-un război dincolo de hotare. Un război al său.

Procesul baronului de Coucy împotriva ducilor de Austria şi hotărârea lui de a-l continua erau bine cunoscute. În acest fel, el putea servi Franţa nestingherit de legăturile sale cu Anglia. Bureau de la Rivière şi Jean de Mercier, şambelanul şi vistiernicul regelui îi făcură propunerea că, dacă lua în serviciul său companiile a vreo 25 de căpitani din diverse părţi ale Franţei şi le-ar conduce împotriva ducilor de Hapsburg, regele i-ar da 60.000 de livre pentru plata lor şi ar plăti costul campaniei. El ar trebui să-i înlăture îndeosebi pe îndărătnicii bretoni, acoliţii lui Du Guesclin şi Clisson care comiseseră jafuri cumplite după terminarea oficială a războiului.

Experienţa lui Enguerrand de Coucy cu mercenarii din Lombardia i-a fost suficientă pentru a-i arăta pericolele unei asemenea campanii chiar dacă servea enorm scopului său. Avea acum 35 de ani, era destul de bogat ca să împrumute bani în acel an ducelui de Berry însă nu atât de bogat să finanţeze o campanie împotriva Hapsburgilor din propriile sale mijloace. A fost de acord să-l scape pe rege de briganzi. Printre căpitanii care au fost recrutaţi sub steagul lui Coucy erau fratele conetabilului, Olivier du

Guesclin care ocupase şi devastase pământurile ducelui de Berry şi vărul său Sylvestre Budes, şeful unei companii bretone care fusese o adevărată năpastă pentru papa şi oraşul Avignon unde jefuise chiar şi grâul trimis de rege pentru a salva populaţia de foamete în 1375. Papa implorase, negociase, plătise şi excomunicase în zadar. Plătea acum bretonilor 5.000 de franci şi a fost de acord să revoce excomunicarea dacă aceştia ar fi mers cu Coucy. Se răspândi „mare groază” prin toată Burgundia când plecară spre nord de-a lungul malului stâng al Ronului; curierii relatau despre înaintarea lor, oraşele şi satele îşi trimiteau crainici să caute ajutor. Ca nişte lăcuste, bretonii, la care se alăturau alte companii, trecură prin Champagne în iulie, străbătură Lorena în august, şi Alsacia, care fac ea parte din domeniul Hapsburgilor în cadrul Imperiului în septembrie…

Cavalerii din Picardia, Artois, Verrhandois şi Hainault veniră cu scutierii lor şi cu soldaţii pentru a se „prezenta cu onoare** la acţiunea lui Coucy. „Onoare** însemna în lexiconul cavalerismului lupta împotriva altor cavaleri, în cazul acesta, împotriva austriecilor. Elasticitatea gândirii omeneşti permitea onoarei să nu fie afectată de faptul că se însoţea cu mercenarii şi briganzii. Printre recruţi erau Raoul de Coucy, unchiul lui Enguerrand, viconţii de Meaux şi de Aunay, alţi *seigneurs* şi nu în ultimul rând celebrul şi energicul războinic Owen de Wales. Fiul unui tată executat de regele Angliei, Owen fusese crescut la curtea lui Filip al VI-lea. Îndrăzneţ, trufaş, cutezător şi războinic, luptase la Poitiers, în războaiele din Lombardia din anii 1360, pentru şi împotriva ducilor de Bar în Lorena, ca lăncier independent în Spania, şi cu Du Guesclin în campaniile din anii 1370 în timpul cărora renunţase la conducerea unei incursiuni pavale pe Insuleje Channel pentru a-l captura pe Captai de Buch.

În 1375, Owen se întorcea de curând de la ” asediul reuşit ăl oraşului St. Sauver-le-Vicomte pe coasta Normandiei uncie pentru prima dată se folosiseră tunurile cu un efect notabil. Patruzeci de „maşini** mari şi mici, oare aruncau ghiulele din fier şi piele precum şi pietre, *nu* reuşiră să dărâme zidurile însă îi hăituiră atât de mult pe apărători încât aceştia n-au mai avut posibilitatea să continue rezistenţa. „Ei erau atât de bombardaţi de către maşini încât nu îndrăzneau să meargă în oraş sau în afara castelului ci stăteau în turnuri. Chiar şi acolo o ghiulea pătrunse într-o cameră unde zăcea bolnav un căpitan englez; se rostogoli în jurul zidurilor de mai multe ori ca şi cum chiar „trăsnetul intrase în cameră**, convingându-l pe căpitan că i-a sunat ceasul, după care sparse po* deaua şi căzu în camera de dedesubt.

În baza contractului cu Enguerrand de Coucy din 14 octombrie 1375, teribilul Owen urma să conducă 400 de oameni cu o plată de 400 de franci pe lună, plus încă 100 de franci pentru locotenentul său, Owen ap Rhys. Nu putea fi subordonat nici unui alt căpitan şi nu avea voie să încheie nicio – alianţă până ce nu avea să fie eliberat de angajamentul său în timp ce Coucy, la rândul său, nu va încheia nicio pace fără. acordul lui Owen. Orice oraş sau fortăreaţă cucerită de Owen urma să fie cedată baronului de Coucy însă el avea dreptul – să-şi păstreze prada. şi. acei prizonieri care valorau sub.200 de franci ca răscumpărare. De la cei cu răscumpărări mai mari, Enguerrand de Coucy urma să primească *s-o* şesime din valoare şi, în cazul când ar fi fost capturat însuşi ducele de Austria, Owen trebuia să-l predea baronului de Coucy în schimbul a 1, O.O.00 de franci.

Acţiunea. deveni o mare tentaţie pentru spadele neobosite atrăgând 100 de cavaleri din TOrdinul Teutonilor. De-abia se uscase cerneala de pe documentul

armistiţiului de la Bruges că au şi sosit cavalerii englezi la întâlnire, atraşi de faptul că ia conducere se afla ginerele regelui Angliei. Bine înarmaţi, pe cai frumoşi cu frâie de argint, purtând platoşe, coifuri strălucitoare şi tunici lungi, – bogate, englezii în tiumăr de – 6.000”, împrumutară înfricoşătoarea lor reputaţie întregii armate a lui Coucy cu rezultatul că adversarii aveau să-i identifice pe toţi combatanţii ei cu denumirea. de *Englander*.

Numărul total, deşi incert se aprecia la 4Q, 50, 60 sau chiar 100 –.000 >de oameni. Evaluat după numărul căpitanilor era probabil în jur de 10.000, comparabil cu armata condusă de Du – Gue & clin în Spania. O cronică alsaciană menţionează 16.000 de cavaleri, „cu coifuri şi glugi”. Toţi observatorii menţionează. coifurile. ascuţite şi mantiile groase – cu glugi purtate împotriva frigului, denumite *Gügâer* «(de la cuvântul german-elveţian pentru rglugă sau vârf) care dădură numele războiului cunoscut sub numele de războiul glugilor.

Înainte de a pleca „Enguerrand de Coucy se îngriji de viitorul – sufletului său în caz că avea să moară. Conform rangului său, plăti abaţiei din Nogent-sous-Coucy să se facă două slujbe”. În fiecare zi; şi pentru totdeauna” pentru el, strămoşii şi urmaşii lui. Instrucţiunile lui, ca mai toate de acest fel, erau clare şi amănunţite, nelăsând nimic la voia întâmplării. Rugăciunile trebuiau făcute în faţa icoanei – Fecioarei Maria în capela deja menită să fie locul pentru mormântul lui şi al soţiei sale. Au fost alocate 100 de lire pe an pentru întreţinerea călugărilor şi nevoile serviciului divin. Banii urmau să fie luaţi din arendele „permanente** şi dim acele „*ţaille*” datorate baronului de Côucy de către anumite oraşe, stabilite cu* exactitate, 50 livre de la unul, 45 de livre şi 10 sous de la altul, 4 livre şi 10 sous de la al treilea. Ca şi contemporanii, săi;, Ehguerrand se baza pe o lume veşnică, fără schimbări. El a

mai donat călugărilor din Nogent, pentru propria lor folosinţă, dreptul de pescuit în râul Ailette pe o anumităi distanţă de la; Rue de Brasse la Pont St Mardi

Solidă şi veşnică; moştenirea baronului de Coney în manifesta urgenţa unor donatori. Captai de Buch, într-um testament din 1369). anul în care abandonă jurământul de credinţă pentru Franţa, a simţit evident nevoia consfinţirii imediate. El lăsă 40.000 de scuzi de aur pentru 50.000 de slujbe, toate să fie ţinute într-un an dujă moartea sa. plus luminări care să fie aprinsepermanent şi alte danii.

Aceşti bani pentru liturghii care trebuiau ţinute pe perioade de la 30 sau 50 de ani sau pe veşnicie şi în care erau pomenite de obicei şi rudele donatorului, asigurau locuri de muncă pentru cler şi venituri pentru biserici. Preoţii care nu: aveau alte atribuţii „puteau să-şi asigure existenţa din aceste danii şi să ducă, după cum se considera în mod obişnuit – o viaţă, de trândăvie şi desfrâu. Prinţesa Ţării Galilor întreţinea trei preoţi a căror singură datorie era de a spunea rugăciunippentru i soţul ei decedat.

Deşi. forţele sale jefuiau Alsacia de 6 săptămâni, din octombrie şi noiembrie, Enguerrand. de Coucy încă nul preluase comanda; Întârzierea lui este prima, enigmă printre multe altele ce nu pot fi dezlegate* din acest război ciudat purtat în timpul iernii, din cauza informaţiilor care lipsesc şi a, aspectelor contradictorii din relatări. A amânat. În mod deliberat pentru; a istovi şi mai mult companiile slăbite din cauza vitregiilor iernii? Faptul că în 1365 şi Du Guesclin nu şi-a început marşul peste. Pirinei până în decembrie poate fi unt indiciu). Însă Enguerrand avea intenţia limpedede a lupta până la capăt, cu vămi mamei sale, Leopold, nu numai să ducă companiile după potcoave de cai morţi, peste, munţii. Jura şi să-şi piardă oamenii în zăpezile de pe munţi.

La sfârşitul lui septembrie el scrisese ducelui de Brabant, vicar imperial în Alsacia, aducându-i la cunoştinţă intenţia sa de a cere Brisgau, Sundgau şi micul comitat Ferrette şi primise asigurarea că nu se va întreprinde nicio acţiune din partea Imperiului pentru a se împiedica încercările sale de a obţine dreptate. Apoi, spre a găsi o justificare pentru un război drept şi pentru a se distinge de un căpitan oarecare de mercenari, Enguerrand de Coucy a mai scris oraşelor Strasbourg şi Colmar din Alsacia afirmând că nu le ameninţă eu nimic, arătând numai revendicările sale faţă de vărul lui, şi le îndemnă să nu se alarmeze, ci să-l ajute să-şi obţină drepturile. Se oferi să le explice mai pe larg cauza sa dacă o doreau. Aceasta nu mai cerea niciun răspuns deoarece companiile făceau deja cele mai cumplite fărădelegi sub zidurile oraşului.

Dacă strigătul de groază din cronicile locale este o mărturie, atunci niciodată n-a fost un măcel mai mare decât în Alsacia. Patruzeci de sate din Sundgau au fost jefuite şi distruse, 100 de locuitori din Wattwiller omorâţi fără milă, bărbaţi şi femei au fost puşi să-i slugărească pe briganzi, mănăstirea franciscană din Thann incendiată până în temelii, mănăstirea Schoenensteinbach atât de distrusă încât a fost părăsită şi terenurile ei au rămas nelucrate timp de 20 de ani. Companiile stabiliră tributul lor obişnuit pe care bogaţii îl plătiră în bani, cai şi stofe frumoase iar săracii în încălţăminte, potcoave şi cuie. Când a fost întrebat ce scop avea campania lor, unii căpitani răspunseră că au venit pentru „60.000 de florini, 60 de armăsari de luptă şi 60 de veşminte de aur”. Episcopul şi magistraţii din Strasbourg plătiră 3.000 de florini pentru ca oraşul să nu fie atacat. Un grup de săteni care reuşiră să omoare 20 de duşmani încartiruiţi în localitatea lor, au fost supuşi la asemenea cruzimi ca pedeapsă încât îndrăzneala se transformă în disperare şi sătenii fugiră,

părăsindu-şi casele.

La început, căpitanii din – slujba baronului de Coucy încercară să menţină disciplina şi unii trimiteau la spânzurătoare aproape în fiecare zi soldaţi dedaţi la fărădelegi pentru a se opri dezordinea. Pedepsirea violentă a oamenilor obişnuiţi cu forţa nelegiuită nu reuşea să înfrâneze violenţa.

În faţa invaziei, Leopold adoptă aceeaşi strategie ca cea adoptată de Carol al v-lea: porunci alsacienilor să distrugă tot ce putea să ajute la adăpostirea sau hrănirea duşmanului şi să se retragă cu bunurile şi (proviziile lor în oraşele şi castelele înconjurate de ziduri. Ca şi Carol, el porunci fortificarea oraşelor şi castelelor capabile de apărare, distrugerea altora şi incendierea satelor din afara zidurilor. Pe hârtie asemenea porunci sunt uşor de îndeplinit; în f practică, pentru un ţăran ar fi fost un chin cumplit să distrugă sau să vadă că i se distruge produsul muncii sale, bruma de avut care-i asigura viaţa pentru încă un an. În ce măsură s-au aplicat într-adevăr aceste măsuri drastice este greu de spus.

Lipsindu-i oastea necesară pentru a o înfrunta pe aceea a baronului ele Coucy, Leopold se retrase în fortăreaţa Breisach peste Rin, bazându-se pe faptul că va provoca rezistenţa elveţienilor care vor respinge inamicul şi nu-l vor lăsa să înainteze. El avea motive dureroase să cunoască capacitatea de luptă a supuşilor săi elveţieni.

Fie reală, fie legendară, sfidarea lui Wilhelm Tell faţă de epistatul Gassier la începutul secolului personifica lupta împotriva tiraniei hapsburgice. De două ori în următorii 60 de ani elveţienii îi umiliră pe cavalerii hapsburgici. La Morgarten şi Laupen în 1315 şi 1339 victoriile soldatului pedestru asupra cavalerului călare au rămas celebre în istoria militară. La Morgarten în cantonul împădurit Schwyz, elveţienii, ascunşi deasupra unei trecători din

munţi, aruncară bolovani şi trunchiuri de copaci peste cavalerii care treceau prin defileul îngust şi apoi se năpustiră asupra forţelor cuprinse de panică omorându-i pe cavaleri ca pe „nişte oi într-un ţarc”. Au fost nemiloşi deoarece nu aşteptau răscumpărări şi ieşiră învingători de pe câmpul de luptă deoarece ei, şi nu duşmanii lor, aleseseră unde să lupte. Cavalerii dădură vina pe teren pentru înfrângerea suferită şi, de fapt, dezavantajul cavaleriei în munţi, unde nu era posibil să ataci, a fost un element nu mai puţin important decât spiritul sfidător al cantoanelor, datorită căruia elveţienii şi-au dobândit în cele din urmă independenţa.

La Laupen, pe o colină deschisă* nu mai poate fi invocată scuza că terenul a fost cauza înfrângerii suferite.

Acolo, recruţii din 3 erna, la care s-au alăturat munteni din Cantoanele Forestiere înaintară sub comanda unui cavaler din partea locului şi-şi ocupară poziţia pe o colină care urma să fie urcată de cavalerii hapsburgi. În încleştare, elveţienii, deşi înconjuraţi, formară o falangă sub formă de „arici” care rămase pe loc şi rezistă atacului, în timp ce îi obligară pe cavaleri la o luptă corp la corp, lovindu-i cu halebardele – o combinaţie de secure şi suliţă – rezervele lor îi atacară pe la spate pe nobili şi-i răpuseră. De pe câmp au fost strânse 70 de coifuri şi 27 de flamuri ale nobililor. Deşi trecuse o generaţie de atunci, poate că Güglerii fuseseră puşi în gardă.

Elveţienii reacţionară fără entuziasm la chemările lui Léopold de a organiza apărarea împotriva lui Enguerrand de Coucy. îi urau pe Hapsburgi mai mult decât se temeau de invadatori. Cele trei Cantoane Forestiere din centrul ţării refuzară să întreprindă vreo acţiune. Conduşi de Schwyz, cel mai îndrăzneţ din cele trei cantoane, patronismul naţiunii viitoare, ei spuseră că n-au niciun interes să se sacrifice pentru apărarea teritoriului lui

Leopold împotriva baronului de Coucy care nu-i jignise niciodată. Ei vor rămâne „spectatori ai acestui război cu excepţia cazului în care vor trebui să se apere împotriva învingătorului dacă ar fi mers prea departe. Totuşi, Zürich împreună cu Berna, Lucerna şi Solothurn au fost de acord să apere Aargau, regiunea de lângă Alsacia de-a lungul râului Aar, deoarece le atingea frontierele şi era „drumul: lor.

În ziua sfântului Martin, la 11 noiembrie, sau în jurul acestei date, Enguerrand de Coucy sosi în Alsacia cu 1.500 de oameni pentru a prelua comanda. Până atunci, odată eu apropierea iernii, regiunea fusese pustiită încât nu se mai găseau provizii şi furaje. În acest moment, în relatări apare, o deformare a evenimentelor care, provenind de la Froissart care avea să afle multe despre peripeţiile lui Enguerrand din gura acestuia, este inexplicabilă. După spusele lui Froissart, nişte comandanţi răzvrătiţi convocară o adunare ca să-l acuze pe baron că i-a înşelat. „Cum vine asta?” strigară ei. „Acesta este ducatul Austriei? Baronul de Coucy ne-a spus că este cea mai bogată ţară din lume şi o găsim săracă. Ne-a înşelat. Dacă am trece

Rinul nu ne-am mai întoarce niciodată căci am fi omorâţi sau capturaţi de duşmanii noştri germani care sunt oameni fără milă. Să ne întoarcem în Franţa şi blestemat să fie acela care mai înaintează!”

Bănuind că este pe punctul de a fi trădat, Enguerrand le vorbi blând, spunând „Domnilor, aţi luat banii şi aurul meu, pentru care sunt foarte îndatorat regelui Franţei, şi sunteţi obligaţi prin jurământ. şi prin credinţă să vă achitaţi loial de această îndatorire. Altfel voi fi cel „mai dezonorat bărbat din lume”. Însă companiile refuzară să se mişte, pretextând că Rinul este prea larg pentru a fi traversat fără corăbii, că nu cunoşteau drumurile de dincolo şi că „nimeni n-ar trebui să scoată

soldaţii în afara graniţelor unei ţări bogate cum aţi făcut dumneavoastră

Rinul, care face un cot în unghi drept la Basle, nu ar fi trebuit de fapt să fie trecut pentru a intra în Aargau. Dar în mintea oamenilor de rând din vremea aceea el părea larg, deşi nu era precis localizat. Pentru mercenari lumea în care călătoreau era tot la fel de puţin cunoscută ca şi scopurile politice pentru care erau folosiţi. Enguerrand de Coucy încercă să-i convingă că, odată ce vor traversa munţii întunecaţi pe care-i vedeau înaintea lor, vor găsi pământuri bune, dar fără folos. Într-un mesaj trimis din partea lui Leopold i se oferea lui Enguerrand unul din teritoriile pe care le ceruse, comitatul Ferrette cu un venit de 20.000 de franci pe an, însă oferta fu respinsă deoarece Coucy şi sfetnicii săi o considerară prea mică.

În versiunea lui Froissart, descoperind că oamenii lui nu vor să meargă mai departe, baronul a fost „foarte dezamăgita şi „sfătuindu-se cu sine însuşi ca un cavaler înţelept şi clarvăzător „s-a gândit că mercenarii ar fi putut tot aşa de bine să-l vândă ducelui de Austria în locul plăţii promise „şi dacă va fi predat germanilor, nu va fi niciodată eliberat După ce se sfătui cu prietenii lui, hotărî că era mai bine să se întoarcă în Franţa. Plecă în taină, noaptea, numai cu doi însoţitori, „deghizat şi de-abia după ce a călătorit două zile, fiind departe de pericol, cei mai apropiaţi prieteni ai săi au aflat de plecarea lui. Când ajunse în Franţa, regele şi fraţii săi au fost „foarte uimiţi deoarece îl credeau în Austria şi li se păru că văd trei stafii Cerându-i-se să povestească ce s-a îîitâmplat, baronului de Coucy nu-i fu greu să explice toată afacerea „deoarece era un vorbitor elocvent şi avea o scuză reală”. El povesti regelui şi ducilor tot ceea ce se întâmplase „pentru ca să se vadă că el avea dreptate iar companiile erau de condamnat”.

Faptul că nimic asemănător nu s-a întâmplat, ilustrează ce fel de relatări circulau în Evul Mediu. Enguerrand de Coucy şi companiile sale au înaintat într-adevăr spre Aargau, părăsind Alsacia în ziua de Şi. Ecaterina, la 25 noiembrie, şi ajunseră la Basle, unde se învârtiră în jurul oraşului vreo trei zile într-o demonstraţie de forţă, probabil pentru a descuraja orice opoziţie faţă de înaintarea lor peste munţii Jura. Se spune că episcopul de Basle le dădu liberă trecere din ură faţă de Berna.

Când se apropiară se văzu că întunecimea purpurie a munţilor Jura era dată de pinii care acopereau un lanţ de înălţimi joase ce nu treceau de nivelul copacilor. Mergând de-a lungul unui torent care curgea spre Franţa în direcţie opusă, soldaţii cu glugi trecură peste creste, forţară trecătorile la Hauenstein şi Blasthal, coborâră printre cătunele din vale, prădând şi distrugând în drumul lor până ce ajunseră la Aar, un afluent larg al Rinului care marca graniţa Aargau-lui. Întâmpinând slabă rezistenţă deoarece seniorii din regiune fugiseră înaintea sosirii invadatorilor să se refugieze la Leopold, cuceriră castelele şi vechiul pod de lemn din Olten.

Convocaţi urgent de Leopold, locuitorii Bernei plecară să-i întâmpine pe duşmani, însă văzându-i pe nobili că-şi părăsesc domeniile se întoarseră dezgustaţi acasă, înfricoşaţi, toţi locuitorii din Aargau abandonară armele şi satele spre a se refugia în oraş, lăsându-i pe Gügleri stăpâni pe regiune. Înfuriat de neascultarea locuitorilor din Berna, Leopold pustii fără milă totul în faţa duşmanului. Oamenii lui incendiară câmpurile şi recoltele, tăiară pomii şi lăsară o nenorocire atât de mare încât locuitorii satelor mici cu greu reuşiră să lupte în acea iarnă împotriva lupilor. Poporul înrăit îşi bătea joc de austriecii care „locuiau dincolo de Rin, siguri ca într-un cufăr al acuzară pe contele Rudolph de Nidau şi pe alţi seniori din

partea locului că ar fi dat. drumul torentului care devastase cantoanele.

Soldaţii lui Enguerrand de Coucy au luat ce au mai găsit. împărţindu-se în trei grupuri se răspândiră din ce în ce mai adânc în Aargau deoarece îi mâna foamea şi jaful. Enguerrand îşi stabili cartierul general la mai puţin de 15 km est de râu în abaţia St. Urbain, ce avea în spate nişte dealuri acoperite de brazi şi în faţă o pajişte largă* După relatările abaţiei, el rămase acolo 18 zile. Cele mai importante oraşe din Aargau fuseseră puse zălog pentru partea neplătită din zestrea mamei sale. Dacă ar fi putut să cucerească aceste oraşe, şi-ar fi îndeplinit obiectivul dar fărâmiţarea forţelor sale şi tăria zidurilor făcu acest lucru nerealizabil. Nu a avut mai mult succes decât a avut Eduard în Franţa. Chiar şi micul oraş Büren din valea Aarului rezistă la un asediu pe care baronul de Coucy îl conduse personal, deşi seniorul său, contele de Nidau, îşi primi pedeapsa pentru duplicitatea lui, fiind omorât de o săgeată inamică când îşi scoase capul pe fereastră.

În frigul din decembrie, companiile umblând să jefuiască în grûpuri mici ajunseră până la hotarele oraşului Zürich şi Lucerna. Dispersarea lor le făcu vulnerabile în timp ce crimele comise provocarăriposta elveţienilor. În Schwyz, lângă lacul Sempach, în districtul muntos Entlibuch, o ţărănime curajoaşă, mândră de vechile ei privilegii, strânse un corp de armată format din mai multe sute de oameni. Animaţi de exemplul lor, tinerii din Lucerna, împotriva poruncilor, au trecut noaptea peste ziduri pentru a li se alătura împreună cu alţii din oraşele învecinate. La 19 decembrie, grupul, numărând cam 600 de oameni, încercui orăşelul Buttisholz, unde erau încartiruiţi vreo „3.000” de Gügleri. Elveţienii atacară, omorâră 3040, şi-i arseră pe alţii de vii în biserica unde se refugiaseră. Ceilalţi au fost puşi pe fugă. Triumfători,

oamenii din Entlibuch, cu arme şi trofee capturate, s-au întors înapoi în munţi. Văzându-i trecând, un nobil care nu luptase, striga în bătaie de joc. din castelul său către un muntean călare pe un cal de luptă şi purtând coiful şi platoşa unui cavaler omorât: „Nobile domn de sânge nobil, trebuie ca oamenii de rând să poarte asemenea arme?” Cel din Entlibuch replică: „Domnule, în ziua de azi sângele nobililor şi al cailor este atât de amestecat încât nu-i mai putem deosebi pe unul de altul”: Pe locul luptei s-a ridicat un monument comemorând. *Niederlage der GUgler*.

Ferrra, oraşul Ursului, prinse curaj la auzuli acestei veşti. În şase zile s-a strâns o oaste formată din locuitori ai Bern ei1 şi ai oraşelor învecinate, inclusiv MIMau şi L au pen, sub conducerea magistratului şef ai Bernei în noaptea de Crăciun, această oaste luă prin surprindere *o* companie de bretoni la Jens, la 40 de km depărtare, omorând încă 3 – 00 de G’ugieri, înregistrând pierderi mici de partea lor din moment ce au putut să atace din nou în noaptea următoare.

De data aceasta, obiectivul era abaţia din Fraubrunnen unde era încartiruit un duşman important, Owen de Wales, cu o mare companie; Ducând steagul cu Ursul, cetăţenii merseră în noaptea de 26, printr-un frig puternic şi încercuiră abaţia înainte de apariţia zorilor. Scoţând strigăte puternice, incendiară cu torţe clădirile şi se năpustiră asupra „englezilor” adormiţi, omorând pe mulţi înainte de a se trezi. Ceilalţi săriră la arme într-o apărare disperată; mănăstirea, care odinioară era obişnuită cu o linişte profundă, răsuna de strigăte şi de zăngănitul armelor, adversarii luptau „ochi pentru ochii şi lovitură pentru lovitură” toate clădirii? erau cuprinse de fum şi flăcări1, Owen îşi rotea spada cu „furie sălbatică”, conducătorul bernezilor, Hannes Riedâer, a fost omorât, însă oamenii lui îi puseră pe Gugleri pe fugă. „Şi cei care

fugiră au fost omorâţi, iar cei care rămaseră, arşi”. Owen scăpă, dar trupele sale au înregistrat 800 de morţi. Şi elveţienii suferiră mari pierderi însă supravieţuitorii s-au întors1 glorioşi la Berna. Printre steagurile care sunt încă expuse în oraş este şi unul roşu cu alb, pătat şi rupt care se spune că a aparţinut lui Coucy[11]. A fost el personal la Fraubrunnen? Prezenţa sa. nu este nicăieri menţionată, dar nu este imposibil.

Berna decretă o distribuire anuală de pomeni pentru a mulţumi lui Dumnezeu; cântecele şi cronicile au sărbătorit victoria asupra temutelor companii care i-au hăituit atât de mult pe creştini. Baladele povesteau cum „cavalerul Cussi-n veni să cucerească castelul şi oraşul” cu „40.000 de lăncieri cu pălăriile lor ascuţite**, cum „credea că întreaga ţară este a lui şi şi-a adus neamurile din Anglia pentru a-l ajuta cu puterea şi bunurile lor**; cum „ducele Yfo din Wales veni cu coiful său de aur** – cum episcopul de Basle a trădat, promiţând să-i slujească pe Gugleri şi cum, în sfârşit, când ducele Yfo veni la Fraubrunnen:

Ursul urlă „Nu-mi vei scăpa 1

Te voi omorî, te voi înjunghia şi te voi arde”.

În Anglia şi în Franţa toate văduvele strigară „Vai mie f*

Nimeni nu va mai înfrunta vreodată Berna.

Pentru posteritate, rolul lui Coucy a fost menţionat în cuvinte mai cumpătate, chiar dacă inexact, scrise în latină pe un stâlp de piatră ridicat la Fraubrunnen:

Căutând din nou zestrea iubitei soţii Pe care fratele austriac i-o dăduse, Coucy, conducătorul englez.

---

11 Muzeul de istorie din Berna descrie steagul' ca o reproducere din secolul al XV-Lea a originalului. Bernard Auciert sugerează că este posibil să fi fost capturat în. 1388 cînd elveţienii recuceriră Nidau,. ce fusese cedat lui Enguerrand de Coucy la terminarea campaniei din Aargau.

Conduse peste mări steagurile unor puternice cohorte – Un cavaler care atacă pământuri străine, departe, în acest loc, pe această coamă de munte, poporul din Berna

A distrus tabăra duşmanului şi omorî mulţi oameni în acest război nedrept.

Astfel ţie ca Atotputernicul Dumnezeu să ocrotească Ursul de (atacurile) deschise şi de stratagemele ascunse

Ale duşmanului.

În aceste cântece şi memoriale de luptă răsună vocea Mandriei şi încrederii deşteptate. Luptele de la Buttisholz, Jens şi Fraubrunnen, purtate în săptămâna Crăciunului din 1375, deşi nu i-au distrus pe Gügleri, au fost mai însemnate ca semnificaţie decât ca amploare. Ele au dat un nou avânt luptei elveţienilor împotriva Hapsburgiior şi au condus-o la bătălia decisivă de la Sempach în Schwyz, 11 ani mai târziu, în care Leopold avea să fie omorât şi supremaţia-Hapsburgiior asupra cantoanelor aproape îndepărtată, deşi abia peste un secol confederaţia şi-a câştigat definitiv independenţa. Acţionând ca un catalizator, expediţia lui Enguerrand de Coucy a jucat un rol fericit în formarea unei naţiuni, aşa cum s-a întâmplat cu masacrul Prinţului Negru de la Limoges: Dar dacă încăierările pe care le-a provocat au confirmat capacitatea de luptă a oamenilor de rând când îşi apărau propria lor cauză, lecţia nu a fost folosită de alţii în afară de elveţieni şi, într-o oarecare măsură, de flamanzi. Celelalte încercări, de exemplu Jacqueria, din repetatele lupte civile din secolul al XIV-lea au fost înăbuşite.

După Fraubrunnen, Enguerrand de Coucy s-a văzut silit, să se întoarcă în Franţa. În faţa refuzului lui Leopold de a lupta, el nu avea cum să-şi recâştige moştenirea, nici nu mai putea lăsa companiile într-o ţară pustiită, pe o vreme rece, demoralizate în urma înfrângerilor provocate

de rezistenţa populaţiei. Ca şi Eduard, ca şi Lancaster, ca şi oricare alt invadator al timpului său, el pornise să lupte în altă ţară fără să-şi asigure o aprovizionare continuă şi, în consecinţă, nici rezultatele n-au fost altele. Repetarea mohorâţă a istoriei n-a fost niciodată mai evidentă decât în războiul Güglerilor. Obişnuinţa joacă un mare rol mai ales când schimbările se produc lent, după cum se întâmpla în Evul Mediu.

Întoarcerea prin Alsacia în ianuarie a fost marcată de foame şi frig. Oamenii cădeau pe drum sau dezertau, caii înfometaţi erau lăsaţi să moară, har naş ament ele şi arcuirile, abandonate în drum. Cei puternici au continuat să prade. Oraşele îşi închiseră porţile împotriva devastatorilor şi, într-un caz, cu ajutorul Fecioarei Maria, adăugară umilinţa unei alte înfrângeri. Cetăţenii din Altkirch, hotărâţi să lupte împotriva unei companii de Gügleri care se pregătea de un atac aşteptau pe ziduri semnalul de începere a luptei când cerul se ilumină deodată de nişte lumini vii asemenea aurorei boreale, Convinşi că patronul lor, Sfânta Fecioară îşi arăta sprijinul, cetăţenii încurajaţi trecură la ofensivă. Având un efect tot atât de puternic, dar în sens opus, asupra inamicului, intervenţia cerească răspândi consternare şi-i puse pe Gügleri pe fugă.

La Wattwiller, la o depărtare de o zi călare de castelul lui Leopold de la Breisach, la 13 ianuarie, a fost semnat un tratat între baronul de Coucy şi ducii de Austria prin care ei îi cedau feudul contelui de Nidau, decedat, inclusiv oraşul Bdren în schimbul renunţării la alte pretenţii. Nu se ştie dacă baronul de Coucy în drumul său spre Franţa mai reprezenta încă o ameninţare pentru a smulge această înţelegere sau dacă acest lucru fusese negociat dinainte ca preţ al plecării lui. În orice caz, el nu plecă acasă cu

mâinile goale[12]. Companiile trebuiră să înfrunte frigul din ianuarie şi februarie. Coucy reuşise să-i ţină departe de Franţa timp de aproape şase luni, mai mult. decât Du Guesclin care-i dusese în Spania în 1385.

În februarie, regele Carol îl numi imediat pe Coucy împreună cu mareşalul Sancerre şi Olivier de Clisson şi pe mai mulţi cavaleri care luptaseră alături de Gügleri, să comande operaţiunile împotriva foştilor lor asociaţi, care reluaseră jafurile în Champagne. Baronul de Coucy, „cavaler de înalt rang şi alţi doi cavaleri neaparţinând nici unui ordin, şi şapte scutieri din suita lui” precum şi mareşalul Sancerre urmau să aibă fiecare câte 200 de soldaţi iar Clisson 100, plătiţi de rege, pentru a merge „împotriva mai multor companii care de-abia s-au întors de la hotarele Germaniei. Au avut succes. Prin martie, companiile bretone apărură de-a lungul Ronului şi, în mai, au fost angajate de Papă pentru războiul reînceput în Italia.

Conferinţa de pace anglo-franceză de la Bruges, convocată din nou în decembrie 1375, la care luară parte duci, cardinali „conetabilul Du Guesclin şi alte figuri ilustre „dezbătu mai multe probleme, a. fost ocazia mai multor manifestări, turnire, serbări şi banchete, şi atrase chiar mai multă lume decât negocierile anterioare până ce o oarecare epidemie întrerupse plăcerile. Disputa asupra teritoriilor şi asupra suveranităţii deveni mai complicată prin cererea lui Carol ca Eduard să suporte daunele provocate de război... Nu s-a ajuns la niciun acord cu excepţia prelungirii armistiţiului pentru încă un an. Din nou Carol, nerăbdător acum să aibă o „pace bună” r îşi aduse aminte de baronul de Coucy ale cărui legături cu

12 Conform surselor elveţiene, cesiunea nu s-a efectuat decît după 10 ani cînd Leopold a cerut sprijinul lui Coücy împotriva elveţienilor în lupta care a dus la Sempach.

Anglia „îi conveneau pentru a negocia pacea între cei doi regi44.

În timpul expediţiei lui Enguerrand de Coucy împotriva Austriei, neobosita Isabella plecase ca de obicei acasă în Anglia, părăsind Franţa cu câteva luni înaintea soţului ei. Judecând după diverse cadouri, alocaţii şi subsidii pe care i le-a dăruit cu generozitate regele Eduard, ea încă mai exercita o influenţă asupra tatălui ei. Îndrăgostit lulea, el era supus influenţei unei amante frumoase şi vulgare, Alice Perrers, căreia îi dăruise robele şi bijuteriile reginei defuncte, şi care-trecea prin Londra în drum spre vreun turnir într-o caleaşcă triumfală sub numele de „Doamna soarelui4. În timpul vizitei sale anterioare, Isabella nu. locuise la curte cu acea care o înlocuise pe mama ei. De data aceasta însă scrupulele ei au fost învinse de afecţiunea filială sau poate se aştepta la alte daruri. Regele îi plăti datoriile, cheltuielile şi salariile servitorilor şi a graţiat pe trei criminali pentru care ea intervenise, inclusiv pe unul condamnat pentru „tulburarea liniştei44 atunci când a ucis pe servitorul unui alt cetăţean. Izvoarele nu arată de ce *ax* interesase aceste cazuri... „Chiar regele îi dădu eu mâna lui” o mantie din purpură, croită în stilul mantiilor Ordinului Jartierei, „cu glugă şi mineri căptuşite cu blană, cu margini de hermină44; o altă mantie, dăruită de Sfântul Gheorghe, iar în Crăciun, o mantie din catifea cu hermină pentru ea, şi una pentru fiica ei, Filipa (Marie, ca moştenitoare, a domenului Coucy, rămase în Franţa).

Ca nepoată a regelui Eduard, Filipa în vârstă de

8 ani, era un personaj distinct. Fusese logodită de la vârsta de patru ani cu Robert de Vere, al nouălea duce de Oxford, pe atunci în vârstă de 10 ani şi ca urmare a acestei alianţe, ea purta titlul de contesă de Oxford şi împărţea cu mama ei roadele mărinimiei monarhului aflat la apusul

vieţii. De Anul Nou, Eduard îi dădu Isabellei un set complet de obiecte de cult şi două şei, una din natif ea roşie brodată cu violete de aur şi una decorată cu sori de aur şi cupru. Vâna în ţinuturile Windsorului, trăgea cu arcul în compania a 12 doamne, care primiseră de la rege câte un arc cu ornamente, şi, fără îndoială, se întoarse în Franţa fără prea mare tragere de inimă în ianuarie 1376, când Coucy reveni din Aargau. Prin aprilie era pregătită să se întoarcă din nou acasă. În acea lună, baronul de Coucy ceru regelui Franţei permisiunea de a vizita Anglia cu soţia sa.

De la întoarcerea sa din Aargau, prietenii lui Enguerrand îl tot îndemnau să devină pe de-a-ntregul francez. După spusele lui Froissart, ei susţineau că nu trebuia neapărat să-şi piardă pământurile din Anglia dacă ar fi avut de ales, deoarece regele Angliei nu putea să-i ceară să renunţe la domeniul său mult mai mare din Franţa, mai ales că era francez „cu numele, prin sânge, blazon şi origine Deoarece ştia că este stimat de regele Franţei, şi-i era recunoscător acestuia pentru că finanţase expediţia din Austria şi, fără îndoială, întrucât nu dorea, în cazul unui nou război, să rămână într-o stare de neutralitate forţată şi dificilă, Enguerrand de Coucy era pe punctul de a lua o hotărâre. Însă cu ocazia vizitei sale următoare spera mai întâi să soluţioneze în mod clar chestiunea pământurilor sale din Anglia şi a veniturilor. Soţia sa engleză, din cauza ataşamentului ei trainic faţă de Anglia, s-ar fi opus energic renunţării la ţara ei. Totuşi, alegerea exista limpede în mintea soţului ei când acceptă noua numire.

„Şi văzând că era privit ca unul din cei mai înţelepţi şi mai prudenţi dintre nobili… în care nu puteai găsi mai multă bunătate şi credinţă, i se spune: «Baron de Coucy, este în intenţia regelui şi a consiliului lui de a vă consideră

unul de-ai noştri, aparţinând Franţei şi astfel ne puteţi ajuta şi sfătui în tratativele cu englezil. De aceea vă rugăm să faceţi această călătorie în secret şi cu înţelepciune, aşa după cum ştiţi că trebuie făcută, şi să aflaţi de la regele Angliei şi de la Consiliul lui în ce condiţii se poate. Încheia pacea între ei şi noi». Şi astfel se grăbi să plece în această călătorie44.

Capitolul 14

Dezordinea din Anglia

Enguerrand de Coucy sosi în Anglia în aprilie 1376 chiar în momentul când nemulţumirea ajunsese la maximum prin prima acuzare adusă vreodată în Parlament miniştrilor coroanei. În sesiunea istorică numită Bunul Parlament, monarhia descoperi că dispăruse complet încrederea poporului într-un guvern care nici nu putea câştiga, nici nu putea termina războiul. Eşecul de a încheia pacea la Bruges exacerbase resentimentele poporului faţă de funcţionarii regali corupţi, faţă de un război care nu aducea niciun profit, faţă de o proastă conducere militară şi risipirea sau delapidarea banilor proveniţi din impozitele plătite de popor. Erau aceleaşi racile care cu douăzeci de ani înainte generaseră provocarea monarhiei de către starea a treia din Franţa. Starea a treia găsi acelaşi prilej de a se face simţită când coroana engleză a avut nevoie de noi subsidii spre a se pregăti pentru eventualul sfârşit al armistiţiului de un an. Parlamentul era convocat pentru aprilie şi când se adunară membrii, Londra răsună de „un puternic murmur al poporului”.

Baronul şi doamna de Coucy, care fuseseră întâmpinaţi „cu bucurie” la sosirea lor la curte, se treziră în mijlocul furiei şi crizei care înconjurau familia regală şi care îl vizau mai ales pe fratele Isabelle! John de Gaunt, cunoscut sub numele de ducele de Lancaster. În locul prinţului bolnav şi al regelui senil, el era figura cheie în

guvernul regal care era învinovăţit acum pentru toate relele.

Şaptezeci şi patru de cavaleri din comitate şi 60 de burghezi din oraşe constituiau Comunele Bunului Parlament. Acţionând cu un oarecare ajutor din partea lorzilor, ei cerură satisfacerea a 146 de revendicări înainte ca să consimtă la noi subsidii. Principala lor cerere a fost destituirea miniştrilor venali şi înlăturarea amantei regelui pe care o acuzau de venalitate şi vrăjitorie. În plus, doreau Parlament anual, alegerea, nu numirea membrilor şi o lungă listă de restricţii impuse practicilor arbitrare şi proastei guvernări. Două din cele mai mari plângeri nu erau la adresa guvernului, ci a abuzurilor ierarhici unei Biserici străine şi a cererilor unei clase muncitoare care devenise nesupusă şi turbulentă. Şi aceste probleme aveau o mare însemnătate: una avea să ducă la ruperea definitivă de Roma şi cealaltă, mult mai repede, la răscoala ţăranilor.

Anglia* puternică şi triumfătoare pe care o cunoscuse Enguerrand de Coucy după Poitiers, devenise nemulţumită. Mândria născută în urma cuceririlor şi a bogăţiei obţinută din răscumpărări dispăruse ca fumul, energia şi încrederea clocotitoare se transformaseră în vrajbă şi frivolitate, imperiul lărgit se fărâmiţase, flota engleză fusese alungată în mod umilitor din Canal, scoţienii războinici de la hotare erau mai nesupuşi ca niciodată. Eroii Angliei – Henry de Lancaster, Chandos, Prinţul de Wales – erau morţi sau pe moarte; buna regină fusese înlocuită de o femeie stricată care se credea că-l domina pe rege, deşteptându-i poftele trupeşti prin nişte vrăji făcute de un călugăr. Exuberantul Eduard de odinioară, care fusese martorul victoriei de la Crécy, era acum un bătrân infatuat şi senil, „nu cu mai multă minte decât un băiat de 8 ani”. Succesele se transformaseră în pierderi, fiecare pierdere fiind însoţită de întreruperea

comerţului şi de noi biruri. O domnie de 50 de ani, dominată de războaie nesfârşite se apropia de sfârşit sub impresia din ce în ce mai puternică că se făcuseră eforturi zadarnice şi se guvernase prost.

Şi Anglia se molipsise de fărădelegile care erau răspândite pe întregul continent. Soldaţii, care se întorseseră cu obiceiul, dar nu şi cu roadele jafului, formară mici bande şi trăiau din jafuri, sau deveneau servitori ai lorzilor sau cavalerilor care, întorşi acasă, îşi găsiseră domeniile sărăcite din cauza Morţii Negre. O întreagă generaţie, din vremea jefuirii oraşului Caen, cu ocazia primei debarcări a lui Eduard, până la raidul din Aargau, se obişnuise cu brigandajul şi acasă apela cu uşurinţă la el. Într-o plângere adresată Parlamentului se arăta că grupuri de pedestraşi şi arcaşi, uneori sub conducerea unui cavaler, „merg călare prin diversele părţi ale Angliei”, ocupă moşii şi pământuri, siluiesc femei şi fete şi le duc în comitate străine, îi bat, şi-i mutilează, şi-i omoară pe bărbaţi pentru că aceştia vor să-şi păstreze nevestele şi bunurile”, îi ţin prizonieri pentru răscumpărare şi „câteodată se înfăţişează înaintea judecătorilor într-o postură ameninţătoare pentru a-i intimida şi a-i face să nu aplice legea”. Provocau dezordini şi „crime îngrozitoare”, regatul trecând prin mari suferinţe „spre marea durere şi chinul poporului”. Justiţia regală a făcut eforturi serioase pentru a-i stăpâni deoarece forţa militară a regelui depindea de aceiaşi nobili care erau răspunzători pentru dezordini.

Degradarea justiţiei a fost o cauză majoră a furiei Comunelor. În *Viziunea lui Piers Plowman* (Plugarul), apărută prima dată în 1377, figura Păcii, care face o plângere împotriva Răului personificat de un funcţionar al regelui care-i luase caii şi cerealele, se plânge că nu poate să-l aducă în faţa justiţiei pe funcţionarul respectiv pentru

că „el ţine oameni care să mi-i omoare pe ai mei”. Sporeau fărădelegile comise împotriva persoanelor particulare. „Spune-mi” întreba episcopul de Rochester, un simpatizant al Comunelor „de ce în Anglia rămân nepedepsite atâtea furturi când în alte ţări ucigaşii şi hoţii sunt de obicei spânzuraţi? În Anglia, ţara este inundată de crime şi oamenii se dedau iute la vărsări de sânge”.

Numărul ţăranilor liberi care deveneau proscrişi a crescut deoarece cererile lor pentru venituri mai mari, ca rezultat al depopulării, i-a adus în conflict permanent cu legea. Statutul Muncitorilor într-o lume care credea în situaţii imuabile, prevedea încă salariile dinaintea ciumei, neţinând seama de realităţile cererii şi ofertei. Din cauză că nu puteau fi aplicate prevederile cu privire la părăsirea unui loc de muncă pentru altul mai bun, penalizările erau din ce în ce mai mari. Cei care încălcau aceste prevederi şi nu puteau fi prinşi erau scoşi în afara legii – şi deveneau proscrişi prin verdict. Ţăranii liberi luară calea vieţii nomade părăsindu-şi casele aşa că statutul nu putea fi aplicat împotriva lor, ei umblând din loc în loc, căutând lucru cu ziua pentru o plată bună oriunde puteau găsi, încălcând relaţiile sociale, fiind mereu în vrajbă cu autorităţile ca Robin Hood cu şeriful din Nottingham.

În acea perioadă legenda lui Robin Hood căpătă mare popularitate în popor, chiar dacă nu în rândul boiernaşelor de ţară şi a negustorilor bogaţi ai Comunelor. Aceştia se plângeau că „din mare răutate” muncitorii cu ziua şi servitorii pleacă când vor şi că, „dacă stăpânii le reproşează că nu-şi fac treaba bine sau se oferă să le plătească conform statutului, ei pleacă imediat din serviciul lor şi de pe domeniu… şi trăiesc o viaţă păcătoasă furând de la săracii din sate în grupuri de doi sau trei”.

Pentru a-i ţine pe moşii seniorii le făcură multe concesii, în timp ce oraşele îi întâmpinau cu bunăvoinţă pe

hoinari pentru a acoperi lipsa de meşteşugari. În felul acesta deveniră agresivi şi independenţi. Erau cât se poate de nemulţumiţi şi răzvrătiţi şi, după spusele lui Langland, pretenţioşi la mâncare atunci când afacerile lor prosperau. „Ei nu catadicsesc să mai mănânce legume vechi de o zi, berea de un peni nu le mai convine, nicio bucată de slănină” ci preferă carne proaspătă fiartă şi peşte prăjit, „fierbinte pentru răceala din burta lor”. Alăturându-se şerbilor şi meşteşugarilor, învăţară tactica asocierii şi a grevelor, se uneau împotriva patronilor, îşi dădeau bani peiitru „apărare reciprocă” şi”. se adună în bande mari şi cad de acord ca prin această Confederaţie fiecare să-l ajute pe celălalt pentru a se opune cu străşnicie seniorilor”. Se forma o generaţie dispusă să se revolte împotriva asupririi.

Reapariţia Morţii Negre în 1374 – 75, aceeaşi epidemie care grăbi plecarea lui Enguerrand de Coucy din Lombardia, micşoră şi mai mult numărul fumurilor şi reduse banii luaţi pe biruri. Izbucnirile repetate ale ciumei începură să aibă un efect cumulativ asupra descreşterii populaţiei ca şi asupra perspectivelor din ce în ce mai sumbre ale secolului. Dintr-un registru de impozite pe cap de locuitor din 1379 reiese că patru Sate din Gloucestershire nu plăteau nimic; în Norfolk, cu şase secole mai târziu cinci bisericuţe la distanţă de o zi una de alta stăteau pustii în mijlocul satelor abandonate în secolul al XIV-lea. Totuşi, ca şi mai înainte, mortalitatea era eratică şi nu lipseau fii mai mici, rude sărace şi arendaşi Fără pământ care erau dispuşi să preia proprietăţile părăsite şi să cultive pământul.

Tulburările religioase înceţoşau de asemenea minţile oamenilor şi îşi găsiră un reprezentant în persoana unui teolog şi predicator de la Oxford, John Wyclif. Văzut prin telescopul istoriei el a fost cel mai de seamă englez al

timpului său. Materialismul Bisericii şi obiceiurile lumeşti ale reprezentanţilor ei constituiau obiect de nemulţumire pentru întreaga Europă însă ele erau mai ascuţite în Anglia prin adversitatea faţă de papalitatea străină. Ca şi în altă parte în Europa, exista o mare dorinţă de a spiritualiza Biserica şi a curăţa calea spre Dumnezeu de toţi banii, taxele, daniile şi ofrandele care-o blocau. La Wyclif tendinţele politice şi spirituale ale protestantismului englez fuzionară într-o filosofie şi un program.

Profesor la Balliol, la vârsta de 36 de ani, Wyclif stimulă anticlericalismul şi atrase atenţia prin predicile sale entuziasmate. În disputa dintre autoritatea seculară şi cea spirituală, duse mai departe ideile periculoase ale lui Ifarsilius din Padua şi William din Ockham şi deveni partizanul luptei englezilor împotriva supremaţiei legii papale asupra curţilor regale şi împotriva plăţii tributului către papalitate. În calitate de capelan al regelui în anâî 1360 formulă nişte idei foarte atrăgătoare. pentru guvern în ceea ce priveşte relaţiile dintre Biserică şi stat. În 1374 *el* a fost trimisul «regelui în încercarea de a se ajunge la o înţelegere cu Papa.

În anul în care Enguerrand de Coucy vizită Anglia, Wyclif îşi bătea, metaforic, teza sa în cuie pe uşă sub forma unui tratat, *De cmüi. Daminio* (*Despre – autoritatea civilă*) care nu propunea nimic mai mult decât deposedarea Bisericii de proprietatea funciară şi excluderea clerului de la guvernarea laică. E1 susţinea că întreaga autoritate venea de la Dumnezeu şi, în chestiunile pământeşti, aparţinea numai puterilor civile. Printr-un raţionament logic şi o polemică aprinsă plină de referiri la „ordinele puturoase „ale călugărilor şi la „diavolii încoronaţi” ai ierarhiei «bisericeşti, teoriile sale aveau să-l conducă în curmi la propunerea radicală de a se desfiinţa rolul preoţimii ca mediator necesar între om şi Dumnezeu.

Marea realizare a lui Wyclif a fost să exprime atât interesul naţional cât şi sentimentele populare. Timp dedecenii, Parlamentul se plânsese cu amărăciune că veniţurile sunt scoase din Anglia de deţinători străini ai unor mari avuţii, cum era trufaşul cardinal Talleyrand de Périgord. *Se* spunea că sumele scoase erau de două ori mai mari decât cele ale coroanei iar proprietatea Bisericii din Anglia era evaluată la o treime din totalul terenurilor din regat. Vânzarea scrisorilor papale de autoritate de către impostori era un mare abuz proliferat printr-un comerţ regulat cu peceţi falsificate. Imunitatea clerului faţă de justiţia civilă era o altă cauză de nemulţumire. Mai mult ca orice, oamenii nu erau de acord cu faptul că preoţii nu se comportau în mod corespunzător. Când un preot avea posibilitatea de a cumpăra de la autoritatea diocezică permisiunea de a avea o concubină, cum ar putea fi el mai aproape de Dumnezeu decât un păcătos obişnuit? Neîncrederea faţă de preoţi era am de mare încât, atunci când un om mărturisea că a Jmfs un adulter, confesorul nu avea voie să întrebe partenerei ea nu cumva să profite personal de slăbiciunea acesteia.

Venalitatea dacă nu chiar desfrânarea parohului zise ddtora faptului că era prost plătit ceea ce îl determina să-şi vândă serviciile chiar şi împărtăşania putea fi amânată până când cel ce se împărtăşea nu venea eu un plocon ceea ce făcea ea ritualul să ajungă de tot râsul. Se spunea că Iuda îl vându-se pe Iisus pentru 30 de arginţi; acum preoţii o făceau în fiecare zi pentru un peni. Frivolitatea. era o altă cauză denemulţumire: vicarii aflaţi la balcon în timpul slujbei erau certaţi, de episcopii lor că lăsau ceara lumânărilor să picure în capul* celor de jos, sau că făceau un spectacol „detestabil „din serviciul Divin, „cu scopul de a stârni râsul şi, poate pentru a genera., discordiea. Clerici cu obiceiuri lumeşti au fost admonestaţi în 1367 pentru că

purtau tunici scurte, strâmte, cu mâneci lungi, căptuşite cu blană sau mătase, inele şi cordoane scumpe, pungi brodate, pumnale care semănau cu nişte spade, ghete colorate şi chiar acel semn al diavolului, încălţări eu vârful ascuţit şi: întors.

Marii prelaţi din familii nobile trăiau în acelaşi: mod seniorial ca pairii laici, îmbrăcându-şi suita în: uniformăşi călătorind cu scutieri, funcţionari, şoimari, rândaşi, mesageri, paji, servitori: la bucătărie, căruţaşi şi hamali. Mila dispăruse la ei, scria Langland; odinioară episcopii Sfintei Biserici împărţeau bogăţia, lui Hristos săracilor şi nevoiaşilor „însă acum Zgârcenia ţine cheia”; odinioară Caritatea sa găsea în „sutana unui călugăr, daraceasta se întâmpla pe vremea când trăia Sf. Francise44. Poetul contemporan lui John Gower, vorbind „în numele tuturor creştinilor44 îi denunţa pe: preoţii absenteişti, pe episcopii care, la marele lor venit, mai adăugau şi mita ce a luau de la bogaţii care comiteau adulter, pe cardinalii aroganţi cu pălăriile lor roşii „ca nişte trandafiri roşii deschişi spre soare, însă acel roşu este culoarea mândriei ce a păcătuit44.

Când, după denunţarea acestor preoţi, Wyclif ajunse în situaţia de a nega însuşi rolul preotului. În procesul de mântuire, el avea să lovească în temelia Bisericii, şi în interpretarea ei dată rolului lui. Hristos. Din. acest moment el înainta inevitabil spre erezia negării transsubstanţierii deoarece, fără putere miraculoasă „preotul nu putea transforma pâinea şi vinul în trupul şi sângele lui Hristos.

De aici urma restul: inutilitatea Papei, respingerea excomunicării, a spovedaniei, pelerinajului, venerării relicvelor şi sfinţilor, indulgenţelor, diplomelor de merit. Toate aveau să fie atacate de pana lui Wyclif.

În locul lor, el oferea Biblia în engleză, tradusă de

discipolii săi, care avea să aducă religia în popor într-o formă pe care acesta o putea pricepe fără necesitatea unui preot şi bâlbâiala sa de neînţeles în latină. Niciun alt act al vreunui reformator religios n-avea să lovească atât de drastic în instituţia Bisericii creştine care data de o mie de ani, dar aceasta avea să se întâmple abia peste câţiva ani. În anii ’70, mişcarea de sciziune numită Lollardy, de la un cuvânt aplicat misticii flamande, însemnând „cel care mormăie”, pregătea terenul. Deşi Lollardy câştigase teren mai ales printre. oamenii de rând şi clerul inferior, ea s-a extins şi printre cavaleri şi câţiva mari nobili care erau nemulţumiţi de faptul că puterea politică era deţinută de cler. Ducele de Salisbury scoase toate statuile de sfinţi din capela sa, ceea ce-i atrase titlul de „batjocoritorul chipurilor, zeflemitorul celor sfinte”, şi au mai fost şi alţii, numiţi „cavaleri cu pălării**, care au refuzat să se descopere când era purtată ostia pe stradă.

Ideile lui Wyclif şi nevoile coroanei se potriveau ca spada în teacă, ceea ce explică ciudata alianţă care-l făcu protejatul lui John de Gaunt. Teoria sa de „secularizare**, care susţinea că nobilii puteau să pună stăpânire din nou pe pământurile pe care strămoşii lor le lăsaseră moştenire Bisericii, puse o bază doctrinală dorinţei lui Gaunt de a jefui bogata instituţie ecleziastică. Ceea ce Henric al

VIII-lea a reuşit să facă după un secol şi jumătate, John de Gaunt avea deja în gând încă în anul 1376. Între timp, pierderea teritoriilor din Franţa, pentru care erau făcuţi răspunzători cancelarul clerical, William de Wykeham, episcop de Winchester, şi colegii lui clerici, servi pentru a-i scoate pe aceştia din guvern. Lorzii din Parlament au hotărât în 1371 ca numai laicii, „care puteau răspunde pentru faptele lor rele în tribunalele regelui** puteau deţine de atunci înainte funcţia de cancelar, vistiernic, ministru de finanţe şi secretar al consiliului de

coroană.

Curentul potrivnic din Franţa nu a fost stăvilit de schimbare. Negustorii şi proprietarii de pământ nu erau mulţumiţi când vedeau că banii strânşi de la ei prin biruri erau risipiţi în *horribles expenses et incredibiles* ale ducelui de Lancaster şi ale suitei sale la Bruges. Trimişii şi-au pierdut timpul – conform călugărului din Sf. Albans, Thomas Walsingham, care îl ura pe Lancaster din cauza politicii sale anticlericale – „într-un desfrâu… chefuind şi dansând”, ceea ce a costat 20.000 de lire sterline. Deşi lucrarea lui Walsingham *Chronicon Angliae* este dominată de animozitate, rămâne totuşi de nepreţuit pentru informaţia vie despre nişte vremuri tulburi.

Loialitatea poporului a fost greu pusă la încercare şi din cauza rechiziţiilor, adică dreptul regelui, când călătorea, să se aprovizioneze de pe o fâşie de teritoriu de câţiva kilometri, de ambele părţi ale drumului şi, de asemeni, să rechiziţioneze alimente pentru nevoile armatei. Cei care rechiziţionau „înşfacă oameni şi cai aflaţi la muncile câmpului…” aşa că „oamenii se vaită şi murmură la apropierea regelui. Ce fusese o pacoste în timpul războiului, deveni o tiranie economică. Nobilii care răspândeau de organizarea militară profitau de contractele de război ca şi cei care rechiziţionau pentru rege precum şi funcţionarii care făceau plăţi din fondurile vistieriei. Oraşele de coastă sufereau din cauza încartiruirii trupelor în timp ce aşteptau să fie transportate peste mare. Comerţul se micşoră datorită posibilităţilor mici de transport, răscumpărările nu mai curgeau într-un râu de aur pentru a alimenta economia iar cele existente erau reţinute de coroană pentru plata trupelor şi pentru eliberarea prizonierilor englezi. Ratele din răscumpărarea regelui Ioan acoperiră numai trei cincimi din suma totală când, la reînceperea războiului, regele Carol a oprit plata

şi, într-adevăr, ceru restituirea banilor drept despăgubiri. Anglia acum sărăcea, nu se îmbogăţea, de pe urma războiului.

Când s-a întrunit Parlamentul în 1378, Comunele, care existau numai ca un organism ad-hoc în scopul de a aproba birurile, se adunară în scopuri politice. Mai întâi, ele căutară să se întărească unindu-se cu lorzii care reprezentau Parlamentul permanent şi cuprindeau o puternică fracţiune anti-Lancaster dispusă să-l provoace pe duce. Un consiliu de 12 persoane constând din patru episcopi, patru duci şi patru baroni s-a format dintre lorzi pentru a acţiona împreună cu Comunele. Conducătorul laic al grupului era tânărul duce de March, care era căsătorit cu Filipa, fiica fratelui mai mare a lui Lancaster, defunctul duce de Clarence. Ea urma la tron după muribundul Prinţ Negru şi fiul său de 9 ani, Richard. În consecinţă soţul ei consideră că are motive să se teamă de ducele de Lancaster care se credea că pusese gând rău coroanei.

Într-adevăr, Lancaster pusese ochii pe o coroană dar aceasta era coroana Castiliei prin dreptul pe care i-l oferea căsătoria cu o fiică a defunctului Pedro cel Crud. El îşi spunea deja regele Castiliei – sau Monsieur d'Espagne – şi probabil nu avea intenţii serioase de a uzurpa drepturile nepotului său; ceea ce voia era să termine războiul cu Franţa pentru a mobiliza forţele Angliei spre a câştiga tronul Spaniei. Ca preşedinte al Consiliului regal, el era adevăratul şef al guvernului; îşi dirija tatăl, regele, aliindu-se cu Alice Perrers, şi îşi câştigă o reputaţie de libertin deoarece întreţinea făţiş o amantă, Katherine Sv-ynford, văduva unui cavaler ucis în Aquitania, cu care se căsători mai târziu, astfel luând fiinţă neamul Tudorilor. Locuia în splendidul palat Savoya pe malul Tamisei, beneficiind de terasele şi grădinile sale de trandafiri, de minunata colecţie de bijuterii şi de restul moştenirii rămasă de la

tatăl primei sale soţii, primul duce de Lancaster; pe scurt, avea toate atributele puterii şi toate bogăţiile pentru a fi nepopular şi era considerat îndeobşte un ticălos. Reputaţia sa, ca şi a fratelui său mai mare, de a fi un cavaler virtuos, era probabil exagerată.

Neliniştea poporului la convocarea Parlamentului deveni şi mai mare prin sosirea prinţului de Wales, care s-a deplasat la Westminster de la moşia sa, pentru a participa la sesiune. Scopul său, în umbra morţii, era să obţină asigurarea de la lorzi şi Comune că-i *vor* jura credinţă fiului lui, însă oamenii credeau că venise să sprijine Comunele împotriva fratelui său, ducele, de ale cărui ambiţii se credea că se teme.

De fapt, temperamentul arogant al prinţului nu era de natură să accepte amestecul în treburile monarhiei însă ceea ce contează nu este atât realitatea în sine ci ceea ce oamenii îşi închipuie a fi realitatea. Deoarece oponenţii din Parlament îl credeau pe prinţ drept sprijinitorul lor, ei au dobândit siguranţă şi putere prin prezenţa lui.

Adunarea tumultuoasa a fost ţinută la Westminster, Comunele întrunindu-se în naosul catedralei iar lorzii în Camera Albă a palatului de alături. În calitate de duce de Bedford, Enguerrand de Coucy ar fi putut să-şi ia locul printre lorzi la ceremonia de deschidere, la 28 aprilie, însă nu există nicio mărturie că ar fi făcut-o.

Trecând la ofensivă, Comunele au ales pentru prima dată în istoria lor un vorbitor în persoana unui cavaler din Herefordshire, Sir Peter de la Mare, care nu accidentai fusese seneşal al ducelui de March. Momentele critice îi descoperă totdeauna pe oamenii de care au nevoie; Sir Peter se dovedi un om de curaj, perseverent şi, după părerea lui Walsingham, „un spirit ridicat de către Dumnezeu”. În numele întregii Camere, el aduse învinuiri de încălcare a legii împotriva a doi miniştri ai regelui,

lordul Latimer, şambelanul şi Sir Richard Lyons, un negustor bogat şi membru al Consiliului regal care-era agentul principal al regelui pe lângă comunitatea comercială şi de asemeni împotriva lui Alice Perrers care, se spune, „primea anual până la 3.000 de lire sterline din vistieria regelui. Regatul ar profita foarte mult dacă ea ar fi înlăturată”.

Latimer era un nobil de seamă, cavaler al Ordinului Jartierei, veteran de la Crécy şi Auray, participant la lungul marş al lui Lancaster, fost conetabil de Dover şi guvernator al Cinque Ports. El şi Lyon au fost acuzaţi de vorbitor că au acumulat averi imense prin tertipuri şi fraude, inclusiv că au acceptat de la rege 20.000 de lire sterline pentru un împrumut de 20.000 de mărci, o marcă valorând două treimi dintr-o liră.

Unul câte unul, membrii Comunelor, vorbind pe rând de la o tribună din mijlocul Camerei, adăugară învinuirile şi plângerile lor. Consilierii regelui, au spus ei, se îmbogăţiră prin sărăcirea naţiunii; ei îl înşelaseră pe rege şi-i risipiseră veniturile, ceea ce a avut ca rezultat cereri repetate de noi subsidii. Poporul era prea sărac şi slăbit pentru a mai suporta şi alte biruri. Parlamentul să discute mai bine cum ar putea regele să ducă războiul din propriile sale resurse.

Înfuriat de îndrăzneala acelora pe care-i numea „aceşti josnici cavaleri”, Lancaster îi ameninţă în particular că-i „va înfricoşa într-atât încât să nu mă mai provoace” A fost avertizat de către un sfetnic că acum Comunele „au încurajarea prinţului, fratele vostru” şi sprijinul londonezilor care nu vor permite să li se facă vreun rău. Aşteptând momentul potrivit, ducele se înfăţişă Comunelor în ziua următoare cu o mină atât de amabilă încât membrii îl priviră cu uimire însă ei nu au renunţat la acuzaţiile pe care le-au formulat împotriva lui Latimer şi

Lyons. Chemară ca martori pe doi foşti vistiernici şi alte persoane oficiale, cerură să se controleze conturile publice şi continuară procedurile ca la un proces oficial. După ce au fost ascultate toate mărturiile, Comunele strigară în cor: „Lord Duce, puteţi vedea şi auzi că lordul Latimer şi Richard Lyons s-au dedat la înşelătorii în propriul lor avantaj, din care cauză cerem despăgubiri şi satisfacţie!”

Când Latimer ceru să ştie de către cine şi de către ce autoritate a fost acuzat, Sir Peter de la Mare îi dădu răspunsul care rămase în istorie: „Comunele constituind un corp comun îşi vor menţine toate învinuirile în comun”. Printr-o singură lovitură, el crease mijloacele constituţionale pentru punerea sub acuzare şi înlăturarea miniştrilor. Lyons se gândi să dejoace aceste planuri, trimiţându-i Prinţului Negru o mită de 1.000 d «lire sterline ascunse într-un butoi cu nisetru* Prinţul tren & ke banii înapoi, însă regele, cu cinism, acceptă o mită similară, spunând în glumă că-şi lua înapoi ce-i aparţinea.

Parlamentul găsi că învinuirile erau întemeiate. Cei doi miniştri puşi sub acuzaţie şi patru subalterni, inclusiv ginerele lui Latimer, lord Nevill, intendent al regelui, au fost consideraţi vinovaţi, destituiţi din funcţie şi condamnaţi la amenzi şi la închisoare, deşi Latimer a fost în scurt timp eliberat pe cauţiune, plătită de un grup de prieteni de-ai lui. Chiar şi Alice Perrers a fost înlăturată sub învinuirea că se amestecă în treburile justiţiei stând alături de judecători şi influenţându-le hotărârile în favoarea prietenilor ei. Îndurerat, regele trebui să încuviinţeze ca ea să fie mazilită de la curte.

Cererile pentru reformă au fost acceptate în numele regelui de John de Gaunt care considera că deocamdată nu avea suficient sprijin din partea lorzilor pentru a proceda altfel. În afară de Parlamentele anuale, Comunele cerură ca membrii să fie aleşi de către „oamenii mai buni” ai

comitatelor, şi să nu fie numiţi de către şerif. Cererea ca Statutul lucrătorilor să intre în vigoare, cu prevederea ca acei care îl încalcă să fie arestaţi şi pedepsiţi, reflecta creşterea conflictului dintre patroni şi muncitori. De asemeni împotrivirea crescândă faţă de Papă reieşea din cererea ca perceptorii de biruri papale să fie înlăturaţi şi să se interzică exportul de bani. Nu se făcu nicio cerere pentru pace deoarece Comunele credeau că recentele nenorociri provocate de război se datorează conducerii incompetente şi corupte pe care ei o înlocuiau acum.

Pentru a-l ţine în frâu pe John de Gaunt – sau cum apare în fabula lui Langland – pentru „a pune clopoţei pisicii” – şi pentru a menţine reformele după autodizolvarea Parlamentului, a fost numit un nou consiliu din nouă lorzi şi prelaţi, din care făceau parte fostul cancélar, William de Wykeham şi arhiepiscopul de Canterbury, Simon de Sudbury, un personaj destul de şters care nu era de stirpe nobilă. Tinereţea Consiliului purta pecetea vârstei tinere la care oamenii îşi exercitau puterea, în afară de Wykeham şi Sudbury, şase din cei şapte membri, inclusiv William Courtenay, episcop de Londra, *mem mb* 34 de ani, doi din aceştia *mb* 30 şi unul, ducele de March, 25. Adversarul iar, marele duce de Lancaster avea 36 de am, născut în acelaşi an cu Coucy.

Tocmai când Parlamentul atinsese punctul culminant al realizărilor sale, Prinţul intră într-o fază gravă a bolii sale, complicată de dizenterie[13] Era atât de slăbit încât leşină de mai multe ori şi se crezu că şi-a dat duhul. Camerele sale se umplură de doctori şi chirurgi, de urmaşii săi care plângeau şi oftau, de membrii familiei regale care veneau să-şi ia ultimul bun rămas. Sora lui,

---

13 Ceilalţi au fost Lionel, mort în Italia, Joanna în timpul Ciumei şi două fiice, Margaret, căsătorită cu ducele de Pembroke fi Mary, căsătorită cu ducele de Bretania.

Isabella, şi baronul de Coucy veniră la patul suferindului pentru a vărsa lacrimi. Veni şi John de Gaunt şi cei doi fraţi mai tineri, Edmund de Langley, viitorul duce de York, o persoană lipsită de merite şi Thomas Woodstock, un bărbat nesuferit, violent şi nenorocos. Trist supravieţuitor, regele sosi în mijlocul „marilor jeliri” şi „nimeni nu putu să-şi stăpânească lacrimile în aceste împrejurări, văzând jalea regelui care îşi lua rămas bun de la fiul său pentru totdeauna”, al cincilea din cei cinci copii care a murit înaintea lui.

Uşile camerei Prinţului au fost deschise pentru ca vechii săi camarazi şi toţi cei care-i slujiseră să poată fi martori la trecerea sa în nefiinţă şi „toţi suspinau din inimă şi plângeau sincer” şi el le spuse tuturor „vă las fiului meu care este foarte tânăr şi vă rog să-l slujiţi cu credinţă cum m-aţi slujit pe mine”. El ceru regelui şi lui Lancaster să jure că-l vor sprijini, ceea ce aceştia făcură fără rezerve; toţi ducii, baronii şi cavalerii jurară la fel şi „din cauza jeluirilor, suspinelor, şi plânsului, era un mare vacarm”.

Cu o zi înaintea sfârşitului, s-a împlinit şi ultima dorinţă a Prinţului, adăugându-se la aranjamentele amănunţite deja făcute. Deşi moartea era doar zborul sufletului din închisoarea trupului, era însoţită de obicei de cea mai mare preocupare pentru testament, înmormântare, monumente funerare şi pentru toate celelalte chestiuni privind rămăşiţele pământeşti ca şi cum îngrijorarea faţă de ceea ce urma să vină adâncea şovăiala de a părăsi această lume. Instrucţiunile date de prinţ erau neobişnuit de amănunţite: aşternuturile de pat, inclusiv tapiseriile brodate cu faptele lui Saladin erau lăsate fiului lui, fiecare cal de luptă era oferit unei anumite persoane, procesiunea funerară era plănuită până la ultima trompetă, efigia de pa mormânt, într-o ciudată ambivalenţă, trebuia să-l arate „complet înarmat în vâltoarea luptei… faţa

noastră să fie blândă şi coiful nostru de leopard pus sub cap”.

Episcopii care erau de faţă i-au cerut muribundului să ceară iertare lui Dumnezeu şi tuturor celor pe care i-a jignit. El refuză într-o ultimă manifestare de aroganţă, apoi simţind că i se apropie moartea, îşi lipi palmele una de alta şi se rugă lui Dumnezeu pentru iertare. Însă nu putea suporta umilinţa. Când Sir Richard Sturdy, un cavaler lollard care fusese printre cei destituiţi de la Curtea regelui de către Parlamentul Bun şi care într-un anumit moment îl înfruntase pe prinţ, veni „să facă pace”, Prinţul spuse cu amărăciune, „Vino Richard, vino şi uită-te la ce ai dorit de mult să vezi”. Când Sturdy îşi reafirmă bunăvoinţa, prinţul răspunse „Dumnezeu să te răsplătească după faptele tale. Lasă-mă, să nu te mai văd niciodată”. Rugat de duhovnicii lui să nu moară fără a ierta, el tăcu şi numai când aceştia insistară, mormăi în sfârşit „Te iert”. După câteva ore, la 8 iunie 1376, muri în vârstă de 46 ani.

Ca duce de Bedford şi membru, al familiei, Coucy mergea călare în cortegiul funerar lung de o milă, regele Eduard şi fraţii prinţului aflându-se în spatele dricului tras de 12 cai. La mormântul de la Canterbury, unde Prinţul dori să fie înmormântat au fost înscrise versurile în franceză despre tema tradiţională a caracterului trecător al puterii pe Pământ: cum în timpul vieţii răposatul fusese un mare nobil, avusese pământuri, case, bogăţii, argint şi aur, dar a lum, lipsit de toate, cu frumuseţea dusă, şi carnea pustiită, zace singur, amintindu-i trecătorului:

Aşa cum eşti, am fost şi eu cândva
Cum sunt acum, vei fi şi tu.

Protejată de armură, efigia vorbeşte altfel; din atât cât se poate vedea din faţa acoperită de o mustaţă stufoasă şi *un* coif închis, nu transpare nicio licărire de umilinţă

creştină.

Lăsată între un rege tremurând de bătrâneţe şi *un* moştenitor copil, numai cu regentul Lancaster, urât de popor, la cârmă, naţiunea a fost cuprinsă de mâhnire, intensificată de frică. Într-un timp când înfrângerile pe mare au reînviat teama de invazia franceză, englezii se simţiră privaţi de ocrotitorul lor „deoarece atât timp cât trăia 4, scria Walsingham, „nu se temeau de nicio invazie a inamicului44. Dacă Prinţul ar fi trăit şi ar fi fost sănătos, el ar fi putut să înlăture necazurile care aveau să se producă sub un rege copil, însă nu ar fi avut posibilitatea de a opri tulburările sociale şi nici să obţină victoria. Deşi Walsingham i-a reproşat „moartea ta prea timpurie44, poate că moartea sa n-a fost prea timpurie deoarece, spre deosebire de tatăl său, Prinţul muri când era încă considerat erou. Froissart l-a numit, „Floarea Cavaleriei din toată lumea44 şi cronicarul celor *Quatre Premiers Valois* îl considera ca „unul din cei mai mari cavaleri din lume, având un renume mai mare decât al tuturor bărbaţilor44. Carol al V-lea ţinu un recviem pentru fostul său duşman la Sainte Chapelle, la care a luat parte el însuşi precum şi vârfurile nobilimii franceze.

Ce admira toată lumea la Prinţul Negru? Cavalerii se simţeau mândri de el, deoarece reprezenta propria lor imagine; masacrul de la Limoges nu însemna nimic pentru ei. Poporul Angliei îl plânse pentru minunata capturare a unui rege la Poitiers şi pentru ceMalte cuceriri care i-au adus măreţie. Deşi celebra victorie din Spania se dovedise efemeră, stăpânirea sa din Aquitamia se prăbuşise iar vitejia sa pălise din cauza bolii, totaţi el reprezenta alegerea sentimentală pe care o face un

3 tf8

popor pentru a-şi satisface dorinţa de a avea un conducător.

Moartea Prinţului a marcat schimbarea norocoasă, în favoarea lui John de Gaunt. Când încă era în sesiune, Parlamentul îşi luă precauţia ca băiatul Richard să fie prezentat în persoană pentru a fi confirmat ca moştenitor de drept. Acestea fiind făcute, memorabila sesiune se închise la 10 iulie, durând 74 de zile, cea mai lungă sesiune a unui Parlament de „până atunci. Înfăptuirile lui spectaculoase dispărură în momentul când membrii Parlamentului s-au împrăştiat. Neavând o organizare permanentă sau mijloace autonome de a se aduna din nou, Comunele încetară să mai existe ca un organism, îndată ce membrii lor plecară în comitate şi în oraşe. Reformele sale nu fuseseră recunoscute ca statute şi, ca şi reformele Marii Ordonanţe Franceze, au fost anulate pur şi simplu de mâna care luă puterea efectiv. Prin favoruri sau ameninţări, Lancaster neutraliză pe lorzii din fruntea opoziţiei cu excepţia ducelui de March care a fost obligat să-şi dea demisia din funcţia de mareşal. Locul său a fost luat de aliatul său de odinioară, Sir Henry Percy, care se alătură ducelui.

Lipsa unui principiu politic al lorzilor a fost cheia, acestei înfrângeri. Lancaster declară nevalidă întreaga sesiune a Parlamentului, îl repuse în drepturi pe lordul Latimer şi pe asociaţii săi, destitui noul Consiliu, rechemă pe cel vechi, arestă şi întemniţă fără proces pe Sir Peter de la Mare iar când episcopul William din Wykeham încercă să protesteze, a fost exilat de la curte şi i se luară proprietăţile seculare. Când Lancaster o aduse înapoi pe Alice Perrers ca să aibă din nou influenţă asupra regelui, episcopii care fuseseră de partea Comunelor „rămaseră ca nişte câini muţi care nu puteau lătra”.

În afară de punerea sub acuzare, activitatea Parlamentului Bun nu lăsă nicio urmă constituţională. Totuşi, exprimând cu atâta tărie, şi pentru scurt timp cu

efect, voinţa clasei de mijloc, rolul Comunelor a impresionat naţiunea şi i-a oferit o lecţie de acţiune politică care prinse rădăcini.

Martor al frământărilor din Anglia, baronul de Coucy se întoarse în Franţa în vara sau toamna lui 1376. Din cauza crizei din timpul vizitei sale, probabil că n-a obţinut e declaraţie clară a condiţiilor de pace pe care Anglia era dispusă să le accepte, dar probabil a adus cu el mărturii despre o naţiune scindată şi vulnerabilă. Froissart spune că l-a sfătuit pe Carol al V-lea să nu aştepte ca regele Angliei să-i ofere o ocazie de luptă când se va termina armistiţiul ci să pătrundă pe propriul său teritoriu deoarece „englezii nu au fost niciodată atât de slabi şi atât de uşor de învins acasă”.

Înainte de plecarea lui Enguerrand de Coucy în Anglia, regele Eduard se îmbolnăvi de o boală grea şi „toţi doctorii lui erau disperaţi şi nu ştiau cum să-l trateze şi ce medicamente să-i dea”. Deşi îşi reveni spontan, se apropia clar sfârşitul domniei sale şi, odată cu el, momentul în care Engüerrand de Coucy avea să ia o hotărâre. Dacă Isabella s-a întors cu el în Franţa, sau dacă rămase cu tatăl ei care era pe ducă, nu se ştie. Din respect pentru socrul său, de data aceasta, Enguerrand de Coucy nu întreprinse nicio acţiune deschisă şi, îndată ce sosi, acceptă, să plece într-o misiune diplomatică la contele de Flandra în interesul Franţei, împotriva Angliei. De acum Enguerrand de Coucy era membru al Consiliului regal, numit desigur de Carol al V-lea pentru perspicacitatea şi diplomaţia lui. Regele era din ce în ce mai îngrijorat de maladia psihică a reginei Ioana de care se îmbolnăvise în 1373 „aşa că-şi pierdu mintea şi memoria”. După multe rugăciuni şi pelerinaje făcute de soţul ei, care-i era devotat, ea îşi recapătă sănătatea şi fu numită, în cazul morţii regelui, tutorele Delfinului. Avea să fie sprijinită de un Consiliu de regenţă

compus din 50 de membri: prelaţi, miniştri ai coroanei şi din Parlament şi 10 din „cei mai notabili şi avuţi” burghezi din Paris. În serviciul permanent al reginei vor fi 12 membri ai Consiliului. Ca membru al Consiliului, Enguerrand primea o leafă anuală de 1.000 de franci în afară de cei 500 de franci pe lună din alocaţia sa anuală de 6.000 de franci. Cam în această perioadă fiica sa, Marie, moştenitoarea domeniului lui, intră la curtea reginei care se obligă să aibă grijă de educaţia ei, cura avea şi de cea a Delfinului, a fraţilor şi surorilor lui. În aprilie 1377, registrele arată o plată de 2000 de franci făcută baronului de Coucy care urma să fie scăzută din alocaţia sa pentru a înzestra numeroasele sale castele cu halebarde în cazul reînceperii războiului.

Încercând încă să înlăture cea din ultimă nenorocire, Carol îl delegă din nou pe Enguerrand de Coucy ca diplomat pentru redeschiderea negocierilor cu Anglia, de data aceasta fără participarea ducilor regali spre a-şi economisi banii care i-ar fi cerut prezenţa lor costisitoare. În timpul următoarelor şase luni, din ianuarie până în iunie 1377, negocierile s-au ţinut la Boulogne, Calais şi la jumătatea drumului, la Montreuil, pe coastă. Ca singurul nobil laic dintr-un grup de miniştri, Enguerrand de Coucy îi avea colegi pe Bureau de la Rivière, şambelanul, împreună cu doi miniştri ecleziastici, episcopii de Laon şi Bayeux şi diverşi membri ai Consiliului.

Trimişii englezi, reprezentând adepţi atât ai lui Lancaster cât şi ai Prinţului defunct, erau bărbaţi pe care Enguerrand îi cunoştea probabil din recenta sa vizită în Anglia, dacă nu chiar dinainte. Variind de la o întrunire la alta, din delegaţia engleză mai făceau parte tutorele moştenitorului tronului, Sir Guichard d’Angle, un gascon galant şi admirat, vechi camarad de arme al Prinţului Negru, cavalerul lollard Sir Richard Stury, pe care

Lancaster îl repusese în funcţie; lordul Thomas Percy, un veteran al războaielor franceze şi frate al lui Sir Henry Percy; ducele de Salisbury şi, în sfârşit, un slujbaş de încredere al Curţii din anturajul lui Lancaster, Geoffrey Chaucer.

Numit recent într-un post important şi bine plătit, de controlor la Vama Linii din portul Londrei, Chaucer era un slujbaş civil norocos a cărui viaţă de poet înflorise printr-o uimitoare rupere de tradiţie; în 1369 el scrisese un lung poem despre dragostea curteană *Cartea ducesei*, (The Book of the Duchess), nu în franceza care s-ar fi potrivit subiectului şi publicului, ci în engleza neliterară şi încă instabilă. Deşi cunoştea bine franceza din care tradusese Le Roman de la Rose, ceva din ambianţa timpului său îl făcu pe Chaucer să scrie în limba contemporanului său, slab şi fără un ban, clericul hoinar Langland, care-şi spunea „Will cel Lung”.

— Spre deosebire de Langland, Chaucer avea alocat zilnic de la rege o cană cu vin şi era căsătorit cu sora lui Katherine Swymford, Filipa, o rubedenie care îi adusese pe amândoi în anturajul ducelui. *Cartea Ducesei* era o elegie graţioasă închinată primei soţii a lui Gaunt, Blanche, o doamnă îndrăgită care murise la 27 ani după ce născuse 7 copii. Deşi faptul că alesese să scrie în engleză era considerat ciudat, autorul nu-şi pierdu popularitatea din această cauză. În 1373 el fu trimis într-o misiune diplomatică în Italia pentru a negocia un tratat comercial cu dogele Genovei şi a încheia „afaceri secrete în Florenţa. Era anul când, în Florenţa, Boccaccio îşi ţinea conferinţele despre Dante. Chaucer se întoarse cu un nou material, însă epopeea sa *Troilus şi Cressida*, adaptată după Boccaccio a trebuit să aştepte, în timp ce el era trimis să trateze pacea cu Franţa.

Deseori poeţii şi scriitorii erau folosiţi. ca

ambasadori, deoarece talentul lor retoric dădea distincţia necesară cuvântărilor elaborate necesare în asemenea ocazii. Petrarca a fost trimisul lui Visconti sau cel puţin figura strălucită a misiunii, Boccacio negociase pentru Florenţa cu Papa iar poetul Deschamps a acţionat în numele lui Carol al V-lea şi a urmaşului său. Diplomaţia era o procedură ceremonioasă, necesitând multe cuvinte, ce acorda o mare atenţie detaliilor juridice şi problemelor legate de onoare, acesta fiind poate unul dintre motivele pentru care de atâtea ori nu se reuşea să se ajungă la un acord.

Convorbirile prelungite din 1377 l-au familiarizat pe Coucy cu miezul complexelor relaţii dintre Anglia şi Franţa. Au fost luate în discuţie oferte, contraoferte şi tranzacţii încâlcite referitoare la Scoţia, Castilia, Calais, o plănuită nouă dinastie pentru Aquitania prin persoana unui fiu al lui Eduard al III-lea, care ar fi renunţat la legăturile sale eh Anglia sau, dacă nu s-ar fi putut realiza acest lucru, o împărţire sau un schimb de domenii la fel de complicat ca un joc de beţişoare. Ca întotdeauna de când începuse războiul, nunţii papali depuseră eforturi intense pentru mediere. Deşi francezii deţineau avantajul, englezii, din slăbiciune şi nehotărâre, nu puteau fi convinşi să accepte vreun acord, chiar şi plănuita căsătorie dintre prinţul Richard şi Marie, fiica de 7 ani a regelui Carol.

Primele negocieri s-au terminat fără să se înregistreze vreun progres şi tratativele se amânară pentru o lună. Armistiţiul, care trebuia să expire la 1 aprilie, a fost prelungit cu o lună pentru a înlesni reluarea tratativelor. Trimişii au negociat cu seriozitate în şedinţe de lungă durată. Care a fost rolul lui Enguerrand de Coucy şi care cel al lui Chaucer? spusele lor nu s-au păstrat; nu s-a întocmit niciun raport deoarece discuţiile, îndeosebi cele referitoare la căsătorie, au fost secrete. Instrucţiunile lui

Carol către trimişii săi afirmau că „Regele nu doreşte ca propunerea de căsătorie să vină din partea lui, dar dacă englezii o menţionează, să ascultaţi ce spun şi apoi să-l anunţaţi pe rege”.

Francezii au oferit multe propuneri, inclusiv titlul de proprietate asupra a 12 oraşe din Aquitania (pe care Anglia deja le deţinea), dacă Eduard va retroceda Calais şi tot ce luase din Picardia; sau aceasta, spuneau ei, „sau nimic altceva”. Încăpăţânaţi, englezii refuzară, crezând că, atât timp cât aveau un cap de pod în nordul Franţei se puteau încă întoarce să redobândească ceea ce pierduseră.

În timpul convorbirilor situaţia internă a Angliei suferi o nouă criză. Lancaster înăbuşise nemulţumirile englezilor dar era departe de a le rezolva. Un Parlament nou, cu suficienţi membri numiţi de Duce ca să-l aleagă pe majordomul lor drept purtător de cuvânt, acordă subsidii în ianuarie fără să se împotrivească. Episcopii nu erau atât de docili şi ţinta lor era Wyclif, El nu ajunsese încă să nege împărtăşania şi calitatea de preot dar afirmaţiile sale despre dominaţia civilă şi secularizarea averilor constituiau o suficientă erezie. Deşi cererea sa de a stăvili abuzurile clericilor şi poziţia sa antipapală găseau sprijin printre clerici, ei nu aveau de gând să aştepte pasiv să li se secularizeze averile. Arhiepiscopul Sudbury şi episcopul Courtenay din Londra îl convocară pe Wyclif în februarie spre a da socoteală pentru predicile sale eretice. Lupta neîncetată de veacuri între coroană şi Biserică izbucni din nou printr-o dispută zgomotoasă la Catedrala Sf. Paul.

Lancaster spera să-i discrediteze pe episcopi cu ajutorul laicilor. El numi patru profesori de teologie pentru apărarea lui Wyclif şi plecă el însuşi, însoţit de mareşalul Sir Henry Percy şi suita lor înarmată, pentru a asista la audierile de la Sf. Paul. Catedrala era plină de o mulţime de cetăţeni nemulţumiţi, supăraţi de zvonurile că

Lancaster plănuia să extindă jurisdicţia mareşalului asupra dreptului tradiţional al oraşului de a menţine ordinea publică. Episcopul Courtenay era popular în rândul londonezilor, dar nu şi ducele. Mânia spori şi mai mult când o gardă armată dădu la o parte lumea pentru a face loc ducelui şi mareşalului. Urmă apoi o ceartă atunci când Courtenay refuză cererea ducelui de a-i aduce un scaun lui Wyclif. Tânărul şi vigurosul episcop, el însuşi fiu de duce şi un urmaş al lui Eduard I, nu voia să primească ordine în propria lui incintă.

„Te voi face să cazi în genunchi, tu şi toţi ceilalţi episcopiurlă Lancaster. Mulţimea fu cuprinsă de agitaţie şi începu să strige ameninţări. Lancaster a avertizat că va aresta pe cei care fac dezordine; Courtenay îi spuse că, dacă o va face în catedrală, va fi excomunicat. „Încă puţin”, a fost auzit ducele mormăind, „şi voi pune să fii târât de păr afară din biserică. Furia mulţimii explodă» ducele şi mareşalul considerară că ar fi mai bine să se retragă, Wyclif nici nu vorbise încă. Lancaster reuşi să întrerupă audierile, aşa după cum îşi propusese însă cu preţul de a-şi atrage şi mai mult mânia poporului împotriva lui, nu împotriva episcopilor.

Londra fierbea, iar la vestea că Percy arestase pe un cetăţean pe motiv că-l calomniase pe duce, răbufni. Se strânse o ceată care se năpusti spre Palatul Savoy şi în drumul ei tăbărî asupra unui preot care vorbea insultător despre Peter de la Mare şi-l omorî în bătaie, după cum ceata lui Marcel, orbită de furie omorâse o victimă nefericită cu douăzeci de ani în urmă. Avertizaţi, în timp ce se ospătau cu stridii la palatul Savoy, Lancaster şi Percy fugiră cu o barcă pe Tamisa pentru a se ascunde în saloanele prinţesei de Wales şi ale fiului ei unde nimeni n-ar fi îndrăznit să-i atace. Între, timp, episcopul Courtenay, avertizat şi el, şi temându-se de un dezastru de care ar fi

fost posibil să fie învinuit, se grăbi să meargă la palatul Savoy şi reuşi să liniştească mulţimea.

După ce a îndurat fuga şi umilinţa, Lancaster ceru ca autoritatea sa să fie restabilită printr-oscuză oficială din partea oraşului. Prinţesa îi rugă pe cetăţeni să se împace cu ducele de dragul ei; a fost invocată suveranitatea regelui; autorităţile din Londra cerură eliberarea lui Peter de la Mare, ca preţ al scuzei lor; clerul recâştigă funcţiile de cancelar şi vistiernic. Dezbinarea se adânci şi statul era în continuare sfâşiat din această cauză.

În tulburările de la catedrala Sf. Paul, cazul lui Wyclif nu fusese dezbătut. Prelaţii englezi, prinşi între interesul clericilor şi sentimentul naţional, se poate să fi fost mulţumiţi să lase lucrurile în suspensie, însă papalitatea nu dorea aceasta. În mai, Grigore al XI-lea emise cinci bule adresate episcopatului englez, regelui şi Universităţii Oxford, condamnând erorile lui Wyclif şi cerând să fie arestat. Orice discuţie despre doctrinele sale eretice trebuia suprimată şi toţi cei care le susţineau urmau să fie destituiţi. Un alt motiv primejdios se adăugă celorlalte surse de conflict. Noul Parlament se împotrivea cu tărie Papei; regele, vorbind de şoimi şi vânătoare, în loc de a se ocupa de nevoile usgente ale sufletului său, era pe moarte. Pentru moment, în timp ce Anglia aştepta neliniştită schimbarea domniei, episcopii lăsară în suspensie acţiunea împotriva lui Wyclif.

În Franţa, negociatorii ţinură o ultimă şedinţă în mai, la Montreuil, în vechiul castel ale cărui metereze vestice dădeau spre mare. Luară parte cancelarii ambelor ţări, Pierre de Orgement pentru Franţa şi episcopul de la catedrala Sf. David pentru Anglia. Se discutară îndelung condiţiile într-o şedinţă deschisă în care Carol ar fi de>rit ca propunerea sa finală să fie supusă discuţiei în mod oficial şi să primească un răspuns ferm. Dar nu-l primi.

Deşi generoasă în ceea ce priveşte posesiunile pe care le lasa în mâinile englezilor, oferta sa afirma suveranitatea asupra oricărei părţi din teritoriul Franţei şi insista asupra oraşului Calais. Respingerea ofertei a fost prezentată printr-o manevră de eschivare, englezii spunând că le lipseşte autoritatea finală şi că trebuie să supună condiţiile spre aprobare regelui lor. După cum s-a dovedit în scurt timp, este probabil ca în acest moment francezii să fi început deja pregătirile pentru o acţiune beligerantă» în vreme ce discuţiile luau sfârşit, tânăra prinţesă Marie muri la Paris, astfel că propunerea de căsătorie căzu» Negocierile au fost întrerupte fără să se stabilească un loc sau o dată pentru o altă întâlnire şi fără prelungirea armistiţiului.

Când trimişii englezi au ajuns acasă, regele Eduard muri la 23 iunie, în penultima zi a armistiţiului. Sărbătorirea jubileului domniei sale trecu aproape neobservată şi nici moartea sa nu atrase mai multă atenţie. Muri părăsit de oamenii puterii, inclusiv de Alice Perrers de care se spunea că-i luase regelui inelele de pe degete înainte de plecarea ei. Pe tron urcă un copil de 10 ani, iniţind o perioadă de sciziune ce avea să prelungească nenorocirile până în secolul următor şi să confirme avertismentul lui Langland din Sfânta Scriptură: „Vai de acea ţară care are un copil drept rege”.

Isabella de Coucy, chemată în aprilie din Franţa de către curieri „pentru chestiuni extrem de urgente[14], s-a aflat la căpătâiul tatălui ei când acesta muri. Puţin înaintea sfârşitului, ea trimise curieri la Coucy cu noutăţi şi „chestiuni importante „ce trebuiau rezolvate. La 26 iunie, chiar înainte de înmormântarea tatălui ei, ea ceru şi primi permisiunea de a se întoarce în Franţa, eyident pentru a

14 Nu este complet limpede dacă fuseseră trimişi curieri la ea în Franţa sau de către ea din Anglia soţului ei în Franţa.

discuta lucruri importante.

Problema care se punea pentru Coucy nu era legată pur şi simplu de jurământ, ea era agravată de marile venituri, de legăturile de rudenie de mare importanţă la acea dată şi de jurământul depus în cadrul Ordinului Jartierei. Nu era uşor să te lepezi de credinţă, rudenie şi calitatea de membru al unui ordin. Alţi lorzi, cum era Captai de Buch şi Clisson îşi transferaseră jurământul de loialitatea dintr-o parte în alta însă, în general, ei erau gasconi, bretoni sau din Hainault, nu se simţeau francezi sau englezi la origine. Seneşalul lui Coucy, viteazul Chanoine de Robersart, se făcu englez în timp ce era în Anglia împreună cu Enguerrand de Coucy în anii 1360. După ce-i jurase credinţă lui Eduard al III-lea, ei se întoarse fără probleme cu armata lui Lancaster pentru a devasta Picardia pe care cu câţiva ani înainte o apărase cu atâta ardoare. Totuşi, el era născut în Hainault[15].

Enguerrand de Coucy nu putea juca un rol important în afacerile ţării sale dacă rămânea neutru ca mai înainte. Nu numai că era nevoie să treacă de partea cuiva; el fără îndoială chiar dorea acest lucru. Sentimentul naţional sporise în timpul redresării Franţei. Scriitorii se mândreau cu numeroasele oraşe din Picardia, Normandia şi Aquitania recucerite de Carol al V-lea. „Nici Roland, nici Arthur, nici Oliver” exclamă cavalerul din *Songe du Vergier*, o alegorie politică din 1376 „n-au făcut asemenea fapte de arme cum aţi făcut voi cu înţelepciunea, puterea şi rugăciunile voastre!” (şi autorul ar fi putut adăuga, cu folosirea convingătoare a banilor de către Carol). „Când v-aţi urcat pe tron, coarnele şi mândria duşmanilor voştri ajunseseră la cer. Mulţumită lui Dumnezeu, voi le-aţi

15 Robersart se stabili în Anglia cu trei fii şi întemeie o seminţie care se termină după 200 de ani cu Amy Robsart, nefericita soţie a favoritului reginei Elisabeta, Robert Dudley, duce de Leicester.

retezat coarnele şi i-aţi umilit profund”.

Datorită polarităţii războiului se dezvoltă spiritul naţional francez în detrimentul Angliei. Într-un dialog între un soldat francez şi unul englez scris prin 1370 de viitorul cardinal Pierre d’Ailly, englezul declară că cel puţin Normandia ar trebui să aparţină Angliei şi că au toate drepturile în această privinţă. „Ţine-ţi gura!” strigă francezul. „Nu-i adevărat. Nu poţi stăpâni nimic de partea aceasta a mării decât prin tiranie; marea este şi trebuie să fie hotarul vostru”. Aceasta era o idee nouă. Omagiul şi căsătoriile dinastice erau încă o formă de loialitate însă ţara devenea factorul determinant. Un nobil francez ca Harcourt nu se mai. putea alătura englezilor* aflându-se în fruntea unei invazii a ţării sale de baştină. Enguerrand de Coucy nu mai putea să se menţină, în expectativă în ceea ce priveşte, jurământul său de credinţa făcut peste Canal.

La două luni după moartea regelui Eduard, Ehguerrand înaintă o cerere lui Richard al II-lea de renunţare oficială la „tot ce vă datorez ca omagiu şi credinţă”. Datată 26 august 1377 şi prezentată lui Richard de către mai mulţi lorzi şi scutieri trimişi de baronul de Coucy pentru a fi martori la ceremonia înmânării ei, scrisoarea revoca „alianţa” pe care a avut-o cu „mult cinstitul şi temutul stăpân şi tată, regele de curând răposat (de care să aibă milă Dumnezeu) ” şi continuă:

„S-a întâmplat ca acum: să se işte un război între stăpânul şi suveranul meu natural, de o parte, şi voi, de cealaltă parte* din care cauză sunt mai nenorocit decât dacă s-ar fi întâmplat orice altceva în această lume şi aş vrea ca situaţia să poată fi îndreptată însă stăpânul meu mi-a poruncit să-l slujesc pe ei şi să mă achit de datoria mea, aşa după cum sunt obligat s-o fac; pe care, după cum ştiţi, nu pot să nu-l ascult; aşa: că am să-l slujesc cât pot mai bine, aşa cum trebuie s-o fa-s.

De aceea, onorate şi puternice stăpân, pentru ca nimeni să nu vorbească în vreun fel sau să spună ceva împotriva, mea sau împotriva onoarei mele „vă aduc la cunoştinţă cede de mai sus şi vă înapoiez ceea ce deţin de la voi ea omagiu sau credinţă.

Şi de asemeni, mult cinstite Sire, cinstitul meu stăpân tată numit mai sus a fost, mulţumit să mă alăturecelei mai nobile societăţi şi Ordinului Jartierei; astfel vă, rog ca *voir* nobil şi puternic lord, să numiţi în locui meu, pe oricine doriţi şi prin aceasta să-mi acceptaţi retragerea

Jurământul dublu de credinţă era anulat. Devenind „un francez bun şi adevărat” „baronul de Coucy îşi alesese naţionalitatea deşi cuvântul încă nu exista. Un singur lucru era remarcabil în privinţa acestei alegeri: el se despărţi de soţia lui şi domeniile engleze, precum şi de jurământul de credinţă. S-a spus în general că s-a simţit obligat să se despartă de ea pentru a fi liber să aleagă Franţa dar aceasta ar fi fost necesar numai dacă Isabella ar fi refuzat să accepte pierderea moşiilor lor din Anglia. După renunţarea la jurământul de credinţă, proprietăţile puteau fi confiscate. Luând în consideraţie tot ceea ce se ştie despre Isabella, se pare că acesta a fost factorul determinant. Extravaganţa sa exagerată, dependenţa patologică faţă de casă şi de privilegiile pe care i le acorda tatăl ei – privilegiile care spera să le obţină acum de la fraţii şi nepotul ei – faptul că se simţea nesigură în Franţa face să se presupună că despărţirea a fost hotărârea ei, indiferent dacă a fost sau nu şi cea a soţului.

Ce simţea baronul de Coucy pentru soţia lui vanitoasă, răsfăţată „egoistă şi voluntară – dragoste, ură sau indiferenţă, nu reiese din nicio mărturisire. Judecând după cele cunoscute în legătură cu temperamentul ei – istorm consemnează puţine lucruri despre ea – nu era o

femeie iubitoare din familia Plantagenet. În orice caz, se întoarse şi rămase în Anglia cu fiica ei mai mică, Filipa, care trăise totdeauna acolo. Toate moşiile engleze ale soţului ei, conacele, cătunele, onorurile, domeniile, oraşele, terenurile, arendele, animalele, nutreţul, bunurile şi iobagii” au fost confiscate şi în mod precaut trecute unei epitropii organizate pentru Isabella, constând din arhiepiscopul de York, doi episcopi şi patru alţi reprezentanţi. Deoarece femeilor nu li se interzicea să posede avere, acest aranjament arată – că fraţii ei nu aveau încredere în ea. Se prevedea ca veniturile să-i fie plătite de către epitropi „atât timp cât rămâne în Anglia”.

Statutul ei incert, neiiind nici soţie, nici văduvă, dură numai doi ani. În aprilie 1379 muri în condiţii necunoscute, la vârsta de 47 de ani. Toate moşiile lui Enguerrand de Coucy din Anglia rămaseră în cele din urmă fiicei lui, Filipa.

Francezii reîncepură ostilităţile imediat ce expiră armistiţiul. Aliaţi cu flota spaniolă, lansară o serie de raiduri pe coasta sudică a Angliei chiar înainte de a afla de vestea morţii regelui Eduard. Într-un efort de a menţine acel eveniment secret faţă de duşmanii lor în timpul transferului puterii, englezii „închiseră toate trecerile regatului, nelăsând pe nimeni să iasă din regat”. A fost o operaţiune de anvergură, însă toate acestea se dovediră inutile, – deoarece francezii porniseră deja ostilităţile.

Sub comanda amiralului Jean de Vienne, francezii şi spaniolii debarcară la Rye, opus oraşului Boulogne, la 29 iunie şi îl supuseră unor sălbăticii timp de 24 de ore; – incendiară, prădară, uciseră bărbaţi, femei şi copii, târând. fete la corăbii, imitând în mod deliberat tratarea sălbatică a oraşelor din Franţa de către englezi. A fost distrusă de un incendiu o biserică, o „minunată frumuseţe” (după spusele lui Walsingham). În ciuda insistenţei unui grup de

cavaleri francezi de a menţine Rye ca o bază permanentă – un fel de Calais în Anglia – amiralul refuză. Francezii nu intenţionau să ocupe ci să distrugă, să provoace teroare pentru a-i face pe englezi să accepte un tratat de pace şi să împiedice întărirea oraşului Calais pe care francezii plănuiau să-l atace.

Întâmpinând puţină rezistenţă, francezii continuară operaţiunile militare în josul coastei de sud, atacând Folkestone, Portsmouth, Weymouth, Plymouth, Dartmouth şi pătrunseră 16 km în interior pentru a incendia Lewes unde au înfrânt şi au măcelărit un grup de 200 de apărători conduşi de stareţul local şi de doi cavaleri. Francezii au plecat, dar s-au întors după o lună pentru a devasta insula Wight lângă Southampton. Frica englezilor, provenind dintr-o groază atavică faţă de raidurile daneze şi de cuceritorii normanzi, se transformase într-o realitate îngrozitoare.

Slaba apărare nu se datora unui simţ fals de siguranţă. Acestea erau aceleaşi oraşe, atacate de francezi în raidurile anterioare. Mai mult încă, în ultimele şase luni, în timp ce armistiţiul se apropia de sfârşit, decretele regelui vorbeau despre spectrul invaziei franceze, însă în aceste vremuri tulburi au fost luate puţine măsuri de apărare. Când sosiră invadatorii, soarta oraşelor nu stârai prea mult eforturile ocrotitoare ale nobililor. Sir John Arundel, un cavaler care a fost dezonorat mai târziu, apără eu succes Hampton cu 400 de lăncieri, dar numai atunci când cetăţenii îi plătiră sifma pe care o ceruse.

Când a fost în primejdie castelul lui Lancaster din Pevensey de pe coasta Sussex-ului, Walsingham, veşnicul lui duşman, afirmă că ducele a refuzat să trimită apărători, remarcând sec, „Lăsaţi-i pe francezi să-l incendieze. Sunt destul de bogat pentru a-l reconstrui44. Remarca pare inventată şi, ca atare, emană aceeaşi ranchiună fată de

nobili ca şi remarca unui alt cronicar, Jean de Venette, şi din acelaşi motiv: neputinţa cavalerilor de a apăra pământul şi populaţia împotriva duşmanilor lor.

Capitolul 15 împăratul la Paris

Cel mai spectaculos eveniment, dacă nu cel mai însemnat al deceniului, din Franţa, a fost vizita la Paris a împăratului „Sfântului Imperiu Roman Carol al IV-lea, din decembrie 1377 până în ianuarie 1378. Coucy a fost din nou chemat, ca şi la căsătoria ducelui de Burgundia, pentru a imprima prin remarcabila sa prezenţă eleganţă şi splendoare alaiului de nobili strânşi ca să-l însoţească pe vizitator. În strălucirea bijuteriilor cu prilejul acestor procesiuni fastuoase, domnia lui Carol al IV-lea ajunse la zenit. Publicul era plin de veneraţie şi de recunoştinţă pentru splendidele ceremonii şi însemnătatea propagandistică pe care o aveau pentru prestigiul familiei Valois probabil că egala cheltuielile incalculabile.

Deşi Carol al V-lea reprezenta a treia generaţie de Valois pe tron, el încă nu se simţea eliberat de neliniştea referitoare la legimitatea titlului său, mai ales din cauza îndoielilor pe care le avea despre propria sa paternitate. Din motive personale şi de stat, făcea eforturi constante pentru a spori demnitatea coroanei. Din punct de vedere politic scopul pentru care aranjase vizita era de a izola Anglia prin strângerea legăturilor cu unchiul lui, împăratul; mai avea de discutat şi problema referitoare la cedări de teritorii şi aranjamente matrimoniale. Din punct de vedere sentimental, legăturile de rudenie erau importante pentru el, deşi ştia că unchiul lui era calculat şi alunecos când era pus la încercare. Mai presus de orice, voia să aibă o ocazie pentru a organiza ceremonii publice grandioase care erau atât de importante domniilor ta Evul Mediu.

În teorie, împăratul „Sfântului Imperiu Roman”

exercita o influenţă laică asemănătoare conducerii spirituale a Papei asupra comunităţii universale. Deşi vestigiile prestigiului imperial se păstraseră, nici teoria, nici titlul nu mai corespundeau cu realitatea. Suveranitatea imperială *în* Italia era aproape o ficţiune, scădea la marginea vestică a imperiului în Hainault, Olanda şi Luxemburg şi se retrăgea în est în faţa spiritului naţional în creştere din Boemia, Ungaria şi Polonia. Nucleul ei era o federaţie întâmplătoare de principate, ducate, oraşe, ligi, maregrafe, arhiepiscopii şi comitate germane, sub suveranităţi fluctuante şi suprapuse. Hapsburgii şi Luxemburgii, Hohenstauferii, Hohenzollernii, Wittelsbachii şi Wettinii se prădau unul pe altul în războaie fără sfârşit; *Ritter* sau cavalerul îşi ducea traiul prădându-i pe negustori; fiecare oraş credea că prosperitatea lui depindea de ruina rivalului său; în oraşe, negustorii şi breslele se luptau care să conducă; nemulţumirile unei ţărănimi exploatate ardeau mocnit şi, periodic, izbucneau răscoale. Imperiul n-avea o coeziune politică, nu avea o capitală, nicio lege comună, nici finanţe sau funcţionari comuni. Era relicva unui ideal dispărut.

Teoretic, în calitate de conducător laic al comunităţii creştine, împăratul era un suveran ales provenind în mod obişnuit dintre conducătorii din familia Luxemburg din Boemia. Legăturile familiei lui Carol al IV-lea cu Franţa, căminul preferat al tatălui său, Ioan cel Grb, erau strânse. Fusese crescut la curtea Franţei de la vârsta de şapte ani, se căsătorise cu o soră de-a lui Filip al VI-lea iar propria sa soră, Bonne, fusese căsătorită cu fiul lui Filip, Ioan al II-lea. Deşi uşor cocoşat şi cu o piele măslinie, fusese un bărbat chipeş în tinereţe, cu păr lung şi negru, o barbă neagră şi ochi negri, strălucitori. În vârstă de 61 de ani, a băgat în pământ trei neveste, s-a căsătorit a patra oară şi-şi căsători 7 sau 8 copii, intrând într-o reţea complicată de

dinastii ungare, bavareze şi hapsburgice. Aparent afabil şi blând, era rapid şi ferm când lua hotărâri, însă frământat, niciodată calm. împletea nuiele de salcie în timp ce asculta aparent distrat pe petiţionari sau sfetnici şi apoi dădea fiecăruia un răspuns „plin de înţelepciune”. Vorbea şi scria în cehă, franceză, italiană, germană şi latină, toate la fel de bine.

Carol al IV-lea era destul de iscusit ca să-şi dea seama că Imperiul său nu era cel al lui Carol cel Mare. Grifa lui majoră era regatul Boem iei al Cărui teritoriu îl mări şi îl dezvoltă din punct de vedere cultural, încât a fost supranumit „Tatăl ţării sale”. El însuşi reprezenta tendinţele naţionaliste care făceau ca titlul său imperial să fie depăşit.

În timp ce se pregătea primirea împăratului, Enguerrand de Coucy intră în războiul împotriva Angliei; nu pe teritoriul său natal în Picardia, ci în Languedoc, împotriva gasconilor sub conducerea ducelui de Anjou, guvernator al Languedocului. Ca şi Lancaster, tot un frate al regelui, Anjou era minat de ambiţia de a obţine pentru el însuşi o coroană. Alăturându-se lui, Enguerrand de Coucy făuri legătura care în câţiva ani avea să-l atragă în nefericita luptă pe care o va duce Anjou pentru coroana Neapolelui.

După două luni de asediu şi încăierări în Gasconia, baronul de Coucy se întoarse la Paris pentru a sluji în escorta care avea să-l însoţească pe împărat. Grupul care urma să-l salute în Cambrai, la frontiera cu Hainault cuprindea, în afară de baronul de Coucy, cei doi consilieri importanţi ai regelui, Rivière şi Mercier, şi mulţi nobili, cavaleri şi scutieri, în total 300 de călăreţi strălucitori, La 22 decembrie, la o leghe distanţă de oraş, îi întâmpină pe cmspeţii care înaintau. Două sute dintre cetăţenii şi clericii cei mai de vază din Cambrai, conduşi de episcop, i-au

însoţit călare în timp ce oaspeţii treceau printre rtinduri de arcaşi şi oameni de rând aflaţi la porţile oraşului împăratul îmbrăcat într-o mantie de blană pe un cal cenuşiu, împreună cu fiul lui cel mai mare, Venceslav, Rege al Romanilor, a fost escortat în oraş unde descălecă cu oarecare greutate, fiind bolnav de gută, şi a fost în it de episcop în biserică pentru a rosti rugăciunile.

SOU
P

principalul scop al venirii sale, spuse el seniorilor francezi după cină, era să-l viziteze pe regele Carol, pe regină şi pe copiii lor pe care dorea să-i vadă „mai mult decât pe orice alte fiinţă din lume”. După ce-şi va fi îndeplinit această dorinţă şi le va fi prezentat pe fiul său, va muri liniştit oricând va voi Dumnezeu. Într-adevăr, împăratul era în ultimul său an de viaţă şi simţind poate apropierea morţii aşa cum li se întâmpla oamenilor într-o vreme când existau puţine leacuri sau tratamente, el întreprinse această călătorie obositoare mai mult din dorinţa de a vizita din nou Parisul tinereţii sale decât pentru avantaje-politice.

În fiecare oraş în drumul său prin Picardia şi Île-de-France, îl întâmpinară ceremonios delegaţii şi-i oferiră daruri constând din carne, peşte, pâine, vinuri şi căruţe întregi cu fân şi ovăz, plătite de rege. De fiecare dată împăratul avea grijă să spună că este musafir într-un oraş al regelui Franţei, în timp ce gazdele sale făcură tot posibilul să nu se tragă clopotele sau să aibă loc alte ritualuri care ar fi însemnat supremaţia imperială. Alegerea unui cal cenuşiu de către împărat a fost un gest făcut cu scopul de a marca deosebirea faţă de intrarea într-un oraş al imperiului când împăratul călărea de obicei pe un cal alb. Accentul, care s-a pus de către cronica franceză autorizată, pe aceste chestiuni de protocol arată că problema îl interesa mult pe regele francez. Carol al V-

lea dorea să prezinte vizita ca pe o vitrină pentru pretenţia sa că duce un război drept, însă nu voia să-şi lase poporul sub impresia că împăratul este vreun senior suprem sau un monarh universal. Serbările şi festivităţile minuţioase pe care le organizase oglindeau marea importanţă pe care o dădea acestei vizite. În cronica semioficială a domniei sale, au fost dedicate vizitei nu mai puţin de 80 de pagini.

La Compiègne, lângă Paris, împăratul a fost întâmpinat de ducele de Bourbon, fratele reginei, cu o suită îmbrăcată în livrele noi, alb cu albastru. În Senlis l-au întâmpinat ducele de Berry, ducele de Burgundia şi arhiepiscopul de Sens cu o suită de 500 de oameni, toţi îmbrăcaţi la fel, în gri şi negru, cavalerii în catifea iar scutierii în mătase. de aceeaşi culoare. Martorii acestui spectacol vor fi răspândit vestea despre grandoarea evenimentului însă eroul său nefericit, a cărui gută se agravă, trebui să renunţe la un banchet şi să meargă restul drumului în litiera Delfinului, trasă de doi măgari şi de doi cai.

La abaţia St. Denis, l-au aşteptat pe împărat trei arhiepiscopi, zece episcop i şi întregul Consiliu regal cu ocazia vizitei la mausoleul regal, unde a trebuit să fie ridicat din litieră şi cărat în biserică pentru a se ruga cu credinţă la mormântul Sfântului Ludovic. Spunând că „doreşte nespus* să vadă faimoasa comoară şi relicvele Sfântului Denis, împăratului i se arată corpul mumificat ai sfântului care, ucis prin decapitare pe coHna Montmartre (de atunci purtându-i numele), a mers cu capul în mâini până la locul unde puse capul jos şi internele abaţia. împăratul privi timp îndelungat la relicve şi la coroana cu pietre scumpe a Sfântului Ludovic, la mormintele regale în special cel al lui Filip al VI-lea, fostul său cumnat.

Intrarea sa în Paris, pentru care regele plănuise să-i ofere un cal negru de luptă, trebui să fie făcută în litiera

reginei. Garda starostelui negustorilor şi 2000 de negustori, magistraţi şi cetăţeni ai Parisului, toţi călare şi îmbrăcaţi în uniforme alb şi violet aşteptau să-l conducă la întâlnirea cu regele. Cu gută sau fără, această ceremonie trebuia să se desfăşoare călare. Urcat în şa, împăratul, alături de fiul lui, aştepta parada care se îndrepta spre el dinspre vechiul palat de pe Ile de la Cité. De o generaţie încoace nu mai fusese martor Parisul la o astfel de procesiune regească. S-a avut o grijă deosebită ca, în ciuda marii mulţimi, toţi să poată vedea. La fiecare intersecţie erau plasate gărzi cu buzdugane şi spade şi, avertizaţi de crainici cu o zi înainte, cetăţenilor li se interzisese să traverseze Eue St. Denis. S-au ridicat bariere pe drumuri şi sergenţii au primit ordine precise pe unde şi când puteau sau nu trece pietonii sau călăreţii.

Mai întâi veni mareşalul Saneerre şi garda sa, fiecare membru al gărzii purtând două spade şi pălărie încreţită, urmat de trompeţii regelui „fluturând flamuri strălucitoare, atârnate de trompetele lor de argint. Cei patru duci – de Berry, Burgundia, Bourbon şi ducele de Var, soţul serei regelui şi viitorul socru al Mariei de Coucy – călăreau doi câte doi, urmaţi de 12 conţi, inclusiv de Coucy în calitatea sa de conte de Soissons, şi de un lung şir de prelaţi nobili, judecători, consilieri şi funcţionari ai casei regale, fiecare grup îmbrăcat conform funcţiei. Şambelanii purtau veşminte de catifeasau mătase în două nuanţe de roşu, intendenţii erau îmbrăcaţi în haine de catifea azurie şi brun-roşcat, rândaşii armurierilor regelui erau în damasc albastru, uşierii în albastru cu roşu, majordomii în măfese alb şi brun roşcat, bucătarii în tunici de mătase căptuşite cu blană, având nasturi din perle, valeţii de cameră îmbrăcaţi în negru cu dungi albe şi gri, paharnicii, în roşu cu dungi maro.

La sfârşit, venea regele costeliv, cu nasul lung, călare

pe un cal alb şi purtând o mantie purpurie, căptuşită cu blană, şi o pălărie cu cioc „după moda veche”. Procesiunea era atât de lungă încât i-au trebuit jumătate de oră ca să iasă din palat şi, din cauza mulţimii, a durat chiar mai mult până când cei doi suverani s-au întâlnit faţă în faţă. Amândoi şi-au scos pălăriile când s-au întâlnit. Având grijă să nu atingă picioarele dureroase ale unchiului lui, Carol se aşeză între împărat şi Venceslav şi astfel se înapoiară toţi trei, prin oraş, la palat.

Aşezat într-un scaun drapat în aur în curtea unde. odată, starostele negustorilor. Marcel, aruncase corpurile mareşalilor ucişi, împăratul ascultă un cuvânt de bun venit spus de gazda sa” şi după aceea, în camerele lor „îşi scoaseră pălăriile şi discutară cu mare prietenie şi bucurie că s-au întâlnit în următoarele zile au avut loc banchete, conferinţe, înmânări de daruri de către giuvaiergii din Paris, slujbe, prezentarea relicvelor din Sainte Chapelle, atât de bogat împodobită şi luminată încât „era o minune s-o vezi”. Între timp, suveranii avură întrevederi particulare, una durând 3 ore, „chiar fără prezenţa cancelarului după cum consemnă grijuliu cronicarul cancelarului „şi ce şi-au spus nimeni nu ştie” *

Banchetele oficiale foloseau toate resursele secolului al XIV-lea pentru a-i delecta şi a-i ghiftui pe oaspeţi. Erau atâţia purtători de făclii care stăteau ca nişte luminări vii lângă coloanele marii săli de piatră incit „puteai vedea tot aşa de bine ca ta lumina zilei44. Au fost servite atât de multe mâncăruri incit „erau prea. multe ca să le poţi enumera44 şi, într-adevăr, prea multe pentru suferindul musafir de onoare. Regele poruncise patru feluri cuprinzând fiecare câte douăzeci de mâncăruri însă elimină cu multă abilitate una din zece mâncăruri pentru a reduce timpul cât trebuia să stea la masă împăratul. După cum se prezenta situaţia, el trebuia să se înfrupte din vreo

60 de soiuri de mâncare cum ar fi friptura de clapon şi potârniche, civet de iepure, carne şi peşte în aspic, plăcinte, cu carne de çiocârlie şi pateuri cu măduvioare de vită;, tobă şi cârnaţi. mreană şi orez cu cimbru, antreuri din carne de lebădă, păun, buhai de baltă şi bâtlan, plăcinte din vânat şi păsări mici, peşte de apă dulce şi de mare cu sos de „culoarea florii de piersic44, nagâţi cu praz alb, raţe şi purceluşi umpluţi, ţipari, fasole prăjită – terminând cu pişcoturi, pere, fructe zaharisite, moşmoni, miez de nucă şi vin cu mirodenii.

Serviciul pentru 800 de persoane era atât de bine pus la punct la banchetul din 6 ianuarie încât mesele pentru cei de rang inferior şi cei de rang înalt erau servite în acelaşi timp, având aceleaşi feluri de mâncare, toate mâncărurile fiind puse pe tăvi de aur şi argint. Capetele încoronate şi musafirii de rangul cel mai înalt stăteau la 5 mese şi o estradă, fiecare sub un baldachin dintr-o ţesătură de aur. împăratul, regele şi arhiepiscopul de Reims stăteau la o masă de marmură în centru. Feţele de masă erau din pânză de aur brodată cu fiori de crin, şi aceeaşi pânză decora coloanele şi ferestrele. Pereţii erau acoperiţi de tapiţerii. Enguerrand de Coucy a stat cu ducele de Bourbon la masa Delfinului în vârstă de 9 ani „pentru a-i ţine tovărăşie şi să-l păzească de mulţime44. Tţnăra Marie de Coucy era printre „marile doamne44 din suita reginei. La gustarea servită după ce au fost ascultaţi menestreli, ducele de Berry şi fratele său, ducele de Burgundia, îi oferiră regelui şi împăratului vin cu mirodenii dar, dacă o făcură călare, cum era deseori obiceiul la nobilii care serveau, cronicarul nu ne spune. În timpul pnei vizite anterioare a împăratului, la contele de Savoia, în 1385, nobili călare au servit platouri cu mâncare puse în vârful lăncilor, prevăzute în acest scop cu cârlige. Oricât ar fi fost de limitat din punct de vedere moral, cavalerismul

cerea o puternică încheietură a mâinii.

Pentru punctul culminant al serbării, toţi cei 800 de musafiri trecură în sala Parlamentului unde spectacolul care li s-a prezentat, reprezentând cucerirea Ierusalimului în prima cruciadă, era un triumf al artei scenice, artă în care excela secolul al XIV-lea. După cum mărturiseşte Chaucer în Povestea lui Franklin, la banchete se putea aduce în sală apă, se puteau pune corăbii să plutească pe valuri, să apară lei, flori să răsară pe pajişte, să crească viţa de vie şi să dispară un ca stel care părea făcut din piatră, sau „aşa-i păru celui care privea”. La un banchet dat în vremea lui Enguerrand de Coucy de un oarecare Viddom de Chartres, tavanul pictat ca un cer se deschise pentru a lăsa cina să coboare pe nişte maşinării care semănau cu norii, maşinării care ridicară din nou vasele după ce fuseseră golite. Desertul a fost însoţit de o furtună artificială care dură jumătate de oră, în care timp au căzut şuvoaie de apă parfumată şi grindină de dulciuri.

În miracolele şi misterele medievale puse în scenă pentru mulţime, efectul dorit era realismul. Un sistem de greutăţi-şi scripete îl ridicau pe Iisus din mormânt şi-l urcau în tavanul care imita norii. Apăreau îngeri şi diavoli prin trape, iadul îşi deschidea şi îşi închidea gura monstruoasă, iar potopul lui Noe inunda scena din butoaie răsturnate din culise în timp ce butoaiele umplute cu pietre erau învârtite de cricuri pentru a imita tunetul. Când Ioan Botezătorul era decapitat, actorul era înlocuit cu atâta dibăcie cu un fals cadavru şi un cap vărsând sânge de bou încât publicul striga de emoţie. Actorii, care-l jucau pe Iisus, rămâneau câteodată legaţi de cruce recitând versuri timp de 3 ore.

Mai bine decât orice altceva, scena oglindea viaţa medievală. Derivând din piesele liturgice ce se jucau la uşa bisericilor, drama părăsise biserica pentru strada unde era

prezentată de bresle sau confrerii pe platforme pe roţi. Piesele erau jucate din oraş în oraş, atrăgând toate categenriile sociale – călugări şi studenţi, cavaleri şi doamne, seniorul local stând pe un scaun în rândul întâi. Pentru un spectacol mai important, crainicii informau publicul cu o zi înainte. Subiectul era religios însă modalitatea de exprimare era laică, menită să distreze. Orice mister al povestirii creştine şi misterul central al Mântuirii prin naşterea şi moartea lui Hristos erau prezentaţi concret în termenii vieţii de zi cu zi – termeni ireverenţioşi, cruzi şi obsceni. Păstorii care vegheau peste noapte erau înfăţişaţi ca hoţi de oi, patosul din sacrificiul lui Isaac era jucat pe de-a întregul. Zbieretele de măgar imitate de actor dinăuntrul pielii de măgar şi baligile scăpate de sub coada ridicată stârneau urlete de încântare chiar dacă măgarul îl ducea pe Iisus la Ierusalim.

Erau mult apreciate scenele erotice şi sadice din siluirea Dianei, – cele care-l înfăţişau pe Noe gol şi beat, descrierea păcatelor sodomiţilor sau scenele care îi arătau pe bătrâneii uitându-se pe furiş la Susanna precum şi tot felul de scene în care se înfăţişa carnea sfâşiată în martiriile sfinţilor. Se prezentau cu regularitate scene de tortură de un realism revoltător ca şi cum vremurile violente ar fi întreţinut plăcerea violenţei. Scena în care Nero spinteca burta mamei sale să vadă de unde a venit, era interpretată eu ajutorul unor maţe însângerate – date de măcelarul din localitate – care se revărsau din victimă. *Schadenfreude* (bucurie răutăcioasă în faţa suferinţei altuia) nu „era caracteristică Evului Mediu, dar apăruse după ciumă şi după. calamităţile succesive şi îşi găsise expresia în scenele groaznice de tortură de pe cruce, în care erau înfăţişaţi soldaţi seuipându-l pe Mântuitorul omenirii.

Într-o epocă de nelinişte, *Miracolele Sfintei Fecioare*,

o serie de piese care-şi aveau originea în a doua jumătate a secolului, arătau ce alinare aducea credinţa în divina atotputernicie. Chiar şi cel mai nenorocit sărac sau ticălos* toată mizeria şi nedreptatea puteau fi izbăvite prin intervenţia miraculoasă a Sfintei Fecioare. Figura cea mai 390

vulnerabilă a societăţii, o femeie sedusă şi părăsită sau acuzată pe nedrept de crimă, constituia de obicei figura centrală. Într-o piesă, o femeie stearpă ale cărei rugăciuni către Fecioară îi aduseseră în sfârşit un fiu, este epuizată de chinurile naşterii şi adoarme în timp ce-şi scaldă copilul. Când pruncul se îneacă în cadă, mama este acuzată că şi-a omorât copilul şi condamnată la rug. Ca răspuns la rugăciunile soţului ei, Fecioara Maria coboară din cer pentru a-i alina suferinţa şi când mama, pe punctul de a fi arsă, se roagă să fie lăsată să se mai uite o dată la copil, acesta îşi recapătă viaţa în braţele ei.

Pasiuni vinovate, soţi necredincioşi, durerile facerii, maici frivole şi stareţe însărcinate, regine adultere, copii care îşi găsesc o moarte crudă furnizau subiectele. Cardinali trufaşi, hangii, studenţi revoltaţi, cavaleri, lemnari, moaşe, proştii satelor – toată umanitatea – erau personajele. Fecioara îi împăca şi-i ierta pe toţi, chiar şi pe mama unui papă care se umflă atâta în pene încât se crede mai ceva decât Maica lui Dumnezeu. După o pedeapsă meritată, şi ea primeşte iertarea.

În piese, Dumnezeu era costumat într-o robă albă, poartă perucă şi barbă aurie, faţa-i tot aurie, aşa cum sunt şi aripile îngerilor; Irod avea o barbă neagră veşminte de sarazin, diavolii şi demonii purtau măşti înfiorătoare, coarne, cozi spintecate *şi* costume strâN & e pe corp eu păr de cal. Deseori alergau prin public pentru a-i pişcă şi a-i speria pe spectatori.

Apocalipsul, mereu în mintea oamenilor, era pus în

scenă prezentîndu-se Ziua Judecăţii de Apoi şi Chinurile Iadului când Hristos se pogoară pe pământ ca să-i aducă în rai pe Adam şi pe profeţi. Antihristul apare la timpul potrivit fixat conform tradiţiei, la 3 ani; şi jumătate înaintea Judecăţii de Apoi. Născut de o femeie din Babilon, sedusă de Satana, şi instruit în toate artele demonice, el capătă o astfel de putere încât regi şi cardinali îi jură credinţă până ce este învins la Armageddon odăii cu triumful Binelui asupra Răului. Cei mântuiţi despărţiţi de damnaţi şi îngerii îşi varsă mânia.

Un predicator loliard din Anglia, căutând să justifice teatrul din secolul al XIV-lea, spunea că bărbaţii *şi* mi femeile care vedeau patimile lui Hristos şi ale sfinţilor săi vor fi cuprinşi de „milă şi credinţă, vărsând lacrimi amare, nu-l vor dispreţui pe Dumnezeu ci îl vor venera 4. Văzând cum Diavolul îi mina pe oameni spre desfrânare şi trufie şi-i făcea slujitorii lui pentru a-i duce în iad, ei vor fi convertiţi la o „viaţă cinstită44; prin urmare interpretarea miracolelor „îl face pe om să aibă credinţă, nu să se pervertească44. Poate neconvins de propriile sale argumente, predicatorul adăuga în mod chibzuit că oamenii trebuie să se bucure de momente de recreere şi că era mai bine, sau cel puţin mai puţin dăunător, ca ei să urmărească interpretarea miracolelor decât a altor „pozne44.

Asediul Ierusalimului interpretat în faţa împăratului se abătu de la subiectele anterioare şi pentru prima dată a fost pus în scenă un eveniment istoric. Minunile tehnice şi verva bătăliei ce se desfăşura pe scenă tăiau răsuflarea. Corabia cruciaţilor, cu catarg, vele şi flamuri fluturânde a fost împinsă în sală atât „de încet şi uşor44 încât părea că pluteşte pe apă. Din corabie au ieşit cavaleri, purtând însemnele heraldice corecte chiar dacă nu veşmintele care se purtau cu 300 de ani înainte, pentru a ataca crenelurile

reconstruite ale Ierusalimului. Dintr-un turn musulman pictat, un muezin îşi îngâna rugăciunea sa tânguitoare. Sarazini cu turbane îşi fluturau iataganele, cruciaţii erau aruncaţi de pe scări, privitorii se uitau cu mirare, mişcaţi de frumuseţea şi frământarea spectacolului, fiind cuprinşi de entuziasm pentru o nouă cruciadă – care într-adevăr, era scopul spectacolului. Propovăduitorul principal al cruciadei, Philippe de Mézières, era foarte admirat de rege, care-l numise membru al Consiliului regal şi tutore al fiului său.

Ziua următoare aduse o altă minune. O ambarcaţiune special construită, amenajată ca o reşedinţă, cu săli, camere, cămine şi paturi trebuia să ducă societatea regelui doi km pe fluviu până la noul palat al Luvrului. împăratul era vizibil impresionat. Carol i-a arătat reconstrucţiile prin care transformase vechea fortăreaţă, într-un „adevărat palat regal44 – ferestre şi scări largi, capele, grădini, fresce, camere lambrisate precum şi o armurărie originală unde se făceau arcuri şi femeile puneau pene la săgeţi.

După masă i se arătară împăratului facultăţile Universităţii, iar acesta răspunse în latină la cuvântul de bun venit rostit de rectorul Universităţii.

Scopul final al lui Carol, glorificarea cauzei sale împotriva Angliei a fost atins a doua zi la o adunare de stat la care au participat 50 de membri ai suitei imperiale şi cam acelaşi număr de personalităţi de seamă francezeduci regali, prelaţi, pairi, inclusiv Coucy, cavaleri şi membri ai Consiliului. După spusele cronicarului, regele era îndreptăţit prin „minciunile pe care englezii le răspândeau în Germania”, însă el căuta mai ales o justificare finală. El voia să-i prezinte unchiului lui, poate ca părinte, concesiile ce le făcuse de dragul păcii şi să-l lase pe el să judece dacă erau suficiente.

Carol vorbi două ore, arătând că vrajba era veche de

secole începând de la Eleanor de Aquitania şi până la tratatul de la Brétigny şi repetând formulările juridice încurcate în baza cărora se anulase tratatul şi începuse din nou războiul în 1369. Dacă cuvântarea a fost un tur de forţă, marcat de argumentaţia juridică şi istorică, răspunsul împăratului a fost o capodoperă de formulări preţioase. El vorbi despre loialitate şi rudenie, despre profunzimea devotamentului său, al fiului şi supuşilor săi care îi îndreptăţea să fie consideraţi apărătorii onoarei regelui şi ai regatului, a fraţilor şi copiilor săi, numindu-i de fapt „aliaţi”. Totuşi, la o analiză atentă substanţa discursului era. confuză. Până la urmă discursul şi întreaga vizită nu aduse nicio alianţă concretă, dar poate Carol al Franţei dorise doar efectul impresionant al cuvintelor.

El nu se opri să facă alte gesturi de curtoazie şi să ofere daruri, schimbând cu împăratul cadouri constând din potire smălţuite şi pumnale cu rubine, diamante, safire şi perle. Carol considera că splendoarea princiară era cel mai bine reprezentată prin bijuterii, tapiserii şi arta giuvaiergiului. Unchiul său nu se sfii să ceară o Carte a Orelor şi. când Carol îi dădu să aleagă între două, una mare şi una mică împăratul le păstră pe amândouă. Şi sentimentele îşi spuseră cuvântul când împăratul o vizită pe regină şi pe mama ei, regina mamă, ducesa de Bourbon, a cărei soră, Beatrice fusese prima sa soţie. Lacrimile au curs şuvoi ia evocarea amintirilor comune deşi Beatrice era moartă de 80 de ani şi locul ei fusese ocupat de atunci de alte trei neveste. În ultima zi a avut loc. O petrecere pastorală la „Vincennes unde regele îşi construise la marginea nobilei păduri de pe malurile fluviului un conac, numit Beauté-sur-Marne. Mobilat luxos şi confortabil, cu minunate tapiserii, având o orgă flamandă şi turturelele gângurind în curte, era proslăvit de poetùl Deschamps drept „cel mai plăcut şi mai agreabil din toate locurile,

vesel şi minunat pentru o viaţă voioasă”.

Plecând prin Reims, împăratul a fost însoţit până la frontierele regatului de Coucy şi de un grup de nobili. Grăbită poate de oboseala produsă de atâtea ceremonii, moartea sa interveni după zece luni, în noiembrie 13T15L

Memorabila vizită chiar dacă n-a avut un efect practic, a onorat coroana Franţei şi i-a sporit prestigiul. Deşi nu se definiseră puterile regelui şi nu se stabilise autoritatea Consiliului iar instituţiile guvernului regal erau totdeauna fluctuante, atitudinea lui Carol al V-lea faţă de rolul coroaneiera fermă: regalitatea depindea de voinţa regelui. Suveranul nu era deasupra legii; mai curând, datoria lui era să menţină legea, deoarece Dumnezeu nu-i primea pe tirani în Paradis. În teorie, consfinţirea deriva din consimţământul celor guvernaţi, deoarece regii şi prinţii, aşa cum un mare teolog, Jean Gerson avea să-i amintească urmaşului lui Carol, „fuseseră creaţi la început prin consimţământul comun al tuturor”. După cum bine ştia Carol, cultul monarhiei era baza consimţământului dat de popor. El alimenta acest cult în mod deliberat în timp ce era primul care arăta că puterea se putea exercita „din cabinet”, indiferent dacă lua el personal conducerea pe câmpul de bătălie.

În apogeul strălucitor al anului 1378, Franţa nu era imună în faţa tulburărilor. Izbucnise din nou războiul în Bretania şi Normandia; Carol de Navarra, la fel de veninos ca totdeauna în Cei douăzeci de ani, încheiase din nou o alianţă periculoasă cu Anglia; sporiră erezia şi vrăjitoria, dovedind că nevoile nu erau satisfăcute de Biserică.

Cu toată dominaţia ei, n-a existat niciodată vreo perioadă cârrri Bisericii să nu i se opună pe undeva rezistenţă prin disidenţă. În hărţuitul secol al XIV-lea, când Dumnezeu părea să fie ostil omului sau ascuns după numărarea monezilor pe care o făcea clerul, şi după

vânzarea indulgenţelor, niciodată nu fusese mai mare nevoia de a comunica cu Dumnezeu şi niciodată mai puţin satisfăcută de trimişii săi pe pământ. O Biserică preocupată de războiul din Lombardia, de veniturile din Avignon şi de necesităţile lumeşti de a-şi menţine poziţia, nu slujea nevoilor poporului. Mişcarea călugărilor reprezentase ultimul efort de a face o reformă dinăuntru iar când şi aceştia au cedat la momeala înzestrărilor, cei ce umblau după alinare spirituală au început s-o caute din ce în ce mai mult în afara Bisericii, în sectele mistice.

Begharzii sau fraţii Spiritului Liber „care. susţineau că se află într-o stare de graţie fără ajutorul preotului sau a împărtăşaniei, răspândiră nu numai dezordine doctrinală dar şi civilă. Una din sectele care propovăduiau sărăcia şi care se ridicau mereu împotriva Bisericii, begharzii se dezvoltaseră de mai bine de lin secol în Germania, Ţările de Jos şi în nordul Franţei, câteodată diminuându-şi activitatea sau existând ilegal din cauza persecuţiilor, însă reapărând în secolul al XIV-lea datorită obiceiurilor lumeşti ale papalităţii din Avignon şi ale ordinelor călugărilor cerşetori. Deoarece membrii sectei Spiritului Liber credeau că Dumnezeu este în ei înşişi şi nu în Biserică, şi se considerau într-o stare de perfecţiune, neatinşi de păcat, ei se simţeau liberi să facă toate lucrurile care în mod obişnuit erau interzise oamenilor de rând. Sexualitatea şi proprietatea erau în capul listei. Practicau liber relaţiile sexuale şi adulterul şi erau acuzaţi că făceau dragoste în grup în reşedinţele lor comune. Încurajau nuditatea pentru a demonstra absenţa păcatului şi a ruşinii. În calitate de „cerşetori sfinţi Fraţii pretindeau dreptul de a folosi şi a lua ceea ce le plăcea, fie găinile unei precupeţe sau să mănânce într-o tavernă fără să plătească. Aceasta includea şi dreptul, datorită imanenţei lui Dumnezeu, de a ucide pe oricine care încerca să se

amestece cu forţa în treburile lor.

Dacă obiceiurile Fraţilor Spiritului Liber deveniră mai puţin pure decât preceptele lor, motivaţia era totuşi religioasă. Ei căutau mântuirea personală nu dreptatea socială. Ereziile medievale erau legate de Dumnezeu, nu de om. Sărăcia era îmbrăţişată nu numai pentru a-l imita pe Hristos şi pe apostoli, ci ca un contrast deliberat faţă de zgârcenia care-i pervertea pe oamenii bogaţi. Disidenţa nu era o negare a religiei, ci un exces de pietate în căutarea unui creştinism mai curat. Biserica a definit-o ca erezie fiindcă recunoştea în renunţarea mistică la proprietate aceeaşi ameninţare ca şi în secularizarea lui Wyclif.

Îmbrăcaţi într-un fel de sutane călugăreşti, voit zdrenţuite, Fraţii Spiritului Liber ţopăiau prin oraşe ca vrăbiile, predicând, cerşind, întrerupând slujbele religioase, bătându-şi joc de călugări şi preoţi. Proveniţi din rândurile funcţionarilor, studenţilor, clericilor nemulţumiţi şi din clasa avută, în special femeile, se exprimau clar şi erau de obicei oameni cu carte. Femeile, din cauza frustrărilor şi în căutarea extazului, erau cele mai proeminente figuri printre mistici. Aveau o sectă a lor, Béguines, un ordin laic care avea propriile reguli religioase în ceea ce priveşte faptele bune, şi când mănăstirile de maici nu aveau loc, ofereau adăpost femeilor nemăritate şi văduvelor sau, după cum scria un episcop criticând ordinul Béguines, o retragere din „constrângerea legăturilor maritalelele caredeveneau membre ale sectei depuneau un jurământ de credinţă faţă de Dumnezeu în prezenţa unui paroh sau altui cleric, însă mişcarea nu a fost niciodată interzisă de Biserică. În timpul întrunirilor de pe stradă, membrii sectei citeau Biblia tradusă în franceză.

În timp ce Fraţii Spiritului Liber admiteau ambele sexe, cele două doctrine majore ale sale au fost scrise şi

formulate de femei; una, o figură obscură, cunoscută numai sub numele de Schwester Katrei, cealaltă, pe nume Marguerite Perete care a scris *Oglinda sufletelor libere* şi a fost excomunicată şi arsă împreună cu cartea sa în 1310. Urmând-o, fiica unui negustor bogat din Bruxelles, cünoscută sub numele de Bloemardine, atrase discipoli înflăcăraţi prin predicile sale. În 1372, mişcarea a fost condamnată de Inchiziţie, cărţile ei arse la Paris, în Place de Grève, iar conducătoarea unui grup francez, Jeanne Dabenton, a fost arsă pe rug împreună cu cadavrul unui bărbat din aceeaşi sectă care murise în închisoare. Ca şi erezia Franciscanilor Spirituali, secta Spiritelor Libere dăinui şi se răspândi în ciuda Inchiziţiei.

Apocalipsul plutea în aer. Ducele de Anjou, aflat pe punctul de a autoriza în 1376 procurarea unui cadavru pentru disecţie la facultatea de medicină din Montpellier, observă că populaţia era atât de redusă din cauza epidemiilor şi războaielor, încât „ea va scădea şi mai mult şi lumea va dispărea. Sub influenţa unor evenimente nefaste şi capricioase spiritele surescitate se îndreptară spre magie şi lucruri supranaturale. Inchizitorul Franţei, întrebându-l pe Papă în 1374 dacă ar trebui să-i ia în seamă pe vrăjitori, a fost autorizat de Grigore al XI-lea să-i urmărească îndeaproape. De la începutul secolului, papalitatea considera că cei care recurgeau la supranatural trebuiau pedepsiţi. Aşa s-a întâmplat în special în timpul domniei lui Ioan al XII-lea. Într-o serie de bule din anii 1320, Papa Ioan îi punea pe vrăjitori pe aceeaşi treaptă cu ereticii şi autoriza pedepsirea lor ca atare, deoarece încheiaseră „un pact cu Satana”, părăsindu-l pe Dumnezeu şi căutând ajutorul Diavolului. El porunci să fie căutate şi arse cărţile lor de magie. În ciuda neliniştii sale, au fost puţine procese până în a doua jumătate a secolului, când vrăjitoria şi legăturile sale cu

demonologia luară avânt, opunându-li-se noi eforturi de a le reprima. În 1366 conciliul din Chartres porunci să se arunce anatema asupra vrăjitorilor în fiecare duminică în toate parohiile.

Demonologia şi magia neagră erau opusul ereziei, nefiind mai evlavioase decât Biserica, ci de-a dreptul hulitoare, căutând unirea cu Diavolul, nu cu Dumnezeu. Adepţii riturilor lor îl venerau pe Lucifer, înfăţişat ca regele cerului şi credeau că el şi ceilalţi îngeri alungaţi din rai vor recuceri cerul în timp ce arhanghelul Mihail şi adepţii lui le vor lua locul în iad. Un pact cu Diavolul oferea bucurie fără căinţă, plăceri trupeşti, bogăţii şi ambiţii pământeşti. Dacă preţul era focul veşnic din iad „aceasta îi aştepta oricum pe mulţi în Ziua Judecăţii de Apoi, Deşi veche şi indigenă, demonologia n-a fost niciodată mai mult decât o aberaţie, însă atât timp cât oferea un răspunsalternativ, era considerată periculoasă de Biserică.

Problema era să se facă o deosebire între puterile magice diabolice şi cele legale. Vrăjitorii respectabili pretindeau că figurile lor de ceară, sau plumb căpătau putere prin botez sau exorcizare, că misterele lor erau sfinţite prin ţinerea slujbeiy că era invocat Dumnezeu pentru a-i obliga pe demoni să se supună – într-adevăr* că puterile dumnezeieşti emanau din arta lor, dovadă fiind îndeplinirea, dorinţelor. Teologii nu acceptau astfel de pretenţii. Chiar dacă era vorba, numai de a recâştigse un iubit care a plecat sau de vindecarea unei vaci bolnave, vrăjitorii îşi „ofereau sprijinul în afara obişnuitelor căi oferite de rugăciuni, preoţi şi sfinţi. Timpurile devenind din ce în ce mai întunecate, toate practicile magice şi vrăjitoreşti începură să fie considerate ca un contract făcut cu Satana.

Femeile se dedau la vrăjitorie pentru aceleaşi motive

pentru care se dedau la misticism. În 1390, la Paris, a femeie al cărei iubit o părăsise, a fost judecată pentru, că din răzbunare a recurs la puterile magice ale altei femei pentru a-i face impotent pe bărbatul respectiv. Ambele au fost arse pe rug. În anul următor încă alte două femei au. fost condamnate pentru t. *maleficiam* sau pentru că au făcut rău. Deoarece mărturisirile din timpul proceselor pentru vrăjitorie erau smulse sub tortură, ele aveau tendinţa de a reflecta acuzaţiile smulse de procurori privitoare la puterea diabolică şi, întrucât acuzaţii erau probabil maniaci sau fanatici sau dezechilibraţi într-un fel, ei nu ezitau să pretindă că deţin puterile ce li se imputau. Admiteau că se însoţeau cu demonii şi că făceau pacte cu Diavolul pentru desfrâu sau răzbunarecă practicau rituri diabolice şi zburau în timpul nopţii pentru ar se împerecheat cu Diavolul, Luând înfăţişarea unei monstruoase pisici negre sau a unui ţap cu ochii arzători sau a unui uriaş eu pielea neagră, cu un falus imens şi cu ochii ca de cărbuni aprinşi. Diavolul era un satir gotic cu coarne şi copite; * cu dinţi şi gheare înfiorătoare, mirosind a pucioasă, şi crtcodată având urechi de măgar. Aceste descrieri se născuseră atât din mintea procurorilor cât şi din halucinaţiile acuzaţilor şi împreună au pus bazele furiei împotriva vrăjitoriei ce avea să se dezlănţuie în secolul următor.

Vocea limpede a bunului simţ se făcu auzită prin gura consilierului pentru filosofie a regelui, Nicolas Oresme, care dispreţuia atât astrologia cât şi vrăjitoria. Un bărbat cu spirit ştiinţific, deşi episcop, era matematician, astronom şi traducătorul *Politicii* şi Eticii lui Aristotel. Una din cărţile sale începea cu propoziţia „Pământul este rotund ca o minge” şi a postulat o teorie a rotaţiei Pământului. Respingând puterile atribuite vrăjitorilor, el nega faptul că ei ar fi avut posibilitatea de a-i invoca pe

demoni, deşi nu excludea existenţa demonilor. Nu toate lucrurile, scria el, pot fi explicate prin cauze naturale; unele minuni sau schimbări extraordinare ale sorţii pot fi opera îngerilor sau demonilor însă prefera să caute o explicaţie naturală şi raţională. El a arătat că magicienii erau adepţii folosirii mijloacelor ajutătoare pentru a favoriza iluziile – întunericul, oglinzile, leacurile, vazele şi fumul care ar oferi posibilitatea de a provoca viziuni. Era posibil ca baza iluziilor să fie o stare de spirit anormală produsă de zilele de post sau de fenomene înfricoşătoare. Fiind un om care-şi depăşea timpul său, Oresme sugera că sursa demonilor şi a nălucilor putea fi boala melancoliei. El preciză de asemenea că probele în favoarea vrăjitoriei erau provenite din mărturii obţinute în urma torturii şi multë minuni erau născocite de clerici spre a obţine ofrande mai mari pentru bisericile lor.

Oresme dovedeşte cât de fragilă este. generalizarea. El este tratat cu mare stimă de acelaşi rege în a cărui slujbă astrologul Thomas din Pisano modela figuri de ceară pentru a-i distruge pe englezi.

Spiritul ştiinţific râu putea înlătura sentimentul unei influenţe rele asupra timpurilor. Pe când secolul intra în ultimul lui pătrar, realitatea, puterea demonilor şi vrăjitorilor deveneau credinţă obişnuită. Facultatea de teologie a Universităţii din Paris, într-un conclav solemn de la sfârşitul secolului a declarat că greşelile şi relele vechi, aproape uitate, apăreau cu o vigoare reînnoită pentru a îmbolnăvi societatea. Ei întocmiră o declaraţie în 23 de puncte pentru a dezaproba, nu puterea magiei negre, d legalitatea ei. Nu mai puţin vehement, respinseră incredulitatea acelora care puneau la îndoială existenţa şi activitatea demonilor.

Ca întotdeauna, lucrurile neortodoxe făceau o vâlvă disproporţionată. Deşi din ce în ce mai însemnate, erezia şi

vrăjitoria nu constituiau un etalon. În 1378 adevăratul pericol pentru Biserică provenea dinlăuntrul ei.

Capitolul 16 Schisma papală

În Italia, războiul pentru controlul Statelor Papale s-a reluat de la sine în 1375. În perioada păcii temporare ura italienilor împotriva mercenarilor papalităţii şi a nunţilor papali francezi nu s-a stins, ci a sporit. Agenţii papei de la Avignon cârmuiau cu acelaşi dispreţ pe care-l aveau guvernatorii coloniali faţă de băştinaşi. Nepotul abatelui de Montmayeur, nunţiul papal din Perugia, îndrăgind-o pe soţia unui gentilom perugian intră în camera ei cu gând s-o siluiască; doamna, căutând să scape prin fereastră îşi pierdu echilibrul, căzu în stradă şi muri. Ca răspuns la o delegaţie de cetăţeni furioşi, care cerură dreptate împotriva nepotului lui, abatele spuse nepăsător „Qui donc! (Şi ce dacă!). Credeţi că toţi francezii sunt eunuci?”. Povestea se răspândi din oraş în oraş, alimentând opoziţia în fruntea căreia era acum Florenţa.

Întemeierea unui puternic stat papal la frontierele sale era simţită de Florenţa ca o ameninţare, care devenise şi mai mare prin incursiunea lui Hawkwood în Toscana în timpul în care papa nu-l plătise. Siliţi să-l cumpere la preţul imens de 130.000 de florini, florentinii crezură că el fusese încurajat de către papă să pornească împotriva lor. Orientarea antipapală domina politica florentinilor producând o exacerbare violentă a luptei permanente dintre familiile Guelf şi Ghibellin. Descrisă ulterior de către uh guvernator francez al Genovei, această veche vrajbă îi făcea pe italieni bă se strângă reciproc de gât datorită unei duşmănii neghioabe pe care o moşteniseră.

Deoarece fără vreo dispută asupra pământului sau senioriei, ei doar îşi spun „Tu eşti un Guelf, eu sunt un Ghibellin, noi trebuie să ne urâm” şi numai pentru acest motiv, şi necunoscând un altul, se omoară şi se rănesc unul

pe altul în fiecare zi ca nişte câini, atât taţii cât şi fiii, şi aşa an după an, răutatea continuă şi nu există nicio dreptate ca să-i pună capăt. Şi de aici apar despoţii acestei ţări, aleşi de popor, fără motiv sau drepturi legale. Îndată ce un partid predomină un alt partid şi este mai puternic, cei care se văd la putere strigă: „Trăiască cutare şi cutare” şi „Moarte cutăruia sau cutăruia!” şi astfel ei aleg pe unul din ai lor şi-şi omoară adversarul dacă acesta nu scapă cu fuga. Şi când celălalt partid recucereşte puterea, face la fel şi, în furia poporului, de care să ne păzească Dumnezeu, totul este sfâşiat.

Până acum, opoziţia poporului faţă de gruparea Papei, reprezentată prin Guelfi nu atinsese încă punctul în care să se ridice armele împotriva Bisericii. Când, în timpul unei lipse de alimente în 1374 – 75, nunţii papali interziseseră exportul cerealelor din Statele Papale în Florenţa, războiul stătea gata să izbucnească. Sub lozinca *Libertas*, scrisă cu aur pe un steag roşu, Florenţa organiză a revoltă împotriva Statelor Papale în 1375 şi formă o ligă împotriva papalităţii la care se alăturară Milano, Bologna, Perugia, Lucca, Genova şi toate celelalte puteri care aveau ambiţii teritoriale în Statele Papale.

Unui cronicar i se păru că aceste timpuri par să fie sub stăpânârea unei planete care aduce răzmeriţă şi vrajbă. Într-o mănăstire augustină lângă Siena, menţionă el, „călugării îşi uciseră stareţul cu un cuţit” şi într-o abaţie din vecinătate, după o luptă „şase fraţi fură scoşi afară”. Din cauza certurilor între carthusieni, şeful ordinului veni şi-i mută pe toţi în alte locuri. „Nu se întâmplau lucruri mai bune şi între rude de sânge… Toată lumea se lupta. În Siena nimeni nu-şi ţinea cuvântul, poporul nu era de acord cu conducătorii lui şi nu era de acord cu nimeni şi într-adevăr întreaga lume era o vale a umbrelor”.

Revolta a creat teren de acţiune unui individ destinat să fie catalizatorul unor noi nenorociri. Robert de Geneva, nunţiul papal din Italia era un cardinal de 34 de ani care nu se dădea înapoi de la nimic pentru a recâştiga controlul asupra patrimoniului papal. Unul din fraţii contelui de Genova, urmaş al lui Ludovic al VII-lea şi văr al lui Carol al V-lea, rudă cu conţii de Savoia şi cu jumătate din casele suverane ale Europei, el împărtăşea aceeaşi lipsă de complexe caracteristică atâtor prinţi. Era olog şi saşiu dar era descris fie bondoc fie gras, fie frumos şi bine făcut, în funcţie de partizanii din viitoarea schismă. Impunător şi autoritar, avea o voce răsunătoare, elocvent în vorbire şi scris, cultivat, ştiind să citească în mai multe limbi, se purta faţă de oameni cu rafinament şi măiestrie.

Pentru a recuceri Statele Papale, el îl convinse pe Grigore al XI-lea să-i angajeze pe bretoni, cei mai răi din bandele mercenare, ceea ce oferea în plus avantajul înlăturării lor din vecinătatea Avignon-ului. Trecând Alpii în Lombardia în mai 1376, răspândiră groaza în toată Italia cu săbiile lor sfinţite şi binecuvântate de nunţiul cardinal. Totuşi nu reuşiră să ia Bologna, cheia Statelor Papale şi suferiră mai multe înfrângeri din partea florentinilor, spre mânia celor care i-au angajat. Cu furia unui cuceritor rănit în orgoliu, cardinalul Robert hotărî să dea un exemplu de atrocitate şi găsi ocazia la Cesena, un oraş de lângă coasta de est, dintre Ravenna şi Rimini. Când bretonii, care erau încartiruiţi acolo luară alimente fără să le plătească, provoeară o răscoală armată a cetăţenilor. Jurând solemn pe pălăria sa de cardinal că va fi îndurător, cardinalul Robert convinse pe oameni din Cesena să depună armele şi le câştigă încrederea, cerând 50 de ostatici pe care-i eliberă imediat ca dovadă a bunăvoinţei sale. Apoi, chemându-şi mercenarii, inclusiv pe Hawkwood, dintr-un oraş apropiat, porunci un masacru general pentru –, a face

dreptate”. Întâmpinând nişte proteste, strigă „Sangue et sangue! (Sânge şi iar sânge) ” asta fiind ceea ce înţelegea el prin dreptate.

Şi a fost ascultat. Timp de trei zile şi trei nopţi, începând din 3 februarie 1377, în timp ce porţile oraşului erau închise, soldaţii măcelăriră. „Toate pieţele erau pline cu morţi. Încercând să scape, sute de oameni se înecară în şanţurile dimprejurul zidurilor, respinşi de săbiile neobositei Femeile au fost siluite, se fixară răscumpărări pentru copii, jefuirea urmă măcelului, eperele de artă, au fost distruse, atelierele pustiite „şi ce nu putea fi cărat, ei incendiară, stricară sau împrăştiară pe jos. Numărul morţilor a fost între 2.500 – 6.500. Din oraşul jefuit fugiră cerşind spre Rimini 8.000 de oameni: Chiar după o generaţie, publicul încă tremura la auzul acestei poveşti de groază spusă de marele predicator Bernardino din Siena.

„Ca să nu fie considerat complet infam „se spune că Hawkwood ar fi trimis cu bine 1.000 de femei la Rimini şi le permise câtorva bărbaţi să scape. Se mai spune că ar fi spintecat în două o maică pentru care luptau doi dintre soldaţii săi. Totuşi, în general, avea o dorinţă mai mare de a câştiga bani decât de a ucide şi la puţin timp după masacrul de la *Cesena*, îl părăsi pe Papă, care întârzia cu plata, pentru nişte contracte mai avantajoase, oferite de Florenţa şi Milano. Pentru a-l angaja permanent pe marele mercenar, Bernabò Visconti – îi dădu în căsătorie lui Hawkwood pe una din fiicele sale nelegitime, făcută cu una din amantele sale favorite, şi-i oferi o zestre de 10.000 de florini. Resursele politice ale unui prinţ cu 36 de copii în viaţă erau suficiente.

Hawkwood a trăit ultimele două decenii din viaţa sa în cinste şi bogăţie fiind ales căpitan al Florenţei de către Seniorie, plătit pentru serviciile sale sau pentru imunitate împotriva atacurilor lui aproape de către toate statele-

oetăţi din Italia de nord şi centrală. El lăsă moştenire Italiei exemplul unui jaf reuşit pentru a-i inspira pe *condottierii* italieni – Jacopo del Vernie, Malatesta, Colleoni, Sforza – care aveau să-i înlocuiască în curând pe căpitănii străini.

Robert de Geneva care deveni pentru Italia „Omul sângelui” şi „Măcelarul Cesener n-a încercat niciodată să-şi scuze sau să caute o justificare pentru acţiunile sale. Din punctul lui de vedere, cetăţenii erau nişte răzvrătiţi aşa cum erau cei din Limoges pentru Prinţul Negru. Vestea că el a recurs la teroare se răspândi în toată Italia şi nu mări autoritatea Bisericii. „Oamenii nu mai cred în Papă sau în cardinal*, scria un cronicar din Bologna despre masacru „deoarece acestea sunt lucruri éàre te fac să-ţi pierzi credinţa*.

Între timp, Florenţa fu excomunicată de Papă, care şi invită pe cei care nu erau din Florenţa să distrugă comerţul proscrişilor. Caravanele ei puteau fi sechestrate, datoriile nu trebuiau plătite, clienţii nu trebuiau să-şi respecte contractele. Florenţa a trecut la represalii prin exproprierea averilor ecleziastice şi-i sili pe preoţi să ţină bisericile deschise în ciuda interzicerii Papei. Sentimentele poporului erau atât de stârnite încât Comitetul celor Opt care conducea strategia a fost supranumit Opt Sfinţi şi conflictul cu Papa începu să fie cunoscut în analele italiene ca Războiul celor Opt Sfinţi.

În acest timp, ambele părţi aveau motive să vrea să se sfârşească războiul. În afară efectelor drastice asupra comerţului florentin, excomunicarea a avut un efect separatist asupra ligii. Era imposibil să ţii unite timp îndelungat statele-oraşe cu multiplele lor rivalităţi. De asemenea era imposibil ca Papa să menţină controlul asupra Statelor Papale de la Avignon şi apăru alt pericol când Florenţa îi făcu oferte Romei să se alăture ligii.

Grigore a înţeles, ca şi predecesorul lui, că papalitatea trebuia să se întoarcă acasă. O voce de lângă el dădu şi mai multă forţă acestei necesităţi.

Din iunie 1376 Ecaterina de Siena, care urma să fie canonizată la un secol după moartea ei, şi în cele din urmă făcută sfânta patroană a Italiei împreună cu Francisc de Assisi, veni la Avignon şi îl sfătui pe Papă să înceapă reforma Bisericii, întorcându-se la Sfântul Scaun. Încă de la vârsta de 39 de ani avea adepţi înflăcăraţi şi o voce răsunătoare, fiind respectată pentru transele şi extazele ei şi pentru faptul că, aşa după cum pretindea, primise în timpul unui extaz, după împărtăşanie, stigmatele celor cinci răni ale lui Hristos pe mâini, picioare şi piept. Deşi toate acestea puteau fi văzute numai de ea, renumele ei era atât de mare încât Florenţa o numi ambasador pentru a trata împăcarea cu Papa şi ridicarea excomunicării. Ecaterina considera că are o misiune mai importantă, anume apostolatul în favoarea întregii omeniri prin unirea să totală cu Dumot: z-eu şi Iisus şi printr-o purificare şi reînnoire a Bisericii. Autoritatea ei era vocea. lui Dumnezeu care-i vorbea direct şi care s-a păstrat în *Dialogurile* dictate discipolilor-secretari, despre care ei credeau că fuseseră „date de Dumnezeu-tatăl, vorbind minţii celei mai slăvite şi sfinte fecioare, Ecaterina de Siena… ea fiind în transă în acel timp şi auzind într-adevăr ce-i spunea Dumnezeu

La baza transelor erau posturile negre şi lipsa de somn. Cu cât aceste practici erau mai dure, cu atât o persoană se desprindea de viaţa materială. (După La Tour Landry „Să mănânci o dată pe zi înseamnă să duci viaţa unui înger; de două ori pe zi, viaţa obişnuită a unui bărbat şi a unei femei; mai mult de atât, viaţa unui animal”). Ecaterina, după cum se spunea, se hrănea doar cu nişte lăptuci crude şi dacă era silită să mănânce, îşi întorcea

capul şi scuipa ce mestecase sau vomita aşa încât nici urmă de mâncare sau lichid să nu rămână în stomac. Practicase ascetismul de la vârsta de şapte ani, când avu primele viziuni şi poate nu este întâmplător faptul că era cea mai mică din 23 de copii. De atunci, se izolă cu încăpăţânare de agitaţia lumească a unei familii numeroase din casa unui vopsitor şi-şi dedică fecioria ei lui Hristos.

Extazele unirii erau foarte reale pentru Ecaterina, cum erau şi pentru alte multe femei, care scăpaseră de sclavia căsătoriei, intrând în viaţa religioasă. Ecaterina scria că Hristos i-a confirmat logodna „nu cu un inel de argint, ci cu un inel din carnea sa sfântă deoarece când a fost circumcis, tocmai un astfel de inel a fost scos din trupul său sfânt”. Învăţată să citească la 20 de ani de către o călugăriţă dominicană dintr-o familie nobilă, Ecaterina a citit de multe ori Cântarea Cântărilor, repetând în rugăciunile ei suspinul miresei „Dacă m-ar săruta cu sărutul gurii sale” şi a fost răsplătită când îi apăru Iisus şi-i dădu „o sărutare după care fu cuprinsă de o dulceaţă de nespus”. După îndelungatele sale rugăciuni pentru îi pătrunde „credinţa perfectă” şi pentru a deveni un mijinc de salvare a sufletelor rătădte, Iisus 1* făcu mireasa lui într-o ceremonie iniţiată de Sffnta

Fecioară şi la care participară Sfântul Ioan, Sfântul Pavel şi Sfântul Dominic, cu muzică din harpa lui: David.

Ca membru terţiar, sau membru aflat în afara mănăstirii, a ordinului dominicanilor, Ecaterina sa dedica îngrijirii omenirii, căutând prizonieri, săraci şi bolnavi, având grijă de victimele ciumei din 1374 printre care se aflau doi fraţi şi opt nepoţi şi nepoate ale ei care îşi găsiră moartea. Într-un caz extrem, ea a supt puroiul dintr-o rană canceroasă a unui pacient dintr-un spital ca şi cum ar fi îndeplinit gestul mistic prin care se lua contact direct cu

rănile lui Hristos, gest ce era considerat o sursă a experienţei spirituale.

Misticul german Johannes Tauler, un contemporan al Ecaterinei spunea că trebuia „să-ţi pui gura pe rănile răstignitului Sângele care curgea din rănile făcute de spini, de flagelare, îi obsedau pe fanaticii religioşi. Era o baie sfântă pentru a te spăla de păcate. Mântuirea o găseai bându-l, spălându-ţi sufletul cu el. Tauler era atât de obsedat de acest subiect încât a simţit că trebuie să fi fost prezent la faţa locului. El calculă numărul de lovituri de bici şi ştiu că Iisus fusese legat atât de strâns de stâlp incit sângele ţâşni de sub unghiile sale, că fusese biciut pe spate şi apoi pe piept până ce deveni numai o rană în revelaţiile sale, Sf. Brigitta îi văzu urmele însângerate pe când păşea şi cum, în momentul încoronării cu spini, „ochii, urechile şi barba lui erau pline de sânge, falca căzută, gura deschisă, limba umflată şi însângerată. Stomacul îi era atât de tras încât îi atingea spinarea ca şi cum n-ar fi avut intestine.

Ecaterina vorbea rareori de Hristos, logodnicul ei, fără să amintească de sânge – „Sângele Mielului”, „cheile sângeluri, „sângele plin de divinitatea veşnică”, „bând sângele inimii lui Iisus”. *Sangue* era în orice proprozitie; *sangiie* şi *dolce* (sânge şi dulce) erau cuvintele ei favorite. Cuvintele-i curgeau într-un torent fărăi nevoia de-a fi păstrate în scris. Chiar şi duhovnicul ei credincios, Raymond, de Capua, un nobil cultivat şi un viitor General al Ordinului Dominicanilor, adormea câteodată ha şirul de cuvinte. Că s-a păstrat atât de mult din spusele Ecaterinei, s-a datorat, capacităţii, uimitoarea. scribilor medievali de a consemna cuvânt cu cuvânt cuvântările prolixe ale timpului. De obicei, se repeta de mai multe ori ce se spunea pentru ca ascultătorul să aibă timp să înţeleagă. Informaţiile şi învăţătura se asimilau cel mai mult prin

ascultarea crainicilor, predicilor, oraţiilor şi citirii cu glas tare şi, din acest motiv, scribii dinaintea perioadei tiparului, au fost instruiţi să noteze cuvântul spus cum fiu vor mai fi niciodată de atunci încolo.

După ce se răspândi vestea viziunilor şi postului Ecaterinei, oamenii veniră să o vadă în transă. Între perioadele de extaz, ea aplana certurile şi convertea ticăloşi notorii la căinţă şi credinţă cu un bun simţ pământesc şi inimos. Deveni celebră şi îşi făcu discipoli care o venerau şi faţă de care se simţea ca o mamă, chemându-i la ea, după cum spunea ea „cum o mamă îşi cheamă copilul la sânul ei”. La rândul lor, ei o numeau *Mamma*. Începând cu 1370 ea luă parte din ce în ce mai mult la viaţa publică, dând sfaturi politice şi spirituale în scrisori exuberante conducătorilor, prelaţilor, consilierilor municipali şi persoanelor individuale.

Influenţa ei consta în absoluta ei convingere că voinţa sa şi a lui Dumnezeu erau una şi aceeaşi: „Fă voia lui Dumnezeu şi a mea!” îi ceru lui Carol al V-lea într-o scrisoare în care propunea iniţierea unei cruciade. Papei i-a scris pe acelaşi ton „Poruncesc… să porneşti la luptă împotriva păgânilor!” în afară de reformă, „dulcea sfântă cruciadăera tema ei preferată. Chiar Grigore, în toate scrisorile pontificatului său, era un susţinător al cruciadei nu numai pentru un război defensiv împotriva turcilor ci şi ca un mijloc de împăcare a Franţei cu Anglia şi de a-i scoate pe mercenari din Europa. În timp ce Ecaterina pleda pentru pace acasă, strigând „Vai, vai pace de dragul lui Dumnezeu…” ea îi implora cu aceeaşi patimă pe toţi potentaţii să facă război cu păgânii. Pentru ea cruciada avea în ea însăşi o exaltantă valoare religioasă. Era opera creştinismului întru preamărirea lui Dumnezeu şi cu cât erau mai zeloşi susţinătorii ei, cum era Ecaterina şi Filip de Mézières, cu atât mai arzătoare erau chemările lor la

luptă.

„Fii bărbat, părinte, scoală-te!... Nu fi nepăsător” îi dojeni ea pe papă. Şi Hawkwood era îndemnat să se ridice împotriva duşmanilor lui Hristos în loc de a arunca Italia în mizerie şi ruină. Într-o scrisoare adresată lui „Messer Giovanni condottiereânmânată personal de părintele Raymond, ea scria: „De aceea te rog frumos, deoarece îţi place atât de mult războiul şi lupta, să nu mai faci război împotriva creştinilor, deoarece îl supără pe Dumnezeu44. Mai degrabă, îi spunea ea, ar lupta împotriva turcilor, aşa încât „din slujitorul şi soldatul diavolului ai putea deveni un cavaler adevărat44.

Povaţa favorită a Ecaterinei era „Fii bărbat! 44 În rugăciunile ei, Fecioara Maria nu apărea aproape deloc, toată pasiunea Ecaterinei fiind îndreptată spre Fiu. Totuşi, în chestiunile lumeşti ea făcea deseori apel la influenţa feminină, nescriindu-i lui Bernabò Visconti, ci autoritarei lui soţii, Regina; nu regelui Ungariei ci influentei sale mame, Elizabeta de Polonia. Pe ducele de Anjou, pe care-l voia conducătorul cruciadei, îl rugă ca el (dintre toţi oamenii) să dispreţuiască plăcerile şi deşertăciunile acestei lumi, să se unească cu crucea întru dragostea pentru Iisus şi să pornească un război sfânt. Când îi vizită personal pe el şi pe ducesă, ducele, care printre alte ambiţii o avea şi pe aceea de a conduce cruciada, acceptă misiunea.

La Avignon o apăsa atmosfera de lascivitate şi „duhoarea păcatului44 precum şi curiozitatea marilor doamne care-i înţepau trupul pentru a-i încerca transele după împărtăşanie, ba încă îi străpungeau piciorul cu un ac lung. Papei, căruia îi spunea în /mod familiar „dulcele meu părinte44 (dolce babbo) îi prezenta toate temele care o frământau în scrisori interminabile şi în timpul audienţelor publice şi particulare în care Raymond de

Capua avea rol de interpret întrucât Ecaterina vorbea într-un dialect toscan iar papa în latină. Îi cerea papei să înceapă reforma prin numirea unor preoţi valoroşi, să facă pace în Italia, nu cu armele, ci prin îndrumare şi iertare, să se întoarcă la Roma, nu cu o gardă înarmată şi zăngănit de spade, ci având crucea în mână ca Mielul lud Dumnezeu „deoarece îmi pare că Dumnezeu pregăteşte transformarea lupilor furioşi în mieluşei… şi ţi-i *voi* aduce umili la sânul tău… Oh, părinte, pace în numele lui Dumnezeu!”

Toată suferinţa îndurată din cauza „lupilor furioşi „ai timpului răzbătea prin vocea ei precum şi marea dorinţă pentru o reformă religioasă. Pentru majoritatea oamenilor reforma însemna uşurare faţă de dările ecleziastice. În 1372 în Germania perceptorii papali fură prinşi, mutilaţi, închişi, unii din ei strangulaţi iar clerul din Kôln, Bonn şi Mainz hotărî să nu plătească nici a zecea parte din ceea ce cerea Grigore al XI-lea. În parohiile ruinate de mercenari, taxele îi aduseră pe preoţi la sărăcie. Mulţi părăsiră satele, lipsindu-le de împărtăşanie şi slujbă iar bisericile goale se degradau sau erau folosite ca şuri. Unii preoţi îşi suplineau plata prea sărăcăcioasă, devenind cârciumari sau geambaşi sau apucându-se de alte munci care nu erau permise clerului pe motiv că erau *inhonesta*.

În ceea ce priveşte rangurile mai înalte, prelaţii erau absorbiţi de avere şi de funcţii lumeşti şi neglijau grija pentru dioceză. Deoarece Biserica putea oferi unor oameni ambiţioşi putere şi bogăţii, aceştia se interesau mai mult de recompensa materială decât de cea spirituală. nFrica de Dumnezeu a dispărut „se lamenta, la Roma, Brigitta „şi în locul ei este un sac cu bani fără fund”. Toate cele 10 porunci, spunea ea, se reduc la una: „Adu banii!”

Conştientă de eşecurile ei, Biserica emitea o poruncă după alta prin care condamna îmbrăcămintea profană,

concubinajul, lipsa de zel, însă era legată de lucrurile Cezarului şi nu putea face o reformă de la rădăcină fără să distrugă interesele sale legitime. Devenise dependentă de sistemul financiar dezvoltat în timpul exilului de la Avignon şi, deşi toată lumea recunoştea că era nevoie de reformă, ierarhia, prin natura lucrurilor, se împotrivea. Chiar şi Ecaterina într-un moment de luciditate şi-a dat seama că reforma nu putea veni dinăuntru. „Nu plânge acum”, spuse ea părintelui Raymond când el izbucni în plâns din cauza unui nou scandal în care era implicată Biserica, „pentru că vei mai avea încă de plânsM când în viitor nu numai laicii dar şi clericii se vor ridica împotriva Bisericii. De îndată ce papa va încerca să facă o reformă, spuse ea, prelaţii se vor opune şi Biserica „va fi împărţită ca şi cum ar fi fost lovită de ciuma ereziei”.

Ecateriua n-a fost niciodată eretică, niciodată dezamăgită, niciodată neascultătoare. Biserica, papalitatea, preoţii, Ordinul Dominicanilor au fost căminul ei, iar sanctitatea lor – temeiul ei. Ea dojenea dar dinăuntru. Trezirea la realitate care s-a produs în rândurile clerului însuşi i-a creat pe marii eretici, Wyclif şi, în următoarea generaţie, pe Jan Hus.

Apelurile Ecaterinei îi dădură lui Grigore al XI-lea puterea să se opună presiunilor exercitate de regele Franţei şi de către cardinali împotriva întoarcerii sediului papei la Roma. Carol al V-lea insista că „Roma este oriunde se află papa” şi-şi trimise fraţii, ducii de Anjou şi Burgundia, să încerce să-l convingă pe papă să nu se mute la Roma. Prin acelaşi efort, cardinalii aduceau argumente împotriva mutării ia Roma tocmai când regii Franţei şi Angliei „atâta vreme despărţiţi de un război care distruge întreaga lume” duceau tratative de pace care necesitau ajutorul papei. Grigore era de neclintit. În ciuda unor presentimente sumbre, el credea că numai prin prezenţa

sa va putea fi păstrată Roma pentru papalitate şi când Roma a promis supunere dacă papa s-ar fi întors, el nu a mai putut amâna.

Răsturnând toate aşteptările privitoare la originea sa franceză şi a sănătăţii sale şubrede, el plecă spre Roma în septembrie 1376 în ciuda unei furtuni îngrozitoare care îi avarie corăbiile ca şi cum ar fi fost un avertisment. În ultimul moment, bătrânul său tată, contele Guillaume de Beaufort, se aruncă în genunchi înaintea fiului lui, rugându-i să rămână. Grigore păşi peste tatăl său, murmurând versetul din psalmi „Este scris că vei călca peste alţii şi vei zdrobi biserica”. Unul din episcopii lui, care a călătorit pe uscat, scria „Oh, Dumnezeule, de s-ar mişca munţii şi ne-ar tăia drumul”.

Din cauza nesiguranţei regiunii, nu s-a intrat în Roma decât în ianuarie 1377 iar 15 luni mai târziu, în martie 1378, Grigore muri. În acest timp se zbătu cu aceeaşi neputinţă ca şi predecesorul lui, Urban al V-lea, în marasmul politic din Italia. Copleşit de greutăţi, pisat neîncetat de cardinalii francezi să se întoarcă la Avignon, se spune că ar fi acceptat, însă simţind apropierea morţii, aşteptă în mod deliberat să-şi dea sfârşitul la Roma, pentru ea alegerea unui nou papă să aibă loc acolo şi astfel să se menţină sediul papei unde îi era locul. Intenţia sa merituoasă precipită criza care va clătina, din temelii Biserica medievală.

Schisma nu avea nimic de a face cu doctrina sau cu controversele religioase. Şaisprezece cardinali erau prezenţi la Roma pentru conclav din care unul era spaniol, patru italieni şi 11 erau împărţiţi între două grupări franceze ostile, Limousinii şi Gallicanii. Deoarece nicio grupare franceză nu voia să aleagă un papă din cealaltă, avu loc o dezbatere agitată asupra voturilor în care cel mai activ, chiar înainte de moartea lui Grigore, a fost Robert de

Geneva, conducătorul Gallicanilor. Când majoritatea necesară de două treimi nu a fost atinsă pentru niciunul din cardinali, se ajunse la un compromis, propunându-se un candidat dinafară care să asigure ca nicio parte franceză să nu iasă victorioasă în detrimentul celeilalte. El era Bartolomeo Prignano, arhiepiscop de Bail şi vicecancelar al Curiei, un napolitan de origine obscură, scund, îndesat, oacheş, muncitor şi aparent modest. Datorită unui serviciu îndelungat la Avignon, el era considerat un protejat maleabil de către ambele grupuri franceze. Deşi era un adversar puternic al simonie i şi corupţiei, cu temperamentul iute al italianului din sud, cardinalii considerau că, fiindu-le inferior din punct de vedere social, putea fi condus şi, mai presus de toate, îl vor putea influenţa să se întoarcă la Avignon.

La moartea lui Grigore, cetăţenii Romei, văzând în sfârşit că au o ocazie să termine cu domnia papilor francezi, au trimis o delegaţie de cetăţeni de vază la Vatican pentru a grăbi alegerea unui „bărbat merituos al naţiei italiene4, mai precis un cetăţean al Romei. Colegiul avea doi romani, cardinalul Tebaldeschi de la Sf. Petru, „un om bun şi evlavios 4, însă bătrân şi infirm şix cardinalul Orsini, considerat prea tânăr şi fără experienţă. Amândoi erau nedoriţi de colegii lor tocmai pentru că erau din Roma.

Aşteptându-se la tulburări din această cauză, cardinalii francezi se mutară cu toate obiectele de valoare, argintărie, bijuterii, bani, cărţi, precum şi cu vistieria papei în castelul şanţ’ Angelo şi cerură măsuri de securitate din partea oraşului ca să se asigure ordinea publică şi ei să fie la adăpost de violenţă şi insulte. Nelăsându-se în voia sorţii, cardinalul Robert de Geneva îşi îmbrăcă o zale; cardinalul spaniol Pedro de Luna îşi dictă testamentul. Deoarece cardinalii nu făcură nicio

făgăduinţă că vor alege un roman, se răspândi zvonul că un papă manipulat de francezi vrea să mute sediul papalităţii din nou la Avignon. Irascibilitatea publică spori şi se strânseră mulţimi ameninţătoare în timp ce cardinalii înconjuraţi „de mulţi soldaţi puternici şi de nobili războinici44, intrară în Vatican pentru conclav. Sub ferestre auziră populaţia strigând „*Romano lo volevio*!” (Vrem un roman!). *Romano*! *Romano*!” Apăru spectrul morţii lui Cola di Rienzi şi Jacob van Artevelde, linşaţi de mulţime.

Temându-se pentru viaţa lor, cardinalii se apucară să pună suferindului cardinal Tebaldeschi mitra, în ciuda protestelor lui, ca să fie arătat stând pe tron ca papă ales iar între timp colegii lui să iasă din Vatican şi să se refugieze în nişte locuri fortificate în afara oraşului. În vreme ce clopotele răsunau în mijlocul îmbulzelii şi confuziei, se zvoni că a fost o păcăleală. Ţipetele mulţimii se transformaseră în „*Non le volemo*!” şi „Moarte cardinalilor!” Se traseră spadele şi oamenii beţi, care intraseră în pivniţele papale, deveniră agresivi şi turbulenţi.

În ziua următoare, 9 aprilie, cardinalii anunţară alegerea arhiepiscopului de Ban sub numele de Urban al

VI-lea şi, cu o gardă puternică, îl escortară pe un cal alb printre „feţe mânioase” în drumul său tradiţional spre palatul Lateran. Vestea alegerii şi întronării a fost transmisă celor şase cardinali rămaşi la Avignon fără să se menţioneze că s-ar fi putut ca alegerea să fie invalidată datorită intimidărilor. Dimpotrivă, în primele săptămâni ale noii domnii, cardinalii tratară pontificatul lui Urban ca un fapt împlinit, bombardându-l cu cereri pentru prebende şi pentru promovarea rudelor lor.

Puterea papală, acordându-i autoritate asupra cardinalilor de origine nobilă, i se ridică lui Urban la cap.

Dintr-un slujbaş mărunt, complet nepregătit pentru scaunul papal, el a fost transformat peste noapte într-un implacabil biciuitor al simoniei, minat mai puţin de un zel religios cât de ură şi ranchiună faţă de privilegiaţi. îi mustră pe cardinali în mod public pentru absenteism, lux şi viaţă lascivă, le interzise să deţină sau să vândă indulgenţe numeroase, le interzise să accepte alocaţii, daruri în bani şi alte favoruri din surse seculare, îi porunci vistiernicului să nu le plătească obişnuita jumătate din venitul obţinut din prebendă ci să o folosească pentru restaurarea bisericilor din Roma. Şi mai rău încă, porunci acestor prinţi ai Bisericii să se limiteze la un singur fel de mâncare.

Îi mustră fără tact sau demnitate, înroşindu-se la faţă şi răguşind de furie, îi întrerupea cu invective grosolane şi strigăte: „Prostii!” şi „Ţine-ţi gura!”. îl numi pe cardinalul Orsini *sotus* (idiot) şi se porni să-l lovească pe cardinalul Limoges dar a fost oprit de Robert de Geneva care-l trase înapoi, strigând „Sfinte părinte, Sfinte părinte, ce faci?”; îl acuză pe cardinalul de Amiens, atunci când acesta mediase între Franţa şi Anglia, că a acceptat bani de la ambele părţi şi că a prelungit discordia pentru a-şi umple buzunarele, făcându-l pe acel cardinal să se ridice în picioare şi cu o „îndrăzneală de nedescris” să-l numească pe Sanctitatea sa „mincinos”.

Mânat de caracterul său impetuos, Urban se amestecă în afacerile seculare ale Neapolelui şi anunţă că, regatul era prost guvernat căci conducătorul, regina Ioana, era o æmeie, şi ameninţă s-o ducă ia mănăstire sau s-o detroneze pentru că nu a plătit datoriile Neapolelui ca feudă papală. Această dispută gratuită pe care o continuă cu înverşunare avea să creeze o bază pentru inamicii să-l

Sentimentele persoanelor care l-au ridicat pe Urban deasupra propriilor lor capete, nu pot fi descrise în mod

corespunzător. Unii credeau că delirul puterii îl făcuse pe papă *furiosus et melanchalicus* – pe scurt, nebun. Accesele de furie şi insultele se mai puteau suporta, nu însă şi faptul că papa se atingea de venituri şi privilegii. Când Urban refuză net să se întoarcă la Avignon după cum era aranjat, izbucni criza. Decât să încerce să aplice, cum se întâmplase odată cu un papă nedisciplinat, jumătăţi de măsură prin care să i se cearăj să semneze „capitulaţiile: de la autoritatea sa, cardinalii hotărâră pur şi simplu să-l îndepărteze. Deoarece nu exista nicio procedură de înlăturare a unui papă, planul lor a fost să anuleze alegerile pe motiv că fuseseră ţinute sub presiunea mulţimii violente. Fără îndoială că fuseseră îngroziţi când l-au ales pe Urban, dar tot atât de limpede era că hotărâseră să-l aleagă înainte de a se exprima vreo ameninţare.

Primele aluzii la o alegere ne validată au fost făcute în iulie 1378 şi cardinalii începură să strângă sprijin militar prin ducele de Fondi, un nobil din regatul Neapolelui. Între timp, cetăţenii Romei şi forţele lor armate se raliară cu Urban care-şi câştigase sprijinul lor prin refuzul lui de a merge la Avignon. îşi întări poziţia, încheind pace cu Florenţa şi ridicând interdictul spre marea bucurie a poporului. Mesagerul său care purta ramura de măslin îl făcu imediat pe Papă popular în mijlocul florentinilor. Se formară linii de demarcaţie. Păziţi de mercenarii bretoni ai lui Sylvestre Budes, care fusese împreună cu Coucy în Elveţia, cardinalii ieşiră din Roma îndreptându-se spre reşedinţa de vară a papei, la Anagni. Aici, la 9 august emiseră o declaraţie către întreaga creştinătate, pronunţând alegerea lui Urban nulă şi neavenită pe motivul că a fost făcută „cu frica pentru vieţile lor”, în larma „vocilor tumultuoase şi îngrozitoare”. După ce au declarat că Sfântul Scaun este vacant,

respinseră cu anticipaţie orice arbitrare de către un conciliu ecumenic pe motivul că numai papa putea convoca un consiliu. În alt manifest, aruncară anatema asupra lui Urban considerându-l „antihrist, diavol, apostat, tiran, escroc, ales prin forţă”.

Repudierea unui papă era un act atât de important încât este imposibil de presupus că într-un fel cardinalii se gândeau la o schismă. Ei acţionară mai curând minaţi de credinţa că prin retragerea tuturor din Curie l-ar putea sili pe Urban să-şi dea demisia sau, în cel mai rău caz, să-l înlăture prin forţa armelor. Într-o încercare a puterii forţelor papale, compania lui Rudes, ce, constituia braţul lor înarmat, învinsese deja o grupare a sprijinitorilor romani ai papei într-o încăierare din luna iulie.

Cardinalii făcură întâi demersuri pentru a-şi asigură sprijinul lui Carol al V-lea. Toate informaţiile primite de regele Franţei au atârnat greu împotriva lui Urban şi, în orice caz, interesele sale politice erau îndreptate împotriva papei. La 11 septembrie el convocă un consiliu de prelaţi şi doctori în drept şi teologie pentru a-i asculta pe trimişii cardinalilor. După două zile de deliberare, consiliul îl sfătui pe rege, apreciind la rece situaţia, să se abţină să ia o hotărâre pripită într-o direcţie sau alta în privinţa unui caz „atât de important, periculos şi dubios Chiar dacă aceasta însemna o încercare de eschivare, era şi o precauţie binevenită pe care Carol însă nu o urmă. Deşi nu întreprinse nimic pe faţă, evenimentele ulterioare arată că el trebuie să fi trimis cardinalilor asigurarea că-i va sprijini – cea mai mare eroare politică din viaţa sa.

După alte pregătiri şi eforturi juridice de a obţine aprobarea de la Universitatea din Paris, care nu mai venea, cardinalii se îndreptară spre Fondi, pe teritoriul Neapolëlui şi în timpul unui conclav din 20 septembrie au ales dintre ei un alt papă. Căutând în împrejurările date un om

puternic şi hotărât, făcură o alegere incredibilă.

Persoana aleasă, întronată şi încoronată, sub numele de Clement al VII-lea a fost Robert de Geneva, „Măcelarul din Cesena”.

Alegerea unui anti-papă putea să ducă la disensiuni şi interesele papalităţii ar fi putut să dicteze o alegere cât se poate de acceptabilă pentru italieni. Ca să alegi omul cel mai de temut şi mai urât din toată Italia sugerează o aroganţă a puterii aproape tot atât de nebunească ca şi comportarea lui Urban. Poate că în această perioadă a secolului al XIV-lea lumea nu era în toate minţile. Dacă interesul propriu este criteriul sănătăţii mentale, atunci, după concluzia lui Michelet, „nicio epocă n-a fost mai nebună”. Dominat de francezi, Colegiul Cardinalilor nu era preocupat de sentimentele italienilor; era atât de speriat de pierderea veniturilor în numele reformei că până şi trei cardinali italieni şi-au dat în mod tacit consimţământul lor la vot. Acesta a fost produsul finit al exilului la Avignon. Numai un materialism şi un cinism profund ar fi putut permite plasarea lui Robert de Geneva în scaunul Sfântului Petru. Plângerile reformatorilor nu puteau avea o dovadă mai grăitoare.

„Oh, oameni nefericiţi!” striga Ecaterina, dând glas reacţiei italiene, „voi care trebuia să vă hrăniţi la sânul Bisericii, să fiţi ca nişte flori în grădina ei, să împrăştiaţi o dulce mireasmă, să fiţi ca nişte coloane de susţinere a Vicarului lui Hristos şi a corabiei sale, ca nişte luminări pentru luminarea lumii şi răspândirea credinţei… voi, care eraţi îngeri pe pământ, v-aţi vândut diavolului… din ce pricină? Otrava egoismului distruge lumea”. Chiar dacă imaginile ei sunt cam confuze, ele sunt şi o măsură a veneraţiei ce o simţea pentru mai marii Bisericii şi corespunzător cu aceasta, sentimentul trădării. Cu bunul simţ înnăscut care deseori răzbătea din declamaţiile sale,

Ecaterina nu credea afirmaţia cardinalilor că Urban fusese ales prin constrângere.

Departe de a-şi da demisia, Urban înfiinţă într-o săptămână un colegiu de cardinali complet nou şi angajă o companie de mercenari sub conducerea unuia dintre cei mai însemnaţi condottieri italieni, Alberigo da Barbiano pentru a-şi menţine scaunul prin forţa armelor. Războiul împotriva schismaticilor îi oferi Ecaterinei o nouă cauză sfântă. „Acum este timpul pentru noi martiri” îl încurajă pe Urban. „Tu eşti primul care ţi-ai dat sângele; ce mare este fructul pe care-l vei primi!” Şi, iniţial, aşa se şi dovedi. Într-o bătălie împotriva forţelor adversarului său, comandate de Sylvestre Budes şi contele Mont joie, nepotul lui Clement, forţele lui Urban au fost victorioase. Recuceriră castelul şanţ’ Angelo şi-i luară prizonieri pe cei doi căpitani inamici. Prin urmare Clement trebui să fugă din Roma şi să se ascundă la Ioana de Neapole. Populaţia era totuşi atât de ostilă încât striga: „Moarte Antihristului! Moarte lui Clement şi cardinalilor săi! Moarte reginei dacă-i ocroteşte!” încât a fost obligat să plece. Nefiind în siguranţă nicăieri în Italia, se întoarse însoţit de cardinali la Avignon, în aprilie 1379.

Cu un papă şi un colegiu de cardinali la Roma şi cu un alt papă şi un alt colegiu la Avignon, schisma era acum un fapt cumplit. Avea să devină a patra calamitate – după război, ciumă şi Companiile Libere – a unui secol zbuciumat. După alegerea de la Fondi, fiecare putere suverană se dădu de partea cuiva, deseori creându-se disensiuni între conducător şi cler sau între cler şi popor. Carol al V-lea îl recunoscu oficial pe Clement în noiembrie 1378 şi emise o proclamaţie care interzicea supunerea faţă de Urban, a oricărui cleric sau laic, în graniţele regatului său. Nu a fost de acord ca disputa să fie rezolvată printr-un conciliu ecumenic aşa cum ceruse Universitatea din Paris,

deoarece nu dorea nicio soluţie care s-ar fi dovedit potrivnică intereselor Franţei. Foarte tulburată, Universitatea a fost silită să se conformeze.

Anglia, potrivnică în mod obişnuit Franţei şi unui papă francez, rămase loială lui Urban; Scoţia, desigur, se dădu de cealaltă parte. Deşi un feud al Franţei, Flandra rămase în mare parte urbanistă, deoarece contele de Flandra urma o politică proengleză în război, împăratul

Carol al IV-lea muri la timp pentru a fi scutit de a lua o hotărâre însă fiul şi urmaşul lui, Venceslav, care foarte recent petrecuse copios la Paris, se declară pentru Urban şi cea mai mare parte a imperiului îl urmă, cu excepţia unor regiuni ca Hainault şi Brabant, strâns legate” de Franţa. Poziţia luată de noul împărat, urmat de Ungaria, Polonia şi Scandinavia a fost o amarnică dezamăgire pentru Carol al V-lea, care crezuse că hotărârea lui va atrage pe alţi suverani de partea sa, izolându-l pe Urban şi silindu-l să-şi dea demisia.

Vechiul aliat al lui Carol, Don Enrique, regele Castiliei, muri şi el înainte de a se ralia cuiva iar fiul lui, Juan I, deşi îndemnat de Carol al V-lea să-l sprijine pe Clement, preferă să menţină „neutralitatea” spunând că, deşi este credincios alianţei cu Franţa, el nu poate acţiona împotriva conştiinţei supuşilor săi. Oamenii de rând, nobilimea, clericii, învăţaţii, scria el, toţi erau urbanişti. „Ce guvern, o înţeleptule prinţi îl întreba pe Carol, „a reuşit să iasă triumfător în faţa conştiinţei publice susţinute de raţiune? Ce pedepse sunt la îndemână pentru a subjuga un suflet liber?” în timpul unei domnii în care obişnuita dezordine spaniolă se înrăutăţise şi mai mult, Juan I dădea din când în când, semnele unei gândiri serioase privitoare la relaţiile între conducător şi supus. Din păcate, Carol demonstra deja că putea într-adevăr amăgi „conştiinţa publică sprijinită pe raţiune 4.

Neutralitatea faţă de schismă în care şi Pedro al IV-lea de Aragon încercă să se retragă a fost iluzorie. Presiunile politice îi siliră pe ambii regi spanioli şi, în cele din urmă, şi Portugalia să opteze pentru Clement.

Acţiunile lui Urban, după repudierea sa, deveniră şi mai sălbatice, iraţionale şi nestăpânite ca înainte. El o excomunică pe Ioana de Neapole pentru sprijinul ei dat lui Clement şi o declară detronată în favoarea unuia din multele ei neamuri care jinduiau un tron, Carol de Durazzo. Prin această măsură, Urban implică papalitatea într-un conflict neîndurător. Se certă cu Ecaterina de Siena în privinţa acestui subiect şi când ea muri imediat după aceea în 1380, prin înfometare voită, el pierdu cel mai călduros sprijin. Făcu diverse manevre pentru a-l avansa pe un nepot incapabil, Francisco Prignano, şi când Carol de Durazzo refuză să-i acorde anumite favoruri nepotului, Urban recurse la arme. Fiind asediat de Carol de Durazzo, papa urcă de patru ori pe zi pe metereze pentru a-i excomunica pe asediatori. Chiar dacă nu fusese nebun înainte, provocarea cardinalilor îl scoase acum complet din minţi.

Izolându-se din ce în ce mai mult din cauza sălbăticiei şi dorinţei sale de răzbunare, doi din cardinalii lui Urban l-au părăsit pentru Clement, însă majoritatea îşi dădeau seama că nu au altă cale decât să rămână cu Urban mai curând decât să se întoarcă în Franţa. împovăraţi cu un papă nebun, ei plănuiră un fel de consiliu de regenţă care să conducă în locul lui, iar Urban să fie ţinut sub o tutelă protectoare. Urban află de complot şi-i arestă pe cei şase cardinali care luară parte la el. Martorii spun că în timp ce erau torturaţi ca să li se smulgă mărturisirea conspiraţiei, Urban se plimba în sus şi în jos pe sub ferestre, citindu-şi breviarul cu voce tare în timp ce asculta ţipetele victimelor; cinci fură executaţi pentru

conspiraţie. Al şaselea, un cardinal englez, pe nume Adam Easton, cruţat la intervenţia lui Richard al II-lea, supravieţui şi povesti cele întâmplate. Cu trecerea anilor, Urban deveni tot atât de urât şi hulit ca şi rivalul său. Cu astfel de bărbaţi care pretindeau că se află la conducerea Sfintei Biserici părea că Dumnezeu avea motive temeinice să se căiască de Casa lui de pe pământ.

Dintre toate „ciudatele rele şi potrivnicii” prezise a se întâmpla în secolul al XIV-lea, efectul schismei asupra opinei publice a fost printre cele mai dăunătoare. Când fiecare papă îl excomunica pe cel care-l urma pe celălalt, cine putea fi sigur de mântuire? Fiecare creştin era în pericol să fie osândit de unul sau de celălalt papă, nefiind sigur că papa căruia i-a dat ascultare era cel adevărat. I se putea spune poporului că împărtăşania primită din mâinile preotului lor nu era valabilă fiindcă fusese binecuvântată de „celălalt papă”, sau că mirul pentru botez nu era sfinţit, deoarece fusese binecuvântat de un episbop „schismatici în regiunile în litigiu se puteau numi doi episcopi, fiecare ţinând slujbe şi proclamând ritualul celuilalt un sacrilegiu. Aceeaşi ordine religioasă în diverse ţări ar fi putut împărţi jurământul de credinţă, mănăstirile având doi stareţi concurenţi şi abaţiile să fie sfâşiate de certuri. În Flandra, când rivalităţile politice şi economice au făcut ca un oraş să se alieze cu francezii, aflaţi sub cârmuirea lui Clement, cei care erau adepţii lui Urban, temându-se să trăiască sub antihrist, îşi părăsiră casele, prăvăliile şi meseriile pentru a se muta într-o dioceză cu credinţa „adevărată”.

Deşi schisma n-a fost provocată de o chestiune religioasă, odată ce a devenit un fapt împlinit, partizanii erau despărţiţi de aceeaşi ură ca aceea care a marcat războaiele religioase ulterioare. Lui Honoré Bon et din Franţa, Urban îi părea steaua călătoare căreia i se dăduse cheia „abisului fără fund” din viziunea Sfântului Ioan a

Apocalipsului. „Fumul dintr-un horn mare”, ridicându-se din abis ca să întunece soarele, era schisma care întuneca papalitatea. „Lăcustele şi scorpionii „ce-l însoţeau erau „romanii trădători” care, terorizând conclavul favorizează o alegere falsă.

Deoarece venitul papal era împărţit în două, efectul financiar al schismei a fost catastrofal. Pentru a menţine fâfecare papă, simonia s-a dublat, indulgenţele şi promovările erau vândute sub presiune, sporiră taxele pentru dispensele spirituale de toate felurile, precum şi taxele pentru orice document cerut de Curie. Vânzarea indulgenţelor, sămânţa Reformării deveni importantă din punct de vedere financiar. În loc de reformă, se înmulţiră abuzurile, prin aceasta subminându-se credinţa. Când murea un episcop sau un abate francez, după cum povesteşte călugărul de la St. Denis care a scris *Cronica domniei lui Carol al VI-lea*, perceptorii din Avignon coborau ca nişte vulturi pentru a-i căra bunurile şi mobilele sub pretextul că rămăsese în urmă cu plata taxelor bisericeşti. „Peste tot, slujirea lui Dumnezeu era neglijată, credinţa scăzu, regatul a fost stors de bani şi clericii pribegeau dintr-un loc în altul copleşiţi de mizerie”.

Nunţii ambilor papi nu mai căutau să facă pace între Franţa şi Anglia, ci acţionau deschis în favoarea unei părţi sau alta – deoarece fiecare căuta sprijin militar, ca, să-şi elimine rivalul. Între timp, insultele pe care şi le aduceau reciproc şi lupta lor fără conţinut peste trupul Bisericii au degradat creştinismul. Biserica era trasă ba într-o parte, ba în alta, spunea călugărul de la Şi Denis, „ca o prostituată surprinsă la locul desfrâului”. Ea deveni „subiect de satiră şi obiect de batjocură pentru toate popoarele lumii şi i se făceau cântece în fiecare zi”.

Mai mult ca oricine, Carol al V-lea era răspunzător deoarece permisese schismei să prindă rădăcini, deoarece

Clement n-ar fi avut o bază fără sprijinul Franţei. El îşi recunoscu datoria imediat ce deveni papă, acordându-i regelui o treime din taxele percepute de la clerul din Franţa. Până la urmă, alegerea făcută de Carol avea să strice tot ceea ce făcuse el pentru redresarea Franţei. Gândindu-se să redobândească o papalitate franceză sub influenţă franceză, el a presupus că poate fi impus candidatul lui. Deşi supranumit cel înţelept, nu era imun la boala profesională a conducătorilor: supraestimarea capacităţilor lor de a controla evenimentele.

Nimeni nu era un mai fervent partizan al lui Clement decât fratele regelui, ducele de Anjou, din cauza propriei sale ambiţii. În momentul când ducele află de alegerea lui Clement, el o proclamă pe toate străzile din Toulouse, ţinându-se o slujbă în catedrală şi un Te Deum în toate bisericile. Vorbind despre noul papă ca de „o rudă apropiată”, „un urmaş ca şi mine a Casei de Franţa”, el porunci să se dea ascultare noului papă. În Languedoc trimise bani cardinalilor şi emisari pentru a căuta sprijin la Florenţa, Milano şi Neapole. Când Clement suferi o înfrângere din partea forţelor lui Urban şi pierdu Italia, el se adresă ducelui de Anjou pentru a-i cere ajutor militar. Preţul cerut de duce a fost un regat.

Pr într-un acord încheiat între ei, confirmat printr-o bulă din 17 aprilie 1379, ducele urma să recucerească Statele Papale din Italia şi să păstreze cea mai mare parte din ele (cu excepţia Homei *şi* Neapolelui) care ar fi format Regatul Adriei, numit astfel după Marm Adriatică, pe malurile căreia s-ar fi situat. Travérs Md Apenimi, regatul urma să cuprindă Ferrara, Bologna, Ravenna, Romagna, marchizatul de Ducano şi ducatul de Spoleto. Trebuia să fie un feud al Sfântului Scaun plătind o sumă anuală papei de 40.000 de franci; o dată la trei ani, ducele de Anjou urma să-i dea papei un cal alb ea semn al vasalităţii. Bula

prevedea în mod expres că Adria şi Neapole nu se vor uni niciodată sub un singur conducător. I se dădeau ducelui doi ani pentru a strânge bani şi forţe, dar dacă în două luni de la împlinirea celor doi ani el nu va fi întreprins o expediţie în Italia sau nu va fi trimis „un general capabil” în locul lui, acordul se anula.

Adria era un regat care putea exista doar în imaginaţie. Dacă în toate luptele lor forţele papale n-au reuşit niciodată să recâştige dominaţia asupra patrimoniului, nu era niciun motiv să se presupună că un prinţ francez va reuşi acolo unde ele n-au izbutit. Însă supraestimarea puterii sale afectă politica franceză din ce în ce mai mult; posibilitatea unei soluţii se întrevedea din ce în ce mai puţin. Între timp, era necesar de urgenţă ajutorul ducelui de Anjou pentru a o menţine pe tronul Neapolelui pe Ioana, singura bază a lui Clement în Italia. Ca să aibă un interes întemeiat pentru a veni în apărarea ei, ducele fu numit – în calitatea sa de văr îndepărtat – moştenitorul reginei care nu avea copii. Numind pe aceeaşi persoană viitor rege al Neapolelui şi rege prezumtiv al Adriei, Clement aranjă exact singura domnie pe care o interzisese, dar poate că nu se aştepta ca ducele să le obţină vreodată pe amândouă. Având acum perspectiva Neapolelui, destinul ducelui era legat de Italia unde îl va atrage în curând şi pe Coucy.

Ca francezii să fie atraşi de partea lui Clement, odată ce politica regelui îi era deja favorabilă, era nevoie de mai mult decât o simplă ordonanţă. Din aprilie până în mai 1379 se ţinură o serie de adunări publice la Paris, pentru a convinge notabilităţile şi cetăţenii de invaliditatea alegerii lui Urban. Cardinalul de Limoges, cel care fusese aproape pălmuit de Urban, veni personali ca să spună tot ce se întâmplase şi se jură cu mâna pe inimă, luând ca martori ai sincerităţii sale pe Dumnezeu, pe îngeri şi pe sfinţi că

Urban a fost votat de către cardinali „cu frica înorţii4. El spuse că, dimpotrivă, Clement a fost ales în condiţii corespunzătoare unor alegeri pentru un veritabil pontif. După el* Carol al V-lea se ridică şi spuse că trebuie să înceteze toate scrupulele de conştiinţă privitoare la acceptarea lui Clement, deoarece era limpede că un bărbat cu o astfel de autoritate şi înţelepciune cum este cardinalul de Limoges nu „şi-ar pedepsi sufletul de dragul iubirii sau urii faţă de un om în viaţă”. La alte adunări, alţi cardinali confirmară sub jurământ versiunea alegerii papei sub ameninţare.

S-a obţinut consimţământul formal de la un grup impunător, adunat la Château de Vincennes la 7 mai, în prezenţa regelui, a lui Anjou şi a baronului de Coucy aflaţi printre alţi nobili importanţi, miniştri, prelaţi şi profesori de teologie. După ce fiecare cardinal a fost rugat de rege să declare pe conştiinţa lui tot ce ştia în legătură cu acele întâmplări ca să alunge toate îndoielile din minţile suspicioase şi să le „întărească credinţa”, adunarea cu frica ascunsă în multe inimi, a votat unanim în favoarea noului papă. După o săptămână se ţinu o mare ceremonie în piaţa Notre Dame unde, pe o estradă special ridicată pentru această ocazie, patru cardinali, susţinuţi de ducele de Anjou, îl oficializară pe Clement al VII-lea şi-i declarară schismatici pe toţi cei care refuzau să-i dea ascultare.

Universitatea din Paris rămase neînduplecată. Profesorii de teologie, mai puţin afectaţi de compromisurile funcţiilor lumeşti, nu se plecau aşa uşor ca episcopii. Pentru ei, urmaşul Sfântului Petru era o chestiune serioasă. Sub presiunile extreme venite din partea coroanei, îl acceptară formal pe Clement la 30 mai, însă recunoaşterea a fost lipsită de entuziasm, neunanimă şi va fi precursoarea unor tulburări. Doi ani mai târziu, după moartea lui Carol al V-lea, toate facultăţile votară o

rezoluţie în favoarea unui Conciliu General care să pună capăt schismei şi apelară la coroană ca să-l convoace. Deşi autoritatea de convocare era nesigură, până acum s-au ţinut 15 concilii de acest fel în istoria Bisericii pentru a rezolva probleme grave ale doctrinei. Apelul Universităţii din 1381, prezentat de un profesor de teologie, Jean Rousse, era adresat în primul rând urechilor ostile ale ducelui de Anjou, pe atunci regent. Ca să dea un exemplu înfricoşător pentru a pune capăt unor astfel de discuţii el porunci ca Housse să fie arestat şi închis la Châtelet. Insulta adusă clerului şi Universităţii stir ni un scandal care nu se domoli nici când Rousse a fost eliberat cu condiţia pusă de ducele de Anjou de a nu se mai discuta despre vreun conciliu sau despre alegerea unui papă.

Izolaţi şi dezamăgiţi, doctori proeminenţi în teologie au fugit la Roma ca să se alăture lui Urban. Mai plecau şi alţii. Studenţii şi facultăţile din Ţările urbaniste, ne mai putând rămâne sub Clement, plecară la universităţile din Italia, din Imperiu şi de la Oxford… Soar ele erudiţiei „din Franţa, spunea un profesor refugiat „a suferit o eclipsă 4. În acea perioadă începu declinul Universităţii din Paris în calitatea sa de centru cosmopolit.

În Anglia, schisma îl aduse pe Wyclif în faţa cotiturii care a condus la protestantism. La început, el la aclamat pe Urban ca reformator însă odată cu creşterea flagrantă a abuzurilor financiare a celor doi papi, el ajunse să-i considere pe amândoi ca antihrişti şi schisma drept sfârşitul firesc al unei papalităţi corupte. El credea că, din momentul în care Biserica a admis ca penitenţa să fie înlocuită de o sumă de bani, nu putea apare decât răul. Pierzând speranţa ca după schismă să se înfăptuiască vreo reformă din interior, el ajunse în 1379 la o concluzie radicală: deoarece Biserica era incapabilă să se reformeze singură, ea trebuia să fie trecută sub supraveghere

seculară. El îl vedea acum pe rege ca Vicarul lui Dumnezeu pe pământ de la care episcopii îşi luau autoritatea şi prin careiştatul, ca păzitor al Bisericii, ar putea impune reforma. Mergând dincolo de abuzurile Bisericii pentru a ataca teoria, Wyclif era pregătit acum să mărture întreaga suprastructură ecleziastică – papalitatea, ierarhia, ordinele. După ce a respins autoritatea divină a Bisericii, ajunse acum să-i respingă şi esenţa – puterea sacramentelor, – în special cea a împărtăşaniei.

Într-o erezie ce ajunsese la punctul culminant, el transferă mântuirea prin intermediul Bâsérii, la individ: „Fiecare om care va fi damnat să fie din propria sa vină şi fiecare om care va fi mântuât să fie datorită propriilor sale merite”. Pe nesimţite „se contura aici începutul lumii moderne. Când predicase secularizarea averilor bisericeşti, Wyelif avusese prieteni puternici dar când respinse sistemul sacerdotal, patronii săi, temându-se de erezie şi de iad, se retraseră. În 1381, un consiliu format din 12 doctori ai Universităţii de la Oxford aveau să declare neortodoxe opt din tezele sale iar alte 14, eretice, şi îi vor interzice să conferenţieze sau să predice. Deşi vocea i-a fost înăbuşită, opera sa se făcu cunoscută prin răspândirea Bibliei în engleză. Întreaga Scriptură conţinând cam trei sferturi de milion de cuvinte a fost tradusă din latină de Wyelif şi discipolii săi lollarzi într-o tentativă periculoasă de deschidere a unei căi directe spre Dumnezeu, trecând peste preot. În viitor, datorită reacţiei violente, după răscoala ţăranilor, când mişcarea lollardă a fost distrusă ca izvor al subversiunii şi când, numai faptul de a poseda o Biblie în engleză putea să condamne pe un om pentru erezie, copierea multor exemplare ale Bibliei în engleză era o faptă de risc şi curaj. Având în vedere că mai există încă 175 de exemplare, şi numărul celor care trebuie să fi fost distruse în timpul persecuţiei şi al celor

pierdute de-a lungul secolelor, probabil că multe sute fuseseră copiate de mină, în secret şi cu migală. Wyelif muri în 1384 şi curentul protestatar intră în ilegalitate, deoarece persecuţia se intensifica. Când Jan Hus a fost ars pe rug pentru erezie de către conciliu! din Constanţa în 1415, s-a poruncit ca oasele lui Wyelif să fie dezgropate şi arse în acelaşi timp. Chiar străpunsă de schismă, Biserica avea încă supremaţia. Structurile vechi şi renumite se macină lent în interior în timp ce faţada dăinuie.

Cu Europa polarizată între dai papi şi cu Biserica politizată de către lupta rivalilor pentru obţinerea sprijinului secular, schisma era din ce în ce mai greu de înlăturat, cu cât treceau anii. Toţi gânditorii îşi dădeau seama că ea dăuna societăţii şi încercau să găsească mijloacele de reunificare, dar în timpul schismei „ca şi la război, ostilităţile întreţineau ruptura. Conciliul ecumenic, susţinut de Universitatea din Paris şi de multe persoane individuale, era soluţia evidentă. Totuşi, considerat o provocare la adresa supremaţiei lor, ambii papi îl respinseră cu fermitate. Odioasa dezbinare din cadrul creştinismului avea să dureze 40 de ani. Aşa după cum spunea o zicală populară de la sfârşitul secolului, de la începutul schismei nimeni n-a intrat în Paradis.

Cuprins

Cuvânt înainte 5
Partea întâi
1. „Eu sunt baronul de Coucy”. Dinastia I: 17
2. Născut pentru nenorocire: Secolul.: 42
3. Tinereţe şi cavalerism… 72
4. Război: 97
5. „Acesta-i sfârşitul lumii”: Moartea Neagră; 122
6. Bătălia de la Poitiers 163
7. Franţa decapitată: Revolta burghezilor şi Jacqueria?; 198

8. Ostatic în Anglia... 234
9. Enguerrand şi Isabella: 7: *1* * – 257
10. Fii ai fărădelegii... 279
11. Vălul de aur.; 292
12. Dublu jurământ de credinţă... 309
13. Războiul lui Enguerrand de Coucy; 335
14. Dezordinea din Anglia... 353
15. împăratul la Paris 382
16. Schisma papală 401

„Eu sînt baronul de Coucy" : Dinastia • Născut pentru nenorocire : Secolul • Tinerețe și cavalerism • Război • „Acesta-i sfîrșitul lumii" : Moartea Neagră • Bătălia de la Poitiers • Franța decapitată : Revolta burghezilor și Jacqueria • Ostatec în Anglia • Enguerrand și Isabella • Fii ai fărădelegii • Vălul de aur • Dublu jurămînt de credință • Războiul lui Enguerrand de Coucy • Dezordinea din Anglia • Împăratul la Paris • Schisma papală • Ascensiunea lui Enguerrand de Coucy • Viermii pămîntului împotriva leilor • Ispita din Italia • O a doua cucerire normandă • Iluzia se destramă • Asediul Barbariei • Într-un codru întunecos • Dans macabru • Ocazia pierdută • Nicopole • Cernit să fie cerul !

Editura Politică
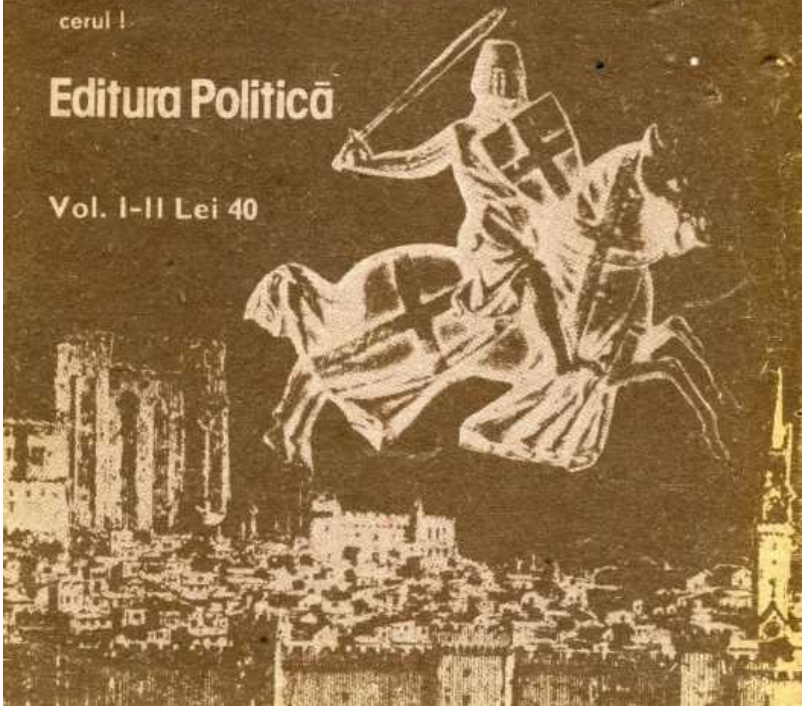
Vol. I-II Lei 40